Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника"

ВІСНИК

Прикарпатського університету

Серія

Економіка

ВИПУСК XIV

Івано-Франківськ
Плай
2019

ББК 65.01
В 53

Вісник Прикарпатського університету.
Економіка. 2019. Вип. XIV.

Друкується за ухвалою Вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 30 серпня 2019 року, протокол № 8.

Редакційна рада:

д-р філол. наук, проф. **Грещук В. В. (голова ради),** д-р фіз.-мат. наук, проф. **Загороднюк А. В.**, д-р філол. наук, проф. **Кононенко В. І.,** д-р істор. наук, проф. **Кугутяк М. В.,** д-р пед. наук, проф. **Лисенко Н. В.,** д-р фіз.-мат. наук, проф. **Остафійчук Б. К.,** д-р політ. наук, проф. **Цепенда І. Є.**

Редакційна колегія:

Романюк Михайло Дмитрович ***(головний редактор)*** – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Михайлів Галина Василівна ***(відповідальний секретар)*** – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідуючого кафедрою менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідуючий кафедрою обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Благун Іван Семенович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, декан економічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Дмитришин Леся Ігорівна – доктор економічних наук, професор, завідуюча кафедрою економічної кібернетики При-карпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Пилипів Надія Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідуюча кафедрою теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Ткачук Ірина Григорівна – доктор економічних наук, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Ткач Олег Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідуючий кафедрою менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника**;**

Якубів Валентина Михайлівна – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

Нижник В. М. – доктор економічних наук, професор (Хмельницький національний університет);

Петруня Ю. Є. – доктор економічних наук, професор (Університет митної справи та фінансів – м. Дніпро)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України №374 від 13.03.2017 р . «Вісник Прикарпатського університету. (Серія: Економіка)» включений до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук.

ISSN 1812-3090

© Видавництво «Плай» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2019

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 339.13:330.1

Ткач О. В., Масляк Т. Р.

СУЧАСНИЙ РЕГІОН ЯК ЕЛЕМЕНТ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Розглядається економічний простір регіонів України з врахуванням особливостей формування та організації на сучасному етапі розвитку економічних процесів.

Ключові слова: *сучасний регіон, глобальна економічна система, просторовий розвиток, економічний простір, регіональна просторово-економічна система.*

Tkach O. V., Masliak T. R.

MODERN REGION WITHIN THE GLOBAL ECONOMIC SYSTEM

Economical regional orient has been investigated with considering an economical process forming and organization by the modern period.

Key words: *modern region, global economic system, oriental development, economical orient, regional oriental-economical system.*

Вступ. Сучасний регіон – це елемент глобальної економічної системи, яка є ієрархією економічних систем міжнародного, міжнародно-регіонального, державного та регіонального рівнів, межі яких не обмежуються територіально і отримають змінний і рухомий характер.

Постановка завдання. Така особливість сучасного регіону підкреслює його просторовий розвиток, що направлений на посилення конкурентних позицій з використанням внутрішніх ресурсів та екзогенних потенційних можливостей. Саме тому стає актуальним питання дослідження просторових особливостей розвитку сучасного регіону незалежного від його масштабів чи особливостей утворення.

Результати. Обумовлення вищезазначених процесів стосується тільки специфіки участі регіональних утворень в розвитку глобальної економічної системи, а також у особливостях застосування принципів просторової організації економіки регіонів.

Просторова організація економіки регіону охоплює всі питання, що пов'язані з територіальним поділом праці, розміщенням продуктивних сил, місцем регіону в загальнодержавному та в міжнародному поділі праці, регіональними розбіжностями в господарських відносинах, регіональною соціально-економічною політикою, розселенням людей, взаємовідносинами суспільства та навколишнього середовища.

Для вирішення питань, що пов'язані з економічним, екологічним та соціальним розвитком території, сучасний регіон має можливість, окрім використання внутрішніх регіональних ресурсів, потенціалів регіональних суб'єктів господарювання та установ, мобілізувати джерела економічного зростання, які знаходяться за «межами» регіону в масштабах міжрегіонального, національного, макрорегіонального і глобального просторів.

Зміст поняття „просторового розвитку" і „просторової системи" затвердився в західній економічній науці на початку 70-х років XX століття і з того ж часу отримав достатньо широкий спектр значень. Сучасні науковці розрізняють поняття „система", „взаємодія", „простір" з таким їх ототожненням та розвитком. У контексті дослідження, що проводиться, цікавим є зміст просторового устрою, його системні ознаки та ієрархія утворення.

Поняття „простору" має різне тлумачення, залежно від сфери наукового застосування. „Економічний простір" – це сукупність трудових, фінансових, виробничих та інших економічних інститутів та зв'язків між ними, які функціонують і реалізуються на певній умовній території в масштабах міжрегіонального,

національного, макрорегіонального і глобального рівнів. Нині основними підходами до вивчення й аналізу економічного простору є територіальний, ресурсний та інформаційний підходи. Однак на сучасному етапі розвитку глобалізаційних процесів та становлення постіндустріального суспільства при розгляді економічного простору найбільш значимим стає чинник «часу», який суттєво змінив тлумачення «конкуренції», зокрема для регіону.

На цей час основними підходами до вивчення аналізу економічного простору є [1]:

1. Територіальний підхід тлумачить економічний простір як насичену територію, що включає безліч об'єктів і зв'язків між ними: населені пункти, промислові підприємства, освоєні господарські і рекреаційні площі, транспортні й інженерні мережі. Уважається, що територіальний підхід до економічного простору є актуальним у доіндустріальні та індустріальні епохи розвитку, оскільки еволюційний розвиток суспільства обумовив незалежність встановлюваних ним зв'язків, що формують економічний простір у деяких територіальних межах від чинника територіального розташування суб'єктів господарювання.
2. Ресурсний підхід обумовлює зміст і характер перерозподілу ресурсів, до яких мають доступ суб'єкти господарювання. Зміна парадигми розвитку від ефективного способу перетворення наявних ресурсів до умови ефективного використання людського капіталу, накопичення знань змінили ставлення до ресурсів як до першочергового та необхідного.
3. Інформаційний підхід розглядає економічний простір через інформаційну складову економічного процесу як форму обміну при взаємодії суб'єкта господарювання з економічним простором. Цей підхід до визначення економічного простору характеризується відсутністю достатньо чітких альтернативних позицій у середовищі цього напрямку, оскільки його поява характерна для останніх десятиліть.

На сучасному етапі розвитку глобалізаційних процесів та становлення постіндустріального суспільства при розгляді економічного простору найбільш значимим стає чинник «часу», який суттєво змінив тлумачення «конкуренції», зокрема для регіону.

Концентрація економічного простору є однією з його характеристик, яка визначається співвідношенням кількості окремих економічних процесів, що входять у всеохоплюючий процес, до загальної кількості приватних процесів, які реалізуються суб'єктами господарювання. З точки зору ендогенних (внутрішніх) характеристик, зі збільшенням концентрації економічного простору зменшується час, необхідний для завершення трансакції. Рівень концентрації економічного простору впливає на конкурентоспроможність суб'єкта господарювання: остання підвищується щодо аналогічного суб'єкта, який не є елементом цього простору з точки зору внутрішніх (ендогенних) характеристик зменшується час, необхідний для здійснення трансакції.

Алаєв Е. Б. [2, с. 50] виокремлює передусім поняття території, що є носієм факторів виробництва і різноманітних виробничих ресурсів. Така територія складає просторову основу суспільної діяльності, простір, на якому відбуваються процеси відтворення і впроваджуються економічні, соціальні та інші функції.

Просторова система як категорія є поняттям, яке за своїм змістом є набагато ширшим ніж поняття „територіальна система". Н. В. Павліха [1, с. 21] дає визначення просторової системи в контексті просторової взаємодії та просторового сполучення різного характеру елементів, які цілеспрямовано функціонують у реальному просторі. Вона надає просторовій системі характер цілісності і взаємодії. Особливо цікавим є її акцент на характері цілісності просторової системи, яка, на думку автора, є синтетичною та органічною.

Поповкін В. А. [3, с. 19] подає просторову систему як функціонально-комплексну, структурно-галузеву цілісність, що передбачає певне розміщення компонентів природного, соціального і економічного середовищ у просторі, її просторову неподільність.

Мельник А. Ф. [4] розглядає просторову систему в аспекті глобалізації як просторово – функціональну єдність, що є керованою та організованою.

У ракурсі розвитку такого положення просторових систем Чужиков В. І. [5, с. 64] підкреслює набуття особливої інтегральної парадигми регіонального розвитку, в основі якого лежать складні об'єднані комплекси різного таксонометричного рівня.

Біяков О. А. констатує дискретний характер утворення просторово- економічних систем. До елементів, які створюють економічний простір, він відносить сукупний економічний

процес, економічний час, економічну конкуренцію [6, с. 33-35].

Зупиняючись на визначенні окремих характеристик регіональної просторово-економічної системи, а саме: «синтетичності», «цілісності», можемо стверджувати, що вони стосуються змісту штучного забезпечення або створення необхідних (екзогенних та ендогенних) умов, які б гарантували цілісний характер просторової системи. Зокрема, саме поняття «цілісність» щодо регіональної просторово-економічної системи застосовується не до об'єкта, а до процесу, що відбувається всередині регіону.

Застосування змісту цілісності підкреслює факт достатньої складності досліджуваного суб'єкта, у нашому випадку – регіональної просторово-економічної системи. Це вказує на необхідність виявлення внутрішньої детермінації властивостей просторових системних утворень і на недостатність пояснення специфіки просторових систем з точки зору впливу аналогічних систем, що оточують їх зовні, чи процесів, які відбуваються під час будь-яких зв'язків досліджуваної системи як складової іншої, більш складної просторової системи.

Вищевказані зв'язки і впливи можуть мати вертикальний, горизонтальний, функціональний чи часовий характер, а їх системо-утворюючий характер формує регіональний простір. На нашу думку, такий зв'язок і вплив мають взаємний зміст. Він характеризується процесом взаємного впливу просторово-економічних систем одна на іншу, що і обумовлює універсальну форму динамічного розвитку. Така взаємодія визначає існування і структурну організацію регіональної просторово-економічної системи, її об'єднання поряд з іншими системами в просторові системи більшого порядку та надбання властивостей усіх інших просторово-економічних систем і явищ.

Характер взаємодії регіональних просторово-економічних систем є таким співвідношенням, при якому причина і наслідки економічних процесів знаходяться в постійній динамічній зміні один одного. Цей причинно-наслідковий зв'язок визначає таку важливу рису, як-от циклічність їх розвитку, а період коливання має прямо пропорційну залежність від масштабів просторового утворення.

Циклічність розвитку обумовлює таку важливу поступову притаманну рису просторово-економічних систем, як динамічність, тобто постійний розвиток і трансформацію. У нашому розумінні динамічність і трансформаційність регіональних просторово-економічних систем може відбуватися тільки в межах сталого розвитку, забезпечення необхідних економічних, соціальних та інших стандартів для окремо виділеної просторової системи.

Динамічність розвитку регіональних просторово-економічних систем відбувається в умовах її відносної незмінності, збереження власної структури, сталого функціонування в межах певного часового періоду та здатності залишатися незмінною, стійкою щодо зовнішнього тиску без необхідності переходу в новий інший статичний стан. Тобто, на нашу думку, стійкість просторово-економічної системи є необхідністю і можливістю збереження статичного стану розвитку в межах певного часового проміжку в умовах прямого екзогенного впливу.

Чіткий механізм взаємодії елементів регіональної просторово-економічної системи обумовлюють стійкий характер внутрішнього середовища системи. Цю рису просторової системи називають смерджентність [1, с. 38]. Виникнення будь-яких невпорядкованих зв'язків у середині просторово-економічної системи чи їх хаотичне накопичення або ж зникнення формує появу ендогенних внутрішніх чинників, що ведуть до дестабілізації внутрішньої ситуації в системі.

Садовський В. Н. [7, с. 44-46] схильний стверджувати про можливість керованості будь-яким системним утворенням, зокрема й просторовою системою. Тобто процеси розвитку просторових систем можуть бути спланованими і обумовленими.

Вищевказані риси є взаємопов'язаними і взаємозалежними. Так, притаманна просторовому устрою динамічність, за визначенням Габрель М. М., [8] характеризує зміни станів елементів зв'язків і відношень у часі й пов'язана з існуючими в просторовій системі можливостями щодо зміни власних параметрів і стану в певний проміжок часу з метою проходження етапів розвитку: зародження, формування, розвитку, трансформації, занепаду і т.п. Таким чином, динамічність просторово-економічної системи лежить в площині її постійного вдосконалення і відбувається в умовах її відносної незмінності, збереження власної структури, сталого функціонування в межах певного часового періоду та здатності залишатися незмінною та стійкою по відношенню до зовнішнього тиску без необхідності переходу в новий інший статичний стан. Водночас стійкість регіональної просторово-еко-

номічної системи є необхідністю і можливістю збереження статичного стану розвитку в межах певного часового проміжку в умовах прямого екзогенного впливу.

Розвиток регіональної просторово-економічної системи відбувається відповідно до концепції теорії економічних циклів і є процесом взаємодії та просторовим сполученням елементів виробничого, фінансово-економічного, інфраструктурного, інституційного та соціального характерів, які мають комплексний ендогенний характер, цілеспрямовано функціонують у реальному просторі в розмірах, пропорціях і масштабах з метою забезпечення сталого поступального розвитку як окремих складових елементів, так і в загальному просторової системи.

Зупиняючись на визначенні простору як взаємодії між об'єктами та явищами просторово-економічної системи, слід зауважити, що це поняття не обмежується тільки географічним простором. Це пояснюється, на нашу думку, швидким розвитком просторових сполучень, які сьогодні набули різних форм і змісту. Донедавна стверджувалося, що просторові сполучення є сукупністю взаємопов'язаних об'єктів, для яких просторові характеристики мають вирішальне значення [1, с. 37].

Враховуючи швидкий розвиток інформаційних технологій та вплив глобалізаційних процесів, просторові сполучення набувають форми взаємопов'язаних об'єктів за обміном продуктами, енергією, інформацією, активами і пасивами, які мають за мету забезпечення життєздатності та функціонування просторової системи. Таким чином, просторова взаємодія набуває ендогенного та екзогенного характеру.

Процес взаємодії та просторове сполучення елементів просторової системи має не тільки ендогенний та екзогенний характер, як це вже було доведено, але прямий та зворотній.

Прямий вектор такої взаємодії має позитивний зміст, оскільки створює поза межами просторової системи зовнішнє конкурентне середовище для діяльності самої системи. Формами такого утворення поза межами просторової системи можуть бути будь-які політичні, фінансово-економічні, інституціональні та соціальні утворення.

Зворотній вектор взаємодії, на нашу думку, має як позитивний, так і негативний характер. У позитивному плані він може сприяти наповненню додатковими характеристиками змісту елементів просторово-економічної системи. З іншого боку, негативний характер зворотнього вектора взаємодії може спричинити зміни в її певній частині, а це, безумовно, порушує загальний порядок елементів просторової системи, прямо впливає на цілісність.

Порушення цілісності просторової системи може змінити структуру та функціональні особливості, у певний проміжок часу негативно вплине на стійкість просторово-економічної системи та її смерджентність.

Проаналізовані характеристики елементів просторово-економічної системи вказують на їх тісний прямий та зворотній взаємозв'язок та їх комплексний характер. Комплексний характер взаємодії елементів просторової системи забезпечує поступальний розвиток просторово-економічної системи.

Різноплановий характер комплексності обумовлює формування і функціонування просторово-економічних систем різного плану та ієрархії. Таким чином регіональна просторово-економічна система може бути не тільки регіоном, але й міжрегіональним, транскордонним, макрорегіональним утворенням.

Новий підхід щодо просторового устрою був викликаний загостренням структурних і функціонально-галузевих проблем у інфраструктурі й вимагав чіткого оперативного реагування з боку державного управління. Так, підхід академіка Д. М. Долішнього щодо прямого зв'язку просторового устрою з характером державного управління свідчить про керованість просторово- економічної системи, її здатність досягати стійкого динамічного розвитку в умовах прямого впливу адміністративних важелів.

На думку автора, такий адміністративний вплив можна розглядати як штучно створені умови забезпечення сталого розвитку просторово-економічних систем. Власне тому Ф. Ратцель [9] називає простір «важливим атрибутом державності» і в основу такого тлумачення покладає «просторову концепцію", де «кожне співтовариство" володіє власною ідеєю про межі своїх володінь та можливості їх господарського та політичного використання. Але Ратцель не зупиняється тільки на зв'язку просторово-економічного устрою та державності, хоча він і пропонує розгляд держави як біологічного організму з циклічним характером розвитку; на базі цього ним обґрунтовується потреба у необхідності розширення життєвого простору економічних систем.

Зміст і проблема просторової організації та розвитку лежать в площині розвитку просто-

рової економіки. А. Вебер та Г.Ф. Тюнен [10, с. 53–54] обґрунтували необхідність просторового підходу в економіці, представили зміст просторового фактора та затрати на просторове облаштування.

Індустріальна ера розвитку ставила проблематику просторового устрою в контексті залежності економічного простору від наявності стратегічних ресурсів у межах просторової системи. Тому визначальними факторами, які впливають на розміщення, А. Вебер називає транспортні витрати, трудові витрати і агломерації.

Розвиток теорії просторового устрою обумовив появу визначення поняття економічного поля регіонів, або поля економічного тяжіння регіонів [11, с. 111-115]. На думку Дж. Кейнса з розвитком суспільства змінювалися підходи науковців щодо пояснення просторового системного економічного устрою. Так, основним необхідним елементом економічного та просторового інтеграційного процесу Г. Рудольф, К. Косутський, Дж. Аткінсон розглядали капітал.

Слід зауважити, що більшість дослідників проблеми просторового системного економічного устрою розвитку, зокрема і регіонів, у центр своєї теорії ставлять певний осередок, що є мотиватором просторової динаміки. Так, Ф. Бродель [12] називає такі осередки «світ-імперії», чи «світ-економіки», які протягом довгих років інтенсивно експлуатували свої периферійні регіони-колонії. Але засновники цієї теорії, яку ще називають економічна світосистемна просторово-часова теорія, приходять до висновку, що у випадку незабезпечення динамічного розвитку периферійних регіонів-колоній, вони спершу набували форми депресивних і, як наслідок, набували політичної та економічної незалежності.

Скочпол, Дж. Модельскі до осередків мотиваторів відносять потужні транснаціональні компанії (ТНК), які розміщені на певній просторовій території (на нашу думку, автор мав на увазі розміщення не відділень, а центральних офісів). У такому випадку така просторово-економічна система набуває нових якісних конкурентних переваг.

Фрідман, Дж. Скотт як осередки пропонують до розгляду мегаполіси світового рівня, яким віддають домінантну роль у змісті глобалізації світової економіки.

Особливо безкомпромісним є підхід С. Унтера, Р. Нельсона, В.Л. Макарова в контексті еволюційної економічної теорії, в основу якої покладена дія конкуренції, що має глобальний та відверто агресивний характер щодо ресурсів, ринків збуту і капіталів.

Самодостатній і активний розвиток регіональних просторових систем за рахунок стимулювання та зміцнення міжгалузевих зв'язків, з врахуванням інфраструктурних проектів, лягли в основу теорії полюсів росту Ф. Перру [13] і У. Алото. На нашу думку, економічні погляди Ф. Перру найбільш обґрунтовано висвітлили теоретичні основи розвитку просторово-економічних систем.

Дубнов А. П. [14, с. 126] за основу дослідження взяв зміни геоекономічних систем і, посилаючись на теорії І. Валлерстайна та Ф. Броделя, стверджує про їх циклічний характер розвитку. Водночас період їх коливань є довготерміновим і характеризуються вони процесами формування, розширення, стиснення, розриву, диференціації, інтеграції, дезінтеграції, розпаду геоекономічних просторів.

Висновки. Просторово-економічні системи характеризуються такими рисами: цілісністю, циклічним динамічним розвитком за умови стійкості щодо екзогенних та ендогенних впливів, складним масивом зовнішніх та внутрішніх зв'язків, їх динамічним характером та чітким механізмом взаємодії, здатністю бути керованими та спланованими.

Регіональна просторово-економічна система може бути не тільки регіоном, але й міжрегіональним, транскордонним, макрорегіональним утворенням. Особливість її циклічного розвитку має прямо пропорційну залежність від масштабів просторового утворення.

Література

1. *Павліха Н. В.* Управління сталим розвитком просторових систем: теорія, методологія, досвід [Монографія] / Наталія Володимирівна Павліха. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 380 с.

2. *Алаев Э. Б.* Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев – М. : Мысль. – 1983. – 350 с.

3. *Поповкін В. А.* Регіонально-цілісний підхід в економіці. / В. А. Поповкін – К.: Наукова думка., 1993. – 220 с.

4. *Мельник А. Ф.* Регіональна політика та підтримка регіонального розвитку: порівняння досвіду Німеччини, ЄС та України / А. Ф. Мельник // Журнал Європейської економіки. Видання Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – Том 2(№2). – С. 180-203.

5. *Чужиков В. І.* Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія [Монографія] / Віктор Іванович Чужиков. – К. : КНЕУ., 2008. –272 с.

6. *Бияков О. А.* Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты: монография / О. А. Бияков. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2004. –152 с.

7. *Садовский В. Н.* Обоснование общей теории систем / Садовский В. Н. – М.: Наука, 1974. – 280 с.

8. *Габрель М. М.* Методологічні основи просторової організації містобудівних систем (на прикладі Карпатського регіону України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д.т.н. : спец. 05.23.20 / М. М. Габрель. – Київ, 2002. – 36 с.

9. *Ратцель Ф.* Человечество как жизненное явление на земле / Ф. Ратцель. – М., 1999.

10. *Рапош П.* Кризисы и современный капитализм / Павел Рапош. – М., Издательство политической литературы,1986.

11. *Кейнс Дж.* Общая теория занятости, процента и денег // Кейнс Дж. М. ; [пер. с анг. Л. Звонарёвой] / Избр. произведения. – М.:Экономика, 1993. – 757 с.

12. *Бродель Ф.* Время мира. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV – XVIII вв. / Ф. Бродель. – М.: Прогресс, 1992 – 636 с.

13. *Wallerstein I.* The politics of the World-Economy / Wallerstein I. – Cambridge/ – 1984.

14. *Дубнов А. П.* Пространственно-стратегическое развитие России: конфликтно-сетевая парадигма анализа / А. П. Дубнов, А. В. Крайнов // Регион: экономика и социология. – 2003. – № 2. – с. 123-132.

References

1. *Pavlikha N.V.* Management of sustainable development of oriental systems: theory, methodology, practice [Monograph] / Natalia Vladimirovna Pavlikha. – Lutsk: Volyn Regional Typography, 2006. – 380 p.

2. *Alaev E. B*. Social-economic geography: dictionary of terms and notions/ E.B. Alaev – M.: Thought. – 1983. – 350p.

3. *Popovkin V. A.* Regional-holistic approach in economy. / V.A. Popovkin – K.: Scientific thought ., 1993. – 220 p.

4. *Melnyk A. F.* Regional politics and support of the regional development: comparison of experiences in Germany, EU and Ukraine / A.F. Melnyk // The Journal of European Economy. The edition of the Ternopil Academy of National Economy. – 2003. – Volume 2(№2). – 220 p.

5. *Chuzhykov V. I.* Global Regional Studies: history and modern methodology [Monograph] / Victor Ivanovych Chuzhykov. – K. : KNEU., 2008. – 272 p.

6. *Biiakov O. A.* Theory of economic orient: methodological and regional aspects: monograph / O.A. Biiakov. – Tomsk : Tomsk University publishing, 2004. – 152 p.

7. *Sadovskii V. N.* Basis of general theory of systems / Sadovskii V.N. – M. : Science, 1974. – 280 p.

8. *Gabrel M. M.* Methodological basis of oriental organization of town-building systems (the Carpathian Region of Ukraine as an example) : Doctor of Sciences author`s summary: speciality05.23.20 / M.M. Gabrel. – Kyiv, 2002. – 36 p.

9. *Ratsel F.* Mankind as vital phenomenon on the Earth / F.Ratsel. – M., 1999.

10. *Raposh P.* Crises and modern capitalism / Pavel Raposh. – M., Politics literature publishing, 1986.

11. *Keynes J.* The General Theory of Employment, Interest and Money // Keynes J.M. ; [translated into English by L. Zvonariova] / Favourite works of literature. – M.: Economy, 1993. – 757 p.

12. *Brodel F.* Time of peace. Material civilization, economy and capitalism of XV – XVIII centuries. / F. Brodel. – M.: Progress, 1992 – 636 p.

13. *Wallerstein I.* The Politics of the World-Economy / Wallerstein I. – Cambridge. – 1984.

14. *Dubnov A. P.* Oriental-strategic development of Russia: conflictual-network paradigm of analysis / A.P. Dubnov, A.V. Krainov // Region: economy and sociology. – 2003. – №2. – p.123-132.

УДК 338.47:330.46

Дмитришин Л. І., Романів Н. С.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ

Метою статті є висвітлення основних підходів до оцінювання ефективності логістичної системи та проведення оцінки ефективності на прикладі компанії «Західукртранс». Розкрито узагальнену методику оцінювання ефективності логістичної системи.

Ключові слова: *логістика, логістична система, показники оцінювання логістичної системи, оцінювання ефективності логістичної системи.*

Dmytryshyn L. I., Romaniv N. S.

THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES TO THE INVESTIGATION OF LOGISTICS SYSTEM EFFICIENCY

The aim of the article is to highlight the main approaches to evaluating the efficiency of the logistics system and to evaluate the effectiveness of the example of Zahidukrtrans. A generalized technique for evaluating the efficiency of a logistics system is disclosed.

Key words*: logistics, logistic system, logistic system evaluation indicators, logistic system performance evaluation.*

Вступ. З кожним днем в Україні зростає інтерес до вже відпрацьованого в розвинених країнах інструментарію логістичного управління переміщенням продукції від продуцента до кінцевого споживача. А, отже, постає питання оцінювання ефективності створеної логістичної системи.

Питанням дослідження логістичних систем присвячено праці таких вчених, як Крикавський Є.В., Кристофер М., Пономарьова Ю.В., Фролова Л.В. Втім, крім оцінювання потужностей логістичної системи, оцінювати її функціонування можна на основі визначення ефективності. Оцінювання ефективності логістичної системи покликане вирішити такі основні задачі, як моніторинг логістичних операцій, контроль над ними та оперативне управління.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення основних підходів до оцінювання ефективності логістичної системи (ЛС) та здійснення оцінки ефективності на прикладі компанії «Західукртранс».

Результати. Показники, пов'язані з оцінюванням вкладу логістики в діяльність підприємства, можна поділити на: показники, що характеризують логістичну систему (площа, місткість, кількість товару, пропускна спроможність, кількість, од.); показники, що характеризують роботу логістичної системи (ефективність логістичної системи, продуктивність ланок логістичної системи, надійність логістичної системи, гнучкість логістичної системи).

Використовуючи термінологію, викладену в економічній енциклопедії, уточнимо зміст вище зазначених показників у табл. 1.

Наразі відсутній єдиний методичний підхід до оцінки ефективності логістичних систем. Одним з таких підходів є методика, базована на комплексній взаємодії таких п'яти ознак [1,с. 82]: обсяг (*Volume*), швидкість (*Velocity*), асортимент (*Variety*), вартість (*Value*), нестійкість (*Volarity*). Основою помилок у формуванні взаємодій виділених ознак є те, що доволі часто увага зосереджується на удосконаленні однієї чи двох ознак, а іншими нехтують, тоді як функціонування логістичної системи визначатиметься гармонійним балансуванням всіх «*5V*».

Найчастіше основним критерієм оцінки ефективності ЛС вважають мінімізацію витрат. Без сумніву, орієнтація на витрати є актуальною, але за умови досягнення необхідного рівня логістичного сервісу, популярності набула багатокритеріальна система оцінювання ефективності функціонування логістичної системи, запропонована в [3]. Найбільшого розповсюдження отримали такі критерії як витрати, задоволення споживачів (якість), час та активи. Фактична величина витрат, пов'язаних з виконанням певних логістичних операцій найбільшою мірою відображає результати логістичної діяльності. Наступна група логістичних показників характеризує обслуговування клієнтів. До підсумкових показників цієї групи відносять досконале замовлення, задоволення споживачів та якість продукції. Часові показники є мірою спроможності підприємства швидко відкликатися на запити споживачів. Предметом оцінювання активів є ефективність використання капіталу, вкладеного у споруди та устаткування, а також обігового капіталу, пов'язаного у запасах.

Таблиця 1

Визначення основних показників оцінювання логістичної системи

Показник	Визначення
Показники ефективності логістичної системи	характеризують здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо і визначаються за формулою: ефективність = результат/ витрати, що забезпечили цей результат.
Показники продуктивності логістичної системи	характеризують ефективність діяльності людей у логістичних процесах. Продуктивність вимірюється співвідношенням між кінцевим результатом роботи системи на виході та обсягом людських ресурсів на вході, що використовуються системою для отримання цього результату.
Показники надійності логістичної системи	дають змогу зіставити фактичні результати роботи системи із задекларованими чи встановленими показниками. Для визначення фактичних показників роботи окремих ланок логістичної системи можна використати формулу: надійність = показник «на виході»/ показник «на вході».
Показники гнучкості логістичної системи	відображають здатність пристосування всіх ланок логістичної системи до часу, величини, асортименту і способу доставки до індивідуальних запитів споживачів.

Такі автори, як В. Кислий, О. Біловодська, О. Олефієнко, О. Смоляник вважають, що в межах визначення економічної ефективності логістичної системи доцільно виділити наступні підходи:

1. Функціональна ефективність кількісно виражається як корисний ефект, отриманий в результаті функціонування логістичної системи за визначений період часу. Корисний економічний ефект вимірюється кількістю випущеної продукції, обсягом виконаних логістичних послуг, величиною отриманого прибутку, а також виявляється у високому рівні організації виробництва і, як результат, в економії матеріальних та фінансових ресурсів.

2. Ефективність логістичної операції, логістичного рішення, функціонування логістичної системи можна охарактеризувати системою показників, що характеризують їх якість на заданому рівні логістичних витрат. У якості основних показників аналізується рівень матеріальних запасів та потреб в складських площах, надійність і своєчасність постачання, тривалість логістичного циклу, якість і рівність сервісу, застосування без документальної технології переміщення матеріального потоку.

3. Для кількісної оцінки економічної ефективності потрібно використовувати відносний показник – коефіцієнт ефективності функціонування потоку в логістичному ланцюзі. Особливість цього підходу полягає в тому, що побудова показників базується не на відношенні «ефект/витрати», а на відношенні «фактичний ефект – потенційний/можливий ефекти»:

$$К_е = \frac{Е_ф}{Е_о},$$

де $Е_ф$ – фактичний ефект від функціонування потоку в логістичному ланцюзі за розглянутий період часу, грн./од. продукції; $Е_о$ – максимально можливий (потенційний) ефект, що може бути отриманий у конкретних умовах виробництва за той самий відрізок часу при оптимізації матеріального потоку, грн./од. продукції.

Різниця ($Е_о$-$Е_ф$) характеризує недоотриманий результат від функціонування матеріального потоку підприємства, а її нульова величина – досягнення оптимального варіанту руху і використання матеріальних ресурсів у логістичному ланцюзі.

Ще один підхід до визначення ефективності функціонування ЛС сформувала Л. Фролова [4], поклавши в основу збалансовану систему показників. У своїх дослідженнях автор спирається на такі моделі збалансованої системи показників: модель *BSC* Л. Мейсела, піраміда ефективності К. Мак-Нейра, Р. Ланча, К.Кроса, модель EP2M К. Адамса і П.Робертса, система селективних показників Ю.Вебера. Зберігаючи основні ідеї розглянутих моделей, узагальнивши та систематизувавши інші концепції, Л. Фролова запропонувала методологічні підходи до побудови збалансованої системи показників (ЗСП) моніторингу логістичного управління підприємством.

Основна концепція ЗСП пов'язана з побудовою інтегрованої оцінки функціонування підприємства, що відображає кінцевий результат його роботи і включає систему факторів і показників, що в сукупності описують різні сторони його діяльності. Принципова відмінність отриманих оцінок від традиційних оцінок ефективності управління полягає в тому, що всі показники, що входять в збалансовану систему, орієнтовані на досягнення стратегічних цілей підприємства, взаємозалежні та згруповані за визначеними ознаками.

Ще одним підходом до визначення ефективності логістичної системи є концепція «діаграма збалансованих переваг», запропонована М. Кристофером [2, с. 144]. За цією концепцією логістична система досліджується за допомогою ключових показників ефективності (як фінансових, так і нефінансових). Ставлячи в порівняння цю методику з класичними, можна відзначити, що підприємство отримує значно більше індикаторів стану логістичної системи та більш точних важелів впливу на досягнення цілей логістичної діяльності, що дає можливість отримання більш гнучкої та точної ідентифікації стану логістичної системи.

Для побудови діаграми збалансованих переваг здійснюється чотирьохступеневе визначення: стратегії управління логістичним ланцюгом і ланцюгом постачань; реально вимірюваних параметрів досягнутого успіху; процесів, що впливають на кінцеві результати; основних факторів, що забезпечують ефективність цих процесів.

У наведеній схемі (рис. 1) М. Кристофер зазначає, що трьома основними проявами успіху є якість, швидкість та мінімізація витрат.

Власне, дана концепція найбільше підходить для оцінки ефективності логістичного процесу, оскільки вона: розроблена спеціально для логістичної системи, а модель збалансованих показників призначена, переважно, для оцінки діяльності підприємства в цілому;

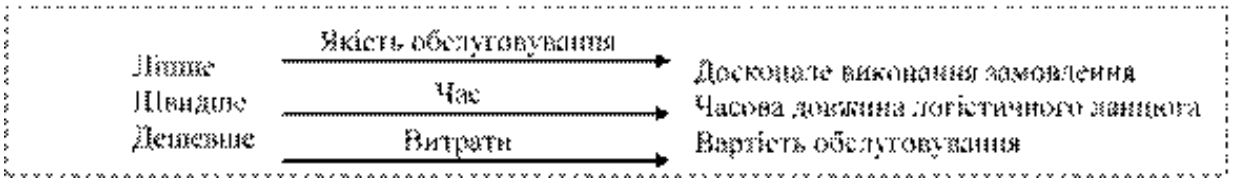

Рис. 1. Основні прояви успіху концепції «діаграм збалансованих переваг» [2]

враховує фінансові та нефінансові показники логістичної діяльності підприємства; чітко виділяє ключові фактори успіху при реалізації логістичних стратегій: сервіс (якість обслуговування споживача), час (швидкість доставки товару в потрібне місце) та витрати.

Щоб урахувати вплив трьох ключових факторів ефективності, слід представити загальну ефективність логістичного бізнес-процесу як добуток значень показників ефективності за кожним з цих факторів.

Отже, ефективність логістичних бізнес-процесів можна визначити за формулою:

$$Е_{лп}=К_т \cdot К_ч \cdot К_в,$$

де $Е_{лп}$ – ефективність окремого логістичного бізнес-процесу; $К_т$ – коефіцієнт точності виконання операцій, що характеризує рівень помилок відносно загальної кількості виконаних за визначений час операцій процесу; $К_ч$ – часової тривалості логістичного бізнес-процесу; $К_в$ – коефіцієнт виконання бюджету логістичних витрат бізнес-процесу, який характеризує відношення рівня фактичних логістичних витрат до рівня витрат у бюджеті даного бізнес-процесу.

Значення можуть бути як нижчими, дорівнювати або вищими за одиницю. Якщо значення коефіцієнтів дорівнюють одиниці, то це означає, що фактичні, якісні та часові параметри процесу відповідають стандарту. Значення коефіцієнтів менше 1 свідчать про виконання логістичних операцій бізнес-процесу з меншими ніж допустимий рівень помилок, меншою сумарною тривалістю операцій та нижчими витратами. У разі, коли значення коефіцієнта більше 1, існує перевищення фактичного рівня помилок, часу та витрат над нормативними (стандартними) значеннями бізнес-процесу.

Коефіцієнт точності виконання операцій визначається за формулою:

$$К_т = \frac{1-(\sum_{i=1}^{n} Q_{помі})/n}{R_{обс}},$$

де $Q_{помі}$ – кількість помилок в і-тій операції; $R_{обс}$ – стандартний (нормативний) допустимий рівень помилок в бізнес-процесі; n – кількість виконаних за період операцій.

Коефіцієнт часової тривалості логістичного бізнес-процесу визначається за формулою:

$$К_ч = \frac{(\sum_{i=1}^{n} Т_{станді}) \cdot С_{пл}}{\sum_{i=1}^{n} Т_{факт\ і}},$$

де $Т_{станд\ і}$ – нормативна тривалість і-тої операції, годин; $Т_{факт\ і}$ – фактична тривалість і-тої операції, годин; $С_{пл}$ – відхилення від визначеного обсягу потоку.

Коефіцієнт виконання бюджету логістичних витрат визначається за формулою:

$$K_B = \frac{B_{бюдж} \cdot C_{пл}}{B_{факт}},$$

де $В_{бюдж}$ – бюджет логістичних витрат бізнес-процесу, грн; $В_{факт}$ – фактичний рівень логістичних витрат бізнес-процесу за період, грн.

У розгорнутому вигляді формула має вигляд:

$$\mathbf{Е_{лп}} = \frac{1-(\sum_{i=1}^{n} Q_{помі})}{R_{обс}} \cdot \frac{(\sum_{i=1}^{m} T_{станді})}{\sum_{i=1}^{m} T_{факт\ і}} \cdot \frac{В_{бюдж} \cdot С_{пл}}{В_{факт}}.$$

Запропонована методика, яка формалізує *модель діаграми збалансованих переваг з урахуванням специфіки логістичних бізнес-процесів*, дає можливість оцінити ефективність логістичної системи з позицій процесного підходу до управління логістичною діяльністю, використати для розрахунку доступні для підприємства дані.

Розглядаючи транспортно-логістичну систему як об'єкт оцінки її ефективності доцільно виділяти такі види ефективності: економічну, соціальну, функціональну (транспортну), енергетичну. Кожен з цих видів ефективності характеризується певними критеріями (табл. 2).

Виходячи з двох останніх підходів, пропонуємо оцінювання ефективності транспортно-логістичної системи здійснювати за модифікованою відповідно до специфіки діяльності формулою моделі діаграми збалансованих переваг:

$$Е_{тлп} = К_{ТЕС} \times К_Ф \times К_Ч$$

де $Е_{лтл}$ – ефективність транспортно-логістичної системи; $К_{ТЕС}$ – коефіцієнт техніко-економічної та соціальної ефективності;

Таблиця 2

Критерії ефективності транспортно-логістичної системи

Вид ефективності	Критерії ефективності
Економічна	Вартісний (собівартість), трудовий (трудомісткість)
Соціальна	Соціальні критерії (задоволення потреб суспільства, мінімізація шкоди навколишньому середовищу)
Функціональна (транспортна)	Функціональний критерій (транспортна ємність продукції)
Енергетична	Енергетичний (енергомісткість транспортного процесу)

$К_ф$ – коефіцієнт функціональної ефективності; $К_ч$ – коефіцієнт часової тривалості логістичного процесу.

Вихідні показники та розрахункові значення коефіцієнтів ефективності наведено в табл. 3

Як видно з табл. 3, значення ефективності транспортно-логістичної системи для ПрАТ ТЕК «Західукртранс» за розглядуваний період зросли.

Висновки. Отже, на підставі проаналізованих теоретичних підходів до дослідження ефективності логістичної системи, запропоновано здійснювати оцінювання ефективності транспортно-логістичної системи за модифікованою відповідно до специфіки діяльності

Таблиця 3

Розрахунок ефективності транспортно-логістичної системи (на прикладі ПрАТ ТЕК «Західукртранс»)

№ з\п	Показники	2016	2017	Відхилення
1=2*13*16	$Е_{ТЛП}$	0,0128	0,0978	0,0850
2=3*5*10	$E_{ТЕС}$	0,0153	0,1182	0,1029
3=4	$E_{технічна}$	0,9000	0,8200	-0,0800
4	Коефіцієнт статичного використання вантажопідйомності	0,9000	0,8200	-0,0800
5=6*7*8*9	$E_{економічна}$	0,1002	0,0465	-0,53705
6	Рентабельність активів	0,4827	0,3712	-0,111500
7	Рентабельність оборотних активів	1,2694	1,0590	-0,210400
8	Рентабельність виробництва	0,3235	0,2693	-0,54200
9	Рентабельність власного капіталу	0,5056	0,4394	-0,066200
10=11*12	$E_{соціальна}$	0,0170	0,0310	0,014038
11	Собівартість реалізованих послуг, тис. грн.: Кількість відпрацьованих годин працівниками, людино-годин	0,4693	0,6398	0,170572
12	Витрати на оплату праці, тис. грн.: Кількість відпрацьованих годин працівниками, людино-годин	0,0362	0,0485	0,012282
13=14*15	$E_{функціональна}$	0,8370	0,8277	-0,0093
14	Коефіцієнт використання автомобілів	0,9300	0,9300	0,0000
15	Коефіцієнт використання пробігу	0,9000	0,8900	0,0100
16=17	$E_{часова}$	1,0000	1,0000	0,0000
17	Коефіцієнт часової тривалості логістичного бізнес-процесу	1,0000	1,0000	0,0000

методикою моделі діаграми збалансованих переваг. Такий підхід дозволить, з одного боку, врахувати специфіку діяльності логістичної системи, а з іншого – оцінити ефективність логістичної системи з позицій процесного підходу до управління логістичною діяльністю, використати для розрахунку доступні для підприємства дані.

Література

1. *Крикавський Є. В.* Логістичні системи: навч. посібник / [Є.В. Крикавський, Н.В. Чорнописька]. – Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 264 с.
2. *Кристофер М.* Логистика и управление цепочками поставок / М. Кристофер; под. общ. ред. В.С. Лукинского. – СПб.: Питер, 2004. – 316с.
3. *Пономарьова Ю. В.* Оцінка ефективності логістичної системи // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – № 188. – С 97-101.
4. *Фролова Л. В.* Концепція логістичного управління – основа підвищення ефективності функціонування підприємств / Л. В. Фролова // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2005. – № 526. – С. 173-180.

References

1. *Krykavskyy E.V.* Logistics systems: training manual / [E.V. Krykavskyy, N.V. Chornopyska]. – Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University, 2009. – 264 p.
2. *Christopher M.* Logistics and Supply Chain Management / M. Christopher; under. total ed. V.S. Lukinsky. – St. Petersburg: Peter, 2004 . – 316 p.
3. *Ponomaryova Yu.V.* Evaluation of logistic system efficiency // Economics: problems of theory and practice: collection of scientific works. – Dnipropetrovsk: DNU, 2004. – № 188. – P. 97-101.
4. *Frolov L.V.* The concept of logistics management – the basis of improving the efficiency of enterprise functioning / L.V. Frolov // Herald of Nat. Lviv Polytechnic University. – 2005. – № 526. – P. 173-180.

Пилипів Н. І., Сологуб С. І.

НАУКОВА ІНТЕРПРИТАЦІЯ СУТНОСТІ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті узагальнено теоретичні підходи до трактування науковцями понятійного апарату у такій послідовності: "територіальна громада", "об'єднана територіальна громада", "стратегія", "стратегія соціально-економічного розвитку".

Запропоноване авторське визначення сутності поняття "стратегія соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад", її змісту і складових елементів.

***Ключові слова**: територіальна громада, об'єднана територіальна громада, процеси, стратегія, стратегія соціально-економічного розвитку.*

Pylypiv N. I., Sologub S. I.

SCIENTIFIC INTERPRETATION OF THE ESSENCE OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY OF THE UNITED NATIONS

The article summarizes theoretical approaches to the interpretation of the conceptual framework by scientists in the following sequence: "territorial community", "united territorial community", "strategy", "strategy of socio-economic development".

The author defines the essence of the concept of "strategy of socio-economic development of the united territorial communities", its content and constituent elements.

***Key words:** territorial community, united territorial community, processes, strategy, socio-economic development strategy.*

Вступ. Процеси соціально-економічних трансформаційних перетворень, що відбуваються у вітчизняній економіці, залежать від обраних стратегій, які дозволяють територіальним громадам мати не тільки певні конкурентні переваги в економічній, соціальній та екологічній сферах, але й забезпечити підвищення рівня життя мешканців населених пунктів через рівний доступ до різних послуг, високої якості життя, комфортних умов проживання та вільний розвиток особистості.

За таких умов важливого значення набуває формування та реалізація стратегій соціально-економічного розвитку для територіальних громад, які мають самостійні повноваження, внутрішні та зовнішні ресурси через об'єднання (інтеграцію) їх у нові утворення – об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Дослідження сутності стратегій соціально-економічного розвитку територіальних громад знайшли своє відображення в працях таких дослідників як:О. Бабінової, В. Колтун, В. Корженка, В. Куйбіди, О. Лиски, В. Мамонової, Ю. Шарова ,С. Хвесик, В. Гринева, М. Новикова та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження існуючих наукових підходів до трактування поняття "стратегія соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад", її змісту і складових елементів.

Результати. На сьогодні існує велика кількість визначень стратегії, що трактують це поняття залежно від об'єкта і предмета своїх досліджень відносно до конкретної формальної ситуації, і це є свідченням значної уваги до цього поняття.

Дослідження наукових підходів до розкриття сутності поняття "стратегія соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад" вважаємо за доцільне проводити через розкриття сутності понятійного апарату у такій послідовності: "територіальна громада", "об'єднана територіальна громада", "стратегія ", " стратегія соціально-економічного розвитку",

Варто звернути увагу, що визначення сутності поняття "територіальна громада", не може бути здійснене без попереднього виявлення змісту поняття " громада", яке в тлумачному словнику української мови визначається як група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів [1].

У цьому ж контексті розуміють громаду у "Енциклопедії державного управління", як спільноту людей, об'єднаних різноманітними стійкими формальними та неформальними зв'язками, які обумовлені спільним проживанням у межах села, селища, міста [2].

Значно розширює розуміння громади поняття "територіальна громада", яке наведене в Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні", де визначено що територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [3].

На думку Орзіх М. територіальна громада – це ... первинний суб'єкт місцевого самоврядування, який має власні інтереси, до складу якого входять громадяни України, іноземці, особи без громадянства, що постійно мешкають, або працюють на даній території, або володіють нерухомим майном, або сплачують місцеві податки та збори [4, с. 67]. Також поділяє це твердження Лисенко І. М., розглядаючи територіальну громада крізь призму спільності людей, об'єднаних сталими взаєминами, проживаючих на певній території, що здійснюють самоврядування через місцеві референдуми, загальні збори, органи місцевої представницької влади (сільські, селищні, міські ради і так далі), органи самоорганізації населення та інші об'єднання громадян з метою реалізації своїх інтересів [5, с. 362].

Заслуговує на увагу підхід, запропонований Батановим О. В., який сконструював нову теоретичну модель територіальної громади – як складну "кумулятивну форму суспільної організації, сукупність людей (місцевих жителів), асоційованих на публічних засадах у межах певної території та об'єднаних різноплановими ознаками системного характеру. За такого підходу, на його думку, відбувається реалізація приватних цілей у публічно-правовій формі" [6, с. 46].

Однак найбільш справедливим, на нашу думку, є визначення сутності поняття територіальної громади, яке наводить Кондрашов О.М., розглядаючи її – не тільки як сукупність громадян України, котрі спільно проживають у міському чи сіль-ському поселенні та мають колективні інтереси, але і визначений законом правовий статус [7]. Не одностайність думок серед науковців щодо сутнісних характеристик поняття "територіальна громада" у вітчизняній науці свідчать про їх постійну динаміку та вдосконалення.

Для того, щоб використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування забезпечило ефективний розвиток громад та їх територій, в країні набирає обертів процес добровільного об'єднання громад. Він спрямований виключно на створення спроможних громад, тих, які забезпечать для своїх мешканців якісний рівень життя. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів. Фор-

мування спроможних територіальних громад є одним із етапів реалізації реформи децентралізації влади в Україні.

Варто зазначити офіційні документи, котрі визначають основні етапи, умови та власне процес добровільного об'єднання територіальних громад, а також функції та обов'язки, яких набудуть об'єднані територіальні громади, і фінанси, які будуть надані для їх реалізації після завершення процедури об'єднання. Це, зокрема: Закони України «Про співробітництво територіальних громад» (від 17.06.2014 р. № 1508-18) [8], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (від 05.02.2015 р. № 157-19) [9], «Про засади державної регіональної політики» (від 05.02.2015 р. № 156-VIII) [10], Бюджетний кодекс України, зі змінами, прийнятими Верховною Радою України від 10.02.2015 р. № 156-VIII [11].

Методика формування спроможних територіальних громад, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214 [12]. Внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України є основою для стимулювання громад до об'єднання та підвищення їхньої спроможності через механізм переходу бюджетів об'єднаних громад на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. У разі об'єднання такі громади наділяються повноваженнями та ресурсами, як у міст обласного значення. Саме тому, економічна ефективність є однією з головних цілей проведення об'єднання територіальних громад, відповідно важливим чинником у цьому процесі має стати науково обґрунтоване формування стратегії соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад.

Очевидно, що діяльність територіальної громади ніколи не буває в статиці, вона завжди спрямовується на соціально-економічний розвиток, під яким ми розуміємо складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу. Соціально-економічним розвитком можна і треба управляти – його потрібно стимулювати. Такими основними інструментами стимулювання розвитку територіальних громад є співробітництво і об'єднання, які вже отримали певну підтримку.

В сучасній економічній літературі термін "стратегія" чітко не визначено та пов'язується як із економічним зростанням, при якому необхідно враховувати зовнішні та внутрішні умови, наявні ресурси і можливості та ризики, які мають бути обов'язково передбачено, так із процесом досягнення основної цілі через використання тактичних засобів, які можуть та повинні змінюватися, якщо динаміка зовнішнього або внутрішнього середовища не відповідає прогнозам (при незмінності кінцевої цілі, яка, як правило, припускає подальше зростання).

Визначення стратегії дається вченими у багатьох варіантах. Усі ці визначення пов'язані між собою і жодне не може бути визначене як єдино вірне, так як кожне із визначень розглядає стратегію по-різному,зокрема, як бачення дій, і як інструмент колективного сприйняття і дій.

Наприклад, найбільш цікаве та компактне трактування терміну "стратегія" зробив Генрі Мінцберг. Він визначає стратегію як комбінацію п'яти "П" [13, с.10]:

- стратегія – план, керівництво, орієнтир або напрямок розвитку, шлях із сьогоднішнього у майбутнє;
- стратегія – прийом, особливий маневр, що застосовується з метою пошуку переваг та конкурентоздатності;
- стратегія – паттерн, принцип дій, шаблон або слідування деякій моделі поведінки;
- стратегія – позиція, визначення положення організації чи громади у зовнішньому середовищі і відносно своїх головних конкурентів;
- стратегія – перспектива, спільне бачення майбутнього, що реалізовується через наміри і дії.

Заслуговує на увагу визначення стратегії, яке наводять вчені Поплавська Ж. та Поплавський В., суть якої полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку за умов, коли якість та безпека життя людей від покоління до покоління не зменшується, не погіршується стан довкілля та забезпечується соціально-економічний прогрес [14, с. 8-14]].

Враховуючи наведене, нами запропоновано вважати стратегію як систему, яка передбачає поєднання не тільки таких підсистем як економічна, екологічна і соціальна, але й організаційну та правову у єдине ціле з метою реалізації поставленої мети та вирішення відповідних завдань в межах кожної підсистеми (рис.1).

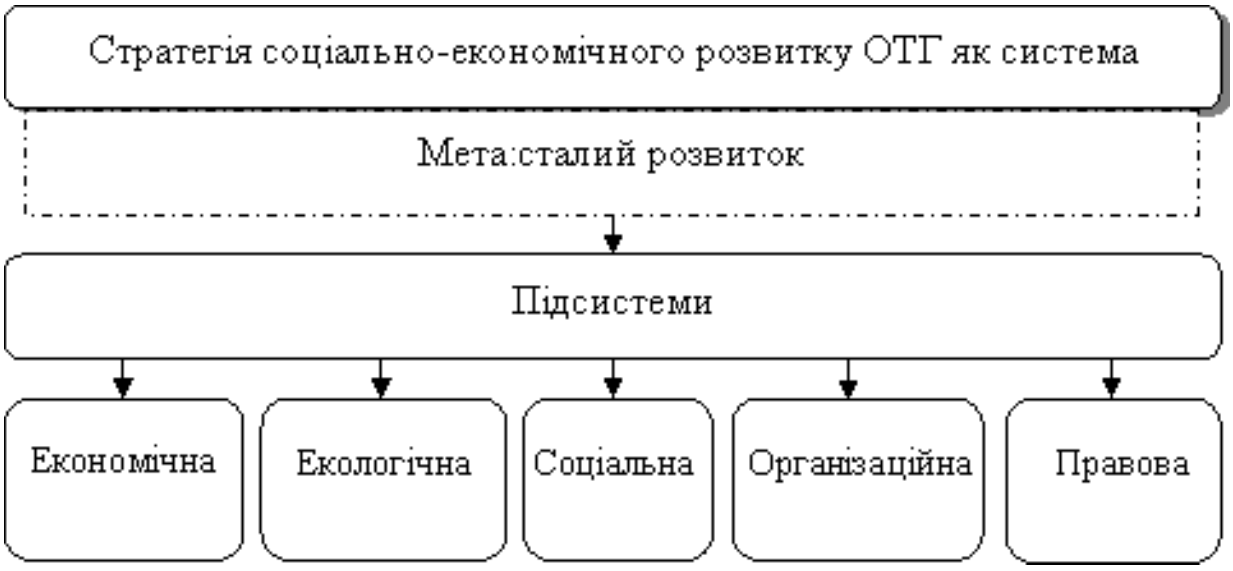

Рис. 1. Стратегія розвитку громади як система

Відповідно сутність стратегії соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад полягає у вивченні процесів, як сукупності дій, що відбуваються в результаті взаємодії окремих підсистем (економічна,екологічна і соціальна, але й організаційну та правову) в межах єдиної системи, які маючи своє цільове призначення, повинні вирішувати проблемні завдання для досягнення мети щодо сталого розвитку ОТГ.

Якщо економічна підсистема має бути скерована на економічну стабільність, екологічна– спрямована на навколишнє середовище, соціальна – на підвищення зайнятості жителів ОТГ, покращення їх матеріального забезпечення, то організаційна підсистема – повинна забезпечувати здійснення послідовності тих дій, які спрямовані на взаємоузгодження завдань в межах вищезазначених підсистем на відповідність їх правовим нормам.

Наслідком системного підходу до формування стратегії власне є як документ стратегії розвитку, який для органу місцевого самоврядування, а також партнерів підприємців та громади – стає свого роду путівником у прийнятті рішень у вигляді довготермінового плану, який окреслює загальний напрям дій місцевої влади та її партнерів (сектор підприємництва, громадські організації, мешканці), так і розроблені відповідні способи та знаряддя його втілення.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження сутності поняття "стратегія соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад", дає змогу узагальнити висновок, що наукові підходи зазнають змін відповідно до трансформаційних перетворень, що відбуваються у вітчизняній економіці.

Запропоновано визначення стратегії соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад як системи, яка виступає як сучасний інструмент обґрунтування, вироблення і реалізації мети: сталого розвитку через виконання задач економічного, соціального, організаційного, екологічного і правового характеру, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та сприятливого інвестиційного клімату. Тому наукові дослідження з метою пошуку більш ефективних інструментів мотивації ОТГ будуть і надалі актуальними, виходячи із необхідності врахування як особливостей їх функціонування, так і швидких темпів змін зовнішнього середовища.

Література

1. Тлумачний словник української мови. / Укладачі Ковальова Т.В., Коврига Л.П. / Харків : Синтекс, 2002. – 672 с.

2. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; наук.- ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – Т. 5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія : О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2011. – 408 с.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80.

4. *Орзіх М.* Концепція правового статусу самовряд-

них територій і органів місцевого самоврядування / М. Орзіх // Місцеве та регіональне самоврядування України. – 1995. – Вип. 1–2(10–11). – С. 67.

5. *Лисенко І. М.* Територіальна громада в системі громадянського суспільства / І. М. Лисенко // Науковий вісник «Гілея». – 2009. – Вип. 28. – С. 362-372.

6. *Батанов О.* Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки / О. Батанов // Вісник центральної виборчої комісії. – 2008. – № 2(12). – С. 46–52.

7. *Мороз О. Ю.* Територіальна громада : сутність становлення та сучасні українські реалії / О. Ю. Мороз // Демократ. врядування : електрон. наук. фах. видання. – 2008. – Вип. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua. 8. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.44.0.

9. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-viii.

10. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-19.

11. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18.

12. Методика формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015р. № 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF.

13. *Henry Mintzberg.* The Strategy Process / Henry Mintzberg, James Brian Quinn, Sumatra Ghoshal. – 1998, p.10.

14. *Поплавська Ж., Поплавський В.* Як дорости Україні до сталого розвитку?// Вісник національної академії наук України. – 2007, № 9, с. 8-14.

References

1. Interpretative dictionary of the Ukrainian language. / Compilers Kovaleva TV, Kovriga LP / Kharkiv: Syntex, 2002. – 672 p.

2. Encyclopedia of Public Administration: 8 tons / Nat. Acad. state. ref. Under the President of Ukraine; scientific – ed. Board: Yu. V. Kovbasyuk (Chairman) and others. – Vol. 5: Territorial Administration / Ed. Board: O. Yu. Amosov (co-chair), OS S. Ignatenko (co-chair) and others. ; in a row. O. Yu. Amosova, O. S. Ignatenko, A. O. Kuznetsova. - Kh .: Harri Nadu Publishing House "Master", 2011. - 408 p.

3. On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine of May 21, 1997 # 280/97-BP [Electronic resource]. - Access mode: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80.

4. *Orzikh M.* The concept of legal status of self-governing territories and bodies of local self-government / M. Orzikh // Local and regional self-government of Ukraine. 1995. – Vip. 1–2 (10–11). – P. 67.

5. *Lysenko IM* Territorial community in the system of civil society / IM Lysenko // Scientific Bulletin "Gilea". – 2009. – Vip. 28. P. 362-372.

6. *Batanov O.* Territorial community – the primary subject of municipal power in Ukraine: concepts and features / O. Batanov // Bulletin of the Central Election Commission. – 2008. – No. 2 (12). – P. 46–52.

7. *Moroz, O. Yu.* Territorial community: the essence of becoming and modern Ukrainian realities / O. Yu. Moroz // Democrat. governance: electron. Sciences. profession. edition. – 2008. – Vip. 2. – [Electronic resource]. – Access mode: www.nbuv.gov.ua. 8. Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 08.07.2010 No. 2456-VI [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.44.0.

9. On voluntary association of territorial communities: Law of Ukraine of 05.02.2015 No. 157-VIII [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-viii.

10. On the principles of state regional policy: Law of Ukraine of 05.02.2015 № 156-VIII [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-19.

11. On cooperation of territorial communities: Law of Ukraine of June 17, 2014 No. 1508-VII [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18.

12. Methods of formation of capable territorial communities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 8, 2015 No. 214 [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-% D0% BF.

13. Henry Mintzberg. The Strategy Process / Henry Mintzberg, James Brian Quinn, Sumatra Ghoshal. – 1998, p.10.

14. *Poplavska Zh., Poplavsky V.* How to give Ukraine sustainable development? // Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine. – 2007, № 9 p.8-14.

УДК 332. 1: 338. 48

Зварич О. І.

ЯКІСТЬ ТУРИСТИЧНОГО СУПРОВОДУ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА УДОСКОНАЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ

У статті розглядаються значення, місце і роль туристичного супроводу у контексті подальшого удосконалення туристичної діяльності регіону.

Ключові слова: *види активного туризму, суб'єкти туристичної діяльності, організація туристичного супроводу, максимізація безпеки туристів.*

Zvarych O. I.

QUALITY OF THE TOURIST SUPPORT – AN IMPORTANT COMPONENT OF IMPROVING THE TOURISM ACTIVITY OF THE REGION

The article deals with the importance, place and role of tourist support in the context of further improving the tourist activity of the region.

Key words: *types of active tourism, subjects of tourist activity, organization of tourist support, maximization of safety of tourists.*

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. ***Унікальність Івано-Франківської області*** та значна кількість пам'яток на її території, можливість здійснення цікавих подорожей Українськими Карпатами із використанням активних видів пересування дедалі більше притягують туристів до Прикарпаття [1]. ***Переконливим підтвердженням цього є, наприклад, те,*** *що у 2018 році його відвідало 2.2 млн. туристів –* ***на 100.0 тис. більше, ніж у 2017.*** Водночас у січні 2019 року лише Яремче і приміські села обрали для свого відпочинку стільки ж туристів та екскурсантів. Туристичний збір при цьому склав у регіоні 3.7 млн. грн., що становить 123.3% до попереднього року. ***Цьому сприяло і облаштування рекреаційної зони у селищі Печеніжин*** *(Печеніжинська об'єднана територіальна громада),* ***екологічної стежини "Село Незвисько – водоспад "Дівочі сльози"*** *(Городенківський – Тлумацький райони),* ***еколого-пізнавального туристичного маршруту "Цісаревича Рудольфа"*** *(на території Верховинщини),* ***водоспаду Гуркало*** *(Витвицька ОТГ),* ***криївки ОУН-УПА*** *(поблизу села Грабівка Калуського району)* тощо та ***виготовлення різних промоційних матеріалів: буклета "Івано-Франківщина фестивальна", гастрономічного путівника "Автентичні смаки Івано-Франнківщини", реалізація проекту "Унікальні села України. Крилос", презентація туристичного потенціалу області на виставках*** *у Києві, Варшаві, Кишиневі, Львові та вперше – у Нью-Йорку* ***(при цьому її відвідали понад 32.0 тис. гостей та професіоналів у сфері туризму)*** [2; 3]. Одночасно зазначимо і те, що у залежності від їх засобів та середовища, у якому відбуваються подорожі, розрізняють і ***види активного туризму:*** *пішохідний, гірський, лижний, велосипедний, спелеоло-гічний, вітрильний, кінний та інші,* що не тільки диференціює вимоги до їх туристичного супроводу, а й істотно актуалізує цю важливу проблематику [4].

Аналіз останніх публікацій із досліджуваної проблеми. В останній час стає все більше праць щодо теоретичних та прикладних аспектів розбудови туристичної індустрії в Україні та її регіонах, отже наводити окремі із них, на наш погляд, нагальної потреби немає. Проте, робіт, які присвячені саме якості цього процесу, зокрема, і такого важливого його напрямку, як ***туристичний супровід***, все ще обмаль, що і стало предметом розгляду у цій статті.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Закон України "Про туризм" [5] відносить зазначені види туризму, а також *автомобільний та мотоциклетний,* до таких, які пов'язуються із підвищеним ризиком. Відтак, відповідно до його статті 13 суб'єкти

туристичної діяльності зобов'язані під час надання послуг із проходження маршрутів із активними видами пересування забезпечувати туристів кваліфікованими фахівцями туристичного супроводу та спеціальним спорядженням, здійснювати навчання відпочиваючих, орієнтовані на запобігання нещасним випадкам, засобами профілактики і захисту від травм та надання у разі потреби долікарської медичної допомоги.

Тож, до ***Класифікатора професій ДК 003: 2010*** [6] введено фах "Провідник (за видами туризму)", код якої 5149, та інші професії, фахівці яких відповідно до статті 5 цього закону [5] можуть здійснювати пов'язану із цим діяльність, зокрема: інструктор спортивний із туристичного супроводу (за видами туризму) – 3414; інструктори-методисти із туризму та альпінізму (відповідно) – 3340. При цьому в Україні провідника у горах часто називають *гідом*, однак зауважимо, що у Західній Європі гірськими гідами є альпіністи високої кваліфікації, які пройшли ґрунтовний фаховий курс навчання у професійній школі [4]. Водночас рейтинг професії інструктора є значно вищим від фаху провідника, адже інструктор є і провідником, і вчителем-методистом, який зобов'язаний ознайомити туристів із основами тактики походів, грамотно показати технічні прийоми подолання перешкод та способи гарантування безпеки, звернувши увагу на помилки, що притаманні цій діяльності.

Згідно із Законом України "Про туризм" [5] прийняті наказ Державної туристичної адміністрації від 24. 09. 2004 року № 83 "Про затвердження Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцем туристичного супроводу" і відповідне їм розпорядження Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 18. 11. 2002 року за № 763 "Про організацію туристичного супроводу", яким і затверджене Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу на території Івано-Франківської області [7]. Безпосередньо їхньою видачею займається відповідна ***Акредитаційна комісія*** як постійно діючий орган при *управлінні міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій обласної державної адміністрації*. Такі дозволи видаються терміном на три роки, а продовження їхньої дії здійснюється шляхом видачі нових у такому ж порядку, який встановлюється і для їхнього отримання [4].

Важливо зазначити, що ***провідником із активних видів туризму*** може працювати винятково особа, яка має повну середню освіту, спеціальну фахову підготовку чи спортивні розряди із відповідних видів туризму або ж альпінізму і отримала дозвіл на право здійснення туристичного супроводу у встановленому законодавством порядку. При цьому такий фахівець ***має знати*:**

1. Нормативно-правові засади розвитку туризму в Україні, серед яких:

– різні законодавчі акти (у тому числі закони України "Про туризм" [5], "Про природно-заповідний фонд", "Про охорону культурної спадщини") [8];

– передбачені законами України санкції юридичної відповідальності за адміністративні правопорушення, які можуть допускатись туристами у сфері охорони природи, культурної спадщини і використання природних ресурсів;

– встановлені відповідними нормативно-правовими актами вимоги до здійснення туристичних подорожей із учнівською та студентською молоддю;

– затверджені у встановленому порядку рекомендації стосовно організації та проведення туристичних походів, зокрема, некатегорійних, у Карпатах;

– правила відвідування організованим туристичними групами різних категорій природних та історико-культурних заповідних територій (об'єктів).

2. Усі вимоги до оформлення відповідних маршрутних документів.

3. Краєзнавство, у тому числі: географію та основи геології (у розрізі геологічного путівника), наявні у місцях відвідування туристами природні ресурси (та у першу чергу – фауну і флору) та історію і культуру свого краю.

4. Основи психологічної сумісності людей у групі, типи людських характерів та різні причини виникнення гострих конфліктних ситуацій у поході, етику спілкування зі сторонніми людьми, зокрема, з місцевим населенням.

5. Активні виду туризму, їх ключові особливості та специфіку, яка притаманна мандрівним місцевостями із різними формами та деталями рельєфу.

6. Використовувані у турпоході засоби типографії та орієнтування на місцевості за допомогою топографічної мапи і компаса та GPS, як і без них.

7. Тактику організації та проведення подорожі та визначення відповідних елементів забезпечення руху (як-то режим, графік, темп, порядок, лінія).

8. Види наявних природних перешкод на маршруті та технічні прийоми їхнього подолання (із використанням групового і спеціального спорядження) у залежності від погоди, фізичної та технічної підготовки учасників походу.

9. Порядок взаємодії із пошуково-рятувальною службою туристів і проведення відповідних профілактичних заходів з їх безпеки, дії в екстремальних ситуаціях та основи тактики пошуково-рятувальних робіт у гірських умовах.

10. Види спорядження, яке використовується у туристичному поході, його підбір, підготовку, особливості використання залежно від виду туризму.

11. Класифікацію правил безпеки під час подорожі, чинники небезпеки впродовж неї та дії провідника групи за їх виникнення, правила виживання.

12. Причини різноманітних небезпек, травм і захворювань, які можуть бути спричинені різними невірними діями туристів (суб'єктивні чинники).

13. Правила дотримання кожним із туристів відповідних санітарно-гігієнічних норм у поході та вимоги до сумісності продуктів при харчуванні.

14. Порядок контролю здоров'я туристів та способи надання долікарської допомоги за харчового отруєння, сонячного, теплового ударів, травм, опіків, переохолодження і лікарські засоби туристичної групи (склад аптечки).

15. Одну з найбільш вживаних іноземних мов (переважно – англійську) на рівні побутового спілкування (у разі супроводження іноземних туристів).

Одночасно та особа, якою надаються відповідні послуги із належного туристичного супроводу із активних видів туризму, ***повинна добре вміти:***

1. Вибирати маршрут походу і якісно провести туристичну подорож.

2. Оформляти усі маршрутні документи для проведення турпоходу.

3. Характеризувати різні об'єкти природи, території, культури тощо на маршруті походу на основі попередньо опрацьованої краєзнавчої літератури.

4. Створювати у туристичній групі дружню атмосферу і розподілити обов'язки, підтримувати дисципліну, не допускаючи конфліктних ситуацій.

5. Розробляти детальний маршрут подорожі відповідно до її специфіки.

6. Орієнтуватись на місцевості за маршрутом походу за будь-яких обставин, зокрема, і за поганої видимості, вірно визначати місце стояння, азимути, безпомилково рухатись за мапою у складних метеорологічних умовах.

7. Вірно розраховувати тактику походу, організовувати вірне пересування туристичної групи, дотримуватись встановлених у інструктивних матеріалах вимог до організації руху (режим, графік, темп, порядок, лінія тощо).

8. Технічно, з безумовним дотриманням правил безпеки, долати різноманітні природні перешкоди, в'язати туристські вузли та обв'язки, здійснювати страхування і самострахування за допомогою технічних засобів та без них.

9. Користуватись технічними засобами для зв'язку із рятувальниками, фото- та відео зйомок і провести інструктаж з безпеки туристів та організувати пошуково-рятувальні роботи щодо потерпілих силами туристичної групи.

10. Підбирати та відповідно готувати усе потрібне для походу спорядження та безпомилково використовувати його різноманітні спеціальні види.

11. Грамотно та правильно діяти за обставин різних екстремальних ситуацій. Подавати відповідні сигнали у разі тих чи інших аварійних обставин.

12. Своєчасно запобігати виникненню небезпек, травм та захворювань, які здебільшого спричиняються неправильними діями на маршруті туристів.

13. Вірно підбирати продукти для харчування під час подорожі, упаковувати їх і належно розподіляти серед її учасників походу, приготувати їжу.

14. Кваліфіковано надавати медичну долікарську допомогу у разі захворювання туристів, організовувати за потреби транспортування потерпілих.

15. Толерантно та доброзичливо спілкуватись із людьми різних характерів та національностей, із дотриманням засадничих етичних принципів [4].

Особливо важливо пам'ятати, що провідник чи інший фахівець із ту-ристичного супроводу з активних видів туризму згідно з Законом України "Про туризм" [5] ***є суб'єктом туристичної діяльності***, тобто, щоби гарантувати безпеку туристові відповідно до статті 13 цього закону ***зобов'язаний***:

– ґрунтовно і вичерпно інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, яку вони збираються здійснити, та необхідність безумовного виконання усіх

загальнообов'язкових вимог, як і різних запобіжних заходів;

– створювати безпечні умови у місцях надання туристичних послуг;

– дотримуватсь спеціальних вимог безпеки туристів при наданні туристичних послуг, особливо із підвищеним ризиком (екстремальні види туризму);

– організовувати навчання засобам профілактики та запобігання травмам і нещасним випадкам та наданню першої медичної (долікарської) допомоги;

– надавати оперативну допомогу тим особам, які постраждали під час туристичної подорожі, транспортування у випадку необхідності потерпілих;

– оперативно інформувати місцеві органи влади (їхніх відповідальних осіб) про надзвичайні ситуації та подавати відомості щодо зниклих туристів;

– забезпечувати охорону природного середовища та культурної спадщини і вживати заходів із мінімізації шкідливого впливу на довкілля та соціально-культурне середовище і компенсувати завдані їм при цьому збитки [4].

Водночас зауважимо, що ***безпека*** у сфері активного туризму – це сукупність тактичних заходів і технічних засобів, які забезпечують умови для заняття цим видом туризму без загрози життю та здоров'ю туристів, а ***нещасний випадок*** – це результат закономірного або ж випадкового прояву певних суб'єктивних чи об'єктивних чинників. При цьому ***об'єктивні чинники*** є проявом дії природних сил, які не залежать від волі людини, але більшість із них вона може передбачити. Серед них – землетруси, блискавки, зсуви, лавини, каменепади, зміна метеорологічних умов тощо. ***Суб'єктивні*** – залежні від волі людини, що виникають тоді, коли вона не дотримується правил безпеки. Безпосередніми ***суб'єктивними причинами таких нещасних випадків є:***

1. Недосвідченість керівника групи та неорганізованість туристів.

2. Вживання алкоголю і наркотиків чи інших психотропних речовин.

3. Відсутність належних уваги та передбачення при пересуванні групи.

4. Втома і особливо перевтомлення у період туристичного походу.

5. Ухвалення неправильного рішення (яке є неадекватним ситуації).

6. Порушення раціонального режиму харчування та вживання води.

7. Вплив неадекватних емоційних станів, настроїв, афекту, апатії [4].

При цьому ***суб'єктивними причинами різних нещасних випадків є:***

1. Слабке керівництво туристичною групою або ж його відсутність.

2. Неправильний вибір і недостатнє знання ділянок маршруту походу.

3. Невірні підбір спорядження і продуктів харчування та їх розподіл.

4. Непродумані підбір та комплектування туристичної групи.

5. Здійснення туристичної подорожі наодинці (без супроводу).

6. Необґрунтоване бажання пришвидшити проходження маршруту [4].

Основні причини, які пов'язані головним чином із суб'єктивними чинниками, через що частіш усього трапляються різноманітні нещасні випадки:

1. Незнання обставин, що призводять до різних надзвичайних ситуацій.

2. Відсутність умінь і навичок виявлення та подолання небезпеки.

3. Надто перебільшена самовпевненість і завищена самооцінка [4].

Помилки, які найчастіше призводять до нещасних випадків, допускаються при*:** пересуванні крутими засніженими і трав'янистими схилами, скелями; застосованні непродуманих тактичних рішень; страхуванні та самостраховані; неправильному використанні спорядження і засобів пересування; недотриманні правила поведінки на воді тощо. Одночасно не слід панікувати, якщо ви заблудились, а повернутись вже знайомим шляхом на попереднє місце, орієнтація у просторі якого відома. Якщо ж трапилась ситуація, зарадити якій самостійно не вдалось, потрібно терміново зателефонувати у найближчий ***пункт Івано-Франківської гірської пошуково-рятувальної служби, якій стисло повідомити, *що, де і коли трапилось.* У випадку відсутності зв'язку на допомогу важливо посилати двох щонайбільш підготовлених учасників, які за необхідності повинні прознакувати свій шлях одним із можливих способів. ***Сигнали біди*** *(лиха)* подаються оптичним або ж звуковим способами 6 разів на хвилину із хвилинним інтервалом між серіями *(ракетою один раз)*. ***Підтвердження прийому*** здійснюється трьома сигналами у хвилину. Надійним засобом сигналізації зарекомендував себе також і свисток [4].

Окрім цих основних застережень, слід дотримуватись і ***встановлених правил проти-***

пожежної безпеки: не залишати непогашене вогнище, сірник або ж сигарету, поскільки це може спричинити лісову пожежу; не застосовувати для освітлення намету свічку чи інші засоби з відкритим вогнем; не розпалювати вогнище або ж пічку з використанням легкозаймистих речовин [4].

Не менш важливою у такому контексті є і продумана ***тактика туристичного походу.*** При цьому у літературі туристичного спрямування під поняттям *"тактика"* розуміють сукупність заходів стосовно організації та проведення походу. Вона зводиться до вміння ухвалювати вірні рішення, щоби гарантувати його безпеку. Відтак, зазвичай тактику пов'язують із технікою проходження маршруту і ведуть мову про *тактико-технічну підготовку туристів.* Водночас зазначимо і те, що теоретично тактику у так би мовити чистому вигляді розглядають як вибір та способи використання засобів, що залежать від кількості та якості їх можливих комбінацій. *Немає вибору – немає і тактики*. Засоби тут різні, охоплюючи туристичне спорядження і дії туристів, які безпосередньо пов'язані із підготовкою та проведенням походу.

Якщо в основу тактики покладено певний задум – тактичний план, вироблений до початку походу, то його результат визначатиметься спеціальною і фізичною підготовкою туристів. Коли ж цього недостатньо для реалізації такої тактики, то це означає, що тактичну підготовку можна оцінювати тільки за рівнем технічної чи фізичної підготовки, адже і за їхнього найвищого рівня неправильний вибір шляху та часу подолання різноманітних перешкод (як-то гірських перевалів, річок тощо) може призвести до надзвичайної ситуації. І, навпаки, за низького рівня фізичної та технічної підготовки необхідно обрати посильний і безпечний варіант шляху, що свідчить про достатню тактичну підготовленість туристів. Загалом же такий вибір повинен бути оптимальним для певних умов і тоді можна стверджувати про хорошу тактику. Критерієм оптимальності у кожному з видів туризму, в індивідуальних чи командних діях туристів за різних обставин різні. Проте, є і один щонайважливіший – ***критерій максимізації рівня безпеки*** у подоланні природних перешкод за відповідних обмежень об'єктивного і суб'єктивного характеру [4].

Тактику в активних видах туризму можна класифікувати подібно до техніки. По-перше, її поділяють за його основними видами, оскільки визначається їхніми особливостями, притаманними лише певному його видові, які впливають на визначення відповідних елементів організації походу на маршруті (режим, графік, темп, порядок, лінія руху), техніку подолання перешкод, страхування та підбір відповідного спорядження тощо. По-друге, за типами, видами і формами рельєфу, позаяк тактика підкорення скельних утворень значно відрізняються від основних способів подолання сніжно-льодових чи річкових рельєфів. По-третє, можливо вести мову і про тактику бівуачних робіт, особливо у частині їхньої організації. Окрім цього, існують і тактики страхування та пошуково-рятувальних робіт, орієнтування на місцевості тощо. ***Рівень тактичної підготовки*** можна оцінювати і виділивши основні складові, у тому числі такі, як вміння вірно вибрати: оптимальний план походу; запасні та аварійні його варіанти; варіанти комплектування групи і підхід до його матеріально-технічного забезпечення; похідний режим за часом; похідний навантажувальний режим; шлях (лінію руху); час подолання перешкод; техніку страхування; місце бівуаку та техніку бівуачних робіт; техніку пошуково-рятувальних робіт, зокрема, і транспортування потерпілих (за не-обхідності); вірне рішення у складних (або ж і нестандартних) ситуаціях [4].

Усі ці вміння і навички фахівець туристичного супроводу із активних видів туризму засвоює у період здобуття фахової освіти, яка повинна включати теоретичні та практичні заняття (спеціальні тренування і походи). Тож, розглянемо деякі складові тактики організації та проведення походу на прикладі пішохідного маршруту у щонайбільш непрогнозованих гірських умовах.

Вибір і розробка маршруту, план та схема походу. ***Маршрут походу*** можуть визначати як суб'єкт туристичної діяльності, так і керівник групи. Його може запропонувати і сам фахівець туристичного супроводу залежно від мети подорожі, який має знати її район досконало. Крім цього, йому не завадить переглянути його у програмі "Google Планета Земля" [9], ознайомившись із картографічними матеріалами та описами, проконсультувавшись із місцевими рятувальниками. Обов'язково необхідно звернути увагу і на висоти та прохідність місцевості у регіоні, яка з часом змінюється. При цьому відвідування щонайцікавіших туристичних об'єктів варто залишати наостанок.

Вибір за показниками довжини, тривалості, кількості та якості природних перешкод має відповідати підготовленості туристів, отже бути посильним із позицій їх фізичних та технічних можливостей. Одночасно за своєю схемою маршрут походу може бути ***лінійним, кільцевим, радикальним чи комбінованим***, кожен із яких має як свої переваги, так і недоліки. *Лінійний та кільцевий* практично одинакові, за винятком того, що у лінійному варіанті, як правило, більша частка пізнавальної цінності походу, однак зростають організаційні труднощі, які пов'язані з із вирішенням транспортних питань (приїзд та від'їзд з різних місць) і розв'язанням проблем у закиданні частини продуктів і спорядження (за багатоденного походу). *Радикальна система побудови маршруту* забезпечить мінімальні навантаження туристів через зниження ваги наплічника, тому її частіше пропонують групі учасників старшого віку. *Комбінований варіант* має усі переваги і недоліки інших систем у певних поєднаннях та співвідношеннях. При цьому зазвичай використовують усі варіанти, хоч перевагу, як правило, віддають комбінації кільцевого і радіального. ***Запасні та аварійні підходи*** супроводжують усю схему остаточного плану походу. *Запасні* планують на випадок погіршення погодних умов та істотного підвищення рівня небезпеки проходження деяких ділянок основного маршруту та із інших причин, які не пов'язані із надзвичайними обставинами (у звичайному поході здебільшого варто обирати нижчим його запланованої складності). *Аварійні маршрути* планують на випадок необхідності з тих чи інших причин (захворювання, травмування учасників походу) як сходження маршруту найпростішим шляхом у найкоротший час. Відповідно до зазначеного зазвичай і комплектуються групи туристів, обираються її матеріально-технічне забезпечення, продукти харчування і розподіляються обов'язки у групі, визначаються її маршрути і техніка подолання локальних перешкод та страхування і здійснюють вибір місця віадуку та різні варіанти тієї або ж іншої техніки пошуково-рятувальних робіт у разі такої потреби [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ця наукова роз-відка, при підготовці якої істотно використанні матеріали [4] і за це висловлюємо її авторам щиру вдячність, переконливо підтверджує, що безумовне дотримання і підвищення якості туристичного супроводу, у тому числі у контексті належного виконання Комплексної регіональної програми розвитку туризму в області на 2016 – 2020 роки [10] та кластеризації туристично-рекреаційного комплексу [11] – необхідна умова удосконалення туристичної ді-яльності в Україні та її регіонах, що є водночас важливим теоретико-методологічним підгрунтям у їх соціально-економічному та культурному розвитку.

Література

1. *Зварич О. І.* Розвиток туристично-рекреаційної сфери – важлива складова подальшої розбудови економіки Прикарпаття. Моделювання регіональної економіки: Зб. наук. праць. Івано-Франківськ, 2016. – № 1 (27). С. 129-136.

2. Офіційний сайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації. URL: if.gov.ua.

3. Агенція новин "Фіртка". URL: firtka.if.ua

4. Методичні рекомендації з надання послуг туристичного супроводу з активних видів туризму (під заг. ред. І. Мельника). Івано-Франківськ: Вид-во Лілея-НВ, 2013. 56 с.

5. Закон України від 15. 09. 1995 року № 324/95-ВР "Про туризм" (зі змін. і доп.). URL: zakon2.rada.gov.ua.

6. Класифікатор професій ДК 003: 2010. URL: dk003.com.

7. Наказ Державної туристичної адміністрації від 24. 09. 2004 року № 83 "Про затвердження Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцем туристичного супроводу" (зі змін. і доп.). URL: zakon2.rada.gov.ua; Розпорядження Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 18. 11. 2008 року № 763 "Про організацію туристичного супроводу". URL: if.gov.ua.

8. Закон України від 16. 06. 1992 року № 2456-XII "Про природно-заповідний фонд України" (зі змін. і доп.). URL: zakon2.rada.gov.ua.; Закон України від 02. 06. 2000 року № 1805-III "Про охорону культурної спадщини" (зі змін. і доп.). URL: zakon3.rada.gov.ua.

9. Google Планета Земля. URL: google. com.ua.

10. Комплексна регіональна програма розвитку туризму в області на 2016 – 2020 роки. Затверджена рішенням Івано-Франківської обласної ради від 16. 10. 2015 року № 1820-39/2015. URL: if. gov.ua.

11. *Зварич І. Т.* Про використання кластерних технологій організації виробництва в реалізації стратегії розвитку промислово-виробничого комплексу Івано-Франківщини. Соціально економічні дослідження в перехідний період. Стратегічне планування регіонального розвитку (Зб. нуаук. праць). Вип. 5 (XLIX) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. Львів, 2004. С. 71-76.

References

1. *Zvarych, O. I. (2016). Rozvytok turystychno-rekreatsijnoji sfery – vazhlyva skladova podalshoji rozbudovy ekonomiky Prykarpattia* / Zvarych, O. I. [The development of the tourist and recreational sphere is an important part of the further development of the economy of the Carpathian region]. Modeling of regional economics: Collection of scientific works. *Ivano-Frankivsk, № 1 (27), 2016. P. 129-136* [in Ukr.].

2. *Ahencija novyn Firtka* [News Agency Firtka]. URL: firtka.if.ua [in Ukr].

3. *Ivano-Frankivska oblasna derzhavna administratsija* [Ivano-Frankivsk Regional State Administration]. URL: if.gov.ua. Retrieved from: if.gov.ua [in Ukr.].

4. *Metodychni rekomendatsiji z nadannia posluh turystychnoho suprovodu z aktyvnykh vydiv turyzmu (za zag. Red. I Melnyka) (2013)* [Methodical recommendations for the provision of tourist Guiding services for active tourism] (under the general editorship of I. Melnyk). *Ivano-Frankivsk: Publishing house Lileia-NW, 2013. 56 p.* [in Ukr.].

5. *Zakon Ukrajiny vid 15. 09. 1995 № 324/95-VR "Pro turyzm" (zi zmin. i dop.)* [Law of Ukraine № 324/95-VR "On Tourism" dated 15. 09. 1995 (amend. and sup.)]. URL: zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from: zakon2.rada.gov.ua [in Ukr.].

6. *Klasyfikator profesij DK 003: 2010* [Classifier of occupations DK 003: 2010]. URL: dk003.com. Retrieved from: dk003.com [in Ukr.].

7. *Nakaz Derzhavnoji turystychnoji administratsiji Ukrajiny vid 24. 09. 2004 № 83 "Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok vydachi dozvoliv na pravo zdijsnennia turystychnoho suprovodu fakhivtsem turystychnoho suprovodu"* (zi zmin. i dop.) [Order of the State Tourism Administration Ukraine dated 24. 09. 2004 № 83 "On Approval of the Regulations on the Procedure for Granting Permits for the Right to Implement Tourist Guiding by a Specialist in Tourist Guiding" (amend. and sup.)]. URL: zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from: zakon2.rada.gov.ua [in Ukr.]; *Rozporiadzhennia Ivano-Frankivskoji oblasnoji derzhavnoji administratsiji vid 18. 11. 2008 № 763 "Pro orhanizatsiju turystychnoho suprovodu"* [Regulation of the Ivano-Frankivsk Regional State Administration dated 18. 11. 2008 № 763 "On the organization of tourist Guiding"]. URL: if.gov.ua. Retrieved from: if.gov.ua [in Ukr.].

8. *Zakon Ukrajiny vid 16. 06. 1992 № 2456-XII "Pro pryrodno-zapovidnyj fond Ukrajiny" (zi zmin. i dop.)* [Law of Ukraine of June 16. 1992 № 2456-XII "On the Nature Reserve Fund of Ukraine" (amend. and sup.)]. URL: zakon2. rada. gov.ua. Retrieved from: zakon2.rada.gov.ua [in Ukr.]; *Zakon Ukrajiny vid 16. 06. 1992 № 2456-XII "Pro ohoronu kulturnoji spadshchyny Ukrajiny" (zi zmin. i dop.)* [Law of Ukraine dated 02. 06. 2006 № 1805-III "On the Protection of the Cultural Heritage" (amend. and sup.)]. URL: zakon3. rada.gov.ua. Retrieved from: zakon3. rada.gov.ua [in Ukr.].

9. *Google Planeta Zemlia* [Google Earth]. URL: google. com.ua. Retrieved from: google.com.ua [in Ukr.].

10. *Kompleksna rehionalna prohrama rozvytku turyzmu v oblasti na 2016 – 2020 roky. Zatverdzhena rishenniam Ivano-Frankivskoji oblasnoji rady vid 16. 10. 2015 № 1820-39/2015* [Integrated regional tourism development program in the region for 2016-2020. Approved by the decision of Ivano-Frankivsk Regional Council dated 16. 10. 2015 № 1820-39/2015]. URL: if.gov.ua. Retrieved from: if. gov.ua [in Ukr.].

11. *Zvarych, I. T. (2004). Pro vykorystannia klasternykh tekhnolohij orhanizatsiji vyrobnytstva v realizatsiji stratehij rozvytku promyslovo-vyrobnychoho kompleksu Ivano-Frankivshchyny* / Zvarych, I. T. [On the use of cluster technologies for organizing production in implementing the strategy for the development of the industrial and production complex in Ivano-Frankivsk region]. Socio-economic stu-dies in the transition period. Strategic Planning for Regional Development (Collection of Scientific Papers). Issue 5 (XLIX) / NAS of Ukraine. Institute for Regional Studies. Editorial: responsible ed. acad. NAS of Ukraine M. I. Dolyshnij. *Lviv, 2004. P. 71-76* [in Ukr.].

УДК: 338.24.021.8

Михайлів Г. В.

МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

У статті розглянуто концептуальні засади формування механізму регулювання розвитку сектора малого і середнього бізнесу шляхом поєднання державного регулювання і саморегулювання. Проаналізований механізм саморегулювання бізнесу як однієї з форм управління розвитком малого і середнього бізнесу. Досліджено сучасний стан та особливості розвитку малого підприємництва в Україні з врахування викликів політично-економічної ситуації в державі. Обґрунтовано пропозиції щодо першочергових заходів ефективної підтримки та визначення головних перспектив розвитку малого і середнього бізнесу в Україні.

Ключові слова: *підприємництво, підприємницька діяльність, малий бізнес, середній бізнес, ринкова трансформація економіки, механізм державного регулювання.*

Mykhailiv H.

MECHANISM OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS DEVELOPMENT

The article outlines the conceptual principles of forming a mechanism for regulating the development of the small and medium business sector through a combination of state regulation and

self-regulation. The mechanism of self-regulation of business as a form of management of small and medium business development is analyzed. Modern and peculiarities of the development of small business in Ukraine are considered, taking into account the challenges of the political and economic situation in the country. The proposals for priority measures of effective support and determination of the main prospects of development of small and medium business in Ukraine are substantiated.

Key words: *Entrepreneurship, entrepreneurship, small business, medium-sized business, market transformation of the economy, mechanism of state regulation.*

Вступ. Складовою частиною сучасної ринкової економіки є малий та середній бізнес, ефективність якого суттєво впливає на темпи та якість не лише економічного зростання, але й соціально-економічної трансформації в державі.

Економічна діяльність малих та середніх підприємств є джерелом доходів країни, створює нові робочі місця, сприяє гнучкості національної економіки та покращує якість життя населення. Важливою є роль малого та середнього бізнесу у розвитку конкуренції та приватної ініціативи, а також у зменшенні небажаних економічних та соціальних наслідків циклічного розвитку. Все це зумовлює необхідність зростання частки малих та середніх підприємств, динаміка яких, особливо на початкових етапах трансформації, відображає динаміку ринкової трансформації. Світовий досвід також доводить, що розвиток малого та середнього бізнесу є основою формування середнього класу, який, у свою чергу, закладає фундамент соціальної стабільності та відіграє важливу роль у розвитку його демократичних основ.

Малий та середній бізнес в Україні ще не зайняв своєї ніші у структурі вітчизняної економіки. На його розвиток негативно впливають недосконаліть та обтяжлива податкова система, невирішені питання фінансування та кредитування, включаючи мікрокредитування, відсутність інфраструктурної підтримки та недосконаліть інституційного забезпечення. Вирішення цих проблем та створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу вимагає запровадження нових механізмів стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу.

Постановка завдання. Вітчизняні науковці приділяють велику увагу дослідженню динаміки розвитку активності підприємницької діяльності. До науковців, які здійснювали детальний аналіз показників активності підприємницької діяльності, можна віднести таких вчених, як О. Демешок [1], Г.Андрощук, І.Жиляєв, Б. Чижевський та М. Шевченко [2], І. Мазур [3], В.Маргасова [4], Н. Тимошенко і Н. Меньших [5], Е. Забарна [6], В. Геєць [7] та багато інших. Проте ці та інші вчені акцентували увагу на таких аспектах розвитку підприємницької діяльності, як інноваційні та інвестиційні перспективи, а також аналізували динаміку показників економічного розвитку суб'єктів господарювання окремої галузі або регіону.

Деякі вчені здійснюють аналізування виключно теоретичних аспектів забезпечення зростання підприємницької активності в Україні. До них можна віднести таких науковців, як Б. Дергалюк [8], А.Жигірь [9], Г.Колодко [10] та багато інших. Проте ця група вчених акцентує увагу винятково на теоретико-методологічних принципах та засадах розвитку активності підприємницької діяльності, не здійснюючи детального аналізування її динаміки.

Науковцями досліджено і висвітлено окремі аспекти організації малого і середнього підприємництва, функціонування інститутів держави і їх ролі у розвитку підприємницького сектора, законодавчого забезпечення підприємницької діяльності, нагромаджено значний теоретичний та практичний досвід.

Поряд з цим чимало питань становлення та регулювання малого і середнього бізнесу в Україні не отримали достатнього висвітлення. Недостатня увага приділялася бар'єрам розвитку бізнесу, зокрема інституціональним та фінансовим чинникам їхнього формування, потребує глибшого дослідження і вдосконалення механізм державного регулювання та саморегулювання малого і середнього бізнесу в Україні, бракує наукових досліджень ролі та значення цього бізнесу у формуванні середнього класу. Важливість дослідження зазначених проблем актуалізується в умовах нинішньої політично-економічної ситуації.

Результати. Тема цієї статті є дуже актуальною, адже сучасний стан та розвиток українських підприємств перебуває у складній ситуації. Адаптація до ринкових відносин, а та-

кож наслідки політичної та економічної кризи спричинили значний вплив цієї ситуації. Для поліпшення ситуації необхідно створити механізми, які стимулювали б суб'єкти господарювання до збільшення обсягів та підвищення ефективності виробництва, оновлення їх виробничих та технічних засобів. Але реальна ситуація підприємств в економіці показує, що процес розвитку вітчизняного виробництва стикається з низкою істотних перешкод.

Підприємництво – це вільна ініціатива людей у господарській діяльності, це спосіб організації економічних сил. Іншими словами, це перевірений у світі спосіб ефективної організації виробництва. Існування підприємництва є необхідною умовою функціонування ринку [1].

Підприємництво є одним із ключових елементів ринкових перетворень, з якими довелося зіткнутися Україні після проголошення незалежності та процесу її становлення в країні є дуже актуальним сьогодні.

Метою підприємницької діяльності є виробництво та пропозиція ринку таких товарів, які користуються попитом і які приносять підприємцю прибуток. Прибуток - це надлишок доходу над витратами, що виникає в результаті здійснення підприємницького рішення щодо виробництва та продажу товару, стосовно якого підприємець визначив споживчий попит, який не задоволений або прихований [2].

Однак прибуток – це не тільки підприємницька, а будь-яка інша форма ділової діяльності. У зв'язку з цим важливо звернути увагу на виділення такої економічної категорії, як підприємницький дохід або підприємницький дохід. Доходи від інновацій, тобто від впровадження нових методів і прийомів організації виробництва, становлять підприємницький дохід. Під підприємницьким доходом слід розуміти насамперед додатковий дохід, дохід від управління, надлишок, отриманий підприємцем через його природні якості або особливу здатність аналізувати та поєднувати фактори виробництва залежно від зовнішніх умов. Розвиток підприємництва можливий лише за умови наявності необхідних предметів цього виду діяльності. Ці суб'єкти також дозволяють розвивати ринкові відносини (а не навпаки, як це бачать в Україні). Виникнення суб'єктів господарювання передбачає певну соціальну ситуацію, коли ідеологічна, політична та соціально-економічна ситуація провокує підприємницький бум [8].

Проведення підприємницької діяльності на ефективному рівні, таким чином, можливо лише за наявності певної соціальної ситуації – підприємницького середовища, що означає насамперед ринок, ринкову систему відносин, а також особисту свободу підприємця, тобто його особисту незалежність, що дозволяє прийняти правильне підприємницьке рішення.

Беручи до уваги наміри України щодо євроінтеграції та прискорення їх практичного впровадження для подальшого ефективного функціонування національних підприємств малого бізнесу, насамперед необхідно модернізувати існуючу систему управління, враховуючи позитивний досвід, набутий у цій галузі малих підприємств ЄС.

Кабінет Міністрів України затвердив Концепції Національної програми розвитку малого та середнього підприємництва на 2014-2024 роки.; недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки малих та середніх підприємств; недосконалість механізму партнерства між державою та малими та середніми підприємствами; низький рівень активності суб'єктів малого та середнього бізнесу щодо захисту власних інтересів; недостатній рівень інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності, недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для малих та середніх підприємств; низький рівень залучення молоді та сільського населення до малих та середніх підприємств тощо. Для вирішення вищезазначених проблем ми пропонуємо напрями, тісно пов'язані з державною політикою у сфері розвитку малого бізнесу в Україні [9].

У ст. 16 Закону України "Про розвиток та державну підтримку малого та середнього бізнесу в Україні" зазначено, що фінансова державна підтримка надається за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, її основними видами є: часткова компенсація процентних ставок за кредити, надані на реалізацію проектів суб'єктів малого та середнього бізнесу, а також на лізинг, факторинг та гарантійні платежі; надання – гарантії та гарантії за кредитами малих та середніх підприємств; позики, включаючи мікрокредити для відкриття та ведення власного бізнесу; позики на придбання та впровадження нових технологій; компенсація витрат на розвиток співпраці між малими та середніми підприємствами та великими підприємствами; фінансова підтримка впрова-

дження енергоефективних та екологічно чистих технологій; інші види фінансової підтримки законодавством не заборонені [8].

Вдосконалення та спрощення облікових процедур для цілей оподаткування є одними з основних напрямків державної політики у сфері розвитку малого бізнесу в Україні; впровадження спрощеної системи оподаткування; залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання наукових, технічних та соціально-економічних програм, постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб; сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого бізнесу; організація навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва тощо.

Для покращення ділового клімату малого бізнесу та створення умов для їх розвитку прийнята Європейська хартія малих підприємств. згідно з яким малий бізнес розглядають як основу європейської економіки, а також є одним з головних рушійних сил інновацій, зайнятості, соціальної та місцевої інтеграції в Європі [6]. Виходячи з потреб малого бізнесу, Хартія окреслює такі заходи, спрямовані на підтримку його розвитку; освіта та навчання підприємництву; дешевше і швидше запустити нову компанію; вдосконалення законодавства та регулювання; кваліфікація, адаптована до потреб малого бізнесу; поліпшення доступу до Інтернету; отримання більшої вигоди від єдиного ринку; податкові та фінансові питання; підвищення технологічного потенціалу малого бізнесу; заохочення малого бізнесу до прийняття та адаптації найкращих практик; більш сильне та ефективне представництво малого бізнесу в ЄС та на національному рівні.

Єдина можливість конкурувати на європейському та світовому ринках – це інновації. Інноваційна діяльність будь-якого суб'єкта господарювання є досить вагомою перевагою серед конкурентів, і все ж наявність минулого недостатньо конкурентних ринків не була сильною мотивацією для їх розвитку.

Серед головних особливостей для малого бізнесу – приєднання до міжнародних програм надання державних грантів суб'єктам малого підприємництва на розвиток інноваційної продукції (товарів чи послуг).

19 березня 2015 р. Україна приєдналася до програми «Горизонт 2020. Горизонт 2020» – це найбільша програма досліджень та інновацій, бюджет якої складає майже 80 мільярдів євро за 7 років (2014–2020 рр.), Не враховуючи приватних інвестицій. Її мета – втілити безліч наукових відкриттів та глобальних інновацій [1].

Програма Horizon-2020 відступає від усіх програм, що передували їй. Перш за все спрощена процедура отримання грантів та їх відкритість до інноваційних ідей. Також одним із головних завдань, поставлених перед програмою, є вирішення соціальних та культурних викликів, що виникають між суб'єктами господарювання або можуть виникати при розвитку нових ринків збуту.

Початок 2016 року ознаменувався підписанням угоди про участь України у програмі ЄС «Конкурентоспроможність підприємств та малих та середніх підприємств (COSME) 2014-2020». COSME – програма ЄС щодо конкурентоспроможності підприємств та малих та середніх підприємств, яка триває з 2014 по 2020 рік із запланованим бюджетом 2,3 мільярда євро. COSME створена з метою більш широкого доступу до фінансових ресурсів малим та середнім суб'єктам підприємництва, доступу їх до ринків, підтримки підприємців і забезпечення більш сприятливих умов для створення бізнесу і його зростання [2].

Європейські країни зараз досить зацікавлені у пошуку нових ринків збуту та нових ідей та можливостей. Ось чому створення таких програм – не винятковий випадок, а систематична політика по всій Європі [5].

Окрім грантів, суб'єкти малого підприємництва мають таку перспективу:

– формування венчурних фондів на основі європейського досвіду;

– створення венчурного банку, який буде зосереджений на кредитуванні малого бізнесу, насамперед для інноваційних та активних суб'єктів;

– спрощений доступ інноваційних суб'єктів малого підприємництва до фондового ринку;

– співпраця та обмін досвідом між вченими та дослідниками різних галузей та галузей;

– підтримка суб'єктів малого підприємництва у адаптації до нових умов після імплементації Угоди про асоціацію;

– обмін досвідом у сфері інтелектуального захисту та інших.

Звичайно, серед перерахованих вище можливостей є і їхні загрози, але наскільки перевага тієї чи іншої залежить від нашої держави, які умови вона створить для малого бізнесу не лише для продовження своєї діяльності після відкриття всіх можливих кордонів, але й та-

кож продовжувати робити це успішно. Тому слід підкреслити, що при правильно обраній стратегії України для створення певних умов для підтримки малого та середнього бізнесу та адаптації всієї системи до європейських стандартів держава може створити нові можливості розвитку для всієї країни в цілому та для кожного суб'єкта господарювання окремо.

Найактуальнішими проблемами для малого та середнього бізнесу на етапі розвитку є: високі процентні ставки за банківськими кредитами, відсутність оборотних коштів та труднощі з доступом до фінансування, високі податкові ставки, відсутність чіткої програми підтримки, недостатня обізнаність про існуючі програми розвитку та гранти, відсутність знань для розвитку бізнесу, брак кваліфікованої робочої сили. Існуючі проблеми вказують на те, що державну програму для малого та середнього бізнесу доцільно будувати у таких блоках, як вони існують у програмі ЄС для конкурентоспроможності МСП 2020: Створення сприятливого бізнес-середовища та сприяння розвитку підприємництва, покращення доступу до нових ринків та інтернаціоналізації бізнесу, полегшення доступу до фінанси (створення інвестиційного фонду для малого та середнього бізнесу, фонду гарантування кредиту та фонду ризику, капітальних вкладень, таких як європейські фонди, що складають бюджет програми ЄС COSME; підтримка інновацій та конкурентоспроможності; розвиток та підтримка інформаційних мереж для малих та середніх підприємств [10].

Набрання чинності Угодою про асоціацію з ЄС 1 січня 2016 року дозволить вітчизняним МСП вийти на ринок ЄС, тому зняття горизонтальних та галузевих застережень на рівні окремих держав-членів ЄС щодо України щодо створення бізнесу та торгівля актуальна в цій галузі. Ще одним важливим моментом виходу на ринки ЄС є підвищення рівня якості та безпеки української продукції через затверджену Кабінетом Міністрів України Стратегію розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року для приведення української системи у відповідно до європейського, сертифікація вітчизняного обладнання відповідно до європейських вимог. Необхідно також реалізувати принципи Європейської хартії малого бізнесу [10]. Після набрання чинності Угодою про асоціацію з ЄС, з 1 січня 2016 року приплив імпорту на український ринок збільшиться, що посилить конкуренцію на внутрішньому ринку як за ціною, так і за якістю товарів та послуг, оскільки швидке узгодження стандартів та впровадження відповідних методів роботи є дуже актуальним.

Для успішної роботи малого та середнього бізнесу в країні доцільно створити та розробити розгалужену систему бізнес-інкубаторів, як об'єктів інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу. Досягнення ефективних результатів від діяльності бізнес-інкубаторів в Україні може забезпечити програма Міжнародного банку реконструкції та розвитку, яка може бути реалізована під егідою Української асоціації бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів. Ще одним важливим напрямком розвитку МСП є транскордонне співробітництво. Європейська комісія розробила програми сусідства з Вишеградською четвіркою та Україною як країною Східного партнерства, у трьох з яких Україна брала участь: "Польща – Білорусь – Україна"; "Угорщина – Словаччина – Україна"; транснаціональна програма CADSES (програма ініціативи ЄС, в рамках якої ЄС сприяє розвитку транскордонного співробітництва на Центральній Адріатиці-Дунаї-Південному Сході) [10]. В рамках цих програм також були реалізовані проекти для підтримки малого та середнього бізнесу в регіонах. Такі уроки, отримані в результаті транскордонного співробітництва, потрібно поширювати.

Висновки. У сучасних умовах малий і середній бізнес є важливою складовою економічної системи країни і потребує значної уваги. У розвинених країнах, де сприятливе ділове середовище та прості процеси відкриття власного бізнесу, часто відбувається переривання бізнесу через невдале управління. У країнах, де умови для розвитку малого бізнесу несприятливі, в тому числі в Україні, з описаних вище причин, додаються іще фактори зовнішнього середовища. Логічно, що в несприятливих умовах підприємницької діяльності потрібен кращий менеджмент, правильна стратегія і, головне, кваліфікований персонал. Якщо за таких обставин малий бізнес не тільки виживає, а й успішно розвиває економіку, він має потенціал конкурувати з малими підприємствами в розвинених країнах, здійснюючи бізнес у «тепличних» умовах. Отримати конкурентну перевагу, використовуючи сучасні технології бізнесу, постійне вдосконалення якості людського капіталу.

Також важливим моментом, з обмеженими фінансовими можливостями, є швидке під-

ключення до європейської програми COSME та пільгові умови для покупців. Ще одним важливим аспектом є побудова ефективної схеми підтримки підприємництва. Наявність високоякісної, ефективної інфраструктури для підтримки підприємництва з розповсюдженням за регіональним принципом та втіленням електронної системи управління є надзвичайно важливою у короткостроковій перспективі.

Література

1. *Демешок О. О.* Макроекономічні параметри та структурно-динамічні виміри функціонування реального сектору економіки держави / О.О. Демешок // Вісник ЖДТУ, № 4(75). – 2015. – С.107-113.

2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жиляєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – С. 632.

3. *Мазур І. М.* Організаційно-економічний механізм забезпечення енергетичної безпеки національної економіки: монографія / І.М. Мазур. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – С.648.

4. *Маргасова В. Г.* Економічна політика забезпечення стійкості економіки України в системі міжнародної економічної безпеки / В.Г. Маргасова // Вісник Чернігівського держ. технол. ун-ту: збір. наук. пр. – 2014. – 3(76). – С. 124-134.

5. *Тимошенко Н. Ю.* Проблеми розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні / Н.Ю. Тимошенко, Н.В. Меньших // Інвестиції: теорія і практика. – № 12. – 2015. – С. 35-38.

6. *Забарна Е. М.* Інноваційно-інвестиційний фактор економічного розвитку України / Е.М. Забарна. – О.: Ін-т проблем ринку та екон.(екол. досліджень НАН України, 2006. – С. 304.

7. *Геєць В. М.* Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – С. 272.

8. *Ляшенко В. И.* Экономико-правовая поддержка субъектов малого предпринимательства (зарубежный опыт и перспективы его использования в Украине): учеб. пособ. / В. И. Ляшенко, В. В. Хахулин, Т. Ф. Бережная. – Луганск: Альма-матер, 2004. – Ч. 1. – 276 с.

9. *Варналій З. С.* Мале підприємництво: основи теорії і практики / З.С. Варналій. – 4-те вид. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2008. – 302 с.

10 Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи / Національна платформа малого та середнього бізнесу. Режим доступу: http://msb.enarod.org/ wp-content/uploads/2015/02/ Завантажити-результати-дослідження-Розвиток-МСП-в-Україні. pdf.

References

1. *Demeshok, O. O.* (2015), “Macroeconomic parameters and the structural and dynamic measurements of the real economy functioning state”, Visnyk ZhDTU, vol. 4 (75), pp. 107–113.

2. *Androschuk, H. O. Zhyliaiev, I. B.* Chyzhevs'kyj, B.H. and Shevchenko, M.M. (2009), Ukrainian strategy of innovative development for 2010-2020 in Conditions of Global Challenges, Parlaments'ke vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine, pp. 632.

3. *Mazur, I. M.* (2014), Organizational and economic mechanism of ensuring energy security of national economy, NAIR, Ivano-Frankivs'k, pp.648.

4. *Marhasova, V. H.* (2014), “The economic policy of ensuring the stability of Economy of Ukraine in the international economic security”, Visnyk Chernihivs'koho derzh. tekhnol. un-tu: zbir. nauk. pr., vol. 3(76). pp. 124-134.

5. *Tymoshenko, N.Yu.* (2015), “Problems of innovation and investment in Ukraine”, Investytsii: teoriia i praktyka, vol. 12., pp. 35-38.

6. *Zabarna, E. M.* (2006), Innovation and investment factor of economic development of Ukraine, In-t problem rynku ta ekon. doslidzhen' NAN Ukrainy, Odessa, Ukraine, pp. 304.

7. *Heiets, V. M and Semynozhenko, V. P.* (2006), Innovative prospects Ukraine, Constant, Kharkiv, Ukraine, pp. 272.

8. *Ljashenko, V. I.* (2001), Jekonomiko-pravovoe obespechenie razvitija sub#ektov malogo predprinimatel'stva (zarubezhnyj opyt i perspektivy ego ispol'zovanija v Ukraine) [Economic and legal support of small businesses (foreign experience and prospects of its use in Ukraine)], IJePI NAN Ukrainy; OOO «Jugo-Vostok, Ltd», Doneck, Ukraine.

9. *Ljashenko, V. I.* (2004), Jekonomiko-pravovaja podderzhka sub#ektov malogo predprinimatel'stva (zarubezhnyj opyt i perspektivy ego ispol'zovanija v Ukraine) [Economic and legal support of small businesses (foreign experience and prospects of its use in Ukraine)], Al'ma-mater, Lugansk, Ukraine.

10. Cabinet of ministers of Ukraine (2012), “Pro skhvalennia Kontseptsii Zahal'noderzhavnoi prohramy rozvytku maloho i seredn'oho pidpryiemnytstva na 2014-2024 roky available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-p (Accessed 12 September 2015).

УДК: 336.221.24

Коновальчук Л. П., Димид Л. В., Бойдуник В. Р., Іванів С. І.

ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ДЛЯ ВЕДЕННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У статті досліджено закони № 129-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків в сфері торгівлі і послуг» та № 128-IX "Про внесення змін до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», які спрямовані на детінізацію економіки.

Ключові слова: *малий бізнес, ФОП, бізнес-інструменти, організація обліку, штрафи, кешбек, касові апарати,електронні чеки,програмне забезпечення.*

Konovalchuk L. P., Dimid L. V., Boidunyk V. R., Ivaniv S. I.

CHANGES IN LEGISLATION FOR SMALL BUSINESS

The article examines bills No. 129-IX "On Amendments to the Tax Code of Ukraine on Detinization of Settlements in Trade and Services" and No. 128-IX "On Amendments to the Law of Ukraine" On Application of Registrars of Settlement Transactions in Trade, Catering and Services" which are aimed at shadowing the economy.

Key words*: small business, FOP, business tools, accounting organization, cashback, cash registers, electronic checks, software.*

Вступ. Ухвалені ВРУ закони про кешбек та запровадження для ФОПів використання касових апаратів наробили чимало галасу серед підприємців, які працюють за спрощеною системою. Закони передбачають покарання за торгівлю без чеків і повернення грошей для пильних покупців. Натомість своїм указом від 17 жовтня президент доручив ввести дворічний мораторій на проведення перевірок ФОПів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження законів № 129-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків в сфері торгівлі і послуг» та № 128-IX «Про внесення змін до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», які спрямовані на детінізацію економіки і водночас мають здешевити обслуговування касових операцій, а також, як стверджують противники, призведуть до збільшення штрафів та значні витрати бізнесу у процесі виконання нових норм.

Результати. Закони України № 128-IX «Про внесення змін до Закону України Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» та № 129-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків в сфері торгівлі і послуг» розширюють перелік підприємців, за діяльністю яких ведеться контроль, а з іншого боку спрощує цей контроль і дозволяє долучитись до нагляду кожному громадянину.

Закон № 128 визначає правові засади застосування реєстраторів розрахункових операцій (далі – РРО) та програмних РРО у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг. Дія його поширюється на усіх суб'єктів господарювання, їх господарські одиниці та представників (уповноважених осіб) суб'єктів господарювання, які здійснюють розрахункові операції у готівковій та/або безготівковій формі [4].

Законом № 129 внесено зміни до Податкового кодексу України (далі – ПКУ), зокрема, додано підпункти 14.1.278 та 14.1.279 п. 14.1 ст. 14 ПКУ, якими визначені поняття системи обліку даних реєстраторів розрахункових операцій (далі – СОД РРО) та компенсації частини суми штрафних (фінансових) санкцій, визначених за даними СОД РРО, відповідно[4].

Крім того, користувачам – покупцям (споживачам) через Електронний кабінет, що функціонує відповідно до ст. 42 № ПКУ, забезпечується можливість: контролю справжності та достовірності розрахункових документів, що зберігаються в СОД РРО; заповнення та подання скарг покупця (споживача) щодо порушення встановленого порядку проведення розрахункових операцій, якщо вартість товарів (робіт, послуг), які є предметом скарги, на день їх отримання покупцем (споживачем)

перевищує 850 гривень; отримання інформації про стан розгляду скарги покупця (споживача), про застосовані штрафні (фінансові) санкції за наслідками розгляду скарги або про причини їх незастосування контролюючим органом, про зарахування сум штрафних (фінансових) санкцій до бюджету, про стан виконання висновку про компенсацію частини суми штрафних (фінансових) санкцій за скаргою покупця (споживача) в обсягах та порядку, встановлених законодавством [4].

Так, функцію програмного РРО зможе виконувати будь-який пристрій (комп'ютер, планшет, смартфон), на який встановлено відповідне програмне забезпечення. При цьому ДПСУ повинна забезпечити програмним рішенням для використання суб'єктом господарювання програмного РРО безкоштовно, а реєстрація програмного РРО здійснюватиметься через Електронний кабінет.

Щоб стимулювати споживачів отримувати чеки, законами пропонується запровадити з 1 жовтня 2020 р. так званий механізм кешбеку, що передбачає можливість здійснення компенсації покупцеві (споживачеві) 100% вартості придбаних товарів (робіт, послуг) за рахунок частини штрафних санкцій за порушення вимог щодо РРО, застосованих за його скаргою.

Крім того, з 1 січня 2021 року підвищується з 1,5 млн грн до 2,5 млн грн максимальний поріг річного доходу фізичної особи – підприємця на спрощеній системі оподаткування, який може відноситися до II групи платників єдиного податку [5].

При цьому передбачається можливість електронної перевірки чеків, що дозволить покупцям виявляти порушення. За продаж товару без проведення розрахункової операції, або якщо буде вказано неповну суму підприємець повинен буде заплатити штраф у розмірі 150 % від вартості товару, а за повторне порушення – 250 %.

Фіскальні функції програмного РРО будуть реалізовані через фіскальний сервер контролюючого органу. Тобто вводяться в обіг електронні чеки. Поруч з паперовими фіскальним звітним чеком, фіскальним звітом та денним звітом запровадять застосування їх електронних аналогів.

Фіскальний сервер контролюючого органу буде здійснювати:

– реєстрацію програмних РРО, електронних розрахункових документів, електронних фіскальних звітів та електронних фіскальних звітних чеків;

– збереження даних щодо проведеної розрахункової операції у системі обліку даних РРО;

– обробку та надання доступу до інформації про розрахункові операції, проведені з використанням програмних РРО;

– інтеграцію із програмними РРО через програмний інтерфейс, розміщений у відкритому вільному доступі.

Суб'єкти господарювання, які використовують програмні РРО, повинні будуть подавати до контролюючих органів по дротових або бездротових каналах зв'язку електронні фіскальні звіти та електронні фіскальні звітні чеки.

Особі, яка отримує або повертає товар, отримує послугу або відмовляється від неї зможуть, як і раніше, надавати паперовий розрахунковий документ або в електронній формі. Зокрема – шляхом відтворюванням на дисплеї РРО (пристрою з програмним РРО) QR-коду, який дозволяє здійснювати його зчитування та ідентифікацію із розрахунковим документом та/або надсиланням електронного розрахункового документа на наданий такою особою абонентський номер або адресу електронної пошти. Застосування розрахункового документа в електронній формі передбачили і для торгівлі валютними цінностями в готівковій формі [6].

Закон про РРО також доповнили розділом VI щодо реєстрації та застосування засобів, призначених для реєстрації розрахункових операцій. Зокрема, передбачено, що суб'єкти господарювання, які застосовують програмні РРО, будуть здійснювати їх реєстрацію через електронний кабінет, створення засобами програмного РРО розрахункових документів, фіскальних звітів та фіскальних звітних чеків засобами, передачу відповідних даних до фіскального сервера контролюючого органу засобами телекомунікаційного зв'язку в режимі он-лайн.

Варто додати, що зміни, які вносить у ПКУ, передбачають, що покупці (споживачі) зможуть через електронний кабінет здійснювати контроль справжності та достовірності розрахункових документів, заповнювати і подавати скарги щодо порушення встановленого порядку проведення розрахункових операцій, отримувати інформацію про стан їх розгляду та стан виконання висновку про компенсацію частини суми штрафних (фінансових) санкцій за скаргою покупця [3].

Запроваджуються винагороди споживачам, які поскаржаться на порушення встановленого порядку проведення розрахункових операцій. Цю новацію вже встигли назвати в публічному просторі найменуванням «кешбек», хоча сумнівно, що воно відображає сутність відповідної операції. Тим більше, що класичний кешбек – повернення сумлінному покупцю частини сплаченого за придбаний ним товар (послугу) в рамках програми стимулювання лояльності.

У випадку з РРО-змінами йдеться про виплату скаржнику-споживачу винагороди за рахунок стягнутого з суб'єкта господарювання штрафу.

Утім, процедура доволі громіздка і щоб повернути сплачене за товар доведеться виконати сповна відповідні вимоги. Зокрема – до змісту скарги (нова ст. 16 Закону про РРО). Якщо ж фінансові санкції, визначені п. 1 ст. 17 Закону про РРО, застосовано згідно рішення, прийнятого за результатами перевірки, проведеної на підставі скарги покупця (споживача), то останньому із застосованих штрафних (фінансових) санкцій компенсується 100 % вартості придбаних товарів (робіт, послуг), зазначених у його скарзі [1].

Компенсація можлива, якщо вартість товарів (робіт, послуг) в межах однієї розрахункової операції, щодо яких подано звернення покупця, становить понад 850 гривень на день їх отримання покупцем (споживачем). Під час першого читання законопроекту пропонувалася нижча межа покупки – принаймні 100 грн. Зараз поріг підняли і це бодай трохи зменшить загрози навали скарг від покупців, які прагнутимуть повернути кошти за покупки, посилаючись на порушення продавцем порядку розрахункових операцій.

Вимоги до скарг покупців (споживачів) щодо порушення встановленого порядку проведення розрахункових операцій та правило про виплату як компенсації 100 % вартості придбаних товарів (робіт, послуг), зазначених у скарзі, наберуть чинності лише 01.10.2020 р.

Зараз без РРО можуть працювати ФОПи, у яких оборот менше 1 млн на рік. Але відповідно до ініціативи їм потрібно буде користуватись реєстратором вже з 2021 р. Натомість деяким категоріям підприємців видавати чеки доведеться незалежно від обсягу проданого товару. Це так звана група ризику. Йдеться про: інтернет-магазини; кур'єрські служби; реалізаторів складної побутової техніки та електроніки (на яку видається гарантія); продавців ювелірних виробів, запчастин, вживаних товарів; ресторани, кафе; туристичні агенції, готелі, сервіси з бронювання. Ця новація стосується і другої групи ФОП з обігом коштів до 2,5 мільйонів гривень в рік.

Чекають зміни й на облік товару. Так, представники малого бізнесу, які працюють на спрощеній системі оподаткування, повинні будуть обліковувати техніку, ліки, ювелірні вироби. Це пов'язують з необхідністю попереднього програмування реєстраторів розрахункових операцій (РРО). Порушення цієї норми загрожує підприємцю штрафом до 200 % від вартості продукції. Підприємцям стане значно складніше приховувати обсяги товарів. Також вкрай проблематичною стане торгівля сірим і контрабандним товаром чим наразі користуються чимало інтернет-магазинів [6].

Бізнес, що легально працює і дотримується законодавства виграє від таких новацій. Натомість, підприємців, які в роботі віддають перевагу "сірим" схемам і торгують контрабандою, змусять виходити з тіні.

Встановлено перехідний період для введення нових правил роботи, аби бізнес зміг під них підлаштуватись: для групи ризику перехідний період триватиме до 1 жовтня 2020 р; для інших – до 1 січня 2021 р.

Порушникам за недотримання норм закону в перехідний період загрожує штраф від 10 % вартості товару, на який не видано чек, якщо це сталось вперше. І штраф у 50 % – за систематичне порушення. Після завершення перехідного періоду розміри штрафів суттєво збільшуються – до 100-150 %.

Зміни викликали неоднозначну реакцію бізнес-спільноти та оглядачів. У Державній регуляторній службі підрахували, що загалом додаткові витрати малого бізнесу на обов'язкове запровадження РРО незалежно від виду діяльності та обсягів доходів перевищать 11 млрд. грн. А внаслідок збільшення кількості перевірок і посилення штрафів легальному бізнесу в наступному році доведеться сплатити ще 2,6 млрд грн.

Проти змін виступила також Спілка українських підприємців, у якій наголошують, що проекти можуть стати черговим стимулом для малого бізнесу піти «втінь».

Представники партії влади кажуть, що ті хто зараз ховається за маскою ФОП хочуть і далі це робити. «Серед них величезні торговці з величезними торговими площами, багатомільйонним (в доларах) оборотом. Вони

можуть чесно платити всі податки. Але не платять! Їм легше проплатити кампанію маніпуляцій і брехні», заявляє парламентар. «Якщо ФОП за рік продає товари на 5 млн. грн., хай продає, але якщо за день, то це не зможе так працювати. Ми зробимо все, щоб великий бізнес не зміг ухилятися від сплати податків з використанням моделі єдиного податку», заявив Данило Гетманцев.

За результатами дослідження Інституту соціально-економічної трансформації та Центру соціально-економічних досліджень CASE-Ukraine через заниження оборотів ФОПами держбюджет щорічно втрачає від 2 до 2,5 млрд грн. Сума здається надзвичайно великою.

Так за даними цього ж таки Інституту соціально-економічної трансформації та Центру соціально-економічних досліджень CASE-Ukraine через ухилення від сплати податків бюджет втрачає до 273 мільярдів гривень [7].

Так через «сірий імпорт» та контрабанду бюджет недотримує до 93 млрд. грн., зарплати в конвертах – 74 млрд, а офшорні схеми – 36. Однак саме ФОПи як справжні так і фіктивні стали першими, кому влада вирішила «закрутити гайки».

Експерти оцінили обсяги та вплив на бюджет найбільш популярних шляхів ухилення від сплати податків. Результати наступні: «Сірий імпорт», контрабанда: обсяг – 209-311 млрд. грн., втрати бюджету на рік – 63-93 млрд. грн.; Офшорні схеми: обсяг – 120-200 млрд. грн., втрати бюджету на рік – 22-36 млрд. грн.; Зарплати в «конвертах»: обсяг – 50-200 млрд. грн., втрати бюджету на рік – 25-74 млрд. грн.; Тіньова оренда сільськогосподарських земель: обсяг – 19-69 млрд. грн., втрати бюджету на рік – 6-22 млрд. грн.; Конвертаційні центри: обсяг – 40-60 млрд. грн., втрати бюджету на рік – 12-18 млрд. грн.; Контрафакт: обсяг – 35-55 млрд. грн., втрати бюджету на рік – 10-12 млрд. грн.: «Скрутки» (маніпуляції з ПДВ): обсяг – 42-54 млрд. грн., втрати бюджету на рік – 7-9 млрд. грн.: Оформлення штатного працівника підприємцем: обсяг – 10-16 млрд. грн., втрати бюджету на рік – 4-7 млрд. грн.; Заниження оборотів: обсяг – 30-90 млрд. грн., втрати бюджету на рік – 2-2,5 млрд. грн. [7].

Висновки. Ці закони спрямовані на захист легального бізнесу від недобросовісної конкуренції, виведення з тіньового обігу частки готівкових розрахунків, «сірого» товару, покращення ефективності податкового адміністрування та державного контролю за розрахунковими операціями.

Реалізація положень документів сприятиме підвищенню загального рівня податкової культури та захисту споживачів за рахунок поетапного розширення фіскалізації розрахункових операцій та запровадження інноваційних технологічних рішень у вигляді програмних РРО як альтернативи класичним РРО.

Література

1. Про внесення змін до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» щодо детінізації розрахунків в сфері торгівлі і послуг [Електронний ресурс]: Закон України від 20.09.2019р. № 128-IX. – Режим доступу: https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/190287_zakoni-pro-zastosuvannya-rro-ta-keshbek-oftsyno-opublkovano.

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків в сфері торгівлі і послуг [Електронний ресурс]: Закон України від 20.09.2019 р.№129-IX. – Режим доступу: https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/ 190287_zakon-i-pro-zastosuvannya-rro-ta-keshbek-oftsyno-opublkovano.

3. Податковий кодекс України (зі змінами та доповненнями) Документ 2755-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 20.10.2019, [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/nk/.

4. Новини законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uteka.ua/ua/publication/news-14-novosti-zakonodatelstva-1-opublikovano-zakony-o-vnesenii-izmenenij-v-zakon-o-rro-i-nku.

5. Волос Н. Закони щодо нових правил з РРО та кешбеку підписані Президентом [Електроннийресурс]. – Режимдоступу: https://news.dtkt.ua/state/ cash-handling/58371.

6. Писарев О. ФОП-контроль: як нові закони змінять життя малого бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minfin.com.ua/ua/2019/ 09/12/ 39024246/.

7. Через які схеми найбільше втрачає бюджет [Електроннийресурс]. –Режим доступу: https://minfin.com.ua/ua/2019/09/09/39002029/.

References

1. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zastosuvannja rorachunkovich operazij u sferi torgivli, gromadskoho charchuvannja ta poslug» shcodo detinizaciy rozrachunkiv v sferi torgivli I poslug: Zakon Ukrainy vid 20.09.2019 p. №128-IX. – https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/190287_zakoni-pro-zastosuvannya-rro-takesh bek-oftsyno-opublkovano.

2. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukraini щодо shcodo detinizaciy rozrachunkiv v sferi torgivli i poslug: Zakon Ukrainy vid 20.09.2019. №129-IX. – Access mode: https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/190287_zakon-i-pro-zastosuvannya-rro-ta-keshbek-oftsyno-opublkovano.

3. Podatkovyj kodeks Ukraini (zi zminamy ta dopovnennjamy) Dokument 2755-VI, current edition – Edition 20.10.2019: – Access mode: http://sfs.gov.ua/nk/.

4. Legislation news [Electronic resource]. – Access mode: https://uteka.ua/ua/publication/news-14-novosti-zakonodatelstva-1-opublikovano-zakony-o-vnesenii-izmenenij-v-zakon-o-rro-i-nku.

5. Volos Natalia. Laws on new rules on PPO and cashback have been signed by the President. [Electronic resource].-Access mode:https://news.dtkt.ua/state/cash-handling/58371.

6. Pysarev Oleksij. Fop-control: how new laws will change the life of small businesses [Electronic resource]. – Access mode: https://minfin.com.ua/ua/2019/ 09/12/39024246.

7. Which schemes are the most likely to lose their budget [Electronic resource]. – Access mode: https://minfin.com.ua/ua/2019/09/09/39002029/

УДК 330.1

Кухній Л. С., Костюк Б. А., Стельмащук А. М., Лозінська Л. Д.

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

У статті досліджено сутність і значення синергетичного підходу та синергії для механізму функціонування підприємства, сформовано класифікацію синергії в діяльності підприємства.

***Ключові слова**: механізм функціонування підприємства, синергетичний підхід, синергія, класифікація.*

Kukhnii L S., Kostiuk B. A., Stelmashchuk A. V., Lozinska L. D.

SYNERGETIC APPROACH TO THE MECHANISM OF FUNCTIONING OF THE ORGANIZATION AND LEGAL FORMS OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF PRODUCTION

The essence and importance of synergistic approach and synergy for the mechanism of functioning of the enterprise are investigated in the article, classification of synergy in the activity of the enterprise is formed.

***Keywords**: mechanism of enterprise functioning, synergistic approach, synergy, classification.*

Вступ. Вітчизняні підприємства, прагнучи досягнути успіху у складному, мінливому і непередбачуваному конкурентному середовищі, ведуть активний пошук новітніх способів ефективного функціонування, які дозволили б підвищити їх результативність, конкурентоспроможність та динамічний розвиток. Одним із таких сучасних наукових підходів, який орієнтований на ефективну взаємодію суб'єктів економіки із зовнішнім середовищем і на створення ефективних взаємозв'язків всередині них, є синергетичний підхід, застосування якого в практичній діяльності дає можливість підвищити результативність підприємств шляхом отримання синергетичного ефекту.

Вагомий науковий внесок у дослідження проблем розвитку синергетичного підходу в економічній діяльності зробили закордонні вчені Адамс Р., Ансофф І., Балтін В. Е., Бріґхем Є., Гленсдорф П., Друкер П., Кемпбелл Е., Кітін М., Кноль С., Куріен Н., Лубков А., Морозова Т., Пригожин І., Росон Р., Смєхов Б., Фаейл Л., Хакен Г., Царьов В. та ін. У їх працях розглянуто питання сутності синергії та її класифікації. Безпосередньо для нашої держави важливе теоретичне і практичне значення мають дослідження синергетичного підходу в управлінській діяльності суб'єктів господарювання, виконані такими українськими науковцями, як Богданов А. А., Гребешкова О. М., Гриньова В. М., Дмитришин О. В., Іщенко С. М., Капітанець Ю. О., Клебанова Т. С., Кизима Н. А., Кредісов А. І., Кузнєцова Е. А., Лисенко О. В., Мартиненко М. М., Марченко В. М., Мельник Л. Г., Мочерний С. В., Підвальна О. Г., Поплавська Ж. В., Решетило В. П., Ходаківський Є. І., Януль І. Є. та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження синергетичного підходу до механізму функціонування підприємства, який забезпечить системне узгодження взаємодії між складовими його господарської діяльності за

обмежених можливостей для формування синергії.

Результати. Синергетичний підхід сформувався як науковий напрямок і містить відповідний термінологічний апарат, який розкриває його суть – синергетика, синергія (синергізм), синергетичний ефект (ефект синергії). Термін "синергетика" вважається новим в економічній науці і на сьогодні немає єдиного сформованого визначення, тому існують різні підходи до його трактування. Найоптимальнішим і комплексним є визначення Ходаківського Є. І., яке стверджує, що синергетика науковий напрямок, що вивчає зв'язки між елементами структури (підсистемами), які утворюються у відкритих системах (біологічних, фізико-хімічних, економічних та інших) завдяки інтенсивному (потоковому) обміну речовинами й енергією з навколишнім середовищем за не рівноважних умов. Галузь досліджень синергетики чітко не визначено, тому вона розповсюджується в усіх галузях науки. Багато досліджень проводилося в сфері природознавства, математики, технічних наук, також вони торкнулися й економіки [1, с. 200]. Сьогодні синергетика є одним з найперспективніших наукових підходів, у т. ч. в економіці і менеджменті.

Чимало науковців стверджує, що сучасний етап дослідження підприємств як складових соціально-економічної системи тісно пов'язаний з теоретико-методологічними новаціями синергетичного підходу, який:

– дозволяє дослідити внутрішньосистемні та міжсистемні перетворення, з врахуванням взаємозв'язку та взаємозумовленості культурних, економічних, соціальних, політичних та інших складових суспільства [2];

– націлений на аналіз динамічної взаємодії суб'єктів економіки, на пошук внутрішніх джерел економічного зростання, на виявлення можливостей кооперативних рішень і отримання позитивних синергетичних ефектів [3, с. 4];

– визначає підприємства, як складні, відкриті, організаційно неоднорідні цілісності підсистем та елементів, що здатні до самоорганізації та саморозвитку [4, с. 8].

Відповідно до суті синергетичного підходу у підприємства спостерігається погоджена поведінка його підсистем, у результаті чого зростає рівень його впорядкованості (явище самоорганізації), тобто зменшується ентропія, а результатом самоорганізації підприємства стає виникнення взаємодії (наприклад, кооперація) [5]. Дійсно синергетичний підхід до підприємства як складової соціально-економічної системи визначає його, як систему узгоджених взаємодій його підсистем, елементів, які об'єднані єдиною метою і здатних створювати синергетичні ефекти, що обумовлюються впливом зовнішнього середовища і внутрішніми властивостями його підсистем. В сучасному менеджменті синергетичний підхід використовують при аналізі спільної дії та узгодженої взаємодії персоналу.

Розглядаючи підприємство як соціально-економічну систему синергетичний підхід дає можливість вивчити взаємозв'язки, які виникають між економічною та соціальною підсистемами підприємства на предмет виявлення взаємозалежності та встановлення узгодженості між його цілями і результатами.

В сучасних економічних дослідженнях багато уваги приділяється економічній синергетиці, яка вивчає становлення нових структур у процесі кооперативної когерентної взаємодії підсистем соціально-економічної системи та досліджує процеси самоорганізації в нелінійному нерівноважному соціально-економічному середовищі [3, с. 13]. Досить цікавою видається думка російського вченого Смєхова Б. М., який розглядає синергетику, як науку, яка дозволяє глибше проникнути в механізми функціонування і розвитку підприємств як економічних систем [6, с. 16].

Безпосередньо умови функціонування підприємства в сучасному соціально-економічному середовищі характеризуються такими принципами синергетики, як ієрархічність, не лінійність, нестійкість, не замкненість, спостережливість .

В науковій економічній літературі в основному спостерігається дослідження синергетики як взаємодії підприємства з зовнішніми факторами, які б забезпечували порядок його функціонування. У цих дослідженнях перевага надається методології суб'єктного управління, тобто керована система розглядалась зі сторони керівного суб'єкта як об'єкт для досягнення визначеної цілі. При цьому майже не враховувались зворотні зв'язки зі сторони керованої системи як суб'єкта. Також за межами досліджень залишаються внутрішні механізми підприємств.

Синергетика як наука пов'язана з синергією, оскільки остання є предметом її вивчення. Через широку сферу використання термі-

ну синергії існує певна множина її визначень різними вченими-дослідниками. Аналізуючи їх, можна вважати, що синергія це є спільна узгоджена взаємодія елементів системи, які вступають у відносини один з одним, щоб досягти спільної цілі системи. Слідуючи з цього синергія може виникати в результаті взаємодії факторів виробництва і може виступати сама як фактор виробництва, а крім того вона сприяє удосконаленню функціонування соціально-економічної системи підприємства. При цьому особливої уваги заслуговує виявлення умов, необхідних для пристосування до вимог зовнішнього середовища та спрямованих на бажання отримати "синергію" від ефективної взаємодії підсистем.

В економічний обіг і користування "синергія" була введена відомим науковцем Ансоффом І. для обґрунтування групових структур в організації компаній [7, с. 38] і він, одним з перших, зробив спробу визначити синергізм як економічний феномен.

Для оцінки взаємозв'язаних видів діяльності усередині організації Підвальною О. Г. була запропонована робоча концепція економічного синергізму, яка за першочерговим задумом являла собою перехід від принципу економії на масштабах виробництва до більш широкого принципу економії на масштабах діяльності на основі взаємної підтримки різноманітних стратегічних зон господарювання [8]. Таке бачення автора наводить на думку, що синергія вивчалася як зовнішня взаємодія соціально-економічних систем.

На сьогодні в економічній літературі достатньо глибоко проведене факторне дослідження синергії, яке класифікує чинники синергії залежно від джерел її отримання, впливу на ринкову вартість корпорації, цілей злиття й поглинання. Але дане питання ще мало досліджене, оскільки недостатньо уваги приділено вивченню синергії всередині підприємства.

Мочерний С. В. відзначає, що важливою умовою дії синергії є дотримання основних принципів організації та самоорганізації [9, с. 310]. Таким чином, синергія залежить від здійснення організаційної функції менеджменту.

Оскільки синергія на підприємстві може проявлятися від різних цілеспрямованих взаємодій, то в науковій літературі розрізняються різноманітні види синергій, які в основному базуються на представленій науковій концепції Ансоффа І. Він відзначає, що одним з основних способів класифікації синергії є розподіл її за критерієм складових прибутку [10, с. 400]:

– торгівельний синергізм має місце у випадку, якщо товари поставляються по тим самим каналам розподілу, їх розробкою керує той же менеджмент і вони зберігаються на одному складі. При цьому, загальна реклама, методи стимулювання збуту, репутація дозволяють добитися збільшення доходу підприємства при фіксованих інвестиціях;

– операційний синергізм є результатом більш високого ступеня використання виробничих потужностей і персоналу, розподілу накладних витрат, переваг загальних напрямків навчання, а також закупівлі великих партій сировини;

– інвестиційний синергізм може бути наслідком спільного використання заводського обладнання, загальних запасів сировини, перенесення результатів науково-дослідницьких робіт з одного товару на інший, експлуатації загального устаткування;

– управлінський синергізм багато в чому визначає загальний позитивний ефект. Він представляє по ряду компонентів прибутки в неявній формі. Тут, значна роль належить кваліфікованому менеджменту, який може позитивно вплинути на конкурентоспроможність підприємства з високим синергетичним ефектом.

Зазначена типологія стала основою подальших наукових пошуків щодо виокремлення різноманітних типів синергій вітчизняними та зарубіжними вченими. Дещо подібна до попередньої класифікація синергії представлена науковцем Кредісовим А. І., який розрізняє чотири основні види синергії в сфері менеджменту: ринкова синергія, економічна (затратна) синергія, технологічна синергія і менеджерська синергія [11, с. 224]. Тобто синергію отримує підприємство від виконання основних функцій – комерційної, виробничої, інвестиційної та менеджерської. Враховуючи ту обставину, що усі взаємодії на підприємстві і поза ним здійснюються в результаті прийнятих відповідних управлінських рішень, які ухвалюються системою менеджменту, то відповідно до цього синергія є продуктом менеджменту. У сфері менеджменту синергію використовують при диверсифікації, створенні концернів, кооперації [8]. Але це далеко не повний перелік, оскільки у менеджменті виникає чимало взаємодій, що створюють синергію. Крім цього Підвальна О. Г. окремо виділяє зовнішню і внутрішню синергії.

Досліджуючи типологію синергії Фесенко І. А., бачимо, що вона поділяє її за масштабом – синергія сукупні витрати, синергія сукупні розробки, синергія спільна діяльність [12], що частково відображає класифікацію Ансоффа І.

На існування 10 видів синергії вказують вітчизняні дослідники Мельник Л. Г. і Дегтярьова І. Б., а саме це є – міжособистісна, управлінська, інвестиційна, фінансова, операційна, торгова синергія, синергія людини та комп'ютера, синергія комплексної переробки природних ресурсів, інформаційно-інноваційна та корпоративна синергія [2, с. 70-72]. Ця класифікація є найбільш деталізованою в типології синергії, адже ними виокремлено більшість аспектів виявлення синергії, отже її можна взяти за основу формування зведеної класифікації синергії підприємства.

Натомість американський вчений Адамс Р. [13] при визначенні типології синергії за ознаку бере характер її виникнення і поділяє на: структурну, функціональну та адміністративну. Ці три види синергії спрямовані на внутрішню взаємодію між працівниками і така позиція автора наводить на думку, що ці види синергії відносяться до типу управлінської синергії. При цьому чинниками виникнення синергії у менеджменті являються методи мотивації, управління, прийняття рішень і контролю.

Ще один американський вчений Кітін М. розглядає загально організаційну синергію, яка на його думку досягається завдяки злагодженій взаємодії між окремими підрозділами організації, а точніше, між керівними працівниками підрозділів, які утворюють групу керівників переважно одного рангу і забезпечують безперервність і ефективність загального функціонального процесу [14]. Цей вид синергії відображає суть адміністративної синергії Адамса Р. Умовою для здійснення останньої може свідчити такий управлінський показник як коефіцієнт керованості, який визначається за формулою:

$$Кк = Фк / Нк$$

де Нк – норма керованості,

Фк – фактичний рівень чисельності підлеглих на одного управлінця.

Натомість, беручи за основу класифікацію Ансоффа І., ще один науковець Кноль С. розширює і модифікує її, при цьому виділяє корпоративну синергію, до якої за типом результату включає синергію маркетингову, доходу, фінансову, менеджменту або організаційну і витрат [15]. Тут акцент зроблено на поділ між синергією фінансовою, доходу і витрат, ототожнюючи їх з традиційними інвестиційною та операційною синергіями.

Отже, найбільшу популярність серед розглянутих синергій має торговельна, операційна, інвестиційна та управлінська синергії. Кожна із досліджуваних синергій унікальна, при цьому у наукових дослідженнях кожен із авторів досліджуючи одну і ту ж саму синергію подає інші позиції щодо її формування, використання та оцінювання. Зважаючи на все вищенаведене, класифікація синергії матиме наступний вигляд (рис. 1.1.).

Подана на рисунку 1.1. класифікація відображає основні типи синергії підприємства та дає можливість визначити напрями взаємодій підприємства. В основі даної класифікації покладені різноманітні типології, визначені в зарубіжних та вітчизняних наукових джерелах.

Зазначені види синергії відбуваються при взаємодії кількох економічних систем в зовнішньому середовищі або при взаємодії окремих підсистем однієї економічної системи. Якщо розглядати підприємство як соціально-економічну систему, то зазначений перелік видів синергії необхідно доповнити ще таким видом синергії, яка виникає внаслідок взаємодії економічної і соціальної підсистем за принципом взаємозалежності у межах функціонування підприємства і може бути названа соціально-економічною синергією підприємства.

Узагальнюючи розглянуті питання стосовно синергетичного підходу, можна зробити висновок, що і вітчизняні і закордонні вчені-економісти, які досліджують зазначену проблематику, пояснюють ці питання здебільшого стосовно економічних аспектів діяльності, без урахування економічних наслідків впливу на соціальні системи.

Висновки. Отже, для забезпечення ефективності механізму функціонування підприємства доцільно використовувати синергетичний підхід, який включає в себе синергії і який дає можливість дослідити взаємодію підприємства із зовнішнім середовищем і взаємозв'язки, які виникають всередині між його елементами, в тому числі між економічною та соціальною підсистемами підприємства на предмет виявлення взаємозалежностей та встановлення узгодженості між їх цілями для отримання синергетичного ефекту. Різноманітність взаємо-

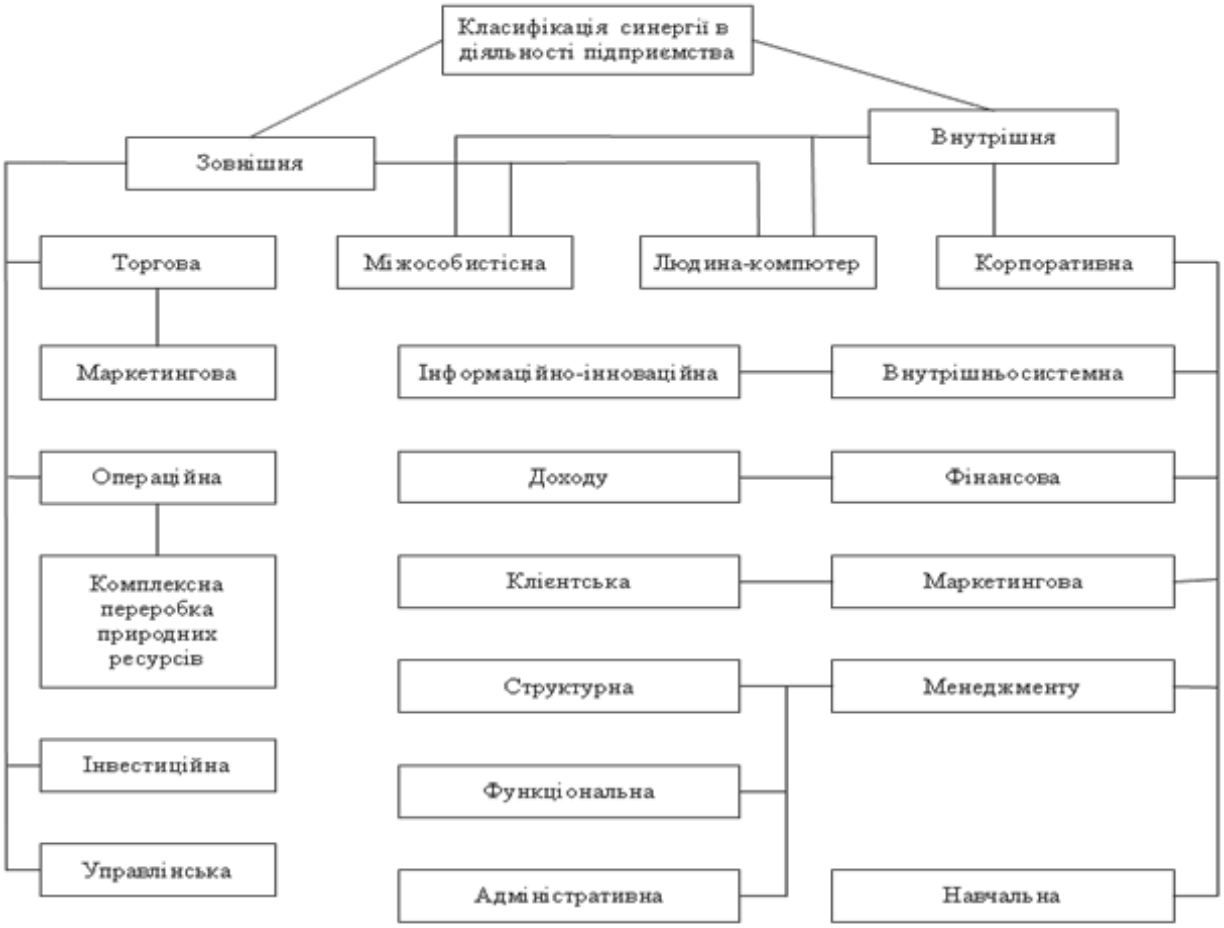

Рис. 1.1. Класифікація синергії в діяльності підприємства

Примітка. Складено автором на основні [2, 10, 11, 13, 15, 16, 17]

дій, що виникають на підприємстві в процесі його функціонування в умовах соціально-економічного середовища дало можливість сформувати основні типи та підтипи синергії, які можуть бути використані в практичній діяльності вітчизняних підприємств для формування синергетичного ефекту.

Література

1. *Хекхаузен Х.* Мотивация и деятельность: в 2-х томах.н; [пер с нем. Б. М. Величковского]. М.: Педагогика, 1986. Т. 1. 1986. 492 с.

2. *Мельник Л. Г., Дегтярьова І. Б.* Синергетична основа маркетингових інновацій. Маркетинг і менеджмент інновацій, 2010, № 1. с. 70.

3. *Решетило В. П.* Економічна синергетика реалізації ринкового потенціалу інституціональних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія». Харків: ХНУ, 2006 .

4. *Гражевська Н. І.* Трансформація економічних систем в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки». Київ, 2009. 41 с.

5. *Януль І. Є.* Методологія наукових досліджень у парадигмі синергетики: монографія. Житомир: 2009. 321 с.

6. *Смехов Б. М.* Управление эффективностью. М.: Политиздат, 1984. 222 с.

7. *Ансофф И.* Стратегическое управление. пер. с англ. М.: Экономика, 1989. 519 с.

8. Синергійний ефект в менеджменті [Електронний ресурс] / О. Г. Підвальна, Н. О. Козяр // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2013. № 3. – Режим доступу до статті: http://www.economy.nayka.com.ua.

9. *Мочерний С. В.* Економічний енциклопедичний словник: в 2 т.; за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. Т1. 2005. 616 с.

10. *Дмитришин О. В.* Синергетичний підхід до здійснення підприємницької діяльності. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.10. С. 194-199.

11. *Кредісов А. І.* Менеджмент для керівників. К.: Т-во „Знання”, 1999. 556 с.

12. *Фесенко І. А.* Інституціональні особливості синергетичного ефекту. Вісник Запорізького національного університету. 2010. №1(5). С. 199- 204.

13. *Adams R.* Perfomans indicators for sustainable development, Accounting and Business / R. Adams. 1999. April, 223p.

14. *Keating M.* The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change . Cheltenham: Edward Elgar Publishers, 1998. 242 p.

15. *Knoll S.* Cross-business synergies: a typology of cross-business synergies and a mid-range theory of

continuous growth synergy realization. Knoll. Gabler Verlag, 2008. 389 p.

16. *Curien Nicolas.* The Convergence between Content and Access: Internalizing the Market Complementarity. Review of Network Economics, June 2007, Vol. 6, Issue 2. P. 161-174.

17. *Roson R.* «Two-Sided Markets : A Tentative Survey». Review of Network Economics, 2005. No 4. P. 142-160.

References

1. *Hekhauzen H.* Motyvaciia i diialnist: v 2-h tomah. / H. Hekhauzen; [per. z nim. D.M. Velychkovskogo]. M.: Pedagogika, 1986. T. 1. 1986. 492 c.

2. *Melnyk L. G. Dehtiariova I. B.* Synerhetychna osnova marketynhovyh innovacii. Marketyng I menedzhment innovacii, 2010, No 1. c. 70.

3. *Reshetylo V. P.* Ekonomichna synerhetyka realizacii rynkovoho potencialu instutucionalnyh system: avtoref. dys. na zdobyttia nauk. stupenia d-ra ekon. nauk: spec. 08.01.01 «Ekonomichna teoriia» / V.P. Reshetylo. – Harkiv: HNU, 2006.

4. *Hrazhyevska N. I.* Transformaciia ekonomichnyh system v umovah globalizacii: avtoref. dys. na zdobyttia nauk. stupenia d-ra ekon. nauk: spec. 08.01.01 «Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky» / N. I. Hrazhyevska. Kyiv, 2009. 41 c.

5. *Ianul I.* Ie. Metodologiia naukovyh doslidzhen u paradygmi synerhetyky: monografiia / Ie. I. Hodakivskyi, I. Ie. Ianul. Zhytomyr: 2009. 321 c.

6. *Smehov B. M.* Upravlieniie effektivnostiu/ B. M. Smehov. M.: Politizdat, 1984. 222 c.

7. *Ansoff I.* Stratiegicheskoie upravlieniie / I. Ansoff; per. s angl. M.: Ekonomika, 1989. 519 c.

8. Synergiinyi efekt v menedzhmenti [Elektronnyi resurs] / O. G. Pidvalna, N. O. Koziar // Elektronne naukove fahove vydannia "Efektyvna ekonomika". 2013. №3. Rezhym dostupu do statti: http://www.economy.nayka.com.ua.

9. *Mochernyi S. V.* Ekonomichnyi encyklopedychnyi slovnyk: v 2 t. / [Mochernyi S. V., Larina Ia. S., Ustenko O. A., Iurii S. I.]; za red. S. V. Mochernogo. Lviv: Svit, 2005. T1. 2005. 616 c.

10. *Dmytryshyn O. V.* Synergetychnyi pidhid do zdiisnennia pidpryiemnyckoi diialnosti / O. V. Dmytryshyn, V. V. Iacura // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2011. Vyp. 21.10. 194 -199 pp.

11. *Kredisov A. I.* Menedzhment dlia kerivnykiv / A. I. Kredisov, Ie. G. Panchenko, V. A. Kredisov K.: T-vo „Znannia", 1999. 556 p.

12. *Fesenko I. A.* Instytucionalni osoblyvosti synergetychnogo efektu / I. A. Fesenko // Visnyk Zaporizhskogo nacionalnogo universytetu. 2010. № 1(5). 199- 204 pp.

13. *Adams R.* Perfomans indicators for sustainable development, Accounting and Business / R. Adams. 1999. April, 223 p.

14. *Keating M.* The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change. Cheltenham: Edward Elgar Publishers, 1998. 242 p.

15. *Knoll S.* Cross-business synergies: a typology of cross-business synergies and a mid-range theory of continuous growth synergy realization Gabler Verlag, 2008. 389 p.

16. Curien Nicolas. The Convergence between Content and Access: Internalizing the Market Complementarity. Review of Network Economics, June 2007, Vol. 6, Issue 2. 161-174 pp.

17. *Roson R.* «Two-Sided Markets : A Tentative Survey»/ Roson R.// Review of Network Economics, 2005. No 4. 142-160 pp.

УДК: 658.722

Черневий Ю. І., Латик Т. В.

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРОВЕДЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

У статті висвітлено основі нововведення до Закону України «Про публічні закупівлі», це – введення персональної відповідальності за порушення норм Закону, вдосконалення механізму оскарження процедур, адаптація до міжнародних стандартів. Розкрито механізм вдосконалення і полегшення закупівлі популярних товарів. Встановлено, як зміняться правила проведення тендерів, коли ProZorro перероблять. Обговорено значення першого державного онлайн-магазину ProZorro Market, який надає можливість державним замовникам купити товар за декілька кроків та при цьому заощадити.

Ключові слова: *електронна система закупівель, процедура закупівлі, публічні закупівлі, аномально низька ціна, тендерна пропозиція, електронний каталог, переможець процедури закупівлі, спрощена закупівля, тендер, учасники процедури закупівлі, замовники, предмет закупівлі, антитролінг.*

Chernevyi Y. I., Latyk T. V.

IMPROVEMENT OF THE PUBLIC PROCUREMENT MECHANISM

This article highlights the basis of an innovation in the Law of Ukraine "On Public Procurement", which is the introduction of personal responsibility for violations of the law, improving

the mechanism of appeal procedures, adaptation to international standards. The mechanism of improving and facilitating the purchase of popular goods is disclosed. Determined how tendering rules will change when ProZorro is revised. The importance of the first state-owned online store ProZorro Market is discussed, which enables government customers to buy the product in several steps, while saving.

Key words: *electronic procurement system, procurement procedure, public procurement, abnormally low price, tender offer, electronic catalog, winner of the procurement procedure, simplified procurement, tender, participants of the procurement procedure, customers, subject of procurement, antitrolling.*

Вступ. Щоб вдосконалити закупівлю товарів (робіт, послуг) для виконання потреб державних підприємств, 19 вересня 2019 р. Верховна рада ухвалила нову редакцію Закону України «Про публічні закупівлі» .

Крім того, що даний Закон повинен запобігати виникненню корупції, розвивати якісну конкуренцію, забезпечувати відкрите та прозоре проведення закупівель, він має на меті призвичаїти українське законодавство до вимог Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1]. Глава 8 «Державні закупівлі» даної Угоди, говорить про надання взаємного доступу до ринків держзакупівель за принципом національного режиму на різних рівнях, для договорів у основних галузях економіки, а також у комунальному господарстві. Планується поступове наближення українського законодавства у сфері державних закупівель до acquis ЄС у сфері державних закупівель, яке впроваджуватиметься реформою на основі принципів, якими відрегульовують державні закупівлі Сторони ЄС. [2].

Постановка завдання. Основою даної статті є розгляд внесених змін до Закону України «Про публічні закупівлі». Метою цих змін є закриття прогалин, якими, на даний час, користуються замовники та учасники торгів.

Результати. Нагадаємо, що електронна система Prozorro почала свою дію в Україні для всіх державних замовників з 1 серпня 2016 року, які закуповували товари вартістю від 200 тис. грн., і послуги вартістю понад 1,5 млн. грн. Проаналізувавши роботу даної системи протягом 2016-2019 рр., Парламенту було запропоновано проект Закону про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі». У новій редакції викладено нововведення, що вдосконалюють публічні закупівлі, відповідно до директив системи закупівель Європейського Союзу. Втілення нових елементів і вдосконалення існуючих стандартів, покликані розвинути добросовісну конкуренцію, підвищити прозорість, публічність та ефективність здійснення тендерів [3].

Новим у законопроекті є введення персональної відповідальності за порушення законодавства при проведенні тендерів для недобросовісних замовників, а саме за:

– порушення порядку визначення предмета закупівлі;

– несвоєчасне надання покупцем замовником роз'яснень до вимог тендерної документації;

– опублікована тендерна документація не відповідає вимогам закону;

– порушення термінів розгляду пропозиції учасника;

– порушення термінів чи неоприлюднення інформації про проведення закупівлі;

– придбання товарів без застосування процедур закупівель чи спрощених закупівель;

– неправомірне застосування переговорної процедури та за інші порушення чинного законодавства [1]. Також за порушення норм даного проекту відповідальність поширюється і на керівника підприємства-замовника, а не тільки на членів тендерного комітету.

За такі порушення підприємство очікує штраф від 100 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а це дорівнює від 1700-51000 грн. При повторному порушенні протягом року – від 3000-5000 НМДГ (51000 до 85000 грн.).

Досі, якщо предмет закупівлі не перевищував 200 тис. грн. товар можна було купувати без проведення торгів. Більшість замовників, щоб освоїти виділені кошти, користувалися цим [5]. З метою вдосконалення принципу прозорості при витрачанні державних фінансів, за новою редакцією закону, знижується поріг для неодмінного проведення закупівлі через ПРОЗОРРО з 200 тис. грн. на 50 тис. грн. Законотворчі очікують на збільшення економії бюджетних коштів до 9 мільярдів гривень в рік. У зв'язку з даним нововведенням, більше чверті мільйона покупок на рік тепер відбуватимуться з дотриманням спрощеної процедури електронних аукціонів, тобто будуть виведені з тіні [7].

Дотримуючись даної вимоги покупці товарів можуть використовувати електронну систему й електронні каталоги для придбання товарів, якщо вартість покупки не перевищує 50 тис. грн. У разі здійснення такої покупки без використання системи замовник, відповідно до статті 10 цього Закону, обов'язково оприлюднює звіт про договір про закупівлю, укладений без використання електронної системи закупівель.

Ще однією новинкою є надання можливості постачальникам 24 години на виправлення допущених помилок. Це означає, що переможець тендеру, матиме 24 години, щоб виправити дрібні помилки у тендерній пропозиції. Через те, що замовники часто відхиляють пропозиції учасників, якщо там є деякі неточності, дана норма дасть право підприємцю не втратити тендер [4].

Надано право замовнику відхиляти тендерну пропозицію учасника, котрий не виконав вимоги по раніше укладених договорах з даним замовником, розширено список кваліфікаційних критеріїв, вимагається підтвердження фінансової спроможності учасника фінансовою звітністю [6].

Якщо постачальник на торгах запропонував дуже низьку ціну, яка на 30 і більше відсотків менша за середню ціну інших учасників та протягом робочого дня не обґрунтував свою пропозицію, покупець може відхилити дану пропозицію. Така ціна в законі дістала назву «аномально низька ціна». Таку норму запровадили тому, що багато постачальників на аукціоні занижують ціну. Після підписання договору, через додаткові угоди, вони її піднімають. Бувають випадки, після підняття ціни, вона може перевищувати пропозицію інших учасників [5].

Удосконалили й механізм оскарження. Це дасть більші можливості бізнесу відстоювати свої права. Запропоновано повертати плату, коли скаргу постачальника задоволено, оплату скарги здійснювати через систему та механізми антитролінгу. Так, у боротьбі з тролінгом до розгляду будуть приймати тільки оплачені скарги. Бізнес зможе оскаржити відхилення всіх пропозицій та відміну процедури [4]. Дані зміни повинні зупинити «тролів», які оскаржують процедури і зривають торги. Крім того, планується суттєве зростання ціни за оскарження.

Для підвищення продуктивності закупівель, у новій редакції урегульовують також діяльність нових інструментів. Наприклад, електронні каталоги Prozorro Market. Це перший державний онлайн-магазин, який почав свою роботу наприкінці квітня 2019 року. Замовникам надано можливість купити невеликі партії популярних товарів всього лише у декілька кліків, як у звичайнісінькому інтернет-магазині. Постачальники за допомогою Prozorro Market можуть зекономити на організації участі у тендері, їм достатньо один раз пройти кваліфікацію та продавати товари відповідної категорії.

Основною ціллю даного інструменту є ефективніші закупівлі товарів на допорогові суми, тому, що дані закупівлі проходять без глибокого контролю. Цей інструмент простий і зручний: обрав – клікнув – купив. Тут представлені такі категорії товарів, як офісний папір, комп'ютерне обладнання та комплектуючі, медичні вироби та лікарські засоби.

Все більше покупців почали використовувати даний магазин, тому що він простий і зручний. Постачальникам не потрібно шукати тендери, витрачати час на підготовку документів, аукціон, а замовникам – публікувати оголошення про тендер, чекати аукціону, проводити кваліфікацію переможця [9].

Ще одним новим інструментом, для професіоналізації закупівель, є введення посади Уповноважених осіб. Це будуть компетентні особи, з відповідним рівнем знань у сфері державних закупівель. Дані фахівці можуть бути зі штату підприємства чи працювати за трудовим договором. Робота таких фахівців буде оплачуватися. Вони будуть проводити торги, планувати закупівлі, складати та зберігати документацію по них.

Передбачається поступова відмова від послуг тендерних комітетів.

З метою взаємодії з міжнародними стандартами та законодавством ЄС в новій редакції Закону пропонують збільшити кількість процедур, надати право брати участь у тендерах об'єднанням підприємств, утвердити право замовникам вести перед тендерне спілкування з продавцями.

Висновки. Після того, коли новий Закон «Про публічні закупівлі» вступить в дію нас очікує: неодмінне користування електронною системою Прозорро при купівлі товарів від 50 тис. грн. (за новою спрощеною процедурою); відмова від тендерних комітетів та колективної відповідальності; відповідальність за здійснення тендерів та дотримання чинного

законодавства в даній сфері керівників підприємства; можливість виправлення неточностей продавцями; перспектива консультуватися з бізнесом на підготовчому етапі тендеру; механізм боротьби з тролінгом; перший державний онлайн-магазин.

Запроваджені зміни є вагомими та потрібними для всіх учасників процесу придбання товарів, як для покупців, продавців, так і для суспільства. Допорогові закупівлі дають шанс державі купувати товари, робити, послуги на конкурентному ринку, а бізнесу – зростати.

Механізмом відкритого витрачання коштів бюджету при закупівлі товарів за державний кошт є обов'язкове застосування електронної системи Прозоро. Вона дає вільний доступ до необхідної інформації про торги. Тому можна проводити громадський і державний контроль за всіма етапами закупівель та протидіяти корупції у даній сфері.

Література

1. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель [Електронний ресурс] : Закон України від 19.09.2019 р. № 114-IX // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : https://zakon.rada. gov.ua/laws/main/114-20.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] : Угода від 27.06.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/984_011.

3. Верховна Рада ухвалила за основу зміни до закону про публічні закупівлі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.slovoidilo.ua/ 2019/09/10/novyna/ polityka/vr-uxvalyla-osnovu-zminy-zakonu-pro-publichni-zakupivli

4. Закон про ProZorro повністю перепишуть. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.epravda.com.ua/news/2019/09/19/651787/

5. ProZorro 2.0. Як зміниться закон про публічні закупівлі? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://hromadske.ua/posts/prozorro-20-yak-zminitsya-zakon-pro-publichni-zakupivli

6. Верховна Рада ухвалила нову редакцію Закону України «Про публічні закупівлі». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ukrinform.ua/ rubric-economy/2783466-rada-uhvalila-novu-redakciu-zakonu-pro-publicni-zakupivli.html

7. Президент підтримав нову редакцію закону про публічні закупівлі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://prozorro.gov.ua/news/prezident-pidtrimav-novu-redakciyu-zakonu-pro-publichni-zakupivli

8. Новий законопроект для ProZorro: допоможе вивести з тіні тисячі закупівель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://legalhub.online/ torgivlya /novyj-zakonoproekt-dlya-prozorro-dopomozhe-vyvesty-z-tini-tysyachi-zakupivel/

9. Інтернет-магазин для держзакупівель. Все, що потрібно знати про Prozorro Market. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://prozorro.gov. ua/news/internet-magazin-dlya-derzhzakupivel-vse-sho-potribno-znati-pro-prozorro-market

1. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro publichni zakupivli» ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo vdoskonalennia publichnykh zakupivel : Zakon Ukrainy vid 19.09.2019 r. № 114-IX. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from https://zakon. rada. gov.ua/laws/main/114-20.

2. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyei storony, ta Yevropeyskym Soyuzom, Yevropeyskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i ihnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony : Uhoda vid 27.06.2014 r. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from https://zakon. rada. gov.ua/laws/show/ 984_011.

3. The Verkhovna Rada approved the amendment to the law on public procurement as the basis, available at: https:// www.slovoidilo.ua/ 2019/09/10/novyna /polityka/vr-uxvalyla-osnovu-zminy-zakonu-pro-publichni-zakupivli

4. The ProZorro law will be completely rewritten, available at: https://www. epravda.com.ua/news/2019/09/19/651787/

5. ProZorro 2.0. How will the law on public procurement change? available at: https://hromadske.ua/posts/prozorro-20-yak-zminitsya-zakon-pro-publichni-zakupivli

6. Verkhovna Rada adopts new version of the Law of Ukraine "On Public Procurement", available at: https://www. ukrinform.ua/ rubric-economy/2783466-rada-uhvalila-novu-redakciu-zakonu-pro-publicni-zakupivli.html

7. The President supported the new version of the law on public procurement, available at: https://prozorro.gov. ua/news/prezident-pidtrimav-novu-redakciyu-zakonu -pro-publichni-zakupivli

8. New ProZorro Bill: Will Help Shadow Thousands of Purchases, available at: https://legalhub.online/ torgivlya / novyj-zakonoproekt-dlya-prozorro-dopomozhe-vyvesty-z-tini-tysyachi-zakupivel/

9. Online shopping for public purchases. Everything you need to know about Prozorro Market, available at: https:// prozorro.gov. ua/news/internet-magazin-dlya-derzhzakupivel-vse-sho-potribno-znati-pro-prozorro-market

Васильченко С. М., Гречаник Б. В.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ОЧІКУВАННЯ МЕШКАНЦІВ ГРОМАД

У статті проведено аналіз очікувань мешканців громад щодо створення ОТГ на території Галицького району Івано-Франківської області в рамках розробленої стратегії (концепції) розвитку громад Галицького району та міста Бурштин. Стратегію (концепцію) розвитку громад Галицького району та міста Бурштин розроблено експертами Громадського центру «Ділові ініціативи» (м. Івано-Франківськ) за ініціативи компанії ДТЕК з метою забезпечення умов для майбутнього економічного зростання території та створення успішних об'єднаних територіальних громад. Для визначення основних проблем і пріоритетів розвитку територій було проведено опитування серед лідерів громад Галицького району та м. Бурштин. Дослідження актуальне, оскільки одні з найбільших промислових та культурних центрів Івано-Франківської області (міста Галич та Бурштин) і цей час не створили власних ОТГ.

Ключові слова: *об'єднанні територіальні громади, стратегія розвитку громади, планування місцевого розвитку, опитування лідерів громад.*

Vasylchenko S. M., Hrechanyk B. V.

DECENTRALIZATION AND EXPECTATION OF COMMUNITY RESIDENTS

The article analyzes the expectations of the residents of the community on creation of Local Communities in the Halych district of Ivano-Frankivsk region within the framework of the developed strategy (concept) of community development of Halych district and Burshtyn city. The strategy (concept) for the development of communities in Galych district and the city of Burshtyn was developed by experts of the Business Initiatives Community Center (Ivano-Frankivsk) on the initiative of Donetsk Heat and Power Company (DTEK) in order to provide conditions for the future economic growth of the territory and create successful Local Communities. In order to identify the main problems and priorities for the development of the territories, a survey was conducted among the leaders of the communities of Galych and Burshtyn. The study is actual because one of the largest industrial and cultural centers in Ivano-Frankivsk region (the cities of Halych and Burshtyn) have not yet created their own Local Communities.

Key words: *Local Communities. The strategy for the development of community. Planning of local development. Conducted among the leaders of the communities.*

Вступ. Опитування – важливий етап формування стратегії соціально економічного розвитку територій. Опитування дозволяє "почути" думку людей з приводу проблем, які є характерними для кожної з потенційних ОТГ, ідентифікувати серед них ключові та найнагальніші проблеми, що потребують невідкладного розв'язання. Аналіз результатів опитування дозволяє сформулювати стратегію розвитку громади, знайти ті спільні для ОТГ способи розв'язання проблем, які шляхом об'єднання зусиль, праці та ресурсів громад створять необхідні умови та запустять механізм майбутнього розвитку територій.

Постановка завдання. Сьогодні вже не викликає сумнівів, те що в сучасних умовах суттєво змінюється роль планування у системі місцевого управління. В умовах децентралізації воно все більше стає інструментом підвищення соціального статусу держави, конкурентоспроможності територіальних громад, засобом згуртування громадянського суспільства навколо нових цінностей та довгострокових пріоритетів. [1,2] Враховуючи це видається важливим проаналізувати отримані результати опитування мешканців громад та поширити набутий досвід щодо методики проведення опитування.

Результати. Основним джерелом інформації (анкетування), необхідної для проведення аналізу, була заповнена респондентом анкета. Респондентами були представники тих гро-

мад (населених пунктів), які входять до складу Більшівцівської та потенційних Бурштинської та Галицької ОТГ. Опитування проводилось експертами ГЦ «Ділові ініціативи» [3] під час проведення робочих зустрічей з мешканцями цих територіальних утворень. Форма анкети (її структура, розділи, основні питання, варіанти відповідей на "закриті" питання та пояснення для "відкритих" питань) була розроблена комітетами зі стратегічного планування. В процесі проведення опитування було зібрано всього 75 анкет, заповнених представниками 39 населених пунктів Галицького району та м. Бурштин. Найбільш репрезентативними були дані по Бурштинській потенційній ОТГ: 25 респондентів представляють 11 із 19 її громад (що охоплює 58% усіх її населених пунктів), при цьому чисельність населення представлених громад складає 22122 мешканця (або 86% населення потенційній Бурштинської ОТГ). Дуже схожою є репрезентативність даних і по Більшівцівській ОТГ – найменшій із усіх трьох об'єднаних територіальних громад: 26 респондентів представляють 10 із 16 її громад (63% усіх її населених пунктів), при цьому чисельність населення представлених громад складає 6554 мешканця (або 78% населення Більшівцівської ОТГ). Значно нижча репрезентативність даних спостерігається по Галицькій потенційній ОТГ – найбільшій (за усіма показниками) з усіх трьох громад: 24 респонденти представляють 18 із 40 її громад (лише 45% усіх населених пунктів потенційної ОТГ), при цьому чисельність населення представлених громад складає 14393 мешканця (або 51% населення потенційної Галицької ОТГ).

Аналіз залежності відповідей на два питання анкети, відповіді на які представлені у таблиці 1 та рисунку 1 виявив, що 50,0% респондентів, які заявили про нижчу якість життя, очікують появи нових можливостей від реформи децентралізації і створення ОТГ.

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів щодо рівня якості життя у різних громадах Галицького району

	По району	Burchtyn_OTG	Galych_OTG	Bilchivecka_OTG
"нижче"	18,7%	28,0%	4,2%	23,1%
"рівно"	56,0%	40,0%	87,5%	42,3%
"вище"	25,3%	32,0%	8,3%	34,6%

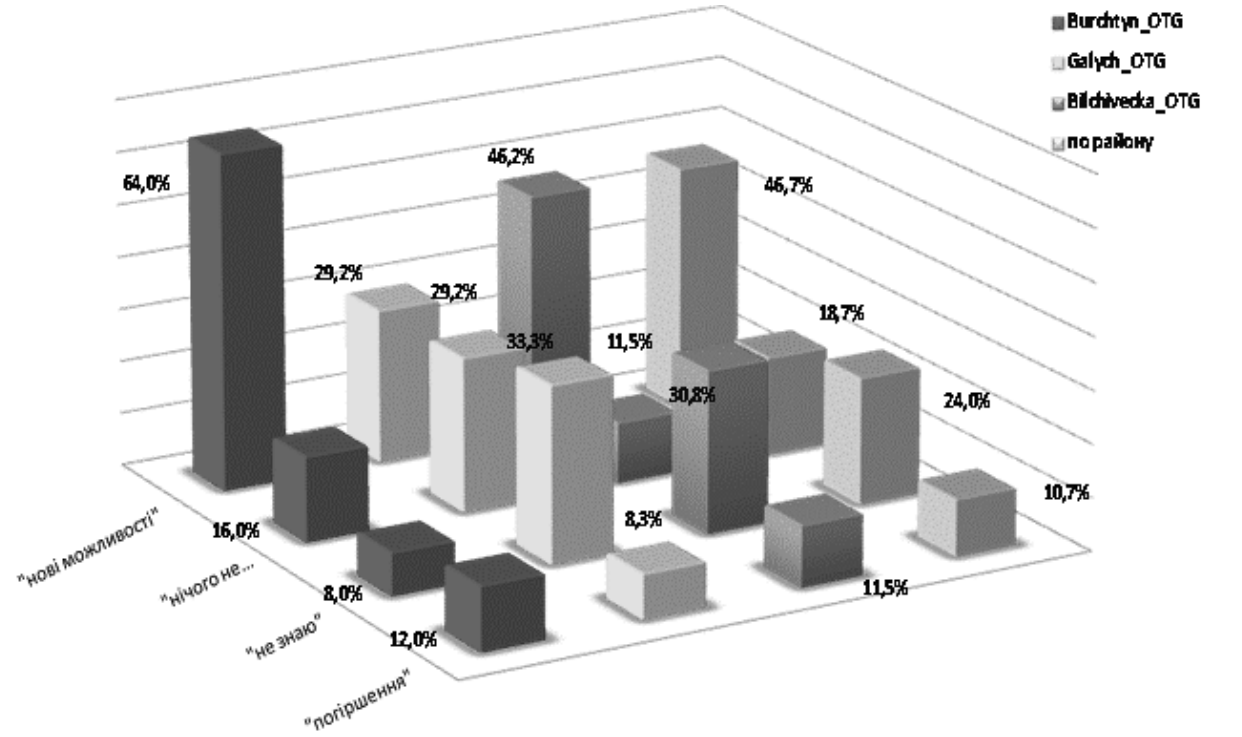

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів щодо очікувань на зміни життя після входження їх сіл (селищ, міст) до складу відповідної потенційної ОТГ

При цьому дана група не очікує погіршення ситуації внаслідок проведення реформ (очевидно вважаючи "куди вже гірше"). Разом з тим, частка мешканців, котрі вказали на вищий рівень життя у першому питанні очікують нових можливостей у більшості випадків (73,6%). Розподіл відповідей представників громад на питання щодо розвитку економіки у межах їх територіальних утворень (потенційних ОТГ) порівняно з іншими громадами району показав, що найбільш оптимістично налаштованими є мешканці потенційної Бурштинської ОТГ (36,0%), далі – потенційна Галицька ОТГ і Більшівцівська ОТГ.

Друге місце в Бурштинській та Галицькій ОТГ за пріоритетністю необхідних змін / покращень займають проблеми комунальної сфери — відповідно 76,0% і 75,0% відповідей учасників анкетування, що є доволі високими показниками (особливо проти 34,6% — результатів опитування представників потенційної Більшівцівської ОТГ). І лише на третьому місці, в числі пріоритетності змін / покращень у цих громадах посідає економіка: 72,0% — Бурштинська ОТГ, і 62,5% — Галицька ОТГ. Респонденти Більшівцівської ОТГ на другому

Рис. 2. Оцінка респондентами розвитку економіки у їх громаді у порівнянні з іншими громадами району

Представлені результати дослідження в таблиці 2 дозволяють стверджувати, що усі без винятку представники (100,0%) кожної з трьох потенційних ОТГ вважають, що зміни /покращання першочергово потребує транспортна інфраструктура. Необхідність проведення ремонту доріг та суттєве підвищення якості їх покриття найбільше непокоїть мешканців району і вони покладають на це великі надії і третьому місці за пріоритетністю необхідних змін / покращень вказали економіку (65,4%) і соціальну сферу (61,5%). Такі результати можуть свідчити, з одного боку, про більш складну ситуацію з зайнятістю населення на території громади (що неодмінно посилює проблеми і в соціальній сфері), а з іншого – демонструє краще розуміння мешканцями джерел економічного росту громади. Аналіз розподілу

Таблиця2

Розподіл відповідей щодо того, що саме потрібно змінити / покращити на території їх проживання

	Бурштинська ОТГ		Галицька ОТГ		Більшівцівська ОТГ	
	% оцінок	місце	% оцінок	місце	% оцінок	місце
Транспортна інфраструктура	100,0%	1	100,0%	1	100,0%	1
Комунальна сфера	76,0%	2	75,0%	2	34,6%	4
Економіка	72,0%	3	62,5%	3	65,4%	2
Соціальна сфера	20,0%	4	29,2%	4	61,5%	3
Медицина	16,0%	5	0,0%	6	19,2%	5
Екологія	8,0%	6	12,5%	5	3,8%	6

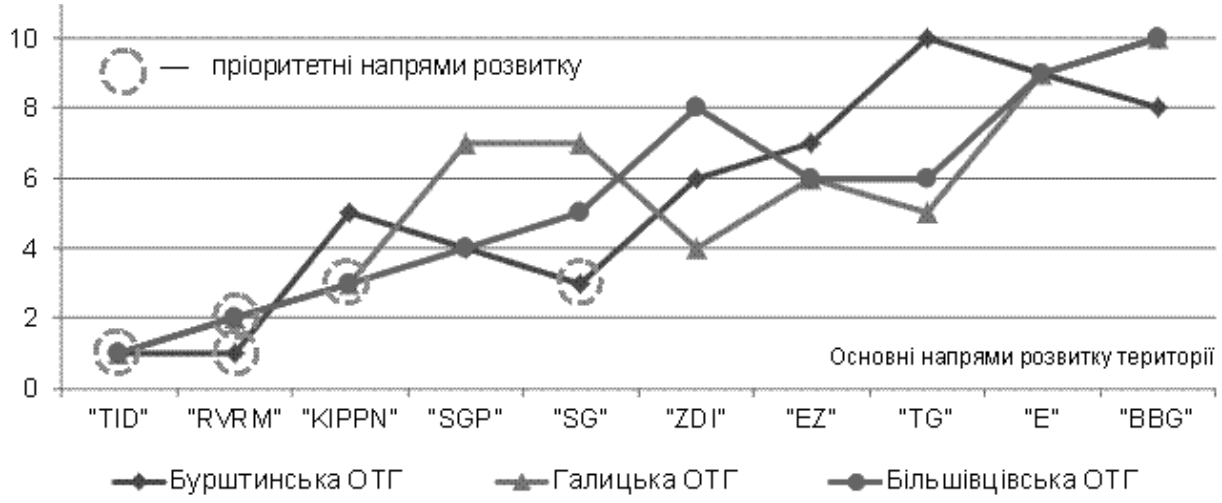
відповідей респондентів, щодо пріоритетних сфер діяльності / економіки підтвердив раніше виявлену тенденцію про те, що економічна діяльність серед усіх видів діяльності є домінуючою для усіх з трьох потенційних об'єднаних територіальних громад: рівень її "важливості" складає для Бурштинської ОТГ – 61,3%, Галицької ОТГ – 68,0% і Більшівцівської ОТГ – 69,3%. Не можна обійти увагою той факт, що отримані значення по трьох ОТГ практично не відрізняються між собою, що може свідчити про схожість позицій громад щодо основних напрямів їх майбутнього. Але несподіваним виявився той факт, що серед пріоритетних галузей економічної діяльності торгівля для мешканців потенційної Галицької ОТГ посіла 2-е місце.

Ранжування "ключових" напрямів розвитку територій, отримані в результаті опитування для кожної з трьох ОТГ за шкалою від 1 до 10 (1 – це максимум, 10 – це мінімум) представлено на рисунку 3.

Очевидно, що ключовим напрямом для майбутнього розвитку територій, на думку учасників анкетування, як для кожної потенційної ОТГ, так і загалом по району, залишається транспортна інфраструктура. Другим ключовим напрямом розвитку території, на думку респондентів, є розвиток виробництва і створення нових робочих місць (у тому числі і через підтримку місцевого малого і середнього бізнесу), хоча за модальними оцінками цей напрям відповідає 3-ій позиції (Бурштинська і Більшівцівська ОТГ) та 5-ій позиції (Галицька ОТГ і загалом по району) за 10-ти бальною шкалою пріоритетів.

Спостерігаються певні відмінності і у визначенні ключових галузей респондентами у розрізі окремих потенційних ОТГ. (Таблиця 3)

Так у Більшівцівській ОТГ найбільше респондентів віддали найвищий пріоритет розвитку переробної галузі продукції сільського господарства (загальна оцінка – 4) та розвитку сільського господарства / фермерства (загальна оцінка — 5). Ці результати дуже схожі на результати анкетування представників Бурштинській ОТГ, де до важливих, але менш пріоритетних напрямів увійшли такі як розвиток сільського господарства / фермерства (загальна оцінка – 3) та розвиток переробної галузі продукції сільського господарства (загальна оцінка – 4). Водночас, респонденти, що представляють Галицьку ОТГ до числа ключових напрямів відносять розвиток комунальної інфраструктури та підвищення якості надання комунальних послуг населенню (загальна оцінка – 3), а також стимулювання приходу інвесторів шляхом надання їм земель під інвести-

Умовні позначення напрямів:
1 бал – **max**
10 балів – **min**

"TID" Транспортна інфраструктура і Дороги
"RVRM" Розвиток Виробництва і Створення Робочих Місць
"KIPPN" Комунальна Інфраструктура та Комунальні Послуги Населенню
"SGP" Переробна галузь продукції С/Г
"SG" Сільське Господарство (фермерство)
"ZDI" Земельні Ділянки для Інвесторів
"EZ" Енергозбереження та енергоефективність
"TG" Туристична Галузь (підтримка розвитку)
"E" Екологія і довкілля
"BBG" Будівництво і Будівельна Галузь

Рис. 3. Ранжування "ключових" напрямів розвитку територій для проживання

Таблиця 3

Ранжування галузей економіки, які можуть розвиватись на території ОТГ

	Бурштинська ОТГ	Галицька ОТГ	Більшівцівська ОТГ
Рослинництво (вирощування)	1	1	1
Тваринництво (вирощування)	2	3	5
Рослинництво (переробка)	3	6	2
Птахівництво (вирощування)	4	8	3
Тваринництво і птахівництво (переробка)	5	5	4
Побутове обслуговування	6	4	6
Торгівля	7	2	7
Тепличне господарство	8	10	8
Екологія і довкілля	9	9	10
Об'єкти туристичної сфери	10	7	9

ційні проекти (загальна оцінка – 4). Слід зауважити, що така оцінка мешканців потенційної Галицької ОТГ може свідчити про те, що вони себе позиціонують "ближче" до сьогоднішнього районного центру (що підтверджує раніше сформульовані висновки).

практично однаково розподілені між трьома громадами (що вказує на однакове бачення їх важливості представниками різних громад). У розподілі оцінок респондентів щодо пріоритетності розвитку об'єктів комунальної інфраструктури на території їх проживання (табл. 5)

Таблиця 4

Ранжування об'єктів соціальної сфери на території потенційних ОТГ за пріоритетністю їх розвитку

	Бурштинська ОТГ	Галицька ОТГ	Більшівцівська ОТГ
Школа	1	1	1
ФАП	2	2	2
Дитячий садок	3	3	3
Клуб	4	4	3
Бібліотека	5	5	5

Таблиця 5

Ранжування об'єктів комунальної інфраструктури на території потенційних ОТГ за пріоритетністю їх розвитку

	Бурштинська ОТГ	Галицька ОТГ	Більшівцівська ОТГ
Водопостачання	1	1	2
Збір та утилізація ТПВ	2	2	1
Заходи з підтоплення та затоплення	3	4	3
Каналізація	4	3	3
Заходи з берегоукріплення	5	5	5

Розподіл оцінок результатів ранжування об'єктів соціальної сфери серед представників кожної з трьох потенційних ОТГ (табл. 4) чітко ідентифікує пріоритети розвитку (в тому числі будівництво, ремонт, модернізація тощо) об'єктів соціальної сфери громад: школа (1-е місце), ФАП (2-е місце), дитячий садок (3-є місце), клуб (4-е місце), бібліотека (5-е місце). Необхідно зауважити, що оцінки є стійкими і очевидна пріоритетність водопостачання (1-1-2, відповідно по Бурштинській, Галицькій і Більшівцівській ОТГ), збір і утилізація ТПВ (2-2-1) та заходи з берегоукріплення (5 позиція для усіх ОТГ).

Висновки. Результати проведеного опитування виявили позитивні очікування щодо майбутнього реформи децентралізації та показали розуміння основного джерела добро-

буту громад – розвитку економіки. Одночасно опитування показало, що у мешканців громад існують традиційні хибні уявлення щодо ефективної структури економіки майбутніх об'єднаних територіальних громад. Серед основних галузей економіки пріоритетними вони визначають ті, які безпосередньо пов'язані з сільським господарством та з суміжною діяльністю, яка має малу додану вартість і не створює багато робочих місць. Непокоїть, що за даними опитування, мешканці громад не усвідомлюють значення розвитку туризму і відпочинку на Прикарпатті: такі пріоритети як тепличне господарство, туризм, екологія і довкілля, посідають останні місця в системі оцінок респондентів усіх потенційних об'єднаних територіальних громад.

Література

1. *Васильченко С. М.* Методичні підходи до стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал. – Вип. 13. – Т. 1 /Васильченко Г.В., Васильченко С.М., Вербовська Л.С./ Івано-Франківськ: Видавництво ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017. – С. 202-208.

2. *Serhii Vasylchenko.* Strategies of local development: successful approches and methods.// Zeszyty Naukowe Politechniki Poznań skiej. Organizacja i Zarządzanie. / Serhii Vasylchenko, Lesya Verbovska, Galyna Vasylchenko/**.** – Poznań: Politechnika Poznańska. – 2018. – №75. – P.301 – 307. (ISSN 0239-9415).DOI: 10.21008/J.0239-9415.2017.075.23 Index Copernicus

3. Громадський центр «Ділові ініціативи». – [Електронний ресурс]. – Доступний з http:// https://di.if.ua/what_we_do

References

1. *Serhii Vasylchenko.* Methodical approaches to strategic planning of local communities' development. // Actual problems of regional economy development. – #13. – Vol.1. / Serhii Vasylchenko, Lesya Verbovska, Galyna Vasylchenko/**.** – Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2017. – P. 202 – 208.

2. *Serhii Vasylchenko.* Strategies of local development: successful approches and methods.// Zeszyty Naukowe Politechniki Poznań skiej. Organizacja i Zarządzanie. / Serhii Vasylchenko, Lesya Verbovska, Galyna Vasylchenko/. – Poznań: Politechnika Poznańska. – 2018. – №75. – P.301 – 307. (ISSN 0239-9415).DOI: 10.21008/J.0239-9415.2017.075.23 Index Copernicus

3. NGO "Public center "Business initiatives". – [Electronic resource]. – Available from http:// https://di.if.ua/what_we_do

УДК 33: 332: 338.48

Тонкошкур М. В.

АНАЛІЗ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ

У статті розкрито сутність подієвого туризму та його місце у структурі сучасного ринку туристичних послуг. Висвітлено проблеми розвитку подієвого туризму в Україні. Проаналізовано ресурсне та кадрове забезпечення подієвого туризму та ефективність використання ресурсної складової. Запропоновано механізм активізації подієвого туризму в Україні та заходи щодо систематизації його обліку.

Ключові слова: *подієвий туризм, статистичний облік, виставково-ярмаркова діяльність, фестивальні заходи, інфраструктурне забезпечення, кадровий потенціал, механізми активізації розвитку*

Tonkoshkur M. V.

ANALYSIS OF RESOURCE PROVIDING AND PROSPECTS OF the EVENT TOURISM DEVELOPMENT

The of article devotes essence of event tourism and its place in the structure of the modern tourist services market . of The of problems of the event tourism development in of Ukraine of are reflected. The of resource and skilled providing of event tourism and efficiency of the resource constituent using are analyzed. It is offered the mechanism of the event tourism activation in Ukraine and measures on systematization of its account.

Keywords: *event tourism, statistic account, exhibition-fair activity, festival measures, infrastructural providing, skilled potential, mechanisms of development activation*

Вступ. Хоча сучасний ринок туристичних послуг розвивається дуже активно, однією із найактуальніших проблем залишається проблема сезонності. Зменшити сезонні коливання можна у різний спосіб. Проте, одним із найбільш ефективним засобом може вважатися розвиток некласичних видів туризму, для яких поняття сезонність майже відсутня. Одним із таких напрямів є подієвий туризм. В широкому розумінні подієвий туризм передбачає відвідання у якості учасника або спостерігача різних за змістом заходів: спортивних змагань, виставок, фестивалів, конкурсів тощо. Забезпечення розвитку цього виду туризму можливо за наявності відповідної інфраструктурної складової та кваліфікованих кадрів.

Розвиток подієвого туризму є важливим не тільки з економічної точки зору, він також забезпечує соціальну та гуманітарну складову туристичної діяльності, сприяє знайомству з традиціями та культурою інших регіонів або країн, дає можливість спілкування з однодумцями та отримання нових знань у відповідності до специфіки заходів. Подієвий туризм спонукає регіональну та місцеву владу розбудовувати та удосконалювати інфраструктуру, залучати додаткових фахівців на обслуговування як безпосередньо заходів, так і в цілому у туристичну галузь.

Постановка проблеми. Останнім часом проблемам розвитку подієвого туризму приділяється значно більше уваги. Серед українських науковців, що досліджують проблеми розвитку подієвого туризму, варто виділити І. Я. Антоненко, І. С. Вах, О. Г. Вдовічена, Т.П. Дупляк, Г. В. Кіш, Л. В. Лукашова, М. Л. Орлова, Т. І. Ткаченко, Л. М. Устименко. Завдяки їх працям можна систематизувати складові подієвого туризму за специфіку, класифікувати за іншими ознаками. Проте переважна кількість фахівців приділяють увагу саме вивченню окремих складових подієвого туризму. Так, питання організації та проведення виставкових заходів розглянуто у наукових працях І. Я. Антоненко, О. Г. Вдовічена, Т. П. Дупляк, Т. І. Ткаченко; фестивальним заходам етнографічної спрямованості присвячено праці І. С. Вах, Г. В. Кіш, М. Л. Орлової. Недостатньо освітлено у роботах українських фахівців питання використання інфраструктурного потенціалу для розвитку подієвого туризму.

Крім того, простежується зменшення кількост наукових праць на дану тематику за період 2014 – 2018 рр., що серед інших причин пояснюється, на думку автора, відсутністю спеціалізованої статистичної звітності. Так, до 2014 року з метою здійснення моніторингу виставково-ярмаркової діяльності в Україні та за її межами, а також для оцінки ефективності роботи організаторів виставок та виставкових центрів Державна служба статистики України щорічно здійснювала державне статистичне спостереження за формою № 1-виставки "Звіт про виставкову діяльність" з подальшою публікацією отриманих даних у тематичному статистичному бюлетені "Виставкова діяльність в Україні". Проте у 2014 році відповідна статистична звітність було скасована.

Наведені вище проблеми вимагають пошуку нових засобів щодо аналізу особливостей функціонування подієвого туризму та визначенню шляхів щодо удосконалення та активізації його розвитку

Результати. Враховуючи обмеження щодо інформаційного забезпечення, дослідження основних напрямів функціонування системи подієвого туризму варто проводити в контексті декількох аспектів:

– інфраструктурної складової;

– кадрового забезпечення;

– показників функціонування в динаміці, або структурно по регіонах;

На даний момент інфраструктура подієвого туризму – це, насамперед концернті зали, театри, спортивні споруди. На рис. 1 представлений розподіл по регіонах концертних залів та театрів і їх сумарна місткість.

Як видно із рис. 1 найбільша кількість таких споруд розташована в регіонах, обласні центри яких є найбільшими містами України – Київській, Одеській, Дніпропетровській, Харківській, Львівської та Запорізькій областях.

В той же час, визначені абсолютні показники не завжди розкривають загальні тенденції, тому для отримання більш об’єктивної інформації варто використовувати відносні показники, наприклад середня місткість театрів та концертних зал, яка розраховуються як відношення загальної місткості до кількості театрів та концертних зал та представлена на рис. 2

Як видно із рис. 2. найбільша місткість розрахована для концертних та театральних закладів Одеської – 806 місць, Донецької – 738 місць, Сумської – 633 місця, Херсонської – 628 місць та Харківської областей – 624 місця.

Також важливою складовою інфраструктури подієвого туризму є спортивні споруди, причому проведення масових заходів на них

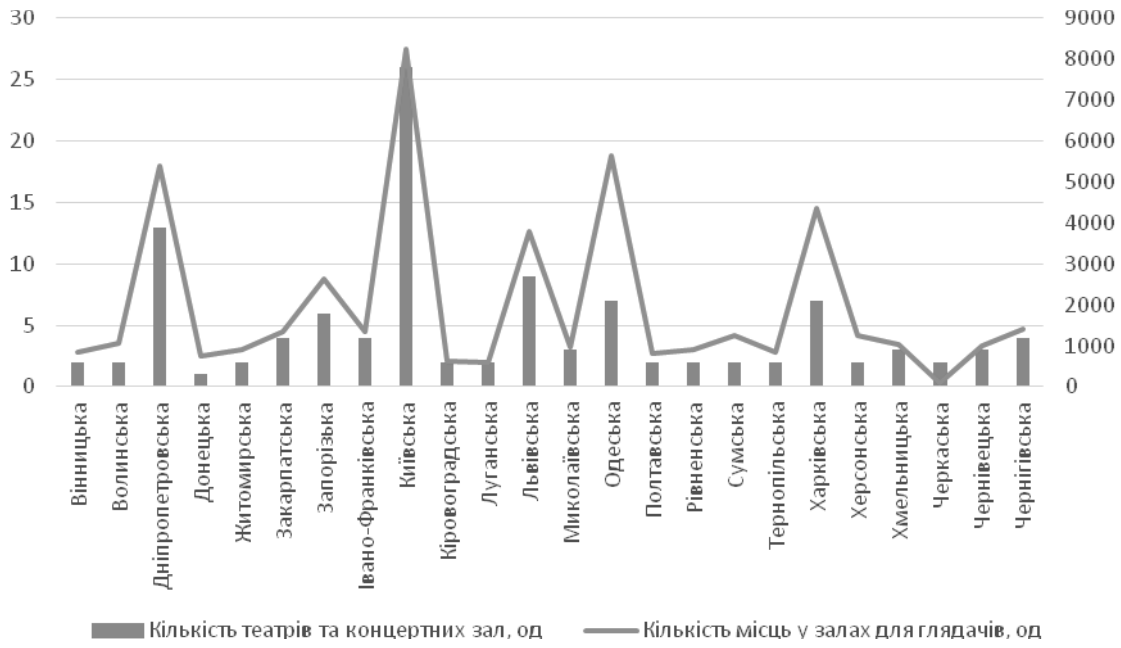

Рис 1. Розподіл по регіонах концертних залів та театрів [7]

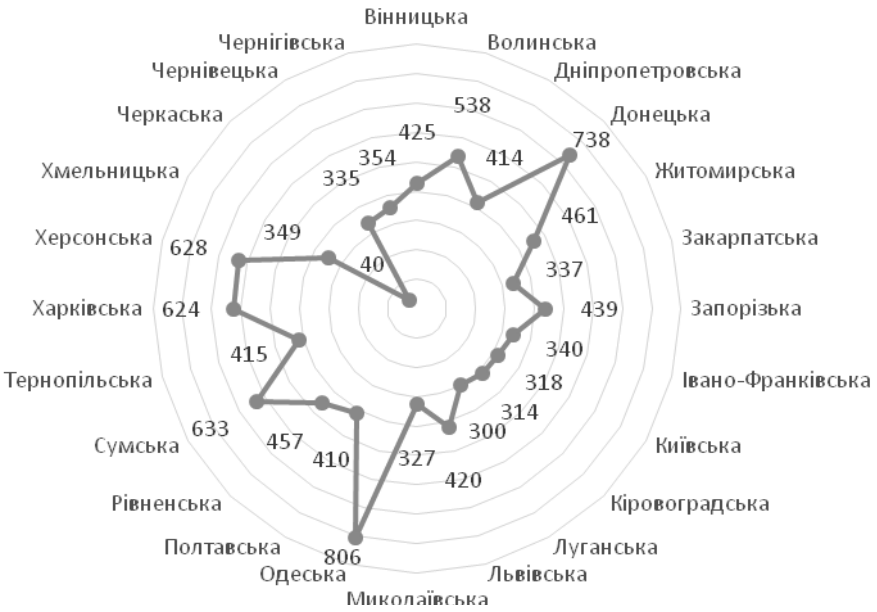

Рис. 2. Середня місткість театрів та концертних зал [7]

може залучати як учасників із інших регіонів, так і чисельних вболівальників. Рівень таких змагань може бути різний, тому будь-який спортивний заклад може використовуватися як місце міжрегіональних спортивних змагань Найбільша кількість спортивних споруд представлена у Дніпропетровській, Київській, Харківські, Одеські, Львівській та Івано-Франківські областях.

Важливою складовою забезпечення розвитку подієвого туризму є кадровий потенціал, в першу чергу це працівники театрів та концертних зал. Хоча враховує непрямий вплив туризму на соціально-економічний розвиток країни, та його залежність від різних галузей економіки, варто зазначити, що для організації деяких заходів активно залучатиметься персонал інших державних та комерційних установ, які задіяні при проведені певного заходу.

Як видно із рис. 3 розподіл працівників концертних установ відносно рівномірний за регіонами, виняток складає м. Київ, в той же час по показнику кількості працівників театрів, то спостерігається перевага в кількості в регіонах, де розташовані найбільші міста. Тривалий

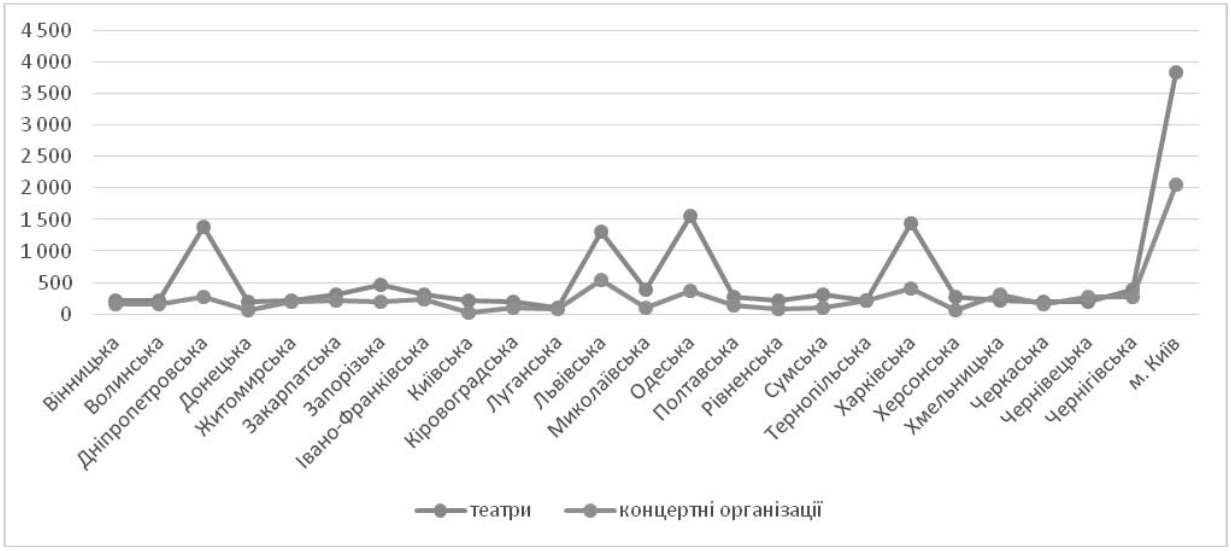

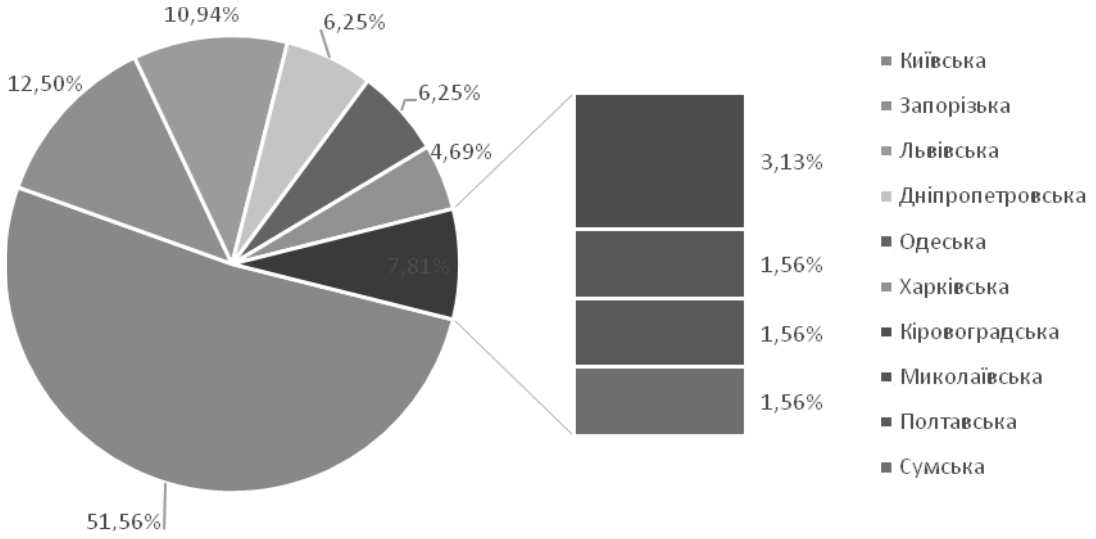
Рис. 3. Кадрове забезпечення подієвого туризму: працівники театрів та концертних установ [7]

час виставкова діяльність проводилася на базі існуючої неспеціалізованої інфраструктури, в першу чергу спортивних комплексів. Спеціалізованих виставкових комплексів було одиниці, наприклад, Національний виставковий центр «ВДНГ». Проте останнім часом в Україні активно розбудовується сучасна спеціалізована інфраструктура подієвого туризму, до якої можна віднести як виставкові комплекси або бізнес-центр з виставковими комплексами, так і спеціалізовані парки. Серед них «Арена Сіті» (м. Київ), «КиївЕкспоПлаза», «Міжнародний виставковий центр»; у регіонах «LEMBERG» (м. Львів), «Радмір Експохолл» (м. Харків) та інші.

Прикладом спеціалізованих закладів можна назвати «Парк Київська Русь» – розважальний парк та центр культури й історії Київської Русі, що знаходиться в селі Копачів у Обухівському районі Київської області, або відновлений Центральний парк розваг та відпочинку у м. Харкові.

Відповідно до звіту Міністерства економрозвитку, а також інформації Виставкової федерації України, у 2018 році більш ніж половина виставково-ярмаркових заходів міжнародного рівня відбулося у м. Києві (рис. 4.).

Окрім Київської області заходи такого рівня проводилися у Запорізькій, Львівській, Дніпропетровській, Одеській та Харківській областях, що є закономірним, враховуючи потужність обласних центрів. Натомість серед інших регіонів варто визначити виставки сільськогосподарського призначення, що були проведені у м. Кропивницький; виставку, присвячену суднобудуванню у м. Миколаїв; уні-

Розраховано автором на основі інформації сайту http://expo.org.ua

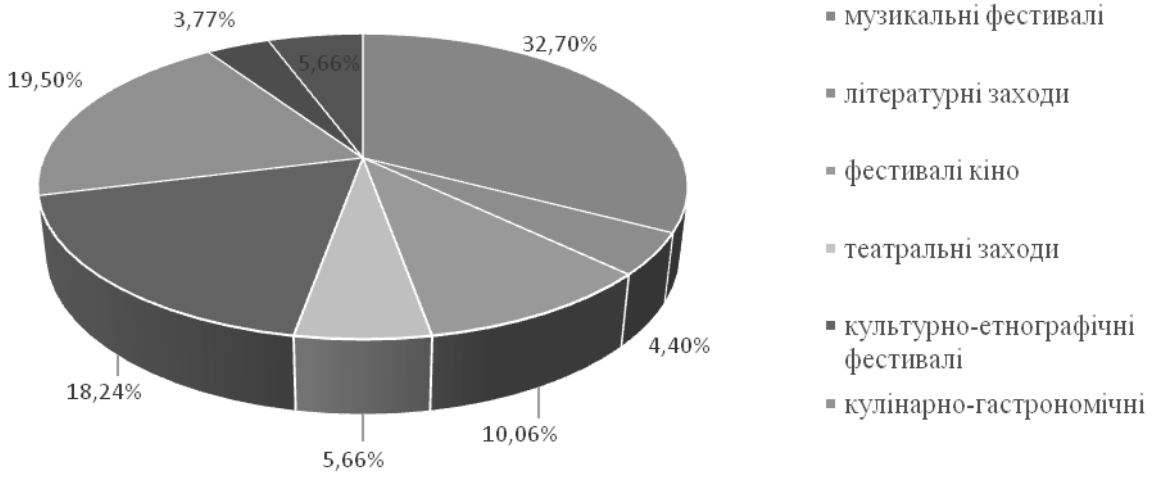
Рис. 4. Територіальний розподіл міжнародних виставок по регіонах України

версальну виставку «Слобожанський міст» у м. Суми та відомий Сорочинський ярмарок, що відбувся у Полтавській області.

Окрім міжнародних виставок, в Україні проводиться чимало інших масових заходів, що можна віднести до категорії подієвий туризм, структурний розподіл яких по регіонах представлений на рис. 6. Майже третина всіх фестивалів (32,70%) – це суто музичні заходи; на кулінарно-гастрономічні фестивалі та заходи припадає частка у 19,5%; приблизно ж така кількість фестивалів має етнографічне спрямування – 18,24%; при цьому частка спортивних фестивалів та літературних заходів є незначною.

75,5% відбувається на власній сцені, тоді як гастрольна діяльність складає всього 11%. Основна маса театральних та концертних вистав відбувається у містах Київ, Львів, Дніпро, Харків та Одеса. Надзвичайно активної театральною діяльністю порівняно з аналогічними за населенням містами характеризується м. Чернігів.

Аналіз спортивних заходів провести неможливо за відсутності відповідної статистики. Характеризуючи розвиток подієвого туризму варто також виділити серед інших нерегулярні заходи із надзвичайно високою привабливістю, наприклад чемпіонат Європи з футболу, що відбувся у 2012 році, чи фінал

Розраховано автором на основі інформації сайту http://festyvali.org/calendar/

Рис. 5. Структура фестивальних заходів за типами

Одним із напрямів соціально-культурного життя суспільства, який впливає на розвиток подієвого туризму, вважаються театральні вистави (рис. 6) та концертні програми (рис. 7)

Найбільша частка театральних вистав – Ліги Чемпіонів, проведення якого відбулося у 2018 році в м. Києві.

У 2017 році у Києві відбувся фінал Євробачення, завдяки чому Україну відвідало додатково понад 20 тис іноземних туристів та при-

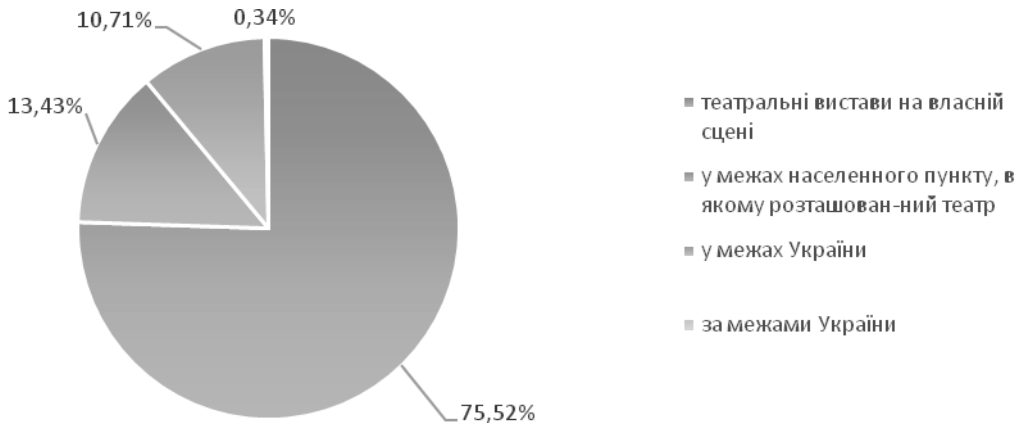

Рис. 6. Структура театральних вистав за місцем проведення [7]

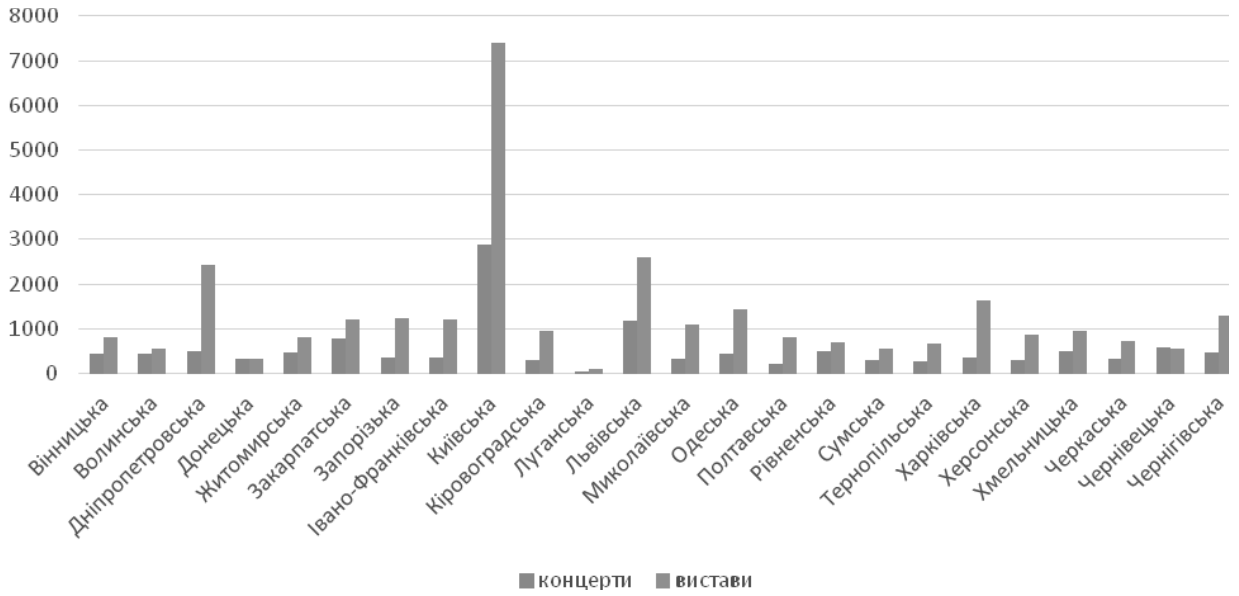

Рис. 7. Розподіл концертних та театральних програм по регіонах [7]

близно 40 тис. внутрішніх. Хоча наводяться суперечливі дані щодо економічних аспектів проведення Євробачення, варто відзначити, що київські готелі, підвищивши у середньому ціни на 15-20% у цей період були заповнені на 80-85%, що високим показником для для української столиці у травні.

Непрямий вплив на розвиток подієвого туризму також можуть здійснювати і музеї, через організацію виїзних виставок, участі у різноманітних проектах тощо. Проте статистичних даних, які б дозволили виокремити частку такої діяльності наразі немає.

Проведення заходів подієвого туризму значною мірою впливає на соціально-економічний стан регіону. Такі заходи є каталізатором в розвитку інфраструктури туризму, сприяють формуванню позитивного іміджу регіону як туристською дестинації. Усі ефекти, як позитивні, так і негативні від проведення заходів подієвого туризму мають бути оцінені в цілях виконання стратегічних завдань розвитку туризму в регіоні.

Висновки. Подієвий туризм за своєю сутністю є доволі різноплановим. На тлі особливо важливих і привабливих подій, таких як футбольні матчі за участі європейських грандів, концерти зірок світового масштабу, міжнародні виставки тощо, варто не забувати про безліч заходів меншого рівня та значення, до яких залучена значна кількість пересічних українців. Так, наприклад, під егідою Асоціації спортивного танцю України у 2018 році було проведено понад 30 змагань різного рівня у 14 містах України, кожне з яких відвідувало кількасот учасників, у тому числі з інших міст. Аналогічних подієвих заходів в Україні тисячі, їх підрахунком, систематизацією та популяризацію державні органи влади взагалі не опікуються, хоча прихований потенціал щодо залучення місцевих відвідувачів або туристів є колосальний.

Одним із головних кроків, на думку автора, з боку держави в умовах заявленої діджиталізації є створення, розкрутка та просування сайту з подієвого туризму. Організатори різноманітних заходів мають отримати можливість самостійного розміщення інформації щодо події за зрозумілим та простим шаблоном, єдиним для всіх заходів, в свою чергу, функціонал сайту має забезпечити пошук та відображення результатів за регіональною складовою, датами проведення, напрямом заходу та іншими категоріями.

Важливим аспектом розвитку подієвого туризму також є повернення звітності щодо виставкової діяльності, скасованої у 2014 році, що дозволить не тільки проводити ретельний аналіз кількості виставково-ярмаркових заходів, рівень їх відвідуваності, а й використовувати отриману інформацію у просуванні туристичного бренду держави або регіону.

Для формування конкурентоздатного ринку подієвого туризму потрібна ефективна політика формування іміджу регіонів як туристичної дестинації, яка має асоціюватися у тому числі і з певними подіями, що в цілому сприятиме просуванню регіонального турпродукту. Така політика регіонів України повинна бути зосереджена на ключових напрямах туристичного

ринку і мати агресивний характер, що дозволить зробити в'їзний і внутрішній туризм прибутковим напрямом розвитку економіки регіону. З метою збільшення кількості відвідувань заходів подієвого туризму в регіонах України, потрібно:

– підвищити координацію державних та регіональних органів влади, що опікуються розвитком туризму в цілому;

– розробити та запровадити програму просування подієвого туризму в Україні. В першу чергу, це розробка спеціалізованого сайту та створення мобільного додатку до нього, а також друк, розміщення та регулярне оновлення рекламних матеріалів з інформацією про заплановані заходи та інформаційні джерела на об'єктах державної інфраструктури, у тому числі, залізних вокзалах, аеропортах, автовокзалах тощо;

– підготовка кваліфікованих кадрів та волонтерів на обслуговування заходів подієвого туризму тощо

Література

1. *Антоненко І. Я.* Виставкова діяльність в Україні : стан, проблеми та шляхи їх розв'язання / І. Я. Антоненко, Т. П. Дупляк // Економічний часопис XXI. – 2013. – No11–12(1). – С. 74–78.

2. *Вах І. С.* Територіальні особливості розвитку й поширення народних художніх промислів : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / І. С. Вах. – Чернівці, 2010. – 20 с.

3. *Вдовічена О. Г.* Виставково-ярмаркова діяльність як фактор соціально-економічного зростання регіону : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / О.Г. Вдовічена. – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2012. – 22 с.

4. Виставкова діяльність в Україні : статистичний бюлетень / за ред. І. В. Калачової. – Київ : Держкомстат України, 2013. – 53 с.

5. Виставкова федерація України [Електронний ресурс] : – Режим доступу: //http://expo.org.ua

6. Виставковий бізнес в Україні: інтеграція освіти, науки та практики : зб. наук. праць (спецвипуск) – Київ : Ін-т реклами – 2009. – 143 с.

7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

8. Електронний календар фестивалів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://festyvali.org/calendar/

9. *Кіш Г. В.* Розвиток фестивального туризму як складової геотуризу (на прикладі Закарпатської області) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/NVUu/Ekon/2012_36/statti/2_7.htm.

10. *Лукашова Л. В.* Організація виставкової діяльності : навч. посіб. / Л. В. Лукашова – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2009. – 372 с.

11. *Орлова М. Л.* Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / М. Л. Орлова. – Одеса, 2009 – 22 с.

12. Портал про фестивалі в Україні [Електронний ресурс]: – Режим доступа // http://festyvali.org.ua/

Ткаченко Т. І. Виставковий бізнес : монографія / Т. І. Ткаченко, Т. П. Дупляк. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 244 с.

13. *Устименко Л. М.* Подієвий туризм як історико-культурне явище. [Електронний ресурс]: - Режим доступа // http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID.

References

1. *Antonenko I. Y.* Vystavkova diialnist v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy yikh rozviazannia / I. Y. Antonenko, T. P. Dupliak // Ekonomichnyi chasopys KhKhI. – 2013. – No11–12(1). – S. 74–78.

2. *Vakh I. S.* Terytorialni osoblyvosti rozvytku y poshyrennia narodnykh khudozhnikh promysliv : avtoref. dys. na zdobuttia stupenia kand. heohr. Nauk : spets. 11.00.02 «Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia» / I. S. Vakh. – Chernivtsi, 2010. – 20 s.

3. *Vdovichena O. H.* Vystavkovo-yarmarkova diialnist yak faktor sotsialno-ekonomichnoho zrostannia rehionu : avtoreferatdys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05 / O.H. Vdovichena. – Uzhhorod : Uzhhorod. nats. un-t, 2012. – 22 s.

4. Vystavkova diialnist v Ukraini : statystychnyi biuleten / za red. I. V. Kalachovoi. – Kyiv : Derzhkomstat Ukrainy, 2013. – 53 s.

5. Vystavkova federatsiia Ukrainy [Elektronnyi resurs] : – Rezhym dostupu: //http://expo.org.ua

6. Vystavkovyi biznes v Ukraini: intehratsiia osvity, nauky ta praktyky : zb. nauk. prats (spetsvypusk) – Kyiv : In-t reklamy – 2009. – 143 c.

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs] : – Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua/

8. Elektronnyi kalendar festyvaliv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://festyvali.org/calendar/

9. *Kish H. V.* Rozvytok festyvalnoho turyzmu yak skladovoi heoturyzu (na prykladi Zakarpatskoi oblasti) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://archive. nbuv.gov.ua/portal/natural/NVUu/Ekon/2012_36/statti/2_7.htm.

10. *Lukashova L. V.* Orhanizatsiia vystavkovoi diialnosti : navch. posib. / L. V. Lukashova – Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t., 2009. – 372 s.

11. *Orlova M. L.* Resursy etnichnoho turyzmu rehionu: suspilno-heohrafichna otsinka: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. heohr. nauk : spets. 11.00.02 «Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia» / M. L. Orlova. – Odesa, 2009 – 22 s.

12. Portal pro festyvali v Ukraini [Elektronnyi resurs]: – Rezhym dostupa // http://festyvali.org.ua/

13. *Tkachenko T. I.* Vystavkovyi biznes : monohrafiia / T. I. Tkachenko, T. P. Dupliak. – Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2016. – 244 s.

14. *Ustymenko L. M.* Podiievyi turyzm yak istoryko-kulutrne yavyshche. [Elektronnyi resurs]: - Rezhym dostupa // http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID=.

УДК 330.341.1:336.22

Сус Т. Й.

РОЛЬ ФОНДОВОГО БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ РЕГІОНУ

Розглянуто завдання бюджетного фінансування інноваційного розвитку на регіональному рівні. Зазначено, що при бюджетному фінансуванні регіональних інноваційних проектів в умовах децентралізації, необхідною умовою є трьохстороннє співфінансування: з державного та місцевого бюджету, а також за рахунок власних коштів інноваційного підприємства. Окреслено структурні завдання регіонального відділення фонду інноваційного розвитку аграрного сектору. Запропоновано джерела наповнення фонду інноваційного розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: *інновації, аграрний сектор, бюджет, фінансування, фонд.*

Sus T. Y.

THE ROLE OF FUNDED BUDGET FINANCING IN THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF THE REGION

The task of budget financing of innovative development at the regional level is considered. It is noted that in the budget financing of regional innovation projects in the conditions of decentralization, a necessary condition is tripartite co-financing: from the state and local budget, as well as at the expense of the innovative enterprise's own funds. The structural tasks of the regional branch of the fund for innovative development of the agricultural sector are outlined. The sources of filling the fund of innovative development of the agricultural sector are offered.

Key words: *innovation, agrarian sector, budget, financing, fund.*

Вступ. Для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіону в сучасних умовах ключову роль відіграє впровадження інновацій та стимулювання інноваційної діяльності. Це дозволить забезпечити сучасний технологічний рівень аграрного виробництва, освоєння і випуск екологічно чистої продукції з використанням сучасних енергозберігаючих технологій, зростання продуктивності праці в рослинництві та тваринництві, сприятиме розвитку сільських територій. Створення сприятливих умов для інноваційного розвитку аграрного сектору регіону є одним з найважливіших факторів, який дозволить забезпечити підвищення конкурентоспроможності регіону, його продовольчу безпеку та мінімізувати негативний вплив на навколишнє природне середовище і зміну клімату.

В сьогоднішніх, складних економічних умовах, завдання держави полягає в формуванні ефективної фінансової та інноваційної політики як на національному так і на регіональному рівнях з метою прискореної модернізації та інноваційного розвитку всіх сільгоспвиробників та переробних підприємств.

За умов відкриття ринку землі надзвичайно важливим є формування моделі бюджетного фінансування інноваційного розвитку аграрного сектору націленої на нарощування експорту продукції з високою доданою вартістю, досягнення високих стандартів охорони навколишнього природного середовища та розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль бюджетного регулювання інноваційного розвитку розглядають Кульчицький М.І., Демчишак Н.Б., які акцентують увагу на необхідності спрямування бюджетної підтримки на стимулювання інноваційної діяльності та пропонують інструменти бюджетного регулювання [1]. Андрощук Г.О. досліджує економічний механізм стимулювання інновацій в аграрному секторі та роль бюджетного фінансування в ньому [2]. Питання фінансового забезпечення інноваційного розвитку та ролі бюджетного фінансування достатньо широко розкриті в на-

укових працях О. М. Колодізієва [3], О.П. Крисального [4], О.Є. Ґудзь [5], М.Я. Дем'яненка [6], Ю.О. Лупенка, М.Ф. Кропивка [7].

В той же час недостатньо уваги приділяється розкриттю суті та особливостей фондового бюджетного фінансування інноваційного розвитку аграрного сектору в умовах децентралізації та відкриття ринку землі, що й зумовило необхідність подальшого проведення досліджень.

Метою і завданням статті є дослідження особливостей бюджетного фінансування інноваційного розвитку аграрного сектору в регіоні та його ролі в інноваційній діяльності агропідприємств.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою сформованого фінансового середовища інноваційного розвитку повинне стати бюджетне фінансування на національному, міжрегіональному та регіональному рівнях. Механізм бюджетного фінансування повинен забезпечити своєчасне та достатнє фінансування розвитку інноваційних систем, створення і дифузію інновацій, зокрема фінансування наукових і науково-освітніх та впроваджувальних аграрних центрів, бізнес – інкубаторів та технопаркових утворень.

Завдання бюджетного фінансування - створити умови для реалізації високотехнологічних проектів в першу чергу для малих інноваційних підприємств та сприяти попиту на наукові розробки. Виходячи з того, що термін становлення малого інноваційного підприємства становить близько трьох років необхідно започаткувати практику початкового фінансування інноваційних проектів в формі субвенцій та фінансової підтримки впровадження інноваційних продуктів, виходу на ринок з допомогою різноманітних фінансових інструментів (бюджетних кредитів, часткової компенсації процентної ставки по кредитах, лізингу, повної або часткової компенсації страхових премій при страхуванні ризиків пов'язаних з впровадженням інновацій).

При бюджетному фінансуванні регіональних інноваційних проектів в умовах децентралізації, необхідною умовою є трьохстороннє співфінансування: з державного та місцевого бюджету, а також за рахунок власних коштів інноваційного підприємства, що дозволить не тільки зменшити навантаження на державний бюджет, але й сприятиме зацікавленості місцевих органів влади в успішній реалізації інноваційного проекту, впровадженні інновацій аграрними та переробними підприємствами.

Ключовим аспектом виділення коштів на впровадження інноваційного проекту є прозорий конкурсний відбір та надання переваги інноваційним продуктам з високим експортним потенціалом. В випадку успішної реалізації інноваційного проекту та виходу продукції на міжнародні ринки, виділені бюджетні кошти не повертаються або повертаються частково. Якщо реалізація проекту направлена на внутрішній ринок передбачається механізм повернення бюджетних коштів.

В сучасних умовах найбільш прогресивним механізмом фінансової підтримки інноваційної діяльності, на нашу думку, є фондовий механізм регіонального інноваційного розвитку аграрного сектору. Його сутність полягає в тому, що регіональні відділення фонду здійснюють матеріальну та нематеріальну підтримку інноваційному розвитку на рівні районів, об'єднаних територіальних громад, сільгосппідприємств та особистих селянських господарств. При цьому кошти фонду та його регіональних відділень будуть перехідними, що дозволить одержати більшу автономію розподілу фінансових ресурсів через систему держказначейства (рис.1.)

При цьому передбачається, що фонд буде виконувати наступні завдання:

1. надання грантів на інноваційні розробки, які фінансуються аграріями та є важливими для регіонального розвитку аграрної сфери, підвищують її конкурентоспроможність, дозволяють експортувати продукцію з більшою доданою вартістю (на конкурсній основі);

2. фінансування створення інтернет-порталу та проведення дистанційних спеціалізованих семінарів, курсів фінансової грамотності для аграріїв, дистанційного надання он-лайн консультацій;

3. фінансова підтримка платформи інноваторів де пропагуються нові інноваційні розробки та аграрії з науковцями обговорюють проблеми інноваційного розвитку аграрної сфери регіону, проводяться заходи по просуванню інновацій серед аграріїв, ставляться проблемні завдання для науковців;

4. проведення конкурсу з наданням грантів для навчання в зарубіжних країнах по аграрному профілю, стажування аграріїв в фермерських господарствах розвинутих країн з наближеними до регіональних грунтово - кліматичними умовами;

5. фінансова підтримка бізнес інкубаторів та проведення ярмарків інноваційних розробок для аграрної сфери.

Рис. 1. Структурні завдання регіонального відділення фонду інноваційного розвитку аграрної сфери

В Карпатському макрорегіоні доцільно формування регіонального фонду інноваційного розвитку аграрної сфери зі створенням представництв в кожній області, що входить в макрорегіон. Важливою умовою ефективної діяльності фонду є :

1. забезпечення надійного джерела поступлення коштів;

2. надання фондам законодавчо закріпленого права на контроль за використанням наданих коштів, припинення фінансування та повернення коштів при нецільовому використанні, невиконанні або неповній реалізації проектів;

3. надання права на перехідний залишок та можливість акумуляції коштів на важливі інноваційні проекти.

Для успішного функціонування фонду, на нашу думку, доцільно ввести додаткове мито на експорт аграріями сировини та 100% одержаних коштів направляти в регіональні фонди для розвитку інноваційної харчової промисловості, сільськогосподарського машинобудування, впровадження інновацій в аграрне виробництво.

З цією метою для збільшення фінансового забезпечення інноваційного розвитку пропонуємо дозволити сільгоспвиробникам платити 75% податків, а решту залишати на спеціальному рахунку, який контролюватиметься Фондом інноваційного розвитку. Сільгоспвиробники можуть використати ці кошти на інноваційний розвиток та впровадження інноваційно-інвестиційних проектів, але тільки в ті які є пріоритетними для регіону або держави. Це дозволить уникнути бюрократичної тяганини та зменшити ухилення від сплати податків, ефективніше використовувати фінансові ресурси на інноваційний розвиток.

З метою зацікавленості приватного бізнесу в співпраці з фондом інноваційного розвитку і створення додаткових стимулів в частині фі-

нансування інновацій, перевагу надавати інноваційним проектам, які передбачають співфінансування аграріями і їх об'єднаннями, спілками наукової, освітньої і впроваджувальної діяльності. Для ОСГ перевагу надавати проектам які передбачають співпрацю між ними, стимулюють до об'єднання зусиль, формування кооперативів.

Для прозорості діяльності фонду передбачити:

– залучення аграрного бізнесу до управління регіональними фондом;

– проведення відкритих конкурсів на фінансову підтримку інноваційного розвитку аграрної сфери регіону;

– представництво в наглядовій раді фонду представників від фермерів, сільгосппідприємств та ОСГ, інших громадських організацій;

– звітність фонду про використання коштів за півроку, рік на офіційній веб сторінці фонду;

– конкурсний відбір голови фонду на 5 річний термін.

Висновки. Фондове бюджетне фінансування інноваційного розвитку аграрного сектору повинно передбачати участь місцевих бюджетів у формуванні дохідної частини регіонального фонду. Формування фонду та його бюджетне фінансування з бюджетів різних рівнів дозволить підвищити відповідальність та зацікавленість учасників інноваційного розвитку в ефективному та прозорому конкурсному відборі інноваційних проектів та програм з метою їх реалізації, а державі зменшити бюджетні витрати і направити кошти на розвиток інноваційної інфраструктури, страхування ризиків інноваційної діяльності, здешевлення кредитних ресурсів для агропідприємств, стартапів. Такий механізм бюджетної підтримки діяльності фонду забезпечить ефективне використання коштів, надання права на перехідний залишок та можливість акумуляції коштів на важливі інноваційні проекти. Суттєвими для фонду є саме регулююча та стимулююча функція діяльності фонду, яка базується на прозорості, конкурсному відборі та наданні пріоритетного фінансування важливим для регіону інноваційним проектам та інноваціям. Подальші дослідження будуть направлені на удосконалення державно-приватного партнерства в сфері фінансування інноваційного розвитку аграрного сектору.

Література

1. *Кульчицький М. І., Демчишак Н. Б.* Бюджетне регулювання інноваційної діяльності в умовах модернізації національної економіки. *Регіональна економіка.* 2015. № 1 (75). С. 115-122.

2. *Андрощук Г. О.* Економічний механізм стимулювання інновацій *Проблеми науки*.2000. №1.С.24-30.

3. *Колодізєв О. М.* Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки: монографія Х. : ВД ІНЖЕК, 2009. 278 с.

4. *Крисальний О. В.* Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності. *Економіка АПК*.2005.№8. С.10-13.

5. *Ґудзь О. Є.* Кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земель сільськогосподарського призначення. Економіка АПК, 2007. № 1. С. 84–88.

6. *Дем'яненко М. Я.* Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку. Економіка АПК.2007. № 5. С. 4–18.

7. *Лупенко Ю. О.,* Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності . Економіка АПК. 2013. № 7. С. 5–21.

References

1. Kulchytskyi, M. I. & Demchyshak, N. B. (2015). Budget regulations of innovative activity amid national economy modernization. *Rehionalna ekonomika.* 1 (75), pp. 115-122 [in Ukrainian].

2. Androshchuk H. O. (2000) "Economic mechanism for stimulating innovation", *Problems of science,* vol. 1, pp. 24-30 [in Ukrainian].

3. Kolodizjev O. M. (2009) Metodologhichni zasady finansovogho zabezpechennja upravlinnja innovacijnym rozvytkom ekonomiky: monoghrafija [Methodological principles of financial support for management of innovative development of the economy:monograph] Kh. : VD INZhEK [in Ukrainian].

4. Krysalnyi O.V. (2005) "Organizational and economic features of innovation activity", *Ekonomika APK,* vol. 8, pp.10-13.

5. Gudzj O.JE (2007) "Lending to agricultural producers on the bail of agricultural land", *Ekonomika APK,* vol. 1, pp.84-88. [in Ukrainian].

6. Dem'janenko M.JA. (2007) "Financial problems of the formation and development of the agrarian market", *Ekonomika APK,* vol. 5, pp.4-18.

7. Lupenko Ju.O., Kropyvko M.F. (2013) "Agroholdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities", *Ekonomika APK,* vol. 7, pp.5-21. [in Ukrainian].

Буртняк І. В., Малицька Г. П.

ЗАСТОСУВАННЯ РЯДІВ ТЕЙЛОРА ДЛЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ ДЕРИВАТИВІВ

У статті здійснено дослідження ціноутворення та обчислення волатильності європейських опціонів із загальною локально-стохастичною волатильністю за допомогою методики використання рядів Тейлора для вироджених дифузійних процесів, зокрема для дифузії з інерцією. Застосування цієї ідеї вимагає нових підходів викликаних труднощами виродження. Наближення ціни отримується за допомогою розв'язку задачі Коші диференціальних рівнянь в частинних похідних дифузії з інерцією, наближення волатильності є повністю явними, тобто вони не вимагають спеціальних функцій. Таким чином, наближену вартість опціонів можна обчислювати так само ефективно, як і ціну Блека-Шоулса для похідних цінних паперів.

Ключові слова: *фондовий ринок, ціноутворення деривативів, опціони, ряди Тейлора, локальна волатильність.*

Burtnyak I. V., Malytska A. P.

APPLICATION OF TAYLOR SERIES FOR DERIVATIVES PRICING

The paper investigates pricing and volatility calculation of European options with general local-stochastic volatility using the Taylor series technique for degenerate diffusion processes, in particular for inertia diffusion. The application of this idea requires new approaches caused by the difficulties of degeneration. The approximation of the price is obtained by solving the Cauchy problem of differential equations in partial derivatives of inertia diffusion, the volatility approximations are quite explicit, that is, they do not require special functions. Thus, the approximate value of the options can be calculated as effectively as the Black-Scholes price for derivative securities.

Key words: *Stock market, derivatives pricing, options, Taylor series, local volatility.*

Вступ. Моделювання та прогнозування динаміки цін фінансових інструментів є важливим елементом інвестиційної діяльності. Оскільки вони володіють високим рівнем фінансового важелю і виконання зобов'язань за ними здійснюється у майбутньому. Ціни на деривативи мають тенденцію до змін і передбачити їх поведінку стає все складніше. За допомогою похідних фінансових інструментів здійснюються різноманітні операції з фінансовими продуктами, придатними для купівлі-продажу [1]. Ефективність прийняття інвестиційних рішень під час діяльності на фондовому ринку України є головним чинником зацікавленості в ньому інвесторів. Для успішних фінансових результатів діяльності учасникам ринку цінних паперів необхідно добре орієнтуватися в процесах ціноутворення деривативів. Операції з похідними цінними паперами займають важливе місце у фінансовій діяльності фондового ринку бо кожному учаснику потрібно хеджувати ризики, що отримати додатковий прибуток на основі спекуляцій на фондовому ринку [2]. Тому деривативи є одним із основних інструментів ринку цінних паперів. Важливим завданням є дослідження стану і динаміки вітчизняного фондового ринку в тісному взаємозв'язку з фондовими ринками інших країн, аналіз волатильності фінансових інструментів з метою підвищення ефективності інвестиційних операцій. В даний час розроблено багато підходів до обчислення локальної та стохастичної волатильності, які описують спільну динаміку ціни базового активу, за допомогою моделей CEV [3-4], але застосування цих моделей вимагає використання спеціальних функцій та чисельного інтегрування складних функцій. Це означає що можуть бути великі похибки в обчисленнях, але при розгляді часових залежностей значна частина моделей стає нестійкою. Для безпосереднього обчислення потрібні інші методи знаходження ціни деривативів [5]. Використання розвинення за допомогою рядів залежить від структури моделі, зокрема від властивостей функції які використовуються в моделі та від можли-

востей моделі утримувати стійкість при зміні часу.

У нашій роботі розглянуто моделі без дефолту процесу дифузії з інерцією, коефіцієнти яких залежать від змінних (t, x, y) і для знаходження цін деривативів використовуємо розвинення у ряди Тейлора для вироджених дифузійних процесів. Зокрема в працях [6] кореляційні матриці є невироджені, а в нашій роботі є виродженими, тому застосування цієї ідеї вимагає нових підходів викликаних труднощами виродження.

Метою статті є впровадження єдиного підходу до ціноутворення та знаходження імплікованої волатильності на основі класичного наближення рядами Тейлора. Тому наближену вартість опціонів можна обчислювати так само ефективно, як і ціну Блека-Шоулса [7] для похідних цінних паперів

Постановка завдання. Ми розглядаємо ринок є без арбітражу, нульових відсоткових ставок і без дивідендів. Без втрати загальності ці міркування можуть бути поширені на детерміністичні відсоткові ставки. Ми розглядаємо ймовірнісний простір з мартингальною мірою Ξ, з фільтрацією $\{\mathcal{F}_t, t \geq 0\}$ що задає історію ринку. Нехай актив S репрезентує такі явища як запаси, ціну індексу, надійний короткий відсоток і т.д. причому $S_t = \mathbb{I}_{\{\tau > t\}} e^{X_t}$, а процеси X_t та Y_t задаються такою системою рівнянь

немає формули?????? (1)

де τ це час зупинки,

$\tau = \inf\{t \geq 0 : \int_0^t r(s, X_s, Y_s) ds \geq \varepsilon\}$, з експоненціальним розподілом ε, що не залежить від X, функція дрейфу μ має вигляд

$$\mu(t, X_t, Y_t) = -\frac{1}{2}\sigma^2(t, X_t, Y_t) + r(t, X_t, Y_t),$$

Нехай U не арбітражна ціна європейського опціону, яка в момент часу T є виграшем $\mathcal{K}$ (S_T). [8], що

$$U_t = K + \mathbb{I}_{\{\tau > t\}} \mathbb{E}\left\{e^{-\int_t^T r(s, X_s, Y_s) ds}(k(X_t) - \mathbf{K}) \middle| X_t, Y_t\right\}, t < T.$$

$K = \mathcal{K}(0), k(x) = \mathcal{K}(e^x)$. Для знаходження ціни європейського опціону, потрібно обчислити математичне сподівання від

$e^{-\int_t^T r(s, X_s, Y_s) ds}(\mathbf{k}(X_t) - \mathbf{K})$ зокрема

$$w(t, x, y) = \mathbb{E}\left\{e^{-\int_t^T r(s, X_s, Y_s) ds}(\mathbf{k}(X_t) - \mathbf{K}) \middle| X_t = x, Y_t = y\right\} \quad (2)$$

Функція $w(t, x, y)$ задовольняє рівняння Колмогорова дифузії з інерцією

$$-\partial_t(x\partial_y + \mathrm{P})w = 0, \qquad w(T, x, y)|_{t=T} = k(x, y). \quad (3)$$

де оператор P має вигляд

$$P = a(t, x, y)(\partial_x^2 - \partial_x) + r(t, x, y)(\partial_x - 1) \quad (4)$$

де $a(t, x, y)$ дорівнюють

$$a(t, x, y) = \frac{1}{2}\sigma^2(t, x, y).$$

Якщо розглядати детерміновані відсоткові ставки то потрібно обчислити математичне сподівання такого вигляду

$$\tilde{w}(t, \tilde{x}, y) = \mathbb{E}\left\{e^{-\int_t^T r(s, \tilde{X}_s, Y_s) ds}(\mathbf{k}(\tilde{X}_t) - \mathbf{K}) \middle| \tilde{X}_t = \tilde{x}, Y_t = y\right\},$$

$d\tilde{X}_t = dX_t + \gamma(t) dt$.

Безпоседньою перевіркою встановлюється, що $w(t, x(t, x), y)$, задовольняє (3).

Наближений розв'язок задачі Коші для рівняння дифузії з інерцією (3) отримано на основі адаптації ідей [9] які застосовуються до невироджених дифузійних процесів. Ми розглядаємо вироджені дифузійні процеси з інерцією на які поширюємо сингулярні інтегро-диференціальні оператори ціноутворення типу Леві. Ми впровадили єдиний підхід до ціноутворення та оцінки імплікованої волатильності за допомогою розвинення в ряд Тейлора. Вважаємо що коефіцієнти a та r є нескінченно диференційовні функції змінних (x, y), неперервні по t і обмежені $\forall (t, x, y) \in [0, T] \times R^2$

Нехай $(\bar{x}, \bar{y}) \in R^2$ фіксована точка тоді для будь-якої аналітичної функції $h = h(t, x, y)$ можна записати розвинення в ряд Тейлора

$$h(t, x, y) = \sum_{n=0}^{\infty} \sum_{l=0}^{n} h_{n-l,l}(t)(x - \bar{x})^{n-l}(y - \bar{y})^l,$$

$$h_{n-l,l}(t) = \frac{1}{(n-l)!\, l!} \partial_x^{n-l} \partial_y^l h(t, \bar{x}, \bar{y}).$$

Застосувавши вище викладені міркування до коефіцієнтів та отримуємо, що формально оператор P в (4) має вигляд

$$P = \sum_{n=0}^{\infty} P_n, \qquad P_n := \sum_{l=0}^{n} (x - x)^{n-l}(y - y)^l P_{n-l,l},$$

де $\{P_{n-l,l}\}$ є диференціальні оператори виду

$$P_{n-l,l} = a_{n-l,l}(t)(\partial_x^2 - \partial_x) + r_{n-l,l}(t)(\partial_x - 1).$$

Оператор P параболічного типу по x та має вироджену параболічність по y (бо немає похідної другого порядку по y), що як правило діє у фінансових просторах, тобто на фінансових ринках. На основі розвинення в ряд

Тейлора для P функція ціноутворення w має вигляд [10]

$$w = \sum_{n=0}^{\infty} w_n, \qquad (6)$$

Результати. Підставляючи (5) та (6) в (3), отримуємо такі задач Коші для рівнянь дифузії з інерцією

$$\left(-\partial_t + x\partial_y + P_0\right)w_0 = 0, \qquad w_0 \quad (T,x,y) = k(x,y). \qquad (7)$$

$$\left(-\partial_t + x\partial_y + P_0\right)w_n = -\sum_{k=1}^{n} P_k w_{n-k}, \qquad w_n(T,x,y) = 0, \qquad (8)$$

Ми побудуємо фундаментальний розв'язок однорідної задачі Коші (7) і використавши властивості фундаментального розв'язку (7) знайдемо $w_n \ \forall n$ як розв'язок задачі (8) при цьому ми використовуємо тільки властивості функції розподілу для рівняння дифузії з інерцією які виражаються класичними рівняннями Чепмена-Колмогорова-Планка та принципу Дюамеля застосованого до рівнянь в частинних похідних.

Розглянемо задачу Коші (7). Оператор P_0 – це вироджений параболічний оператор дифузії з інерцією, або оператор Колмогорова з залежними від часу t коефіцієнтами. Таким чином, розв'язок W_0 має вигляд

$$w_0(t,x,y) = e^{\int_t^T r_0(s)ds} \int_{R2} \varepsilon_0\left(t,x,y;T,\xi,\eta\right)k\left(\xi,\eta\right)d\xi d\eta, \qquad (9)$$

де $\varepsilon_0(t,x,y;T,\xi,\eta)$ є двомірною гаусівською щільністю процесу дифузії з інерцією.

Знайдемо $\varepsilon_0(t,x,y;T,\xi,\eta)$ для цього розв'яжемо задачу Коші для рівняння дифузії з інерцією із змінними коефіцієнтами залежними від t

$$\partial_t w - x\partial_y w = a_0(t)(\partial_x^2 w - \partial_x w) + r_0(t)(\partial_x - 1)u \qquad (10)$$

$$w(t,x,y)\Big|_{t=T} = k(x,y). \qquad (11)$$

Застосуємо перетворення Фур'є для розв'язання задачі Коші (10), (11) вважаючи що w, w_t, w_x, w_{x^2}, w абсолютно інтегровні по (x,y).

$$F(w(t,x,y)) = \frac{1}{2\pi}\int_{R^2} \exp\{ix\xi + i\eta y\}u(t,x,y)dxdy = v(t,\xi,\eta),$$

$$(\xi,\eta) \in R^2, 0 < t \le T.$$

Оскільки

$$F(\partial_t w(t,x,y)) = \partial_t v(t,\xi,\eta),$$

$$F\left(x\partial_y w(t,x,y)\right) = -\eta\partial_\xi v(t,\xi,\eta),$$

$$F(\partial_x w(t,x,y)) = -i\xi v(t,\xi,\eta),$$

$$F(\partial_x^2 w(t,x,y)) = -\xi^2 v(t,\xi,\eta),$$

то будемо мати

$$\left(\partial_t + \eta\partial_\xi\right)v(t,\xi,\eta) = \{a_0(t)\left[(-i\xi)^2 + i\xi\right] + r_0(t) - i\xi - 1\}v(t,\xi,\eta). \qquad (12)$$

$$v(t,\xi,\eta)\Big|_{t=T} = \tilde{k}(\xi,\eta). \qquad (13)$$

де $\tilde{k}(\xi,\eta) = F\left(k(x,y)\right)$.

Задача (10), (11) звелася до (12), (13) це задача Коші для лінійного диференціального рівняння з частинними похідними першого [11].

Складаємо відповідне характеристичне рівняння

$$dt = \frac{d\xi}{\eta} = \frac{dv}{v(-\xi^2 a_0(t) + i\xi a_0(t) - i\xi r_0(t) - r_0(t))}.$$

Рівняння характеристик

$$dt = \frac{d\xi}{\eta}; \ dt = \frac{dv}{v(-\xi^2 a_0(t) + i\xi(a_0(t) - r_0(t)) - r_0(t))}.$$

Звідси маємо перший інтеграл $\xi = \eta t$ із

$$\frac{dv}{v} = (-\xi^2 a_0(t) + i\xi a_0(t) - i\xi r_0(t) - r_0(t))dt,$$

отримаємо

$$\ln v = \int_t^T [(-\xi^2 + i\xi)a_0(\beta) + r_0(\beta)(-i\xi - 1)]d\beta + \ln C_2, \qquad C_2 > 0,$$

враховуючи що $\xi = \eta$, маємо

,

при

,

оскільки $C_1 = \xi - \eta t$, то

$$v(t,\xi,\eta) = F(\eta(T-t) + \xi,\eta)\exp\left\{\int_t^T [(-\eta(\beta - t) + \xi)^2 + i\eta(\beta - t) + \xi)]a_0(\beta) + r_0(\beta)(-i(\beta - t)\eta - \xi i - 1)\right\}d\beta,$$

Візьмемо обернене перетворення Фур'є від $v(t,\xi,\eta)$

$$F^{-1}\left(v(t,\xi,\eta)\right) = \frac{1}{2\pi}\int_{R^2} \exp\{-ix\xi - i\eta y\}v(t,\xi,\eta)d\xi d\eta = w(t,x,y),$$

$$w(t,x,y) = 1/2\pi \int_1 (R^1 2) \square k^{-}(\xi + \eta(T-t),\eta) \square$$

$$\exp\{\int_1 t^1 T \square [-\eta(\beta - t) + \xi)^1 2 + i(\eta(\beta - t) + \xi)\ ]\ a_1 0\ (\beta)\ ]$$

$$+ r_1 0\ (\beta) [-i(\beta - t)\eta - \xi i - 1]\ ]d\beta\ \{-ix\xi - i\eta y\}\ d\xi d\eta \qquad (14)$$

В (14) зробимо заміну змінних

$$\begin{cases} \xi + \eta(T-t) = \gamma, \\ \eta = \eta, \end{cases} \quad \xi = \gamma - \eta(T-t),$$

тоді

$$w(t,x,y)=\frac{1}{2\pi}\int_{R^2}\tilde{k}(\gamma,\eta)\exp\left\{-ix(\gamma-\eta(T-t))-iy\eta+\int_t^T[\{[-(\eta(\beta-T)+\gamma)^2+i\eta(\beta-T)+ir]a_0(\beta)]+r_0(\beta)[-i\eta(\beta-T)-ir-1]\}d\beta\right\}d\gamma d\eta \quad (15)$$

підставивши значення $\tilde{k}(\gamma,\eta)=Fk(x,y)$ в (15) одержимо

$$w(t,x,y)=\int_{R^2}k(x',y')e^{\int_t^T r_0(\beta)d\beta}\varepsilon_0(t,x,y;T,x',y')dx'dy' \quad (16)$$

де $\varepsilon_0(t,x,y;T,\xi,\eta)$ щільність двовимірного процесу дифузії з інерцією, із коефіцієнтами залежними від часової змінної.

$$\varepsilon_{\downarrow}0\ (t,x,y;T,x',y')=\square(4\pi c^{\uparrow}*)^{\uparrow}(-1)\ (\int_{\downarrow}t^{\uparrow}T\equiv|$$

$$\square a_{\downarrow}0\ (\beta)d\beta\square)\square^{\uparrow}(-1/2)\ \ \exp\{-(4\int_{\downarrow}t^{\uparrow}T\equiv$$

$$\square a_{\downarrow}0\ (\beta)d\beta\square)^{\uparrow}(-1)\ (x^{\uparrow\prime}-x-\int_{\downarrow}t^{\uparrow}T\equiv$$

$$(a_{\downarrow}0\ (\beta)-r_{\downarrow}0\ (\beta)\ )d\beta)^{\uparrow}2-(2c^{\uparrow}*)^{\uparrow}(-2)\ [y^{\uparrow\prime}-y+x(T-t)-(x^{\uparrow\prime}-x-\int_{\downarrow}t^{\uparrow}T$$

$$\equiv(a_{\downarrow}0\ (\beta)-r_{\downarrow}0\ (\beta)\ )d\beta)\int_{\downarrow}t^{\uparrow}T\equiv\square(\beta-T$$

(t,x,y)-початкова точка, (T,x',y')- кінцева точка (поточна),

$$c^{-2}=\int_t^T(\beta-T)^2a_0(\beta)d\beta-\left(\int_t^T(\beta-T)a_0(\beta)d\beta\right)^2\left(\int_t^T a_0(\beta)d\beta\right)^{-1}.$$

Спершу ми розв'яжемо задачу Коші (8) при $n=1$ з виплатою $k=\sigma(X,Y)$, $w(t,x,y)=\varepsilon_0(t,x,y;T,X,Y)$. Ми маємо

$$w_1(t,x,y)e^{\int_t^T r_0(s)ds}=\int_t^T ds\int_{R2}d\xi d\eta\mathcal{E}_0(t,x,y;s,\xi,\eta)$$

$$P_1\,\mathcal{E}_0(s,\xi,\eta;T,X,Y)=\int_t^T dsB_1^{(x,y)}(t,s)\,\mathcal{E}_0(s,\xi,\eta;T,X,Y).$$

Помножимо обидві сторони на $e^{\int_t^T r_0(s)ds}$ та використавши (9) маємо

$$w_1(t,x,y)=A_1\,w_0(t,x,y),\qquad A_1=\int_t^T dsB_1\,(t,s).$$

Методом математичної індукції використовуючи властивості фундаментального розв'язку одержимо

$$\square w\square_{\downarrow}n\ (t,x,y)=A_{\downarrow}n\ \square\ w\square_{\downarrow}0\ (t,x,y),$$

$$A_{\downarrow}n=\sum_{\downarrow}(k=1)^{\uparrow}n\equiv\int_{\downarrow}t^{\uparrow}T\equiv\square ds_{\downarrow}1\ \square-\int_{\downarrow}(s_{\downarrow}(n-$$

$$-1))^{\uparrow}T\equiv\square ds_{\downarrow}n\ \square\ \sum_{\downarrow}(i\in I_{\downarrow}(n,k))\equiv\square B_{\downarrow}(i_{\downarrow}1)^{\uparrow}$$

$$-B(t,s_{\downarrow}2,0)\ )_{\downarrow}(i_{\downarrow}2\ )\ldots(B(t,s_{\downarrow}n\ )+B($$

$$(t,s_{\downarrow}1\ )\ (B(t,s_{\downarrow}2\ )+B(s_{\downarrow}1,s_{\downarrow}2,0)+(1+s_{\downarrow}2-s_{\downarrow}1)B(t,s_{\downarrow}1,0)$$

$$I_{n,k}=\{i=(i_1,\ldots i_k)\in N^k\ |i_1+\cdots+i_k=n\},\qquad 1\le k\le n,$$

$$B_{i_k}(t,s)=B_{i_k}(t,s,x,y,\bar{x},\bar{y}),$$

$$B_{i_k}(t,s)_{|(x,y)=(\bar{x},\bar{y})}=B(t,s,0),$$

$$B_n(t,s)=\sum_{k=1}^{n}\mathcal{M}_{n-k,k}(t,s)P_{n-k,k}(s),$$

$$\mathcal{M}_{k,l}=(\mathcal{M}_1(t,s))^k(\mathcal{M}_2(t,s))^l,$$

де

$$d\beta\partial_x+2\left(\int_t^s(\beta-s)a_0(\beta)d\beta+(s-t)\int_t^s a_0(\beta)d\beta\right)\partial_y\Big)^n.$$

Результати асимптотичного наближення доведені в [3, 12]. Ці формули значно спрощуються коли коефіцієнти не залежать від часу

$$M_1(t,s)=\left(x-X+\int_t^s(a_0(\beta)-r_0(\beta))d\beta+2\int_t^s a_0(\beta)\right.$$

Якщо коефіцієнти $a(t,x,y),r(t,x,y)$ мають обмежені і неперервні частинні похідні по x і y до m -го порядку включно та задовольняють умову Ліпшиця то правильне асимптотичне наближення

$$w(t,x,y)=\sum_{n=1}^{m}w_n(t,x,y)+\mathcal{O}\left((T-t)^{\frac{m+1}{2}}\right),$$

$$\forall m\in N,\qquad t\to T^-\ .$$

Висновки. Наближення ціни отримується за допомогою розв'язання задачі Коші для диференціальних рівнянь в частинних похідних дифузії з інерцією. Якщо виплата опціонів є функцією лише від *x*, тоді розвинення в ряд Тейлора коефіцієнтів не залежить від t і значно спрощується аналітичний вираз фундаментального розв'язку. Впроваджено підхід до ціноутворення похідних цінних паперів та знаходження імплікованої волатильності на основі класичного наближення рядами Тейлора коли стохастичний процес описується рівнянням дифузії з інерцією (виродженим параболічним рівнянням). Для виродженого параболічного рівняння знаходження наближеної ціни опціонів є достатньо простим оскільки використовує тільки оцінки похідних щільності розподілу дифузії з інерцією.

References

1. Aboulaich, R., Baghery, F. & A. Jrai (2013) Option Pricing for a Stochastic Volatility Jump-Diffusion Model, International Journal of Mathematics and Statistics, 13 (1), 1-19.
2. Andersen, L., (2011), "Option pricing with quadratic volatility: a revisit", Finance and Stochastics, Volume 15, Issue 2, pp. 191–219
3. Burtnyak, I.V., Malytska, A. Taylor expansion for derivative securities pricing as a precondition for strategic market decisions. Problems and Perspectives in Management, 2018, 16(1), 224-231. doi:10.21511/ppm.16(1).2018.22.
4. Burtnyak, I.V. Malytska A. Application of the spectral theory and perturbation theory to the study of Ornstein-Uhlenbesck processes. Carpathian Math. Publ. 2018, 10 (2), 273–287. doi:10.15330/cmp.10.2.273-287..
5. Carr, P. & V. Linetsky (2006). A jump to default extended CEV model: An application of Bessel processes. Finance and Stochastics 10 (3), 303–330.
6. Corielli, F., Foschi, P. and Pascucci, A., (2010), "Parametrix approximation of diffusion transition densities", SIAM Journal on Financial Mathematics, Volume 1, pp. 833–867.
7. Forde, M., Jacquier, A. and Lee, R., (2012), "The small-time smile and term structure of implied volatility under the heston model", SIAM Journal on Financial Mathematics, Volume 3, Issue 1, pp. 690–708.
8. Gatheral, J., Hsu, E. P., Laurence, P., Ouyang, C. and Wang, T.-H., (2012), "Asymptotics of implied volatility in local volatility models",Mathematical Finance, Volume 22, Issue 4, pp. 591–620.
9. Heston, S. (1993). A Closed-Form Solution for Options with Stochastic Volatility with Applications to Bond and Currency Options, Review of Financial Studies, 6 (2), 327 – 343. http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.139.3204&rep=rep1&type=pdf
10. Jeanblanc, M., M. Yor, and M. Chesney (2009). Mathematical methods for financial markets. Springer Verlag.
11. Lorig, M. (2013). The exact smile of certain local volatility models. Quantitative Finance 13 (6), 897–905.
12. Lorig, M., Pagliarani, S. and Pascucci, A., (2013), "A Taylor series approach to pricing and implied vol for LSV models", Working Paper available at ArXiv: http://arxiv.org/abs/1308.5019.

УДК: 338.45

Баланюк І. Ф., Леськів І. Ю., Копчак Ю. С., Іванюк Т. Л., Неміш Д. В.

ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТА ГОСПОДАРСТВАМИ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено виробництво продукції тваринництва в Україні за останніх десять років, визначено основні проблеми виробництва, надходження у переробку та реалізації молока та запропоновано нові напрямки для ефективного вирішення даних проблем.

Ключові слова: *продукція тваринництва, виробництво молока, надходження у переробку молока, реалізація молока.*

Balaniuk I. F., Leskiv I.Yu, Ivanyuk T. L., Nemish D. M.

PRODUCTION OF ANIMAL PRODUCTS BY AGRICULTURAL ENTERPRISES AND HOUSEHOLDS

This examines the production of livestock products in Ukraine over the last ten years, identifies the main problems of production, admission to processing and sale of milk, and proposes new directions for effective solution of these problems.

Key words*: livestock products, milk production, milk processing, milk sales.*

Вступ. В Україні ринок молочних продуктів виробляє необхідну кількість молока та інших продуктів необхідних для життєдіяльності людини. Створення і розвиток ринку молока залежить від попиту і пропозиції. Саме тому, важливим є аналіз динаміки зміни виробництва, надходження у переробку і реалізації молока базисним і ланцюговим методом, а також аналіз їх структури.

Постановка завдання. Основним завданням даної статті є аналіз динаміки зміни виробництва, надходження у переробку і реалізації молока базисним і ланцюговим методом, а також аналіз їх структури. А одержанні результати мають відобразити дійсний стан ринку молока за останні десять років, а це дасть можливість запропонувати ряд заходів для поліпшення ситуації на ринку молока.

Дослідженнями ринку молока і молочних продуктів займаються такі вчені, як: С. В. Ва-

сильчак, П. І. Гайдуцький, М. Я. Дем'яненко, П. Т. Саблук, І. В. Свіноус та ін. У своїх працях вони вивчали проблеми методичного забезпчення управління якістю продукції тваринництва. Також підкреслюється проблема розвитку молочної галузі. Хоча й існує значна кількості наукових досліджень у даному напрямку, питання щодо становлення і розвитку галузі продуктів тваринництва не втрачають своєї актуальності

Результати. Ринок молочних продуктів функціонує в Україні в умовах, де присутній низький рівень технологічного забезпечення на молокозаводах, застосовується застаріле обладнання, повністю не завантажені виробничі потужності, невисокий рівень забезпечення сировиною, відповідно якість кінцевої продукції невисока [1]. Це тягне за собою зниження попиту на продукти з переробки через обмежену купівельну спроможність населення.

За даними Держкомстату України проведемо аналіз виробництва, надходження в переробку та реалізацію молока, а також здійснимо аналіз їх структури за останні десять років [2].

Аналіз виробництва молока по всій Україні розпочинається з дослідження динаміки їх поведінки, тобто передбачається вивчення виробництва за останні роки, тому проведемо аналіз оцінки динаміки за десять років (табл. 1):

отримано у 2018 р. та становило 10064 тис. т, що є негативним явищем для підприємств, оскільки виробництво значно скоротилося порівняно з базовим роком.

Наочно динаміка фінансових результатів відображена у рис. 1.

При розрахунку ланцюгових темпів росту виробництва молока, отримано результати, які вказують, на те, що у 2009-2011 рр. виробництво зменшилося відповідно до 2008 р. Проте у 2012 р. відбулося збільшення виробництва відносно показника 2011 р. на 2,63 %, але вже починаючи з 2017 р. рівень прибутку відносно минулого року спадає та до 2018 р. характеризується зменшенням виробництва.

Наступним важливим етапом є проведення аналізу структури виробництва молока по господарствах (табл. 2).

Проаналізувавши дану таблицю, можна зробити висновок, що левову частку у питомій вазі виробництва молока всі роки становить виробництво від господарств населення, що займає більшу половину – приблизно ¾ від усього виробництва. Вагоме збільшення питомої ваги виготовлення молока становило у 2008 р. – 82,23 %. А значне зменшення відбулося у 2018 р., де відсоток у структурі всіх господарств зменшився до 72,63 %, що вважається найменшим показником за всі десять років.

Таблиця 1

Оцінка виробництва молока за 2008-2018 рр.

Роки	Виробництво молока, тис. т	Темпи росту, %	
		базисні	ланцюгові
2008	11761	100	100
2009	11610	98,72	98,72
2010	11249	95,65	96,89
2011	11086	94,26	98,55
2012	11378	96,74	102,63
2013	11488	97,68	100,97
2014	11133	94,66	96,91
2015	10615	90,26	95,35
2016	10382	88,27	97,80
2017	10281	87,42	99,03
2018	10064	85,57	97,89

Як бачимо з даної таблиці, при здійснені розрахунку темпів росту базисним методом виробництво молока зменшилося. Найбільше значення зафіксовано у 2008 р. (базовому), де було виготовлено 11761 тис. т молока,решту всі роки характеризуються відносним спаданням виробництва. А найменше значення було

Сільськогосподарські виробники виготовляють тільки четверту частину молока. Основну частку у структурі виробництва сільськогосподарські підприємства становили у 2018 році хоча обсяг виробництва зменшився на 10 тис. т. їхня питома вага збільшилася у структурі всіх господарств. У 2008 р. спостерігаєть-

Рис. 1. Динаміка виробництва молока 2008-2018 рр.

Таблиця 2

Аналіз структури виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення

Роки	Форми господарювання, тис. т			Частка, %		Відхилення у сільськогосподарських підприємствах		Відхилення у господарствах населення	
	разом	сільськогосподарські підприємства	господарства населення	сільськогосподарські підприємства	господарства населення	тис. т	%	тис. т	%
2008	11761	2090	9671	17,77	82,23				
2009	11610	2234	9374	19,24	80,74	144	1,47	-297	-1,49
2010	11249	2217	9032	19,71	80,29	-17	0,47	-342	-0,45
2011	11086	2246	8840	20,26	79,74	29	0,55	-192	-0,55
2012	11378	2535	8843	22,28	77,72	2,02	-2,02	2535	8843
2013	11488	2582	8906	22,48	77,52	570	4,79	63	-0,20
2014	11133	2648	8485	23,79	76,21	66	1,31	-421	-1,31
2015	10615	2669	7946	25,14	74,86	21	1,36	-539	-1,36
2016	10382	2706	7676	26,06	73,94	37	0,92	-270	-0,92
2017	10281	2766	7515	26,90	73,10	60	0,84	-161	-0,84
2018	10064	2756	7309	27,38	72,63	-10	0,48	-206	-0,47

ся найнижчий показник становлення частки у виробництві молока – 17,77 %.

Більш наочно проілюстровано зміни у структурі витрат у рис. 2.

Наступним етапом проведемо аналіз надходження молока в переробку, який розпочинається з дослідження динаміки їх поведінки, тобто передбачається вивчення надходження молока у переробку за останні роки, тому проведемо аналіз оцінки динаміки за десять років (табл. 3):

Як бачимо з даної таблиці, при здійсненні розрахунку темпів росту (базисний метод) найбільше молока надійшло від усіх госпо-

Рис. 2. Структура виробництва молока за 2008-2018 рр.

Таблиця 3

Оцінка надходження молока у переробку за 2008-2018 рр.

Роки	Надходження молока у переробку, тис. т	Темпи росту, %	
		базисні	ланцюгові
2008	5443,7	100	100
2009	4741,75	87,11	87,11
2010	4793	88,05	101,08
2011	4615	84,78	96,29
2012	4716	86,63	102,19
2013	4570	83,95	96,90
2014	4647	85,36	101,68
2015	4251	78,09	91,48
2016	4183	76,84	98,40
2017	4348	79,87	103,94
2018	4358,2	80,06	100,23

дарств у 2008 р. – 5443,7 тис. т, а найменше – у 2016 р., що становить у сумовому виражені 4183 тис. т, що є негативним явищем для підприємства, оскільки надходження молока значно зменшилися протягом 2009-2018 рр. порівняно з базовим роком.

При розрахунку ланцюгових темпів росту витрат, отримано результати, які вказують, що у 2012 р. надходження молока порівняно з попереднім роком зросло на 2,19 %, 2017 р. відбулося зростання надходження молока у переробку відносно показника 2016 р. на 3,94 %. Найменше значення зафіксовано у 2009 р. – 12,89 % знизилося надходження. Загалом ситуація стабільна, і значних відхилень немає.

Наочне відображення даних аналізу динаміки надходження молока 2008-2018 рр. міститься на рис. 3.

Наступним важливим етапом є проведення аналізу структури на доходження молока у переробку (табл. 4).

Проаналізувавши дану таблицю, можна зробити висновок, що частка надходження молока у переробку від сільськогосподарських підприємств збільшився у 2018 р. – 62,28 %. Тому даний вид надходження становить основну частку, меншу частину останні роки становить надходження молока від господарств населення (37,18 %). Хоча починаючи з 2008 р. ситуація була навпаки, і левову частку стано-

Рис. 3. Динаміка надходження молока у переробку 2008-2018 рр.

Таблиця 4

Аналіз структури надходження молока у переробку

Роки	Форми господарювання, тис. т			Частка, %		Відхилення у сільськогос-подарських підприємствах		Відхилення у господарствах населення	
	разом	сільськогос-подарські підприємства	господарства населення	сільськогос-подарські підприємства	господарства населення	тис. т	%	тис. т	%
2008	5443,7	1728	3716	31,74	68,26				
2009	4741,75	1882	2860	39,69	60,32	154,00	7,95	-856	-7,95
2010	4793	1904	2889	39,72	60,28	22,00	0,03	29	-0,04
2011	4615	2039	2576	44,18	55,82	135,00	4,46	-313	-4,46
2012	4716	2287	2429	48,49	51,51	248,00	4,31	-147	-4,31
2013	4570	2344	2226	51,29	48,71	57,00	2,80	-203	-2,80
2014	4647	2451	2196	52,74	47,26	107,00	1,45	-30	-1,45
2015	4251	2413	1838	56,76	43,24	-38,00	4,02	-358	-4,02
2016	4183	2538	1645	60,67	39,33	125,00	3,91	-193	-3,91
2017	4348	2688,5	1660	61,83	38,18	150,50	1,16	15	-1,15
2018	4358,2	2714,15	2512	62,28	57,64	25,65	0,44	1272,7	29,14

Рис. 4. Структура надходження молока у переробку молока за 2008-2018 рр.

Таблиця 5

Оцінка реалізації молока за 2008-2017 рр.

Роки	Надходження молока у переробку, тис. т	Темпи росту, %	
		базисні	ланцюгові
2008	1834,3	100	100
2009	1993,9	108,70	108,70
2010	1977	107,78	99,15
2011	2033,9	110,88	102,88
2012	2334,1	127,25	114,76
2013	2389,6	130,27	102,38
2014	2506,2	136,63	104,88
2015	2538,3	138,38	101,28
2016	1439,8	78,49	56,72
2017	2357	128,50	163,70

вило надходження від господарств населення – 68,26 %.

Наочне відображення отриманих результатів зображено на рис. 4.

І ще одним досить цікавим і важливим етапом буде оцінка динаміки реалізації базовим та ланцюговим методами (табл. 5).

Як бачимо з даної таблиці, при здійснені розрахунку темпів росту базисним методом реалізація молока відносно базисного року Максимальний результат було досягнуто у 2015 р., реалізація збільшилася на 38,38 %. Найменше значення було зафіксовано у 2016 р.,де було виготовлено 1439,8 тис. т молока, що на 24,51 % менше ніж у базовому. Решту всі роки характеризуються відносним зростанням реалізації молока відносно 2008 р.

Наочно динаміка реалізації молока відображена у рис. 5.

При розрахунку ланцюгових темпів росту реалізації молока, отримано результати, які вказують, на те, щонайменш продуктивний рік вдався у 2016 р., де обсяги продаж зменшився аж на 43,28 %, що на 1098,5 тис. т менше ніж попереднього року. Проте ситуація покращилася у 2017 р., де продаж із росли аж на 63,70 %. Решта попередніх років характеризуються відносною стабільністю та незначним

Рис. 5. Динаміка реалізації молока

зростанням реалізації молока.

Звідси випливає, що основними шляхами підвищення попиту на ринок молока та молочної продукції загалом можна вважати: масштабне залучення інвестицій у молочну галузь, для закупки нового обладнання, що буде тягнути за собою мінімальні витрати, випускати високої якості продукції та враховувати екологічні фактори; збільшення купівельної спроможності населення через заходи щодо стабілізації гривні та покращення економічного та політичного середовища; формування нових умов для створення здорової конкуренції [3].

Висновки. Аналіз ринку молочної продукції, а саме молока, в Україні говорить про те, що спостерігається відносний спад у виробництві та надходженні у переробку, проте дані по реалізації вже значно зростають у 2017 р. Проте ситуація, яка склалася на сьогодні – досить негативна, тому що не кожний середньостатистичний українець зараз може дозволити купити собі необхідну кількість молока і в потрібний час.

Література

1. *Бочарова Ю, Сарнацький М.* Бізнес – лідери молочної галузі: історії успіху.URL: http://conference.spkneu.org/2013/04/biznes-lideri-molochnoyi-galu zi -istori/

2. Сайт Державної служби статистики України. URL: http://www. ukrstat.gov.ua/

3. *Лозовик Д. Б.* Національні тенденції розвитку ринку молока та молочних продуктів. URL: http://www. economy. nayka.com.ua/?op=1&z=3121

References

1. *Bocharova Yu, Sarnatsky M.* Business leaders in the dairy industry. Available at: http://conference.spkneu.org/2013/04/ business leaders-molochnoyi-galuzi-istori /

2. State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www. ukrstat.gov.ua/

3. *Lozovik D. B*. National trends in the development of the market of milk and dairy products. Available at: http://www.economy.nayka. com.ua/?op=1&z=3121

Розділ 2. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ

УДК 631.1.016

Захарченко О. В., Сахацький М. П., Запша Г. М.

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА

У статті висвітлюються стан та тенденції розвитку організаційно-правових форм ведення сільськогосподарського виробництва, артикулюються проблеми відновлення біологічних та природних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах через втрати в тваринництві; обґрунтовується доцільність збереження сільської різноукладності.

Ключові слова: *організаційно-правові форми, аграрний сектор, рослинництво, тваринництво, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення.*

Zakharchenko O .V., Sakhatskyi N .P., Zapsha G. M.

DEVELOPMENT OF ORGANIZATION AND LEGAL FORMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN MODERNIZATION AND TECHNOLOGICAL AND UPDATING PRODUCTION

The article highlights the state and tendencies of development of organizational and legal forms of agricultural production, articulates problems of retrieval of biological and natural resources in agricultural enterprises due to losses in animal husbandry; the feasibility of maintaining rural diversity is substantiated.

Key words: *organizational and legal forms, agrarian sector, crop production, animal husbandry, agricultural enterprises, farms, households.*

Вступ. Актуальність наукового опрацювання проблеми розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності зумовлена: по-перше, наявністю в сільському господарстві господарюючих суб'єктів різних форм власності та господарювання, майбутнє яких в умовах ринкової економіки значною мірою визначається їх науковою підтримкою в розрізі обґрунтування стратегічних цілей та шляхів їх досягнення за існуючих макро- та мікроекономічних умов ведення агробізнесу та наявного ресурсного забезпеченням; по-друге, постійним загостренням конкуренції на ринку агропродовольчої продукції за рахунок модернізації виробничо-господарської діяльності існуючих ринкових суб'єктів та появі нових, в тому числі зарубіжних з потужними ресурсними потенціалами; по-третє, можливістю для кожного сільського мешканця здійснювати самореалізацію власного людського потенціалу шляхом вибору тієї форми господарювання на землі, що відповідає конкретній особі з позицій її світогляду, інтелекту, мотивації, фізичних, професійних, освітньо-кваліфікаційних та інших індивідуальних особливостей; по-четверте, необхідністю подальшого реформування аграрних відносин, зокрема в сфері формування та розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення.

При цьому варто врахувати перспективність для аграрних господарюючих суб'єктів проведення зовнішньоекономічної діяльності внаслідок прискореної інтеграції аграрного сектора України у світовий економічний простір, що відкриває для підприємців-аграріїв нові ринки масштабного збуту виробленої продукції та здійснення послуг завдяки належним маркетинговим зусиллям. На регіональному рівні має місце перспективність співпраці між суб'єктами різних організаційно-правових форм в сфері диверсифікації виробництва,

розбудови регіональних кластерів, міжгосподарської кооперації, соціально-економічної взаємодії з об'єднаними територіальними громадами, агропромислової інтеграції, державно-приватного партнерства тощо. Важливим з позицій сучасності постає також доступність для аграрних ринкових суб'єктів новітніх наукових здобутків, різнобічні напрями якого дозволяють постійно удосконалювати управління розвитком наявних біоресурсів та природокористування.

Вищевикладене послужило приділенню проблемі розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності значну увагу з боку науковців. Так, науковий фундатор аграрної реформи в Україні академік Юрчишин В. В. в монографії «Сучасні аграрні перетворення в Україні. Ретроспективні нариси у трьох частинах» різнобічно і глибоко висвітлює процес наукового обґрунтування та формування в прикладному плані багатоукладності аграрного сектора на основі його глибинної трансформації. В науковій розробці викладено результати початкового етапу досліджень аграрних перетворень в Україні після набуття нею суверенності, що починаються з представлення базових основ пріоритетності інтересів селян в аграрних перетвореннях, далі подовжуються наведенням складових аграрних трансформацій в контексті їхньої неминучості та системного проведення, завершуються викладенням місцевих та регіональних особливостей перших аграрних перетворень [1].

Всі вказані питання поєднує положення предметно важливості проведення аграрних перетворень на засадах, за яких селяни повинні бути нарівні з державою активними учасниками трансформаційних процесів стосовно господарювання на землі та визначальними особами при прийнятті рішень щодо організаційно-правових форм ведення аграрного виробництва. Логічність такого бачення реформування аграрного сектора представлена в тій частині дослідження академіка Юрчишина В. В., де йдеться про місцеві та регіональні особливості перших аграрних перетворень.

Наявність різних форм власності та господарювання в сільському господарстві заохочує наукові дослідження в розрізі використання біологічних та природних ресурсів різних масштабів, напрямів, управлінських рівнів, часових вимірів та сфер сільської життєдіяльності. Так, вчені-економісти Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І. та Баланюк С. І. досліджують розвиток виробництва продукції рослинництва і тваринництва в особистих селянських господарствах та аграрних підприємствах регіону [2]; Макаренко П. М. та Мельник Л. Л. – економічний потенціал різних аграрних господарств [3]; Малік М. Й. та Заяць В. М. – теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств [4]; Малиновський А. С. – кадрово-управлінський потенціал аграрних формувань [5]; Прокопа І. В. та Беркута Т. В. – господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку [6]; Шеленко Д. І. та Копчак Ю. С. – контроль в умовах підприємництва [7]. Ці та інші дослідження формують солідну теоретичну, методологічну, методичну та прикладну основу щодо подальшого супроводу розвитку сільського господарства. Проте динаміка внутрішніх соціально-економічних та організаційно-управлінських змін в аграрному секторі, а також хвилеподібний рух його суспільно-політичного оточення показують актуальність з наукових та практичних позицій дослідження сучасного розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо подальшого розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності.

Результати. Опрацювання літературних джерел стосовно розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності показує, що відповідні наукові розробки охоплюють теоретичні та прикладні аспекти, включають навчально-освітянські процеси підготовки спеціалістів та проходять різнопланову апробацію. На підставі узагальнень використаних науковцями методології та методичних напрацювань, дослідження розвитку багатоукладності в аграрному секторі як чинника підвищення соціально-економічної результативності біоресурсів і природокористування аграрного сектора передбачає проведення аналізу стану та динаміки кількості аграрних суб'єктів господарювання, їх ресурсного потенціалу, ролі та місця в загальному аграрному виробництві, економічної та соціальної результативності, перспектив їх подальшого функціонування.

Особливої уваги заслуговує аналіз дина-

міки кількості підприємств, чисельності зайнятих та найманих працівників в аграрному секторі та господарському комплексі в цілому. Адже через порівняння отримуємо об'єктивну оцінку здійснюваних процесів економічного та соціально-демографічного характеру в загальному вигляді та конкретній сфері господарювання. Відповідні цифрові матеріали щодо кількості підприємств, чисельності зайнятих та найманих працівників усього по країні в цілому та в сільському, лісовому та рибному господарствах зокрема у 2013–2017 рр. наводяться в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка кількості підприємств, кількості зайнятих та найманих працівників по країні в цілому та в сільському, лісовому та рибному господарствах у 2013–2017 рр.*

Галузь	Роки	Кількість підприємств, одиниць	Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	З них кількість найманих працівників, тис. осіб
Усього	2013	393327	7406,5	7285,6
	2014	341001	6298,5	6193,0
	2015	343440	5889,7	5778,1
	2016	306369	5801,1	5713,9
	2017	338256	5812,9	5714,6
	2017 р. у % до 2013 р.	86,0	78,5	78,4
Сільське, лісове та рибне господарство	2013	49848	687,2	652,1
	%	12,7	9,3	9,0
	2014	46012	628,9	596,0
	%	13,5	10,0	9,6
	2015	46744	597,6	569,4
	%	13,6	10,1	9,9
	2016	44998	614,3	583,4
	%	14,7	10,6	10,2
	2017	50115	593,0	558,1
	%	14,8	10,2	9,8
	2017 р. у % до 2013 р.	100,5	86,3	85,6

* Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, за 2014-2017 роки без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: Складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/

Аналіз наведених цифрових матеріалів показує, що у 2017 р. загальна кількість підприємств сільського, лісового та рибного господарства складає 50115 одиниць, або 14,8 % від їх всієї кількості в національному господарському комплексі. Чисельність зайнятих в них працівників – 593 тис. осіб, (10,2 % від всього), з них – найманих працівників 558,1тис. осіб, або 9,8 % від їх загальної чисельності. Менша частка зайнятих в досліджуваній сфері працівників по відношенню до частки підприємств в загальній їх кількості вказує на те, що за чисельністю працюючих середні розміри цих підприємств поступаються за значенням цього показника іншим секторам економіки.

Питома вага кількості найманих працівників, що складає 9,8 % від загальної чисельності найманих в господарському комплексі, засвідчує про намагання досліджуваних підприємств функціонувати з якомога меншим числом найманих осіб, по відношенню до їх значення відповідного показника в середньому по країні. При цьому, якщо загальна кількість

підприємств досліджуваної сфери у 2017 р. по відношенню до 2013 р. збільшилась в абсолютних величинах на 267 одиниць, або на 0,5 %., то в цілому по національному господарському комплексу має місце протилежна динаміка – зменшення числа підприємств – на 55071 одиниць, або на 14 %.

За чисельністю працюючих аграрно-лісо-рибне господарство має схожі процеси з національним господарським комплексом – зменшення як числа зайнятих всього, так і чисельності найманих працівників. Проте темпи скорочення працівників досліджуваної сфери є дещо нижчими ніж в цілому по країні. Водночас, скорочення чисельності працівників за рахунок найманих, показує наявність в аграрно-лісо-рибному господарстві соціально-демографічної проблеми, яка загострюється, та яку треба терміново вирішувати через зависокі темпи вивільнення найманих працівників.

Наведені стан та динаміка за кількістю підприємств та чисельністю працівників дають підстави для припущення про належність досліджуваної сфери до числа таких, що по відношенню до інших секторів економіки є більш привабливими для ведення підприємницької діяльності. При цьому наявність багатоукладності слід було б віднести до факторів, що до певної міри заохочують здійснювати підприємництво. Проте збільшення числа підприємств відбувалося за рахунок лісового та рибного господарств. Бо динаміка кількості сільськогосподарських підприємств всього і в розрізі різних організаційно-правових форм має дещо інший вектор розвитку (табл. 2).

Аналіз наведених цифрових матеріалів показує, що у 2017 р. загальна кількість підприємств, що здійснювали сільськогосподарську діяльність, становила 45558 одиниць. З них левова частка приходиться на фермерські господарства – 34137 од., або 74,9 % від їх загального числа. В цьому кількісному рейтингу другу сходинку займають господарські товариства – 6967 од., (15,3 %), а третю – приватні підприємства – 3215 од.(7,1 %). Варто вказати на те, що в абсолютних величинах кількісно найменше представлені державні підприємства – 199 одиниць, що складає всього 0,4 % від загального числа даних суб'єктів господарювання. Це майже в 2,3 рази менше ніж число кооперативів 448 од. (1 %), які займають передостанню рейтингову сходинку.

Підприємства інших форм господарювання знаходяться в середині даного рейтингу. Проте суттєво за кількістю (у 5,4 рази) поступаються приватним підприємствам, що вище них на одну рейтингову сходинку. Такий розподіл показує, що найбільше до вподоби селянам три організаційно-правові форми – фермерство, господарські товариства та приватні підприємства, питома вага яких в загальній кількості складає 97,3 %. Тоді як на частку всіх інших сільськогосподарських підприємств (кооперативи, державні, інші форми господарювання) –

Таблиця 2

Динаміка кількості підприємств, що здійснювали сільськогосподарську діяльність, за організаційно-правовими формами господарювання у 2013-2017 рр.,* одиниць

Організаційно-правові форми господарювання	Роки					2017 р. до 2013 р.	
	2013	2014	2015	2016	2017	%	(+/-)
Усього	49046	46199	45379	47697	45558	92,9	-3488
Господарські товариства	8245	7750	7721	8700	6967	84,5	-1278
Приватні підприємства	4095	3772	3627	3752	3215	78,5	-880
Кооперативи	809	674	596	738	448	55,4	-361
Фермерські господарства	34168	33084	32303	33682	34137	99,9	-31
Державні підприємства	269	228	241	222	199	74,0	-70
Підприємства інших форм господарювання	1460	691	891	603	592	40,5	-868

* Без урахування окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [8, с. 171].

приходиться всього 2,7 % загальної кількості. Узагальнюючий висновок полягає в тому, що селяни віддають перевагу приватному господарюванню на землі, і в своїй більшості розраховують лише на себе в аграрному бізнесі.

Даний висновок до певної міри підтверджує динаміка кількості підприємств за різними організаційно-правовими формами господарювання протягом періоду дослідження. За наявності однозначного їх кількісного скорочення у всіх без винятку організаційно-правових формах, що в загальній сумі складає 3488 одиниць або 7,1 %, темпи цих від'ємних процесів за формами суттєво різняться. Так, у звітному році по відношенню до базового року максимальне скорочення в абсолютних величинах відбулося серед господарських товариств – 1278 одиниці, або майже 37 % від всіх втрат підприємств. Вагомі втрати понесли приватні підприємства – 880 од., що на 21,5 % менше значення базового року, та складає більше четвертої частини від загального скорочення даних суб'єктів господарювання.

За період дослідження максимального скорочення у відносних величинах (59,5 %) зазнала кількість підприємств інших форм господарювання, що в абсолютних значеннях становило 868 одиниць. Значні втрати понесли кооперативні форми ведення сільськогосподарського виробництва – 361 од., або 44,6 %. Скорочення державних підприємств складає 70 од., або 26 %.

У 2017 р. по відношенню до 2013 р. найменших скорочень в абсолютних та відносних величинах зазнали фермерські господарства – 31 од., або 0,1 %. Будучи формою вільного підприємництва з ведення виробничо-господарської діяльності на землі всією сім'єю, та (або) з використанням найманої робочої сили, вітчизняні фермери своїм мінімальним скороченням досить переконливо демонструють як свою прихильність до самостійного аграрного бізнесу, так і відносну стійкість порівняно з його іншими організаційно-правовими формами.

При оцінці розвитку багатоукладності в аграрному секторі важливими характеристиками за категоріями господарств в їх динаміці є: земельна площа, з якої зібрано врожай сільськогосподарських культур, поголів'я тварин і птиці, масштаб виробництва сільськогосподарської продукції та рентабельність основних видів виробничо-господарської діяльності. Проведений на базі статистичних даних аналіз відповідних цифрових матеріалів [8] дозволяє зробити такі узагальнення.

Перший, розподіл земельних площ, з яких зібраний урожай, між господарствами різних категорій не рівнозначний: біля 70 % таких земель приходиться на сільськогосподарські підприємства, та лише дещо більше 30% зібраних площ – на господарства населення. Розподіл кількості сільськогосподарських тварин за категоріями господарств також не рівноцінний. Бо поголів'я тваринництва в більшій мірі зосереджено в господарствах населення, на які приходиться: великої рогатої худоби – 67 %, в тому числі корів – 76,9 %, овець та кіз – 85,7 %, кролів – 96,9 %, коней – 93,6 %.

Другий, поголів'я тварин та птиці за різними категоріями господарств і загалом по країні скорочується, демонструючи за кількістю сталий регресивний характер розвитку тваринницької галузі. Суттєво менша частка поголів'я тварин при вагомій перевазі земель інтенсивного використання в сільськогосподарських підприємствах показує проблемний характер щодо відновлення в них потенціалу біологічних та природних ресурсів, а також наявність такої загрози в аграрному секторі в цілому через динаміку скорочення кількості поголів'я тварин господарствами населення.

Третій, в рослинництві сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та господарства населення займають досить стійке положення в існуючому розподілі праці та спеціалізації на виробництві продукції сільськогосподарських культур. Однозначно проявляється стабільне домінування сільськогосподарських підприємств разом з фермерськими господарствами у сфері виробництва продукції зернових та зернобобових культур, буряку цукрового та соняшнику. Господарства населення займають стійкі провідні позиції у виробництві картоплі, овочів, плодів та ягід. При цьому, господарства населення неухильно зменшують свою частку вирощування цукрового буряку та досить помітно витісняються з цієї сфери.

Четвертий. в тваринництві підтримується стабільний розподіл виробництва основної продукції між сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими господарствами та господарствами населення. Вагомо проявляється постійна перевага сільськогосподарських підприємств разом з фермерськими господарствами у сфері виробництва м'ясної продукції та випуску яєць. Господарства на-

селення домінують у виробництві молока, вовни та меду. Досить помітним постає тренд збільшення виробництва яєць господарствами населення та, до певної міри, фермерськими господарствами при скороченні частки сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Виробництво і збут рослинницької продукції досить рентабельні як для сільськогосподарських підприємств, так і для фермерських господарств. Низький рівень рентабельності та збитковість більшості тваринницької продукції виступають фактором скорочення її виробництва та ліквідації відповідних галузей і в сільськогосподарських підприємствах, і в фермерських господарствах. Подолання збитковості та підвищення рентабельності тваринництва постає терміновим завданням для сільгосппідприємств та фермерських господарств як об'єктивна умова їх економічного зростання та посилення біологічного та природного потенціалу.

Дещо вищий рівень рентабельності виробництва та продажу продукції рослинництва, продемонстрований фермерськими господарствами, засвідчує про їх швидку адаптивність до ринкової кон'юнктури та перспективність в сегменті виробників, що належить як високотоварним сільськогосподарським підприємствам, так і господарствам населення.

Перспективи подальшого розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності ґрунтуються на їх відповідності сучасним вимогам, а також наявності сільських жителів, які в силу своїх особистих можливостей і переконань здійснюють виробничо-господарську діяльність на землі та демонструють прихильність до конкретного аграрного господарювання.

Література

1. *Юрчишин В. В.* Сучасні аграрні перетворення в Україні. Ретроспективні нариси у трьох частинах. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ». К.: 2013. 424 с.

2. *Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Баланюк С. І.* Аналіз розвитку виробництва продукції рослинництва і тваринництва в особистих селянських господарствах та аграрних підприємствах регіону. Інноваційна економіка. 2014. № 5. С. 150-157.

3. *Макаренко П. М., Мельник Л. Л.* Економічний потенціал різних аграрних господарств. Економіка АПК. 2011. № 7. С.89-97.

4. *Малік М. Й., Заяць В. М.* Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств // Економіка АПК. 2013. №5. С.87-95.

5. *Малиновський А. С.* Кадрово-управлінський потенціал аграрних формувань // Економіка АПК. 2011. №7. С.97-104.

6. *Прокопа І. В., Беркута Т. В.* Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку. НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2011. 240 с.

7. *Шеленко Д. І. Копчак Ю. С.* Контроль в умовах підприємництва. Обліково-аналітичне забезпечення господарської діяльності : Монографія / за ред. І. Ф. Баланюка, Н. І. Пилипів, В. М. Якубів. – Івано-Франківськ : Видавництво : Друкарня Фоліант, 2014. С. 236-243.

8. Сільське господарство України. Статистичний збірник. 2017 р. Державна служба статистики України. Київ, 2018. 392 с.

References

1. *Yurchyshyn V. V.* (2013) Suchasni ahrarni peretvorennia v Ukraini. Retrospektyvni narysy u trokh chastynakh. NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NANU», 424 p.

2. *Balaniuk I. F., Shelenko D. I, Balaniuk S. I.* (2014) Analiz rozvytku vyrobnytstva produktsii roslynnytstva i tvarynnytstva v osobystykh selianskykh hospodarstvakh ta ahrarnykh pidpryiemstvakh rehionu. Innovatsiina ekonomika, № 5. pp. 150-157.

3. *Makarenko P. M., Melnyk L. L.* (2011) Ekonomichnyi potentsial riznykh ahrarnykh hospodarstv. Ekonomika APK, № 7. pp.89-97.

4. *Malik M. I., Zaiats V. M.* (2013) Teoretychni zasady ta napriamy transformatsii osobystykh selianskykh hospodarstv // Ekonomika APK, № 5. pp. 87-95.

5. *Malynovskyi A. S.* (2011) Kadrovo-upravlinskyi potentsial ahrarnykh formuvan // Ekonomika APK, № 7. pp. 97-104.

6. *Prokopa I. V., Berkuta T. V.* (2011) Hospodarstva naselennia v suchasnomu ahrarnomu vyrobnytstvi i silskomu rozvytku. NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv. K., 240 p.

7. *Shelenko D. I. Kopchak Yu. S.* (2014) Kontrol v umovakh pidpryiemnytstva. Oblikovo-analitychne zabezpechennia hospodarskoi diialnosti : Monohrafiia / za red. I.F. Balaniuka, N.I. Pylypiv, V.M. Yakubiv. – Ivano-Frankivsk : Vydavnytstvo : Drukarnia Foliant, pp. 236-243.

8. Silske hospodarstvo Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk. (2018) Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv, 392 p.

УДК 658.589

Россоха В. В., Малік М. Й.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Встановлено напрями модернізації технологій виробництва за розмірами земельної площі сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано вплив технологічних змін на розвиток сільськогосподарського виробництва. Запропоновано алгоритм економічного оцінювання якості виконання технологічних процесів. Опрацьовано методику оцінювання економічної та енергетичної ефективності новітніх технологій.

Ключові слова: *модернізація, технологія, сільськогосподарське підприємство, земельна площа, ефективність.*

Rossokha V. V., Malik M. Y.

MODERNIZATION OF TECHNOLOGIES OF PRODUCTION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: METHODOLOGICAL APPROACH

Directions of modernization of technologies of production after the sizes of the landed area of agricultural enterprises have been set. The influence of technological changes on development of agricultural production has been grounded. The algorithm of economic evaluation of quality of implementation of technological processes has been offered. The method of evaluation of economic and power efficiency of the newest technologies has been worked out.

Key words: *modernization, technology, agricultural enterprise, landed area, efficiency.*

Вступ. Модернізація (франц. *moderniser* новітній, сучасний) сільськогосподарських підприємств на засадах технологічного оновлення включає систему заходів, вибір і пріоритетність яких визначається стратегічними цілями у матеріально-технічній, організаційно-технологічній, управлінській, маркетинговій, фінансовій та ін. сферах господарської діяльності.

Проблемам і напрямам модернізації підприємств у сільському господарстві приділяється значна увага наукової спільноти. Модернізацію матеріально-технічної бази з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу та інноваційно-інвестиційного оснащення, що сприятиме впровадженню в галузях рослинництва і тваринництва прогресивних технологій та підвищенню продуктивності праці, досліджують О. В. Захавчук і М. Г. Михайлов [1; 2], інвестиційної політики на основі визначенням основних напрямів та розробки комплексних програм по залученню інвестицій опрацьовує М. А. Однорог [3]. По модернізації важелів управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств вносить пропозиції Л. Д. Рижмань [4]. Пошук напрямів модернізації фінансового планування з визначенням межі окупності при різних обсягах реалізації, асортиментах та цінах продукції здійснює Т. В. Дудкіна [5]. Проблеми модернізації державної підтримки сільськогосподарських підприємств висвітлюють В. М. Ковалів та В. І. Волохов [6], а державного регулювання розвитку на засадах державно-приватного та міжсекторального партнерства з визначенням цільових стратегічних перспектив модернізаційних змін розглядає О. О. Юшкевич [7]. Аналіз методичних підходів до стану модернізації підприємств з розробленням методики визначення рівня і темпів здійснює П. Є. Матковський [8]. Показники ефективності процесу технологічного оновлення виробництва з виокремленням та обґрунтуванням загальних показників ефективності виробничої діяльності підприємств та ефективності управління виробництвом аналізує Л. С. Сас [9].

Наукові здобутки аналізованих праць дослідників мають важливе значення для розв'язання проблем модернізації господарської діяльності підприємств, проте заклада-

ють підвалини технологічного оновлення виробництва, використання широкозахватних агрегатів, оснащених системами автоматизації контролю та управління технологічними процесами, зменшення кількість операцій при вирощуванні сільськогосподарських культур, забезпечення сприятливих умов для розвитку рослин без урахування розмірів, структури та обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Однак зміна технологій у сільському господарстві має вагоміше значення. Нові технології являють собою систему організаційно-господарських та агротехнологічних заходів, що зумовило принципові зміни в розвитку сільського господарства. Вони характеризуються не лише впровадженням багатофункціональних агрегатів, одержанням економічного, енергетичного, екологічного і соціального ефекту та різними рівняннями їх співвідношення. Технологічне переоснащення галузей виробництва сільськогосподарських підприємств слугує основним чинником забезпечення переваг у конкурентній боротьбі та закріплення позицій на ринку.

Постановка завдання. Аналіз етапів модернізації технологій в сільському господарстві за розмірами підприємств галузі, що окреслюються площею земельних ресурсів, формування системи технологій та технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва.

Результати. У 2017 р. в Україні налічувалось 45,6 тис. сільськогосподарських підприємств з середнім розміром господарства 438,6 га, серед яких 110 корпоративних об'єднань холдингового типу із земельним банком 50,9 тис. га на одне об'єднання, 34,1 тис. фермерських господарств з середнім розміром 134,9 га та майже 15 млн господарств населення з середньою площею 1,05 га на одне господарство.

Проте 27,6% загальної кількості сільськогосподарських підприємств здійснювали свою діяльність на площі в середньому 217 га, 16 % – 727 га, 27,5% – 1 440 га, 22,1% – 3 011 га, 4,8 % – 6 760 га, 1,3% – 13 396 га, 0,5% – 30 452 га, 0,1% – 82 428 га, 0,1% – 217 169 га, 2% – на площі 261 850 га. Серед фермерських господарств кількість великих і середніх становить 841 од., або 2,5%, а 32,8 тис. од. (97,5%) належать до малих.

Розміри сільськогосподарських підприємств відповідно впливають на організаційно-технологічну структуру виробництва та його матеріально-технічне забезпечення. З одного боку, це головний регулятор обсягу робіт і процесів, які виконуються одним працівником, а з іншого – засіб для використання нових технологій, наукоємних процесів, що дають змогу значно підвищити продуктивність землі, і, як наслідок, збільшити віддачу матеріально-технічних ресурсів, які впроваджуються у виробництво.

Технологічна модернізація великих господарств за площею земельних ресурсів включає впровадження високопродуктивних засобів виробництва п'ятого технологічного укладу з елементами шостого, сучасних технологій землеробства (*mini-till, No-till*, *strip-till, ресурсоощадні, біологічні*). Вона спрямована на зниження трудомісткості виробництва й підвищення продуктивності праці шляхом використанням агрохімікатів (добрива, засоби захисту рослин, регулятори росту), ефективних сортів, гібридів, у т. ч. створених за допомогою біотехнологічних методів, залучення значних інформаційних ресурсів. Проте залежно від характеристик ґрунту і біологічних вимог вирощуваної культури великі сільськогосподарські підприємства в основному використовують у землеробстві 2–3 технології одночасно (рис. 1).

Модернізація середніх і малих господарств за розміром землі в обробітку орієнтована на залучення засобів виробництва четвертого технологічного укладу з елементами п'ятого, нижчої продуктивності з вищими затратами ручної праці, поступову заміну старих класичних технологій землеробства на нові – маловитратні й ресурсозберігаючі, запровадження трудо-, енерго-, матеріало-, капітало-, наукоємних (інформаційних) технології в різноманітних комбінаціях і співвідношеннях із притаманними їм особливостями, що визначаються умовами й масштабами виробництва, забезпеченістю кваліфікованими управлінськими кадрами та виробничо-технологічним персоналом, землезабезпеченістю одного працюючого, грунтово-кліматичними умовами регіону, локальними особливостями, місцевими традиціями тощо.

Господарства населення задовольняють свої технологічні потреби в процесі модернізації виробництва мінітехнікою з відповідними знаряддями.

Окремим технологічним напрямом виділяється точне землеробство, що передбачає

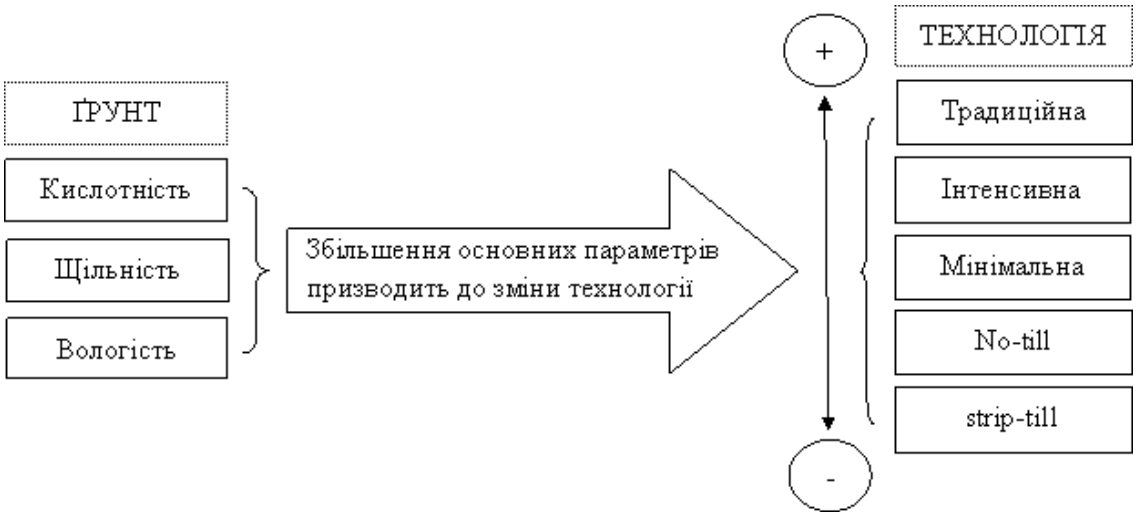

Рис. 1. Залежність технологій від ґрунтових характеристик

точне визначення агрохімічних і агрофізичних характеристик полів, складання електронних карт відповідних показників і внесення агрохімікатів з урахуванням різних потреб культур на певних ділянках поля. Необхідна умова його застосування – точна орієнтація агрегатів за системою *GPS*. На основі розвитку цього напряму можлива механізація обробітку ґрунту, удобрення, посівів, захисту рослин без участі оператора.

Точне (*прецизійне*) землеробство передбачає постійне спостереження за станом посівів і ґрунту для оперативного планування комплексу дій щодо оптимізації стану проблемних ділянок. Відповідно здійснюється диференційоване внесення добрив в тих ідентифікованих за допомогою *GPS*-приймачів ділянках, де потреба в певній нормі добрив виявлена агротехнологом за допомогою карт агрофізхімобстеження і врожайності. На деяких ділянках поля норма внесення добрив або обприскування рослин стає меншою за середню, а в деяких – вищою. Таким чином оптимізується розподіл добрив і засобів захисту рослин на полі.

Технологія точного землеробства включає етапи створення електронних карт полів та бази даних по полях – площа, урожайність, агрохімічні та агрофізичні властивості (фактичні та нормативні), рівень розвитку рослин; аналіз інформації для розроблення і прийняття рішень; скеровування команд на чіп-карти технічних пристроїв агрегатів для проведення диференційованого обробітку рослин. Вона дає змогу діяти на основі зібраної інформації на полях з різними характеристиками, а врахування локальних особливостей (структура і вологість ґрунту, рельєф місцевості, урожайність культури) – оптимізувати витрати і доходи. Точне землеробство сприяє поліпшенню стану полів й агроменеджменту в таких напрямах:

агрономічному – урахування реальних потреб культури в добривах, засобах захисту від хвороб і шкідників, удосконалення агровиробництва;

технічному – здійснення тайм-менеджменту на рівні господарства, поліпшення планування сільськогосподарських операцій;

екологічному – уточнення норм внесення хімікатів, що зменшує вплив негативної дії виробництва на навколишнє природне середовище;

економічному – вдосконалення ведення обліку, підвищення коефіцієнта використання обладнання, зростання продуктивності, скорочення витрат, забезпечення ефективності аграрного бізнесу.

До переваг точного землеробства в агробізнесі належить ведення документації по витратах ресурсів, облік внутрішніх і зовнішніх витрат, збір, аналіз, зберігання критичних даних із внесення добрив, сівби та збирання врожаю, максимізація продуктивності, вдосконалення організації виробництва, оптимізація виробничого циклу, забезпечення електронного запису та зберігання історії польових робіт і врожаїв, складання звітності про виробничий цикл, що в подальшому сприятиме ухваленню рішень про «точкове» внесення добрив, інсектицидів або гербіцидів, полив та інші дії.

Використання систем спостереження за посівами із супутника дає змогу не лише оперативно стежити за станом полів, але й у режимі реального часу отримувати звіти і повідомлення про найважливіші події по Інтернету або

смартфону; прогнозувати врожайність полів і господарства загалом; отримувати супутню інформацію про ринки сільгосппродукції, котирування валют і ціни сільськогосподарських товарів на окремих біржах; зіставляти поточні та історичні значення індексів вегетації, вологості ґрунту, вмісту добрив. Завдяки центрам супутникового стеження можна оптимізувати ряд витрат, які раніше ставили бізнес на межу рентабельності, оптимізувати якість і віддачу кожного ресурсу (земля, працівник, техніка, добрива), кожною операцією досягати якісних, а не кількісних змін.

Точне землеробство являє собою цілісну систему, що трансформується в систему технологій, призначену для оптимізації сільськогосподарського виробництва за рахунок застосування інформації по культурах, передових технологіях і методах господарювання. Комплексний підхід до точного землеробства починається з планування сільськогосподарського виробництва і передбачає розроблення технологічних карт і перелік технологічних операцій.

Виконанню завдань впровадження технологій точного землеробства щодо підвищення ефективності виробництва, поліпшення якості продукції, ефективнішого використання хімічних засобів, економії енергоресурсів, захисту ґрунту і ґрунтових вод та досягненню позитивного результату слугують такі складові як збір даних та їх аналіз (електронна карта полів), менеджмент (система прийняття управлінських рішень), технологія ведення сільського господарства (рис. 2).

Система точного землеробства складається з п'яти етапів: 1) створення електронної карти всього господарства; 2) проведення проб ґрунту на глибині до 30 сантиметрів; 3) диференційоване внесення азотних добрив; 4) заплановане внесення добрив за отриманими раніше координатами; 5) складання карти врожайності після збирання врожаю. Вона базується на використанні сучасних інформаційних технологій. Найголовніші з них такі:

– технологія глобального позиціювання (*Global Positioning System – GPS*), за якою визначають точні географічні координати кожної ділянки поля і місцерозташування сільськогосподарської техніки;

– технологія змінного нормування (*Variable Rate Technology – VRT*), що дає можливість виконувати, залежно від ситуації, на кожній ділянці поля необхідну технологічну операцію;

– технологія оцінювання врожайності (*Crop Monitor*), яка дає змогу встановити кількість наземної біомаси з кожної ділянки поля.

Основу комплексного управління в технології точного землеробства становить система підтримки прийнятих рішень (СППР), яка формує карти, за якими визначають потребу в обробленні кожної ділянки поля. Електронна карта заноситься в робототехнічні пристрої сільськогосподарського агрегату.

Метою системи точного землеробства є одержання подвійного ефекту: економічного – за рахунок раціонального використання добрив, насіннєвого матеріалу, пального, робочого часу і, відповідно, збільшення обсягів економічно обґрунтованого врожаю, та екологічного – не перенасичення ґрунтів хімічними елементами.

Система точного землеробства передбачає наявність спеціально обладнаної лабораторії з вивчення ґрунтів, метеостанції та приладів дослідження землі, технічних засобів для проведення сільськогосподарських робіт. Технологію точного землеробства в Україні використовують великі підприємств, які мають близько 50 тис. га землі в обробітку. Ця технологія дає можливість підвищити рентабельність аграрного бізнесу в середньому на 20 %. Проте ма-

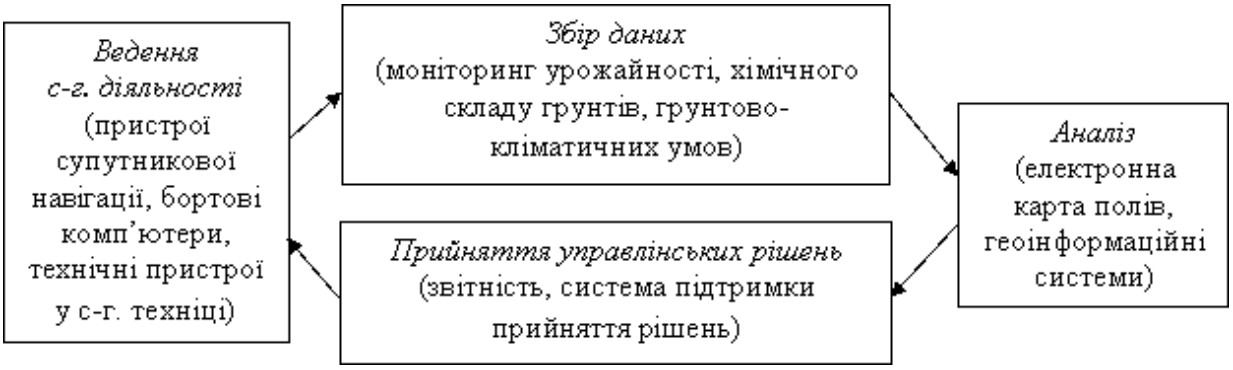

Рис. 2. Основні компоненти системи точного землеробства

лому і середньому бізнесу в Україні вона поки що малодоступна.

Оцінювання якості виконання технологічних прийомів можна здійснювати за алгоритмом (рис. 3).

Для оцінювання економічної ефективності сучасних технологій використовують показники приросту врожайності, вартості додаткового врожаю з одиниці площі, окупності додаткових витрат, підвищення продуктивності праці, рівня рентабельності, річного економічного ефекту з розрахунку на одиницю площі та норми прибутку, визначених на основі даних про виконання робіт, одержану врожайність і якість продукції.

За локального впровадження модернізованої технології результати виробництва порівнюють з результатами, одержаними від застосування базової технології на іншій частині площі. Якщо сільськогосподарську культуру за оновленою технологією вирощують у господарстві на всій площі, то для порівняння беруть середні дані використання базової технології за попередні 3–5 років. Окупність додаткових вкладень ($R_в$) при вирощуванні культур за новою технологією визначають у гривнях за формулою

$$R_в = (V_і - V_b)/(C_і - C_b), \text{ грн}, \quad (1)$$

де $C_і$, C_b – вартість валової продукції, отриманої при використанні відповідно нової і базової технології; $C_і$, C_b – сумарні витрати на вирощування сільськогосподарської культури відповідно за нової і базової технології.

Річний економічний ефект ($W_р$) від впровадження оновленої технології у грн/га розраховують за формулою

$$W_P = (V_і - V_b) - (C_і - C_b). \quad (2)$$

Економічну оцінку модернізованої технологій доповнюють результатами енергетичної ефективності. Контрольний варіант для порівняння нових технологій або технологічних процесів забезпечує базова технологія. Показником енергетичної оцінки технологій вирощування сільськогосподарських культур слугує коефіцієнт енергетичної ефективності ($\hat{E}_Á$), який визначають відношенням кількості енергії, що міститься у вирощеній продукції, до кількості енергії, витраченої на отримання цієї продукції за формулою

Рис. 3. Алгоритм проведення економічної оцінки якості виконання технологічних операцій

$$\hat{E}_Á = E_p/E_c, \text{ дж (кал)}, \quad (3)$$

де E_p – кількість енергії, що міститься у виробленій продукції; $Å_c$ – енергетичні витрати на виробництво певного виду продукції.

Енергетичний аналіз дає змогу визначити перспективність застосування технологій з точки зору енергозбереження – економії енергії (Дж/кг або кал/кг) на виконання робіт і виробництво продукції. За ефективної технології одержаний коефіцієнт по основній продукції має становити більше одиниці. Для визначення загальної кількості енергії, витраченої на виробництво певного виду продукції, використовують відповідні енергетичні еквіваленти сукупної енергії на основні та оборотні засоби, трудові ресурси, готову продукцію.

Висновки. Технологічна модернізація сільськогосподарських підприємств спрямована на заміну екстенсивних методів виробництва продукції, які не забезпечують досягнення цілей розвиненої агроекономіки, – сучасними. Відповідно формуються системи технологій, що включають технічні, інформаційні та інтелектуальні ресурси.

Відмінністю сучасних технології є активний вплив на рослини в різні фази їх вегетації і родючість ґрунту, а відповідно й на урожай, продуктивність та ефективність землеробства, що забезпечується при виконанні обов'язкових біологічно-технологічних прийомів (обробіток ґрунту, сівба, збирання врожаю).

Сучасна технологічна модернізація зумовлює, забезпечує й поєднує в собі модернізацію сфер господарської діяльності підприємств, що включають матеріально-технічне забезпечення, організацію виробництва, управління інноваціями, інформаційними потоками та технологічними процесами вирощування сільськогосподарських культур.

Література

1. *Захарчук О. В*. Матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств України та їх модернізація. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 72–79.

2. *Михайлов М. Г*. Модернізаційний розвиток матеріально-технічної бази аграрних підприємств. *Ефективна економіка.* 2017. № 8. URL : http://www.economy. nayka.com.ua/?op=1&z=5725.

3. *Однорог М. А.* Модернізація інвестиційної політики сільськогосподарських підприємств агропромислового регіону на основі розробки комплексної програми по залученню інвестицій (на прикладі Київської області). *Економіка та управління АПК.* 2016. № 1–2. URL : http://econommeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/odnorog_1-2_2016.pdf

4. *Рижмань Л. Д*. Модернізація важелів управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств. *Вісник Львівської комерційної академії* (Серія економічна). 2012. Вип. 39. С. 22–25.

5. *Дудкіна Т. В.* Напрями модернізації фінансового планування сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 17. С. 62–69.

6. *Ковалів В. М., Волохов В. І*. Модернізація системи державної підтримки сільськогосподарських підприємств. *Фінанси України.* 2014. № 9. С. 52–64.

7. *Юшкевич О. О.* Модернізація державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення: стратегічний підхід. *Бізнес Інформ*. 2016. № 6. С. 126–131.

8. *Матковський П. Є.* Методика визначення рівня і темпів модернізації сільськогосподарських підприємств. *Економіка і суспільство.* 2018. Вип. 14. С. 467–472.

9. *Сас Л. С.* Показники ефективності процесу технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств як складова частина їх інноваційного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2018. Вип. 17, ч. 2. С. 70–73.

References

1. Zaharchuk O. V. (2016). Material'no-tehnichne zabezpechenya sil'skohospodarskych pidpryemstv ta ych modernizaciya [Logistical support of agricultural enterprises of Ukraine and their modernization]. *Economika APK,* vol. 7, pp. 72–79 [In Ukrainian].

2. Mychaylov M. D. (2017). Modernizaciynyi rozvytok material'no-tehnichnoy bazy ahrarnych pidpryemstv [Modernization development of material and technical bas of agrarian enterprises]. *Efektyvna ekonomika,* vol. 8. Retrieved from: http://www.economy. nayka.com.ua/?op=1&z=5725 [In Ukrainian].

3. Odnoroh N. A. (2016). Modernizaciya investyzynoy polityky sil'skohospodarskych pidpryemstv ahropromyslovoho rehiony na osnovi rozrobky kompleksnoy prohramy po zalychenyi investyziy (na prykladi Kyivs'koy oblasti) [Modernization of investment politics of agricultural enterprises of agroindustrial region on the basis of development of the complex program on bringing in of investments (on the example of the Kievan area)]. *Ekonomika ta upravlinya APK,* vol. 1–2. Retrieved from: http://econommeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/ odnorog_1-2_2016.pdf [In Ukrainian].

4. Ryzhman' L. D. (2012). Modernizaciya vazeliv upravlinya konkurentospromoznosty sil'skohospodarsrych pidpryemstv [Modernization of levers of management of agricultural enterprises a competitiveness]. *Visnyk Lvivs'koy komerziynoy akademyi* (Seria ekonomichna), vyp. 39, pp. 22–25 [In Ukrainian].

5. Dudkina T. V. (2019). Naprymy modernizaciy finansovoho planyvany sil'skohospodarskych pidpryemstv [Directions of modernization of the financial planning of agricultural enterprises]. *Ahrosvit,* vol. 17, pp. 62–69 [In Ukrainian].

6. Kovaliv V. M., Volohov V. I. (2014). Modernizazya systemy derzavnoy pidtrymky sil'skohospodarskych pidpryemstv [Modernization of the system of state support of agricultural enterprises]. *Finansy Ukrainy,* vol. 9, pp. 52–64 [In Ukrainian].

7. Yushkevich O. O. (2016). Modernizaciya derzavnoho rehulyvania rozvytku sil'skohospodarskych pidpryemstv zony radiaziynoho zabrudnenia: stratehichnyi pidhid [Modernization of government control of development of agricultural enterprises of area of radiation contamination: strategic approach]. *Biznes Inform,* vol. 6, pp. 126–131 [In Ukrainian].

8. Matkovskiy P. E. (2018). Metodyka vyznachenia rivny i tempiv modernizaciy sil'skohospodarsrych pidpryemstv [Method of determination of level and rates of modernization of agricultural enterprises]. *Ekonomika i suspil'stvo,* vyp. 14, pp. 467–472 [In Ukrainian].

9. Sas L. S. (2018). Pokaznyky efektyvnosti prozesu technolohichnoho onovlenia vyrobnyztva sil'skohospodarskych pidpryemstv jk skladova ych innovaziynoho rozvytku [Indexes of efficiency of process of technological update of production of agricultural enterprises as component part them innovative development]. *Naukovyi visnyk Uzhorodskoho nazional'noho universytetu,* vyp. 17, h 2, pp. 70–73.

Стефінін В. В., Малишівський Т. В.

АЛЬТЕРНАТИВНА КОРИСНІСТЬ ДОХОДУ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА

У статті розглянуто класичну модель поведінки споживача та виявлено її недоліки. Визначено сукупну корисність від споживання товарів як сукупність корисностей та проведено їх аналіз. Запропоновано концепцію «Альтернативної корисності доходу» як ключового елементу аналізу поведінки споживача та висвітлено авторську модель споживацького вибору.

Ключові слова: *поведінка споживача, сукупна корисність, альтернативна корисність доходу, теорія споживацького вибору, максимізація корисності.*

Stefinin V. V., Malyshivskyi T. V.

ALTERNATIVE UTILITY OF INCOME AS A KEY ELEMENT OF CONSUMER BEHAVIOUR MODEL

The article examines the classic model of consumer behavior and reveals its shortcomings. The total utility of consumption is determined as a sum of different utilities and their analysis is carried out. The concept of "Alternative Utility of Income" as a key element of consumer behavior analysis is proposed and the author's model of consumer choice is highlighted.

Key words: *consumer behavior, total utility, alternative utility of income, theory of consumer choice, utility maximization.*

Вступ. Починаючи із кінця XX століття в сфері економічної науки зародилася та почала стрімко розвиватися нова галузь – галузь поведінкової економіки. Основна відмінність поведінкового підходу від класичного полягала в тому, що вперше економісти почали робити акценти не на гуманах (людях раціональних, які живуть в раціональному світі), а на еконах – людях, які мають почуття, випромінюють емоції, а саме тому часто діють не раціонально, приймаючи рішення під впливом різного роду факторів, в тому числі психологічно-емоційного забарвлення. Відповідно, в економістів почали з'являтися нові моделі, які вже могли точніше описати економічну реальність, але іпотечна криза в США у 2007 році та світова фінансова криза 2008 року показали, що світова економічна спільнота серйозно не розглядала такі моделі, та не включала їх до прогнозування майбутнього розвитку економіки. Проте, сьогодні, поведінкові економісти все-таки створили досить великий інструментарій різного роду моделей, принципів, законів, які дозволяють точніше описувати економічну реальність. Інтеграція такого інструментарію в класичні економічні моделі надасть нам можливість краще зрозуміти економічну реальність та уникнути повторення світових фінансових криз у майбутньому.

Адже, ключовий елемент сукупного попиту, як і ключовий драйвер економічного зростання – це споживчі витрати. Саме тому, надзвичайно важливо створювати нові моделі поведінки споживачів на макрорівні – моделі, які б дали економістам можливість зрозуміти, як окремі індивіди приймають свої споживчі рішення в умовах реального нераціонального світу, з метою розробки ефективної економічної політики на макрорівні.

Також, що не менш важливо, сьогодні, в період існування так-званої «споживацької економіки», яка, на жаль, пришвидшує зміни клімату та впливає на екологічний стан нашої планети, зрозуміти механізм максимізації корисності на рівні окремого споживача, з метою підвищення корисності від окремо-взятої покупки для зменшення глобального споживання.

Теорія поведінки споживача – це один із ключових розділів мікроекономіки, який вивчає те, як економічні суб'єкти – індивіди, приймають економічні рішення. Елементи теорії поведінки споживача зародились ще в працях Адама Сміта, але інтенсивного розвитку теорія поведінки споживача набула починаючи із кінця XIX століття за рахунок праць таких учених як: К. Менгер, Ф. Візер, Е. Бем-Баверек, Дж. Б. Кларк, А. Маршал, В. Парето, Дж. Хікс, П. Самуельсон тощо.

Але, чи актуальна дана теорія сьогодні? Чи справді сучасний споживач, кожного разу при відвідинах супермаркету, завжди аналізує вибір між двома товарами, або кожного разу перевіряє баланс на картковому рахунку, щоб оцінити свої бюджетні обмеження? Як впливає наявність сотень товарів-замінників на полицях супермаркету на вибір споживача?

Як бачимо, класична теорія поведінки споживача, не витримує перевірки часом. Вона є дієвою для XIX століття, але сьогодні, у XXI столітті, дана теорія вже не може об'єктивно описати ті явища і процеси, з якими кожного дня стикається пересічний покупець.

Постановка завдання. Метою дослідження є створення моделі максимізації корисності споживача, яка базується на концепції «Альтернативної корисності доходу».

Результати дослідження. Якщо говорити в загальному про модель максимізації корисності споживачем, то вона складається із двох основних елементів [1]:

1) криві байдужості – які відображають набір благ, який приносить користувачеві однаковий рівень корисності, тобто, сукупну корисність від споживання різноманітних наборів двох благ;

2) лінії бюджетних обмежень – яка відображає номінальні бюджетні обмеження споживача в певний момент часу.

Дана модель є абсолютно класичною моделлю і несе ряд недоліків, які не дозволяють їй об'єктивно відобразити процес максимізації корисності споживачем в сучасних реаліях.

Зокрема, одним із недоліків моделі є розгляд тільки сукупної корисності. Тобто, в класичні теорії сукупна корисність складається із споживчої корисності товару (U_C) та споживчого надлишку (U_{CS}) [2]. Споживчий надлишок – це приріст корисності від купівлі товару чи послуги за ціною нижчою, ніж споживач готовий заплатити. Тобто, сукупна корисність (TU) у класичній теорії відображатиме така рівність:

$$TU = U_C + U_{CS} \quad (1)$$

Але, дослідження в галузі поведінкової економіки стверджують, що окрім U_C та U_{CS}, існують ще і інші види корисностей, які відіграють важливу роль в процесі прийняття рішень споживачами.

Зокрема, однією із таких корисностей є так-звана «корисність транзакції (U_T), яку вперше відкрив та описав відомий поведінковий економіст Річард Талер [3].

Корисність трансакції – це відчуття задоволення від купівлі товарів та послуг зі знижками. Тобто, коли індивід бачить знижку, в нього зростає бажання купити певний товар у зв'язку із корисністю від вигідної покупки.

Іншим видом корисності є корисність від прийнятого рішення (U_D), яку виявили поведінкові економісти, психологи А. Тверскі та Д. Канеман [4].

Корисність від прийнятого рішення передбачає те, що індивід може оцінити майбутню корисність від купівлі того чи іншого товару, і вибере той товар чи послугу, потенційна корисність від споживання яких, будуть найбільшими. Фактично, даний вид корисності виникає тільки тоді, коли існує ряд товарів субститутів, із яких можна робити вибір. Тобто, сама можливість зробити вибір уже приносить нам додаткову корисність, яка звісно ж впливає на кінцеву TU.

Окрім даних видів корисностей, існує і ряд інших: корисність бренду (U_B), соціальна корисність (U_S) тощо), які ми позначатимемо загально U_N [5].

Таким чином, підсумовуючи вище сказане, ми можемо записати рівняння для TU уже наступним чином:

$$TU = U_C + U_{CS} + U_T + U_D + \ldots + U_N \quad (2)$$

Тобто, ми можемо зробити висновок про те, що максимізація корисності споживачем відбуватиметься за умови наявності максимального числа корисностей:

$$TU_{max} = U_C + U_{CS} + U_T + U_D + \ldots + U_N \quad (3)$$

Чим більшою є кількість таких субкорисностей в окремому товарі чи послузі, тим привабливішим він є в очах потенційного покупця, та здатен принести його споживачеві більшу корисність в порівнянні з іншими товарами-замінниками.

Іншим недоліком даної моделі є те, що класики вважали, що U_C від покупки, а тому і TU, може бути тільки додатньою:

$$U_C > 0 \rightarrow TU > \mathbf{0} \quad (4)$$

Проте, А. Тверскі та Д. Канеман у своїй роботі, присвяченій теорії перспектив [6], довели, що втрати, які несуть люди, вимірюються за допомогою від'ємної корисності. Тобто, невдала покупка, яку можна описати словами

«гроші на вітер», несе в собі від'ємну корисність. Та, що найважливіше, втрати відчуваються вдвічі болючіше ніж виграші. Тобто, якщо отримана гривня принесе індивіду 1 ютель корисності, то втрата однієї гривні відчуватиметься як втрата 2 ютелів корисності. Саме тому, поведінка економів, зокрема в процесі прийняття споживчих рішень, досить часто перебуває під впливом ризику втрат. А такий вплив класична модель поведінки споживача не розглядає.

Що стосується бюджетних обмежень у даній моделі – то вони тільки кількісні. Тобто, крива бюджетних обмежень відображає різні комбінації двох товарів чи послуг, які може придбати споживач. Проте, різні споживачі використовують різні джерела доходу для того щоб покривати витрати на своє споживання. Так, доходом можуть бути зароблені кошти (заробітна плата), незароблені кошти (грошовий подарунок) або, ми можемо використовувати кредитні кошти для фінансування свого споживання.

Проте, чи однаково поводять себе споживачі при витрачанні коштів із різних джерел доходу? Класична теорія каже що так. Тобто, прийняття рішення не повинне залежати від джерела походження доходу. У індивіда є потреби і він їх готовий задовольняти, а джерело походження доходів при цьому, не відіграє жодної ролі. Натомість, номінальна велична доходу впливає, адже споживач не може купити товарів та послуг на суму більшу, ніж є у нього у розпорядженні (включаючи доступний кредитний ресурс, який теж є обмеженим).

Ми погоджуємося із другою частиною твердження. Тобто, споживач і справді приймає рішення у межах наявних фінансових ресурсів.

Проте, ми також вважаємо, що джерела походження доходів мають значення, і є ключовим фактором прийняття рішення споживачами.

Тобто те, що раніше розглядалося як «Нібито несуттєвий фактор (ННФ)», насправді є суттєвим фактором.

Саме тому, з метою доповнення класичної теорії поведінки споживача для відображення реальних економічних процесів, ми пропонуємо інтегрувати в дану теорію нові обмеження якісного характеру.

Такими обмеженнями ми пропонуємо вважати «Альтернативну корисність доходу (U_A)» – втрату корисності з метою отримання однієї грошової одиниці доходу. Враховуючи той факт, що час, як ресурс – обмежений, то для того, щоб заробити 1 грошову одиницю доходу, нам потрібно відмовитися від тієї корисності, яку ми б могли отримати від альтернативної діяльності.

Таким чином, в процесі споживацького вибору, економічний суб'єкт на підсвідомому рівні порівнює втрачену корисність із тією корисністю, яку він отримає від купівлі того чи іншого товару/послуги. Тобто, прийняття рішення про купівлю відбуватиметься за наступної умови:

$$TU = U_c + U_t + U_b + U_s + \cdots + U_n \geq U_A \quad (5)$$

Саме тому, споживачі завжди порівнюють альтернативну вартість доходу із очікуваною сукупною корисністю. Адже, якщо $TU < U_A$, то така покупка відчуватиметься як втрата і не принесе споживачеві бажаного задоволення. А оскільки, гумани, відповідно до теорії перспектив, надають перевагу уникненню втрат, відповідно, споживач не прийме рішення про витрачання свого доходу на купівлю такого товару чи послуги.

Але, слід зауважити, що концепція «Альтернативної корисності доходу» не підходить для усіх видів доходу. Якщо у вас трудовий дохід – то він, безумовно, матиме альтернативну корисність. Якщо ж дохід не зароблений, то його альтернативна корисність дорівнюватиме нулю. Адже, суб'єкт не витрачав свого часу та своїх фізичних та інтелектуальних ресурсів на те, щоб його отримати. Саме тому, за таких умов, альтернативна корисність незаробленого доходу становитиме нуль ($U_A = 0$).

Тоді, за умов витрачання незаробленого доходу, будь-яка покупка принесе споживачеві або додатню корисність, або нульову (за умови того, що придбаний товар/послуга не сподобається):

$$TU \geq 0 \quad (6)$$

Також слід зазначити, що, оскільки альтернативна вартість доходу становить 0, то витрата такого доходу потенційно не здатна створити відчуття втрат. Саме тому, при наявності таких доходів, споживачі готові ризикувати більше з метою пошуку того товару чи послуги, який забезпечить їм найбільшу корисність (TU→Max).

Тобто, підсумовуючи все вищесказане, ми можемо сформулювати нову умову максиміза-

ції корисності споживача, або умову прийняття споживчого рішення:

$$\begin{cases} Q_X P_X + Q_Y P_Y + \cdots + Q_N P_N \leq B \\ TU_{Q_X P_X} \geq \left| U_{\frac{A}{Q_X P_X}} \right|; \\ TU_{Q_Y P_Y} \geq \left| U_{\frac{A}{Q_Y P_Y}} \right|; \\ \cdots\cdots\cdots\cdots\cdots\cdots \\ TU_{Q_N P_Y} \geq \left| U_{\frac{A}{Q_N P_Y}} \right|. \end{cases} \quad (7)$$

де, $Q_i P_i$ – вартість витрат на Q одиниць товару і за ціною P;

B – бюджет споживача (сума його доходів);

$TU_{Q_i P_i}$ – сукупна корисність від споживання Q-одиниць товару і за ціною P;

$\left| U_{\frac{A}{Q_i P_i}} \right|$ – альтернативна корисність суми доходу, що може бути використана на купівлю Q одиниць товару і за ціною P.

Слід зауважити, що $\left| U_{\frac{A}{Q_i P_i}} \right|$ ми беремо із модулем, оскільки альтернативна корисність – це втрачена корисність, яка вимірюється у від'ємних числах.

Що стосується прийняття рішення щодо купівлі окремо взятого товару чи послуги, то тоді прийняття рішення про купівлю відбуватиметься за наступних умов:

$$\begin{cases} Q_X P_X \leq B_X; \\ TU_{Q_X P_X} \geq \left| U_{A/Q_X P_X} \right|. \end{cases} \quad (8)$$

де B_X – частина бюджету споживача, виділена на придбання Q одиниць товару і за ціною P.

Варто зазначити, що бюджетні обмеження також відіграють вагому роль в нашій моделі. Адже, за умов відсутності бюджетних обмежень альтернативної корисності теж не буде $(U_A = 0)$, а тому споживачі не обмежуватимуть, а навпаки збільшуватимуть споживання з метою пошуку того набору товарів, який приноситиме їм максимальне задоволення (TU→Max).

З метою первинного тестування нашої теорії, нами було проведене соціологічне опитування. Участь в даному опитуванні взяли 201 респондент.

Зокрема, учасникам опитування необхідно було відповісти на два питання. Перше питання звучало наступним чином: «Ви вирішили повечеряти у Вашому улюбленому закладі (ресторан/кафе/бар/інше). Ви виявились 10000-ним клієнтом, і в якості подарунку, Вам вручили сертифікат на безкоштовну вечерю. З більшою ймовірністю, Ви:

1) Виберете те, що зазвичай / Вашу улюблену страву в цьому закладі;

2) Вирішите поекспериментувати та замовите страву, яку раніше не куштували / щось новеньке із меню.»

Інше питання було таким: «Ви вирішили повечеряти у Вашому улюбленому закладі (ресторан/кафе/бар/інше). Вартість такої вечері Ви оплачуєте самостійно із власного бюджету. З більшою ймовірністю, Ви:

1) Виберете те, що зазвичай / Вашу улюблену страву в цьому закладі;

2) Вирішите поекспериментувати та замовите страву, яку раніше не куштували / щось новеньке із меню.»

Результати виявилася досить очікуваними. Так, на перше запитання, відсоток респондентів, який вибрав варіант 1, становив 17,9% (36 респондентів), а відсоток опитаних, який вибрав варіант 2 становив 82,1% (165 респондентів) відповідно.

Натомість, в другому питанні, відсоток опитаних, який вибрав варіант 1 становив 71,1% (143 опитаних), а відсоток респондентів, який вибрав варіант 2 – становив 28,9% (58 респондентів).

Таку різницю у виборі споживачів, можна пояснити відсутністю альтернативної корисності доходу у першому випадку, та навпаки, присутністю такої корисності у другому випадку.

Як бачимо, за відсутності альтернативної корисності доходу, споживачі готові більше ризикувати. Це пояснюється тим, що, по перше, за відсутності альтернативної корисності доходу, будь-який вибір споживача, буде його потенційним виграшем або виграшем з нульовою корисністю, якщо вибрана страва не сподобається:

$$(U_A = 0) \rightarrow (TU \geq 0) \quad (9)$$

У випадку з наявністю альтернативної корисності доходу, потенційно страва може виявитись не смачною для споживача, і в такому випадку, вибір споживача принесе йому потенційні втрати, які вимірюватимуться від'ємною корисністю. Саме тому, при наявності бюджетних обмежень, споживачі надають перевагу тим стравам, які вони уже коштували, і корисність від споживання яких прямує до максимуму:

$$\mathbb{I}\left(U\right]_A = n\right) \rightarrow \left(TU \geq n\right), \quad (10)$$

де n – оцінка альтернативної корисності доходу споживачами, що вимірюється в ютелях.

Висновки. Таким чином, розширюючи класичну модель ми можемо об'єктивніше та достовірніше описувати процес прийняття рішень, щодо споживання в реальній економіці, та, щонайважливіше, робити реалістичніші прогнози щодо майбутнього економіки на макрорівні. Адже, споживання займає найвагомішу частку у сукупному ВВП та є одним із драйверів економічного зростання. Саме тому, реалістична модель на мікрорівні дасть змогу краще прогнозувати та моделювати економічні процеси на макрорівні.

Література

1. Мікроекономіка: підручник / [А.П. Наливайко, Л.А. Азьмук, П.Г. Банщиков та ін.]; за наук. ред. А.П. Наливайка. – К. : КНЕУ, 2011. – 446, [2] с.

2. Мікроекономіка: принципи, проблеми та політика / Кемпбелл Р. Макконнелл, Університет штату Небраска, Стенлі Л. Брю, Тихоокеанський лютеранський університет, Шон М. Флінн, Коледж Скриппса. – Двадцяте видання. – 670 сторінок. – (Серія McGraw-Hill: економіка).

3. Річард Х. Талер. На шляху до позитивної теорії споживацького вибору // Журнал економічної поведінки та організацій I. 1980. № 1. С. 39-60.

4. Даніель Канеман та Амос Тверськи. Рішення, цінності та рамки // Cambridge University Press. 2000. – Кембридж, Великобританія. – 840 с.

5. Даніель Рід. Теорія корисності від Джеремі Бентама та Даніеля Канемана // Роздуми та міркування. 2007. Том 13, Випуск 1. С. 45–61.

6. Даніель Канеман та Амос Тверськи. Теорія перспектив: Аналіз прийняття рішень в умовах ризику // Econometrica 1979. 47, вип. 2. С. 263–91.

References

1. Microeconomics: student book / [A.P. Nalyvaiko, L.A. Azmuk, P.H. Banshchykov and others.]; edited by A.P. Nalyvaiko. – K. : KNEU, 2011. – 446 p.

2. Microeconomics : principles, problems, and policies / Campbell R. McConnell, University of Nebraska, Stanley L. Brue, Pacific Lutheran University, Sean M. Flynn, Scripps College. – Twentieth edition. – 670 pages. – (The McGraw-Hill series : economics).

3. Thaler, Richard H. 1980. «Toward a Positive Theory of Consumer Choice.» Journal of Economic Behavior and Organization I, no. I: 39-60.

4. Kahneman, Daniel, and Amos Tversky. 2000. Choices, Values and Frames. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

5. Read, Daniel. 2007. Utility theory from Jeremy Bentham and to Daniel Kahneman. Thinking and Reasoning, Volume 13, Issue 1: 45-61.

6. Kahneman, Daniel, and Amos Tversky. 1979. «Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk.» Econometrica 47, no. 2: 263-91.

УДК 332:63

Матковський П. Є., Сас Л. С.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

З'ясовано, що процеси діджиталізації в сільськогосподарських підприємствах створюють необхідність технологічного оновлення виробництва та модернізації цих суб'єктів аграрного сектору економіки. Встановлено, що важливим постає не тільки аналіз інноваційних надбань всередині країни, а й порівняння кращих закордонних практик державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Обгрунтовано, що перебуваючи на порозі зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення слід зважити та імплементувати усталену світову практику державної підтримки в аграрному секторі, адже існуючі сьогодні структурні перекоси між вітчизняними та закордонними сільськогосподарськими підприємствами спроможні породити невідворотні процеси у виборі перспективної моделі розвитку вітчизняного агропромислового комплексу.

Ключові слова: *державна підтримка сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарські підприємства, модернізація, технологічне оновлення виробництва, аграрна сфера, процеси осучаснення агропідприємств.*

Matkovskyi P. Y., Sas L. S.

THE ROLE AND PLACE OF STATE SUPPORT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF TECHNOLOGICAL RENEWAL OF PRODUCTION AND MODERNIZATION OF ECONOMY

Digitization processes in agricultural enterprises create the need for technological upgrading of production and modernization for these actors of the agricultural sector of the economy. Not only is it important to analyze innovative assets domestically, but also to compare the best foreign practices of state support for agricultural producers. At the threshold of lifting the moratorium on the sale of agricultural land, it is necessary to weigh and implement the established world practice of state support in the agrarian sector, since the existing structural distortions between domestic and foreign agricultural enterprises are capable of generating irreversible processes in the development of a viable choice of prospects.

Key words: *state support for agricultural enterprises, agricultural enterprises, modernization, technological modernization of production, agrarian sphere, processes of modernization of agricultural enterprises.*

Вступ. Для формування стратегії модернізації державної підтримки сільськогосподарських підприємств важливо проаналізувати не тільки допущені помилки, а й досвід розвинених країн. Доволі актуальним є запозичення досвіду щодо новітніх розробок у державних програмах Європейського Союзу (ЄС-28), тим паче, коли доступна інформація щодо планових бюджетних виплат країнам-учасницям ЄС-28.

Постановка завдання. Вітчизняні науковці при аналізі діяльності сільськогосподарських підприємств часто обмежуються міжобласними порівняннями виключно в межах території України, порівнянням в динаміці, не використовуючи при цьому досвід, практику, компетентності у веденні сільського господарства, якими володіють агропідприємства інших держав. Тому, як ознака модернізації, завданням статті постає аналіз та порівняння державної підтримки сільськогосподарських підприємств в країнах Європейського Союзу та України.

Результати. Сформовано передбачуваний для фінансування суб'єктів сільського господарства бюджет на 2021-2027 рр. Для України важливо побачити не тільки розміри видаткової частини, а й структуру, визначальні напрями, фінансування, які повинні нас зорієнтувати на сучасні тенденції, потреби, підтримка яких покликана з максимальною віддачею розвивати аграрний сектор економіки і сільські території загалом.

Сільське господарство ЄС-28 характеризується такими елементами:

– мала частка великих сільськогосподарських підприємств: господарства з площею понад 100 га становлять 2,7%, в той час, коли в Україні серед сільськогосподарських підприємств такий показник становить 97,4 %;

– молоді фермери: 5,9 % господарів – у віці менше 35 років, тоді як лише 30,6 % – старші 64 років;

– значний внесок в економіку країни, однак слабший за рівнем зайнятості: сільське господарство складає 1,6 % у ВВП ЄС-28, і 4,7 % від загальної зайнятості, в Україні – 12 % та 6,7 % відповідно.

Згідно з останнім опитуванням Євробарометра, опублікованими у січні 2016 року, жителі ЄС-28 вважають, що діяльність фермері повинна виконувати два важливі завдання, "пропонувати населенню широкий спектр якісної продукції – (42 %) та "захист довкілля – (30 %) [1].

Що стосується основних цілей політики щодо сільського господарства та розвитку сільських територій, то 49 % жителів ЄС-28 головною умовою для того, щоб сільськогосподарська продукція була якісною, безпечною

та надійною вважають "необхідність забезпечення справедливого рівня життя фермерів [2]. Ці та ряд інших опитувань лягли в основу подальших розробок щодо майбутньої державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників у Європейському Союзі.

На семирічну державну підтримку сільського господарства(2021-2027 рр.), генеральним урядом ЄС-28 пропонується витратити 365 млрд євро (у поточних цінах). Це складає в середньому 28,5 % загального бюджету на цей період. Такі видатки поділяються на три складові: на адресні платежі планується застосувати 265,2 млрд євро, 20 млрд євро – на заходи підтримки ринку та 78,8 млрд євро – на розвиток сільських територій.

Відомо, що комісія з планування підтримки сільського господарства Європейського Союзу формує концепцію розвитку щоразу на семирічний термін. Таким чином, на 2014-2020 рр. було визначено 64 основних напрями діяльності у сфері розвитку аграрного сектора економіки. Однак, на наступну семирічку планується звузити (згрупувати) минулі напрями концепцію ССП у 10 загальних цілей з наданням більшої свободи країнам-членам ЄС-28, можливості їм співпрацювати з фермерами, щоб самостійно визначати, які дії слід вжити на національному або регіональному рівні.

До дев'яти узагальнених цілей належать:

1. підтримка гідних доходів фермерських господарств та стійкості в усьому Європейському Союзі (для посилення продовольчої безпеки);
2. посилення ринкової орієнтації та підвищення конкурентоспроможності, залучаючи більше уваги до досліджень, технологій та оцифрування;
3. поліпшення становища фермерів серед інших видів приватних підприємців;
4. орієнтація на зменшення кліматичних змін та адаптації до них, стале виробництво енергії;
5. підтримка сталого розвитку та ефективне управління природними ресурсами: вода, ґрунт, повітря;
6. сприяння охороні біорізноманіття, зміцненню екосистемних послуг та захисту місць існування та ландшафту;
7. залучення молодих фермерів та сприяння розвитку господарської діяльності у сільській місцевості;
8. сприяння зайнятості, зростанню, соціальній включеності та місцевому розвитку в сільській місцевості, включаючи біоекономіку та стале лісове господарство;
9. покращення реакції сільського господарства ЄС на соціальні потреби в продуктах харчування та здоров'ї, включаючи безпечну, збагачену поживними речовинами та стійку їжу, а також добробут тварин;
10. просування знань, інновацій та оцифрування в сільському господарстві та сільській місцевості [3].

Така структура державної підтримки суб'єктів сільського господарства є цілком виправданою з огляду на поточні й потенційні екологічні, кліматичні та соціальні дисбаланси. Проте, вітчизняна підтримка сільськогосподарських підприємств, кардинально відрізняється за своїми цілями і структурою. Не вдаючись у деталі порівняння вартісної складової, згадаємо структуру державної підтримки Міністерства аграрної політики і продовольства України з огляду на назви основних цільових програм впродовж 2013-2019 рр., визначених бюджетами України за відповідні періоди:

– фінансова підтримка створення оптових ринків сільськогосподарської продукції;

– підготовка кадрів для агропромислового комплексу вищими навчальними закладами I і II рівнів акредитації;

– підготовка кадрів для агропромислового комплексу вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації, методичне забезпечення діяльності навчальних закладів;

– фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів;

– витрати Аграрного фонду, пов'язані з комплексом заходів зі зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду;

– державна підтримка галузі тваринництва;

– фінансова підтримка розвитку фермерських господарств;

– державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними;

– державна підтримка тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва).

– фінансова підтримка сільгосптоваровиробників [4].

З переліку назв вітчизняних цільових програм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (зрештою і в їхньому змісті також) не спостерігається акцентів на збереження довкілля та клімату, залучення молодих фермерів; інструменти управління ризиками; знання та інновації, що натомість концептуально заплановано впровадити в Європейському Союзі. Для України важливо запозичити концепції десяти напрямів планової державної підтримки та імплементувати у вітчизняні цільові програми, стимулюючи молодих господарів і власників землі до екологічно-чистого, кліматично-раціонального, ризиково-захищеного, інноваційного-обґрунтованого сільськогосподарського виробництва.

Для досягнення таких цілей ЄС змінив тактику на перенесення фокусу з дотримання правил і вимог на ефективність і досягнення цілей. Перехід від загальноприйнятого підходу до індивідуального забезпечує наближення безпосередньо до тих, хто займається сільськогосподарським виробництвом. Такий підхід створює державам-членам ЄС більший простір для свободи у вирішенні питань щодо оптимального досягнення спільних цілей, реагуючи на конкретні потреби сільськогосподарських підприємств, сільського населення та широкої громадськості. Господарі на аграрних підприємствах найкраще знають, яку підтримку їм потрібно для покращення результатів.

Нова система підтримки сільськогосподарських товаровиробників сприятиме фермерам та органам влади використовувати нові технології, щоб допомогти їм у роботі. Наприклад, розроблена нова система моніторингу на основі систематичного, цілорічного дистанційного спостереження за сільськогосподарською діяльністю. Це покликано замінити традиційні методи верифікації, такі як перевірки на місцях. Заявникам буде запропоновано використовувати новітні цифрові інструменти, такі як геопросторовий додаток (GSA), залучаючи супутникові технології, щоб фермери могли подавати точні заявки на свою землю, при цьому знижуючи рівень помилок у деклараціях та уникаючи штрафних санкцій.

Відповідно до нової спільної сільськогосподарської підтримки (ССП), від держав-членів вимагається надати фермерам систему консультативних послуг, що охоплюють широке коло питань, викладених у самому регламенті. Вони включають: консультації щодо всіх вимог та умов на рівні сільськогосподарських підприємств, які випливають із стратегічного плану загальної політики в галузі сільського господарства; способи забезпечення дотримання екологічного законодавства щодо води, пестицидів, чистого повітря тощо; управління ризиками; доступ до інновацій та технологій.

Цікавим для наслідування є зниження верхньої межі фінансування сільгоспвиробників (як правило, найбільші за обсягами видатки припадають на доволі фінансово-стійкі великі аграрні підприємства) з метою перерозподілу адресних платежів між малими та середніми господарствами.

Для цього комісія планування державної підтримки сільського господарства ЄС-28 пропонує зменшити виплати з 60 000 євро та обов'язковий верхній ліміт для платежів понад 100 000 євро на ферму [5]. Збережені асигнування розподіляться у кожній державі-члені або шляхом перерозподілу адресних платежів, або у формі фондів розвитку сільського господарства, насамперед, щоб більша частка видатків прямих платежів у кожній країні надходила на малі та середні господарства.

Згладжування проблеми мотивації молодих фермерів планується здійснити за допомогою додаткового фінансування. Держави-члени ЄС повинні виділяти щонайменше 2% національного розподілу на прямі виплати молодим фермерам, які працюють за професією, у вигляді виплат, що доповнюють їх базову підтримку доходу або стартові субсидії; якщо країни визнають свою потребу, вони зможуть витратити більше коштів на заохочення молодих фермерів до створення сільськогосподарського підприємства та провадження підприємницької діяльності [5].

У плануванні розподілу видатків на спільну сільськогосподарську політику серед двадцяти восьми держав-членів ЄС зберігається значна вага за п'ятіркою лідерів, про що свідчать дані табл. 1.

Три з десяти конкретних цілей майбутньої ССП стосуються довкілля та охоплюють питання зміни клімату, природних ресурсів, біорізноманіття і ландшафтів.

У своїх стратегічних планах ССП державам-членам потрібно уточнити, як вони мають намір досягти своїх цілей та забезпечити, щоб їхні фермери відповідали всім екологічним та кліматичним вимогам. Вони докладно описують як використовуватимуть ресурси з трьох

Таблиця 1

Планові частки асигнувань для окремих держав-членів ЄС-28 за поточними цінами на період 2021-2027 рр.

Країни-учасники ЄС-28	Прямі платежі		Ринкові заходи		Сільський розвиток		Разом	
	млн євро	%	млн євро	%	млн євро	%	млн євро	%
Франція	44464,1	16,8	3385,1	16,1	7522,4	9,5	55371,6	15,2
Німеччина	30003,0	11,3	263,5	1,3	6158,0	7,8	36424,5	10,0
Іспанія	29750,3	11,2	2921,7	13,9	6228,2	7,9	38900,2	10,7
Італія	22146,8	8,4	2262,1	10,8	7902,2	10,0	32311,0	8,9
Польща	18859,5	7,1	31,3	0,1	8198,2	10,4	27088,9	7,4
Інші	119976,3	45,2	12136,3	57,8	42791,0	54,3	174903,8	47,9
Разом	265200,0	100,0	21000,0	100,0	78800,0	100,0	365000,0	100,0

Джерело: складено автором за даними Євростату [6].

стовпів ССП для підтримки своєї стратегії табл. 1. Кінцеві цілі будуть встановлені, а прогрес оцінюватися щороку.

Амбітні припущення щодо клімату, довкілля та біорізноманіття будуть реалізовуватися різними способами: нова система "обумовленості визначить усі форми підтримки доходів для фермерів (та інші виплати, пов'язані з площею та тваринами) залежно від використання екологічних та кліматичних методів ведення сільського господарства. Посилення державної підтримки, залежно від дотримання підвищених стандартів – це поступ вперед, порівняно з положеннями, що діють відповідно до чинної ССП.

Нова система екологічних програм, що фінансуються за рахунок розподілу на прямі платежі, буде обов'язковою для держав-членів, тоді як фермери не будуть зобов'язані брати в цьому участі. Екологічні програми слугуватимуть досягненню кліматичних та екологічних цілей. Однак кожна держава-член ЄС-28 формуватиме їх на власний розсуд. Прикладом може бути фінансування екопрограми, яка передбачає повну відмову від використання добрив для покращення якості води. Пов'язані платежі можуть бути запропоновані як "додаткові прямі платежі фермерам або у вигляді окремих програм [7].

Державам-членам доведеться виділити щонайменше 30 % її бюджету на розвиток сільських територій для екологічних та кліматичних заходів [8]. Кошти на розвиток сільського господарства будуть використані для підтримки кліматичних та екологічних заходів, зокрема, на так звані "Зобов'язання щодо агроекології та клімату, які, як і описані вище інструменти, будуть обов'язковими для держав-членів, але добровільними для фермерів. Програми розвитку сільського господарства можуть також використовуватися для фінансування низки інших видів діяльності, таких як передача знань, екологічно чисті інвестиції, інновації та співпраця. Така підтримка може бути спрямована на фермерів, лісівників та інших організацій у сільській місцевості.

Фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища в районах з природними обмеженнями, таких як гірські або прибережні регіони, буде додатково до 30% з стовпця розвитку сільських територій (табл. 1).

Відповідно до зобов'язань Союзу щодо виконання Паризьку угоду та цілі ООН щодо сталого розвитку, очікується 40 % загальних видатків ССП виділяти на кліматичні дії.

Висновки. Плановою комісією з питань спільної сільськогосподарської підтримки ЄС-28 визначено три блоки пріоритетних концепцій державної підтримки на 2021-2017 рр., котрі сьогодні є актуальними і для України.

1) Підвищення екологізації виробництва в аграрному секторі економіки:

– диверсифікація сільськогосподарських культур: більша різноманітність сільськогос-

подарських культур робить ґрунт та екосистеми більш стійкими;

– постійні пасовища: пасовища утримують вуглецю та формують біологічного різноманіття у сільській місцевості. Співвідношення постійних сільськогосподарських земель встановлюється країнами ЄС на національному або регіональному рівні. Країни ЄС призначають зони екологічно чутливих постійних лук. Фермери не можуть орати або перетворювати постійні пасовища на ріллю;

– фермери з ріллею, що перевищує 15%, повинні становити принаймні 5% від загальної чисельності, що належить до зони екологічного спрямування;

– пропагування здорового способу життя, включаючи виробництво і споживання безпечної, збагаченої поживними речовинами їжі.

2) Підтримка доходів сільськогосподарських підприємств з акцентом на стимулювання зайнятості, припливу молодих кадрів у галузь.

3) Розробка программ щодо підвищення інноваційно-інвестиційної атракційності сільськогосподарських товаровиробників, залучаючи оцифровування, інтернет-комунікації.

Література

1. Державна підтримка сільського господарства Франції. URL : https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-in-your-country/ pdf/fr_ fr.pdf (дата звернення : 29.05.2019р.).

2. Молоді чоловіки і жінки у фермерстві URL : https://en.euractiv.eu/wp-content/uploads/sites/2/special-report/EURACTIV-Special-Report-Young-people-and-women-in-EU-farming.pdf. (дата звернення : 29.05.2019р.).

3. Державна підтримка сільського господарства країн-учасників ЄС-28 після 2020. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ MEMO_18_3974 (дата звернення : 29.05.2019р.).

4. Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних націй: Вартість валової продукції в доларах США. URL : http://www.fao.org/faostat/ ru/#data/RL (дата звернення : 27.09.2019р.).

5. Німеччина має сотні програм фінансової підтримки бізнесу. Особливо експортерів
URL : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/88990/Nimechchyna_maje_ sotni_program_finansovoji_pidtrymky_biznesu?a_srt=&a_offset=0 (дата звернення : 29.05.2019р.).

6. База даних Євростат. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/data/database (дата звернення : 29.05.2019р.).

7. Agriculture DG loses state aid oversight to boost competition rules
URL : https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/agriculture-dg-loses-state-aid-competence-to-boost-competition-rules/ (дата звернення : 29.05.2019р.).

8. In a Search for Equity: Do Direct Payments under the Common Agricultural Policy Induce Convergence in the European Union? URL : https://www.mdpi.com/2071-1050/11/12/3462/pdf-vor (дата звернення : 29.05.2019р.).

References

1. State support for agriculture in France. URL: https://ec.europa.eu/agriculture /sites/agriculture/files/cap-in-your-country/pdf/fr_fr.pdf (accessed 29 May 2019).

2. Young Men and Women in Farming URL: https://en.euractiv.eu/wp-content/uploads/sites/2/special-report/EURACTIV-Special-Report-Young-people-and-women-in-EU-farming.pdf. (due date: 29/05/2019).

3. State support for agriculture of the EU-28 participating countries after 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ MEMO_18_3974 (accessed 29 May 2019).

4. United Nations Food and Agriculture Organization: The cost of gross output in US dollars. URL: http://www.fao.org/faostat/en/#data/RL (accessed September 27, 2019).

5. Germany has hundreds of financial support programs for businesses. Especially exporters
URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/88990/Nimechchyna_ maje_sotni_program_finansovoji_pidtrymky_biznesu?a_srt=&a_offset=0 (accessed 29/05/2019).

6. Eurostat database. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/data/database (accessed May 29, 2019).

7. Agriculture DG loses state aid to increase competition rules URL : https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/agriculture-dg-loses-state-aid-competence-to-boost-competition-rules/ (accessed 05/29/2019).

8. In a Search for Equity: Do Direct Payments Under the Common Agricultural Policy Induce Convergence in the European Union? URL : https://www.mdpi.com/2071-1050/11/12/3462/pdf-vor (accessed May 29, 2019).

УДК 33:631.1

Левандівський О. Т.

ІНВЕСТИЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено підходи до вивчення інвестування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання. У ґенезі цієї проблеми показано основні підходи.

Обґрунтовуються окремі напрямки інвестиційної політики. При цьому вважається що інвестування є важливим інструментом сталого розвитку держави та забезпечення її продовольчої безпеки. Однак в сучасних умовах питання організації фінансового забезпечення аграрного сектору економіки потребує нового підходу, вдосконалення розглянутих програм державної підтримки шляхом проведення активних заходів на рівні сільгосппідприємств, впровадження нових фінансово-кредитних структур.

Наголошується, що при організації і веденні сільськогосподарського виробництва, а також при розробці заходів з вдосконалення його організаційно-економічного механізму необхідно враховувати, особливості сільськогосподарської діяльності без яких неможливо досягти високого рівня ефективності виробництва.

Ключові слова: *інвестування, сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарська діяльність, сільське господарство.*

Levandivskyi O. T.

INVESTMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article explores approaches to the study of investing in agricultural enterprises in modern economic conditions. The genesis of this problem shows the main approaches.

Some directions of investment policy are substantiated. At the same time, it is considered that investment is an important tool for sustainable development of the country and ensuring its food security. However, in the current context, the issue of financial support for the agricultural sector requires a new approach, improvement of the considered state support programs through active measures at the level of agricultural enterprises, introduction of new financial and credit structures.

It is emphasized that the organization and management of agricultural production, as well as the development of measures to improve its organizational and economic mechanism must be taken into account, the features of agricultural activities without which it is impossible to achieve a high level of production efficiency.

Key words: *investments, agricultural enterprises, agricultural activity, agriculture.*

Вступ. На етапі становлення та розвитку інноваційної економіки сільськогосподарським підприємствам необхідне широкомасштабне фінансування своєї діяльності, впровадження у виробничі процеси провідних результатів науково-дослідних та конструкторських розробок, страхування існуючих та прорахунок потенційних ризиків, побудови якісної транспортної та торговельної інфраструктури. Тому у своїй діяльності сільськогосподарські підприємства використовують два види фінансових ресурсів: власні та залучені (зокрема, інструменти інвестування та кредитування).

Проблемам капітальних інвестицій в сільському господарстві присвячено багато наукових праць. Заслуговують на увагу праці Андрійчука В.Г., Кириленко І.Г., Кісіля М.І., Маліка М.Й, Однорога М.А., Поплавського В.Г., Саблука П.Т. Урби С. І. та ін. Розглянувши за останні роки опубліковані праці з капітальних інвестицій в сільському господарстві можна зробити висновок, що методичні та практичні аспекти не отримали достатнього наукового та аналітичного відображення.

Постановка завдання. Проаналізувати динаміку, структуру та стан капітального інвестування сільськогосподарських підприємств, джерел формування у 2013–2018 рр. Простежити напрями використання інвестицій у сільському господарстві та основні шляхи підвищення інвестиційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників.

Порівняти рівень забезпеченості сільського господарства України з провідними країнами світу.

Результати. Основною формою фінансування розвитку сільськогосподарських підприємств є інвестиції. Попри істотне нарощування масштабів сільськогосподарського виробництва рівень інвестиційної активності підприємств агропромислового комплексу України все ще залишається достатньо низьким.

Як зазначають науковці, обсяг освоєних (використаних) капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки за січень-грудень 2018 року порівняно з попереднім роком у цінах відповідних років збільшився на 14,0%. Втім, з урахуванням інфляції їх реальний приріст становив лише 8,5%. Це найнижчий показник темпів приросту капітальних інвестицій за останні три роки: у 2016році він становив 49,5%, а у 2017 році – 30,7%[1].

Таким чином, існує нагальна потреба в активізації розвитку інвестиційної діяльності в галузі АПК. Досягнення ефективних результатів неможливе без розробки оптимальних заходів державного регулювання на перспективу: стабільна законодавча база, що захищатиме сільськогосподарських виробників та інвесторів; розробка та впровадження інформаційно-методичної бази запровадження інвестиційної діяльності; забезпечення потреби сільського господарства у кадровому забезпеченні; розробка ефективних інвестиційних програм в галузі АПК як на регіональному, так і на державному рівнях, що сприятиме надходженню коштів на реалізацію, в першу чергу, таких інвестиційних проектів, реалізація яких принесе найбільш очікуваний соціальний та економічний ефект.

За розрахунками ННЦ «Інституту аграрної економіки» НААН, для розвитку сільське господарство України потребує від 75 млрд грн інвестицій щороку [2]. Отже, дефіцит фінансових ресурсів очевидний. Через поглиблення світової глобалізації переорієнтовуються й підходи до регулювання державної політики сільськогосподарського виробництва, якості продукції тощо.

Капітальні інвестиції за основними напрямами використання в Україні за рахунок коштів державного бюджету, як видно з даних *таб.1*, за останні шість років зросли з 6,0 млрд. грн. у 2013році до 21,1 млрд. грн. у 2018році. Питома вага їх у 2018році зросла до 4,0% з 2,6% – у 2013році. Однак кошти іноземних інвесторів у 2018році порівняно з 2013роком зменшилися на 2,2 млрд. грн., або на 59,5%, а в порівнянні з 2017роком зменшилися на 4,2 млрд. грн. або на 73,7%.

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за 2013-2018 роки

млрд. грн.

Джерела фінансування	Роки						Відхилення 2018 р. від			
							2013 р.		2017 р.	
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	+/-	%	+/-	%
Усього	231,3	204,1	251,1	326,2	412,8	526,3	295,0	227,5	113,5	127,5
кошти державного бюджету	6,0	1,5	6,1	7,5	14,3	21,1	15,1	351,7	7.5	147,5
кошти місцевих бюджетів	6,6	5,3	12,4	23,2	38,2	45,7	39,1	692,4	8,7	119,6
власні кошти підприємств та організацій	152,9	145,9	169,3	226,4	288,6	375,3	222,4	245,4	86,7	130,0
кредити банків та інші позики	30,5	18,0	18,3	23,2	21,8	35,3	4,8	115,7	13,5	161,9
кошти іноземних інвесторів	3,7	5,5	7,8	9,4	5,7	1,5	-2,2	40,5	-4,2	26,3
кошти населення на будівництво житла	23,5	21,4	30,3	29,1	32,3	33,8	10,3	143,8	1,5	104,6
інші джерела фінансування	8,1	6,5	6,9	7,4	11,9	13,6	5,5	167,9	1,7	114,3

Джерело: розраховано автором за даними[3]

Сучасні умови кризового недовиробництва обумовлюють недостатність забезпечення умов власного відтворення з боку сільськогосподарських підприємств. При цьому сприяння розвитку процесів інтеграції в АПК сприятиме технологічній, технічній, організаційно-економічній взаємодії та зростанню усіх суб'єктів таких відносин.

Процеси поглиблення реальної інтеграції виробництва, як сільськогосподарського, так і промислового, обумовлюють створення додаткового синергічного ефекту, що дає змогу досягнути вищої економічної ефективності інтегрованого виробництва. Резервами активізації синергічного ефекту є:

– істотне скорочення втрат продукції сільськогосподарського виробництва, особливо тієї частки продукту, що може зіпсуватись, завдяки скороченню часових проміжків промислової переробки та збиранням;

– підвищення масштабів виробництва кінцевої продукції завдяки оптимальної та продуманої утилізації сільськогосподарської продукції та побічних відходів, які можуть повністю зіпсуватись або неефективно використовуватись без інтегрованого виробництва;

– істотне зниження втрат, що виникають внаслідок транспортування сировини до локацій переробки як на обширних переробних заводах, так і на зустрічних продовольчих підприємствах для споживання місцевим населенням.

Найбільш цікавою організаційною формою, що сприятиме інтенсифікації розвитку інвестиційної діяльності в сільському господарстві є створення регіональних інформаційних центрів. Основною метою його діяльності є збір та подання достовірної інформації суб'єктам інвестиційного процесу про перспективні інвестиційні проекти в регіональні об'єкти АПК.

Поряд з тим, усі процеси діяльності такого центру повинні напрямлятись на збір поточної інформації щодо інвестиційної привабливості обласних сільськогосподарських товаровиробників. Надзвичайно важливим є складання та використання рейтингу інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, на основі якого усі учасники інвестиційного процесу можуть оцінити можливості та загрози, вигоди та втрати від реалізації того чи іншого інвестиційного проекту.

Проте створення такої системи на основі тільки фінансування державного чи місцевого бюджетів неефективно, оскільки активно користуватись інформацією зможуть фізичні та юридичні особи, які зацікавлені в її отриманні. Тому доцільно його побудувати на акціонерній (пайовій) участі банків, регіональних адміністрацій, статистичних та інших підприємств та організацій.

На основі результатів діяльності інформаційного центру можна скласти інвестиційну мапу регіону, яка буде враховувати увесь комплекс поданих для аналізу інвестиційних проектів підприємств АПК і різних регіонів.

Механізм побудови інвестиційної мапи включає процес, при якому потенційні об'єкти інвестування (сільськогосподарські підприємства регіону) подають до інформаційного центру свої інвестиційні проекти. Перед початком оцінки проекту та пошуку зацікавлених інвесторів, експертна комісія центру здійснює збір необхідної інформації. У зв'язку з цим сільськогосподарські підприємства заповнюють інвестиційну карту проекту.

Інвестиційна карта проекту включає в себе три розділи та представлена у вигляді короткого змісту бізнес-плану інвестиційного проекту. Загальні відомості про підприємство відображається у першому розділі: назва підприємства, форма власності, підпорядкованість, паспортні дані керівника, контакти підприємства, рік його утворення, розмір та структура сільськогосподарських угідь, грошова оцінка одного гектару землі, основні засновники та розмір статутного капіталу. Другий розділ такої карти включає основні дані щодо ініціаторів: економічні показники діяльності (масштаби виконаних робіт; наданих послуг; випущеної продукції; вартість середньорічних основних оборотних активів та виробничих фондів; середньорічна чисельність працівників, в тому числі управлінських кадрів, технічних, інженерних працівників, службовців та робітників); перспективний план реалізації випущеної продукції, як на внутрішній ринок, так і на експорт.

Третій розділ інформаційної мапи включає в себе подання сутності пропозицій щодо проекту: здійснення його стислої характеристики, уточнення цілей впровадження проекту (нове будівництво, розширення діючого виробництва, реконструкція підприємства, технічне переоснащення, завершення незакінченого виробництва); окреслення територіальних меж та обґрунтування доцільності розробки (техніко-економічне обґрунтування та мета проекту); опис рівня підтримки проекту з боку місцевих органів влади; висновки санітарно-епідеміологічної служби щодо можливостей

та загроз від його реалізації, а також подання об'єктивної та актуальної інформації щодо рівня забезпечення підприємства ресурсами для реалізації проекту; подання оцінки ступеня ризику впровадження проекту.

Таким чином, інвестиційна мапа регіону включає в себе загальний каталог карток, проектів сільськогосподарських підприємств регіону. В залежності від цілей інвестора інформаційний центр подає йому для розгляду інвестиційні картки різних підприємства, на основі яких він може вибирати об'єкт інвестування на перспективу.

Крім подання інформації щодо інвестиційної привабливості підприємств сільськогосподарської галузі, актуальності їх інвестиційних проектів та рівня очікуваного ризику від їх впровадження, центр здійснює пошук альтернативних шляхів підвищення рентабельності виробництва сільськогосподарських підприємств, вивчення та впровадження передового досвіду щодо отримання найкращих результатів діяльності сільськогосподарських підприємств інших регіонів країни.

Висновки. Таким чином, інвестиції є базовою вимогою ефективного функціонування економіки та результативності підприємницької діяльності. Активізація інвестиційної діяльності в галузях АПК є ключовим фактором розвитку національної економіки, оскільки наша країна характеризується обширним запасом територій для здійснення сільськогосподарського виробництва та виготовлення сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим для посилення інвестиційних процесів в галузях АПК потрібно здійснити розробку комплексу найбільш перспективних засобів державного впливу: забезпечити ефективні законодавчі акти щодо покращення інвестиційного клімату в країні; впроваджувати відповідне інформаційно-методичне забезпечення інвестиційних процесів; забезпечення сільськогосподарських галузей висококваліфікованими кадровими ресурсами; розробка інвестиційних регіональних та загальнодержавних програм у сфері сільського господарства, що сприятиме спрямованості фінансових активів на впровадження, перш за все, тих інвестиційних програм, реалізація яких забезпечить найсуттєвіший економічний та соціальний ефект.

Література

Кісіль М.І. ННЦ Інститут аграрної економіки – Прес-релізи. URL : http://iae.org.ua/presscentre/presrelease.html?start=10

Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/kindj/arh_inv2018_u.html

References

1. Kisil M.I. NPC Institute for Agrarian Economics – Press Releases. URL: http://iae.org/presscentre/presrelease.html?start=10

2. Andriychuk V.G. Contemporary Agrarian Policy: Problematic Aspects / V.G. Andriychuk, M.V. Zubets, V.V. Yurchyshyn. – K .: Agrarian Science, 2005. – 140 p.

3.Capital investments by sources of financing. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operative/operativ2018/ibd/kindj/arh_inv2018_u.html

УДК 388.8

Мацола М. М., Мацола С. М.

ВПЛИВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ОСВІТИ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕГІОНІ

У статті розглянуто вплив підприємницької освіти на розвиток підприємництва на регіональному рівні. Обґрунтовано необхідність покращення підприємницьких навиків серед молоді через навчання підприємництву, як одного із ключових елементів підтримки підприємництва.

Ключові слова: *підприємництво, підприємницька освіта, регіональний розвиток, розвиток підприємництва, компетенції з підприємництва.*

Matsola M. M., Matsola S. M.

THE IMPACT OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION ON ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE REGION

The influence of entrepreneurship education on the development of entrepreneurship at the regional level is discussed in the article. The need to improve entrepreneurial skills among young

people through entrepreneurship training as one of the key elements of support for entrepreneurship is substantiated.

Key words: *entrepreneurship, entrepreneurship education, regional development, business development, entrepreneurship competences.*

Вступ. Загострення соціально-економічної напруги, спричиненої існуванням значних диспропорцій розвитку регіонів, існування проблем наповнення місцевих бюджетів, розвитку та утримання в належному стані об'єктів соціальної інфраструктури, масових закордонних трудових міграцій молоді, зумовлює необхідність пошуку ефективних засобів вирішення широкого кола існуючих проблем на регіональному рівні. Така ситуація виникла у зв'язку з поширенням негативних тенденцій регіонального розвитку через неналежне розмежування адміністративно-організаційних повноважень, непродуктивний розподіл і перерозподіл доходів, видатків між державою і регіонами, негативних тенденцій у підприємництві.

Значно покращити ситуацію в регіонах могли б швидкий розвиток підприємницької діяльності та пожвавлення ділової активності. Тому в контексті сучасної децентралізації одним з найважливіших напрямів вирішення даних проблем є формування ефективної регіональної політики через всебічну підтримку підприємництва, як важливої передумови соціально-економічного розвитку регіонів.

Урядом України поставлено амбітне завдання забезпечити стрімке економічне зростання в найближчі п'ять років. Але програми уряду не можуть бути реалізовані без фінансового наповнення реформ, що передусім пов'язано з розвитком підприємництва, на всіх рівнях і, передусім, на рівні регіону. Підприємництво сприяє створенню нових робочих місць, зростання валового регіонального продукту, а також стимулюванню розвитку конкурентоспроможності та зростанню потенціалу економіки.

Постановка проблеми. Для досягнення високих соціально-економічних показників на регіональному рівні необхідним є розвиток, передусім, малого і середнього бізнесу, як основного драйвера економічного зростання. Децентралізація дає ширші можливості органам місцевого самоврядування у сприянні розвитку підприємництва, однак є значна невідповідність існуючих передумов для підтримки підприємництва через неналежний стан інфраструктури, можливостей фінансової підтримки, а здебільшого і браком знань з питань підприємницької діяльності. Значною мірою така ситуація спричинена через відсутність комплексного підходу щодо кількості та якості надання послуг, які б відповідали наявним потребам розвитку підприємництва.

Результати. Розвиток підприємництва в Україні значною мірою залежить від якісних професійних знань і вмінь та високої кваліфікації суб'єктів підприємницької діяльності. За таких умов у підприємців виникає необхідність залучати професійних консультантів з підприємницької діяльності, що вимагає додаткових витрат і не завжди означає високий рівень якості консультацій. Більш надійним та ефективним є самовдосконалення та покращення підприємницьких навиків через навчання підприємництву.

Тема підприємницької освіти особливо важлива, у світлі тих цілей і завдань, які необхідно вирішити у нашій державі в ході повного втілення в найближчому майбутньому реформи децентралізації та створення моделі ефективного управління на регіональному рівні, через досягнення фінансової спроможності і ефективності утворених об'єднаних територіальних громад.

Основою розвитку бізнесу будь-якої країни є ефективне підприємницьке середовище, підприємницьке мислення, поведінка, навики і це виразно простежується на прикладі високорозвинених країн. Так, кількість коледжів і університетів у США, які пропонують курси, пов'язані з підприємництвом, зросла з невеликої кількості в 70-х роках до понад 1600 у 2018 році. Саме університети є центром інновацій та економічної активності і розвитку підприємництва на регіональному рівні, таким чином стаючи надійною платформою для розвитку місцевих, регіональних економік. Підприємницька освіта в Європі також активно розвивається [3, 5].

В Україні досягнути такого результату, поки що, досить складно, хоча є окремі хороші приклади успішної участі університетів у місцевому розвитку, а тому необхідно всіляко підтримувати та стимулювати даний напрям діяльності і, впершу чергу, через сприяння та всебічну підтримку розвитку підприємницької освіти. Щоб досягти необхідних результатів, потрібно щоб заклади вищої освіти, бізнес, органи місцевого самоврядування та держава

співпрацювали, використовуючи весь наявний потенціал.

Сучасна політика розвитку регіонів повинна формуватися на підставі усвідомлення інтересів регіону та визначення стратегії його розвитку, ролі, місця і функцій регіонального підприємництва в ній. Основними завданнями державної політики з розвитку підприємницької діяльності в регіоні є організаційна та економічна підтримка суб'єктів господарювання державними інститутами та позадержавними інституціями (рис.1), підтримка та сприяння розвитку закладів вищої освіти, та їх активне залучення у процеси регіонального розвитку, визначення економічних пріоритетів з боку регіональних органів влади та ін. [2; 9].

Загалом, підприємницька освіта спрямована на розвиток навичок і компетентностей, необхідних для підприємців, впливаючи на їх подальший успіх, формуючи відповідне мислення та знання, які у подальшому зможуть використовуватися на практиці.

Окрім того, підприємницька освіта має в собі важливий соціальний ефект, оскільки, коли людина навчається, вона думає про краще майбутнє, таким чином закладаючи для цього основи. Неможливо одночасно стати всім успішними у бізнесі, але хороша підприємницька освіта завжди дасть інструментарій, технології та засоби, які допоможуть людям бути більш ефективними та відповідальними, віднайти свою роль у суспільному розвитку, досягати бажаного результату [7].

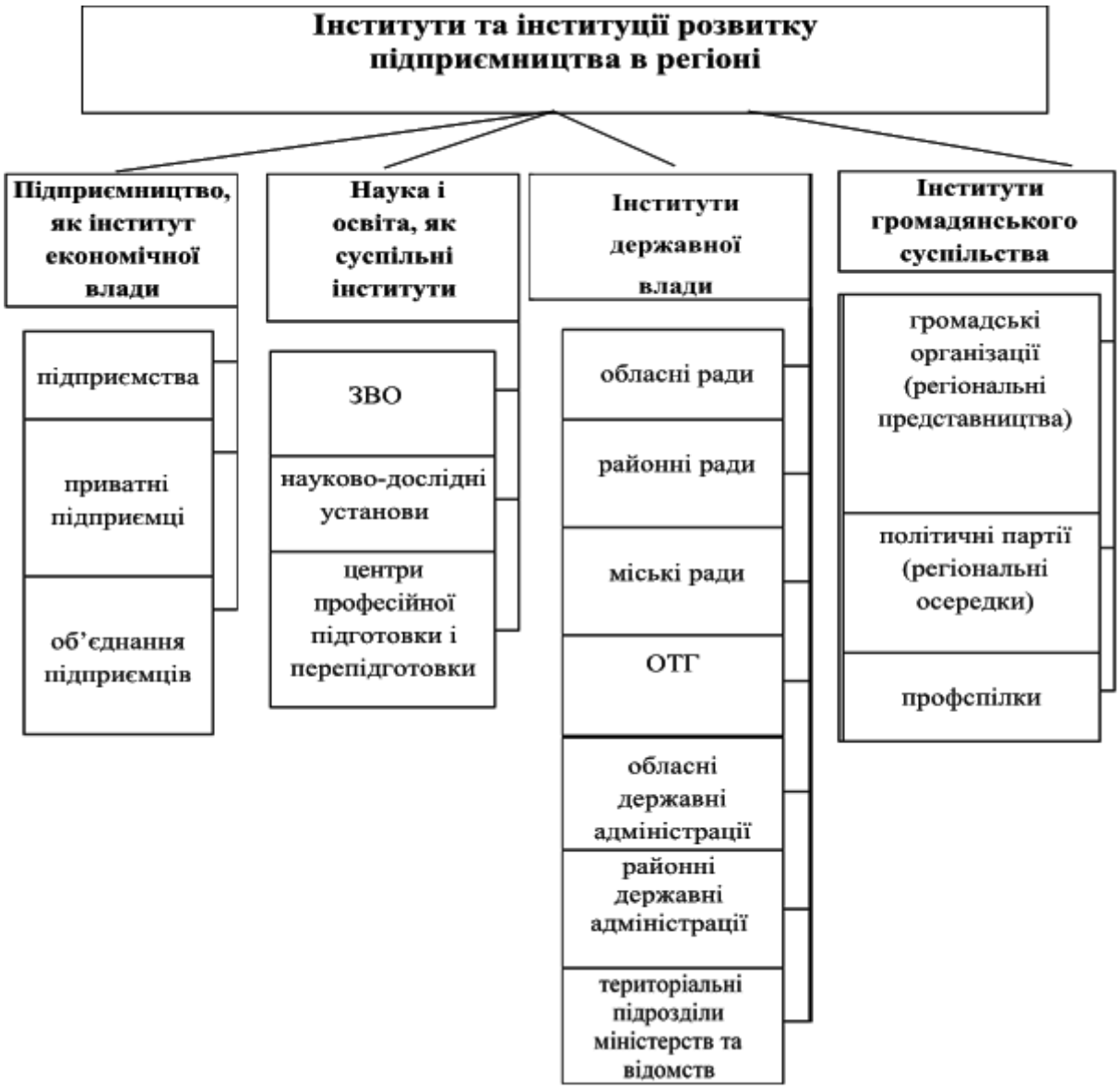

Рис. 1. Суб'єкти та інституції розвитку підприємництва в регіоні [2; 10]

Основними цілями підприємницької освіти є:

► отримання кваліфікованих знань і вмінь для молоді та подальшого започаткування власного бізнесу;

► забезпечення розвитку підприємств через можливість приймати на роботу підготовлених кваліфікованих фахівців, які мають необхідні знання з підприємництва;

► набуття здобувачами освіти необхідних навичок для покращення ділових якостей, які даватимуть змогу розвивати вже існуючий бізнес, що значно покращуватиме ситуацію зі створення нових робочих місць та зайнятості;

► стимулювання економічного зростання та розвитку регіону.

Основна мета підприємницької освіти сприяти навчанню підприємницькій діяльності та акцентувати увагу на її важливості на всіх рівнях, починаючи зі школи, закладів вищої освіти, бізнесу та держави. Вона відіграє ключову роль у системі розвитку підприємництва завдяки тому, що забезпечує постійне оновлення знань для підприємницького середовища, стимулює підприємства впроваджувати нові сучасні підходи у веденні бізнесу. Підприємницька освіта з одного боку є передумовою у підготовці до започаткування бізнесу, а з іншого - дієвою системою підвищення кваліфікаційного рівня керівників та персоналу через отримання нових знань і навичок для розвитку вже існуючого.

Освітні послуги відповідно до цілей та мети можуть надаватися різними освітніми закладами, навчальними та тренінговими центрами, бізнес-школами, організаціями з підтримки підприємництва, але найбільш ефективними є навчальні програми у закладах вищої освіти, де навчання є комплексним і містить не тільки передачу знань, а що важливо навчає бути успішним використовуючи при цьому найбільш ефективні методи, формуючи у випускників необхідні компетенції для створення та управління бізнесом.

Компетенції з підприємництва - це перш за все здатність визначати та використовувати можливості, планувати, організовувати та управляти, генерувати та втілювати нові ідеї, що мають культурну, соціальну чи фінансову цінність і можуть робити більш успішними різних зацікавлених сторін (стейкхолдерів), а також, що важливо, покращувати соціально-економічне становище у регіоні, а суспільство зробити більш заможним. Це вимагає набуття відповідних знань, умінь і навичок через навчання, що є основною місією та завданням підприємницької освіти. Вона розвиває критичне мислення, аналітичні здібності, вчить самоефективності, розв'язанню проблем та, що важливо, бути успішним [4].

Набуття та вдосконалення фахових компетенцій з підприємництва може відбуватися в різні періоди життя. Наприклад, всі учні старшої школи можуть отримувати знання з основ підприємництва, основним завданням чого є розуміння його сутності, переваг і можливостей, а не започаткування бізнесу. Вони, вперше чергу, повинні налаштовуватися на підприємництво у майбутньому, отримувати базові знання з підприємництва у більш загальному вигляді, після чого продовжувати навчання в закладах вищої освіти. отримуючи теоретичні та практичні знання і вивчаючи досвід на прикладі успішних бізнес-компаній, про те, як започатковувати та вести бізнес або розвивати вже існуючий.

Все це є необхідною умовою здатності ефективно функціонувати в підприємницькій якості у сфері малого або середнього бізнесу, або для саморозвитку та кар'єрного зростання в успішних компаніях через розвиток знань, вмінь, навичок, відповідальності та підприємницьких здібностей.

Висновки. Для того, щоб підприємницька освіта була ефективною, необхідно створювати сприятливі навчальні середовища, через спільні зусилля з боку держави, надавачів послуг, бізнесу та отримувачів послуг, задля покращення освітньої інфраструктури, постійного розвитку та вдосконалення особистих компетентностей надавачів послуг (викладачів, консультантів, практиків з бізнесу) залучених у сферу підприємницької освіти, а також створення для надавачів та отримувачів освітніх послуг ефективної системи мотивації.

Професійне навчання підприємництву, повинно допомагати людям розпізнавати та усвідомлювати їхні підприємницькі можливості, творчо мислити, сприяти розвитку лідерських навичок і надавати впевненості у своїх силах, заохочувати до творчості, креативності, інновацій, самозайнятості. Тому, підприємницька освіта та професійне навчання підприємництву охоплює більш широке коло питань, ніж розвиток конкретних навичок ведення бізнесу.

Підприємницька освіта користуватиметься найближчим часом високим попитом, оскіль-

ки, коли наступає криза у людей виникає необхідність навчатись чомусь новому, через загрозу втратити роботу та щоб утримувати власні позиції, а в умовах зростання економіки для успішного започаткування нового бізнесу чи розвитку вже існуючого. Водночас люди, які продовжують працювати, також зможуть навчатись, прагнучи збільшити власні конкурентні переваги в умовах посилення конкурентної боротьби на ринку праці та задля збільшення доходів.

Отже, підприємницька освіта швидко розвивається у світі та набуває популярності в Україні і може допомогти кожній людині, яка прагне створити свій власний бізнес, таким чином забезпечуючи економічний розвиток регіонів та країни в цілому. В нашій державі існує значна потреба у висококваліфікованих фахівцях з підприємництва, зумовлена існуванням проблем масової закордонної трудової міграції значної частини економічно активного населення, передусім молоді, які володіючи відповідними знаннями могли б започатковувати та вести власний бізнес в Україні.

Література

1. Бутенко А.І. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: Монографія / А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко та ін. – Донецьк: Інститут економіки промисловості НАН України, 2011. – 326 с.

2. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності: Монографія //За заг. ред. док. економ. наук, професора А.І. Ковальова — Одеса: Атлант, 2014. – 178 с.

3. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія / Вінниця : Нова Книга, 2012. – 504 с.

4. Тригубенко М.О. Бізнес-освіта як соціальний феномен сучасності та фактор підприємницького успіху / М.О. Тригубенко // Культура народов Причерноморья. – 2011. – № 205. – С. 125-128.

5. Чухрай Н.І. Академічне підприємництво за кордоном та в Україні / Вісник Національного університету "Львівська політехніка": [збірник наукових праць] / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національний університет "Львівська політехніка". Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. № 714. 564 с.

6. Pittaway L., Cope J. (2016). Entrepreneurship education: a systematic review of the evidence. Soc. Sci. Electron. Publish. 25, 479–510. 10.1177/0266242607080656.

7. Premand P., Brodmann S., Almeida R., Grun R., Barouni M. (2016). Entrepreneurship education and entry into self-employment among university graduates. World Dev. 77, 311–327. 10.1016/j.worlddev.2015.08.028.

8. Slaughter, S., Rhoades, G. Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education. – U.S.A.: The Johns Hopkins University Press, 2009. – 384 p.

Literature

1. Butenko A.I. Modernization of mechanisms of development of small and medium business: Monograph / A.I. Butenko, M.P. Voinarenko, VI Lyashenko and others. – Donetsk: Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, 2011. – 326 p.

2. Economic development of the region on the basis of activation of entrepreneurial activity: Monograph // For the head. ed. dock. economy. of Sciences, Professor A.I. Kovaleva – Odessa: Atlanta, 2014. – 178 p.

3. Romanovsky O.O The Phenomenon of Entrepreneurship in Universities of the World: Monograph / Vinnytsia: New Book, 2012. – 504 p.

4. Trigubenko M.O Business education as a social phenomenon of the present and a factor of entrepreneurial success / M.O. Trigubenko // Culture of the Black Sea peoples. – 2011. – № 205. – P. 125-128.

5. Chukhray NI Academic Entrepreneurship Abroad and in Ukraine / Bulletin of Lviv Polytechnic National University: [collection of scientific papers] / Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, Lviv Polytechnic National University. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2011. № 714. 564 p.

6. Pittaway L., Cope J. (2016). Entrepreneurship education: a systematic review of the evidence. Soc. Sci. Electron. Publish. 25, 479–510. 10.1177/0266242607080656.

7. Premand P., Brodmann S., Almeida R., Grun R., Barouni M. (2016). Entrepreneurship education and entry into self-employment among university graduates. World Dev. 77, 311–327. 10.1016/j.worlddev.2015.08.028.

8. Slaughter, S., Rhoades, G. Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education. – U.S.A.: The Johns Hopkins University Press, 2009. – 384 p.

УДК 334.761:338.43.02

Савка М. В.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

У статті висвітлено сутність поняття диверсифікації. Розглянуто види та способи здійснення диверсифікації та її особливості у фермерських господарствах. Обґрунтовано необхідність та зазначено причини диверсифікації у аграрного виробництва.

Ключові слова: *диверсифікація, сільське господарство, фермерське господарство, виробництво, продукція, ресурси.*

Savka M. V.

DIVERSIFICATION OF AREAS OF FARMERS 'ACTIVITIES

The essence of the concept of diversification is covered in the article. The types and ways of diversification and its features in farms are considered. The necessity and reasons for diversification in agricultural production are substantiated.

Key words: *diversification, agriculture, farming, production, production, resources.*

Постановка проблеми. Для забезпечення ефективної діяльності в сучасних умовах ринкової економіки фермерське господарство має вибрати відповідну стратегію. Постійні зміни умов господарювання потребують постійного удосконалення та оновлення асортименту продукції, технологій її виробництва та просування на ринку. У цих умовах фермери, які прагнуть функціонувати у ринкових умовах, а надалі – збільшити обсяги виробництва продукції, повинні мати в своєму асортименті, як мінімум, кілька її видів, які взаємно доповнюють один одного, тобто диверсифікувати виробництво.

На наш погляд, диверсифікація дозволяє фермерському господарству раціонально використовувати наявний потенціал підприємства. Таким чином, диверсифікація є важливим перспективним напрямом розвитку фермерських господарств і села загалом.

Диверсифікація виробництва – це розширення номенклатури та асортименту, зміна виду продукції, що виробляється фермерським господарством, освоєння нових видів виробництв для підвищення ефективності виробництва, отримання економічної вигоди та запобігання банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання диверсифікації як одного зі стратегічних напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств, в тому числі і фермерських господарств висловлювалися вчені економісти-аграрники Є. І. Богуславський, В. В. Липчук, Н. Г. Маслак, Н. Б. Мельник, М. В. Міньковська, М. Г. Шульський.

Однак проблеми і перспективи диверсифікації фермерських господарств досліджені і опрацьовані недостатньо, а щодо обґрунтування стратегій їх розвитку, потребують більш поглиблених досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлення сутності поняття та видів диверсифікації, чинників, які її визначають, а також окреслення основних напрямів диверсифікації та їхніх особливостей у фермерських господарствах.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення терміну "диверсифікація" з позиції загальнотеоретичного підходу дослівно означає: 1) різнобічний розвиток, розмаїття; 2) створення декількох різних виробничих напрямів у межах одного підприємства; 3) розширення сфери діяльності фірми на ринках нових товарів, не пов'язаних з її основним виробництвом [1, с. 12].

Диверсифікація – явище, яке спричинене необхідністю пристосування сільськогосподарського підприємства, зокрема, фермерського господарства до змін споживчого ринку і посилення конкурентної боротьби, і є інструментом використання нових, прибуткових галузей.

Диверсифікація (від латинського Diversus – різний і facer – робити) – це одночасний розвиток декількох не взаємопов'язаних технологічних видів виробництва або обслуговування, розширення асортименту виробництва або послуг.

Цей процес торкається насамперед переходу до нових технологій, ринків і галузей, до яких раніше підприємство не мало ніякого відношення; крім того, сама продукція чи послуги підприємства повинна бути також абсолютно новою, і завжди передбачаються нові фінансові інвестиції.

Причини застосування диверсифікації викликані одним – підвищити ефективність діяльності підприємства не лише на сьогодні та в найближчому майбутньому, але й на тривалу перспективу.

Диверсифікація виробництва у агропромисловому комплексі – це розширення номенклатури й асортименту, зміна виду продукції, що виробляється підприємством для підвищення ефективності господарської діяльності, отримання економічної вигоди, запобігання банкрутства з урахуванням екологічних та соціальних потреб населення [2].

Диверсифікацію також пов'язують з уникненням частини ризику при розподілі капіталу між різними видами діяльності. Так, надмірне поглиблення спеціалізації сільськогосподарського підприємства суттєво підвищує його ризик. У той же час, природні та економічні умови, включаючи ємність ринку та ступінь його насиченості сільськогосподарською продукцією, можуть бути сприятливими для організації нового виробництва [3, с. 15].

Диверсифікація – процес розширення товарного асортименту підприємства з метою забезпечення більшої стабільності результатів та уникнення коливань в одержанні прибутку.

Як зменшення ступеня підприємницького ризику через ліквідацію залежності від єдиного виду продукції розглядає диверсифікацію Л. Ш. Лозовський [4, с. 278]. Саме диверсифікація, як стверджує А Шепіцен, в аграрному виробництві застосовується для зменшення ризиків, завоювання нових сегментів ринку, збільшення виручки підприємства через здійснення переробки, а в деяких випадках і реалізації кінцевим споживачам виробленої продукції [5, с. 257].

Диверсифікація виробництва в сільському господарстві передбачає збільшення прибутку за рахунок використання ринкових шансів і встановлення ринкових переваг, забезпечення новими робочими місцями працездатного населення села.

Основна причина диверсифікації – прагнення господарств зменшити залежність від вузької товарної номенклатури [6, с. 15]. Схожої думки щодо даного терміну дотримується Є. І. Богуславський, який визначає його як елемент ефективного управління підприємством, де завдяки вмілому комбінуванню різних видів діяльності з мінімальним ступенем ризику може бути досягнуто максимальне збільшення прибутку. Диверсифікація передбачає виявлення саме того виду діяльності, у якому можна найбільш ефективно реалізувати конкурентні переваги підприємства [7, с. 184].

Розглядаючи диверсифікацію з точки зору ефективності аграрних підприємств, у тому числі фермерських господарств, вважаємо за доцільне визначати її як комплекс рішень та дій, спрямованих на отримання доходів з різних джерел. Проте недостатньо прийняти диверсифікацію як головну стратегію соціально-економічного зростання. Необхідним є методичне і практичне забезпечення впровадження даної стратегії в практику управління підприємствами.

Без підвищення ефективності виробництва неможливо здійснювати глибокі соціально-економічні перетворення в аграрній сфері. Вирішити дану дилему покликана диверсифікація, що дає змогу, раціонально використовуючи наявний природно-ресурсний потенціал, забезпечити матеріальний добробут населення та соціально-екологічне благополуччя регіонів [8, с. 208].

Розрізняють наступні види диверсифікації:

– виробнича – урізноманітнення на підприємстві видів виробництв, що забезпечують одержання різної продукції і розширення її асортименту;

– фінансова – урізноманітнення фінансової діяльності, яка досягається через здійснення підприємством різних видів коротко- і довгострокових фінансових вкладень;

– маркетингова – пов’язана із створенням підприємством власної торговельної мережі, розширенням каналів збуту продукції.

Специфічною особливістю сільськогосподарського виробництва є те, що сільськогосподарські підприємства, у тому числі фермерські господарства повинні розвивати не одну, а декілька галузей виробництва.

Кількість таких галузей може бути різна. У тому випадку, коли фермерське господарство починає розвивати нові для себе галузі, таку галузеву диверсифікацію можна назвати горизонтальною. Можна виділити горизонтально інтегровану та горизонтально неінтегровану диверсифікацію.

Горизонтально інтегрована – це така диверсифікація, за якої сільськогосподарська продукція однієї галузі може бути використана на виробниче споживання в інших сільськогосподарських галузях.

Для прикладу, фуражне зерно як продукція галузі зерновиробництва може бути реалізоване споживачам за межі фермерського господарства або ж використане як концентрований корм у відповідних галузях тваринництва.

Горизонтально неінтегрована диверсифікація має місце тоді, коли сільськогосподарські галузі по відношенню одна до одної діють автономно.

Фермери, крім сільськогосподарських галузей, часто розвивають і промислові галузі (виробництва). За своїм характером такі виробництва можуть істотно відрізнятися одні від одних.

Проте за критерієм цільового призначення кінцевого продукту промислових галузей їх можна об'єднати в дві групи. Перша група – галузі, які переробляють сільськогосподарську сировину. Отриманий від такого виробництва кінцевий продукт – харчові продукти, які реалізується через роздрібну торгівлю. Ці галузі технологічно поєднані із сільським господарством, але це поєднання знаходиться за межами стадії безпосереднього виробництва сільськогосподарської продукції. Таку галузеву диверсифікацію можна назвати вертикально інтегрованою.

Скажімо, підприємство може побудувати забійний і м'ясопереробний цехи та виробляти ковбасні вироби. Прикладом такого господарства в Івано-Франківській області є фермерське господарство "Прометей", що у Коломийському районі.

Друга група – це галузі, які за межами стадії виробництва сільськогосподарської продукції зовсім технологічно не пов'язані з таким виробництвом. Наприклад, підприємство може виробляти пиломатеріали, відкрити швейний цех, розвивати художні промисли тощо. Таку галузеву диверсифікацію можна назвати вертикально не інтегрованою.

Підприємство повинно здійснювати диверсифікацію з найбільшою для себе користю і найменшим ризиком, тобто вибрати оптимальний варіант вкладення капіталу із максимально можливим прибутком і забезпеченням фінансової стійкості підприємства. Для цього потрібно враховувати всі переваги та недоліки цього процесу.

Фермерські господарства, як одна з ефективних форм господарювання, через відсутність сприятливих умов для свого розвитку повинні самостійно обирати напрям стратегічного розвитку та формувати альтернативні варіанти організації виробничої діяльності.

Необхідність застосування диверсифікації викликана одним – підвищити ефективність діяльності не лише на сьогодні та в найближчому майбутньому, але й на тривалу перспективу.

Процес вироблення оцінки і плану диверсифікації вимагає певного часу, ретельного вивчення, а найголовніше – фінансових ресурсів.

Завдяки цьому застосування диверсифікації виробництва робить фермерське господарство стійкішим і конкурентоспроможнішим порівняно з вузькоспеціалізованими виробництвами, надає йому змогу вкласти капітал у найприбутковіші галузі.

Для фермерських господарств, як і для будь-яких інших виробників сільськогосподарської продукції, визначальні наявність і стан трьох основних їх видів: землі, праці та капіталу. Оскільки кожен ресурс лімітуючий, необхідне вміле й бажане їх оптимальне поєднання [9, с. 390].

Розрізняють три види диверсифікації: горизонтальну, вертикальну і паралельну. Для фермерських господарств цілком достатньою може бути горизонтальна диверсифікація, яка належить до так званих "агресивних" стратегій і яку використовують господарства, що мають потужний потенціал виробництва та можливості для розвитку.

Така диверсифікація означає поширення діяльності фермерського господарства на інші види продукції, тобто впровадження у виробництво інших її видів на які є попит.

Ця стратегія спрямована на ще більше зміцнення фінансового стану фермера. Разом з тим, вона вимагає і застосування нових технологій, поновлення матеріально-технічної бази та інше, тобто додаткових затрат, водночас даючи змогу повніше використати наявний потенціал, передусім технічні засоби.

Не менш важливий і розподіл ризику, оскільки нові продукти можуть компенсувати втрати, пов'язані з поганою кон'юнктурою чи проблемами зі збутом вже існуючої продукції.

Залежно від сфер діяльності доцільно розглядати два види диверсифікації фермерських господарств:

– виробничу, як розширення сільськогосподарського виробництва за рахунок ведення

нових галузей виробництва або кардинальної зміни якості виробленої продукції з іншими споживчими властивостями;

– невиробничу – безпосередньо пов'язану з результатами діяльності фермерського господарства, але яка стосується сфери послуг [10, с. 19].

Диверсифікацію можна здійснювати у два способи:

– диверсифікацію внутрішню – розширення сфер діяльності, засновану на власних можливостях і засобах;

– диверсифікацію зовнішню – урізноманітнення діяльності через купівлю інших суб'єктів, або кооперування з ними для співпраці.

Отже, фермерське господарство може систематично визначати нові можливості свого розвитку, опираючись на аналіз власних можливостей та їх пристосування до змін у навколишньому середовищі.

Основною сферою діяльності фермерських господарств є виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка. Хоча з різною метою (розширення сфери діяльності, збільшення прибутку, збереження позицій на ринку та ін.) фермерське господарство може входити в інші сфери діяльності, передусім ті, які пов'язані зі сільським господарством.

Диверсифікація діяльності фермерів із метою максимізації прибутків надає їм конкурентні переваги порівняно з іншими суб'єктами господарювання, забезпечуючи:

– виживання в сучасних нестабільних умовах господарювання;

– отримання економічної вигоди;

– своєчасність виконання сільськогосподарських робіт;

– задоволення власних споживчих потреб;

– нівелювання сезонності виробництва;

– зниження залежності від постачальників [11, с. 284].

Стабільний розвиток фермерства потребує достатньо економічного потенціалу, особливо інноваційного, оскільки фермерство – одна з небагатьох форм підприємництва, яка здатна реалізувати підходи до організації та управління цією структурною одиницею економічного потенціалу. З метою досягнення зазначених пріоритетів необхідно якісно розвивати матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудові, інформаційні, фінансові та інші елементи.

Соціально-економічну орієнтацію диверсифікації у глобалізаційному середовищі посилює її можливість підвищити зайнятість сільського населення, особливо таких категорій, як молодь і жінки, безробіття яких уже давно набуло хронічного та масового характеру. Диверсифікація, крім того, також важливий інструмент мінімізації ризиків розвитку сільських територій, що виникають як наслідок глобалізації [12, с. 18].

Функціонуючи у конкурентному середовищі, фермерські господарства повинні урізноманітнювати напрямки діяльності та випускати нові види продукції, для завоювання нових сегментів ринку.

Висновки. Диверсифікація – основний напрям розвитку підприємництва, а саме фермерського господарства. Одним із основних напрямів диверсифікації виживання може бути перехід на виробництво екологічно чистої продукції. Основна небезпека диверсифікації пов'язана з розміщенням продуктивних сил, оскільки вона потребує розосередження ресурсів господарства, що є лімітуючим чинником щодо трудового потенціалу.

Література

1. Ткачук В. І. Диверсифікація аграрного підприємництва : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2011. – 268 с.

2. Бакуш К. Теоретичні основи диверсифікації сільськогосподарського виробництва. [Інтернет ресурс] Вісник ЛНАУ. Економіка АПК. 2010. №17 (2) – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal

3. Бабышева Е. Сбытовая деятельность и диверсификация производства сельскохозяйственных предприятий АПК: экономика, управление. 1997. № 8. 270 с.

4. Лозовский Л. Ш., Райзберг Б. А., Ратновский А. А. Универсальный бізнес-словарь. М.: ИНФРА-М, 1999. 640 с.

5. Шепіцен А. О. Стратегія диверсифікації як основа формування конкурентоспроможності аграрної продукції. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2003. №3. 380 с.

6. Мармуль Л. О., Радєва М. М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 198 с.

7. Богуславський Є. І. Стратегія диверсифікації: вибір моменту старту. Социальная экономика. 2009. № 2. 280 с.

8. Павлов О. І. Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління. Одеса: Астропринт, 2008. 356 с.

9. Шульський М. Г. Фермерство: проблеми становлення і розвитку. Львів, 2004. 392 с.

10. Липчук В. В. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку. Львів, 2010. 236 с.

11. Мельник Н. Б. Цілі диверсифікації виробництва в сільському господарстві на пореформеному етапі його розвитку. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Івано-Франківськ, 2008. № 4 (2). 357 с.

12. Ткачук В. І. Диверсифікація аграрного підприємництва : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2011. 268 с.

References

1. Tkachuk V. I. Dyversyfikatsiia ahrarnoho pidpryiemnytstva : monohraph. Zhytomyr : ZhNAEU, (2011), 268p.
2 Bakush K. Teoretychni osnovy dyversyfikatsii silskohospodarskoho vyrobnytstva (2010). [Internet resurs] Visnyk LNAU. Ekonomika APK. № 17 (2) – Rezhym dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/portal
3. Babysheva E. Sbytovaia deiatelnost y dyversyfykatsyia proyzvodstva selskokhoziaistvennykh predpryiatyi APK: ekonomya, upravlenye. (1997), No. 8. 270 p.
4. Lozovskyi L. Sh., Raizberh B. A., Ratnovskyi A. A. Unyversalnыi biznes-slovar. M.: YNFRA-M, (1999). 640 p.
5. Shepitsen A. O. Stratehiia dyversyfikatsii yak osnova formuvannia konkurentospromozhnosti ahrarnoi produktsii (2003). Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. № 3. 380 p.
6. Marmul L. O, Radieva M. M. Mekhanizm formuvannia dyversyfikatsiinoi polityky pidpryiemstva v umovakh transformatsiinoi ekonomiky: monohrafiia. K.: NNTs IAE, (2006). 198 p.
7. Bohuslavskyi Ye. I. Stratehiia dyversyfikatsii: vybir momentu startu (2009) Sotsyalnaia ekonomyka. № 2. 280 p.
8. Pavlov O. I. Silskyi rozvytok v Ukraini: teoriia, praktyka, polityka, upravlinnia (2008). Odesa: Astroprynt, 356 p.
9. Shulsky M. H. Fermerstvo: problemy stanovlennia i rozvytku (2004). Lviv. 392 p.
10. Lypchuk V. V. Fermerski hospodarstva: stan, problemy ta stratehii rozvytku (2010). Lviv.236 p.
11. Melnyk N. B. Tsili dyversyfikatsii vyrobnytstva v silskomu hospodarstvi na poreformenomu etapi yoho rozvytku (2008) Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. Ivano-Frankivsk. № 4 (2). 357 p.
12. Tkachuk V. I. Dyversyfikatsiia ahrarnoho pidpryiemnytstva (2011): monohraph. Zhytomyr : ZhNAEU. 268 p.

УДК 339.9:614.2

Краснокутська Ю. В.

МЕДИЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Статтю присвячено особливостям медичного туризму як сегменту медичних послуг. Розглянуто найбільш популярні види лікування при здійсненні такого роду подорожей. Досліджено міжнародний медичний туризм як специфічний вид діяльності, спрямований на надання туристичних послуг лікувального і оздоровчого характеру в формі тимчасового виїзду окремої людини або групи осіб за кордон.

Ключові слова: *медичний туризм, медичні послуги, міжнародний туризм, туристична дестинація.*

Krasnokutska Yu. V.

MEDICAL TOURISM AS A PROSPECTIVE DIRECTION OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM

The article is devoted to the peculiarities of medical tourism as a segment of medical services. The most popular types of treatment in such travels have been considered. International medical tourism has been analyzed as a specific activity aimed at the provision of tourism services of medical and health nature in the form of a temporary departure of an individual or group of individuals abroad.

Key words: *medical tourism, medical services, international tourism, tourist destination.*

Вступ. Проблема збереження здоров'я людини на тлі кардинальної зміни умов життєдіяльності все більш сприймається світовою спільнотою як актуальна проблема глобального характеру. З виникненням нових факторів розвитку цивілізації – зростанням науково-технічного прогресу, автоматизації виробництва, урбанізації та глобалізації, а разом з ними й незбіжних змін екологічної обстановки на планеті – охорона здоров'я також приймає планетарний характер.

З кожним роком попит на подорожі, у межах яких надаються медичні послуги, зростає. Причина тому полягає у наступних складових: економічна – у багатьох країнах лікування та відновлювальні заходи обходяться пацієнту значно дешевше, ніж на батьківщині, рівень якості і сервісу – пацієнт має право вибору місця для лікування згідно з технічними і науковими можливостями дестинації, а також власним фінансовим можливостям, і, нарешті, культурно-дозвіллєвий потенціал місцевості, де здійснюється медична допомога.

Постановка завдання. Мета дослідження – аналіз тенденцій розвитку медичного туризму як перспективного напрямку міжнародного туризму.

Результати. Подорожі з метою споживання медичних послуг – феномен сучасності, що йде своїм корінням вглиб історії. Не маючи можливості в даний момент вирішити наявну медичну проблему в своїй країні, пацієнт вибирає регіон, лікаря і клініку, де йому можуть запропонувати необхідне обстеження або лікування.

Медичний туризм – практика переміщення людей з їх постійного місця проживання в межах своєї країни або за кордон з метою споживання широкого спектру медичних послуг, включаючи інвазивні процедури (від ін'єкцій до операцій) різного ступеня складності [1].

Підвищення інтересу та довіри громадськості до явища медичного туризму пояснюється наступними групами факторів:

1. Зміни в демографічній структурі – старіння населення та зростання середньої тривалості життя, зростання мобільності та активності людей старшого віку.

2. Необхідність зниження рівня стресу у працездатного населення.

3. Зміна медичної парадигми до запобігання захворювань та альтернативних методів лікування.

4. Посилення взаємозв'язку охорони здоров'я та психології здоров'я.

5. Перехід від масового туризму до персоніфікованих форм подорожей.

Велике і значення глобалізації: зростання числа медичних подорожей пояснюється підвищенням мобільності людей, сильною роллю інформаційно-комунікаційних технологій і систем, розвитком міжнародної торгівлі, а також загальною стурбованістю світової спільноти сучасним станом і тенденціями захворюваності людей на світовому рівні. Крім того, фахівці в сфері туризму сходяться на думці, що медичний напрям подорожей в даний час є мейнстримним у всій різноманітній палітрі нішевого туризму. Дійсно, спостерігається стрімке зростання кількості приватних компаній і державних організацій, що спеціалізуються на наданні консалтингових послуг зі збереження здоров'я громадян, страхування і відправлення туристів-пацієнтів в інші регіони країни їх проживання або за її межі.

Медичний туризм – складна багаторівнева система, в якій взаємодіють не тільки ключові ринкові гравці — пацієнти, медики-практики та організатори поїздок такого роду, але і фахівці суміжних галузей, без яких функціонування медико-туристичного механізму неможливо.

В основі рішення медичного туриста про здійснення запланованої поїздки лежить один з двох протилежних стимулів: життєва необхідність (наприклад, термінова операція на серці) і особисте бажання (зміна форми носа). У першому випадку поїздка є наслідком неефективності системи охорони здоров'я на батьківщині туриста, у другому – відображає волевиявлення людини, яка бажає отримати більш якісні та/або унікальні послуги або пройти через процедури, що не є неодмінною складовою нормального функціонування організму людини.

Постачальники медичних послуг – це лікувально-профілактичні та діагностичні установи (лікарні, клініки, центри), а також приватні лікарі взаємодіють з численними посередниками – брокерами та агентами, а також професійними консультантами. Істотна відмінність між двома категоріями посередників полягає в тому, що перші можуть не володіти компетенціями і знаннями в області медицини і в основному орієнтовані на отримання прибутку, в той час як останні представлені кваліфікованим медичним персоналом, одне із завдань якого – підібрати індивідуальний пакет медико-туристичних послуг для клієнта. Лікувальний клінічний туризм, будучи нішевою категорією внутрішнього та міжнародного туризму, передбачає взаємодію великої кількості посередників з різних секторів економіки. Результатом синергії галузей є залучення в процес надання послуг підприємств транспорту, індустрії гостинності, будівництва, зв'язку, виробництва товарів народного споживання.

Страхові агенції відіграють найважливішу роль в процесі лікування пацієнта в обраній дестинації, оскільки беруть на себе зобов'язання з врегулювання ймовірних ризиків. Роль засобів масової інформації – особливо Інтернету – у розвитку міжнародної системи надання медичної допомоги дуже велика, оскільки саме глобальна мережа виступає основною платформою для реклами і просування медичних регіонів і дестинацій. Тематичні веб-портали дозволяють споживачу за короткий проміжок часу отримати розширене уявлення про цікаві сегменти ринку медичного туризму і порівняти характеристики обра-

них послуг і напрямків. Крім того, у періодичних електронних виданнях, таких як Medical Tourism Magazine і International Medical Travel Journal висвітлені останні наукові досягнення в цій сфері, а також тенденції розвитку медичного туризму та інша профільна інформація.

У різній мірі в процес надання медичних послуг залучені влада та уряд країн, проте оптимізація роботи системи охорони здоров'я, безперечно, є одним з ключових напрямків діяльності будь-якої держави світу. Зокрема, кампанії з розширення ролі медичного туризму в економіці країни можуть включатим створення спеціальних віз (медичних віз) або спрощення в'їзду медичних туристів за стандартною візою, податкові преференції, сприяння інвестиціям в інфраструктуру системи охорони здоров'я. Державне втручання у згадану сферу також спрямовано на:

– здійснення правового регулювання суспільних відносин, що виникають у результаті взаємодії сторін;

– забезпечення безпеки туристів пацієнтів і мінімізацію ризиків;

– стандартизацію і сертифікацію галузі;

– збір даних, аналіз і облік медичної статистики.

Таким чином, тісна взаємодія цих компонентів сприяє гармонійному функціонуванню індустрії медичного туризму та створенню привабливої дестинації.

У більшості держав світу, право громадянина (пацієнта) на якість медичної допомоги є одним з найважливіших принципів охорони здоров'я людей. Під якістю медичної допомоги розуміють сукупність характеристик, що відбивають своєчасність надання медичної допомоги, правильність вибору методів профілактики, діагностики, лікування і реабілітації при наданні медичної допомоги, ступінь досягнення запланованого результату.

З розвитком міжнародного лікувального туризму та збільшенням кількості туристів-пацієнтів питання якості та безпеки медичних послуг – однією з основних форм надання медичної допомоги, стають все більш актуальними і нагальними. У глобальній мережі та засобах масової інформації обертаються величезні потоки тематичної інформації, які необхідно структурувати й надати потенційному споживачеві в зручній і зрозумілій формі.

Питання першорядної важливості – якість медичної допомоги, витоки якого вбачаються у відсутності єдиної методики, правил збору інформації та комплектації медичної звітності. Вирішити цю проблему можливо, створивши загальний перелік індикаторів якості, тобто розробити певні стандарти (стандартизація), шляхом проведення заходів з акредитації лікувально-профілактичних установ та здійсненням контролю за їх проходженням.

Відсутність або недолік доступної й актуальної інформації про медичні дестинації тягне за собою виникнення негативних проявів функціонування медико-туристичного механізму. Необхідно визнати, що будь-яке медичне втручання характеризується певним ступенем ризику для здоров'я пацієнта, в деяких випадках навіть перевищує значимість можливих позитивних результатів від процесу лікування. Так, найбільш часто фіксується небезпека лікування за межами регіону постійного проживання пацієнта – зараження хвороботворними мікроорганізмами, тобто інфекції, що виникають в результаті мутацій і інших змін структури біологічного матеріалу. Крім того, існує небезпека виникнення ускладнень після серйозних операцій (наприклад, загострення тромбозу глибоких вен у процесі авіаперельотів) [2].

Поєднання аспектів якості, безпечності та факторів ризику формує загальну картину сприйняття туристом-пацієнтом медичної дестинації, що виражається (суб'єктивними) показниками задоволеності або, навпаки, незадоволеності даного споживача. Аналіз його підсумкових вражень лежить в основі зміни підходів і методів до надання медичних та інших супутніх послуг.

Виділяють наступні основні спонукальні мотиви туристів до подорожі з метою споживання послуг такого роду: передові технології, краща якість обов'язкових медичних послуг, доступність (менший час очікування), відносно невисока вартість обов'язкових медичних послуг, відносно невисока вартість варіативних медичних послуг.

Наявність інноваційних технологій, що застосовуються в процесі обстеження та/або лікування – найбільш значимий показник для подорожуючих пацієнтів (40%). Вибір дестинації в такому випадку ґрунтується на аналізі матеріально-технічної бази, а не близькості регіону або вартості послуг.

Якість наданих обов'язкових медичних послуг – другий за значущістю показник, що визначає ймовірність вибору конкретної дестинації, на який посилаються 32% всіх медичних

туристів. Для цього сегмента споживачів не настільки важлива вартість послуг та близькість локації. Цим пояснюється планомірне зміщення пропозиції медичного туризму в країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, особливо Південну Корею, Таїланд, Малайзію, Індію.

Своєчасне і оперативне надання необхідних послуг – головний критерій вибору медичної дестинації для 15% туристів. Часовий фактор особливо цінний для процедур і операцій, що не терплять зволікання (ортопедія, загальна хірургія, кардіологія), оскільки на батьківщині пацієнта такі послуги не можуть бути надані негайно.

Лише для 9% туристів-пацієнтів головним стимулом до вибору дестинації служить відносно невисока вартість обстеження та/або лікування. У зв'язку з тим, що ціни на однакові медичні послуги, що пропонуються в різних регіонах світу, відрізняються, існує ймовірність, що в найближчому майбутньому значимість цінового аспекту в процесі прийняття споживчого рішення зросте.

Останній сегмент туристів, що становить лише 4% від усього кількості медичних споживачів, приймає рішення про вибір дестинації на основі порівняння цін і виявлення відносно невисокої вартості на варіативні медичні послуги, такі як ринопластика та інші види естетичної хірургії. Потенційне розширення даного сегмента корелює із зростанням ВВП на душу населення і особистих доходів і в основному спостерігається в передових розвинених державах [3].

Виділяють наступні критерії вибору дестинації для здійснення такої подорожі:

– близькість і зрозумілість культури, мови, історичних особливостей і звичок місцевого населення дестинації;

– доступність необхідних послуг (скорочення або відсутність часу очікування);

– вартість послуг;

– надійність і якість;

– аспекти біоетики (запити на заборонені або нелегалізовані в країні проживання види лікування, які доступні в обраній медичній дестинації).

Географічне виділення медико-туристських регіонів ґрунтується на загальних принципах сприйняття карти світу: в Північній Америці лідируючі позиції займають Канада, США та Мексика, в Європейському регіоні – Великобританія, Німеччина, Іспанія, Італія, Франція, серед країн Середнього Сходу Ізраїль, Туреччина та ОАЕ визнані найуспішнішими дестинаціями, Азіатсько-Тихоокеанський регіон примітний інфраструктурними можливостями Південної Кореї, Таїланду, Індії, Сінгапуру, Китаю, Латинська Америка представлена Коста-Рікою і Колумбією [4].

Види лікування, які здійснюються в рамках медичного туризму, можна підрозділити на наступні спеціалізації:

– комплексні обстеження і скринінги (check-up);

– кардіологія (коронарне шунтування, ангіопластика коронарних артерій, протезування серцевого клапана);

– ортопедія (травми суглобів і хребта, спортивна хірургія та травматологія, заміна стегнового і колінного суглоба);

– стоматологія (імплантація зубів, процедури по відбілюванню);

– онкологія (широкий спектр напрямків);

– репродуктивне здоров'я (ЕКО, підвищення фертильності);

– естетична хірургія та косметологія (ринопластика, зміна розміру частин тіла, ліпосакція) [5].

Можливість розвивати певний напрям медико-туристичної діяльності в конкретній країні або регіоні зумовлена сукупністю чинників. Так, загальносвітова і регіональна динаміка виробництва і споживання медичних послуг вивчається фахівцями Міжнародного науково-дослідного центру охорони здоров'я (International Healthcare Research Centre). За допомогою особливого інструменту – індексу медичного туризму (Medical Tourism Index – MTI) – відбувається ранжування держав світу, що надають послуги у сфері охорони здоров'я, за трьома вимірами: навколишнє середовище дестинації, індустрія медичного туризму, якість сервісу і технічного оснащення.

Поліпшення рівня обслуговування та якості туристичних послуг – ще одна серйозна задача на шляху до створення по-справжньому конкурентоспроможною медичної дестинації. Аналіз діяльності недержавних медичних організацій показує, що поступово відбувається впровадження нових сервісних технологій, які сприяють підвищенню статусу лікувального закладу, а саме медичний консьєрж і медичне таксі. Медичний консьєрж – це сервісна служба медичної компанії, що забезпечує пацієнта персональним куратором, до якого можна звернутися з усіх питань медичного характеру в режимі 24 години на добу і 7 днів на тиж-

день. Медичне таксі – це послуги з перевезення медичних пацієнтів від місця їх проживання або тимчасового перебування до будь-якого медичного центру в місті. Крім того, в обов'язки водія таксі також входить допомога пацієнту зорієнтуватися у самому медичному закладі, супровід до приймального покою, реєстратури або необхідного кабінету, а також зустріч клієнта після консультації або процедур і доставка його назад додому або в готель. Таким чином реалізується комплексний підхід до організації перебування медичного туриста в дестинації.

Висновки. У даний момент переміщення туристів у межах своєї країни або за кордон з метою споживання певних видів медичних послуг стає все більш поширеним явищем. Ринок медичного туризму інтенсивно розвивається всупереч відчутним проявам політичної та економічної нестабільності: як показують дані Всесвітньої туристської організації (UNWTO), в період фінансової кризи обсяг продажів турів медичної спрямованості не скоротився, на відміну від всіх інших видів туризму. Це знову підтверджує тезу про те, що лікувально-оздоровчий і, зокрема, медичний туризм – актуальне і доступний засіб відпочинку та психоемоційного розвантаження, яке все частіше вибирають люди для свого відпускного періоду.

Література

1. Ветитнев А.М., Кусков А.С. Лечебный туризм: учебное пособие / А.М. Ветитнев, А.С. Кусков. – М.: ФОРУМ, 2014. – 592 с.

2. Bookman Milica Z., Bookman Karla R. Medical Tourism in Developing Countries / Milica Z. Bookman, Karla R. Bookman – New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2007. – 231 p.

3. Connell J. Medical Tourism / J. Connell. – Sydney: CABI, 2011. – 208 p.

4. C. Michel Hall Medical Tourism: The Ethics, Regulation, and Marketing of Health Mobility / Hall C. Michel. – Oxon: Routledge, 2013. – 224 p.

5. Всемирная организация здравоохранения ВОЗ (WHO) World Health Statistics [электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/255336/1/9789241565486-eng.pdf?ua=1

6. Handbook on Medical Tourism and Patient Mobility / Edited by N. Lunt, D. Horsfall, J. Hanefeld. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd., 2015. – 473 p.

7. Поворозник, М. Ю. Міжнародний медичний туризм у формуванні глобального сегменту медичних послуг // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова голов. ред.) та ін.). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2017. – № 2-3, 63-64). – С. 16–24.

References

1. Vetitnev M. A., Kuskov A. S. Medical tourism: textbook / A. M. Vetitnev, A. S. Kuskov. – M.: FORUM, 2014. – 592 p.

2. Milica Z. Bookman, Karla R. Bookman Medical Tourism in Developing Countries / Milica Z. Bookman, Karla R. Bookman – New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2007. – 231 p.

3. Connell J. Medical Tourism / J. Connell. – Sydney: CABI, 2011. – 208 p.

4. Michel C. Hall Medical Tourism: The Ethics, Regulation, and Marketing of Health Mobility / Hall C. Michel. – Oxon: Routledge, 2013. – 224 p.

5. The world health organization who (WHO) World Health Statistics [electronic resource]. – 2018. – Mode of access: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/255336/1/9789241565486-eng.pdf?ua=1

6. Handbook on Medical Tourism and Patient Mobility / edited by N. Lunt, D. Horsfall, J. Hanefeld. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd., 2015. – 473 p.

7. Povoroznik, M. Y. International medical tourism in the development of global segment medical services // Bulletin of socio-economic studies: collection of science works under the editorship of M. I. Urakova). – Odessa: Odessa national economic University. – 2017. – № 2-3, 63-64). – P. 16-24.

УДК: 330.341:338.43

Кулаєць Г. П., Поліщук О. Г., Клейнота О. І., Андрейчук Р. В.

ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО

У статті розглянуто переваги інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі. Запропоновано шляхи подолання кризового стану інноваційно-технологічного забезпечення сільськогосподарських підприємств та основні завдання державного регулювання інноваційною діяльністю в Україні.

Ключові слова: *сільське господарство, державна підтримка, енергетичний потенціал, інновації, інноваційна політика.*

Kulaets H. P., Polishchuk O. H., Kleinota O. I., Andreichuk R. V.

WAYS OF EFFICIENT IMPLEMENTATION OF INNOVATION IN AGRICULTURAL PRODUCTION

The advantages of innovative development of agricultural production at the present stage have been considered in the article. The ways of overcoming the crisis state of innovative and technological support of agricultural enterprises and the main tasks of state regulation of innovative activity in Ukraine have been proposed.

Key words: *agriculture, government, support, potential energy, innovation, innovative policy.*

Вступ. Сільське господарство посідає важливе місце в економіці країни; створює робочі місця, забезпечує населення продуктами харчування, підприємства – сировиною. Україна має потужний потенціал розвитку сільського господарства, як однієї з основних галузей світового ринку. Розвиток інноваційної діяльності в сільському господарстві України – важливий напрям з нарощування конкурентних переваг, оскільки аграрна галузь економічно розвинутих країн поступово перетворюється в наукомістку галузь виробництва [1].

На сьогоднішній день актуальною проблемою розвитку сільського господарства України є інноваційний шлях розвитку, основою якого є поєднання державної аграрної та інвестиційної політики спрямованої на активізацію досліджень та інноваційних розробок з метою подальшого їх впровадження у виробничу діяльність аграрних підприємств.

Широке впровадження інновацій в сільськогосподарське виробництво сприяє зростанню продуктивності праці, скороченню витрат та зниженню собівартості сільськогосподарської продукції, економії різних видів ресурсів впровадженню нових форм організації виробництва, що в кінцевому результаті сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. Впровадження інновацій віддзеркалюється в збільшенні обсягу продажу сільськогосподарської продукції, підвищенню рентабельності виробництва окремих видів продукції так і галузі, а також покращення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Постановка завдання. Інноваційні процеси в сільському господарстві мають свої особливості, які випливають з особливостей галузі. Однією з особливостей аграрного виробництва є значна залежність від природно-кліматичних та погодних умов незалежно від обраної стратегії розвитку, технології виробництва. Підприємство може збільшувати чи зменшувати витрати виробництва та валові збори сільськогосподарських культур у залежності від технологічних процесів [2].

Для сільськогосподарських підприємств важливо встановити оптимальне використання наявних ресурсів, вміло їх поєднувати. Впровадження інноваційних технологій призводить до підвищення ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах, посилює конкурентну боротьбу на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграцію України в міжнародний економічний простір, що зумовлює необхідність формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку.

Результати. Одним із провідних виробників сільськогосподарської продукції в світі є Україна. Агропромислове виробництво відіграє велику роль у розвитку економіки України, адже сільськогосподарська продукція займає значну частку в товарному експорті країни. Однак продукція сільського господарства характеризується низьким рівнем конкурентоспроможності на європейському ринку. Для зміни характеру виробничої діяльності – є інноваційний розвиток агропромислового виробництва, що дозволить перейти до нової організаційно технологічної структури аграрного виробництва, забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на ринках збуту.

Особлива роль у посиленні інноваційної активності в аграрній сфері належить державі, яка визначає пріоритети базисних інновацій на національному та регіональному рівнях, формує ринковий механізм її реалізації. Основними принципами державної інноваційної політики у сфері сільського господарства є:

– визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;

– формування нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності;

– створення умов для забезпечення, розвитку й використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;

– забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;

– ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційної діяльності [3].

Тому слід активніше використовувати всі досягнення науково-технічного прогресу технологічних, організаційно-економічних та інших інноваційних напрямків.

Інноваційна діяльність у сільському господарстві – це комплексний процес створення нових, або більш продуктивних високоврожайних сортів, поголів'я худоби, елітного насіння, високопродуктивних сільськогосподарських машин і агрегатів тощо, впровадження прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних й управлінських рішень, комерціалізація сучасних споживчих норм [4, с. 25].

Згідно "Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період 2020 року" основними цілями розвитку аграрного сектору є:

– гарантування продовольчої безпеки держави;

– забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору на основі його багатоукладності;

– сприяння розвитку сільських поселень та формування середнього класу на селі через забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення їх доходів;

– підвищення інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств;

– підвищення конкурентоспроможності продукції, ефективності галузей, стабільність ринків.

– розширення участі України у забезпеченні світового ринку продукцією сільського господарства та продовольства;

– раціональне використання сільськогосподарських земель та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на довкілля [5].

Управління галузями економіки є цілеспрямована інноваційно-інвестиційна діяльність, яка в АПК визначається передусім науково-технічним прогресом його темпами і соціально-економічними результатами. На сьогодні держава формує власну інноваційну політику і постають питання формування інноваційної привабливості вітчизняної економіки та створення умов, які сприятимуть залученню іноземного капіталу. Основними проблемами у формуванні і функціонуванні національної інноваційної-інвестиційної системи є слабка підприємницька та інноваційно-інвестиційна активність аграрних підприємств; недостатні обсяги виробництва, низький рівень взаємодії науково-дослідного та підприємницького середовища у сільськогосподарському виробництві. Суттєвим фактором що гальмує інноваційний розвиток також є відсутність відповідної законодавчої та нормативно-правової бази для регулювання інноваційної діяльності та посилення функцій контролю щодо її реалізації [6, с. 27].

При правильному підході до системи управління виробництвом, широкому впровадженні досягнень науки необхідно здійснювати впровадження інновацій в аграрне виробництво. Саме тому в сучасній світовій та вітчизняній економічній науці велике значення відводиться пошуку інноваційних методів, механізмів і заходів, що забезпечують найбільш ефективне, раціональне використання природних і виробничих ресурсів України, а також сприяють підвищенню стійкості розвитку галузей аграрного виробництва. Тому питання уточнення сутності та змісту інноваційної діяльності, пошуку шляхів вирішення організації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України вимагають комплексного вивчення, узагальнення та критичного переосмислення сформованої практики інноваційної діяльності.

Галузь сільського господарства на відміну від інших галузей економіки характеризується великим періодом обігу капіталу, що зумовлене довготривалим строком виробництва продукції рослинництва та в більшості галузей тваринництва. Ця умова вимагає значних вкладень оборотних коштів протягом тривалого періоду при тому, що отримання результатів настане значно пізніше.

Однією з причин гальмування процесу формування й реалізації інновацій в аграрне виробництво є нерозвиненість системного функціонування наукової і інноваційної сфери. В аграрній сфері інноваційний бізнес належить до ризикового капіталу, що потребує значних вітчизняних і іноземних інвестицій. Для того щоб знизити ризик необхідно впровадити науково обґрунтований менеджмент, який може містити формування мети і вибір стратегії; підготовку інноваційних проектів; управління проектами та ризиками; створенням та осво-

єнням нової техніки; оцінку ефективності інновацій.

Для ефективного впровадження інновацій в аграрне виробництво необхідно удосконалити державне регулювання цін на продукцію, розробити всебічні програми стимулювання інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, розробити стратегію максимального використання їх інноваційного потенціалу, здійснити активізацію впровадження інновацій на підприємствах для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на ринку, розробляти джерела фінансової підтримки галузі для закупівлі іноземної техніки, сортів насіння, засобів захисту росли тощо.

На освоєння інновацій у аграрному секторі економіки впливають: скорочення внутрішнього попиту на продовольство, скорочення державної підтримки аграрного сектору й державного фінансування науково-технічних програм, недосконаліть системи кредитування та високі ставки з кредитами, відсутність інноваційної інфраструктури та державної інноваційної політики й стратегії, недостатній рівень підготовки кадрового персоналу у сфері інноваційного менеджменту. В Україні є великі можливості для розвитку і перетворення сільського господарства у високоефективну сферу економіки.

Основною метою впровадження інновацій в аграрній сфері є забезпечення економічності та екологічності сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Отже розвиток сільськогосподарських підприємств на інноваційній основі в сучасних умовах є запорукою їхнього виживання, дає можливість росту та забезпечує довгострокові конкурентні переваги. Тому, для реалізації цього потрібна розробка нормативно-правових документів, які будуть регулювати розвиток галузі і формування організаційно-економічного механізму цього регулювання з метою створення нових наукових розробок, поширення їх з допомогою інноваційної інфраструктури.

Впровадження інноваційної діяльності у аграрному виробництві сприятиме підвищенню рівня життя, задоволенню потреб в продукції високої якості, створенні умов для здійснення відтворення виробництва та задоволення потреб населення в продукції сільського господарства.

Розвиток сільського господарства надалі передбачає впровадження нових технологій, розробок нових способів виробництва, виробництво нової якісної продукції, розвиток і нарощування інфраструктури. Все це можливо досягнути при умові тісної співпраці держави, науково-дослідних установ та сільськогосподарських виробників з метою реалізації інноваційної політики.

Україна має найкращий Європі потенціал для розвитку інноваційної діяльності, створення сприятливого бізнесового клімату, який дасть змогу залучати міжнародні інвестиції завдяки яким з'явиться можливість підвищити рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств, зміцнити їх позиції на міжнародному ринку аграрних товарів та підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва.

Література

1. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства [Електронний ресурс]. Режим доступу: http: // minagro.gov.ua

2. Янковська О.І. Особливості інновацій в сільському господарстві [Електронний ресурс]. Економіка. Управління. Інновації. 2010. № 2. Режим доступу: http: nbuv.gov.ua / UJRN/ eui_2010_2_54.

3. Програма діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків". Програму затверджено Постановою КМ №14 (14-2008-п) від16.01.2008.

4. Федун І.Л. Інноваційний напрям розвитку сільського господарства. Інноваційна економіка. 2007. № 2. С. 24-31.

5 Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http:// www.min agro.gov.ua(http//www.minagro.gov.ua/).

6. Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентноспроможності. Інноваційна економіка. 2010. № 1. С. 26-32.

References

1. Ofitsiinyi sait Ministerstva agrarnoyi polityky ta prodovolstva [Official Site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine[Electronic resource]. Mode of access; http //minagro.gov.ua [in Ukrainian].

2. Yankovs'ka, O.I. (2010), "Featur of innovations in agriculture", Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii, vol. 2(4), available at; http; //nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_54(Accessed 05 March2017).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine(2008), "Ukrainian Breakthrough: forPeople, not for Politiciansss", Program approved CM number 14 (14-2008-P) on 16.01.2008.

4. Fedun, I.L.(2007), "Innovative direction of agriculture", Innovatsiina ekonomika, vol. 2. pp. 24-31.

5. Ministry of Agrarifn Policy and Food of Ukraine, available at; http: //www. Minagro.gov.uf.

6. Saranchuk Gh.M. (2010) Innovacijnyj rozvytok siljskogho ghospodarstva Jak osnova pidvyshhennja jogho konkurentospromozhnosti, innovacijna Ekonomika, vol.1. pp. 26-32.

УДК 346.232: 631.11: 334.72 (437.3)

Губені Ю. Е., Костецька І. І.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ПІДПРИЄМНИЦЬКА СТРУКТУРА

Обґрунтовано термін «підприємницька структура». Досліджено зміну підприємницької структури в сільському господарстві Чеської республіки. Визначено поширені організаційно-правові форми підприємств аграрної сфери Чехії. З'ясовано структуру землекористування юридичних осіб у сільському господарстві.

Ключові слова: *підприємницька структура, організаційно-правові форми підприємництва, сільське господарство, Чехія, землекористування.*

Yuriy Hubeni, Iryna Kostecka

ORGANIZATION AND LEGAL FORMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CZECH REPUBLIC: BUSINESS STRUCTURE

The term "business structure" is substantiated. Changes in the entrepreneurial structure in agriculture of the Czech Republic are investigated. The widespread organizational and legal forms of agricultural enterprises in the Czech Republic are identified. The structure of land use of legal entities in agriculture is studied.

Key words: *entrepreneurial (business) structure, organizational and legal forms of entrepreneurship, agriculture, Czech Republic, landuser.*

Вступ. Чеська республіка є однією із країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), членом Європейського Союзу (ЄС). Оскільки ця країна має усі ознаки виразно індустріального типу розвитку, роль та місце сільського господарства не відіграють такої значимої ролі як в Україні. Однак традиційно увага до села і сільських територій, а відтак – до сільського господарства, у Чехії є досить вагомою. З огляду на подібні стартові умови та проголошені цілі аграрної трансформації доцільними є дослідити структуру основних організаційно-правових форм підприємництва в аграрній сфері.

Огляд публікацій та досліджень. Тривалі і системні дослідження стартових умов, трансформації аграрної сфер цієї країни дозволив нам виявити цікаві закономірності та особливості, а також розробити механізми адаптивного використання теоретико-методологічних та емпіричних напрацювань для вдосконалення вітчизняної аграрної реформи. Вони детально висвітлені у науковому звіті [1] та монографії [2].

Постановка завдання. Теоретичною метою публікації є ідентифікація терміну «підприємницька структура» стосовно сільського господарства, та визначення переліку та розмірів землекористування найпоширеніших організаційно-правових форм. При цьому під «підприємницькою структурою» розуміють співвідношення кількості та поширеність легально визначених організаційно-правових форм підприємницької діяльності. З огляду на специфіку аграрної сфери при визначенні підприємницької структури враховують окремі форми господарської діяльності / господарювання, що де-юре можуть не включатись законодавцем до групи «підприємницька діяльність (наприклад – особисті селянські господарства). Загальна мета публікації полягає у дослідженні зміни підприємницької структури сільського господарства Чеської республіки під впливом системної трансформації та адаптації до умов ЄС,

Результати. В умовах командно-адміністративної системи, в яку було включено Україну (УРСР) та Чеську республіку (ЧССР) навіть в наближеному форматі не можна стверджувати про вибір організаційно-правових форм господарювання чи підприємництво взагалі. Домінантними формами здійснення господарської діяльності (коректний термін – «ве-

дення сільськогосподарського виробництва») були виробничі кооперативи (JZD) та державні господарства (держгоспи)

В процесі здійснення перших кроків аграрної реформи у ЧР з'явились нові структурні елементи, сформовані новими формами підприємництва та економічних взаємовідносин. Спершу переважали підприємства, створені на залишках минулої господарської системи (кооперативів та держгоспів), однак поступово розвиваються індивідуальні приватні господарства (табл. 1). Кількість приватних селянських господарств (такий термін діяв до прийняття Закону про сільське господарство) у Чехії є порівняльна із кількістю фермерських господарств в Україні (35 тис.), однак зазначимо, що розміри двох країн є неспівставними.

Переважаючою щодо загальної площі землекористування організаційно-правовою формою аграрних підприємств у цей період були оновлені (трансформовані) сільськогосподарські кооперативи. На кінець 1997 року середній розмір кооперативів на нових відносинах власності, становив майже 1400 га [4].

Очевидно, що підприємницька структура сільського господарства у період трансформації була динамічною, адже пристосувалась до змінних умов підприємницького середовища. Конкуренція неодмінно спричиняла формуванню раціональної підприємницької структури сільського господарства. Хоча, на думку деяких авторів, "ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від їх виробничої та комерційної діяльності, рівня інтенсивності та ринкової орієнтації, однак теоретично і реально не може визначатись їх організаційно-правовою формою" [5].

Уряд та інші владні структури Чеської Республіки офіційно проголосили і на практиці здійснюють політику нейтралітету щодо вибору організаційних форм підприємництва. Відзначимо, що не існує жодної державної структуральної політики або документу, що надавали б пріоритет або переважне сприяння будь-якій формі організаційно-правовій формі підприємництва.

Разючі суспільно-економічні зміни що відбулись у Чеській республіці докорінно змінили умови господарювання на селі, що знайшло відображення у сільському способі житті, демографічній ситуації та підприємницькій структурі. Аграрна сфера країни, не зважаючи на однозначний тренд до агробізнесової організації, все ж відповідає т.з. «європейській мо-

Таблиця 1

Підприємницька структура сільського господарства Чеської Республіки, 1996-1997 рр.

Організаційно-правова форма Підприємництва (господарювання)	1996 р.				1997 р.			
	кількість	розмір		середній розмір, га	кількість	розмір		середній розмір, га
		тис. га	в % до всього			тис. га	в % до всього	
Підприємства фізичних осіб,	24380	844	23,8	35	24710	883	25,1	36
в т.ч. приватні господарства	22700	786	22,2	35	22850	812	23,1	36
Господарські товариства,	1672	1130	31,9	676	1869	1245	35,4	666
в т.ч. – ТзОВ	1225	763	21,5	623	1349	827	23,5	613
– акціонерні товариства	413	355	10,0	860	484	403	11,4	833
Кооперативи	1081	1530	43,2	1415	1011	1364	38,7	1349
Державні підприємства	41	30	0,8	732	22	19	0,5	864
Інші підприємства	30	11	0,3	367	30	10	0,3	333
Всього	27204	3545	100	130	27642	3521	100	127

Джерело: Розрахунки на базі Database RES, http: res.cz.org, datum income: 23.07.1997. [3];

делі сільського господарства». А ця модель, як відомо, орієнтована на різноманітність організаційно-правових форм господарювання, підтримку родинних господарств (ферм) та малих і середніх виробників (SME).

Останніми роками структура сільського господарства ЧР зазнала подальших змін. Станом на 2016 рік фізичні особи обробляли біля 30% сільськогосподарських угідь, а частка юридичних осіб становила біля 70%. Всього на кінець 2016 року в ЧР діяло біля 47,6 тис. суб'єктів господарювання. Основним видом фізичних осіб є самостійно господарюючі суб'єкти (поняття «фермер» у Чехії не використовується). Фізичні особи що здійснюють сільськогосподарську діяльність, відповідно до діючого закону Про сільське господарство, поділяються на тих що підлягають /здійснюють реєстрацію як суб'єкти підприємництва, і ті що не реєструють свою діяльність. Переважно – це дрібні господарства, відповідники наших особистих селянських господарства (ОСГ). Зареєстровані фізичні особи які займаються сільськогосподарським виробництвом мають статус «сільськогосподарські підприємці – фізичні особи».

Основними видами юридичних осіб зараз є корпорації, кооперативи, господарські товариства. Загальна підприємницька структура сільського господарства Чехії є такою (таблиця 2).

З точки зору землекористування юридичні особи становлять разючі більшість. Цікаво дослідити рівень концентрації земельних угідь у цій групі, виключивши деякі специфічні юридичні ocsб (т.з. Agrocensus-12: тепличні, дослідні, зарокові та учбові підприємства, таблиця 3).

Як бачимо, основні виробники – юридичні особи більш-менш рівномірно розподілені за групами землекористувачів. Середній розмір 4153 га свідчить про ефективні механізми протидії надмірної концентрації землекористування.

Висновки. Підприємницька структура галузі, в нашому випаду сільського господарства, – це кількісне співвідношення різних організаційно-правових форм підприємництва, обраних суб'єктами господарювання. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що підприємницька структура сільського господарства Чехії стабілізувалася та відповідає концепції т.з. «європейської моделі» сільського господарства. Зокрема суттєво зменшилась кількість т.з. «трансформованих підприємств» з поступовим наростанням товариств з обмеженою відповідальністю (ТзОВ) та акціонерних товариств (АТ). Невпинно зменшується кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів. Вартою уваги є нормативно-правове оформлення приватних виробників не в організаційно-правовій формі «фермерських господарств», а у формі «сільськогосподарських підприємців – фізичних осіб»

Таблиця 2

Підприємницька структура сільського господарства Чеської республіки, 2016 р.

Організаційно-правова форма	Кількість суб'єктів	Земельні угіддя в обробітку,		Рілля в обробітку,		Середній розмір користування, га	
		тис. га.	% до всього	тис. га.	% до всього	земля	рілля
Фізичні особи, всього	**43153**	**1058,0**	**30,2**	**629**	**25,3**	**24,5**	**14,6**
в т. ч. – сільськогосподарські підприємці	23188	942,7	26,9	569,3	22,9	40,7	24,6
Юридичні особи, всього	**4451**	**2446,5**	**69,8**	**1861,5**	**74,7**	**549,6**	**418,2**
в т. ч. - ТзОВ	2841	865,0	24,7	577,6	23,2	304,5	203,3
– акціонерні товариства	728	865,7	24,7	707,8	28,4	1189,2	972,3
– кооперативи	517	668,7	19,1	545,9	21,9	1293,5	1055,9
Інші юридичні особи	325	29,9	0,9	17,1	0,7	92,3	52,8
Всього по галузі	**47604**	**3504,4**	**100,0**	**2491,0**	**100,0**	**73,6**	**52,3**

Джерело: Zelena zprava. Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2016, Praha: MZE, 2019, s 32. [6]

Таблиця 3

Розподіл сільськогосподарських підприємств Чеської республіки за розміром землекористування, 2016 р.

Площа земельних угідь у користуванні	Кількість суб'єктів	У % до всього
від 0 до 5 га	598	14,4
від 6 до 10 га	312	7,5
від 11 до 50 га	638	15,4
від 51 до 100 га	259	6,2
від 101 до 500 га	834	20,1
від 501 до 1000 га	641	15,4
від 1001 до 2000 га	585	14,1
від 2001 і більше га	286	6,9
Всього по галузі	4153	100

Джерело: Zelena zprava. Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2016, Praha: MZE, 2019, s 34. [6]

Література

1. Agrarian reform in the Czech Republic and its lessons for Ukrainian agriculture. RSS Foundation Project Report. № 163/1997. (not published). - Lviv: LSAU, 1998, 34 p.

2. Губені Ю. Е. Аграрна реформа в Чеській республіці: від „оксамитової революції» до європейської інтеграції. Приклад гідний наслідування. – Львів: НВФ «Українські технології», 2001, 368 с.

3. Zelena zprava. Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2007, Praha: MZE, 2008, 139 s.

4. Podnikatelska struktura zemědělstvi ČR. Database RES, URL: http: res.cz.org, datum income: 23.07.1997.

5. Zamyšleni nad zemědělske vyrobou. Collection papers of sent. conf. – Prague: AF CZU, 1997. vol. I. s.292.

6. Zelena zprava. Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2016, Praha: MZE, 2017, 152 s.

References

1. Agrarian reform in the Czech Republic and its lessons for Ukrainian agriculture. (1998), RSS Foundation Project Report. № 163/1997. (not published). LSAU, Lviv, Ukraine, 34 p.;

2. Hubeni, Yuriy (2001) *Agrarna reforma v Cheskij respublici: vid "oksamytovoji revoluciji" do europejskoji intehraciji. Pryklad hidnyj nasliduvanja*. [Agrarian reform in the Czech Republic: from the "velvet revolution" to European integration. An example worthy of imitation], Ukrainian Technologies NPF, Lviv, Ukraine, 368p.;

3. *Zelena zprava.,Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2007*, (2008), [Green Report. Report on the State of Agriculture in the Czech Republic in 2007], MZE, Praha, Czech Republik, 139 p.

4. *Podnikatelska struktura zemědělstvi ČR.,* (1997) [Business structure of agriculture in the Czech Republic], Database RES, URL: http: res.cz.org, datum income: 23.07.1997;

5. *Zamyšleni nad zemědělske vyrobou*, (1997), [Thinking about agricultural production], Collection papers of seint. conf, AF CZU, Prague, Czech Republik, p .292;

6. *Zelena zprava. Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2016*, (2017) [Green Report. Report on the State of Agriculture in the Czech Republic in 2016], MZE, Praha, Czech Republik, 152 p.

Розділ 3. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 364.442.6

Колот А. М., Лопушняк Г. С., Власенко М. П.

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: КЛЮЧОВІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ

На основі критичного аналізу наукових досліджень та законодавчих актів обґрунтовано недоцільність включення соціальної безпеки до складових економічної безпеки держави та розгляду її в якості самостійного інституту. Виокремлено основні ризики та реальні загрози соціальній безпеці, що є характерними для сучасного етапу розвитку України. За результатами проведеного дослідження сформовано пропозиції щодо мінімізації визначених ризиків та покращення стану соціальної безпеки країни. Запропоновано розробку нового стратегічного документу України – соціальної доктрини, з метою формування людиноцентриської державної політики.

Ключові слова: *соціальні ризики, соціальна безпека, загрози, соціальна політика, гідна праця, якість життя, добробут населення.*

Kolot A. M., Lopushnyak G. S., Vlasenko M. P.

SOCIAL SECURITY OF UKRAINE: KEY RISKS AND THREATS

Based on the critical analysis of scientific research and legislation, it is justified not to include social security in the components of economic security of the state. The main risks and real threats to social security, which are characteristic for the present stage of development of Ukraine, are distinguished. According to the results of the study, proposals were made to minimize the identified risks and improve the state of social security in the country. It is proposed to develop a new strategic document of Ukraine - a social doctrine that makes state policy a human centered one.

Key words: *social risks, social security, threats, social policy, decent work, quality of life, welfare of the population.*

Вступ. Загострення соціальних проблем як наслідок низької ефективності економічних реформ, збереження низької конкурентоспроможності національної економіки призвели до появи нових та відтворення дотеперішніх соціальних ризиків. Останні, без перебільшення стають реальними загрозами для соціальної і відповідно, національної безпеки України. Наслідком такого стану може бути ще більше порушення рівноваги і стабільності в суспільстві та поява нових ризиків для економічного і суспільного поступу.

Зазначене вище актуалізує наукове опрацювання проблематики соціальних ризиків та формування «дорожньої карти» їх мінімізації задля створення передумов для стійкого соціально-економічного розвитку України.

Огляд літератури. Проблематика соціальної безпеки, в цілому, та природи виникнення соціальних ризиків і загроз, зокрема, вже тривалий час є предметом дискусій багатьох вчених, представників органів законодавчої і виконавчої влади та громадянського суспільства. Серед них: Л. Баланда [1], І. Гнибіденко [15], О. Іляш [5], О. Коваль [6], О. Линдюк [14], Е. Лібанова [8], В. Надрага [10], О. Новікова [11; 16], Р. Підлипна [12], В. Скуратівський [14], Л. Шевченко [19] та інші. Більшість дослідників цієї проблематики схиляється до думки, що соціальна безпека – це ступінь захищеності людини, суспільства і держави, за якого забезпечується гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, кольору шкіри та розвиток людського капіталу, характеризує і рівень розвитку самої держави. Зокрема, Р. Підлипна зазначає, що створюючи умови для рівноправної діяльності громадян, держава через соціальну політику зберігає стабільність у суспільстві, що дозволяє йому розвиватися [12, с. 20]. В дещо іншій інтерпретації підтримують цю тезу В. Скуратівський

та О. Линдюк. Вони стверджують, що негативні тенденції в соціальній сфері та накопичені соціальні проблеми створюють загрози національній безпеці та подальшому розвитку суспільства, які можуть стати причинами порушення рівноваги та стабільності [14].

Проблематику виникнення та прояву соціальних ризиків досліджувались С. Березіною, Е. Лібановою, В. Надрагою, Н. Топішко та іншими. Зокрема, Е. Лібанова акцентувала увагу на соціальних ризиках людського розвитку, а С. Березіна – на сучасних і майбутніх ризиках соціальної сфери. Н. Топішко досліджувала вказані ризики як чинники регулювання системи соціального захисту. Проблематика мінімізації ризиків в соціально – трудовій сфері знайшла відображення у працях В. Надраги.

Проте в умовах економічної та політичної нестабільності, що є притаманним для сучасного розвитку України, інтенсивність прояву соціальних ризиків постійно зростає, створюючи передумови для виникнення не лише потенційних, а й реальних загроз соціальній безпеці держави. Така ситуація вимагає постійного моніторингу не лише вказаних загроз, а й ризиків, що детермінують їх появу. Зазначене і актуалізує тематику даного дослідження.

Постановка завдання. Визначення ключових ризиків та загроз для соціальної безпеки держави та обґрунтування можливих напрямів мінімізації визначених соціальних ризиків і усунення загроз.

Результати дослідження. Незважаючи на достатню увагу з боку науковців та інших представників громадянського суспільства до соціальних проблем, питання соціальної безпеки не знайшли як належного наукового забезпечення так і законодавчого закріплення. Саме поняття «соціальна безпека» в українському законодавстві визначено лише методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, де трактується як «стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни» [9]. Зазначимо, що таке визначення суперечить існуючим теоріям розвитку держави. Не вдаючись у детальні дискусії пропонуємо розуміти під соціальною безпекою ступінь захищеності людини, суспільства і держави, за якого забезпечується гідний рівень життя всього населення та розвиток і реалізація людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни.

Ще одним парадоксом вважаємо віднесення соціальної безпеки до складових економічної безпеки. Така другорядність, що дотепер має місце, не випадкова, а є вираженням існування міфу про те, що соціальна політика є похідною від економічної. Все це наслідок сприйняття людини як працівника, реалізація здібностей і самореалізація якого можливі лише на виробництві. Втім, умови й потреби розбудови нової економіки та соціальної держави вимагають запровадження нових принципів формування соціальної політики, усвідомлення її нової ролі у забезпеченні соціальної динаміки і мінімізації соціальних ризиків.

Слід виходити з того, що у державі соціального типу людина розглядається не лише як чинник, а як найвища цінність, що і визначено Конституцією України, як мета соціально-економічного розвитку. Водночас, економічна політика у такій державі має розглядатись виключно як засіб досягнення цілей соціальної політики, а не навпаки. Не людина живе ради розвитку економіки, а економіка функціонує заради розвитку людини. Отже рівень соціальної безпеки доцільно визначати окремо від економічної, оскільки індикатори останньої, відображаючи ступінь захищеності національної економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз, мають сигналізувати про можливість забезпечення головної цілі розвитку суспільства і держави – підвищення добробуту та якості життя населення, а індикатори соціальної – про рівень досягнення цієї мети.

Також вважаємо за доцільне, виходячи із класифікації соціальної політики за видами (*див. додатково* [4]), виділяти у складі соціальної безпеки екологічну, демографічну та продовольчу компоненту. Такий підхід сприятиме більш повній характеристиці ступеня соціальної захищеності людини, суспільства та держави, що є особливо актуальним в умовах політичної, економічної та соціальної нестабільності.

Незважаючи на існування вимоги щодо здійснення Міністерством економічного розвитку і торгівлі України розрахунків рівня економічної безпеки двічі на рік, моніторинг індикаторів не проводиться, що ускладнює процес прийняття рішень при формуванні будь-якої державної політики, в тому числі і соціальної. Водночас, глобалізаційні процеси, що супроводжуються поширенням цифрових технологій, спричинюють зміни не лише у сферах виробництва і управління, а й у людській свідомості щодо сприйняття вже існуючих та формування нових соціальних цінностей, норм і правил.

Вони детермінують соціальну поведінку людей, обумовлюючи тим самим необхідність розробки заходів щодо мінімізації соціальних ризиків, що супроводжується новими вимогами до систем освіти, соціального захисту, охорони здоров'я, духовного і фізичного розвитку, а також всієї соціально-трудової сфери. Потребують перегляду і соціальні стандарти, гарантії та нормативи з метою підвищення рівня суспільної довіри.

На удосконаленні заходів щодо соціального захисту населення, а також провадженні активної політики щодо створення нових робочих місць (у т.ч. через покращення професійної підготовки, переорієнтацію ринку праці на нові високотехнологічні сфери тощо) наголошує і С. Західі (Saadia Zahidi), керівник Центру нової економіки і суспільства Всесвітнього економічного форуму, даючи відповідь на питання: «Як уникнути негативних наслідків розгортання 4-ї індустріальної революції, визначити спільні цілі і зберегти економічну безпеку?» [22].

Варто зазначити, що вірогідність прояву соціальних ризиків та їх наслідків залежить як від зовнішніх, так і від багатьох внутрішніх чинників, серед яких: рівень економічного розвитку, ефективність державної соціальної політики, ментальність, рівень людського розвитку та інші. Важливим є недопущення трансформації зазначених ризиків в потенційні чи ще гірше в реальні загрози соціальній безпеці держави.

Останніми роками в Україні, на жаль, присутні саме такі тенденції. Зокрема, значення 8 індикаторів соціальної безпеки (у 2015 р – 9) із 15 перевищили критично допустимий або небезпечний рівень (табл.1), що свідчить про існування реальних загроз національній безпеці країни.

Таблиця 1

Динаміка значень індикаторів соціальної безпеки, які становлять реальну загрозу національній безпеці України

Індикатор	$I_{небезп}$ / $I_{крит.}$	2015	2016	2017
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму[1], %	відсутнє	49,3	48,2	32,5
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму з урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб [2], %	відсутнє	50 [3]	50[3]	45[3]
Відношення середнього розміру пенсії за віком до законодавчо встановленого прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	≤ 1,5 / 1,0	1,66	1,57	1,96
Відношення середнього розміру пенсії за віком до фактичного прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	≤ 1,5 / 1,0	1,33	0,82	1,03
Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, %	≥ 40 /50	53,1	49,8	47,9
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % ВВП	≤ 4,5 /3,0	3,6	3,2	3,4
Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	≥ 20 /30	37,2	40,2	43,1
Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	≥ 40 / 60	56	54,8	52,0
Сума невиплаченої заробітної плати станом на 1 січня (липня) до фонду оплати праці за грудень (червень)	≥ 5 /10	7,0	4,4	3,4
Рівень злочинності, кількість злочинів на 100 тис. осіб населення	≥1300 /1400	1317	1386	1233
Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-28 та в Україні, разів	≤ 4 / 5	19,7	19,4	15,8
Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, відсотків населення відповідної вікової групи	≤ 58 / 60	56,7	56,3	56,1

[1] прожитковий мінімум (середній за рік) без урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб (2015 р. -2257 грн; 2016 р. – 2642,38 грн; 2017 р. – 2941,46 грн).

[2] прожитковий мінімум (середній за рік) з урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб (2015 р. -2402,17 грн; 2016 р. -2839,67 грн; 2017 р. – 3356,3 грн).

[3] для розрахунку використовувались дані дещо відмінні від середнього розміру прожиткового мінімуму з урахуванням податку на доходи фізичних осіб, оскільки такі дані у статистичних збірниках відсутні (2015 р. -2216,11 грн; 2016 р. – 2888,61 грн; 2017 р. – 3360 грн).

Джерело: таблицю складено на основі статистичної інформації Державної служби статистики України.

Виходячи з даних, представлених у табл.1, підвищення рівня бідності за абсолютним критерієм у подальшому буде залишатися одним із ключових соціальних ризиків в Україні. Незважаючи на зниження, частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму з урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб становила у 2017 р. майже 45 %, а без урахування зазначеного податку 32,5 %. Це означає що більше третини населення України не можуть задовольнити навіть мінімальні потреби.

Зауважимо, що сьогодні в Україні існує два поняття прожиткового мінімуму: законодавчо встановлений та фактичний (розрахунковий), значення яких суттєво відрізняються (рис.1).

Замість виправлення ситуації та недопущення в майбутньому двозначного розуміння

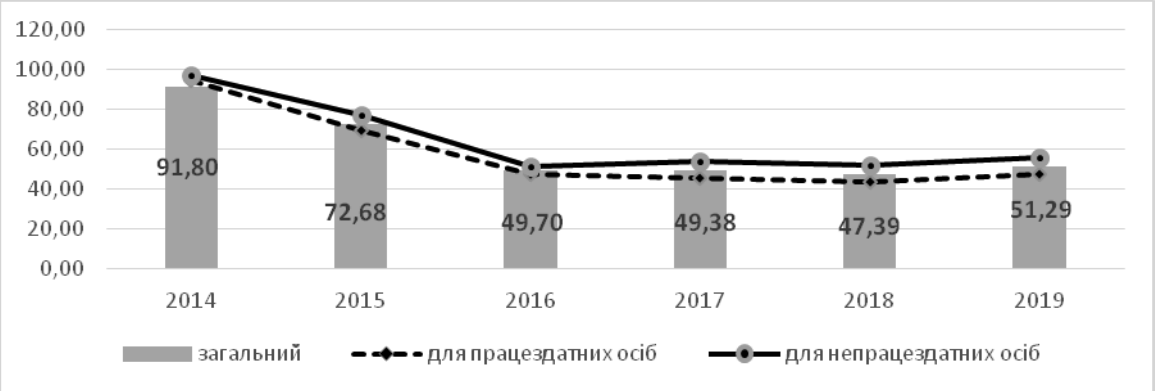

Рис. 1. Динаміка часток співвідношення офіційно затвердженого прожиткового мінімуму до фактичного (з урахуванням ПДФО та військового збору) у 2014 – 2019 рр.
Джерело: побудовано на основі [17] та власних розрахунків авторів

сутності поняття «прожитковий мінімум» органи влади у травні 2017 р. на законодавчому рівні закріпили існування цих двох понять у методиці комплексної оцінки бідності. Проте індикатори соціальної безпеки залишились незмінними, що спричинює певне непорозуміння при їх визначенні. Так, наприклад, незрозуміло, який показник прожиткового мінімуму слід використовувати при визначенні відношення середньої зарплати та пенсії до прожиткового мінімуму. Тому у своїх розрахунках ми брали до уваги обидва показники.

Двозначного розуміння вище вказаного поняття, на нашу думку, можна було б уникнути, тимчасово ввівши додаткову державну соціальну гарантію «Рівень забезпеченості прожиткового мінімуму». Зауважимо, що таке поняття, щоправда в іншій інтерпретації, уже використовується для розрахунку допомоги малозабезпеченим сім'ям та для визначення права на звільнення від плати за харчування дитини у державних і комунальних дитячих дошкільних закладах відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту». Іншими словами його називають ще «гарантований мінімум», який на 2019 р. визначено у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення, а саме: для працездатних осіб — 21%, для дітей — 85%, для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю — 100% відповідного прожиткового мінімуму.

Негативним у цьому аспекті можна відмітити і збільшення розриву між вище вказаними показниками на початку 2019 р. Офіційно затверджений загальний прожитковий мінімум становив 46,88 % фактичного проти 47,39 % у 2018 р. Ще гірша ситуація із прожитковим мінімумом для працездатних осіб, де співвідношення вказаних показників становить менше 45% (січень 2019 р. – 43,41%, 2018 р. – 43,93 %), що створює передумови для виникнення таких соціальних ризиків як збільшення бідних серед працюючого населення та поширення утриманських настроїв у зв'язку з отриманням ними нетрудових доходів у вигляді субсидій на житлово-комунальні послуги чи соціальної допомоги як малозабезпеченим верствам населення. Ми жодним чином не виступаємо проти надання таких видів допомоги, проте вважаємо, неприпустимим створення ситуації, за якої людина із повною зайнятістю буде віднесена до категорії бідного населення.

Аналіз рівня бідності за вище вказаним індикатором у розрізі регіонів свідчить про існування значної асиметрії щодо рівня та якості життя населення. Так, у м. Києві доходи нижче фактичного прожиткового мінімуму (без урахування ПДФО та військового збору) у

2017 р. мали 29,9 % населення, в Одеській області – 39,3%, а у Рівненській 63,5 %, у Волинській – 63 %, у Сумській – 61,9 %, у Житомирській – 61,1 %.

Також хочемо наголосити, що рівень бідності за ознаками депривації у 2017р. становив 32,6 %, що на 1,8 % більше, ніж у 2015 р. Показовим є те, що 26,5 % населення не мали змоги своєчасно та в повному обсязі оплатити рахунки за житло та житлово-комунальні послуги, 27,5 % були неспроможні оновити верхній одяг та взуття для холодної пори року (один раз на 5 років), а 10,4 % населення відмовляли собі в найнеобхідніших недорогих продуктах харчування.

Водночас, у якості індикатора соціальної безпеки законодавством визначено лише показник «частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75 відсотків медіанного рівня загальних доходів», який на фоні інших демонструє кращу картину щодо рівня бідності в Україні. Варто зазначити, що даний показник зменшився у 2017 р. на 2,5 % порівняно із 2016 р.

Оцінюючи ситуацію, що склалася в Україні, доцільно наголосити, що сучасні трансформаційні процеси торкаються цивілізованих основ суспільства щодо зміни моделей та регуляторів соціальної діяльності. Руйнуються звичні норми соціальних відносин, змінюється система цінностей, коли відхиляються попередні стереотипи, а нові ще лише формуються. Зокрема, елітарний принцип «рівності» більшість вже не сприймає, але й поляризація доходів, що має місце, в силу своїх нераціональних масштабів не може сприйматися як соціальна норма. Більшість населення оцінює надбагатих людей негативно, що призводить до зниження стимулів до праці.

Такий стан спричинений, у першу чергу, низьким рівнем заробітної плати, недотриманням принципу справедливості і неупередженості під час формування систем оплати праці, утворенням маргіналізованих груп тощо. Зазначене зумовлює прояв ще одного соціального ризику – збільшення потоків трудової міграції задля пошуку кращих місць роботи. Сприяє цьому і значно вищий рівень оплати праці у сусідніх країнах. Зокрема, середньомісячна заробітна плата у 2018 р. у Польщі становила 1216 євро, Словаччині – 1296 євро, Угорщині – 1152 євро, Румунії – 816 євро, а в Україні – 277 євро.

Вище вказане, своєю чергою, детермінує в Україні не лише соціальні ризики, що проявляються у збільшенні навантаження непрацездатного населення на працездатне, зниженні реальних доходів переважної кількості пенсіонерів через надто низькі розміри пенсій, а й економічні.

На жаль, характерними для України є і інші негативні тенденції в оплаті праці, а саме:

– значно нижча за середню по країні заробітна плата у бюджетних галузях (освіти, науки, культури, охорони здоров'я, надання соціальної допомоги тощо), де зосереджено 37% загальної чисельності штатних працівників. Так, у лютому 2019 р. середньомісячна заробітна плата працівника освіти була нижча за середню зарплату по Україні на 20,8% (7467 грн. проти 9429 грн.), в сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – на 32,4% (6375 грн.), у культурі й спорті – на 19,6% (7585 грн.). І тільки в таких видах діяльності як державне управління й оборона та обов'язкове соціальне страхування показник середньої зарплати (12393 грн.) перевищив середньостатистичний рівень по країні на 31,4% [17];

– зрівнялівка в оплаті кваліфікованої і некваліфікованої праці. У 2019 р. з першого по дванадцятий розряди ЄТС мінімальна винагорода за працю різної кваліфікації і складності є однаковою і дорівнює розміру мінімальної заробітної плати - 4173 грн, а розрив між максимальним посадовим окладом найбільш кваліфікованого працівника й мінімальною винагородою робітника найнижчої кваліфікації (прибиральник, сторож, двірник та інші) складає лише 2,08 проти передбаченого ЄТС діапазону коефіцієнтів 1:4,51;

– поглиблення нерівності в оплаті праці у різних видах економічної діяльності та регіонах, між підприємствами та в межах одного підприємства. В Україні місячна зарплата керівника НАК «Нафтогаз» у 2017 р у 146 разів була більшою за середню, ПАТ «Укрзалізниця» – у 48 разів, а співвідношення лише в посадових окладах між працівником основної професії і керівником іноді сягає 1:200, і стосується це, як не прикро, саме сфери державного регулювання питань оплати праці Водночас, максимальна різниця між середньою заробітною платою працівників та керівників підприємств Європейського Союзу у 2017 р. становила 60 разів, при цьому на більшості підприємств різниця не перевищує 15 разів [20].

Вважаємо, що основними причинами таких диспропорцій є відсутність системності у ре-

формуванні оплати праці працівників бюджетної сфери та державних підприємств, встановлення розміру посадового окладу робітника першого тарифного розряду на рівні штучно заниженого прожиткового мінімуму та законодавче закріплення надвисоких заробітних плат керівникам окремих державних підприємств та можливості виплати премій навіть в умовах наявності заборгованості по оплаті праці.

Політика «дешевої робочої сили» призвела до зниження купівельної спроможності населення і, відповідно, до обмеженого попиту на внутрішньому ринку товарів і послуг, зменшенню доданої вартості, що без перебільшення можна назвати однією з головних проблем української економіки. «Адже виробництво товарів і послуг втрачає сенс за умов пригніченого попиту внаслідок поширення бідності, скорочення середнього класу, зростаючої асиметрії в рівнях і диференціації доходів» [2, с. 467].

Про низьку купівельну спроможність населення сигналізує і індикатор соціальної безпеки «Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств», значення якого протягом 1994 – 2015 років перевищували критично допустимий рівень (50 %). У 2016 – 2018 рр. частка зазначених витрат коливалась у межах 47,9 – 49,8 %, проте її зниження зумовлене не зростанням купівельної спроможності населення, а різким підвищенням тарифів на житлово-комунальні послуги, що своєю чергою збільшило їх частку у структурі сукупних витрат і зумовили значне відволікання коштів державного бюджету на виплату відповідних субсидій. Так у 2016 р. з Державного бюджету України на зазначені цілі[1] було виділено 46,4 млрд. грн, тобто 6,8 % усіх видатків, у 2017 р. - 83,9 млрд. грн (8,6%), у 2018 р. – близько 70 млрд. грн (7,4 %). Це майже в два рази більше ніж, наприклад, видатки на вищу освіту (36,7 млрд. у 2018 р.), що свідчить про відсутність системності у здійснюваних реформах. Враховуючи те, що саме людина є головним ресурсом нової економіки, її провідною продуктивною силою, бюджетні кошти, у першу чергу, повинні бути спрямовані на її розвиток, а не утримання. Тому реформування усіх сфер національної економіки та розвитку суспільства має бути комплексним з чіткою послідовністю здійснюваних заходів. Вважаємо, що першочерговим завданням органів влади має бути створення інституту гідної праці, що унеможливить прояв таких соціальних ризиків як бідність серед працюючого населення та посилення відтоку молоді та інших працездатних осіб за кордон.

Реалізація принципів гідної праці на практиці дозволить викорінити і таке негативне явище, як заборгованість по заробітній платі, обсяг якої у 2015 р. за ступенем загрози соціальній безпеці держави коливався між небезпечним (5%) та критичним рівнем (10%). Варто зазначити, що у 2016 – 2018 рр. завдяки більш жорсткій позиції Уряду щодо зазначеного питання та підвищенню рівня соціальної відповідальності в окремих представників бізнес-середовища ступінь загрози вдалося знизити до 3,2 %.

Водночас, низький рівень заробітної плати, велика ймовірність її невиплати чи виплати не у повному обсязі, непривабливі умови праці, що практично заставляють людину підпорядковуватися принципу «жити, щоб працювати» не дають можливості, особливо молоді, реалізувати себе як особистість, розвивати свої творчі здібності, повноцінно відпочивати. Все це безумовно відображається на показниках ринку праці. Зокрема, рівень молодіжного безробіття (у віці 15-24 та 25-29 років) залишається стабільно високим (рис.2). Більше того загальний рівень зайнятості у 2014 – 2017 рр. мав сталу тенденції до зниження, що збільшує економічне і демографічне навантаження на одного працюючого.

Проте у ситуації, що склалася у соціально-трудовій сфері нас турбують не лише питання оплати праці та зайнятості чи безробіття населення, а й те, що сучасні кризові явища у цій царині – це «наслідок кризи цінностей загалом і цінностей трудового життя, зокрема, спотвореного уявлення щодо сенсу життя; це криза суспільної свідомості, яка призвела до світоглядних прогалин і неадекватного економічного мислення, що відтворюється і донині під впливом економоцентризму та неолібералізму» [2, с.466].

Утім ми переконані, що українське суспільство здатне побудувати нові соціально-економічні відносини, засновані на принципах вер-

[1] 1) субвенція з Державного бюджету місцевим на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати (утримання будинків і споруд та прибудинкових територій), управління багатоквартирним будинком, вивезення побутового сміття та рідких нечистот; 2) субвенція з Державного бюджету місцевим на надання пільг та житлових субсидій на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива та скрапленого газу

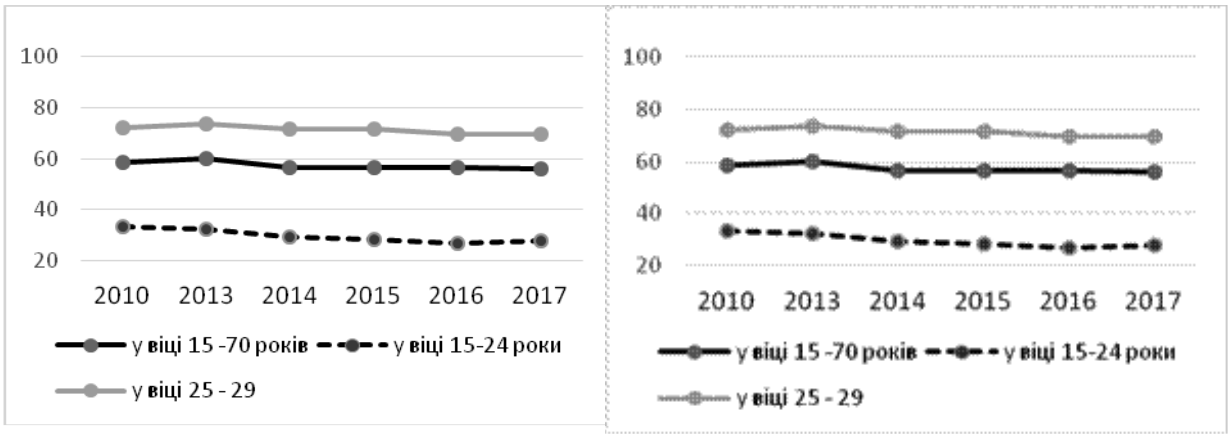

Рис. 2. Динаміка рівнів зайнятості та безробіття за окремими віковими групами у 2010 – 2017 рр.
Джерело: побудовано на основі [17]

ховенства права, солідарності, справедливості, співучасті, відповідальності та соціального партнерства. Саме ці принципи мають бути покладені і у процеси формування і реалізації державної політики.

На побудові нових соціальних відносин наголошував і К. Шваб (Klaus Schwab), акцентуючи увагу на ризиках, що виникають на рівні глобального управління. Зокрема, відповідаючи на вимоги щодо посилення контролю над «глобальними силами», він рекомендує не ізольовувати економіки держав через протекціонізм та націоналістичну політику. Він пропонує вибудовувати нові соціальні відносини між громадянами та їхніми лідерами, які дозволять кожному відчувати себе достатньо захищеним удома, щоб бути відкритими для світу [21]. Також К. Шваб стверджує, що якщо цього не відбудеться, то в кінцевому підсумку це призведе до краху демократії.

Повертаючись до соціальних ризиків національного масштабу зупинимось на тих, що не лише викликають стурбованість, а й ставлять під сумнів саме можливість людського розвитку України. Насамперед це ризики у сферах охорони здоров'я та відтворення населення.

Реформуючи систему охорони здоров'я слід пам'ятати, що вона повинна мати високий рівень адаптивності до соціальних умов, які постійно змінюються під впливом як внутрішніх так і зовнішніх загроз. Не виконання зазначеною системою у повному обсязі своїх функцій щодо задоволення потреби населення у необхідних медичних послугах детермінує трансформацію ризику поширення захворюваності, особливо інфекційних хвороб в одну із ключових загроз для національної безпеки України. Нині, на жаль ми маємо критичну ситуацію із збільшенням чисельності ВІЛ-інфікованих. У 2017 р. їх кількість зросла до 43,1 осіб у розрахунку на 100 тис. населення, що на 5,9 осіб більше ніж у 2015 р. та на 13,1 особу більше критично допустимого рівня (див. табл.1).

Не менш загрозливою є ситуація і з захворюваністю на активний туберкульоз. Чисельність таких хворих вже перевищила небезпечний поріг (40 осіб на 100 тис. населення), проте, на відміну, від ВІЛ-інфікованих, кількість хворих на активний туберкульоз протягом аналізованого періоду зменшилася і становила у 2017 р. 52 особи на 100 тис. населення.

Багато хто із науковців, практиків та представників органів влади вважають головною проблемою сфери охорони здоров'я неефективне використання бюджетних коштів. Не заперечуючи вказаного факту, хочемо звернути увагу і на вкрай низький рівень бюджетних інвестицій у медичну сферу, про що свідчать і значення відповідного індикатора соціальної безпеки. Так у 2018 р. обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я становив 3,3 % ВВП, що на 0,3 % менше ніж у 2015 р. та на 1,2 % менше рівня визначеного як небезпечного для соціальної безпеки. Критичне значення вказаного індикатора встановлено на рівні 3% ВВП.

Загалом стан здоров'я українців сьогодні оцінюється як незадовільний, що спричинює високий рівень загальної смертності (14,5 осіб на 1000 наявного населення), який щорічно зростає. Однією з причин такого стану є зниження рівня доступності до медичних послуг. Так, за даними вибіркового обстеження [13], серед домогосподарств, у яких хто-небуть із членів протягом останніх 12 місяців потребував медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя, 30 % респондентів повідомили про випадки неможливості задовольнити

свої потреби. Порівняно з 2016 р. цей показник збільшився у 1,3 раза.

Водночас, «всеохоплюючий доступ до послуг охорони здоров'я (UHC) означає, що всі люди отримують якісні необхідні медпослуги там і тоді, коли вони їх потребують, не зазнаючи фінансового тягаря» [18].

Розуміючи важливість збереження і розвитку здоров'я населення, в Україні розпочато реформування цієї сфери. Серед основних досягнень: впровадження системи «гроші ходять за пацієнтом», вільний вибір лікаря, затвердження низки уніфікованих клінічних протоколів медичної допомоги з переліком послуг і розмежуванням рівнів надання медичної допомоги тощо. Проте задекларване збільшення заробітних плат медичного персоналу, на жаль, поки не відбулося. Сфера охорони здоров'я і надалі залишається в аутсайдерах за рівнем середньомісячної заробітної плати (5875 грн у 2018 р. при середній по Україні 8865 грн), що сприяє поширенню корупції.

Також існує ризик щодо надмірного навантаження окремих сімейних лікарів, що безумовно вплине на якість надання медичних послуг. Встановлені наказом Міністерства охорони здоров'я часові норми (не більше 18 хв. на одного пацієнта) ймовірно не призведуть до очікуваних результатів. Навпаки, при максимальному наборі пацієнтів сімейним лікарем (2000 осіб), враховуючи рівень захворюваності в Україні (62895 осіб на 100 тис. населення) кожен пацієнт матиме змогу поспілкуватись з лікарем не більше 1,5 год. в рік.

Проте все ж основним ризиком у 2019 р. залишається вкрай низький рівень фінансування охорони здоров'я. Із задекларованого у медичній реформі обсягу бюджетного фінансування на рівні 5% ВВП, у бюджеті 2019 р. передбачено на зазначену сферу лише 3,2 % ВВП, що призведе до значного недофінансування різного роду програм у сфері охорони здоров'я. За словами директора фонду «Допомога онкохворим дітям» В. Маркевич, програми планується профінансувати наступним чином: «по дитячій онкології – на 56%, по дорослій онкології – на 23,1%, по ендопротезуванню – 17%, по розсіяному склерозу – 19,5%, по психічних хворобах – 20%, по первинному імунодефіциту – 40%, по харчуванню дітей з орфанними захворюваннями – 22%» [3]. Зазначене зумовлює необхідність пошуку додаткових джерел фінансування практично для всіх медичних закладів. А це, в свою чергу, збільшить навантаження на лікарів через надання додаткових медичних послуг на платній основі.

Таким чином можемо стверджувати, що впровадження в дію медичної реформи при обмеженому бюджетному фінансуванні та наявності високого рівня бідності, окрім очікуваних позитивних результатів може спричинити появу нових соціальних ризиків у вигляді зменшення фізичної та фінансової доступності до окремих видів медичної допомоги для третини населення України.

Погіршення ситуації з доступністю медичного обслуговування неминуче відобразиться на збільшенні рівня захворюваності населення, що призведе до зниження очікуваної тривалості життя, яка останніми роками має тенденцію до зростання (табл.2).

Загалом серед демографічних загроз найбільше занепокоєння викликають: депопуляція населення, що характеризується стабільно від'ємним коефіцієнтом його природного приросту (у 2015-му – -4,2, у 2017 р. – -5,1), та збільшення навантаження непрацездатного населення на працездатне (з 60,67 % у 2015 р. до 64,64 % у 2018 р. при критично допустимому рівні 55%). Не сприяє покращенню даної ситуації і рівень дитячої смертності в Україні, який протягом аналізованого періоду знаходився в діапазоні 7,9 – 7,4 дитячих смертей на 1 тис. народжених живими, що відповідає незадовільному стану за критерієм впливу на національну безпеку держави.

Водночас, заходи, що проводяться в рамках реалізації демографічної політики є точковими. Відсутність системного підходу та стратегічного всеохоплюючого бачення усього комплексу проблем при розробці заходів щодо їх вирішення не призводить до очікуваного результату. Так, наприклад, збільшення соціальних, так званих «дитячих» допомог, в основному, спонукають до народження дітей у малозабезпечених та неблагополучних сім'ях. Для покращення демографічної ситуації потрібні більш системні підходи, які полягають у підвищенні якості життя населення.

Зауважимо, що підвищення якості передбачає не лише покращення матеріального добробуту, а й підвищення задоволеністю рівнем свого життя та можливістю насолоджуватися результатами своєї праці. Важливим аспектом такого стану є комфортність житла та безпечність еко-системи.

Таким чином, прояв будь-яких соціальних ризиків, їх трансформація у потенційні чи реальні загрози соціальній і, відповідно,

Таблиця 2

Динаміка окремих значень індикаторів демографічної та продовольчої безпеки України

Індикатор	$I_{небезп}$ / $I_{крит.}$	2015	2016	2017
Чисельність наявного населення, % до рівня 1990 р.*	≤ 90 / 85	87,01	86,67	86,31[1]
Очікувана тривалість життя при народженні	≤ 68 / 66	71,38	71,38	71,98
Коефіцієнт дитячої смертності (кількість померлих до 1 р. дітей у розрахунку на 1 тис. народжених живими)	≥ 9 / 11	7,9	7,4	7,6
Коефіцієнт природного приросту, на 1 тис. осіб наявного населення	≤ -1 / -2	-4,2	-4,4	-5,1
Коефіцієнт старіння, %	≤ 13 / 11 ≥ 23 / 25	15,83	16,13	16,44
Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, %	≤ 36 / 35 ≥ 53 / 55	60,67	61,84	63,25[2]
Загальний коефіцієнт міграційного приросту, скорочення (-), на 10 тис. осіб	≤ - 2 / -1 ≥ 4,5/5,0	3,31	2,48	2,82
Добова калорійність харчування людини, тис. ккал	≤ 2500 / 2250	3030	2990	2994

*Без урахування населення АРК і м. Севастополя

[1] у 2018 р. – 85,91%; [2] у 2018 р. – 64,64 %

національній безпеці держави, пов'язані у тій чи іншій мірі з економічними спадами, несприятливими демографічними тенденціями, політичною нестабільністю та відсутністю системного підходу у прийнятті управлінських рішень. Безумовно, що ці ризики впливають на загальний рівень людського розвитку, не оминаючи жодної соціальної групи.

Здійснивши неупереджений аналіз рівня соціальної безпеки в Україні доходимо до висновку, що чинний набір її індикаторів не відображає реального рівня соціальної захищеності людини, суспільства і держави. Зокрема, до вказаних індикаторів варто було б додати показники рівня бідності за абсолютним, відносним критерієм та за ознакою депривації, відношення розміру посадового окладу (тарифної ставки) до фактичного прожиткового мінімуму, відношення темпу приросту загальних доходів домогосподарств (в розрахунку на одну особу) до індексу споживчих цін, рівень охоплення соціальним страхуванням, рівень забрудненості навколишнього середовища та інші.

Проте їх прийняття на законодавчому рівні не гарантує покращення рівня соціальної безпеки. Потрібен моніторинг зазначених індикаторів, результати якого сприяли б прийняттю більш обґрунтованих та виважених рішень не лише у сфері соціального, а й економічного розвитку та дозволило б розробити стратегію розвитку держави, яка б базувалась на розумінні значущої ролі людини як чинника і рушія прогресу у всіх сферах національної економіки.

Наразі, незважаючи на існування цілої низки стратегій, концепцій, програм тощо, можемо констатувати факт відсутності цілісного стратегічного документу (як мінімум на 15 років), який визначав би головні цілі суспільства і держави, узгоджені з інтересами людини. Засоби, спрямовані на вирішення соціальних проблем, повинні бути націлені на формування стратегії не лише соціального, а й економічного та політичного розвитку України. Це передбачає послідовну реалізацію заходів довготермінового спрямування, що сприятиме підвищенню рівня життя населення. Зазначене вимагає формування базових умов, які дають змогу планомірно підготовляти основу для кожного наступного етапу перетворень.

Як справедливо зазначає О. Костенко, «Прояви людської сваволі та ілюзій у вигляді соціального волюнтаризму й утопізму, які набули сьогодні, зокрема в Україні, надзвичайного поширення, свідчать про те, що нашому суспільству бракує соціальної доктрини, здатної показати реформаторам, як слід реформувати суспільство, не порушуючи при цьому законів природи. Така соціальна доктрина необхідна тому, що згідно з принципом соціального натуралізму ті добрі наміри, в тому числі і реформаторські, які суперечать законам природи, несподівано для самих реформаторів, усупереч їхнім очікуванням, реалізуючись, перетворюються на зло» [7 , с. 26].

Ринкові відносини та інноваційна специфіка економічного зростання в Україні потребують висококваліфікованої робочої сили, яка буде наділена відповідними параметрами

фізичного, психічного і соціального здоров'я, високим інтелектуальним та освітньо-професійним потенціалом та виділятиметься особливими моральними принципами.

Для забезпечення екологічної безпеки потрібно, на нашу думку, об'єднати регіони України навколо спільної мети захисту загальнонаціонального природного надбання, яке не зводиться до ресурсної бази, а становить найважливішу з умов підтримки високої якості життя.

Розробка такої стратегії потребує нового підходу до вирішення соціальних проблем, що базуватиметься на специфіці соціальної та економічної ситуації сьогодення та її найближчих перспектив, реалій життя населення України та оцінці стану й потенційних можливостей реформування соціальної сфери.

Висновки. Отже, на сьогодні сформувалися певні передумови для розробки, громадського обговорення та подальшої реалізації соціальної доктрини України – документа, що відображатиме науково обґрунтоване й стратегічно орієнтоване бачення сучасного стану та перспектив розвитку соціальних процесів і відносин, ключові положення, принципи та механізми державної політики на всіх рівнях управління країною, які здатні мінімізувати відповідні соціальні ризики та забезпечити високий рівень соціальної захищеності суспільства.

Основними заходами, що сприятимуть усуненню реальних загроз соціальній безпеці та мінімізації вказаних вище ризиків, на нашу думку, мають бути: розробка та реалізація загальнодержавних та регіональних програм сприяння зайнятості населення, що передбачатиме надання певних податкових пільг підприємцям-початківцям за умови створення ними нових робочих місць; докорінне реформування системи оплати праці в бюджетній сфері та на підприємствах державної і комунальної власності; встановлення нормативу співвідношення мінімальної та максимальної заробітної плати на одному підприємстві на рівні 1:30; запровадження системи обов'язкового медичного страхування та другого рівня пенсійної системи. Зазначене дозволить зменшити навантаження на бюджет країни, що дасть змогу продовжити реформу децентралізації з обов'язковим фінансовим забезпеченням делегованих повноважень місцевим органам влади, а також збільшити бюджетні інвестиції у сферу охорони здоров'я та освіти.

Література

1. *Баланда А. Л.* Соціальні детермінанти національної безпеки України : монографія / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж. К., 2008. 414 с.

2. Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізми забезпечення: монографія / А.М. Колот, В.М. Данюк, О.О. Герасименко та ін. К.: КНЕУ, 2017 500 с.

3. Держбюджет-2019: українцям слід готуватися до масового закриття лікарень // інтернет-газета, 2018 URL: https://uk.etcetera.media/derzhbyudzhet-2019-ukrayintsyam-slid-gotuvatisya-do-masovogo-zakrittya-likaren.html

4. *Загорський В. С., Лопушняк Г.*С. Концептуальні засади державної соціальної політики // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. Вип. 21. С. 13 - 20.

5. *Іляш О.І.* Сутнісно-типологічні характеристики соціальної безпеки регіону // Економічний часопис-XXI, 2010. № 9-10. С. 37-42.

6. *Коваль О.П.* Соціальна безпека: сутність та вимір. наук. доп. К.: НІСД, 2016. 34 с.

7. Костенко О. М. Природні і людські фактори у праві: дослідження з позиції соціального натуралізму // Вісник НАН України, 2005. № 8. С. 25 - 35.

8. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науковоаналітична монографія) / за ред. *Е.М. Лібановой*. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. 496 с.

9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13

10. *Надрага В.І.* Соціальні ризики в трудовій сфері / Дис. на здоб. наук. ступ. докт. екон. наук. Київ, 2016. URL: www.idss.org.ua/avtoref/2016_Nadraga_dis.pdf.

11. *Новікова О. Ф.* Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення. Донецьк : ІЕП НАН України, 1997. 460 с.

12. Підлипна Р. П. Основні загрози та система соціальної безпеки в Україні // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. 2015. Вип. 47. С. 20-23.

13. Самооцінка населення стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2017 році: вибіркове обстеження домогосподарств, жовтень 2017. К.: ДССУ. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (розділ: Доходи та умови життя)

14. *Скуратівський В., Линдюк О.* Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення // Вісник Національної академії державного управління, 2011. №3. С. 194–204.

15. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія / *І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та ін.*; За ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. К.: КНЕУ, 2006. 292 с.

16. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія / *О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова* [та ін.] / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості. К. ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.

17. Статистична інформація Державної служби статистики України, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

18. *Телло Х.* Здоров'я для всіх: як цього досягнути // Українська правда, 12.12.2018. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2018/12/12/234592/

19. *Шевченко Л. С.* Соціальні ризики та соціальна безпека праці: монографія. Х. : Право, 2009. 280 с.

20. Global Wage Report 2016/17: Wage inequality in the workplace. International Labour Office – Geneva: ILO, 2016. URL: https://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-wage-report/2016/WCMS_537846/lang--en/index.htm

21. *Klaus Schwab.* Globalization 4.0 – what does it mean? URL: https://www.weforum.org/agenda/2018/11/globalization-4-what-does-it-mean-how-it-will-benefit-everyone

22. *Saadia Zahidi.* Four ways we can fix economics in 2019. URL: https://www.weforum.org/agenda/2019/01/four-ways-we-can-fix-economics-in-2019/

References

1. Balanda, A. (2008) Social determinants of national security of Ukraine: monograph / NAS of Ukraine. Institute of Demography and Social Studies K., p. 414.

2. Worthy work: (2007) imperatives, Ukrainian realities, mechanisms of supplement: monograph / A. M. Kolot, V.M. Daniuk, O.O. Gerasimenko and others. K .: KNEU, p.500

3. State budget-2019: Ukrainians should prepare for mass closure of hospitals // Internet newspaper, URL: https://uk.etcetera.media/derzhbyudzhet-2019-ukrayintsyam-slid-gotuvatisya-do-masovogo-zakrittya-likaren.html

4. Zagorsky, V. (2009), *Lopushniak, G.* Conceptual Principles of State Social Policy // Efficiency of Public Administration. Lviv: LRIT NAPA, Ed. 21. pp. 13 - 20.

5. Ilyash, O. (2010) Essentially-typological characteristics of the social security of the region // Economical magazine-XXI, 2010. № 9-10. pp. 37-42.

6. Koval, O. (2016) Social Security: Essence and Measurement. scientific add K .: NISS, p.34

7. Kostenko, O. (2005) Natural and human factors in the law: research from the standpoint of social naturalism // Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine, № 8. pp. 25 - 35.

8. Libanova, E. (2010) Human Development in Ukraine: Minimization of Social Risks (Collective Scientific and Analytical Monograph). K.: Institute of Demography and Social Studies named after M.V. Ptuha of the National Academy of Sciences of Ukraine, State Statistic Service of Ukraine, p.496

9. Methodical recommendations for calculating the level of economic security in Ukraine: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13

10. Nadraha, V. (2016) Social Risks in the Labor Sphere / Dissertation of acquisition of the degree of Doctor of economics sciences. Kyiv, URL: www.idss.org.ua/avtoref/2016_Nadraga_dis.pdf.

11. Novikova, O. (1997) Social security: organizational and economic problems and solutions. Donetsk: IEP NAS of Ukraine, p. 460

12. Pidlypna, R. (2015) The main threats and the system of social security in Ukraine // Visnyk of the Lviv Commercial Academy. The economical series. Ed. 47. pp. 20-23.

13. Self-assessment of the health status and availability of certain types of medical care in 2017: sample household survey, October 2017. K.: DSSU. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (section: Income and living conditions)

14. Skuratovsky, V. (2011), Lindyuk O. Social security of Ukrainian society and ways of its provision // Bulletin of the National Academy of Public Administration, №3. pp. 194-204.

15. Social Security: Theory and Ukrainian Practice: Monograph / I. F. Gnibidenko, A. M. Kolot, O. F. Novikova and others; Ed. I. F. Gnibidenko, A. M. Kolot, V. V. Rogovyi. K .: KNEU, 2006. p.292

16. Status and prospects of social security in Ukraine: expert assessments: monograph / O.F. Novikova, O.G. Sidorchuk, O.V.Pankova [and others.] / Lviv Regional Institute of Public Administration NAPA; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics. K.; Lviv: LRIT NAPA, 2018. p.184 17.

17. Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

18. Tello, X. Health for all: how to achieve this // Ukrainian Truth, 12.12.2018. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2018/12/12/234592/

19. Shevchenko, L. (2009) Social risks and social safety of work: a monograph. X.: Law, p.280

20. Global Wage Report 2016/17: Wage inequality in the workplace. International Labour Office – Geneva: ILO, 2016. URL: https://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-wage-report/2016/WCMS_537846/lang--en/index.htm

21. Klaus Schwab. Globalization 4.0 – what does it mean? URL: https://www.weforum.org/agenda/2018/11/globalization-4-what-does-it-mean-how-it-will-benefit-everyone

22. Saadia Zahidi. Four ways we can fix economics in 2019. URL: https://www.weforum.org/agenda/2019/01/four-ways-we-can-fix-economics-in-2019/

УДК 331.5

Романюк М. Д., Романюк Т. М.

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИЗМУ: ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ТА СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ

У статті розглянуто особливості та проблеми формування цінностей організації як шлях до створення базових засад соціального капіталу підприємств туризму. Досліджено взаємозв'язок цінностей і норм із загальнолюдськими цінностями та іншими компонентами соціального капіталу. Запропоновано практичні інструменти формування цінностей на підприємстві.

Висвітлено питання, пов'язані з формуванням і удосконаленням системи мотивації персоналу на підприємствах туристської ін-

дустрії, проаналізовано діючу систему мотивації праці.

Ключові слова: *соціальний капітал, цінності, норми, ціннісні орієнтири, мотивація, персонал, система мотивації, матеріальна мотивація, нематеріальна мотивація.*

Romanyuk M. D., Romanyuk T. M.

SOCIAL CAPITAL OF TOURISM ENTERPRISES: FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS AND SYSTEMS OF MOTIVATION OF PERSONNEL

The article deals with the peculiarities of the problem of forming the values of the organization as a way to create the basics of social capital of tourism enterprises. The relationship between values and norms with human values and other components of social capital is explored. Practical tools of value formation at the enterprise are offered.

The issues related to the formation and improvement of the system of staff motivation at the enterprises of the tourist industry are also covered. The current system of labor motivation is analyzed.

Key words: *social capital, values, norms, values, motivation, personnel, system of motivation, material motivation, intangible motivation.*

Вступ. Одною з умов формування соціального капіталу підприємства є цілеспрямована діяльність по визначенню спільних ціннісних орієнтирів, етичних норм взаємодії та переконань, які формується на основі традиційної та ділової культури і активізуються в межах організації як ключовий компонент її корпоративної культури. На підприємствах туризму ця проблема особливо актуальна у зв'язку з тим, що ціннісні орієнтири персоналу безпосередньо впливають на реакцію споживачів і, як результат, на ринкову позицію підприємства.

Жодне підприємство не функціонуватиме ефективно, якщо не буде розроблено оптимальну систему мотивації праці персоналу, яка б спонукала кожного працювати продуктивно для досягнення особистісних цілей та цілей підприємства. Ефективно розроблена система мотивації персоналу, що складається з матеріальної та нематеріальної складових, дозволить підвищити ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність.

Постановка завдання. Формування соціального капіталу та відповідних довірчих відносин на підприємстві має передбачати спільні ціннісні орієнтири, норми та переконання, які аксіоматично визнаються персоналом та якими він керується в будь-яких виробничих ситуаціях незалежно від посадового статусу. Сформульований як другий індикатор соціального капіталу цей компонент відіграє особливу роль в його формуванні. Ось чому довіра та соціальні контакти набувають реального змісту.

Ефективність системи мотивації за нинішніх умов передбачає наявність не лише матеріальних чинників, таких як високий заробіток, але і нематеріальних, що пов'язуються з надійністю місця роботи, з досягненням власних цілей, бажанням проявляти ініціативу і відповідальність. Це пов'язано з тим, що часто мотиваційні механізми враховують лише матеріальну складову, залишаючи поза увагою нематеріальну, а тому виникає проблема формування такого мотиваційного механізму, який би враховував як матеріальну мотивацію, так і виявлення та реалізацію нематеріальних інтересів працівників.

За нинішніх умов надзвичайно важливим стає креативне, продуктивне та віддане ставлення працівників до праці, яке спрямоване на досягнення високих показників діяльності підприємства. Все це означає, що така базова функція менеджменту як мотивація праці персоналу, а також створення відповідних умов та спонукання працівників бути зацікавленими в результатах діяльності підприємства стають нагальними та першочерговими завданнями для керівництва підприємства.

Тому дослідження існуючої системи мотивації на підприємствах туризму , виявлення ключових проблем та окреслення векторів подальших дій щодо управління мотивацією персоналу у спосіб, який направлений як на задоволення вимог і очікувань працівників підприємства, так і ефективної роботи персоналу є достатньо актуальним.

Результати. Сформована загальна модель формування «етичного ядра» соціального капіталу відображає цінності організації, які

включають релігійні цінності, культурні, етичні та традиційні етнічні цінності, традиції соціальної та професійної взаємодії. Цінності покликані відігравати роль контексту ділової культури організації та гармонізувати інтереси кожного співробітника зокрема та організації в цілому.

Особливі стратегічні цілі організації та тактичні завдання організації не повинні суперечити глибинним цінностям, навпаки, важлива їх деталізація та уточнення щодо реалізації в конкретних виробничих ситуаціях. Головна особливість формування організаційних цінностей полягає в тому, що з велетенського їх переліку треба обирати такі, які відповідають завданню формування соціального капіталу організації і сам процес формування цих цінностей повинен відображати закономірності взаємозв'язку людського, соціального, інтелектуального капіталів та їх змісту. Подібно до інших форм капіталу, формування соціального капіталу вимагає певних інвестицій у формі витрат часу, грошей, фізичних, розумових та емоційних зусиль та генерує майбутнє повернення у формі кращого доступу до інформації та знань, послуг, матеріальних благ, кращої співпраці та погодження спільних дій, зменшення транзакційних витрат, емоційної підтримки.

Принциповою основою формування ціннісних орієнтирів організації є визнання того, що взаємини людей не можна обмежити виключно організаційними межами та ізолювати від загальних закономірностей людської взаємодії, зокрема, власного попереднього досвіду. Формування цінностей організації починається з визначення їх фундаментальних засад, до яких, відносяться глибинні культурні уявлення про реальність і істину, цей взаємозв'язок визначає і включає соціальні чесноти, такі як чесність, відповідальність, здатність до співпраці, почуття обов'язку перед оточуючими, принципово важливі для зародження чеснот індивідуальних. Взаємозв'язок глибинних цінностей та їх організаційних аналогів представлено в таблиці 1.

Фактором, який впливає на формування організаційних цінностей є розуміння галузевої приналежності підприємства і в цьому зв'язку ціннісна складова соціального капіталу особливої актуальності набуває в сфері туризму. В фаховій літературі з питань функціонування підприємств сфери послуг ціннісні орієнтири та характеристики надання послуг аналізуються як такі, що синхронно визначають якість послуг. Характеристики кадрового складу підприємства, і зокрема, професійний рівень персоналу, його статевовікова структура є наступним фактором, який впливає на формування ціннісних орієнтирів.

Цінності організації формуються на основі чітко визначеної місії та візії організації, їх дієвість і обумовлюється безпосереднім взаємозв'язком із стратегічними орієнтирами. Особливі стратегічні цілі організації та тактичні завдання не повинні суперечити глибинним цінностям, навпаки, важлива їх деталізація та уточнення щодо реалізації в конкретних виробничих ситуаціях. Організаційні цінності повинні втілюватись у всі аспекти діяльності організації, але головну роль мають відіграти їх інтегруючі прояви - імідж організації, позиція на ринку, заявлена конкурентна перевага, згуртованість персоналу.

Формування соціального капіталу організації – це процес двоєдиний, який включає формування індивідуального соціального капіталу та організаційного соціального капіталу. Відповідно, існують організаційні та особисті цінності. Соціальний капітал належить кожній

Таблиця 1

Глибинні загальнолюдські цінності та їх організаційні аналоги

Глибинні загальнолюдські цінності	**Організаційні цінності аналоги**
Гуманітарні	Людяність, право на здоров'я та якісне життя, гармонія з природою, соціальна відповідальність
Релігійні	Повага до релігійних почуттів персоналу та клієнтів, урахування циклу релігійного року при формуванні пропозиції та наданні послуг та товарів.
Вікові	Повага до старших, турбота про молодших.
Гендерні	Рівність персоналу в питаннях кар'єри та оплати праці.

людині, зокрема, і активується в процесі взаємодії, тому організаційні цінності виступають інтегруючою потугою на шляху формування унікальної конкурентної переваги. Унікальність її обумовлюється тим, що цінності успішної організації практично не можна відтворити, навіть маючи їх перелік. Так само як і не можна відтворити взаємозв'язок трьох компонентів соціального капіталу, коли довіра зростає за умови утвердження спільних цінностей, які, в свою чергу, сприяють довірчим відносинам і активізації соціальних контактів та співпраці.

Вибір та артикуляція цінностей – це перший крок на шляху їх застосування для формування повноцінного соціального капіталу. Так, для підприємств сфери послуг фахівці пропонують такий перелік базових цінностей: прагнення бездоганності, інноваційність, створення в колективі атмосфери задоволення від співпраці та досконало виконаної роботи, прагнення досконалості, людяність, повага, чесність, соціальна відповідальність та створення соціальних вигод для організації, її клієнтів, партнерів та суспільства в цілому.

Селекція цінностей організації як головного інструменту формування соціального капіталу, базується на визначенні особливого призначення, яке покликані виконати цінності, трансформуючи місію організації в реальні дії персоналу. Призначенням цінностей є, по-перше, ідентифікувати ключову перевагу перед конкурентами, по-друге, визначення критеріїв правомірності діяльності персоналу, тобто чітке розмежування характеристик діяльності за принципом «правильно-неправильно» і саме цей ціннісний орієнтир має бути визнано мотиватором, по-третє – цінність повинна об'єднувати персонал всередині організації для спільної діяльності та одночасно перед зовнішньою загрозою з боку існуючих та потенційних конкурентів. Перелік обраних цінностей має бути невеликий, вони повинні бути чітко сформульовані, однозначні, несуперечливі,сумісні та прийнятні. Останнє має забезпечити уточнювання цінностей для кожного окремого підрозділу та рівня організації.

Практична робота по формуванню ціннісних орієнтирів в підприємстві туризму фірмі «Надія», наприклад, здійснюється цілеспрямовано в контексті адаптації до специфіки діяльності сфери послуг від моменту входження людини в організацію і впродовж всієї трудової діяльності. Базовими є спеціально розроблені процедури та документи, зокрема, це спеціальна «Інформаційна папка», яка містить основні внутрішні регламентуючи офіційні документи. «Чотири Золотих стандарти, на яких базується політика фірми», «Мої принципи роботи в готелі «Надія», «10 заповідей обслуговування клієнтів» та декілька сторінок з базовими стандартами поведінки в різних ситуаціях – ці матеріали дають вичерпну інформацію щодо

Таблиця 2

Організаційні цінності та їх та особисті аналоги

	Організаційні аналоги	Індивідуальні цінності
Професійні	Повага до компетенції, професійний розвиток та навчання,	Компетентність освіченість досвідченість майстерність працьовитість старанність
Ієрархічні	Регламентація стосунків між керівниками та підлеглими	Дисциплінованість відповідальність відданість організації
Соціальної взаємодії	Колективізм, співробітництво, взаєморозуміння, взаємодопомого.	Вміння працювати в команді Взаємна довіра і повага
Етичні	Стандарти професійної етики	чесність порядність відповідальність
Крос-культурні	толерантність	Ввічливість стриманість доброзичливість

основних ціннісних орієнтирів та норм, які є базовими як у внутрішньо організаційній взаємодії персоналу, так і в роботі з клієнтами. Для кожного підрозділу зокрема розроблено документ «10 кроків до бездоганного сервісу», в якому чітко та детально сформовано перелік обов'язкових принципів поведінки персоналу від зустрічі та привітання гостей, їх обслуговування та прощання. Поточна практична діяльність проводиться у вигляді щотижневих тренінгів, які присвячено аналізу конкретних ситуацій, що дозволяє персоналу вдосконалювати навички роботи, набувати відповідного досвіду та усвідомлювати дієву силу цінностей. Особливе значення набуває своєчасне внесення відповідних змін в систему навчання та розвитку персоналу.

При формуванні цінностей на підприємствах туризму слід виділяти три рівні їх прояву. Перший – візуально-вербальний – демонструє зовнішні прояви цінностей організації в поведінці, реакціях, мові, зовнішньому вигляді персоналу, організації робочих місць, професійних ритуалах, дизайні та оформленні організаційних просторів. Другий – базовий – виступає у формі регламентуючих документів: статут, правила внутрішнього розпорядку, посадові інструкції, які формують певні організаційні стандарти. Персонал співпрацює, базуючись на формальних правилах і нормах, які адміністративно визначаються, регулюються та відповідають правовим нормам і роблять ділові стосунки прозорими та зрозумілими. Третій – латентний – стосується як формальних, так, особливо, неформальних відносин в організації і вимагає особливої уваги оскільки саме тут може відбуватися модифікація цінностей організації під впливом багатьох факторів внутрішніх та зовнішніх, які існують поза адміністративним контролем і вимагають прискіпливої уваги. Про проблеми латентного рівня можуть частково свідчити скарги клієнтів. Своєрідним способом перевірки того, наскільки персонал керується цінностями в повсякденній праці є програма «утаємничений клієнт». Загальний соціально-культурний контекст простежується і діє на всіх трьох рівнях і саме він здатний забезпечити збалансованість взаємин в організації. Формування загальнокультурного контексту є ключовим завданням фірми та підприємств туризму.

Адаптація соціально-трудових відносин в організації до ціннісних стандартів вимагає встановити чіткі взаємозв'язки цінностей з мотивацією персоналу, активації інформаційного забезпечення та пропаганди ціннісних орієнтирів в діяльності управлінського складу, встановлення дієвої системи зворотнього зв'язку, гармонізації індивідуальних та організаційних цінностей, спрямованості цінностей на вирішення завдань зростання та розвитку. Підприємства туризму покликані постійно опікується гармонізацією ціннісних орієнтирів, пов'язуючи їх з мотивацією персоналу.

В управлінні мотивація – це процес стимулювання працівників до здійснення ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей підприємства. Мотивація необхідна для ефективного виконання прийнятих j рішень і запланованих завдань. Мотивація - це те, що знаходиться в людини J «всередині». Якщо людина мотивована, її задоволення від роботи обов'язково/ призведе до гарного результату.

Мотивація, як одна із функцій менеджменту, має як теоретичне, так і безпосереднє практичне значення. Від того, як розуміє та чи інша людина свою трудову діяльність і якими мотивами вона керується залежить її ставлення до роботи. Сучасні методи мотивації до праці поділяються на змістовні та процесуальні. Кожна зі змістових теорій мотивації має певні особливості, певні переваги і недоліки. А тому, щоб ліпше розуміти поведінку працівників та впливати на неї належним чином, менеджерам треба знати їх.

На відміну від змістових теорій мотивації, які базуються на тому, що поведінку людей визначають потреби і пов'язані з ними фактори, процесуальні теорії розглядають мотивацію в дещо іншому плані. Вони не заперечують впливу потреб на поведінку людей, однак вважають, що остання визначається та формується не тільки під впливом потреб. Відповідно до процесуальних теорій мотивації поведінка людини є також функцією її сприйняття та очікувань. Ці теорії аналізують, як людина розподіляє зусилля для досягнення певних цілей і як вибирає конкретний вид поведінки.

Спрощена концепція процесуальних теорій мотивації полягає в тім, ще працівник, усвідомивши завдання і можливі винагороди за їх виконання, співвідносить цю інформацію зі своїми потребами, можливостями, готовністю зробити необхідні зусилля та вибирає для себе певний вид поведінки. Після цього він прагне досягти визначених за кількісними і якісними показниками цілей.

Аналіз засвідчує, що на багатьох підприємствах туризму має місце висока плинність ка-

дрів. Як відомо, плинність кадрів і мотивація мають пряму залежність. Виходячи з цього, основною проблемою, яка призводить до високої плинності найчастіше є незбалансована система мотивації і стимулювання працівників, а саме: 1) невдоволення працівників матеріальним заохоченням (всі працівники, які мають одну посаду, отримають однакові оклади незалежно від результату їхньої виробничої діяльності, стажу, кваліфікації та досвіду роботи); 2) відсутня можливість професійного зростання (готель не бере участі в навчанні або підвищенні кваліфікації своїх працівників в); 3) слабка перспектива кар'єрного зростання; 4) не приділяється належної уваги визнанню працівників та їхніх досягнень; 5) висока інтенсивність праці; 6) організаційна плутанина. Таким чином, на підприємствах необхідно удосконалювати існуючу систему мотивації праці персоналу з метою підвищення ефективності і віддачі від працівників.

Варто підкреслити, що мотивація дуже впливає на виконання працівниками своєї роботи, виробничих обов'язків. Однак між мотивацією і кінцевим результатом діяльності немає однозначної залежності. Це обумовлено тим, що на результати праці впливає безліч інших факторів: кваліфікація та здібності працівника, правильне розуміння ним виконаного завдання, вплив на процес роботи з боку оточення. Тобто, можна класифікувати стимулювання на дві групи : а) матеріальне стимулювання (заробітна плата, премія, надбавки), б)нематеріальне стимулювання (привітання з днем народження, система адаптації персоналу, залучення працівників до процесу прийняття рішень, просування по службі, відзнаки, формування сприятливого клімату на роботі). Нематеріальне стимулювання наведено на рис. 1.

Моральна мотивація надихає персонал на досягнення високих результатів протягом тривалого часу та сприяє максимальному розкриттю та реалізації їхнього потенціалу. Вона є важливою складовою для всіх категорій працівників готелю. Також було з'ясовано, що в багатьох готелях не використовуються, але працівники хотіли б, щоб це було реалізовано, такі інструменти нематеріальної мотивації як дошка пошани, конкурси на звання кращого працівника, корпоративні заходи, організація навчання, проведення тренінгів, семінарів, стажування.

Поряд з нематеріальними стимулами величезну роль відіграє матеріальне стимулювання. На більшості підприємствах туризму розроблені системи грошових заохочень, надбавок до заробітної плати, премій. Це стимулює трудову діяльність і сприяє підвищенню прибутку (рис. 2).

В якості основних методів управління в готелі виступає система заробітної плати і преміювання. Керівництво готелю розробило систему грошових заохочень, надбавок до заробітної плати. Заробітна плата співробітників складається з декількох частин. Співробітникові видається опис його посадових обов'язків і їхньої оплати, також вказуються бонуси, доплати за швидкість, кількість обслужених гостей і високий рівень якості виконання роботи.

Заробітна плата співробітників впливає на їхню мотивацію до праці, отже, вона є одним із інструментів впливу на ефективність праці працівника. Оплата праці співробітника безпосередньо пов'язана з результатами діяльності в сфері його відповідальності або з результатами діяльності всього готелю. Матеріальна винагорода стає мотивуючим чинником в тих випадках, коли працівники надають заробітній платі велике значення і коли чітко простежується зв'язок між заробітною платою і результативністю роботи, тобто збільшення продуктивності повинно приводити до збільшення заробітної плати.

Аналізуючи методи мотивації персоналу в готельних гкомплексах, необхідно зазначити, що: 1) преміювання є потрібним для того, щоб зацікавити співробітників до успіху роботи готелю; 2) моральне стимулювання (подяка), його ціль полягає в тому, щоб сформувати у співробітника переконання, що він є цінним працівником. В якості матеріального стимулювання в готелі застосовується система преміювання. Встановлено такі види виплат стимулюючого характеру: преміальні виплати за якість обслуговування; за ефективність використання знань; виплати за стаж безперервної роботи, вислугу років; надбавка за напруженість та особливі умови праці.

Слід зазначити, що між показниками мотивації і умовами праці існує взаємозв'язок, який сприяє мотивації персоналу.

Аналіз засвідчує, що на характер, якість і зміст роботи значний вплив мають негативні психологічні фактори. Так, досить часто відчувають негативні психічні стани, такі як стрес, сильна втомленість. Спільними для всіх респондентів є такі негативні чинники, як збільшення тривалості робочого дня, тривала робота на комп'ютері і одноманітність вико-

Рис. 1. Нематеріальне стимулювання персоналу, яке використовують на підприємствах туризму

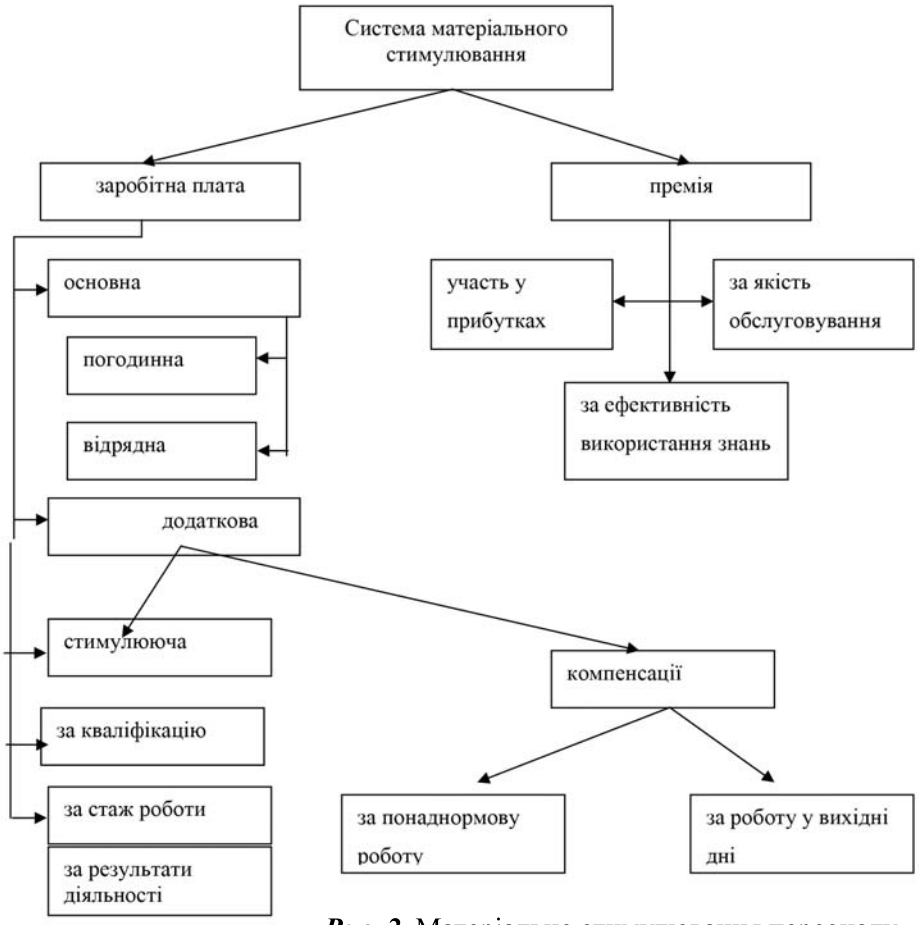

Рис. 2. Матеріальне стимулювання персоналу

нуваних функцій. Крім того, для керівників і професіоналів негативний вплив має такий чинник як висока ступінь відповідальності за прийняті рішення.

На мотивацію працівників також впливають наслідки професійних і особистих стресів, загроза втратити роботу, соціальна і правова незахищеність, зростаюча вартість життя. Зростання стомлення, психологічних зривів і емоційної напруженості співробітників викликає зростання їхньої захворюваності, збільшення кількості помилок і погіршення якості роботи.

Висновки. Основою життєвого потенціалу організації є її соціальний капітал, одною із складових якого є цінності організації, саме вони визначають яким чином будуються стосунки між співробітниками, які стійкі норми і принципи визначають дії персоналу в рутинних щоденних діях та будь-яких нестандартних ситуаціях. Організаційні цінності покликані кодифікувати розуміння «правильно-неправильно» та «справедливо-несправедливо», визначити зміст діяльності персоналу організації та встановити певні обмеження в діях для захисту гармонізованих інтересів. Цінності організації як основа соціального капіталу підприємств туризму суттєво впливають на виживання підприємств та є джерелом їх конкурентних переваг. Особливі цінності є унікальним здобутком організації, відтворити їх не в змозі ні ті конкуренти, які діють в галузі, ні ті, які можуть в неї ввійти. Саме нагромаджений підприємством соціальний капітал перетворює вибагливих покупців та постійних клієнтів, а тиск постачальників на гармонійні партнерські стосунки. Соціально-трудові відносини в межах організації дозволяють реалізувати свої права та інтереси сторонам та суб'єктам цих відносин і цінності організації повинні слугувати збалансуванню та гармонізації цих інтересів.

Мотивація персоналу є основним засобом забезпечення оптимального використання ресурсів, мобілізації наявного кадрового потенціалу. Основна мета процесу мотивації – це отримання максимальної віддачі від використання наявного працересурсного потенціалу, що дозволяє підвищити загальну ефективність і прибутковість діяльності підприємств туризму.

Мотивування праці працівників є однією з найважливіших проблем, які стоять перед керівником. Адже в залежності від рівня мотивації працівників підприємства визначається рівень орієнтації на досягнення цілей організації, виникає бажання і формується потреба досягти зазначені цілі та одержати заплановані результати. А це, в свою чергу, є основою для ефективної роботи організації в цілому.

Мотивація є одним із головних чинників, що визначають ефективність трудової діяльності. При створенні мотиваційної програми в індустрії готельного господарства та інших підприємств туризму необхідно враховувати інтереси, можливості та характер працівників. Для кожної групи працівників необхідні свої способи мотивації і стимулювання. Більше того, важливим є індивідуальний підхід, який може бути забезпечений застосуванням системи нематеріальної мотивації, оскільки вона допоможе задовольнити потреби самореалізації, а також врахувати особливості профілю кожного працівника.

Література

1. *Саймон Г. А.* Адміністративна поведінка. Пер. з англ..вид. – К.:АртЕк, 2001. – 392 с.

2. *Шейн Э.* Организационная культура и лидерство.3-еизд./Пер. с англ. – СПБ.: Питнр, 2012. – 336 с.

3. *Шихирев П. М.* От капитала физического к капиталу соціальному. «Сообщение» – 2002. – №6 «Человеческий капитал» [Електронний ресурс.] Код доступу – www.soob.ru/n/2002/6/a/8

4. *Колот А. М.* Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2008. – 224.

5. *Оболенцева Л. В., Костіна К. М.* Особливості мотиваційної діяльності в готельному бізнесі / Л. В. Оболенцева, К. М. Костіна / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації», 30-31 березня 2017 р. – Запорізький національний технічний університет. – Запоріжжя : «Просвіта», 2017. – Т. 1. – 436 с. – С. 267-269.

6. *Ричи Ш., Мартин П.* Управление мотивацией: Учеб. пособие для вузов / Пер. с англ, под ред. проф. Е.А. Климова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 399 с.

7. *Романюк М. Д.* Стратегія та політика менеджменту персоналу в умовах інноваційного розвитку підприємства // Формування ринкової економіки: збірник наукових праць. – Спец, випуск у 3-х томах. – Т.1. – «Соціально-трудові відносини: теорія і практика». – К.: КНЕУ, 2010. – С 453-463.

8. *Романюк М. Д.* Розвиток туристичної галузі як пріоритетний напрям соціального розвитку (на прикладі Прикарпаття) // Економіка і управління. – Сімферополь: НАПКБ, 2011. – С 102-105.

References

1. *Simon G. A.* Administrative behavior. Trans. from English. – K .: ArtEk, 2001. – 392 s.

2. *Shane E.* Organizational culture and leadership. with English-SPB .: Pitnr, 2012. – 336 s.

3. *Shihirev P. M.* From physical capital to social capital. "Communication" – 2002. – №6 "Human Capital" [Electronic resource.] Access code – www.soob.ru/n/2002/6/a/8

4. *Kolot A. M.* Personnel motivation, stimulation and evaluation: Educ. manual. – K .: KNEU, 2008. – 224.

5. *Obolentseva L. V., Kostina K. M.* Features of motivational activity in the hotel business / L.V. Obolentseva, K.M.

Kostina / Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Strategic imperatives of tourism and economy development in the conditions of globalization", March 30-31, 2017 – Zaporizhzhya National Technical University. – Zaporizhia: "Enlightenment", 2017. – Vol. 1. – 436 p. – C. 267-269.

6. *Richie Sh, Martin P.* Managing Motivation: A Textbook. manual for universities / Trans. with English, ed. prof. EA Klimova. – M .: UNITI-DANA, 2004. – 399 p.

7. *Romanyuk M. D.* Personnel management strategy and policy in conditions of innovative development of enterprise // Formation of market economy: collection of scientific works. – Special issue in 3 volumes. – Vol.1. – "Social-Labor Relations: Theory and Practice." – K .: KNEU, 2010. – P 453-463.

8. *Romanyuk M. D.* Development of the tourism industry as a priority area of social development (for example Carpathian) // Economics and Management. – Simferopol: NAPCB, 2011. – P 102-105.

УДК 331.544

Лісогор Л. С., Іващенко С. В., Чувардинський В. О.

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ЗМІН РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Досліджено проблеми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти, пов'язані з впливом інноваційних змін на ринку праці. Проаналізовано основні виклики розвитку професійної освіти, зокрема, утримання невисокого рівня престижності її отримання. Розглянуто основні причини збереження значної невідповідності якості підготовки випускників закладів професійно-технічної освіти вимогам роботодавців. Обґрунтовано необхідність удосконалення процесу управління та фінансування сфери професійно-технічної освіти з урахуванням впливу інноваційних змін на ринку праці. Доведено, що збалансування попиту та пропозиції на ринку праці України залежить від можливостей розвитку системи безперервного навчання, підтвердження результатів неформального навчання. Визначено напрями реформування системи професійної (професійно-технічної) освіти, спрямовані на підвищення ефективності її діяльності у контексті інноваційних змін ринку праці України.

Ключові слова: *ринок праці, професійна освіта, інноваційні чинники розвитку, освітні стандарти, державно-приватне партнерство.*

Lisogor L., Ivashenko S., Chuvardynskyi V.

PROBLEMS AND CHALLENGES OF VOCATIONAL EDUCATION UNDER CONDITIONS OF INNOVATIVE ORIENTED CHANGES OF UKRAINIAN LABOUR MARKET

The problems of the development of vocational education related to the impact of innovative changes in the labour market investigated. The main challenges of the development of vocational education, in particular, the maintenance of its low prestige are analysed. The main reasons for maintaining a significant mismatch in the quality of training of graduates of vocational education institutions to the requirements of employers have considered. The necessity of improvement of the process of management and financing of the sphere of vocational education had considered, taking into account the impact of innovative changes in the labour market. It had proved that the balance of supply and demand in the labour market depends on the possibilities of development of the system of continuous learning, verification of the results of non-formal education. The directions of reforming the system of vocational education aimed on improving the efficiency of its activity in the context of innovative changes in the labour market of Ukraine have been determined.

Key words: *labour market, vocational education, innovative factors of development, educational standards, state-private partnership.*

Вступ. Реалізація інноваційного сценарію розвитку економіки України можлива на основі ефективного використання людських ресурсів, що передбачає необхідність збалансування попиту та пропозиції на ринку праці. Динамічні зміни кон'юнктури ринку праці обумовлені, передусім, процесами структурних трансформацій економіки, посиленням інноваційності

суспільства в умовах глобалізаційних змін, поширенням прогресивних практик організації виробництва та праці. Проте збереження застарілої структури економіки безпосередньо впливає на ефективність процесу реструктуризації зайнятості, призводячи до погіршення якості зайнятості, обмеження можливостей зміцнення конкурентоспроможності робочої сили та звуження інноваційних перспектив розвитку соціально-трудової сфери.

При цьому однією з найбільш серйозних проблем розвитку сфери зайнятості залишається неефективність системи підготовки кадрів, що забезпечується системою професійної освіти і навчання. Аналіз сучасного стану розвитку професійно-технічної освіти, стану розвитку державно-приватного та публічно-приватного партнерства у цій сфері свідчить про обмежені перспективи її реформування на інноваційних засадах, з урахуванням потреб ринку праці. Досягнення балансу між попитом та пропозицією робочої сили потребує покращення якості управління системою професійної (професійно-технічної) освіти, недостатня ефективність функціонування якої є результатом слабкості координаційних зв'язків між цією системою та ринком праці, невідповідності змісту освітніх послуг вимогам роботодавців, нерозвиненості публічно-приватного партнерства у сфері професійно-технічної освіти.

Постановка завдання. Питання розвитку професійної освіти актуалізуються в умовах інноваційно орієнтованих змін ринку праці, що супроводжуються наростанням глобальних проблем економічного, демографічного та соціального характеру. При цьому проблематика дослідження проблем та викликів розвитку професійної освіти в умовах інноваційних змін трансформаційного ринку праці України дотепер не зайняла відповідного місця у наукових розробках вітчизняних вчених-економістів.

Значний внесок у визначення специфіки розвитку професійної освіти внесли вітчизняні науковці-економісти Грішнова О.А. (O. Grishnova), Г.А. Дмитренко (G. Dmitrenko), С.О. Леу (S. Leu), О.І. Локшина (O. Lokshyna), М.Ю. Огай (M. Ogay), Н.О. Романчук (N. Romanchuk). Разом з тим, серед наукових праць, присвячених дослідженню специфіки розвитку професійної освіти в умовах інноваційних змін, слід відзначити праці В.О. Радкевич (V. Radkevych), В.М. Новікова (V. Novikov), в яких аналізувалася не тільки економічна сутність, але й особливості реформування цієї системи в умовах інноваційних змін.

Декларація Міністрів країн Європейського Союзу, країн-кандидатів у члени ЄС (2014), прийнята у 2014 році, передбачає необхідність розвитку практико орієнтованого навчання, поширення інновацій та підприємництва; залучення соціальних партнерів до розроблення освітніх та професійних стандартів, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; забезпечення компетентнісного підходу до формування освітніх програм [1]. Це підтверджує актуальність процесу реформування системи професійної освіти і навчання у напряму забезпечення збалансованості системи підготовки кадрів з потребами ринку праці, посилення практико орієнтованого змісту освіти, сприяння поширенню освіти упродовж життя.

Аналізуючи проблеми розвитку професійно-технічної освіти, В.М. Новіков відзначає інерційний характер розвитку системи підготовки кадрів, яка слабо реагує на зміни ринку праці під впливом нових технологій, не забезпечує якісні освітні послуги для підприємців, націлених на освоєння сучасних технологій [2]. Водночас, українські науковці наголошують на необхідності поліпшення якості професійної освіти, що сприятиме ефективній реалізації освітніх та професійних траєкторій населення. На думку М.Ю. Огай та Н.О. Романчук, саме стартовий освітній ресурс та мотивація до підвищення конкурентоспроможності стають важливими соціальними характеристиками, які диференціюють накоплення людиною освітнього капіталу, та проявляються явно і латентно у наступних освітніх та професійних траєкторіях [3]. Саме це обумовлює необхідність дослідження специфіки розвитку професійної освіти і навчання з урахуванням впливу інноваційних чинників на трансформаційні зміни на українському ринку праці. Метою дослідження є дослідження проблем та викликів розвитку професійної освіти, обумовлених впливом інноваційно орієнтованих змін ринку праці України, визначення напрямів її реформування з метою підвищення ефективності діяльності закладів професійно-технічної освіти в умовах інноваційних змін.

Результати. Дотепер розвиток системи професійної освіти і навчання в Україні відзначається недостатньо позитивною динамікою, збереженням *низького рівня престижності отримання професійно-технічної освіти*.

Зменшення чисельності учнівського контингенту закладів професійно-технічної освіти (з 314,0 тис. осіб у 2014 р. до 241,4 тис. осіб у 2018 р.) [4] відбулося не тільки внаслідок скорочення частки молоді у віці 15-24 роки у загальній чисельності постійного населення (з 11,3 % до 9,6 % за аналогічний проміжок часу [5]). Результати обстеження «Перехід молоді від навчання до стабільної роботи» Міжнародної організації праці підтверджують непрестижність отримання професійно-технічної освіти для молоді (майже 62,3 % респондентів не були готові переорієнтуватися з отримання вищої освіти на отримання освіти професійно-технічної) [6]. Ослаблення мотивації молоді до отримання робітничих професій значною мірою було обумовлено невисокою престижністю професійно-технічної освіти, наданням роботодавцями переваг при працевлаштуванні пошукувачам з вищою освітою, а також несхваленням такого вибору родиною респондентів.

Не менш серйозним викликом для забезпечення ефективного розвитку системи професійно-технічної освіти є *невідповідність якості підготовки випускників закладів освіти вимогам роботодавців.* За даними обстеження Світового банку «Навички для сучасної України», проведеного у рамках дослідження STEP, майже 70 % опитаних фірм у сферах агровиробництва, агропереробки, інформаційних технологій, відновлювальних технологій підтвердили, що випускники закладів загальної (у тому числі вищої) та професійно-технічної освіти не володіють практичними навичками або сучасними знаннями; понад 58 % відзначили відсутність типів та рівнів навичок, необхідних роботодавцям; 55 % – актуальних знань [7].

Незважаючи на затвердження методичних підходів до розроблення професійних стандартів та стандартів професійної (професійно-технічної) освіти на основі компетентнісного підходу, а також Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти [8], ефективність взаємодії між закладами освіти та роботодавцями у частині забезпечення практичного застосування компетентностей випускників залишається невисокою. Недостатньо ефективним залишається процес залучення роботодавців до участі в освітньому процесі: розробленні освітніх та професійних стандартів на основі формування професійних компетенцій, складанні навчальних програм, організації стажування викладачів спеціалізованих дисциплін, майстрів виробничого навчання, а також учнів (студентів) на виробництві. Результатом неефективної взаємодії між системою професійної (професійно-технічної) освіти та ринком праці є збереження значної частки застарілих освітніх стандартів (станом на 01.06.2018 р. в освітній процес запроваджено 410 стандартів професійної (професійно-технічної) освіти з конкретних робітничих професій, з яких лише 122 – на компетентнісній основі) [9].

Значним викликом розвитку системи професійно-технічної освіти залишається *недосконалість процесу децентралізації управління та фінансування у цій сфері.* В умовах децентралізації професійно-технічної освіти фінансування видатків на підготовку робітничих кадрів у закладах професійно-технічної освіти було передано з 1 січня 2016 р. з державного бюджету на місцевий рівень; а також було передбачено передачу майна закладів освіти з державної у комунальну власність. Водночас, це призвело до загострення проблем з фінансуванням соціальних функцій закладів освіти; збільшення обсягів заборгованості з виплати заробітної плати педагогічним працівникам; посилення ризиків оптимізації мережі закладів професійно-технічної освіти без відповідного фінансово-економічного обґрунтування; незацікавленості міст обласного значення здійснювати підготовку кадрів для області (інших регіонів) за рахунок власних фінансових ресурсів.

З метою оптимізації процесу передачі фінансування закладів професійно-технічної освіти на місцевий рівень Кабінетом Міністрів України було ухвалено рішення щодо надання державної субвенції на здобуття загальної середньої освіти у рамках професійно-технічної освіти, використання коштів державного бюджету для фінансування підготовки кадрів у професійно-технічних навчальних закладах за професіями загальнодержавного значення, а також освітньої субвенції на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази закладів професійно-технічної освіти. Протягом 2016-2018 рр. місцевим бюджетам було спрямовано освітню субвенцію на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази закладів освіти у розмірі 250 млн грн. За рахунок цих коштів було передбачено створення 100 навчально-практичних центрів на базі державних професійно-технічних навчальних закладів (за галузевим спрямуванням), забезпечення діяльності яких здійснювалося на засадах

співфінансування (коштів спеціального фонду закладів освіти та підприємств – соціальних партнерів) [10]. Однак через невизначеність порядку подальшого фінансування діяльності цих центрів темпи їх створення не дозволяють забезпечити відповідність якості підготовки випускників закладів професійної освіти вимогам роботодавців.

Збалансування попиту та пропозиції на ринку праці України (з урахуванням освітньо-кваліфікаційного контексту) значною мірою залежить від *можливостей розвитку системи «безперервного навчання» в країні.* Прийнятий у 2012 р. Закон України «Про професійний розвиток працівників» визначає, що державна політика у сфері професійного розвитку працівників передбачає забезпечення безперервності цього процесу, розроблення поточних та перспективних планів професійного навчання працівників, стимулювання їх професійного зростання, розроблення робочих навчальних планів і програм професійного навчання працівників [11]. Однак дотепер відсутній значний прогрес у сфері професійного розвитку у частині організації періодичної атестації працівників, систематичного підвищення кваліфікації працівників (не рідше одного разу на п'ять років).

Відповідно до затвердженого у 2013 р. «Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями», передбачається, що процес підтвердження повинен здійснюватися за результатами визначення рівня професійних знань, умінь і навичок особи із застосуванням засобів вимірювання та критеріїв оцінювання [12]. Разом з тим, недостатньо динамічний розвиток державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти обмежує можливості розбудови системи визнання неформальної та інформальної освіти, підтвердження повних і часткових професійних кваліфікацій.

Також потребують першочергової уваги проблеми *збалансування попиту та пропозиції на регіональних ринках праці.* Затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 р. передбачає необхідність реформування системи управління професійною (професійно-технічною) освітою на регіональному рівні, утворення регіональних рад професійної (професійно-технічної) освіти, передачу на обласний рівень повноважень з прогнозування потреб ринку праці у професійних кваліфікаціях, формування регіонального замовлення на підготовку кадрів на основі аналізу стану місцевого ринку праці [13]. При цьому головною перепоною до її реалізації є відсутність ефективної взаємодії між основними стейкхолдерами стосовно формування бачення розвитку ринків праці та визначення обсягів регіонального замовлення на підготовку робітничих кадрів.

Саме тому доцільно стимулювати роботодавців (секторальні професійні організації роботодавців), які визначають стратегії розвитку бізнесу (на середньо- та довгострокову перспективу), до участі у прогнозуванні потреб сектора/регіону/країни у кваліфікованих кадрах, покращення інформаційного забезпечення та посилення співпраці з центральними та місцевими органами виконавчої влади (на засадах державно-публічно-приватного партнерства) щодо створення системи прогнозування попиту та пропозиції робочої сили (за професіями/кваліфікаціями) на національному, секторальному, регіональному та локальному рівнях.

Висновки. Забезпечення збалансування обсягів та структури підготовки робітничих кадрів з потребами ринку праці залежить від ефективності діяльності системи професійної освіти і навчання (у контексті інноваційно зорієнтованих змін ринку праці), темпів створення організаційно-економічних передумов для становлення «економіки знань». Серед найбільш важливих напрямів реформування системи професійної (професійно-технічної) освіти, спрямованих на підвищення ефективності її діяльності в умовах інноваційних змін, слід відзначити наступні: забезпечення чіткого розподілу повноважень з управління та фінансування у сфері професійно-технічної освіти; розширення автономії закладів професійної (професійно-технічної) освіти у частині розроблення і впровадження навчальних програм; розроблення освітніх стандартів (за участі роботодавців); запровадження інноваційних технологій викладання та підвищення кваліфікації педагогів; розбудови державно-приватного та публічно-приватного партнерства на засадах співфінансування і спільного управління закладами професійно-технічної освіти.

Література

1. Riga Conclusions 2015 on a New Set of Medium-term Deliverables in the Field of VET for the Period 2015-2020

as a Result of the Review of Short-term Deliverables defined in the 2010 Bruges Communique. Riga, 2015. Available at https://www.izm.gov.lv/images/RigaConclusions_2015.pdf

2. Новіков В.М. Практико-орієнтована модель професійної освіти / Новіков В.М. // Демографія та соціальна економіка. – 2019. – № 2 (356). – С. 152-164

3. Огай М.Ю., Романчук Н.О. Освітні траєкторії населення та їх вплив на професійну мобільність / М.Ю. Огай, Н.О. Романчук // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 5. – С. 20-27. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2014_5_5

4. Професійна (професійно-технічна) освіта в Україні. Інформаційні матеріали (станом на 1.01.2019 р.) // Міністерство освіти і науки України, 2019

5. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2019 року. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/ publicat/kat_u/2019/zb/07/ zb_rpnu 2019.xls

6. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження “School-to-work transition surveys” Україні у 2013 та 2015 роках / Елла Лібанова, Олександр Цимбал, Олег Ярош та Лариса Лісогор; Міжнародне бюро праці. – Женева: МОП, 2016. (“Work4Youth” Publication series; №. 11, ISSN 2309-6780; 2309-6799 (web pdf)). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_emp/documents/ publication/ wcms_ 536293.pdf

7. Хімена Дель Карпіо, Ольга Купець, Ноель Мюллер і Анна Олефір (2017) «Навички для сучасної України» Міжнародний банк реконструкції та розвитку / Світовий банк 1818 H Street NW, Washington DC 20433. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://documents.worldbank.org/curated/en/ 808141497006924267/pdf/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.pdf

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» № 660-р від 19 вересня 2018 р. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80

9. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н. р. Міністерство освіти і науки України. ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/1serpkonf-informatsiyniy-byuleten.pdf

10. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2016, 2017 та 2018 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c9/df3/be2/5c9df3be25b13686386008.xlsx

11. Закон України «Про професійний розвиток працівників» № 4312-VI від 12 січня 2012 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями» № 340 від 15 травня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/340-2013-%D0%BF

13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року» № 419-р від 12 червня 2019 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80

References

1. Riga Conclusions 2015 on a New Set of Medium-term Deliverables in the Field of VET for the Period 2015-2020, as a Result of the Review of Short-term Deliverables defined in the 2010 Bruges Communique (2015). – Riga, 2015. – [Electronic resource] – Available at https://www.izm.gov.lv/images/RigaConclusions_2015.pdf

2. Novikov V.M. (2019) Praktyko oriyentovana model profesiynoyi osvity / Novikov V. M. (Practically oriented Model of Vocational Education) // Demografiya ta sotsial`na ekonomika – 2019. – № 2 (356). – С. 152-164

3. Ogay M.J., Romanchuk N.O. (2014) Osvitny trayektoriy`i naselennya ta y`ikh vply`iv na profesiyny`i mobylnist (Educational Trajectories of Population and their Impact on Occupational Mobility) / M.J. Ogay, N.O. Romanchuk // Ukrayina: aspekty pratsi. – 2014. – № 5. – С. 20-27. – Available at https:// nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2014_5_5

4. Profesiyina (profesiy`no-tekhnychna) osvita v Ukrayiny. Informatsiyini materiy`aly (stanom na 1.01.2019) (Vocational (vocational and technical education in Ukraine. Informational materials). Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny, 2018.

5. Rozpodil postiyinoho naselennyia Ukrayiny za stattiyu ta vikom na 1.01.2019 r. (Distribution of constant population of Ukraine by sex and age, 1/01/2019). Derzh`avna sluzh`ba statystyky Ukrayiny. Available at https:// www.ukrstat.gov.ua/druk/ publicat/kat_u/2019/zb/07/ zb_rpnu2019.xls

6. Perekhid na ry`nok pratsi molodi Ukrayiny: rezultaty myzh`narodnogo doslidzhennyia (“School-to-work Transition in Ukraine: Results of International Surveys”, International Labour Office) Ukrayiny u 2013 ta 2015 rokah / Ella Libanova, Oleksandr Tsymbal, Oleh Yarosh ta Larysa Lisogor; Mizh`narodne byiuro pratsi. (“Work4Youth” Publication series; №. 11, ISSN 2309-6780; 2309-6799 (web pdf)). – Available at https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_emp/documents/ publication/ wcms_ 536293.pdf

7. Khimena Del Karpio, Olha Kupets, Noel Miuller i Anna Olefir (2017) “Navyichky dlyi`a suchasnoyi Ukrayiny” (Skills for Modern Ukraine). Mizh`narodnyi bank rekonstruktsiyi ta rozvytku / Svitovy`i bank H Street NW, Washington DC 20433. – Available at https://documents.worldbank.org/curated/en/808141497006924267/pdf/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.pdf

8. Rozporyiadzh`ennyia Kabinetu Ministriv Ukrayiny “Pro skh`valennyia Kontseptsiy`i pidgotovky fakhivts`iv za dualnoyiu formoyiu zdobutty`ia osvity” (2018) (About Approval on Concept of the Professional’s training based on Dual Form of Education) № 660-r vid 19/09/2018. – Available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80

9. Osvita v Ukrayiny: bazovi indykatory. Informatsiy`inostatystychny`i by`uleten rezu`ltativ diya`lnosti haluz`i osvity u 2017/2018 n. r. (Education in Ukraine: Basic Indicators. Informational and Statistical Bulletin of the Results of Educational activity). Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny. DNU “Instytut osvitnoy`i analityky”, 2018. – Available at https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/1serpkonf-informatsiyniy-byuleten.pdf

10. Richnyi zvit pro vykonannyia Derzh`avnoho byu`dzhetu Ukrayiny (2016-2018) (Annual State Budget Execution Report). – Available at https://www.treasury.gov.

ua/storage/app/ uploads/public/5c9/df3/be2/5c9df3be25b13686386008.xlsx

11. Zakon Ukrayiny "Pro profesiy`inyi rozvytok pratsyivnykiv" (2012) (Law on Professional Development of Employees). – Available at http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17

12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro zatverdzh`ennyia Pory`iadku pidtverdzh`ennyia rezu`ltativ neformalnoho profesiy`inoho navchanny`ia osib za robitny`chymy profesiyiamy» (On approving the Procedure for Verification of the Results of Non-formal Vocational Training of Persons by working occupations) № 340 from 15/05/2013 – Available at https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/340-2013-%D0%BF

13. Rozporiadzh`enny`ia Kabinetu Ministriv Ukrayiny "Kontseptsiy`ia realizatsy`ii derzh`avnoyi polityky u sferi profesy`inoi (profesiy`ino-tekhnichnoyi) osvity "Suchasna profesiyina (profesiyino-tekhnichna) osvita" na period do 2027 roku" (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "The Concept of Implementation of State Policy in the Field of Vocational Education "Modern Vocational (Vocational and Technical) Education" for the Period up to 2027") № 419-p from 12/06/2019. – Available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80

Зварич І. Т., Зварич О. І.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті висвітлюються зміст державної регіональної соціальної політики на сучасному етапі розвитку України та її регіонів, підходи до поліпшення стану справ у цій життєво важливій для українських громадян сфері.

Ключові слова: *регіон, регіональний розвиток, соціальна політика, соціальні потреби, територіальна організація, інфраструктура суспільства.*

Zvarych I. T., Zvarych O. I.

SOCIAL POLICY AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE REGIONAL DEVELOPMENT

The content of the state regional social policy at the present stage of Ukraine's development and approaches to the significant improvement of the state of affairs in this vital area for Ukrainian citizens are highlighted.

Key words: *regional develepment, social policy, territorial organization of society, social infrastructure.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. У спеціальній літературі ***явище соціальної політики*** трактується по-різному. У посібнику ***"Соціальна політика"*** (В. Скуратівський, О. Палій, Є. Лібанова) такий термін отримав визначення як "… *система цілеспрямованої діяльності різних суб'єктів соціально-політичного життя, сукупність принципів, норм, правил, рішень, дій, які спрямовані на забезпечення ефективного, оптимального функціонування і розвитку усіх процесів соціального буття, насамперед формування та реалізації соціальних потреб людини і суспільства, забезпечення їхньої соціальної безпеки"* [5]. Однак, є й інші модифіковані тлумачення соціальної політики як інтегральної науки щодо управління суспільним розвитком. ***Інтегральний об'єкт регіональної соціальної політики*** – це соціальна сфера відтворення людини та її зв'язків, умов і способу життєдіяльності та задоволення потреб, що розглядаються як *територіальна організація суспільства*. Її складовою є ***соціальна інфра- структура*** – стійка сукупність матеріально-речових елементів, які створюють умови для найбільш раціональної організації трудової, суспільно-політичної, духовної, сімейно-побутової діяльності людини і формують середовище для її розвитку. ***Суб'єкт регіональної соціальної політики*** – організаційно оформлена спільнота людей із притаманними їм функціями управлінського характеру. Відтак, ***предметом її дослідження*** і є передусім ключові проблеми територіального управління різноманітними процесами відтворення соціальних відносин, а ***засобом її реалізації*** – взаємопов'язана сукупність юридично-адміністративних, нормативно-правових, соціально-економічних і цілої низки інших методів із ***її вивіреним часом інструментом – державними та відповідними їм регіональними соціальними проектами і програмами.***

Аналіз останніх публікацій із досліджуваної проблеми. В останній час стає все більше праць стосовно теоретичних та приклад-

них аспектів державної соціальної політики в Україні та її регіонах, тож наводити окремі з них, на наш погляд, потреби немає. *Але, робіт, присвячених саме її регіональним аспектам, є ще обмаль,* ***що і стало предметом розгляду у цій статті.***

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Якщо йдеться про соціальну політику на регіональному рівні, то слід розглядати насамперед засади регулювання процесу відтворення соціальних відносин у контексті розвитку територіальної організації суспільного життя держави. Вона може грунтуватись, *по-перше*, на загальнодержавному інтересі, *по-друге*, на власних інтересах регіонів (територій). ***А реальним орієнтиром для постійного відтворення соціальних стосунків*** є спосіб життя, який можна забезпечити для переважної більшості населення з врахуванням ефективного використання усіх складових економічного зростання регіону. Мова йде, зокрема, про створення умов у формуванні *середнього класу* зі способом життя, який притаманний розвиненим країнам. ***І серед ключових чинників розвитку регіональної соціальної політики*** варто назвати процес трансформації власності в Україні, що і зумовив територіальну диференціацію її основних форм *(приватної, кооперативної, акціонерної, комунальної, суспільної, державної)* [2]. Власники ж капіталу безпосередньо причетні до перерозподільчої політики, відтак внаслідок цього ***регіони України і мають досить різний рівень готовності до реалізації ними державної регіональної соціальної політики.***

Ефективною регіональною соціальною політикою як чинники враховуються *соціальні інститути, традиції, звички, релігія, мораль, культура.* Тобто, ***регіональна соціальна політика*** – це така діяльність органів державної влади, територіального управління, різних неурядових та громадських формувань, партій і рухів тощо, яка спрямовується головним чином на осмислення і організаційне впорядкування надзвичайно складного комплексу регіональних соціальних відносин, які виникають як результат прагнення людей наповнити своє буття більш конкретним суб'єктивним змістом у процесах створення відповідних умов життя і необхідного відпочинку, змістовного духовного та інтелектуального розвитку. ***Її мета –*** формування такого регіонального середовища життєдіяльності населення, яке є адекватним динаміці соціальних потреб територій та усім нормам сучасного суспільства [4].

Регіональна соціальна політика здійснюється шляхом формування суб'єктами суспільно-політичного життя *ключових принципів, норм, правил і дій*. При цьому використання функціонального підходу до її розвитку як безпосереднього підгрунтя соціального управління дає можливість виокремити такі ***визначальні функції***: поліпшення умов повсякденного буття людей; формування та розвиток нових рис у людини у контексті змін способу її життя і соціальних систем як цілісних утворень. ***І традиційна основа реалізації цих функцій*** – перерозподіл національного доходу, законодавчо закріплена у Конституції України [1]. До того ж за умов кризи він набув надзвичайно спотвореного характеру, а це призвело до того, що ключові функції соціальної політики стали по суті єдиним завданням – захист найбідніших верств населення на шкоду функціям у сфері належного забезпечення зайнятості громадян, їхнім трудовим відносинам, безпеці, гігієні, виробничому середовищу, охороні здоров'я, сім'ї та материнства, різним формам освіти, соціальному забезпеченню і побуту тощо [3]. Тому ***визначальною проблемою державної регіональної соціальної політики*** стало невпинне подальше підвищення її ефективності шляхом вирівнювання ролі різних функцій за допомогою раціонального використання усіх ресурсів – фінансових, матеріальних, трудових тощо. Адже, внаслідок зростання продуктивності праці та доходів працюючої частини населення, його особистої зацікавленості у поліпшенні власного благополуччя, фізичного та духовного здоров'я і можна очікувати реальні можливості для повноцінної реалізації функцій ефективної соціальної політики, ефективного соціального управління в Українській державі загалом.

Чітка дія такого перерозподільного механізму міжбюджетних відносин є визначальною передумовою активізації функціонального розвитку регіональної соціальної політики. Сьогодні відповідно до чинного законодавства кожний із регіонів України наділяється правом застосовувати власну тактику різних реформ соціального спрямування і обстоювати відповідні аспекти реалізації ефективної соціальної політики. Тож, цілком зрозуміло, що така діяльність підпорядкована загальнодержавним інтересам, відбувається у рамках єдиного правового поля. Водночас ***жодна модель регіонального соціального розвитку*** не буде реальною, коли не вра-

ховуватиме взаємозв'язку центру і територій, різних суспільних груп, якщо не запрацює схема багато лінійної взаємодії соціально-економічних інтересів. При цьому формування дійсно оригінальних моделей реалізації регіональної соціальної політики є процесом доволі тривалим, що ґрунтується на оцінці середовища, у якому виявляються специфічні передумови для відтворення соціальних стосунків (особливостей трансформації форм власності, характеру перерозподілу суспільних благ та визначальних позиції у регіоні основних власників капіталу).

У соціальній сфері формуються відносини між суспільством і особистістю. Вона сприяє належним збереженню та розвитку людського потенціалу та цінностей способу життя, норм і принципів моральної та фахової поведінки людей. Для здійснення своїх функцій соціальна сфера повинна мати усі необхідні ресурси і відповідну соціальну інфраструктуру як одну із її визначальних територіально-функціональних підгалузей. ***Вивчення проблем територіального розвитку соціальної сфери є складовою регіональної економіки,*** а прикладні питання оптимізації – органічною домінантою усього комплексу найважливіших завдань регіональної соціальної політики. Поглибленим її дослідження розширюється сфера трактування відповідної ***соціальної інфраструктури***. Її логічно визначити, наприклад, як цілісний комплекс різноманітних об'єктів (підприємств, закладів, організацій, споруд), які створюють загальні умови функціонування суспільного виробництва та належної життєдіяльності населення, формування фізично та інтелектуально розвиненого суспільно активного індивіда. Отже, однією з головних ознак виділення соціальної інфраструктури в окрему підсистему господарського комплексу, яка визначає загальні умови процесу суспільного відтворення, є її функціональне призначення. Шляхи оптимізації територіального розвитку соціальної сфери та її інфраструктури визначають за методологією *системного аналізу*. Застосування *структурного і функціонального підходів* забезпечує відповідне обґрунтування поділу соціальної інфраструктури на соціально-побутову і соціально-культурну. І якщо ***соціально-побутова інфраструктура*** спрямована на створення необхідних умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб у належних умовах життя, то ***соціально-культурна*** – на відтворення духовних та інтелектуальних (засобами культурно-освітнього середовища) і значною мірою фізичних властивостей індивіда та формування його як економічно активної особистості, яка б адекватно відповідала усім сучасним вимогам суспільства до якості трудових ресурсів у відповідній регіональній соціально-економічній системі.

Зазвичай у складі соціально-побутової інфраструктури розрізняють такі її компоненти, як: *житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення, торгівля, громадське харчування і пасажирський транспорт та зв'язок із обслуговування населення* тощо. Натомість, ***до соціально-культурної інфраструктури належать*** *охорона здоров'я, рекреаційне господарство, фізична культура і спорт, соціальне забезпечення та освіта, культура та мистецтво і культові споруди* тощо. На розміщення та розвиток соціальної інфраструктури впливає і велика сукупність чинників, які залежно від походження та соціально-економічного змісту утворюють такі групи: ***економічні, демографічні, соціальні, містобудівні, природно кліматичні, нетипові*** *(випадкові чи кон'юнктурні)* ***умови життєдіяльності***. У цілому таку сукупність різноманітних чинників, якими зумовлюються регіональні відмінності соціальної інфраструктури, розподіляють на такі, що безпосередньо визначають створення розгалуженої мережі об'єктів, і ті, які позначаються на потребах у різних послугах соціального призначення, однак впливають побічно через різні потреби людей та систему розподільчих стосунків. Провідну ж роль у розвитку соціальної сфери відіграють ті чинники, що безумовно впливають на ступінь сформованості відповідної системи розселення громадян та на досягнутий рівень розвитку сучасного матеріального виробництва.

Можливості соціальної інфраструктури у створенні загальних умов невпинного розвитку виробництва і життєдіяльності населення залежать від потужності її економічного потенціалу. Її здатність створювати належні умови для відповідного обслуговування процесу суспільного відтворення визначається її станом та динамічністю і обсягами резервів та ресурсів конкретної території. Із наведеного визначення соціальної інфраструктури випливає, що фінансові, трудові та природні ресурси і здійснюють вплив на її розви-

ток, проте не належать до її економічного потенціалу. Його головним елементом є ***основні засоби***: будівлі та споруди; комунікації (дороги, лінії зв'язку тощо); технічне оснащення будівель, споруд і комунікацій. ***Соціальна інфраструктура*** – структурний елемент господарського комплексу регіону, невід'ємна складова його функціональної та територіальної структур. ***Функціональною структурою*** відображається склад і співвідношення груп об'єктів, які виконують відповідні функції у господарському комплексі. ***Територіальна*** – стосується різних форм просторового зосередження об'єктів та їх територіальних об'єднань (комплексів і центрів тощо). Для прикладу, за розповсюдженням окремих елементів розрізняють ***лінійну*** (мережа залізниць, автомобільних доріг і лінії зв'язку тощо) та ***точкову*** (окремі об'єкти – як-то школи, клуби, лікарні тощо) ***форми відповідної соціальної інфраструктури.***

Як територіальна підсистема господарського комплексу соціальна інфраструктура є досить тісно пов'язаною передовсім із системою розселення, яка безпосередньо зумовлює її територіальну організацію. Вона локалізується у поселеннях, у яких відбувається життєдіяльність людей, або ж є засобом подолання відстаней. При цьому це таке ієрархічне утворення, яке, виходячи із комплексу загальнодержавних, регіональних та місцевих завдань суспільного відтворення, розподіляється на інфраструктуру ***внутрішньодержавну або ж магістральну*** (єдиний господарський комплекс), ***регіональну*** (регіональні господарські комплекси – економічний район, економічна зона і область чи адміністративний район, територіально-виробничий комплекс та промисловий вузол тощо), ***місцеву (локальну)*** (окремі поселення сільського та міського типу). Стан соціальної інфраструктури відображає побутову привабливість поселень, рівно ж як і територіальних утворень. До того ж і необґрунтовані регіональні відмінності життєвого рівня громадян істотно зменшують соціально-економічну ефективність територіального поділу праці та уповільнюють розвиток продуктивних сил як регіонів, так і держави в цілому.

Важливу роль у просторовій організації суспільного виробництва відіграє розташування соціальної інфраструктури, у тому числі у формуванні територіально-виробничих комплексів, створюючи належні передумови для стабілізації трудових ресурсів і розширення сфери прикладання праці та належного регулювання міграційних процесів. І однією із головних вимог до соціальної інфраструктури як територіальної підсистеми є її абсолютна комплексність, тобто необхідність одночасного та взаємоузгодженого розвитку її різних ланок. А оскільки нею створюються умови для задоволення відповідних потреб населення, то і територіальні відмінності стосуються не складу, а саме масштабів її просторової зосередженості у поселенні або ж на території. Соціальна інфраструктура, якою задовольняються різні повсякденні потреби населення, складається із набору різноманітних елементів за місцем його проживання, взаємозамінність яких є взагалі неможливою. Ті об'єкти, які задовольняють потреби вищого рангу та властиві частині мешканців у певні періоди життя, вимагають пропорційного розподілу у залежності від регіональної системи розселення і соціально-економічного статусу різних поселень та вікового складу населення. А внаслідок цього і формується відповідна міжпоселенська територіальна мережа соціальної інфраструктури із ієрархічною структурою центрів, яка і покликана забезпечувати справді рівноцінні умови обслуговування жителів різних поселень, спеціалізацію та комплексність, скорочення часу на відвідування різних закладів. Кожен з об'єктів соціальної інфраструктури утворює у просторі власну територію дії – обмежену (переважно – це різноманітні заклади охорони здоров'я і освіти, житлово-комунального господарства), орієнтовну, довільну (у тому числі установи побутового обслуговування, торгівлі, громадського харчування). При цьому розміри меж дії таких об'єктів істотно залежні від специфіки діяльності підприємств, закладів та споруд, особливостей регіональної системи розселення, відповідного розвитку дорожньої мережі, як і різних видів громадського транспорту.

Сучасна територіальна організація соціальної інфраструктури повинна задовільняти такі визначальні критерії: *збалансованість* підсистеми регіонального господарського комплексу з іншими структурними утвореннями, підтримання територіальних та галузевих пропорцій між її усіма основними ланками; *комплексність* на рівні території та окремого поселення у залежності від чисельності та статевовікової структури населення і ключових особливостей системи його тра-

диційного розселення; *ієрархічність*, отже взаємозв'язок між складом об'єктів у поселенні та їхніми розмірами і адміністративно-господарським значенням, якою і передбачається відповідна організація міжпоселенської мережі; *оптимальність* розмірів об'єктів у залежності від заселеності та адміністративно-господарського значення населеного пункту; *відповідність* наявних виробничих потужностей та технічного оснащення різних об'єктів потребам громадян у відповідних соціальних послугах.

Ефективність соціальної інфраструктури визначається за соціальними показниками розбудови суспільства. Вона відображається створенням належних умов життєдіяльності людини і вдосконаленням ***сукупної робочої сили***, яка має кінцевою метою зростання продуктивності суспільної праці та економічної ефективності виробництва. Зазвичай розрізняються ***економічний і соціальний контексти територіальної організації соціальної інфраструктури***, які тісно взаємопов'язані. *Із економічної позиції* її раціональне розташування створює умови для ефективного використання усіх ресурсів, що і є основою для соціального розвитку. Відповідно, і якомога повніше врахування потреб населення дає змогу належно підвищувати і забезпеченість різноманітними культурно-побутовими послугами, створювати максимально можливі за конкретних економічних умов зручності для їх отримання, збільшуючи фонд та адекватно поліпшуючи структуру вільного часу. У загальному ж вигляді ***найосновнішим критерієм оптимальності розміщення соціальної інфраструктури*** є насамперед і територіальна доступність об'єктів.

Враховуючи невідкладні потреби у безумовному створенні повноцінного життєвого середовища та підвищенні ефективності функціонування господарського комплексу регіону, потрібно зазначити, що одним із базових напрямків державної регіональної соціальної політики із подальшого розвитку соціальної сфери є передовсім головним чином саме ***раціональне розміщення мережі основних об'єктів її окремих галузей***. Її створення є істотно важливою, по суті домінантною складовою у загальному удосконаленні відповідного обслуговування населення. ***Завдяки цьому забезпечуються і умови для***:

• ефективного використання наявних основних засобів соціальної сфери;

• подальшого підвищення рівня технічного оснащення її кожної галузі;

• доцільного використання працівників та їхнього творчого потенціалу;

• забезпечення відповідних умов праці та життєдіяльності населення;

• постійного позитивного впливу на усі процеси інтенсифікації суспільного виробництва і за допомогою поліпшення територіального поділу праці;

• безумовного досягнення збалансованого розвитку усіх галузей економіки та цілеспрямованого формування регіональних економічних структур.

Тобто, ***раціональне розміщення соціальної сфери*** спрямовується на комплексне вирішення найважливіших соціальних і певних економічних завдань. Методологічно ж процесом розміщення самих об'єктів соціального призначення відображається доволі тісний взаємозв'язок і між найважливішими підсистемами розвитку продуктивних сил та різних галузей матеріального виробництва та невиробничої сфери. Водночас подальше удосконалення розташування галузей соціального призначення є органічною частиною процесу оптимізації розвитку кожної із них, який відбувається у часі та просторі та ґрунтується на глибокому аналізі структури цієї сфери і оцінці поставлених перед регіоном перспективних соціально-економічних та культурних завдань.

Серед найбільш важливих передумов удосконалення територіальної дислокації об'єктів соціальної сфери доцільно назвати такі, як визначення усього комплексу формуючих чинників та їхню диференціацію на групи, якими стимулюється або ж утруднюється позитивний розвиток цього процесу; взаємоузгодженість розбудови соціальної сфери із обслуговуючими галузями і динамікою трудових ресурсів регіону; забезпечення належної узгодженості соціально-економічного розвитку на перспективу. Заклади культури, освіти та інших галузей соціального призначення потрібно розміщувати із врахуванням характеру промислового і сільськогосподарського виробництва, транспортної мережі та інших чинників. І тільки всебічним врахуванням економічних, демографічних та інших особливостей території й можна забезпечити зважений та дійсно науковий підхід до належного вирішення назрілих завдань із розташування відповідних об'єктів регіональної соціальної сфери.

Розміщення закладів народно-освітнього комплексу, культури та й усієї соціальної інфраструктури в Україні визначається головним чином інтересами їхніх працівників. Безпосередньо на розташування об'єктів цих галузей впливає і невпинний розвиток продуктивних сил. Тож, територіальна організація соціальної сфери є однією з найважливіших передумов і подальшого успішного розвитку самого матеріального виробництва. При цьому діалектичним взаємозв'язком різних економічних та соціальних процесів і забезпечуються необхідні умови для належного планового регулювання та територіального розміщення закладів освіти і культури. Впровадженням курсу на роздержавлення, приватизацію, розвиток різних форм власності зумовлюються і справді глибокі зрушення у територіальній організації продуктивних сил, здійснюється щонайістотніший вплив на подальший розвиток соціальної інфраструктури та на розташування усіх ланок соціальної сфери.

Економіка регіону – це невід'ємна складова єдиного національного господарського комплексу, що зумовлює і потребу в органічному зв'язку територіальної організації закладів охорони здоров'я, культури та освіти і усієї сфери обслуговування із територіальною організацією продуктивних сил та економічним потенціалом тепер та у перспективі поряд із характером розселення, ключовими тенденціями руху населення. Такі чинники мають по суті визначальне значення із позицій економічного і соціального обґрунтування побудови відповідної мережі різноманітних закладів і кількісних параметрів культурного будівництва та вибору різних типів закладів освіти і культури.

Отже, ***специфікою соціального прогнозування території*** й визначаються підстави розглядати таку територіальну спільність як єдине ціле, різні сторони якого переплітаються та взаємодіють відповідно до притаманних їм внутрішніх законів. Важливо визначити і місце та перспективи регіону і у системі суспільного поділу праці та чітко виявивши специфічні особливості його соціально-економічного розвитку, тенденції їх змін у прогнозованій перспективі у аспекті розподілу ресурсів між різними галузями господарства, що б і забезпечувало максимум відповідних послуг населенню за обмеженості розмірів конкретного виду ресурсів у регіоні. До того ж вибір науково обґрунтованих шляхів удосконалення розміщення галузей соціальної сфери узалежнюється не лише самим економічним потенціалом та ресурсними можливостями суспільства, а і наявністю знань про об'єкти управління і змінами у духовних потребах, які постійно відбуваються у людей, інтереси яких і покликана задовольняти розгалужена система закладів культури та освіти.

Побудова доцільної та ефективної системи формування і всебічного безумовного задоволення різноманітних духовних потреб людини можлива тільки на підгрунті відповідного ***наукового аналізу різних сфер духовного життя суспільства*** у їх взаємозв'язку із матеріальним виробництвом та із врахуванням наявної соціальної структури населення. Одночасно у самому механізмі ***управління соціально-культурними процесами*** важливо врахувати саме специфічні для кожної галузі чинники, їх динаміку та ступінь впливу. При цьому необхідною передумовою ***науково обґрунтованого прогнозування розвитку соціальної сфери*** є розробка відповідних нормативів чи визначення параметрів, які суспільство постійно прагне досягти у наступному періоді для ***якнайповнішого забезпечення потреб різних верств населення*** (зокрема, його забезпеченість школами, дошкільними закладами, клубами, бібліотеками тощо). Залежно від специфіки території, конкретного етапу розвитку суспільства вони мають бути диференційованими, динамічними, найточніше відображати прогресивні тенденції у структурі потреб, враховуючи найсучасніші досягнення, невпинний розвиток науково-технічного прогресу.

Сьогодні з врахуванням результатів науково-технічної революції та культурних запитів населення поряд із загальними об'ємними показниками ***все більшого значення набувають нормативи насамперед якісного характеру*** (якість сформованої матеріальної бази, рівень технічної оснащеності галузі, спектр різних послуг, комфортність умов тощо). Тому ***системою нормативів*** повинні охоплюватись усі якісні характеристики галузей сфери послуг, які необхідно чітко орієнтувати на найбільш раціональне розміщення об'єктів і всебічне підвищення рівня обслуговування. ***При цьому формування територіальної мережі закладів соціального обслуговування – не самоціль. Головна мета її створення*** полягає у забезпеченні найсприятливіших умов життєдіяльності різних верств

населення, задоволенні розумних потреб людей з метою їх гармонійного розвитку, оскільки ***основна функція культурно-освітньої сфери*** – надання відповідних послуг. Сучасний характер розселення в Україні суттєво впливає і на територіальну організацію відповідної мережі об'єктів обслуговування. Зокрема, у північно-східних областях, наприклад, переважають дрібні поселення, натомість, у південних – великі, лісостепу – середні. У лісостепових регіонах середня відстань між поселеннями складає 4-8 км, на Поліссі – 6-12, у степовій зоні – 5-15. У відповідності зі специфікою розселення потрібно удосконалювати мережу самих закладів [4].

В більшості із сільських поселень щонайдоцільнішим є головним чином поступальний системний ***розвиток мережі багатофункціональних закладів***, створення їхніх різних об'єднань (у залежності від конкретних умов експлуатації та потреб), які дають можливість універсально використовувати наявні площі, зменшити витрати на спорудження і експлуатацію будівель. Відтак, не можна не враховувати і того факту, що ***значна частина населе-них пунктів взагалі не має жодних підприємств та організацій соціального обслуговування***. Поряд із чинниками, які характеризують відповідні параметри розселення, враховуються і такі демографічні особливості території, як статевовікова структура мешканців та рівень їх народжуваності, домінантний характер, інтенсивність міграції. Істотний вплив демографічних параметрів на створення раціональної мережі соціальних закладів та інші процеси соціального відтворення зумовлює і потребу у активній цілеспрямованій демографічній політиці та у відповідному регулюванні міграційних процесів.

Для правильного розташування об'єктів соціального призначення потрібно враховувати природні умови місцевості. Практика засвідчує, що територіальна організація об'єктів соціального призначення суттєво залежить від кліматичних умов і характеру місцевості. До того ж саме природні умови особливо впливають на раціоналізацію усієї мережі у сільській місцевості, тому характер гідромережі та інші чинники слід ігнорувати у процесі дислокації об'єктів соціального призначення. Зважаючи на високий динамізм розвитку соціальної сфери, одним із основних напрямків удосконалення територіальної організації соціальних закладів є подальше розширення їх мережі. Завдяки введенню у дію нових об'єктів соціального призначення відбуваються глибокі зміни передовсім у самій галузевій структурі та географії розміщення підприємств та установ сфери послуг. І розрахунки свідчать, що ***за останні роки по суті повсюдно зменшилась зона обслуговування шкіл та дитячих дошкільних закладів***. При цьому особливо обвальним таке недо-пустиме зменшення було у 90-ті роки, для прикладу, у Сумській області – на понад 20 %, Полтавській – майже на 20 % та Чернігівській – на 17-18 % [4].

Потрібно враховувати, що ***заклади соціальної сфери поділяються на об'єкти локального*** (дитячі дошкільні заклади, загальноосвітні школи та ін.) і ***загального*** (серед яких – спеціалізовані школи та медичні установи, вищі заклади освіти тощо) ***характеру використання***. Це відповідно зумовлює визначальні особливості їхнього територіальної організації. Зокрема, різноманітні об'єкти локального і щоденного обслуговування населення необхідно вводити у дію водночас із поточною забудовою житлового району та розміщувати ***за принципом макрорайонування.*** Порушенням цієї вимоги спричиняються помітні незручності насамперед для жителів макрорайону. При цьому ***раціоналізація мережі закладів соціального призначення у кожному із регіонів передбачає*** поступовий перехід від виконання окремих заходів у соціальній сфері до створення відповідних довготермінових цільових соціальних програм, забезпечення комплексного розвитку території як неодмінної умови поліпшення соціального обслуговування населення і створення усім категоріям громадян належних умов для праці, побуту, відпочинку і гармонійного розвитку, що є перевіреним часом підґрунтям у підвищенні їх творчої активності. Одночасно потрібно вичерпно враховувати і необхідність подолання негативних тенденцій розвитку об'єктів соціальної інфраструктури у сільській місцевості. Адже, понад 30% сіл не мають лікарняних закладів, майже 40% – будинків культури та клубів, зверх 90% – будинків побуту і лазень, 80% – спортивних споруд, понад 80% – їдалень та кафе. Водночас відсутність можливості для сільських жителів отримувати найелементарніші соціально-культурні послуги досить істотно позначається і на вихованні підростаючого покоління, спричиняючи наростання негативних соціально-економічних тенденцій, передовсім щодо хронічного

алкоголізму, наркоманії, проституції, жебрацтва та дитячої бездоглядності. Все це загострюється також і в цілому негативними демографічними, як і трудовими процесами [4].

Окремим напрямком державної регіональної соціальної політики, який спрямовується на стабілізацію функціонування соціальної сфери, ***є і структурні*** *(галузеві та територіальні)* ***зрушення у її розвитку.*** Одночасно розпочаті в Україні соціально-економічні зміни по суті неможливі без посилення ***соціальної спрямованості економіки***. Це підтверджується і практикою розвинених держав світу. Без переорієнтації господарства на соціальні рейки є неможливим вихід України з кризового стану, а тому потрібні якісно нові підходи до розподілу державних інвестицій між двома сферами – матеріального виробництва та невиробничою. За підрахунками фахівців, для постійного підтримання соціальної сфери на належному рівні необхідно обсяги капіталовкладень довести до 40 % від загальних. Однак, в останні роки цей перерозподіл є нижчим більш, аніж у 2 рази. При цьому, ***враховуючи необгрунтовану територіальну диференціацію у розбудові соціальної інфраструктури та забезпеченості населення належними послугами***, державні ресурси, які зазвичай виділяють на розвиток соціально-культурних галузей, потрібно спрямовувати у регіони, у яких рівень розвитку соціально-культурної сфери значно відстає не лише від нагальних потреб населення, а і середньоукраїнських показників. Наприклад, такий стан спостерігається головним чином на Донбасі *(Донецька, Луганська) та Львівській, Одеській областях*, де за даними Держстату України сукупні обсяги основних засобів освіти, охорони здоров'я, культури *майже удвічі нижчі, ніж середньоукраїнські* [4].

За інтегральним показником розвитку соціально-культурної сфери, що охоплює рівень забезпечення належними послугами, основними елементами інфраструктури, кадровими та фінансовими ресурсами, низьким рівнем характеризуються *Чернівецька, Миколаївська, Вінницька та Івано-Франківська області* [4]. Тому надважливим завданням є насамперед постійне нарощування інфраструктурних елементів соціальної сфери саме у цих регіонах. За перспективи їх переходу на самофінансування їх місцеві бюджети слід формувати з врахуванням різних соціальних пріоритетів і забезпечення темпів зростання фінансових, матеріальних та інших ресурсів для задоволення потреб населення у соціально-культурних послугах, залучаючи до цього ресурси недержавних структур, меценатів та спонсорів. Крім того, як у межах України в цілому, так і кожному з регіонів вкрай необхідно здійснювати відповідну галузеву структурну перебудову. Для прикладу, *у Донецькій та Луганській областях* слід приділити більшу увагу зміцненню матеріально-технічної бази охорони здоров'я, культури, освіти. Як свідчить статистика, їхня сучасна інфраструктура суттєво не відповідає санітарно-гігієнічним вимогам, кількісним і якісним нормативам. *У Донецькій області* проживає 10,3 % населення України, а основні засоби культури складають 4,7 %; *Тернопільській* – освітній рівень на 13-15 % нижчий від інших регіонів і у державі загалом [4].

Сучасна система охорони здоров'я в усіх регіонах страждає через кризове становище у фармацевтичній промисловості. Саме тому треба поліпшувати і забезпеченість медичних закладів відповідними ліками та медичним інструментом і різною технікою. Доцільно спрямовувати відповідні обсяги коштів і на створення ***власної вітчизняної фармацевтичної бази***, орієнтуючи на це колишні підприємства ВПК, та на закупівлю ліків і необхідного устаткування за кордоном. У системі охорони здоров'я найпріоритетнішим напрямком має стати і медичне обслуговування дітей дошкільного та шкільного віку. ***Структуру ж вітчизняного рекреаційного комплексу*** необхідно удосконалювати шляхом збільшення питомої ваги профілакторіїв і закладів дитячого та сімейного відпочинку і туризму, у тому числі, міжнародного. Сьогодні ж основна частина коштів на розвиток соціальної сфери, як правило, надходить з державного та місцевих бюджетів. У перспективі біля 40 % поступлень на такі цілі мають становити кошти недержавні, головним чином різних спонсорів і окремих небайдужих до цього платоспроможних громадян.

Висновки та перспективи подальших досліджень. ***Стабілізація і подальший розвиток соціальної сфери по суті неможливі без вироблення відповідних засад державної регіональної соціальної політики***. При цьому, за визначенням фахівців, ***з поступальним переходом до соціально орієнтованої ринкової економіки передбачається:*** досягнення сучасних характеристик якості життя населення та середовища його проживання;

формування для цього нового технологічного способу виробництва; створення розвиненої багатоукладної ринкової економіки; суттєве оновлення ролі держави у регулюванні економічних і соціальних питань; зміцнення інфраструктури, зокрема, стабілізація фінансово-банківської системи, яка б користувалась довірою у населення; перехід до надійнішої системи соціального партнерства працівників і підприємств та держави, тобто необхідні істотні зміни і концептуальних принципів формування соціальної політики також на регіональному рівні.

Література

1. Конституція України (зі змін. і доп.). Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 2001.

2. Зварич І. Т. Деформації в розміщенні продуктивних сил регіонів та їх вплив на стратегічний розвиток регіонів України / І. Т. Зварич, Г. В. Васильченко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Стратегічне планування регіонального розвитку (Зб. наук. праць). Вип. 5 (XLIX) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2004. – С. 234-242.

3. Зварич І. Т. Модель динаміки зайнятості населення у системі багатофакторного моделювання економічного зростання регіону / І. Т. Зварич // Вісник Прикарпатскього ун-ту. Серія "Економіка". 2007. Вип. IV. – Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. відділ Центру інформаційних технологій, 2007. – С. 3-11.

4. Єпіфанов А. Управління регіоном: навч. посібн. / Єпіфанов А. О., Мінченко М. В., Додашев Б. А.; за заг. ред. д. е. н. А. О. Єпіфанова. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. – 361 с.

5. Скуратівський В. А. Соціальна політика / Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 360 с.

References

1. Constitution of Ukraine. Approved by the Law of Ukraine of 28/06/1996 No. 254к-VR. – K, 2001 [in Ukr.].

2. Zvarych, I. T. Deformations in the placement of productive forces of the regions and their influence on the strategic development of the regions of Ukraine / Zvarych, I. T. & Vasylchenko, G. V. // Socio-economic research in the transition period. Strategic planning for regional development (Collection of scientific works). 5 (XLIX)/NAS Ukraine. Institute of Regional Studies. – Lviv, 2004. – P. 234-242 [in Ukr.].

3. Zvarych, I. T. Model of the employment dynamics in the system of the multifactorial modelling of the economic growth of the region / Zvarych, I. T. // Bulletin of the Precarpathian Un-t. Economics, IV. – Ivano-Frankivsk, 2007. – P. 3-11 [in Ukr.].

4. Jepifanov, A. O. Management of the regions / Jepifanov, A. O., Minchenko, M. V., Dodashev, B. A. – Sumy: DVNZ «UABS NBU» , 2008. – 361 p. [in Ukr.].

5. Skurativskyj, V. A. Social policy / Skurativskyj, V. A., Palij, O. M., Libanova, Ye. M. – Kyiv: UADU, 1997. – 360 p. [in Ukr.].

УДК 331.52

Косило Х. М.

СТАН ТА РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ

У статті здійснено акцент на тому, що абсолютне домінування ринкового регулювання недопустиме у сфері використання трудового потенціалу та суспільного виробництва, адже потрібно контролювати конкуренцію, визначати пріоритетні стратегічні напрямки розвитку і дотримуватися соціальних зобов'язань, постійно підвищувати їх рівень. Обгрунтовано, що роль держави – цілеспрямовано формувати такий ринок праці, який може бути стабільним та передбачуваним у створення для більшості громадян можливостей забезпечувати себе соціальними благами шляхом реалізації трудового потенціалу.

Ключові слова: *ринок праці, безробіття, приховане безробіття, зайнятість населення, трудова міграція.*

Kosylo Kh. M.

STATUS AND REGULATIONS OF LABOR MARKET

The market regulation is unacceptable absolute domination in the area of the use of labor resources and social production, since it is necessary to control competition, to identify priority strategic directions of development and to observe social obligations, to constantly raise their level. The role of the state is to deliberately form a labor market that can be stable and predictable in creating more opportunities for citizens to provide their benefits through the implementation of labor, potential.

Key words: *labor market, unemployment, hidden unemployment, employment, labor migration.*

Вступ. Зміни в економіці України, що відбулися останніми роками, потребують вирішення проблеми формування конкурентоспроможного ринку праці. Його саморозвиток і пристосування до сучасної економічної ситуації створили в Україні доволі суперечливий

клубок соціально-трудових відносин. У ньому сполучені масштабна нерегламентована зайнятість, низька заробітна плата й мотивація до праці, регрес у структурі зайнятості та погіршення якості робочої сили, плинність кадрів, приховане безробіття.

Постановка проблеми. Значний вклад в аналіз причин і розробку шляхів вирішення проблем безробіття зробили такі вітчизняні вчені: Бугуцький О.А., Вдовиченко М.Х., Волкова О.В., Гайдуцький П.І., Здоровцов О.І., Кириленко І.Г., Лібанова Е.М., Орлатий М.К., Прокопа І.В., Решитько Т., Рижук С.М., Саблук П.Т., Стешенко В., ЧернявськаЮ., Шепотько Л.О., Якуба А.І. та інші.

Типовою проблемою сучасного ринку праці в Україні, як і в більшості інших країн, є переважання пропозиції над попитом. Якщо в сфері товарного виробництва чи надання послуг такий стан ринку є соціально позитивним і створює безперешкодний доступ населення до благ, хоча й не завжди сприяє наповненню бюджету та розвитку виробництва, то в ситуації з трудовими ресурсами все набагато складніше. Неспроможність реалізувати свій трудовий потенціал сприяє відтоку громадян продуктивного віку за кордон, призводить до поширення злочинності, наркоманії та алкоголізму, і навіть веде до згортання перспективних напрямів економіки, котрі потребують творчого підходу та креативності кадрів менеджменту, або їх підпорядкування іноземним структурам та насичення їхньою кадровою базою.

Результати дослідження. Запорукою стабільності ринку праці у переважній більшості розвинутих країн є індикативне планування та стратегічне прогнозування на державному рівні, яким довіряють і відносно яких розробляють власні плани поведінки всі категорії трудових ресурсів. Розглядаючи ситуацію із зайнятістю населення України можна стверджувати, що реальний стан безробіття значно гірший, ніж офіційно зареєстрований. Існує значне приховане безробіття, обсяги якого за різними оцінками сягають 30-50% загальної частини зайнятих. Так, за розрахунками Інституту економіки НАНУ, рівень його в аграрному секторі економіки за останні 10 років становить в середньому 38% загального числа тут працюючих[3, с.145]. За різних оцінок в цілому на селі України обсяги прихованого безробіття оцінюють на рівні 900-950 тис. чоловік [1, с.450]. Головна причина відома: ринкова економіка, в тому числі в аграрній сфері, є системою економічних, а не соціальних інтересів. Необхідно терміново прискорити опрацювання й прийняття нормативно-правових актів щодо збереження продуктивних сил, поліпшення соціальних умов проживання та трудової діяльності сільських жителів; розробити механізм привабливості трудової діяльності, особливо молоді, в сільській місцевості шляхом розширення тут сфери прикладання праці; докорінно поліпшити соціальну інфраструктуру. Ці заходи дозволяють очікувати виникнення потужного і заможного середнього класу, який надалі сам зможе більшою мірою, ніж зараз, реалізувати власні інтереси та створювати для себе належні умови життя [5,с.6].

Зайнятість населення є одним з найважливіших макроекономічних показників, що разом з обсягом ВВП визначає економічну кон'юнктуру національного ринку, впливає на рівень життя населення, забезпечує добробут кожного громадянина країни. Це зумовлює необхідність державного регулювання занятості для забезпечення її оптимальності та ефективності [6, с.52-53]. Особливої уваги з боку держави та органів місцевого самоврядування потребує регулювання зайнятості населення, що мешкає на сільських територіях. Причин такої уваги кілька, і вони загальновідомі: це глибока і системна криза аграрного сектора (згортання сфери застосування праці через спад обсягів сільськогосподарського виробництва), занепад сільських територій (майже зруйнована соціальна інфраструктура, зникають малі села), негативні демографічні процеси, що характеризуються тотальним старінням сільського населення, вимиранням українського села, та багато інших [8, с.18-19]. Ринкові відносини передбачають існування сукупності ринків, що охоплюють різні сфери людської діяльності: ринок капіталу, ринок товарів та послуг, ринок праці та ринок ресурсів. Ринок праці – це система обміну індивідуальних здібностей до праці на фоні життєвих цінностей, необхідних для відтворення робочої сили [2,с.14]. Основним індикатором збалансованості ринку праці постала проблема зайнятості населення.

На даний момент гостро постала проблема зайнятості населення в сільській місцевості. Причинами цього слід вважати наявність у селі значної частки непрацездатних людей, які не можуть покращити економічне становище села; низька заробітна плата, неспроможність працевлаштування працівників, які раніше працювали в колгоспах, державних підприємствах; наявність переважно сезонних або

тимчасових робочих місць; низький рівень інноваційних технологій тощо. Більшість сільськогосподарських підприємств утримує надлишкову кількість працівників, щоб зберегти кваліфіковану робочу силу та зменшити видатки на виплату вихідної допомоги при скороченні кадрів. Для цього керівники підприємств застосовують скорочений режим робочого дня чи тижня, неоплачувані відпустки, тимчасове призупинення деяких видів виробництва. У результаті використання цих заходів формальні обсяги зайнятості зберігаються, але така «зайнятість» уже не забезпечує працівникам достатніх ресурсів для існування та відтворення робочої сили [7, с.35-37]. Якщо терміново не вжити певних заходів з ліквідації масового безробіття серед селян, особливо сільської молоді, то неминуча нова хвиля міграції найактивнішої частини сільських жителів.

Найбільше на заробітки виїжджає молодих людей, з вищою та середньою професійною освітою. За даними соціологічного опитування, найчисельнішою виявилась група 17-27-річних (41,7% мігрантів). Трохи менше тих, кому 28-38 і 39-49 років, – відповідно 28,3 і 26,7%. А людей віком за 50 років – усього 3,3%. Інтелектуальні втрати України за роки незалежності складають близько 500 докторів наук, переважно молодих і здібних. Це складає близько 20% докторів наук віком до 50 років в цілому по державі. Найбільше мігрантів із вищою освітою – 36,7%, з незакінченою вищою – 13,3%, із середньою спеціальною – 26,7%, середньою –15%

[2, с.123].

Наша держава поки що не в силах впоратися з проблемою трудової міграції: робоча сила все рівно перетікатиме туди, де більше платять, то необхідно хоча б намагатися захистити наших громадян за кордоном, як це роблять інші країни. Україна повинна домагатися укладання двосторонніх міждержавних угод на легальне працевлаштування своїх громадян. Тоді кожен тимчасовий мігрант відчуватиме себе за кордоном впевненіше, не боятиметься. Крім того, він матиме право на мінімальну соціальну допомогу і медичне обслуговування, а Україна від цього матиме позитивний імідж на міжнародній арені.

У найближчому майбутньому на зайнятість сільського населення впливатиме два основних, але протилежно направлених фактори:

а) для збільшення виробництва сільськогосподарської продукції необхідно буде збільшити чисельність аграрних працівників;

б) технічне переоснащення сільськогосподарського виробництва сприятимуть вивільненню 0,5-1,2 млн. працівників [3,с.122].

Враховуючи, що близько 1 млн. сільських жителів уже зараз потребують працевлаштування, то в цілому близько 2 млн. сільських працівників у недалекому майбутньому вирішуватимуть проблему зайнятості. А відтак необхідно поширити дію державної політики зайнятості і на сільські населені пункти, де вона поки що майже не діє. Для цього необхідно розробити механізм забезпечення роботою селян, які вивільняються з сільськогосподарського виробництва, в інших галузях виробництва, захищених у сільській місцевості та в соціальній сфері села; сприяти ставленню та формуванню малого підприємництва, забезпечувати оптимальне поєднання його з середнім і великим бізнесом; формувати політику доходів, направлену на підвищення сукупного попиту як сільських, так і міських жителів, що стимулюватиме розширення виробництва сільськогосподарської продукції; впорядкувати трудову (в першу чергу зовнішню) міграцію.

Вирішення вищевказаних проблем потребує значних грошових коштів, а бюджети всіх рівнів не дозволяють виконати всі зазначені заходи достатньо, відповідно,всю увагу необхідно акцентувати на економічних методах регулювання високопродуктивної зайнятості. Це можна здійснювати шляхом поширення системи спрощеного оподаткування суб'єктів малого підприємництва; подолання цінового диспаритету між сільськогосподарською та промисловою продукцією, особливо між сільським господарством і переробною промисловістю; поліпшення стану кредитування сільської економіки; розмежування видаткової частини Державного фонду; сприяння зайнятості населення з виділенням міського і сільського блоків з наступним підвищенням рівня самоорганізації сільського населення, зайнятого в особистих підсобних господарствах, а також селян, які можуть скористатися правом самостійного господарювання на вилученому із землекористування колективного сільськогосподарського підприємства земельному паї; створення колективної системи збуту виробленої сільськогосподарськими товаровиробниками продукції на продовольчому ринку; надання статусу безробітного селянам – власникам земельних часток (паїв). Таким чином, забез-

печення зайнятості селян, вивільнених із сільського господарства в процесі його глобальної модернізації, у місцях постійного приживання, передбачатиме розвиток багатогалузевої і багатофункціональної виробничої та соціальної сфер, зокрема зосередження комплексної переробки сільськогосподарської продукції переважно в місцях її виробництва. В процесі реформування аграрної сфери постсоціалістичним країнам Центральної Європи вдалось уникнути масового безробіття селян значною мірою завдяки зосередженню в сільській місцевості переробки сільськогосподарської сировини, її зберігання та масового виробництва продуктів харчування [2, с.24].

Нижчий рівень оплати праці порівняно з іншими галузями економіки, низько кваліфіковане управління персоналом, відсутність збалансованості між трудовими ресурсами та робочими місцями спричиняють значне вивільнення працюючих із сільськогосподарського виробництва. Це призводить до відтоку з аграрного виробництва найбільш працездатних, досвідчених і перспективних трудових ресурсів, що негативно позначається на економіці села й продовольчій безпеці України [4, с.143].

Висновки. Для вирішення проблеми зайнятості на селі необхідно здійснювати такі заходи подолання безробіття, як працевлаштування державною службою зайнятості, перепідготовка безробітних, залучення до суспільних робіт, розвиток трудомістких галузей у сільському господарстві, а також удосконалення нормативно-правової бази та системи виготовлення, обробки та збуту готової сільськогосподарської продукції.

Здійснювати пільгове оподаткування кредитування галузей і регіонів, де передбачається збільшення попиту на робочу силу та відшкодовування підприємству витрат на пошук, навчання, найму на роботу працівників та встановлення прямих виплат підприємствам за кожного найнятого працівника.

Література

1. Саблук П.Т. Від постановки до вирішення / П. Саблук // Вибрані статті з питань аграрної економіки. – К.: ННЦІАЕ, 2009. – 450с.

2. Статистичний щорічник України за 2011 рік. Держкомстат України. – К.:Консультант – 2012.– 24с.

3. Бражко О.В. Формування соціальної політики в системі державного регулювання зайнятості населення / О.В. Бражко // – Держава і регіони. Державне управління – 2000. – №4. С.144-148.

4. Крисак О.А. Управління економічним потенціалом малих підприємств / О. А. Крисак //–монографія. – Вінниця: ВНТУ, 2016.–164 с.

5. *Соловйов А.І.* Ефективне управління агровиробництвом на базі технологій точного землеробства. URL:https://knau.kharkov.ua/visn_econom_2014_6_169.html(дата звернення 18.10.2018 р.)

6. *В'юненко О.Б.* Проблеми створення територіальних систем автоматизованого моніторингу сільського господарства / О.Б. В'юненко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2014. – Вип. 5. – С. 52-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2014_5_13 (дата звернення 22.10.2018 р.)

7. *Щербина О.В.* Застосування сучасного програмного забезпечення для біометричної обробки даних у сільському господарстві / О. В. Щербина // Пеоспективні напрямки наукової думки. – 2018. – Том 6. – С. 35-37. URL: https:// ukrlogos.in.ua/documents/18_04_2018_224/pdf (дата звернення 22.10.2018 р.)

8. Аграрний бізнес у цифрову епоху – українські реалії. URL: https//nachasi.com/2018/10/02/it-zemlerobstvo/ (дата звернення 17.10.2018 р.)

References

1. Sabluk P.T. From Setting to Decision / P. Sabluk // Selected Articles on Agrarian Economics. – K .: NNSIAE, 2009.-450s.

2. Statistical Yearbook of Ukraine for 2011. State Statistics Committee of Ukraine. – K.: Consultant – 2012. – 24c.

3. Brazhko O.V. Formation of social policy in the system of state regulation of employment of the population / O.V. Brazhko // – State and regions. Public administration – 2000. No. 4 P. 144-148.

4. Krysak O.A. Management of Economic Potential of Small Enterprises / O. A. Krysak // – Monograph. – Vinnitsa: VNTU, 2016.-164 p.

5. Soloviev A.I. Effective management of agricultural production on the basis of precision farming technologies. URL: https: //knau.kharkov.ua/visn_econom_2014_6_169.html (posting date on 10/18/2018).

6. Vyunenko O. B. Problems of creation of territorial systems of automated monitoring of agriculture / O. B. Vyunenko // Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series: Economics and Management. – 2014. – Vip. 5. – S. 52-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2014_5_13 (posting date 22.10.2018).

7. Shcherbina O.V. Application of modern software for biometric data processing in agriculture / O. V. Shcherbyna // Prospective directions of scientific thought. – 2018. – Vol. 6. – P. 35-37. URL: https: // ukrlogos.in.ua/documents/18_04_2018_224/ pdf (posting date 22.10.2018).

8. Agrarian Business in the Digital Age - Ukrainian Realities. URL: https // nachasi.com / 2018/10/02 / it-zemlerobstvo / (Applying Date, 10/17/2018).

УДК 331.5

Бляшук С .Г.

SMART-РОБОТА ЯК НОВИЙ ТРЕНД РИНКУ ПРАЦІ

У статті досліджено та розкрито основний зміст smart-роботи як нового тренду на ринку праці. Доведено, що розвиток ринку інноваційної праці залежить від факторів, що впливають на попит та пропозицію на ньому. Визначені основні особливості smart-роботи та тенденції її розвитку в Україні.

Ключові слова: *smart-робота, інноваційний сегмент ринку праці, особливості smart-роботи, інноваційні навички.*

Bliashuk S.G.

SMART-WORK AS THE NEW LABOUR MARKET TREND

In the article, the main content of smart-work is explored and disclosed as a new trend on the labor market. It is proved that the development of the market for innovation work depends on factors influencing demand and supply on it. The main features of smart-work and trends of its development in Ukraine are determined.

Key words: *smart-work, innovative segment of the labor market, features of smart-work, innovative skills.*

Вступ. В сучасних інформаційно-інноваційних умовах відбуваються кардинальні зміни на ринку праці: з'являються нові професії, трансформуються умови праці, відбуваються якісні зміни вимог до працівника інноваційного типу, значно посилюється роль інтелектуальної праці та виникають нові виклики щодо формування ринку інноваційної праці.

Технологічні інновації у цифровій, нанотехнологічній сфері, створення робототехніки, комп'ютеризація основних виробничих процесів змінюють характер праці та компетенції, якими повинен володіти працівник інноваційного типу. В умовах трансформації ринку праці в Україні виникає поняття smart-робота, що є новим трендом в процесі формування інноваційної економіки.

Метою статті є визначення поняття smart-робота та аналіз тенденцій її розвитку в Україні.

Постановка завдання. Формуванню інноваційного сегменту ринку праці присвячено багато праць світових та вітчизняних науковців. Особливу увагу тенденціям інноваційної праці та зайнятості приділяють А. Колот, Е. Лібанова, В. Петюх, І. Петрова, М. Семикіна та багато інших. Водночас, формування smart-роботи як нового тренду на інноваційному ринку праці, ще не є предметом підвищеної уваги в дослідженнях вітчизняних науковців, не визначено поняття, тенденції та перспективи його розвитку.

Результати. Посилення тенденцій інформатизації та комп'ютеризації економіки спричиняє якісні зміни на сучасному ринку праці, створюючи інноваційні види діяльності та формування інноваційного сегменту, який виступає двигуном для ефективного розвитку економіки країни. Відомо, що переваги від упровадження новітніх технологій отримують країни, що здатні реалізувати свій інноваційний потенціал та забезпечити збалансування попиту та пропозиції на інноваційному ринку праці.

Сьогодні практично в усіх сферах економіки зростає попит на висококваліфікованих, всебічно розвинених професіоналів, які є не тільки фахівцями своєї справи чи суміжної професії, але і здатні приймати виклики, що безпосередньо не пов'язані з займаною посадою та успішно справлятися з ними. Такі характеристики притаманні працівникам інноваційного типу, які відповідають вимогам інноваційного ринку праці. Так, І.Л. Петрова стверджує, що в епоху нової економіки від працівників потребуються особливі якості – креативність, ініціатива, самокерованість, які залежать не тільки від одержаної освіти [4, с. 93].

Повністю погоджуємося з визначенням інноваційної праці за підходом І.Л. Петрової, яка зазначає, що вона є не просто інтелектуальною, творчою діяльністю людини. Її стрижневою рисою є спрямованість на реалізацію результатів у виробничих та соціальних процесах, комерціалізація та поширення інновацій в економіці [2, с. 168].

Аналізуючи тенденції розвитку ринку праці, можна стверджувати, що технологічний прогрес має значний вплив на зміну характеру

праці по всьому світу. Під впливом технологічного процесу створюються нові можливості на робочих місцях, вдосконалюється якість продуктів, розробляються та впроваджуються нові послуги та технології. Однак, технологічний прогрес загрожує частковою або повною автоматизацією виробничих процесів, що в результаті може привести до втрати робочих місць працівниками, які не відповідають вимогам інноваційного ринку праці.

Проте, в силу розвитку технологічного прогресу, завжди будуть виникати нові робочі місця, які забезпечуватимуть зайнятість, адже автоматизаціє має вплив на зростання продуктивності виробничого процесу та є поштовхом до зростання стандартів життя. Однак, було б не правильно сперечатися з тим, що автоматизація не створює нові виклики на ринку праці.

Зокрема, можна виділити два основні моменти. По-перше, перехід на автоматизацію в цілях економії на робочій силі може бути раптовим, тоді як створення нових робочих місць, що замінять втрачені, може зайняти значний проміжок часу. По-друге, скорочення робочих місць внаслідок автоматизації, може призвести до тимчасового, але можливо тривалого, зростання безробіття. Крім того, зміна попиту на працю з певними навичками, що адекватні вимогам інноваційного ринку праці, впливає на рівень заробітної плати, залежно від професійних здібностей та кваліфікації. Це спричиняє постійний дисбаланс прибутків для різних груп працівників.

Наслідки швидкої і високомаштабної автоматизації є предметом підвищеної уваги багатьох науковців останні декілька років, через розвиток так званого штучного інтелекту. Під впливом якісних змін на ринку праці формується новий тренд smart-робота, діяльність, яка не просто відповідає всім вимогам інноваційного ринку праці. Це – діяльність на основі досягнень науково-технологічного прогресу, що спрямована на створення нових технологій, продуктів, послуг та робочих місць у тих сферах, де відбулась автоматизація виробничих процесів і які повністю відповідають викликам інноваційної економіки. Smart-робота – це робота, яка в майбутньому не може бути замінена автоматизованими процесами.

Smart-робота дуже широке поняття, що охоплює дві основні ідеї: більш вигідний спосіб працювати, не лише за допомогою фінансових ресурсів, а і з використанням новітніх технологій для цього.

Значення smart-роботи означає саме те, що воно описує, так, на сьогоднішній день всі процеси, що відбуваються в суспільстві стають автоматизованими, «розумними» (телефони, годинники, транспортні засоби і т. д.) і тісно пов'язане з концепцією телеробіт. Можна навіть сказати, що smart-робота – це природна еволюція останнього, що додало більшу мобільність та універсальність до особливостей «традиційної» дистанційної роботи, такої як годинна гнучкість або комфорт. Якщо робота з телемеханікою використовується для переміщення роботи з офісу до дому, розумна робота займає її практично в будь-якому іншому місці - від парку чи кав'ярні до залу очікування в аеропорту.

При цьому організація та соціальна структура постіндустріального суспільства, поряд із забезпеченням економічного прогресу, створюють умови для реального особистісного зростання, до того ж реалізація цих можливостей буде пов’язана з тим, що індивідуальні чесноти, індивідуальна самосвідомість, індивідуальна самореалізація стануть першочерговими цілями кожної конкретної людини [11].

Відповідно до даних [3] прослідковується тенденція поступового заміщення людської праці роботами, на рис. 1 наведена динаміка даного процесу.

Багато моделей економічного розвитку прогнозують, що поширення цифрових технологій та зростання використання роботів призведе до підвищення продуктивності праці. Аналізуючи теперішні тенденції на світовому ринку праці, видно що не всі працівники здатні справитися з викликами інноваційного ринку праці. Деякі з них, отримують лише вигоди такі як моральне задоволення та підвищення заробітної плати від виконуваної роботи. Інші працівники зіштовхуються з труднощами адаптації до інноваційного середовища і втрачають роботу.

Вчений Мак Кінсі [7] стверджує, що зараз світ перебуває під впливом чотирьох фундаментальних рушійних сил: урбанізація, швидкозростаючі технологічні зміни, виклики старіючого світу і величезні глобальні зв'язки.

Відповідно до даних Світового економічного форуму [6] характер роботи буде змінений, так як люди будуть вимагати більш гнучкий графік роботи. Середній клас на ринках, що розвиваються, буде зростати, забезпечуючи все більше і більше високо освічених людей. Однак, розвинені країни зіштовхуватимуться

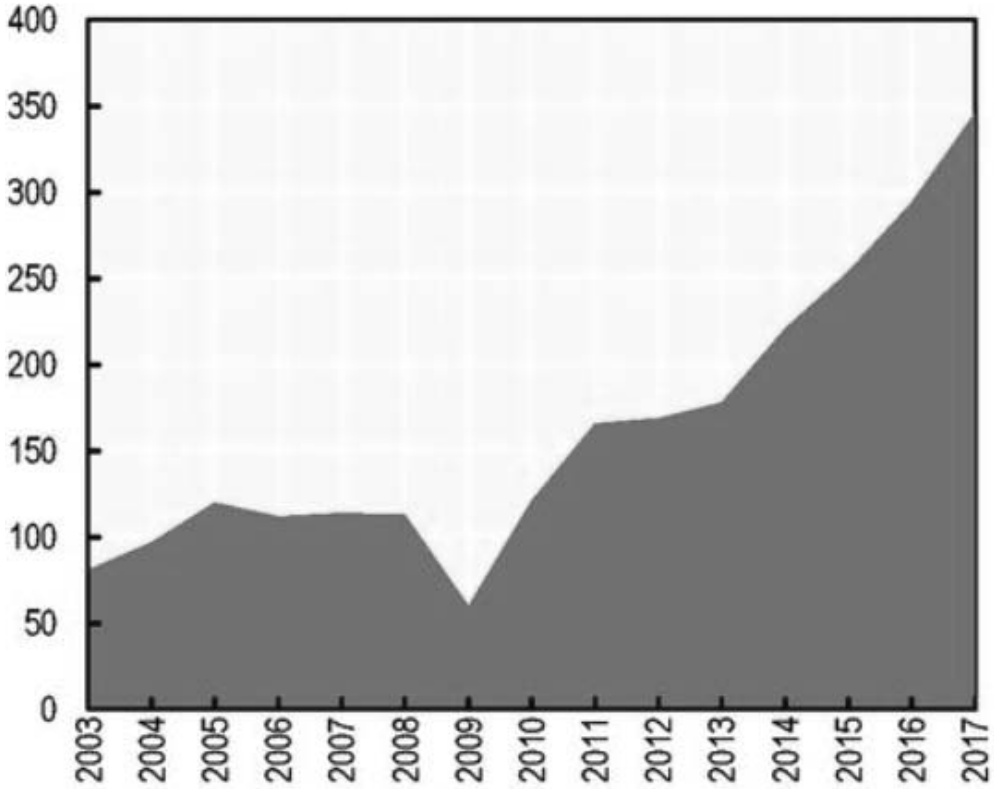

Рис. 1. Всесвітня річна пропозиція промислових роботів, *тис.*

* Джерело: дані наведенні на основі статистики країн ОЕСР-Організації економічного співробітництва та розвитку

зі швидко старіючим суспільством [5] . У розвинених країнах на ринку праці можна виділити 5 поколінь [9] :

– традиціоналісти (народжені в середині 1920-1945);

– бебі-бумери (народжені 1946-початок 1960-х);

– Х-покоління (народжені початок 1960-х – початок 1980-х);

– У-покоління (народжені поч. 1980-х- сер. 1980-х);

– Z-покоління (народжені сер.1990-х- теперішній час).

Однак, до 2020 року 50% робочих місць буде зайнято У-поколінням (також називають міленіумами) і Z-поколінням, які уже виросли в епоху нових технологій [8].

Відповідно до опитування, що було проведенно відомими організаціями, такими як Cisco, Pew Reserch, time, Bentley University and Deloitte, припускається, що міленіуми матимуть інше відношення і очікування на їхніх майбутніх робочих місцях.

Вважають, що покоління міленіумів швидше за все будуть змінювати своїх роботодавців кілька разів і займатися безперервним навчанням для того, щоб відповідати вимогам майбутньої роботи.

Сьогоденні вимоги до кваліфікацій працівника інноваційного типу передбачають наявність креативності, вміння працювати як в команді та і окремо, здатності до підприємництва, ініціативності, мотивації, орієнтації на результат та багато інших. Прогнозується, що здатність до підприємництва буде відігравати одну із найважливіших ролей у майбутньому успіху компанії.

Інноваційний ринок праці в сучасних умовах потребує талановитих людей, які пропонують підприємницьке мислення, а також інші навички, що сприяють успіху майбутньому бізнесу.

Відповідно до досліджень [10] більшість вчених вважають, що робочі місця є соціальними, технічними і навички ІКТ значною мірою будуть потрібні в 2020 році. Деякі зазначають, що ці роботи будуть мати більше міжнародний фокус і будуть пов’язані більше з міждисциплінарними темами, ніж сьогодні. Враховуючи, що робочі місця, які не потребують спеціальних тренінгів, робота, яку можна замінити комп'ютерами та робото технікою; надто специфічна, рутинна робота; основна ручна збірка; робочі місця у виробничих та адміністративних відділах; бухгалтерія мають високий ризик заміни в 2020 році. Вченими

було прогнозовано рейтинг найбільш затребуваних навичок у 2020 році.

Аналітичні навички визначаються найголовнішими і найбільш затребуваними в умовах інноваційної економіки. Більшість вчених наголошують на важливості міждисциплінарних навичок, лідерства, емоційного інтелекту, міжнародного управління людськими ресурсами, маркетингу і дослідженню ринку та підприємництва [10].

приємств, які потребують smart-роботи від працівників.

Відповідно до даних, наведених на рис. 2 видно, що частка підприємств, що впроваджують інновації в Україні стабільно низька, при чому у 2017році всього лише 14,3 % українських підприємств займалися інноваційною діяльністю, а це є досить негативним фактором для формування ринку інноваційної праці в Україні.

Таблиця 1

Рейтинг кращих 10 навичок у 2020 році

Рейтинг	Навички	Рейтинг	Навички	Інші навички	
1	Аналітичні здібності	6	Креативність	Саморозвиток	Активне навчання
2	Когнітивні навички	7	Інформаційно-комунікаційна грамотність	Бізнес етика	ІТ-співпраця
3	Соціальні навички	8	Міжкультурні навички	Гнучкість, адаптація	Знання англійської мови
4	Емоційний інтелект	9	Критичне мислення	Мовні навички	Комунікативні навички
5	Технічні навички	10	Міждисциплінарні навички	Навички ведення переговорів	Знання ринку

На сучасному етапі розвитку економіки важливим моментом є те, що наявність певної інновації на ринку праці не є фактором успіху. Працівники необхідні володіти та використовувати професійні компетенції, які в поєднанні з інноваційними технологіями є запорукою успішного функціонування інноваційного сегменту ринку праці.

В умовах неоіндустріального суспільства все більш затребуваним на ринку праці постає індивідуальна самореалізація, яка не залежить від базового, стандартного набору знань та компетенцій. Першочерговими намірами людини стають індивідуальна самореалізація, можливість самовдосконалення, самоосвіти, особистісний розвиток. Smart-працівники все більше інвестують в інтелектуальний розвиток, творчість, прагнуть знайти роботу, де повністю зможуть реалізувати свій творчий потенціал. Затребуваними на інноваційному ринку праці стають так звані проекти, стартапи, різноманітні «кейси» вирішення проблем та знаходження інноваційних методів .

Аналізуючи тенденції розвитку інноваційної праці в Україні варто зазначити, що попит на ринку праці в Україні в першу чергу визначається інноваційною активністю під-

Впровадження інноваційних технологій спричинює зміни в структурі зайнятості на інноваційному ринку праці, змінює співвідношення попиту та пропозиції на інноваційних працівників, має вплив практично на всі сфери економіки, тому розвиток та впровадження інновацій на промислових підприємствах є вкрай важливим фактором формування smart-роботи на українському ринку праці.

Вважаємо однією із проблем низької інноваційної активності підприємств недостатність фінансування інноваційної діяльності. Зокрема, недостатній обсяг фінансування з боку державного бюджету, а також значне скорочення частки власних коштів в загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств (табл. 2).

Загальна чисельність працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, з кожним роком знижується (рис. 3). За період 2011–2017 рр., скорочення становило 46,2 %, у тому числі кількість дослідників зменшилася на 54,5 %. років.

У 2017р. частка виконавців НДР (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення стано-

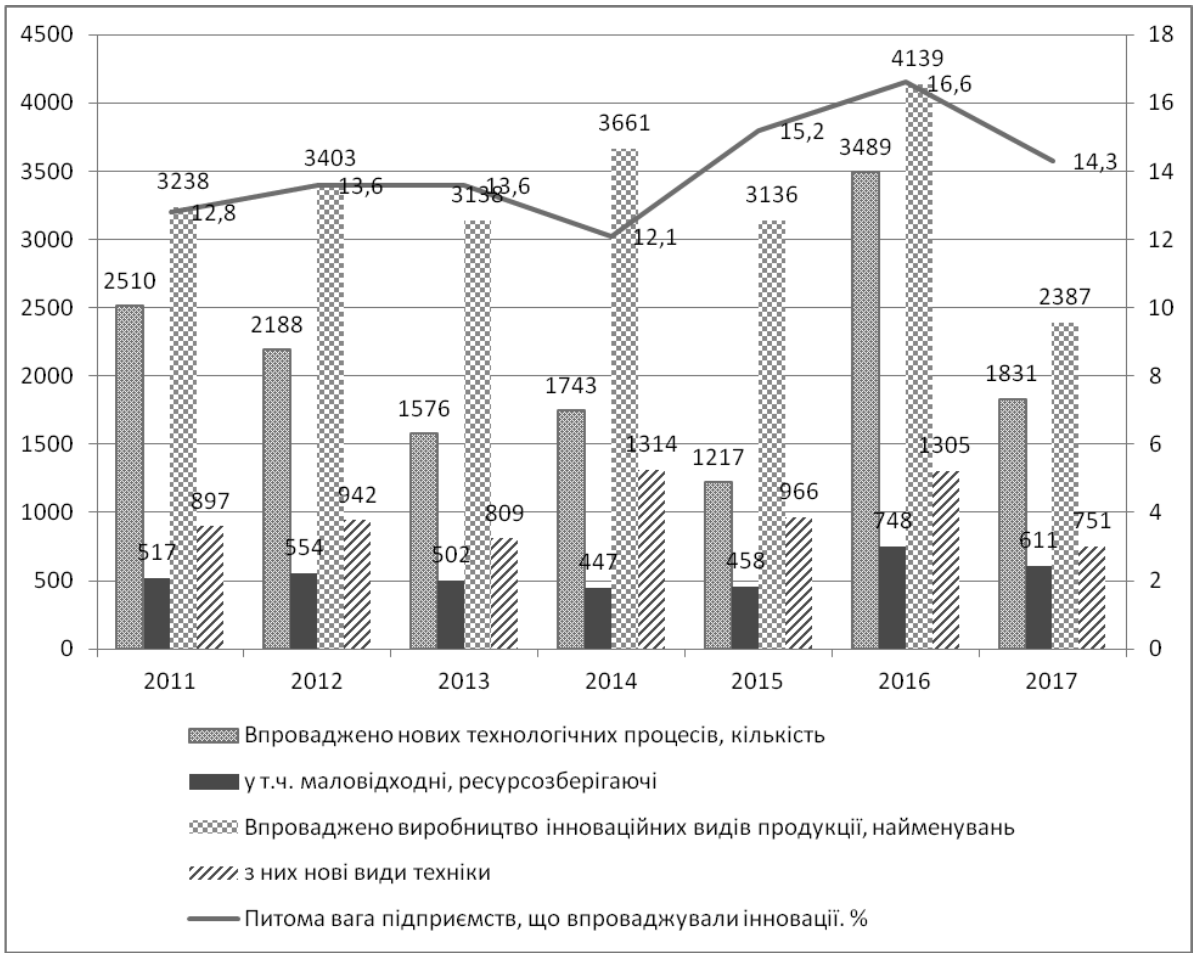

Рис. 2. Впровадження інновацій на промислових підприємствах

* Джерело: розраховано автором за даними [12]

Таблиця 2

Джерела фінансування інноваційної діяльності за 2012-2017 рр. (млн. грн.)

	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Загальна сума витрат	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7	23229,5	9117,5
Власні кошти	7335,9	6973,4	6540,3	13427,0	22036,0	7704,1
Кошти державного бюджету	224,3	24,7	344,1	55,1	179,0	227,3
Кошти іноземних інвесторів	994,8	1253,2	138,7	58,6	23,4	107,8
Інші джерела	2925,6	1311,3	672,8	273,0	991,1	1078,3

*Джерело: складено автором за матеріалами [12].

вила 0,58%, у тому числі дослідників – 0,37%. За даними Євростату, у 2015р. найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%); найнижчою – у Румунії (0,53% і 0,33%), Кіпрі (0,83% і 0,61%), Польщі (1,0% і 075%) та Болгарії (1,0% і 0,65%).

Питома вага докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук) серед виконавців НДР становила 27,7%, серед дослідників – 43,8% [14].

Висновки: Під дією неоіндустріальної революції ринок праці зазначає значних змін, відбувається формування нового тренду smart-робота, що вимагає від інноваційних працівників наявності нових професійних компетенцій, адекватних вимогам інноваційної економіки. Для забезпечення конкурентного розвитку вітчизняного ринку праці існує необхідність підтримання та розвитку smart-роботи дуально – як процесу на ринку праці та як ресурсу, що стане предметом наших подальших досліджень.

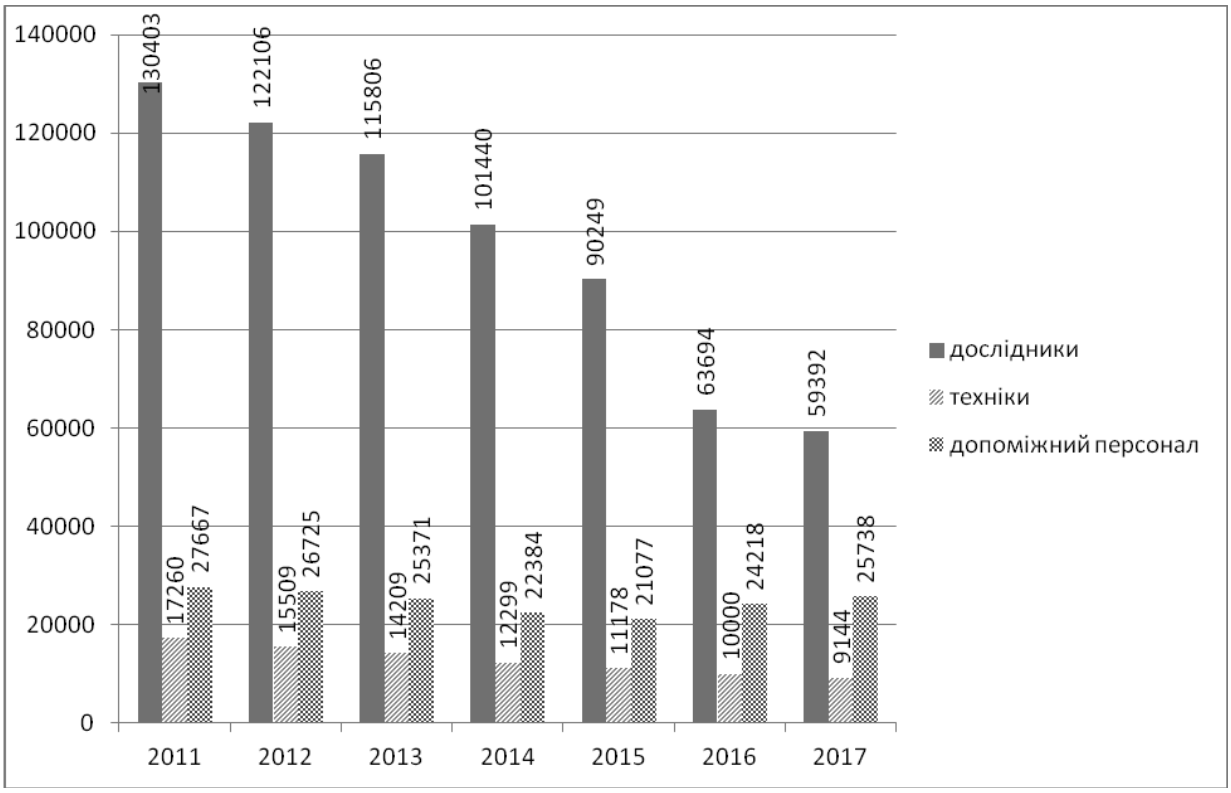

Рис. 3. Динаміка чисельності працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, осіб

* Джерело: розраховано автором за даними [13], дані за 2010-2015 роки включають постійних та тимчасових працівників (сумісників та осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру, включаючи науково-педагогічних працівників). Починаючи з 2016 року дані наведено без урахування науково-педагогічних працівників, які не виконували наукові дослідження і розробки.

Література

1. McKinsey, 2011,Wettbewerbsfaktor:Fachkräfte, https: //www.mckinsey.de/files/fachkraefte.pdf, (accessed April 17, 2017).

2. Петрова І.Л. Інноваційний сегмент ринку праці: оцінка тенденцій та перспектив // Демографія та соціальна економіка. – 2018. – № 1 (32) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dse.org.ua/arhcive/32/12.pdf

3. Job Creation and Local Development 2018 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oecd.org/publications/job-creation-and-local-economic-development-26174979.htm

4. Соціально-трудові відносини зайнятості: сучасні тенденції, виклики, шляхи розвитку : монографія / [А. М. Колот, С. І. Бандур, І. Ф. Гнибіденко та ін.]; за наук. ред. А. М. Колота, І.Ф. Гнибіденка. − К. : КНЕУ, 2015. − 321 с.

5. Dunne, N., 2016, How technology will change the future work, World Economic Forum, Retrieved February 18, 2017, from https://www.weforum.org/agenda/2016/02/the-future-ofwork/, (accessed February 18, 2017)

6. World Economic Forum, 2016, The Future of Jobs, http://www.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf, (accessed April 18, 2017)

7. McKinsey, 2011, Wettbewerbsfaktor: Fachkräfte, https://www.mckinsey.de/files/fachkraefte.pdf, (accessed April 17, 2017)

8. Morgan J., 2014, The future of Work, Wiley, http://otgo.tehran.ir/Portals/0/pdf/The%20Future%20of%20Work.pdf, (accessed April 17, 2017)

9. Lulu, V., 2015, The Future of Work: 4 Trends To Look Out for. Carrefacts. http://www.careerfaqs.com.au/news/news-andviews/the-future-of-work-4-trends-for-2015-and-beyond, (accessed February 18, 2017)

10. Smart work: The transformation of the labour market due to the fourth industrial revolution(14.0) / International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research, Vol. 10, No. 47-66 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ijbesar.teiemt.gr/docs/volume10_issue3/smart_work.pdf

11. Колот А.М., Герасименко О.О. Інноваційна праця та її інтелектуалізація як стратегічні вектори становлення нової економіки / А.М. Колот, О.О. Герасименко // Економіка і організація управління. – 2018. – Випуск №1 (29) С. – 6-23

12. Наукова та інноваційна діяльність / Державна служба статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat. gov.ua

13. Наука, технології, інновації / Державна служба статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm

14. Здійснення наукових досліджень і розробок у 2017 році / / Державна служба статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm

References

1. McKinsey, 2011,Wettbewerbsfaktor:Fachkräfte, https://www.mckinsey.de/files/fachkraefte.pdf, (accessed April 17, 2017)

2. Petrova I. Innovative segment of Labour Market: evaluation of trends and prospects / I. Petrova // Demography and the social economy. – 2018. – № 1 (32) – [Online], available at: https://dse.org.ua/arhcive/32/12.pdf

3. Job Creation and Local Development 2018 [Online], available at: http://www.oecd.org/publications/job-creation-and-local-economic-development-26174979.htm

4. Employment and social relations: current trends, challenges, ways of development: monograph / [A. Kolot, S. Bandur, I. Gnybidenko and other] KNEU, 2015. − 321 p.

5. Dunne, N., 2016, How technology will change the future work, World Economic Forum, Retrieved February 18, 2017, from https://www.weforum.org/agenda/2016/02/the-future-ofwork/, (accessed February 18, 2017)

6. World Economic Forum, 2016, The Future of Jobs, http://www.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf, (accessed April 18, 2017)

7. McKinsey, 2011, Wettbewerbsfaktor: Fachkräfte, https://www.mckinsey.de/files/fachkraefte.pdf, (accessed April 17, 2017)

8. Morgan J., 2014, The future of Work, Wiley, http://otgo.tehran.ir/Portals/0/pdf/The%20Future%20of%20Work.pdf, (accessed April 17, 2017)

9. Lulu, V., 2015, The Future of Work: 4 Trends To Look Out for. Carrefacts. http://www.careerfaqs.com.au/news/news-andviews/the-future-of-work-4-trends-for-2015-and-beyond, (accessed February 18, 2017)

10. Smart work: The transformation of the labour market due to the fourth industrial revolution(14.0) / International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research, Vol. 10, No. 47-66) – [Online], available at: http://ijbesar.teiemt.gr/docs/volume10_issue3/smart_work.pdf

11. Kolot A. M., Herasymenko O.O. Innovative labour and its intellectualization as strategic vectors of the formation of the new economy / A. M. Kolot, O.O. Herasymenko // Economics and management organization. 2018. –№1 (29) P. – 6-23

12. Scientific and innovative activity / State Statistics Service of Ukraine // – [Online], available at: http://www.ukrstat. gov.ua

13. Science, technology, innovation / State Statistics Service of Ukraine // [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm

14. Implementation of research and development in 2017 // State Statistics Service of Ukraine // [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm

УДК 339.1:336

Шурпа С. Я.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОШУКУ ФІНАНСУВАННЯ ДЛЯ НАУКОВИХ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ

Стаття спрямована на формування інноваційного мислення, підприємницького духу та формування здатностей щодо оцінювання ринкових перспектив і можливостей комерціалізації основних науково-технічних розробок, сформованих у вигляді розроблення концепції стартап-проекту в умовах висококонкурентної ринкової економіки та глобалізаційних процесів.

Розглянуто проєкти, які отримали найбільше фінансування, аргументовано вибір сфер для створення успішного стартапу. Запропоновано критерії за якими можна привернути увагу і гроші інвестора та розуміти, як саме вони обирають проєкти.

Ключові слова: *стартап, проєкт, інвестиції, перспективи.*

S. Shurpa

PROSPECTS OF FINANCING FOR SCIENTIFIC STARTS IN UKRAINE

The article is aimed at forming innovative thinking, entrepreneurial spirit and forming the ability to evaluate market prospects and opportunities for commercialization of basic scientific and technical developments, formed in the form of developing a concept of a startup project in the highly competitive market economy of globalization processes.

The article looks at the projects that have received the most funding, justifies the choice of areas to start a successful startup. The criteria for attracting investor attention and money and understanding how they choose projects are suggested.

Key words: *startup, project, investments, prospects.*

Вступ. Ринок стартапів України у 2018 році виріс на 30%, а залучені інвестиції в проєкти перевищили 336,9 млн. доларів. Експерти прогнозують, що в 2019 році інвестування в українські розробки також збільшиться, а винахо-ди зможуть залучити до 500 млн. доларів на реалізацію власних проєктів. Незважаючи на такі райдужні цифри, фінансування новітніх розробок залишається низьким. Держава поки неспроможна підтримувати вітчизняних стар-

таперів, а тому частина винаходів, створених нашими співвітчизниками, йдуть закордон.

Постановка завдання. Дослідити у які стартапи найчастіше інвестують, як правильно залучати венчурні інвестиції, запропонувати методи і технології для комунікації інноваторів та стартаперів з інвесторами, які здатні допомогти проєкту залучити фінансування ззовні.

Результати. Стартап – це процес для реалізації абсолютно нових бізнес ідей за короткі терміни з мінімальною кількістю фінансових ресурсів. Стартап поєднує у собі характеристики, які сьогодні дозволяють йому функціонувати у складних умовах сучасного ринку. Оскільки сучасний ринок є мінливим, підприємці шукають нові ідеї, можливості та підходи щоб використати їх у веденні бізнесу. Стартап виступає новою перспективною формою ведення бізнесу в Україні [1].

У поточному році участь у CES 2019, що пройшла в Лас-Вегасі, приймали вісім вітчизняних стартапів, відібраних міжнародними та українськими інвесторами, експертами. Охочих взяти участь щороку стає все більше. Досвід минулих заходів показав, що стартапи України цілком успішні за кордоном. Фахівці чекала зустріч з популярними компаніями і короткометражні презентації (пітчинг).

Успішними українськими стартапами на сьогодні є Jollylook, Nuka, Photon LMS, Rawr, FunLight, Flasty, Whooshi і iGlam.

Jollylook - це розкладний фотоапарат без електроніки. Всього лише кілька лінз і невеликі картриджі, що дозволяють отримати миттєві аналогові знімки. Корпус фотоапарата, як і отвори з затвором виготовлені з паперу різної щільності, захищеної ламінуванням. Камера може стати приємним подарунком. Вантажний дизайн, що нагадує акордеон, виглядає незвично. За допомогою одного картриджа Fujifilm можна отримати десять знімків як кольорових, так і чорно-білих. Потім його замінюють на новий. Продукт екологічно чистий. Виробники заявляють: в упаковці звичайних фотокамер використовується більше паперу, ніж для виготовлення Jollylook.

Ще один український стартап 2019 року – блокнот і олівець Nuka, які не зношуються з часом. Писати на сторінках виробу можна будь-якою ручкою. Стерти напис допоможе антисептик для рук. Автори Nuka – учні старшої школи з Києва. Блокнот виконаний з синтетичної папери. У своєму складі він має пластик, що забезпечує водонепроникність. Міцний олівець Nuka – сплав декількох металів. Школярі мають намір і далі розвивати свій бізнес. Попереду їх чекають продажі за кордоном.

Стартап під назвою Photon LMS являє собою фотостудію сучасного формату, що складається з модулів. Блоки працюють від світлодіодів. Їх налічується 2700 штук. Управління можливе за допомогою смартфона або комп'ютера. Вартість Photon LMS невелика в порівнянні зі спалахами і аксесуарами, використовуваними при фотографуванні. Девайс оцінять починаючі фотографи та власники онлайн магазинів.

Власникам домашніх вихованців пощастило. Серед українських стартапів 2019 є багатофункціональний нашийник, що дозволяє відшукати загубленого чотириногого друга, дізнатися все про його активність в будь-який момент часу. Дані передаються на смартфон. У нашийник вбудований GPS-модуль і LTE. Фітнес-трекер розповість про довжину пройденого шляху, про сон і навантаження собаки. Загальний стан здоров'я і температуру тіла тварини розумний нашийник також вміє "передавати" власнику. Ліхтарик дозволить бачити, що робить собака під час нічних прогулянок. В майбутньому планується впровадити в додатку послугу прямого зв'язку з ветеринарними клініками на території Європи і США. Волога нашийнику не страшна, як і удари – він створений з міцних матеріалів.

FunLight змінює реальність. Атракціон інтерактивних проекцій є самодостатнім. Не потрібні ніякі ігрові аксесуари. Зображення передається на поверхню стін і підлоги завдяки використанню потужних проекторів. Всі учасники бачать цілісну картину, тому можлива командна гра. Контроль за процесом здійснюється зміною положення тіла в просторі. Їх відстежують датчики, що знаходяться всередині приміщення. Сьогодні атракціон успішно тестується користувачами в київському торговому центрі Lavina Mall.

Flasty – 3D принтер, який друкує шоколадом, сиром, м'ясом, тістом, фруктами, овочами різноманітними креативними зображеннями. Вибирати можна із запропонованих дизайнів або ж створювати свій. В якості "паперу" підійде вафля, печиво, пряник, хліб, торт. Протягом п'яти хвилин можна отримати готовий малюнок. Можливості Flasty оцінили багато власників ресторанів, кафе і готелів.

Навушники разом з Whooshi стають бездротовими. Для цього використовується зручний

аксесуар, що підсилює звук. Його комфортно тримати в руці, кріпити на одяг. Whooshi легкий і потужний одночасно. Управляти гучністю або параметрами відтворення не викликає складнощів. Такий український стартап 2019 року для тих, хто не мислить свого життя без музики. Розробники підготували і додаток для пристроїв, що працюють на Android, Windows, iOS. Потрібно пройти тест звуку і в профіль запишуться індивідуальні параметри слуху для подальшого комфортного прослуховування. Звукові ефекти внесуть різноманітність. Слухати музику можна близько восьми годин. Whooshi сумісний з девайсами, що мають Bluetooth. Для здійснення дзвінків вбудований мікрофон. Робочий діапазон стартапу дорівнює 10 метрам.

Універсальна прикраса з інтелектом – сучасний аксесуар для стильних жінок. Колечко iGlam як хамелеон змінює колір залежно від обраної вами одягу. Допомагає йому в цьому світлодіод і додаток, що задає вибраний відтінок. Виконано виріб зі срібла (проба 925). Доповнено напівдорогоцінним камінчиками. Заряду вистачить на п'ять годин. Зарядити iGlam можна за допомогою портативного пристрою.

Стартапи 2019 роки від українських умільців вражають. Як показує статистика, найчастіше зацікавленість у венчурних інвесторів викликають стартапи у сфері IT. Якщо подивитися на список проєктів, які отримали найбільше фінансування в минулому році, то 90% – це онлайн-сервіси і платіжні системи.

Але це зовсім не означає, що в інші проєкти інвестори гроші не вкладають. Навпаки, інвестиції перестали бути закритими й доступними певному колу людей. Стати інвестором сьогодні може практично кожний громадянин, передавши гроші в інвестиційну компанію або придбавши токени проєкту на біржах ICO. До інвестиційно привабливих можна віднести проєкти на стику технологій і певного сектора господарства:

– фінанси і технології (Fintech);
– технології в аграрному господарстві;
– технології в медицині;
– проєкти в області BigData;
– інжинірингові проєкти;
– проєкти у сфері e-gov.

Тобто вибір сфер для створення успішного стартапу досить широкий. Але проблема полягає ще і в тому, що ніхто не навчає інноваторів та стартаперів спілкуванню з інвесторами, а також методам і технологіям, які здатні допомогти проєкту залучити фінансування ззовні.

В Україні практично немає умов і ресурсів для відкритого спілкування стартаперів та інвесторів, і це проблема, яка гальмує розвиток ринку стартапів України. У інноваторів виникає безліч питань: де шукати інвесторів, як вести з ними діалог, яку інформацію необхідно надати, щоб зацікавити інвесткомпанії та інші. Тому потрібно створити такий відкритий майданчик для спілкування між бізнесом, інноваторами та інвесторами.

Щоб привернути увагу і гроші інвестора, необхідно розуміти, як саме вони обирають проєкти і за якими критеріями. Можна виділити наступні ключові фактори, які стануть визначальними у прийнятті рішення:

1) продукт. Інвестор хоче розуміти, чи буде вироблений продукт затребуваний на ринку. Для цього стартаперам бажано проводити маркетингові дослідження, щоб вивчити ринок, ставлення потенційних покупців до товару чи послуги, а також спрогнозувати популярність продукту після офіційного запуску.

2) команда. 90% стартапів на етапі ідеї виглядають дуже привабливо. Але коли починаєш вивчати склад команди, то приходить розуміння, що ці співробітники просто не зможуть реалізувати задумане. Тому, стартапам варто замислитися про якість команди і можливості кожного її члена. Сильна команда – явний плюс для інвестора.

3) терміни окупності. Природно, кожен інвестор хоче хоча б приблизно знати, коли він поверне свій капітал, що інвестується в проєкт, і отримає прибуток. Тому для зустрічі з майбутнім інвестором необхідно зробити дорожню карту проєкту та економічний прорахунок окупності інвестицій.

4) стадії розвитку проекту. Дорожня карта повинні бути обов'язковою. Інвестору важливо розуміти, що відбуватиметься з проєктом на різних етапах його існування.

5) медіа-підтримка. Цьому пункту інноватори приділяють мало уваги, а даремно. Потужна медійна підтримка допомагає інвестору прийняти позитивне рішення про інвестування. Адже якщо проєкт досить відомий, то викликає більшу довіру професійного та інвестиційного співтовариства.

Існує кілька способів залучити інвесторів та інвестиції для реалізації проєкту. Розглянемо деякі з них:

– пряме звернення до інвестора. Це найпоширеніший спосіб, але і самий проблематичний. Ви складаєте лист-пропозицію, під-

кріплюєте свої слова презентаціями, прогнозами і дорожньою картою, надсилаєте пакет документів інвестору і чекаєте його рішення. Проблема в тому, що інвестори отримують такі листи десятками в день і видаляють навіть не відкривши. Тому шанси того, що вам пощастить і ваш лист відкриють становлять не більше 30%. А ймовірність того, що інвестора зацікавить вашу пропозиція ще менше.

– представити свій проект на ICO. У такому випадку ви можете залучити власників криптовалют і видати їм певну частину токенів проєкту, які і стануть запорукою ваших зобов'язань по виплатах перед інвесторами. Але розраховувати на цей спосіб теж особливо не слід. Ринок ICO України також значно впав з 19 млн. доларів в 2017 році до 8 млн. доларів в 2018. Таке зниження зумовлене, в першу чергу, падінням довіри до криптовалют і токенів, адже 90% проєктів, які вийшли на ICO і зібрали певну суму грошей, зникають відразу ж після зборів.

– спеціалізовані майданчики для спілкування. Сьогодні в світі існують кілька майданчиків, де стартапери можуть презентувати свої проекти інвесторам. Найпопулярнішою, наприклад, є TechCrunch. Стартапи просто виставляють презентацію проекту і збирають відгуки та пропозиції від фінансових компаній, банків та інвесторів. За таким принципом працює наукова платформа Science4Technology.

Висновки. Створення майданчику для спілкування між інвесторами і винахідниками допоможе стартаперам розповісти про проєкт у науковому та професійному суспільстві. Стартапер може створити сторінку проекту, наповнити її інформацією, додати презентацію проекту, дорожню карту. Пропозиції будуть представлені інвесторам, а команда проекту допоможе в рекламному і медійному супроводі. Тобто тепер стартапам не доведеться ганятися за інвесторами. Досить просто презентувати проєкт на платформі, підкріпити свої заяви розрахунками, прогнозами, дорожньою картою, публікаціями в медіа і вести діалог з інвестором безпосередньо на ресурсі.

Стартап є перспективною і новою формою ведення бізнесу. Саме розвиток стартапів забезпечить розвиток малого та середнього бізнесу. Кількість стартап-компаній з кожним роком в Україні невпинно зростає, стають все більш привабливими для іноземних і вітчизняних інвесторів. Це можливість усіх креативних людей втілювати свої ідеї, і таким чином впроваджувати інновації в науку, сектор обслуговування, бізнес та інші сфери життя. Україна володіє значним інноваційним потенціалом, що в майбутньому підвищить конкурентоспроможність країни і подальший розвиток.

Література

1. Бланк, С. Стартап. Настольная книга основателя / С. Бланк, Б. Дорф ; пер. с англ. Т. Гутман, И. Окунькова, Е. Бакушева. – 2-е изд. – Москва : Альпина Паблишер, 2014. – 614 с.

2. Дрейпер, У. Стартапы: профессиональные игры Кремниевой долины / У. Дрейпер ; предисл. Э. Шмидта ; пер. с англ. В. Егорова. – Москва : Эксмо, 2012. – 378 с.

3. Коэн, Д. Стартап в Сети: мастер-классы успешных предпринимателей / Д. Коэн, Б Фелд ; пер. с англ. М. Иутина. – 2-е изд. – Москва : Альпина Паблишер, 2013. – 337 с.

4. Робемед, Н. Самые интересные стартапы 2013 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.forbes.ru/svoi-biznes-photogallery/

startapy/248976-samye-interesnye-startapy-2013-goda/photo/1

5. Статистика смертности и советы по безопасности для стартапов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://vc.ru/p/startup-eset

6. Статистика указала на условия для появления стартапов, успешных как Google и Facebook [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://naked-science.ru/article/sci/statistika-ukazalana-usloviya

7. Тиль, П. От нуля к единице: как создать стартап, который изменит будущее / П. Тиль, Б. Мастерс; перевод с англ. – Москва : Альпина паблишер, 2015. – 188 с.

8. Харниш, В. Правила прибыльных стартапов: как расти и зарабатывать деньги / В. Харниш ; пер. с англ. В. Хозинского. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 279 с.

References

1. Blank, S. Startup. Founder's Desk / S. Blank, B. Dorf; trans. with English. T. Gutman, I. Okunkova, E. Bakusheva. – 2nd ed. – Moscow: Alpina Publisher, 2014. – 614 p.

2. Draper, W. Startups: professional games of Silicon Valley / W. Draper; past E. Schmidt; trans. with English. V. Egorov. – Moscow: Exmo, 2012. – 378 p.

3. Cohen, D. Startup on the Web: master classes of successful entrepreneurs / D. Cohen, B Feld; trans. with English. M. Yutin. – 2nd ed. – Moscow: Alpina Publishers, 2013. – 337 p.

4. Robed, N. Most interesting startups of 2013 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.forbes.ru/svoi-biznes-photogallery/ startups / 248976-most-interesting-startups-2013-years / photo / 1

5. Mortality Statistics and Safety Tips for Startups [Online Resource]. – Access mode: https://vc.ru/p/startup-eset

6. Statistics pointed to the conditions for the emergence of startups, successful as Google and Facebook [Electronic resource]. – Access mode: https://naked-science.ru/article/sci/statistika-ukazalana-usloviya

7. Til, P. From zero to one: how to create a startup that will change the future / P. Til, B. Masters; translation from english. – Moscow: Alpina Publishers, 2015. – 188 p.

8. Harnish, V. Rules of profitable startups: how to grow and make money / V. Harnish; trans. with English. V. Khozinsky. – Moscow: Mann, Ivanov and Ferber, 2012. – 279 p.

УДК 331.5

Кулаєць Г. П., Казюка Н. П., Шеленко Д. І., Андрейчук Р. В.

ТРУДОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВ У СТРУКТУРІ ЗАЙНЯТОСТІ

У статті розглянуто сучасні тенденції розподілу та перерозподілу робочої сили підприємств на регіональному ринку праці. Обґрунтовано доцільність оцінки територіального та галузевого розподілу робочої сили. Проаналізовано вплив структурних зрушень економіки на перерозподіл робочої сили підприємств за видами економічної діяльності. Здійснено оцінку динаміки попиту та пропозиції робочої сили підприємств регіону за професійними групами. Запропоновано шляхи удосконалення програм розширення зайнятості населення на основі аналізу процесів розподілу та перерозподілу трудових ресурсів.

Ключові слова: *робоча сила підприємств, економічна активність населення, структура зайнятості, структурні зрушення, ринок праці.*

Kulaiets H. P., Kaziuka N. P., Shelenko D. I., Andrejchuk R. V.

LABOR POTENTIAL OF ENTERPRISES IN EMPLOYMENT STRUCTURE

The article determines that employment is a complex multidimensional socio-economic phenomenon characterized by a variety of indicators that indicate the situation on the labor market. One of these indicators is the population employment structure. It is through the employment structure that it is possible to get a real reflection of the labor market, analyze the changes that have taken place over a period and, on its basis, to make predictions of future employment trends, to investigate the development and transformation of the labor market.

Key words*: labor force of enterprises, economic activity of the population, structure of employment, structural changes, labor market.*

Вступ. Проблеми структурних змін зайнятості набувають широкої актуальності в сучасній економіці України: внаслідок трансформації економіки, політичних змін, нестабільності законодавства, недостатності виробничих ресурсів, обмеженості технологій. У цьому зв'язку дослідження структурних змін зайнятості має служити задоволенню суспільних потреб у високооплачуваній праці, а також реалізації індивідуально-особистісних інтересів людини. При цьому основну увагу варто приділити проблемам розподілу та перерозподілу трудового потенціалу підприємств.

Підвищення цін, зростаюча інфляція, тенденція відставання номінальної заробітної плати від реальної провокують поширення еміграційних процесів, тому вивчення проблем розподілу трудових ресурсів підприємств є одним з ключових елементів планування стратегічної політики держави в сучасних умовах, оскільки розробка та впровадження програм розширення зайнятості та зниження безробіття зможуть ліквідувати негативні соціальні, економічні, духовні тенденції у суспільстві.

Постановка завдання. Регіональний аспект дослідження проблем зайнятості і трансформації її структури залишається малодослідженими, а тому для об'єктивної оцінки структурних змін зайнятості населення потребує проведення глибоких досліджень регіональних тенденцій у сфері зайнятості. При цьому через відсутність збалансованості між попитом та пропозицією на регіональному ринку праці, дослідження проблем зайнятості і, зокрема, структурних змін зайнятості населення регіону та удосконалення регулювання цими процесами є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблемі структурних змін у зайнятості присвячено численні публікації вітчизняних та іноземних авторів. Це питання у своїх наукових доробках розглядали: Л. Авдєєв, С. Бандур, В. Брич, О. Волкова, І. Гнибіденко, Т. Заяць, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Ю. Маршавін, В. Нижник, І. Петрова та багато інших. Беззаперечно, вказані науковці зробили вагомий внесок у розвиток сучасної економічної науки, проте специфіка розвитку кожного з

регіонів обумовлює потребу у розробці комплексних підходів щодо подання прикладних рекомендацій відносно регулювання структурних змін в територіальному розрізі. Тому метою статті є розгляд сучасних тенденцій змін робочої сили підприємств у структурі зайнятості населення.

Результати дослідження. При вивченні теоретико-методологічних засад трудових ресурсів варто відзначити, що оцінка рівня зайнятості повинна враховувати аналіз соціально-економічної структури зайнятості в галузях економіки загалом та на регіональному рівні. Це дозволить охарактеризувати не тільки кількісну, але й якісні особливості зайнятості.

При цьому аналіз процесу становлення рівноваги між попитом і пропозицією на ринку праці визначає основні тенденції розвитку та його формування на сучасному етапі, дозволяє провести прогнозування майбутньої ситуації відносно об'єкта дослідження.

Формування, використання та відтворення людського капіталу обумовленні не тільки тенденціями соціально-економічних процесів, але й характеризуються відмінностями в регіональному та галузевому аспектах. При чому як галузеві, так і територіальні утворення спрямовують зусилля на раціональне використання трудового потенціалу.

Галузевий аспект дослідження проявляється через економічні цілі суспільства у підвищенні ефективності виробництва та нерозривно пов'язаний із соціальними запитами населення, оскільки тільки при стабільному економічному розвитку можна ефективно вирішувати наявні соціальні проблеми. Регіон виступає як територіальна та соціально-виробнича сфера, є базовим середовищем для розвитку людини, її фізичного відтворення. Саме на рівні регіону формується розподіл економічно активного населення між галузями та сферами застосування праці, відбувається рух робочої сили між ними; виступає основою для формування, використання і відтворення трудового потенціалу, що взаємопов'язує різні групи працівників, які характеризуються спільною територією та умовами життєдіяльності.

Виникнення якісних зрушень у структурі зайнятості багато сучасних вчених пов'язують із активізацією нового етапу НТР у становлення постіндустріального суспільства. При цьому найбільш результативним структурним зрушенням вважають перехід резервів економічного зростання від матеріального виробництва до сфери послуг. Зрушення частки галузей у економіці обумовлена в значній мірі зміною типу розвитку країни, що визначається використанням досягнень НТП для активізації економічного зростання. В результаті таких зрушень відбувається перерозподіл трудового потенціалу між галузями економіки. При цьому кожному етапу перерозподілу працівників по галузях економіки відповідає властива саме йому зміна структури, яка супроводжується не тільки масовим витісненням з виробництва сфер праці, що відходять в минуле, і широким залученням працівників нових професій, спеціальностей, що часто лише зароджуються, але й масовим оновленням змісту праці працівників, зайнятих в традиційних галузях [1, с. 67].

Структурні зрушення зайнятості невід'ємний етап розвитку економіки. Ці зміни будуть відбуватись за напрямами, що в великій мірі вже вивчені та досліджені на основі досвіду провідних високорозвинутих країн. Якщо виходити з твердження, що певному рівню економічного розвитку відповідає подібність структури суспільного продукту, під якою розуміється чітко окреслена тенденція основних структурних характеристик, то можна припустити, що входження в майбутньому економіки України в режим переважно інтенсивного виробництва, характерний для розвинутих країн, буде означати все більше співпадання тенденцій у зміні структур економіки України із загальносвітовим [2, с. 72–73]. Так, основу фази розподілу робочої сили складає розміщення учасників суспільного виробництва між галузевими та територіальними одиницями, при цьому в основі процесів розподілу та формування раціональної структури зайнятості знаходяться об'єктивні економічні закони [3, с. 30].

До складу фази розподілу робочої сили включається планомірний розподіл та перерозподіл її між сферами суспільного виробництва, видами економічної діяльності, територіями, а також між підприємствами та робочими місцями. В практиці прогнозування стану трудових ресурсів термін "розподіл" застосовується в більшості випадків для характеристики професійно-кваліфікаційної та галузевої структури занятості. Проте це поняття іноді включає не лише розміщення робочої сили між видами економічної діяльності, територіальними одиницями, підприємствами та професіями, а й по віку, статі, освіті та кваліфікації, проте процес

формування освітньої, статево-вікової та професійно-кваліфікаційної структури зайнятості доцільно віднести до фази формування робочої сили, а не її розподілу. На рис. 1 відображено аналіз цієї ситуації на ринку праці Івано-Франківської області в 2018 р.

Аналізуючи дані рис. 1 можна простежити прояви гендерної сегрегації в зайнятості жінок: так, для "молодих" вікових груп (у віці 15–24, 25–29, 30–34, 35–39 років) притаманний вищий показник зайнятості чоловіків, а для наступних трьох вікових сегментів (40–49, 50–59, 60–70 років) характерний стабільно вищий показник зайнятості жінок. Таким чином, спостерігається істотна вікова асиметрія в зайнятості у 2018 році: до 39 років (для "молодих" вікових груп) спостерігається значно вища частка зайнятих чоловіків у порівнянні з жінками, після 40 років відстежується протилежна ситуація, коли зайнятість жінок стабільно вища порівняно із чоловічим сегментом. Це обумовлено перш за все із зайнятістю жінок народження та доглядом за дітьми, в цей період основним годувальником в сім'ї виступає чоловік.

Активізація структурних зрушень обумовлена також циклами оновлення основного капіталу. При цьому структурні зрушення розглядаються як перерозподіл місця та ролі різних галузей в структурі економіки. При використанні трудових ресурсів значні диспропорції виникають саме за рахунок структурних зрушень.

При цьому активізується розвиток швидкозростаючих галузей, які використовують передові технології та висококваліфіковану робочу силу, при цьому одночасно відбувається гальмування розвитку традиційних галузей, викликане зниженням їх попиту на робочу силу. Навіть при існуванні додаткових робочих місць у перспективних галузях може відчуватися нестача робочої сили одночасно із вивільненням працівників зі основних галузей, обумовлена диверсифікацією вимог щодо професійно-кваліфікаційної структури працюючих, територіальних умов у розміщенні трудових ресурсів.

В останні роки ситуація, що склалася у сфері зайнятості, вимагає вирішення проблеми джерел та способів забезпечення зростаючих потреб в трудових ресурсах галузей виробництва. Для визначення напрямів більш раціонального формування та використання робочої сили в кожному виді економічної діяльності важливо виявити, із яких контингентів населення складається трудовий потенціал. Проте наявна статистична інформація в ряді видів економічної діяльності та підприємств не передбачає врахування всіх джерел робочої сили та організаційних форм її розподілу і перерозподілу. При зміні місця праці створюються різні в часі перерви трудової діяльності працюючого, що викликають не тільки економічні, а й соціальні проблеми.

Знаючи специфіку та особливості джерел робочої сили, що відрізняються кількісними та якісними параметрами, можна не тільки розробляти та впроваджувати різні організаційні форми зайнятості, але й прогнозувати оптимальну зайнятість наявних контингентів робочої сили між регіонами та галузями, підприєм-

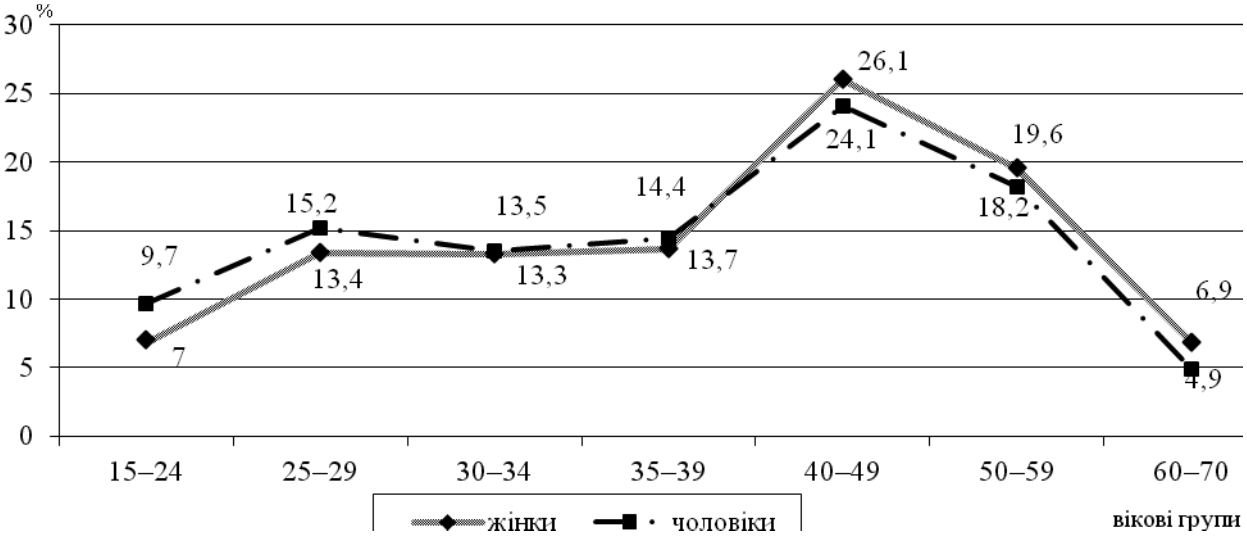

Рис. 1. Структурна динаміка показника зайнятості населення Івано-Франківської області за статтю та віковими групами у 2018 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [4–5]

ствами та конкурентними робочими місцями із врахуванням потреб усіх соціально-демографічних груп населення та держави в цілому.

В ході перерозподілу (вторинного розподілу) трудових ресурсів створюються міжгалузеві та внутрішньогалузеві переміщення робочої сили, куди можуть входити і всі зайняті. При чому формування трудового потенціалу проходить під впливом структури джерел, з яких надходить робоча силі в певний регіон чи певну галузь [6]. Саме від наявного розміру структури джерел трудових ресурсів залежать кількісні та якісні характеристики робочої сили в майбутньому. На рис. 2 відображено динаміку руху працівників Карпатського регіону у 2000–2018 рр.

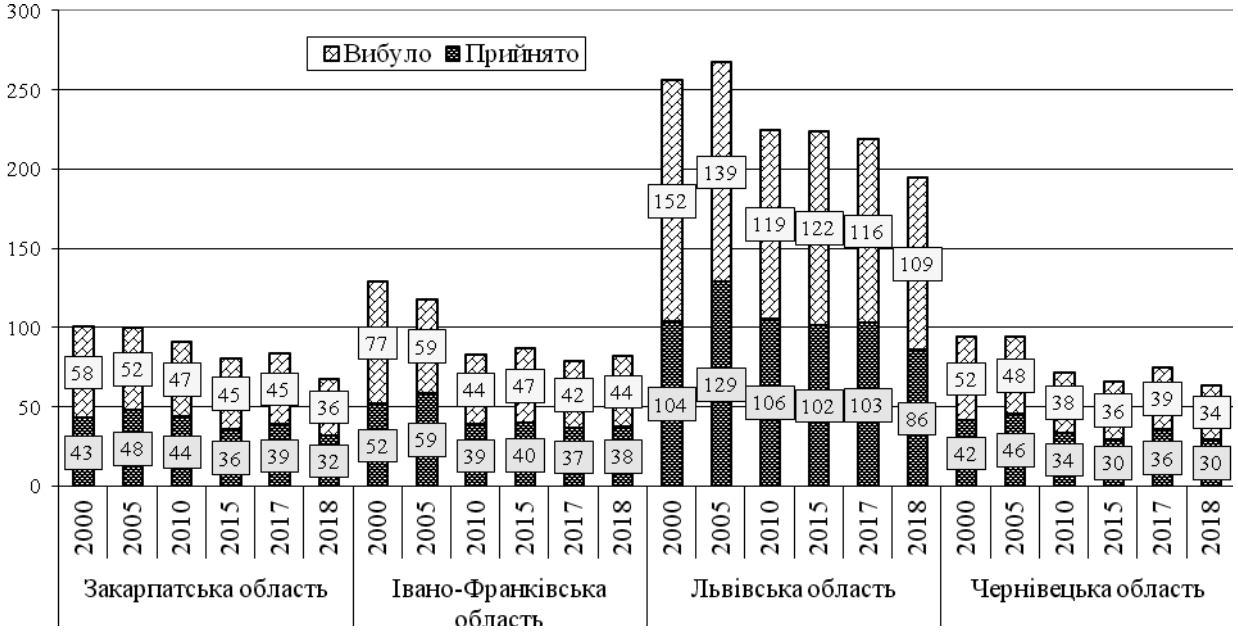

Рис. 2. Динаміка руху працівників підприємств Карпатського регіону у 2000–2018 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано авторами на основі [4–5].

Дисбаланси в темпах приросту працездатного населення в регіонах викликають об'єктивну потребу в регулюванні зайнятості населення на території, її аналізу для врахування в плануванні та прогнозуванні розміщення продуктивних сил суспільства. Регіон є визначальним рівнем державного регулювання зайнятості, оскільки на макроекономічному рівні не вдасться врахувати місцеві тенденції, що стосуються забезпечення ефективної зайнятості.

Ситуація, що склалася у сфері зайнятості, вимагає вирішення проблеми джерел та способів забезпечення зростаючих потреб в трудових ресурсах галузей виробництва. Для визначення напрямів більш раціонального формування та використання робочої сили в кожному виді економічної діяльності важливо виявити, із яких контингентів населення складається трудовий потенціал. Проте наявна статистична інформація в ряді видів економічної діяльності та підприємств не передбачає врахування всіх джерел робочої сили та організаційних форм її розподілу і перерозподілу.

Важливою якісною характеристикою, що притаманна процесу формування робочої сили є освітній потенціал, на який напряму впливає, що більша кількість робітників середнього та похилого віку мають малокваліфіковані робочі професії. Рівень професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів відображені на рис. 3.

Очевидно, що для регіонів з високою пропозицією робочої сили та технічною реконструкцією виробництва доцільно створити нові робочі місця і забезпечити ефективне використання зайнятих трудових ресурсів, а в регіонах з низьким рівнем пропозиції робочої сили – провести скорочення неефективних робочих місць та їх технічне переозброєння.

Що стосується територіального аспекту структури зайнятості, то можна відзначити значну нерівномірність розвитку регіональних ринків праці. Така диференціація обумовлена природно-кліматичними особливостями, розташуванням виробництва на певній території, рівнем розвитку трудових ресурсів, наукового потенціалу, скороченням виробництва за окре-

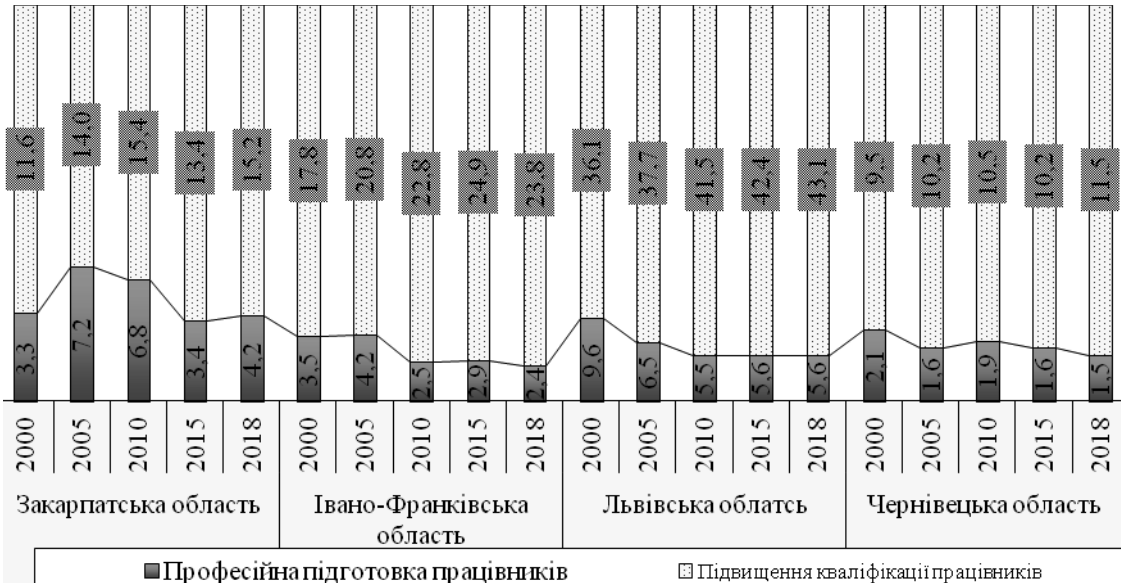

Рис. 3. Рівень професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів підприємств Карпатського регіону у 2000-2018 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано авторами на основі [4–5]

мими видами економічної діяльності. Таким чином, виходячи з відповідності існуючих показників оцінки ринку праці сучасним умовам соціально-економічного розвитку, варто відзначити, що вони не відображають реальну ситуацію у сфері зайнятості, тому не можуть служити основою при розробці програм із регулювання зайнятості населення.

Підходи до оцінки рівня зайнятості населення та його структури досить протилежні. Наявна статистична інформація про стан ринку праці не дає реального уявлення про рух робочої сили. Офіційні показники надають тільки часткову інформацію, базуючись на кількості та складі населення; що звертається до служби зайнятості. При цьому до служби зайнятості звертається тільки найменш мобільна частина громадян, які не можуть самостійно знайти роботу. Таким чином, аналіз структури зайнятості населення на основі офіційної інформації центрів зайнятості не є адекватним та окреслює тільки одну частину даної проблеми. В цьому випадку враховується тільки чисельність та склад населення, що зареєстровано службою зайнятості, тому показники, розраховані за офіційними даними, не відображають реального стану ринку праці.

В умовах розвитку ринкової економіки, глибоких трансформаційних процесів усі галузі економіки потребують висококваліфікованої робочої сили та забезпечення її раціональної зайнятості. Саме висококваліфікована робоча сила стає важливим фактором економічного прогресу країни в цілому та окремих її регіонів зокрема. Важливе значення у дослідженні структури зайнятості має також і галузевий аспект зайнятості, оскільки зміни в торгівлі, промисловості, будівництві, сільському господарстві здійснюють свій відбиток на зайнятість населення регіону.

Висновки. На сучасному етапі соціально-економічних змін актуальним є питання розробки програм розширення та розвитку зайнятості населення регіону та галузей, оскільки відповідно до них можна розробити ефективну стратегію розширення зайнятого населення, адже як для окремого регіону, так і для окремої галузі властиві свої окремі характеристики та нюанси, які впливають на рівень зайнятих та безробітних. Виявлення певних факторів, що впливають на структурні зміни зайнятості як на регіональному, так і на галузевому рівні дозволить запропонувати перспективні шляхи забезпечення ефективної зайнятості не тільки в окремому регіоні, а й відобразити в усій сукупності зайнятих, оскільки розширення зайнятості на певному (галузевому, регіональному) рівні дозволить збільшити зайнятість всього населення країни, знизити еміграційні процеси, запобігти масовому безробіттю, забезпечити соціально-економічний розвиток держави.

Формування ефективної структури зайнятості неможливе без заходів державного регулювання, які передбачатимуть сприяння адаптації наявної структури зайнятості щодо сучасного етапу розвитку інтелектуально-інформаційного суспільства, із врахуванням

вимог НТП. Таким чином, проведений аналіз свідчить, що забезпечення ефективних структурних змін у сфері зайнятості неможливе без державного втручання в економічні процеси, що відбуваються. Тому актуальною є розробка активних заходів політики зайнятості, які передбачають підвищення конкурентоспроможності робочої сили підприємств; сприяння розвитку самозайнятості та індивідуальної трудової діяльності; забезпечення розширеного попиту та підтримка наявної ефективної пропозиції робочої сили; підвищення темпів перерозподілу робочої сили підприємств між територіями, галузями та видами зайнятості для забезпечення ефективності праці та позитивних структурних зрушень; сприяння розвитку інноваційних галузей; подолання диспропорцій у структурі експорту та імпорту для формування раціональної структури зайнятості.

Активна державна політика щодо розвитку та збереження трудових ресурсів повинна бути спрямована на впровадження активних програм зайнятості не тільки на рівні адміністративно-господарської одиниці, але й при розробці загальнодержавних програм, виданні нових законів, реформуванні діючої економічної та соціальної системи. Актуальними залишаються питання підготовки та перепідготовки кадрів для збільшення вірогідності працевлаштування. Зниження негативних тенденцій на ринку праці – основа для розвитку людського капіталу, трудового потенціалу населення регіону, що, виступають основними факторами економічного розвитку та прогресу.

Література

1. Калініна С. П. Реструктурізація і регулювання зайнятості в регіоні з розвинутою видобувною промисловістю : дис... д-ра наук: 08.09.01. 2007. 40 с.

2. Соціально-економічний стан України : наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. Київ : НВЦ НБУВ, 2009. 687 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ books/2009.

3. Arrigo D., Kassale D. Glossary from labour law and social and labour relations (with reference to European Union experience). Kyiv : International Labour Office, 2006. 411 p.

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua/.

5. Статистичний щорічник України за 2018 рік. 2019. Київ : 586 с.

6. ANC transformation plan vague on strategies to boost economy. URL: https://cutt.ly/beCg4u0.

References

1. Kalinina S. P. (2007). Restructuring and regulation of employment in manufacturing with manufactured production. Dys... d-ra nauk: 08.09.01. 40 p.

2. Heyts V. M. (2009). The Socio-Economic Situation of Ukraine: Implications for the People and the State: A National Report, Kyiv: NVTS NBUV, 687 p. URL: http://www.nbuv.gov.ua/books/2009.

3. Arrigo D., Kassale D. (2006). Glossary from labour law and social and labour relations (with reference to European Union experience), Kyiv : International Labour Office, 411 p.

4. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. URL: www.ukrstat.gov.ua/.

5. Statistical Yearbook of Ukraine for 2018. (2019). 586 p.

6. ANC transformation plan vague on strategies to boost economy. URL: https://cutt.ly/beCg4u0.

УДК 314.743

Смутчак З. В., Романюк М. Д.

ЗОВНІШНІ ПОСТІЙНІ ТА ТИМЧАСОВІ ТРУДОВІ ПОТОКИ: НЕОБХІДНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті розглядається види зовнішньої трудової міграції, як різновид міграції трудоресурсного потенціалу України. Проаналізовано відмінності зовнішніх переміщень та особливості міграційних процесів в Україні, обгрунтовано необхідність їх регулювання.

***Ключові слова**: міграція, переміщення людських ресурсів, трудова міграція, мігрант, трудовий потенціал*

Smutchak Z. V., Romanyuk M. D.

EXTERNAL CONTEMPORARY AND TEMPORARY LABOUR FLOWS: THE NECESSITY FOR REGULATION

The article considers labour migration as a kind of migration of labour potential of Ukraine. Attention is paid to the differences of external movements and peculiarities of migratory pro-

cesses in Ukraine, emphasizing the necessity to regulate them.

Key words: *migration, migration of human resources, labour migration, migrant, labour potential.*

Вступ. Домінуючою тенденцією у міжнародних відносинах є глобалізація, одним з проявів якої виступають зовнішні постійні і тимчасові трудові переміщення робочої сили. Важливість дослідження міграційних процесів, їх причин та мотивів зумовлена також стрімким зростанням обсягів, нарощуванням інтенсивності, вагомим впливом на економічний та соціальний розвиток країн. Особливе місце трудової міграції в сучасних умовах визначається насамперед високою динамікою, швидким реагуванням на зміни у суспільстві та економіці. Більшого поширення і значення набуває переміщення людських ресурсів, зумовлене соціально-економічними, військовими, етнічними та релігійними чинниками. Швидке зростання масштабів міжнародної міграції, залучення до неї значних обсягів трудових ресурсів робить актуальним дослідження міжнародної міграції робочої сили як однієї з форм світових господарських зв'язків та її впливу на світове господарство.

Сьогодні трудова міграція виступає своєрідним каталізатором цього процесу, адже вона є одночасно причиною (консолідації культур, релігій) та наслідком («стирання кордонів» між етносами, державами) глобалізації. Однак, українська трудова міграція не є явищем, пов'язаним лише із світовими тенденціями: кризові економічні чинники всередині держави спонукають до працевлаштування за кордоном наших громадян.

Постановка завдання. Дослідження даної теми продиктоване низкою серйозних змін у соціальному, політичному та економічному житті України. Після набуття Україною незалежності одним із здобутків демократизації суспільного життя стало усунення обмежень на перетин державного кордону, забезпечення вільного пересування громадян. Питання трудової міграції громадян України за кордон є проблемою державного рівня, тема українських заробітчан активно обговорюється в пресі та на телебаченні, привертаючи увагу всього суспільства. Мільйони трудових мігрантів з України, більшість з яких працює в Росії, країнах Західної Європи та Північної Америки, змушують державу по-новому усвідомити важливість проблеми захисту прав та свобод її громадян. Сьогодні більшість наших співвітчизників перебуває за кордоном у статусі нелегальних трудових мігрантів і належить до найбільш дискримінованої та незахищеної категорії іноземців. У зв'язку з цим, зростає кількість звернень до органів державної влади України від громадян, які потрапляють у складні ситуації за кордоном, з проханням надати їм допомогу та захистити. Ця важлива проблема підкреслюється масштабами та тенденціями трудової міграції з України.

Результати. Трансформація суспільно-економічних відносин в Україні, її входження до європейського простору передбачає функціонування розвинутого ринку праці, інтеграцію до світового економічного співтовариства, міжнародну економічну співпрацю. Реалізація цих положень має забезпечуватися шляхом відкритості економічної системи, високої міграційної мобільності трудоресурсного потенціалу країни, досконалістю правової бази щодо міждержавних міграцій населення та їхнього регулювання.

Нагадаємо, зовнішні міграції – це такі переміщення населення через міжнародний кордон, які в своїй основі мають зміну місця проживання (як постійне, так і тимчасове). Міграції зовнішні ще часто називають міжнародними або міждержавними переселеннями населення, тобто його в'їзді чи виїзді за межі кордонів країни (національної території) з метою облаштування на постійне проживання або тимчасове (середньострокове, короткострокове, сезонне) працевлаштування. Стосовно значення міждержавних міграцій, то Е. М. Лібанова справедливо зазначає, що «вплив зовнішньої міграції на соціально-економічний розвиток здійснюється передусім через зміну пропозицій робочої сили на ринках праці як в кількісних, так і якісних параметрах, а також зміни чисельності і структури населення, зокрема його непрацездатної частини, і пов'язані з цим коливання рівня демоекономічного навантаження, попиту населення на ті чи інші товари та послуги» [3, с. 76]. Міждержавна міграція сприяє формуванню загального соціального середовища, вона також відбивається на етнічному складі населення окремих регіонів України (повернення в місце

історичного проживання депортованих народів, еміграція значної чисельності населення єврейської національності з великих і найбільших міст України до Ізраїлю, в США та ін.)

Сучасні зовнішні міграції придбали істотні відмінності від тих, які відбувалися в попередніх періодах розвитку людства.

По-перше, істотно зросли масштаби міграції як між країнами і континентами, так і всередині окремих держав, тобто розширилася географія міграції. За даними ООН, на даний момент у світі близько 258 мільйонів людей проживають не в країнах свого походження, це на 49 відсотків більше, ніж було у 2000 році. Серед країн-донорів мігрантів Україна займає восьму позицію у світі за їхньою кількістю.

Істотно збільшилася міграційна рухливість населення всередині ЄС після відкриття кордонів і ринків праці. Стало набагато рухомим населення навіть у таких раніше «осілих» країнах, як держави Центральної Азії, Східної та Південно-Східної Азії, Латинської Америки та Африки – багато людей опинилися тут залученими в трудову міграцію.

По-друге, в глобальні міграції виявилися залученими нові соціально-демографічні групи населення, які раніше були малорухомими. Традиційно в міграційних потоках була незначною частка людей з низьким рівнем освіти і кваліфікації, жінок, дітей і підлітків. В даний час ці верстви населення також прийшли в рух. В епоху глобалізації з'явилося явище «феміні-зації міграції» – зростання частки жінок у потоках, затребуваних в деяких сегментах ринку праці (догляд за старими та хворими, дітьми, сектор розваг, проституція). Багато жінок їдуть за кордон з метою створення сім'ї. Молодь також стала активно залученою в трудову та навчальну міграцію. Це доводять цифри: в середині 1980-х рр. загальне число іноземних студентів у світі оцінювалося на рівні 800 тис. чоловік, до 1990 р. – більше 1 млн. осіб. До кінця XX в. загальна чисельність студентів, що навчаються за кордоном, становила вже 1,5 млн. осіб. Не менш активні молоді люди у трудовій міграції.

По-третє, з'явилися нові форми міграції, істотно зросли масштаби незначних раніше міграційних потоків. Наприклад, посилилася ділова міграція (бізнес-міграція). З'явилася податкова міграція, коли деякі люди використовують переїзд в інші країни з метою зменшення податків. Розширилася інвестиційна міграція (міграція інвесторів) – переїзд людей, охочих вкласти гроші в створення підприємств за кордоном. Вигоди від цієї міграції використовують деякі країни – США, Канада, Австралія, Нова Зеландія – вони привертають мігрантів-інвесторів, надаючи їм за певних умов у спрощеному порядку посвідку на проживання і громадянство.

Розвивається шлюбна міграція. Деякі країни стимулюють таку міграцію, відкривають спеціальні візи (наприклад, в США і Франції існують візи «нареченої»). Значним міграційним потоком стало релігійне паломництво. Наприклад, вважається, що кожен мусульманин у своєму житті повинен здійснити паломництво до Мекки і Медіни (Саудівська Аравія). Разюче збільшилися масштаби туризму. За прогнозом, до 2020 р кількість туристів може наблизитися до 1600 млн. осіб.

По-четверте, міграційні потоки стали використовуватися транснаціональною злочинністю, а мігранти стали засобом і жертвами кримінальних груп. З'явилося явище трафіку – переміщення, організовані злочинними групами з метою використання мігранта як товару для подальшого перепродажу або експлуатації. Таке явище цілком обгрунтовано можна вважати сучасною формою рабства. В даний час трафік – одна з прибуткових сфер кримінальної економіки, поставлена злочинними угрупованнями на чітку організаційну основу. За приблизними оцінками, доходи нелегальних перевізників займають четверте, а то й третє місце після доходів від наркотрафіку, торгівлі зброєю і проституції. Очевидно, що залучення в проституцію жінок також перетинається з проблемою графіка мігрантів. Часом жертви трафіку йдуть на цей крок свідомо або не уявляють умов транспортування та наслідків. Щоб оплатити перевезення, багато майбутніх мігрантів йдуть на продаж майна, борги. А умови перевезення вкрай суворі і часом загрожують небезпекою для здоров'я і життя людей. Багатьох перевозять в трюмах кораблів, автофургонах, цистернах і т.д. Основний географічний вектор цього виду «бізнесу» – трафік нелегальних мігрантів з країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою (в тому числі СНД і країн Прибалтики) в економічно розвинені держави (США, Західну Європу, Японію, Корею, на Близький Схід). Також у приймаючих країнах існує проблема залучення частини мігрантів у діяльність, пов'язану з підривом безпеки країни (прикладом є події в передмістях Парижа в 2005 р. і заворушення

в британських містах в 2011 р.) Здавалося б, процедура отримання британського громадянства настільки складна і багатоетапна, що отримати його можуть тільки перевірені люди, які приймають цінності суспільства і готові інтегруватися в нього, але ніяк не кримінальні елементи.

По-п'яте, прояв негативних наслідків «замісної» міграції і зміна національних міграційних політик. Як показав досвід останніх десятиліть, наслідки глобальної міграції можуть бути неоднозначними. З одного боку, міграція може являти собою цілющу основу, а з іншого боку – руйнівну силу. Регульовані міграційні потоки можуть компенсувати недолік трудових ресурсів і стимулювати освоєння незаселених територій, позитивним чином змінювати статево-вікову структуру населення і вносити різноманітність у культурне життя, тим самим сприяючи соціально-економічному розвитку держави. Нерегульована міграція, навпаки, може стимулювати зростання тіньової економіки, підвищувати злочинність, скорочувати заробітну плату місцевих працівників, посилювати міжнаціональну напругу.

Багато економічно розвинених країни довгий час намагалися механічно заповнювати чисельність населення мігрантами, насамперед трудовими. Виник навіть термін «замісна міграція», який позначав міграційні потоки, що компенсували скорочення чисельності населення. Однак, як показала практика, масштабна замісна міграція принесла безліч культурних, соціальних і навіть політичних проблем. В даний час міграційна політика економічно розвинутих країн стає більш жорсткою стосовно некваліфікованої робочої сили, вона віддає перевагу людям з високою кваліфікацією і навчальним мігрантам.

По-шосте, глобальна економічна депресія, що почалася в 2008 р, у більшості країн не зробила кардинального впливу на людські потоки, насамперед трудову міграцію. Її швидке зростання, характерне для попередніх трьох десятиліть, лише змінилось плавним підвищенням.

По-сьоме, глобалізація призвела до виникнення міграційної взаємозалежності між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Міжнародна міграція набуває такого значення для економічного розвитку обох груп країн, якого вона раніше не мала. Через механізм міжнародної трудової міграції відбувається взаємне заповнення дефіциту факторів виробництва: більш розвинені країни отримують додаткову робочу силу, тобто праця, без якої їхній економіці не обійтися, а менш розвиткові країни, через грошові перекази отримують додатковий капітал, який стимулює розвиток їх економіки.

По-восьме, глобальні міграції призвели до формування великих діаспор і «діаспорізації» економіки багатьох країн. XXI ст. можна назвати «століттям діаспор», які значно збільшилися чисельно і, отже, починають грати все більш значущу культурну та соціально-економічну роль. Представники діаспори пересилають та інвестують в економіку своєї батьківщини значні кошти, формують імідж країни походження, політично лобіюють інтереси своєї батьківщини. Враховуючи зростаючу роль діаспор, в деяких державах останнім часом суттєво активізувалася політика підтримки еміграції та діаспори, навіть були призначені спеціальні міністри у справах діаспори (наприклад, у Вірменії). Діаспора – частина народу, що проживає за межами своєї батьківщини, що має з нею спільні духовні, культурні та історичні корені і прагнучого до підтримання різноманітних контактів з історичною батьківщиною. Найбільшою і потужною є китайська діаспора. В даний час китайська діаспора («хуацяо») розселена в 150 країнах світу і нараховує за різними даними від 55 млн. до 62 млн. осіб.

Особливістю нинішнього міграційного буття в Україні є тенденція до збільшення обсягів міждержавних міграційних переміщень населення. Щодо відмінностей в обсягах та спрямованості потоків міждержавної міграції, то у цьому зв'язку слід зазначити, що в період 2010 – 2017 рр. (див. табл. 1) з країн СНД в Україну прибула велика кількість мігрантів (207 681 осіб), а вибула значно менша (64 636 осіб), то відносно країн зарубіжжя за вказаний період (2010 – 2017 рр.) з України в країни Європи, вибуло 38 615 осіб, а прибуло 64 636 осіб. За даний час з країнами Європи в міждержавних міграційних переміщеннях населення склалось позитивне міграційне сальдо обсягом 11 872 осіб (хоча в 2015 спостерігалось міграційне скорочення населення обсягом 1 316 осіб).

Глибокі та постійні суспільні зміни на теренах колишнього Радянського Союзу супроводжувалися розширенням процесів переміщення населення через міжнародні кордони часто вимушено, внаслідок насильства та погроз ці міграційні переміщення охопили більш, ніж 9 млн. осіб, а за обсягами є в Європі найбільши-

ми зовнішніми процесами з часів другої світової війни.

До основних причин зовнішніх міграцій населення належать: збройні конфлікти; переслідування за етнічною ознакою; порушення прав людини; економічні труднощі; екологічні катастрофи; неспроможність урядів налагодити гідний рівень життя.

«Вузькими місцями» в міграційному бутті для нашої країни є також відсутність чіткого механізму в регулюванні зовнішніх міграційних процесів з боку держави, протидія і боротьба за нелегальною міграцією, правове регулювання інтенсивних потоків зовнішньої міграції, соціальний захист українських громадян, що працюють на тимчасових роботах за кордоном.

Українці досить мобільні, дуже кваліфіковані. Варто наголосити, що місце виїхавших українців займуть азіати. Але це буде зовсім інший етнос, з іншою культурою, з іншою релігією. Не факт, що наші люди готові до життя в поліетнічному етносі, оскільки ми – не поліетнічна нація, ми – моноетнічна нація [5].

У 2008 р. прогнозувалось, що до 2012 року серед молодих європейців віком від 16 до 29 років отримуватимуть можливість навчатися за кордоном 15%, до 2015 року – 30% та до 2020 року – 50% від їх загальної кількості. Про те, що навчання за кордоном має стати для молодих європейців нормою, свідчать реальні дані: починаючи з 1987 р., майже 1,7 млн. студентів разом з отриманням університетської освіти, додатково вчилися в інших іноземних університетах [6].

Таблиця 1

Зовнішні міграції населення України за 2010 – 2017 рр., осіб*

Роки	Іммігрувало			Емігрувало			Міграційне сальдо		
	Всього	В тому числі із:		Всього	В тому числі в:		Всього	В тому числі за рахунок:	
		країн СНД	країн Європи		країн СНД	країн Європи		країн СНД	країн Європи
2010	30 810	21 477	6 925	14 677	6 514	5 380	16 133	14 963	1 545
2011	31 684	21 911	7 096	14 588	6 206	5 029	17 096	15 705	2 067
2012	76 361	51 709	10 832	14 517	6 834	4 846	61 844	44 875	5 986
2013	54 100	36 210	8 591	22 187	12 068	5 674	31 913	24 142	2 917
2014	42 698	30 124	6 401	21 599	10 676	5 869	21 099	19 448	532
2015	30 659	20 728	4 642	21 409	9 653	5 958	9 250	11 075	- 1 316
2016	14 311	8 830	2 160	6 465	1 943	2 044	7 846	6 887	116
2017	28 360	16 692	3 840	20 234	10 742	3 815	8 126	5 950	25
Всього за 2010 – 2017 рр.	308 983	207 681	50 487	135 676	64 636	38 615	173 307	140 045	11 872

* Без врахування міграційного переміщення засуджених осіб та призваних і звільнених з військової служби

Джерело: розраховано автором на підставі даних Державної Служби статистики України [7].

В контексті зазначеного, варто погодитись з Е. Лібановою, що міграція з України може сповільнитися, коли зарплати в країні будуть складати 70-75% від польського рівня. «Зараз за паритетом купівельної спроможності в Україні середня зарплата – близько $ 700, в Польщі – $ 2200. Уповільнення міграції може статися тоді, коли зарплата українців складатиме 70-75% від польського рівня. Якщо буде порівнянна заробітна плата, то не будуть так їхати», - зазначила вона. Міграція завжди була дуже важливим фактором на українському ринку праці, за радянських часів – також.

Слід зазначити, що міграційні потоки між країнами мають відносно сталий характер. В більшості країн зовнішні міграції дуже рідко безпосередньо реагують на коливання національних ринків праці країн входу тимчасових трудових мігрантів, оскільки регулюються урядовими рішеннями та заходами міграційної політики держав, спрямованими перш за все на збалансування пропозиції робочої сили власного населення з наявними в країні робочими місцями. Тобто, міждержавний обмін населенням традиційно є найважливішим напрямом формування і розвитку транснаціо-

нальних ринків праці, напрямом інтенсивних зовнішніх трудових потоків, що створюються як відповідна реакція по-перше, на незбалансованість потреби в робочій силі з її наявністю у власній країні, а по-друге – на диференціацію загальнодержавного та регіонального рівнів життя трудових індивідів, що є носіями висококваліфікованої робочої сили і потенційними зовнішніми трудовими мігрантами.

Отже, проблеми зовнішньої міграції в контексті загального соціально-економічного розвитку диференціюються в залежності від того, з якого боку вони розглядаються: з позиції країни-донора чи країни-реципієнта. Ось чому наслідком зовнішніх міграцій є, як правило, зростання загальної чисельності трудоактивного населення в країні-реципієнті і відповідно її скорочення в країні-донорі. Причому негативне міграційне сальдо переважно притаманне країнам та регіонам, де сукупна пропозиція робочої сили перевищує потребу в ній. За нинішніх умов інтеграції до Європейського простору в Україні, де має місце високий рівень незайнятості населення (1 млн. 712,8 тис. незайнятих громадян України у віці 15 – 70 років станом на січень – березень 2018 р.) та значного структурного безробіття в галузях матеріального виробництва, зовнішня трудова міграція також є засобом підтримання рівноваги між попитом та пропозицією робочої сили і в її інтеграції на ринки праці країн ближнього і далекого зарубіжжя.

Причому імміграція (в'їзд) трудоресурсного потенціалу сприяє забезпеченню робочою силою тих місць та виробництв, які не користуються попитом корінного населення. В Чехії, наприклад, на початок 2017 року з населенням 10,5 млн. легально проживало 467 562 іноземця, одну четверту з яких становлять українці (105 614 осіб). Більшість наших співвітчизників має дозвіл на тривале проживання (77 492 осіб) та на перебування понад 90 днів (28 122 осіб) і переважно зайняті в будівництві, легкій та харчовій промисловості, сільському господарстві. Потреба в робочій силі України тут ще й зумовлена тим, що значним є відплив чеських громадян на роботу до Німеччини [2, с. 87]. Слід зазначити і те, що трудові мігранти з України в багатьох країнах, в тій же Чехії, Німеччині, Польщі, Великобританії, Росії, Ізраїлі, США та інших країнах, часто використовуються на роботах, на які не погоджуються свої малокваліфіковані робітники та спеціалісти. Це, зокрема, на підприємствах з шкідливими та небезпечними умовами праці, у хімічній та видобувній промисловості, будівництві, а також в торгівлі, на транспорті, в обслуговуванні, та в якості медсестер, нянь, хатніх робітниць тощо.

Безвізовий режим дає змогу громадянам України перебувати на території країн Шенгенської зони ЄС не більше 90 днів протягом будь-якого180-денного періоду. Цей режим дає право на відвідування культурних та спортивних заходів, журналістські подорожі, короткострокове навчання та обмін досвідом, поїздки на лікування тощо. Водночас безвізовий режим не дає права на роботу в країнах ЄС та Шенгенської зони в цілому, у тому числі, короткострокову. Безвізовий режим також не дає права на постійне проживання в країнах ЄС (Шенгенської зони). Для цього, як і раніше, потрібно оформити спеціальну національну візу або дозвіл на проживання. Так само безвізовий режим також не дає права на роботу та довготривале навчання в країнах ЄС (Шенгенської зони). Для цього, як і раніше, потрібно оформити спеціальну візу. Порушення правил безвізового режиму означає для громадян України, які таке порушення здійснили, загрозу депортації та заборони на повторний в'їзд до країн ЄС на кілька років.

Зазначимо, що безвізовий режим – це не лише можливість людей подорожувати, це і заходи, які робилися задля того, щоб відбувся «безвіз», це і реформи, це і зміни в середині країни, зокрема, які стосуються тих, хто, власне, і не планує подорожі. Непоодинокими є випадки, коли українські підприємці, роботодавці підвищують зарплатню особливо тим своїм працівникам, якими вони дорожать. Не можна говорити, що це тенденція, але це свідчить про те, що активний бізнес починає справді намагатись конкурувати за працівника в Україні. З іншого боку, природній відтік українських трудових мігрантів буде спостерігатися. Справа в тому, що потрібно провадження заходів для того, щоб ситуація не переросла в тренд нелегальної трудової міграції, від якої потім постраждаємо ми і безвізовий режим. В першу чергу треба думати про добрі легальні умови для працевлаштування. Приблизно так, як це сьогодні робить Польща. Високою масовістю та інтенсивністю виїздів на роботу за кордон відзначається трудовий потенціал більшості регіонів України, проте оцінити чисельний склад зовнішніх трудових мігрантів з України практично неможливо, оскільки відсутня уза-

гальнена інформаційна база з цього питання. А для належного управління міграційними процесами необхідна точна та оперативна інформація про обсяги та інтенсивність переміщень населення, структуру міграційних потоків, без якої неможливо оцінити вплив міграції на розвиток держави, спрогнозувати перспективи на майбутнє, розробити управлінські заходи та визначити необхідні для їх реалізації обсяги коштів. Основним джерелом знань про міграцію є її поточний облік, що здійснюється органами державної статистики України на основі даних про реєстрацію/зняття з реєстрації осіб за місцем проживання шляхом обробки листків прибуття/вибуття, які заповнюються в момент реєстрації в підрозділах Державної міграційної служби. Разом з тим, значна кількість громадян не заявляють офіційно про зміну місця свого проживання, особливо у зв'язку з виїздами з метою працевлаштування, які вважають тимчасовими, що зумовлює значний недооблік міграції. Так, під час першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р. з'ясувалося, що реальні втрати населення в результаті еміграції за кордон впродовж 1990-х рр. були принаймні в 1,7 рази більшими, ніж зафіксовані поточним обліком.

Уточнення даних про міграцію та розміщення населення можна було б здійснити на основі перепису. Проте після 2001 р. перепис в Україні не проводився, хоча інтервал між переписами зазвичай повинен становити 10 років (+/- 2 роки). У сфері трудової міграції, яка є на сьогодні найбільш масовим і соціально значущим міграційним потоком, статистичним обліком охоплюються лише працівники-мігранти, працевлаштовані за кордоном за допомогою ліцензованих фірм-посередників. Дані збираються Державною службою зайнятості, проте ілюструють не стільки процес трудової міграції громадян, скільки діяльність суб'єктів господарювання, які надають їм послуги з працевлаштування.

Висновки. Аналіз досвіду регулювання та управління трудовими міграціями у країнах з розвинутими ринковими відносинами, пізнання суті та багатогранності цих явищ, об'єктивно підводить до висновку, що основною його ознакою є регіоналізація управління міграційними процесами, що вимагає формування ефективного механізму територіальної самоорганізації та чіткої системи управління міграційним рухом населення.

Світовою практикою набутий чималий досвід управління трудовим потенціалом в системі розвинутих ринкових відносин де питання зайнятості населення регулюються досконалим ринком праці, високою міграційною рухливістю населення. Зараз в нашій країні у зв'язку із жорсткою економічною кризою, спадом виробництва та високим рівнем безробіття зберігається невідповідність між кількісним і якісним складом наявної робочої сили і реальною потребою в ній окремих регіонів. Ось чому територіальне регулювання зовнішніми трудовими відносинами в умовах інтегрування до європейського простору стає в Україні об'єктивною необхідністю. Це докорінно змінює логіку системи регулювання та управління зовнішньою трудовою міграцією, дієвість якої в регіональному аспекті є дуже актуальною і необхідної на етапі євроінтеграції. Отже регулюючі заходи державних інституцій та регіональних органів управління мають забезпечити повагу з боку держави та реалізацію права громадян України на еміграцію, вільний вибір місця праці і проживання, в тому числі і виїзд на постійне місце проживання за кордоном, протидію нелегальній міграції, соціальний захист українських громадян за кордоном на основі системи міждержавних договорів та гуманне ставлення до біженців.

Література

1. Фахівці вищої кваліфікації в Україні у 2013 році : доповідь [Електронний ресурс] / офіц. веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

2. Міграція в Україні: факти і цифри 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http:// iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

3. Лібанова Е. Вплив зовнішньої міграції на соціально-економічний розвиток України // Економіка України. – 1993. – № 8. – С. 76 – 80.

4. Население Российской Федерации, 1997. Демографический ежегодник. – М.: Госкомстат России, 1998. – С. 37 – 94.

5. Либанова Є.М. Замедление миграции может произойти тогда, когда зарплата украинцев будет составлять 70–75% от польского уровня [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://gordonua.com/news/politics/libanova-zamedlenie-migracii-mozhet-proizoyti-togda-kogda-zarplata-ukraincev-budet-sostavlyat-70-75-ot-polskogo-urovnya-244129.html

6. Урядовий портал, 20.09.2013. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/.

7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : www.ukrstat.gov.ua

References

1. Fakhivtsi vyshchoyi kvalifikatsiyi v Ukrayini u 2013 rotsi : dopovid' [Highly qualified specialists in Ukraine in 2013: report] *ukrstat.gov.ua* – Retrieved from www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]

2. Mihratsiya v Ukrayini: fakty i tsyfry (2016) [Migration in Ukraine: Facts and figures]. – *Mizhnarodna orhanizatsiya z mihratsiyi (MOM): Predstavnytstvo v Ukrayini – International Organization for Migration (IOM), Representation in Ukraine.* Retrieved from http: // iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf [in Ukrainian].

3. Libanova E. (2003) Vplyv zovnishnoyi mihratsiyi na sotsialno-ekonomichnyy rozvytok Ukrayiny [Influence of external migration on the socio-economic development of Ukraine]. Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine, 1993, № 8, 76 – 80 [in Ukrainian].

4. Naseleniye Rossiyskoy Federatsii (1997) [The population of the Russian Federation]. Demograficheskiy yezhegodnik – Demographic Yearbook. M.: Goskomstat of Russia, 1998, 37 – 94 [in Russian].

5. Libanova E. Zamedleniye migratsii mozhet proizoyti togda, kogda zarplata ukraintsev budet sostavlyat' 70–75% ot pol'skogo urovnya [Slowdown of migration can occur when the salary of Ukrainians will be 70–75% of the Polish level]. Retrieved from http: https://gordonua.com/news/politics/libanova-zamedlenie-migracii-mozhet-proizoyti-togda-kogda-zarplata-ukraincev-budet-sostavlyat-70-75-ot-polskogo-urovnya-244129.html [in Russian].

6. Uryadovyy portal [Governmental portal] (2013, September, 20) Retrieved from: http://www.kmu.gov.ua/control/. [in Ukrainian]

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: *www.ukrstat.gov.ua* [in Ukrainian].

УДК 331.5

Казюка Н. П.

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Статтю присвячено дослідженню процесів модернізації соціально-трудових відносин в період становлення економіки постіндустріального типу та посилення впливу глобалізаційних тенденцій. Визначено основну сутність, ймовірні сценарії модернізації соціально-трудової сфери в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періоді, особливості процесів інноватизації соціально-трудових відносин, виокремлено ключові положення ефективного управління трудовим потенціалом, визначено пріоритетні напрями державного регулювання відносин у соціально-трудовій сфері.

Ключові слова: *соціально-трудові відносини, сценарії модернізації, інноватизація, ринок праці, трудові ресурси, державне регулювання.*

Kaziuka N. P.

MODERNIZATION AREAS OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS

The article is devoted to the research of modernization processes in social and labor relations during the period of post-industrial economy formation and strengthening of globalization tendencies influence. On the basis of probable scenarios of modernization in social and labor sphere during the short, medium and long term has been carried out. Features of innovations processes in social and labor relations are determined, the basic effective management positions of labor resources are described.

Key words: *social and labor relations, modernization scenarios, innovatization, labor market, labor resources, state regulation.*

Вступ. Перехід на інноваційну модель розвитку та соціалізацію ринку праці повинен супроводжуватись якісним удосконаленням соціально-трудових відносин, що справлятиме позитивний соціальний та економічний вплив на зростання добробуту населення, підвищення ефективності використання трудового потенціалу, сприяння гідних умов праці та розвитку особистості. Реформування системи соціально-трудових відносин висвітлено в працях С. І. Бандура, І. Ф. Гнибіденка, О. А. Грішнової, Т. А. Заяць, А. М. Колота, Е. М. Лібанової, Л. С. Лісогор, В. М. Новікова, В. В. Онікієнка, І. Л. Петрової, В. М. Петюха, У. Я. Садової, М. В. Семикіної, Л. В. Шаульської та інших. Попри велику кількість наукових доробок з проблеми удосконалення соціально-трудових відносин, детальнішого

розгляду потребують базові шляхи, напрями та сценарії модернізації таких процесів.

Постановка завдання. Тому метою статті є виокремлення основних потенційних сценаріїв розвитку соціально-трудових відносин у короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періоді.

Основним ідентифікатором і умовою модернізації соціально-трудової сфери стають інновації; тому доцільно виокремити поняття інноватизації соціально-трудових відносин як комплексного феномену системного насичення простору функціонування і розвитку ринку праці соціальними інноваціями по кожному з базисних вимірів – економічному, соціальному, організаційному, технологічному, інституціональному, психологічному [1, с. 204–205]. Таким чином, для зростання продуктивної зайнятості та удосконалення її структури найбільш доцільна побудова оптимістичного сценарію випереджального удосконалення сфери соціально-трудових відносин на основі системного впровадження інновацій та зростання процесів нарощення ефективного соціального капіталу.

Результати. Основними перевагами сценарію комплексної інноватизації [2, с. 8] є забезпечення основних умов для стійкого економічного зростання та активізації трудової активності, покращення рівня життя населення; досягнення структурної відповідності соціально-трудового сектору та підвищення якості соціального капіталу. При цьому позитивні трансформації ринку праці спостерігатимуться тільки тоді, коли буде вдосконалено взаємодію усіх складових його механізму, активізується відтворення робочої сили, будуть ефективними основні засади функціонування інформаційної економіки регіону. Інтенсивне вливання національної економіки в глобальні економічні процеси, активне використання найновіших досягнень науки та знань, вже продуктивно використаних в інших країнах світу дасть змогу реалізувати національну модель удосконалення соціально-трудових відносин.

Перший етап описаного сценарію спрямований на скерування державних ресурсів на прискорення НДР та розробку перспективних інвестиційних проектів у тих сегментах економіки, які дадуть змогу здійснити максимальну реалізацію існуючих конкурентних переваг як на державному рівні так і на місцях. Відповідно до цього необхідно визначення інноваційних напрямів зростання, заміщення імпортованих товарів, розширення місткості внутрішнього ринку, окреслені основні пріоритети формування системи високоефективних робочих місць [3, с. 143]. Це дозволить побудувати надійну основу для проведення удосконалення соціально-трудових відносин, забезпечивши розвиток передумов для ефективних структурних зрушень на базі підвищення частини новітніх технологічних укладів, оновлення матеріально-технічної основи прикладання праці та зростання рівня продуктивності праці в декілька разів.

Якщо оптимістичний сценарій удосконалення соціально-трудових відносин має довгостроковий характер, то реальний (базовий) – спрямований на коротко- та середньострокові результати [4, с. 152]. Особливо це актуально в умовах політичної кризи, що знижує ефективне використання наявних ресурсів та обмежує інноваційні трансформації. В результаті розвитку такого сценарію повинні здійснюватися такі зміни, при яких буде досягнуто мінімально допустимих показників економічного зростання та разом із тим для проведення реформи соціально-трудової сфери поряд із скороченням впливу негативних явищ, обумовлених дестабілізацією ринку праці. За умов використання реального сценарію проведення удосконалення соціально-трудових відносин джерелами зростання рівня зайнятості в Україні стануть енергосировинні галузі [5, с. 7]: хімія, металургія, паливно-енергетичний комплекс, транспорт. Державну підтримку та технологічний розвиток отримає внутрішній ринок праці більшості обробних галузей, які не визначені як пріоритетні, будуть розвиватися інерційно та відзначатимуться спадом динаміки конкурентоспроможності. Також у перспективі відбудеться скорочення робочих місць державного сектору, обумовлене впровадженням в ньому інформаційних технологій, та створення нових робочих місць у сфері послуг за рахунок поглинання робочої сили, яка вивільниться в результаті реструктуризації економіки.

В межах цього сценарію стане можливим реформування великого бізнесу у бажаному для держави напрямі. Серед основних змін варто відзначити лібералізацію режиму та тривалості роботи, спрощення умов найму та звільнення, удосконалення системи оплати праці; усунення дискримінаційних норм Трудового кодексу, що стосуються найманих працівників та профспілок; лібералізацію

трудового законодавства загалом. Такий сценарій передбачає також запровадження форм приватно-державного партнерства, засобів зацікавленості роботодавців щодо дотримання соціальної відповідальності на ринку праці, впровадження міжнародних соціальних стандартів розвитку сфери персоналу; використання національної рамки кваліфікації, професійних стандартів; стимулювання активної поведінки населення на ринку праці за рахунок зростання вимог щодо процесу зарахування робочої сили до кількості безробітних та отримання нею допомоги по безробіттю. Попри це використання інновацій у сфері соціально-трудових відносин (оцінка роботи персоналу, його планування та залучення, компенсаційні виплати, нормативи регулювання трудової поведінки та ін.) не носитиме системного та глобального характеру, та не буде пов'язаним із вимогами економічного розвитку. В перспективі також можна очікувати на продовження розвитку неформальних домовленостей, які дадуть можливість уникнення законодавчих норм; розвитку неформальної зайнятості та її атипових форм як особливостей гнучкості моделі удосконалення сфери соціально-трудових відносин в Україні.

Серед перспективних наслідків реалізації реального (базового) сценарію в короткостроковому періоді стане певне зростання номінальної заробітної плати, низька продуктивність зайнятості поряд із утриманням рівня загального безробіття в кризових умовах, зростання освіченості працівників та їх професійної мобільності; у середньостроковому періоді – посилення структурної невідповідності на ринку праці, скорочення ефективного відтворення соціального капіталу та робочої сили. Проте використання такого сценарію не вирішить проблем якості трудового життя, формування продуктивного соціального капіталу, потрібного для активізації виходу із кризи та переходу на новий альтернативний етап розвитку, який передбачає соціально орієнтовані та високотехнологічні основи.

Існує ще песимістичний сценарій реформування соціально-трудових відносин, що характеризується в перспективі вторинним характером із зниженням динаміки. Це так звана «загальмована» модернізація [6, с. 99]. Серед українських кризових явищ використання такого сценарію призведе до втрати альтернативних довгострокових проектів та соціальних пріоритетів, скорочення ролі держави в регулюванні соціально-трудової сфери. На макрорівні удосконалення соціально-трудових відносин включатиме впровадження радикальних економічних заходів та реалізацію соціальних інновацій, вже ефективно використаних в економіках інших країн світу. Проте на практиці може відбутися відторгнення штучних «чужих» засобів розвитку, які не відповідатимуть сучасним особливостям соціально-економічного життя країни та не враховуватимуть важливих аспектів її розвитку. На першому етапі реалізації цього сценарію варто очікувати часткового зростання соціальних гарантів та стандартів, періодичного підвищення номінальної заробітної плати без узгодженості із основними макроекономічними показниками. На мікрорівні реформування включатиме запозичення іноземних технологій організації виробництва, оновлення матеріально-технічного забезпечення відбуватиметься шляхом ліквідації неконкурентоспроможних застарілих підприємств, а не технологічним оновленням наявних робочих місць та створенням освітньо- та інноваційномістких нових робочих місць.

Проте скорочення інноваційно-інвестиційного розвитку, послаблення структурних зрушень в економіці та сфері послуг може спричинити зниження потенціалу економічного зростання. Наслідками «наздоганяльного» реформування соціально-трудової сфери буде зниження попиту на висококваліфікованих працівників, скорочення надбавок в оплаті праці та недотримання норм трудової культури [5, с. 12]. У довгостроковій перспективі варто очікувати скорочення частки зайнятих, посилення соціальної дискримінації та зниження трудового рівня життя населення.

Імовірність реалізації кожного сценарію модернізації соціально-трудових відносин за оцінкою різних авторів складає: оптимальний сценарій – 15 %, базовий (реальний) – 45 %, песимістичний (наздоганяльна, імітаційна модернізація) – 40 % [7, с. 110].

Лише один із описаних альтернативних сценаріїв дозволить забезпечити розвиток ринку праці в умовах кризи, зростаючу динаміку професійної праці, підвищення рівня розвитку порівнянні з іншими країнами світу, підтримку достатньої державної незалежності за умов інтеграції, що в системному використанні дасть змогу становлення принципово нової якості суспільного розвитку. Це соціальноорієнтована випереджальна модель удосконален-

ня соціально-трудових відносин. Проте можливість реалізації такого сценарію в сучасних кризових умовах досить низька в порівнянні з іншими моделями. Тому за цих умов необхідне практичне дослідження механізмів такої моделі та пошук відповідних регуляторів в науковому та практичному значенні.

В силу дії ряду диференційованих факторів суб'єкти України знаходяться на різних щаблях соціально-економічного розвитку. Про це свідчать відмінності за рядом результативних показників, в тому числі якістю життя населення, обсягом доходів та рівня безробіття тощо.

Поряд із цим проблема структурної невідповідності зростання формальних показників освіти населення та існуючого скорочення його конкурентоспроможності та якості, а, як наслідок, скорочення попиту на нього з боку економіки. Також варто відзначити, що формальні показники освіти населення значно відрізняються з його якісними характеристиками та попитом на випускників.

Незважаючи на високий освітній рівень населення Карпатський регіон характеризується низькими показниками економічного розвитку та відтоком економічно активної частини населення. Це свідчить про відсутність інституційних передумов в країні щодо раціонального розподілу трудових ресурсів у відповідності до перспективних потреб регіонального розвитку, а також про недостатній ступінь розробок прикладних інструментів та механізмів раціонального та ефективного використання людського капіталу.

Таким чинок, теперішня ситуація в системі освіти регіону досить складна. Попри те, що на даний час функціонує велика кількість ВНЗ та їх філіалів, напруга на ринку праці не зникає, оскільки на практиці існує значна частина випускників, незатребуваних економікою. Тому на даному етапі важливо привести у відповідність підготовку кадрів за спеціальностями, що користуються попитом, активізувати розвиток та функціонування освітніх закладів початкової та середньої професійної освіти та підготовку викладацького складу. Необхідно забезпечити зацікавленість роботодавців, які наймають на роботу випускників таких освітніх закладів.

З одного боку, рівень конкуренції на ринку праці, є явищем позитивним, оскільки роботу отримають найбільш освічені, мобільні, кваліфіковані кадри, а з іншого – якщо рівень безробіття досить високий, конкуренція скорочує ціну праці, набуваючи таким чином негативних рис. А роботодавці тим часом активно цим користуються, знижуючи заробітну плату, погіршуючи умови праці задля економії витрат на утримання персоналу.

Таким чином, попри наявність деяких позитивних зрушень в економіці, для забезпечення розвитку ринку праці та ефективного управління трудовими ресурсами необхідне вирішення наступних проблем:

1. Високий рівень пропозиції робочої сили, що включає: дисбаланс попиту та пропозиції робочої сили, гостру потребу в робочих місцях, високу напругу між потенційними працівниками, застійне безробіття; недотримання роботодавцями трудового законодавства та спекулювання на ринку праці за рахунок значної кількості претендентів на одне робоче місце; низьку ефективність регіональних центрів зайнятості, діяльність яких зведена не до регулюючої, а суто до статистичної функції.

2. Надлишкова підготовка спеціалістів, які не користуються попитом на ринку праці: роботодавці позбавлені права участі в процесі підготовки фахівців, тому існує неузгодженість між попитом на потрібних спеціалістів та готовністю до їх підготовки з боку навчальних закладів; недостатній рівень професійної освіти, нестача персоналу потрібної професії та кваліфікації при одночасному фактичному надлишку робочої сили; низька результативність системи професійної освіти та перепідготовки населення через службу зайнятості та їх потрібності після навчання.

3. Техніко-технологічне відставання, нерозвинутість економіки регіону: низька освоєність економічного потенціалу, природно-кліматичного, промислового, транспортно-логістичного; висока ступінь залежності місцевого бюджету від ресурсів державного; недостатнє залучення сектору малого та середнього підприємництва до виробничої сфери; низький рівень інвестицій в основний капітал; відсутність соціально-економічного ефекту та зв'язку між витратами на освіту та навчання та ефективними результатами на ринку праці; низький рівень оплати праці, а, як наслідок, відсутність нормального відтворення робочої сили; зростання тінізації економічних відносин, ринку праці та соціально-трудового сектору; високий ступінь зносу обладнання на більшості промислових підприємств, що гальмує зростання обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції, підвищення про-

дуктивності праці, особливо в сільській місцевості.

4. Непродумана та неузгоджена міграційна політика: існуючі міграційні проблеми посилюють дисбаланси на ринку праці; зростання міграційного відтоку населення області, в основному, за рахунок молоді; відсутність мотивів та стимулів на міграційноприваблива територіях, а також інших умов, які дозволять зацікавити частину населення в переміщенні в необхідному напрямку.

5. Неопрацьований організаційний механізм управління трудовими ресурсами та регулювання ринку праці: відсутність комплексного моніторингу підготовки кадрів у відповідності до потреб роботодавців та економіки загалом; не існує системи підтримки малого бізнесу; недостатня взаємодія державної служби зайнятості з регіональними структурами виконавчої влади та управління з питань зайнятості населення; несформовані налагоджені торгово-економічні зв'язки між суб'єктами регіону з іншими регіонами; відсутність мережі приватних агентств із працевлаштування та зайнятості населення; несформована ефективна державна стратегія формування ринку праці, яка б враховувала регулювання на макро- та мікрорівні, а також позитивних структурних зрушень в економіці за рахунок ефективної кредитно-фінансової та інвестиційної політики; відсутність ефективної системи інформування населення про наявність вакантних робочих місць як на місцевому рівні, так і за межами регіону, а також недосконаліть процесу повідомлення роботодавцями щодо актуальних вакансій; недосконаліть організаційного механізму ротації кадрів за рахунок працевлаштування молоді із високою професійною освітою; відсутність умов для професійної мобільності безробітних, що скорочує їх працевлаштування та підвищує напругу на регіональному ринку праці; низький ступінь розвитку інституту соціального партнерства, які б реально відстоювали трудові інтереси громадян.

6. Специфічні ментально-соціальні проблеми: етнічний характер та тінізація регіональної економіки; наявні ознаки неринкових соціально-трудових відносин та недостатньо розвинута конкуренція на ринку праці; відсутність соціального пакету, перспектив професійного та соціального зростання, низька оплата праці та ін.; в структурі безробітних значна частка громадян із вищою освітою.

Від вирішення поставлених завдань буде залежати в майбутньому розвиток та ріст промислового сектору, соціальної сфери та зростання доходів бюджету. Тому необхідна розробка ефективних стратегічних планів, альтернативних варіантів та форм управління регіонами, які повинні орієнтуватись на практичний результат, – це матиме високий соціальний ефект та подолає напругу на ринку праці регіону.

Висновки. Таким чином, для активізації позитивних структурних трансформацій у сфері соціально-трудових відносин, необхідно спрямувати регіональну стратегію на реалізацію наступних завдань: створення умов для розвитку власного бізнесу; комплексний моніторинг професійних потреб галузей народного господарства та роботодавців на рівні країни та регіонів, який дасть змогу визначити їх проблеми та зацікавлення щодо потреби в трудових ресурсах, якісних та кількісних характеристик підготовки робочої сили; ефективне регулювання міграційних переміщень в регіоні та за межі праценадлишкових регіонів, стимулювання розвитку трудової мобільності; удосконалення інфраструктури ринку праці, особливо за рахунок створення агентств та професійних асоціацій із працевлаштування; формування сприятливого інвестиційного клімату, створення позитивного іміджу регіону, скорочення бюрократичних бар'єрів.

Література

Терон І. В. (2011). Інноваційний напрям модернізації соціально-трудових відносин в Україні. *Національне господарство України: теорія та практика управління: [Зб. наук. пр.]* / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІеПСР НАН України, 272 с., С. 204–210.

Eisenstadt S. N. (2000). Multiple Modernities *Daedalus*. Winter, Vol. 29 (1)., P. 3–29.

Петрова І. Л. (2012). *Управління змінами в умовах інноваційного розвитку:* Колективна монографія. К.: Університет економіки та права «КРОК», 268 с.

Побережников И. В. (2002). Модернизация: теоретико-методологические подходы. *Экономическая история. Обозрение.* М., Вып. 8., С. 146–168.

Лібанова Е. М. (2012). Соціальні проблеми модернізації української економіки: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ. *Демографія та соціальна економіка*., № 1 (17)., С. 5–22.

Терон І. В. (2013). Модернізація соціально-трудових відносин: сценарії, пріоритети, ефекти. *Економічний часопис-XXI*., № 7–8 (1)., С. 97–100.

Семикіна М. В. (2010). Гармонізація соціально-трудових відносин: методологія оцінки впливових чинників. *Збірник наукових праць Кіровоградського національ-*

ного технічного університету: економічні науки. Вип. 18 (част. 1). Кіровоград: КНТУ, С. 106–114.

References

1. Teron I. V. (2011). Innovatsiynyy napryam modernizatsiyi sotsialno-trudovykh vidnosyn v Ukrayini. Natsionalne hospodarstvo Ukrayiny: teoriya ta praktyka upravlinnya: [Zb. nauk. pr.] / Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrayiny». – K.: DU IePSR NAN Ukrayiny, 272 s., S. 204–210.

2. Eisenstadt S. N. (2000). Multiple Modernities Daedalus. Winter, Vol. 29 (1)., P. 3–29.

3. Petrova I. L. (2012). Upravlinnya zminamy v umovakh innovatsiynoho rozvytku: Kolektyvna monohrafiya. K.: Universytet ekonomiky ta prava «KROK», 268 s.

4. Poberezhnykov Y. V. (2002). Modernyzatsyya: teoretyko-metodolohycheskye podkhody. Ékonomycheskaya ystoryya. Obozrenye. M., Vyp. 8., S. 146–168.

5. Libanova E. M. (2012). Sotsialni problemy modernizatsiyi ukrayinskoyi ekonomiky: In-t demohrafiyi ta sotsialnykh doslidzhen NANU. Demohrafiya ta sotsialna ekonomika., № 1 (17)., S. 5–22.

6. Teron I. V. (2013). Modernizatsiya sotsialno-trudovykh vidnosyn: stsenariyi, priorytety, efekty. Ekonomichnyy chasopys-KHKHI., № 7–8 (1)., S. 97–100.

7. Semykina M. V. (2010). Harmonizatsiya sotsialno-trudovykh vidnosyn: metodolohiya otsinky vplyvovykh chynnykiv. Zbirnyk naukovykh prats Kirovohrads koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu: ekonomichni nauky. Vyp. 18 (chast. 1). Kirovohrad: KNTU, S. 106–114.

Розділ 4. МЕНЕДЖМЕНТ. МАРКЕТИНГ. ФІНАНСИ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

УДК: 336.027

Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванюк Т. Л., Жовнір А. В., Банашкевич Т. П.

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті досліджено особливості формування фінансових результатів на підприємствах, що надають послуги. Проаналізовано підходи до класифікації доходів і витрат. Визначено як саме впливають складові облікової політики на формування фінансових результатів. Описано методику обліку доходів і витрат, а також фінансових результатів підприємств, що надають послуги.

Ключові слова: *фінансові результати, облікова політика, доходи, витрати, прибуток, збиток, прибутковість, чистий прибуток.*

Balaniuk I. F., Shelenko D. I., Ivanyuk T. L., Zhovnir A. V., Banashkevich T. P.

FORMATION OF ACCOUNTING OF FINANCIAL RESULTS IN ENTERPRISES

In the article the peculiarities of formation of financial results at the enterprises providing services are investigated. Approaches to the classification of income and expenses are analyzed. It is determined how the components of accounting policies affect the formation of financial results. The methodology of accounting for income and expenses, as well as the financial results of the service providers are described.

Key words: *financial results, accounting policy, income, expenses, profit, loss, profitability, net profit.*

Вступ. В умовах ринкової економіки підприємствам надані значні права і можливості у реалізації своїх економічних інтересів, організації виробництва, збуту продукції. Для кожного підприємства фінансові результати відіграють важливу роль та займають домінуючу позицію у здійсненні його діяльності. Адже основною метою будь-якого суб'єкта господарювання є отримання максимального прибутку, при мінімальних витратах. Тому слід ретельно та більш якісно підходити до формування складових прибутку – доходів та витрат. Потрібно досліджувати, які основні фактори впливають на формування фінансових результатів, виявляти резерви покращення фінансового стану суб'єкта господарювання, слідкувати за тенденціями і динамікою зміни цих результатів.

Постановка завдання. Одним із основних завдань даної статті є поглиблене вивчення обліку фінансових результатів на підприємствах, що надають послуги. Дослідити організацію обліку доходів, витрат та фінансових результатів та розкрити методичні підходи формування фінансових результатів діяльності підприємств, що надають послуги.

Дослідження особливостей обліку фінансових результатів були представлені у працях вчених-економістів, таких як: Бутинець Ф. Ф., Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Мочерний А. Д., Опаріна В. М. та ін. В даних працях було сформульовано термінологічний апарат фінансових результатів. Також теоретично обґрунтовано та практично розкрито особливості обліку фінансових результатів. Оскільки основна мета підприємства – це отримання максимального прибутку при мінімальних витратах, то потрібно більш ретельніше підійти до вивчення даного питання.

Результати. Діяльність кожного господарюючого суб'єкта є предметом уваги широкого кола учасників ринкових відносин, які зацікавлені у позитивних результатах його функціонування. Успішна діяльність кожного з них полягає у підвищенні рівня економічної ефективності виробництва продукції та надання якісних послуг.

Облік фінансових результатів на підприємстві є однією з важливих ділянок для роботи бухгалтера. Тому що повинна бути правильно сформована інформація щодо доходів і витрат підприємства, оскільки вони формують кінцевий результат діяльності підприємства, та згодом передбачає перерахування у державний бюджет України податків і зборів.

Фінансовий результат – це якісний показник діяльності суб'єкта господарювання, що розраховується як різниця між доходами і витратами та призводить до збільшення або зменшення власного капіталу.

Визначення фінансових результатів здійснюється шляхом систематичним закриттям усіх дохідних і витратних рахунків в рамках здійснених господарських операцій підприємства на рахунок 79 "Фінансові результати". На дебет даного рахунку закривають рахунки пов'язані з обліком витрат, а на кредит – доходів.

Для обліку доходів, що виникають під час діяльності ремонтно-сервісного підприємства, використовують такі рахунки: 70 "Дохід від реалізації"; 71 "Інший операційний дохід"; 74 "Інші доходи".

Для обліку витрат на підприємстві використовують наступні рахунки 9 класу: 90 "Собівартість реалізації"; 92 "Адміністративні витрати"; 93 "Витрати на збут"; 94 "Інші витрати операційної діяльності"; 98 "Податок на прибуток"; 97 "Інші витрати".

Здебільшого на підприємствах облік організований таким чином, що господарські операції, що відображаються на рахунку 79 "Фінансові результати" містять у собі своєчасну, доступну і точну інформацію (рис. 1).

Застосування субрахунків дозволить чітко розмежувати та справедливо визначити фінансові результати товариства від його господарської діяльності, які згодом перейдуть і систематизуються у показники фінансової звітності, що, в кінцевому результаті, дозволить визначити дані про чистий прибуток або збиток суб'єкта господарювання.

Кінцевим результатом будь-якої діяльності мусить бути поступове зіставлення доходів і витрат, які отримало або понесло підприємство внаслідок своєї господарської діяльності, що призводить до отримання фінансового результату або прибутку, або збитку. На практиці і існує два види прибутку (збитку):

1. Обліковий або бухгалтерський (розраховується як різниця між сукупним доходом і сукупними витратами, які виникають внасліd

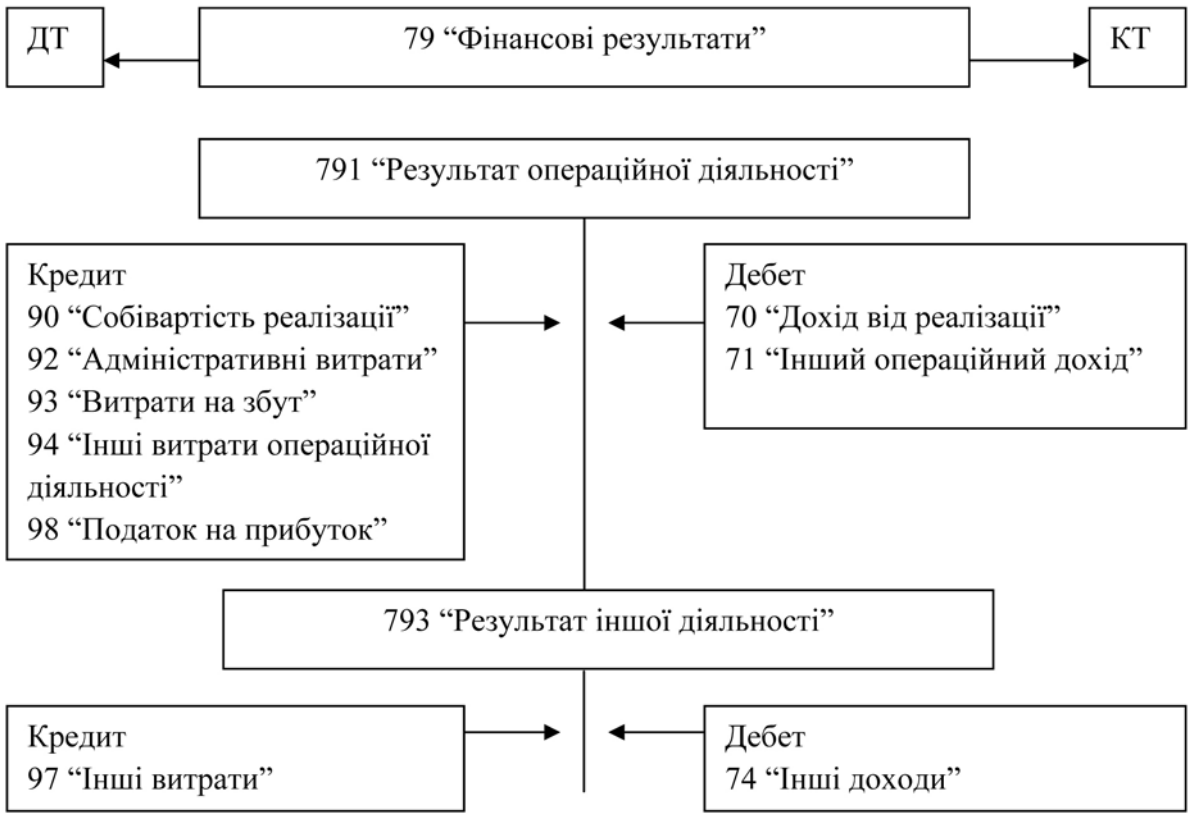

Рис. 1. Схема організації обліку фінансових результатів

док здійснення господарської діяльності підприємством за усіма видами, відображається у формі №2 “Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)”);

2. Податковий або оподаткований (даний вид прибутку розраховується в податковому обліку і визначається у Декларації з податку на прибуток).

Прибутковість підприємства є одним із основних рушійних важелі, що спонукає підприємців вести господарську діяльність. Цей показник забезпечує фінансову безпеку суб’єкта господарювання [1, с. 46]. Свій прибуток підприємство може використовувати по різному: збільшити величину власного капіталу, створити резервний фонд на випадок непередбачуваних обставин, або сформувати його достатній розмір, збільшити об’єми виробництва чи здійснити страхування внаслідок різних надзвичайних подій, так званих ризиків.

Щодо чистого прибутку, то він утворюється в бухгалтерському обліку послідовно на протязі року, де підприємство здійснює фінансово-господарську діяльність. Основну частку в прибутку становить прибуток, що отримується від реалізації готової продукції, робіт та послуг, що розраховується шляхом відніманням від виручки від реалізації витрат на виробництва та витрат на збут. Також на підприємстві можуть виникати доходи та витрати, які можуть бути не пов’язані з основною діяльністю підприємства, тобто не мають зв’язку реалізацією, але все ж впливають на прибуток (збиток): збільшують або зменшують його величину – це інші результати отримані підприємством внаслідок фінансової або інвестиційної діяльності.

Фінансовий результат від усіх видів діяльності повинен включати в себе: чистий дохід від реалізації продукції (робіт, послуг); фінансовий результат від операційної діяльності; фінансовий результат до оподаткування; чистий фінансовий результат.

Щоб даний показник був визначений вірно, необхідно дотримуватися бухгалтерських принципів щодо нарахування доходів і витрат, а саме: відповідальності, періодичності та нарахування.

Для того, щоб облік фінансових результатів на підприємстві був ефективно організований, то необхідно, щоб всі потрібні положення та складові було якісно сформовані в обліковій політиці. Наказ про облікову політику – це документ підприємства, що є внутрішнім, який має повністю відображати всі особливості організації та ведення обліку як в розділі формування фінансових результатів, так і в цілому по всіх аспектах.

Суб’єкт господарювання під час того, коли затверджує конкретну облікову політику на поточний рік, одночасно забезпечує оптимальну організацію бухгалтерського обліку згідно до показників фінансової звітності, зменшує трудомісткість і тривалість складання фінансової звітності, забезпечує використання методів для облікових робіт з метою одержання запланованих результатів економічної діяльності. Наказ повинен складати чіткий алгоритм щодо формування фінансових результатів діяльності. Наказ про облікову політику повинен містити дані про доходи і витрати, тому чітко має бути вказані об’єкти обліку. Саме тому в обліковій політиці слід виділити наступні пункти: який метод буде використовуватися для обліку витрат на виробництво; визначити порядок розподілу та обліку загальновиробничих витрат; які методи будуть використовуватися для оцінки використаних робіт, щоб здійснити розрахунки із замовниками за готовий об’єкт; який метод буде застосовуватися для розподілу витрат на виробництво реалізованої продукції; визначити склад і порядок списання на виробництво витрат майбутніх періодів.

Облікова політика може радикально вплинути на формування фінансових результатів, адже залежно від вибору методу в наказі (методу вибуття запасів, методу амортизації, методу нарахування резерву сумнівних боргів та ін.) змінюється і фінансовий стан.

На сьогодні в Україні ринкові умови вимагають точної інформації про усі бізнес процеси, що відбуваються із суб’єктом господарювання, а саме, про результати діяльності і які чинники впливають на їх формування. Основним постає питання щодо ефективності та корисності облікової інформації про фінансові результати будь-якого підприємства різної організаційної структури. Особливо ці питання важливі, оскільки йде порівняння національних стандартів із міжнародними та відбувається плавних перехід від одних до інших.

Такі реформи в обліку відбуваються через зміни у структурі формування інформації про доходи, витрати підприємства, і врешті-решт про фінансові результати діяльності. Найвідповідальніший аспект в обліку – це отримання достовірних фінансових результатів. Загальний підсумок порівняння доходів і витрат, що

визнаються – це загальна формула отримання фінансових результатів, тому, щоб показник був достовірний і мав інформаційну силу для користувачів потрібно правильно визначити об'єкти обліку.

В системі управління будь-якого підприємства фінансові результати займають основне центральне місце, адже будь-яка господарська діяльність при створені має на меті отримувати фінансовий результат – прибуток. Проте сама категорія "фінансові результати" є досить складною при їх формуванні, розподілі та визначені [2, с. 168]. Для того, щоб в кінці звітного періоду був правильно і своєчасно визначений результат діяльності підприємства, необхідно, щоб із самих низів до керівництва прямувала оперативно точна, неспотворена інформація та головне, щоб це все відбувалося вчасно.

Методологічні підходи щодо визначення, визнання та формування у обліку фінансових результатів зазначені у Законі України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [3], національному положенні (стандарту) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [4], положенні (стандарту) бухгалтерського обліку П(С)БО 15 "Дохід" [5] й 16 "Витрати" [6]. Норми, що вказані у цих Положеннях застосовуються підприємствами й іншими юридичними особами, окрім бюджетних установ, усіх форм власності.

Для того, щоб усі отримані доходи підприємством та понесені витрати були достовірно визначені і своєчасно виявлені, на підприємстві засновано оптимальну методику внутрішнього контролю за фінансовими результатами (табл. 1).

Контроль за методикою формування фінансових результатів є важливою ланкою у діяльності підприємства. Тому, виявлення помилок усунення їх у майбутньому призведе до збільшення прибутку у наступних періодах.

На підприємствах, що надають послуги облік витрат від усіх видів діяльності оформляється та відображається в обліку шляхом оформлення первинних документів і складання бухгалтерських проводок. Витрати, що виникають у підприємства внаслідок здійснення його операційної та іншої діяльності обліковуються і узагальнюються на рахунках класу 9 "Витрати діяльності". Рахунки класу 9 є активними, транзитними. За дебетом відображаються витрати визнані від різних видів діяльності, а за кредитом – їх списання на фінансовий результат. Сальдо за рахунком даного класу

Таблиця 1

Методика формування контролю за фінансовими результатами на підприємствах, що надають послуги

Напрямок у контролі	Зміст
Рахунки в обліку, що підлягають перевірці	Для раціонального визначення та резонностіобліку доходів до перевірки підпадаютьобороти по кредиті рахунку 70 "Дохід від реалізації" з відповідним кореспондуючим рахунком. При такій самій перевірці обліку витрат контролю підлягають обороти по дебету рахунку 90 "Собівартість реалізації" з кореспондуючим рахунком.
Документальна перевірка	Перевірка наявностіправильно оформлених договорів, наприклад,таких первинних документів як рахунок-фактура, податкова накладна, видаткова накладна, товарнотранспортна накладна тощо.
Дотриманість умов облікової політики	1. Перевірка за дотриманням вибраних методів оцінки сировини та матеріалів для того, щоб визначити розмір матеріальних витрат. 2. Перевірка умов визнання та критерії оцінки доходу від надання послуг та критерії понесених витрат на дату складання балансу. 3. Перевірка за додержанням порядку списання доходів і витрат на фінансовий результат. 4. Порядок розподілу прибутку (збитку) у звітному пріоді.
Визначення фінансового результату	Даний контроль полягає у правильності розрахунку фінансового результату: врахування усіх отриманих доходів та понесених витрат під час господарського діяльності, та нарахування податку на прибуток.

відсутнє, оскільки в кінці звітного періоду вони списується і закриваються на фінансовий результат. Типовий облік витрат у підприємствах, що надає послуги наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Типова кореспонденція рахунків обліку витрат

№	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	Списано собівартість наданих послуг	903 “Собівартість реалізованих робіт і послуг”	23 “Виробництво”
2	Нараховано заробітну плату адмін. Апарату	92 “Адміністративні витрати”	661 “Розрахунки за заробітною платою”
3	Відображено суму нарахувань на заробітну плату адмін. апарату	92 “Адміністративні витрати”	651 “За розрахунками із загальнообов’язкового державного соціального страхування”
4	Оплата за комунальні послуги адмін. Апарата	92 “Адміністративні витрати”	685 “Розрахунки з іншими кредиторами”
5	Нарахування амортизації будівлі адмін. Призначення	92 “Адміністративні витрати”	131 “Знос основних засобів”
6	Нарахування амортизації автомобі- лю пов’язаному зі збутом послуг	93 “Витрати на збут”	131 “Знос основних засобів”
7	Відображено витрати на рекламу	93 “Витрати на збут”	685 “Розрахунки з іншими кредиторами”
8	Нараховано заробітну плату працівнику збуту	93 “Витрати на збут”	661 “Розрахунки за заробітною платою”
9	Відображено суму нарахувань на заробітну плату працівника збуту	93 “Витрати на збут”	651 “За розрахунками із загальнообов’язкового державного соціального страхування”
10	Створено резерв сумнівних боргів	94 “Інші витрати операційної діяльності”	38 “Резерв сумнівних боргів”
11	Списано обладнання, незадіяне в основній діяльності	97 “Інші витрати”	104 “Машини та обладнання ”
12	Нараховано податок на прибуток	98 “Податок на прибуток”	641 “Розрахунки за податками”

Згідно П(С)БО 15, до кожної здійсненої операції застосовують окремо критерії доходу. Проте дані умови деколи необхідно застосовувати і до окремих частинок однієї операції або ж до кількох операцій в цілому. Доходом не будуть визнаватися грошові надходження від осіб, що сплатили податок на додану вартість, акцизний податок й інші податки та платежі, що є обов’язковими та повинні бути перераховані до бюджету України та інших фондів; грошові суми, що надходять за договорами (комісії, агентськими); аванс, що надходить для здійснення оплати за продукцію (роботи, товари, послуги); завдаток, який отримує підприємство, під заставу, або задля погашення позики; грошові суми, що є власністю інших осіб; надходження, що отримуються від розміщення цінних паперів (первинного). Проте якщо основні умови, допомагають визнати дохід підприємству зазначені у П(С)БО 15, то в

інших стандартах можна отримати детальну конкретизацію даних умов.

На підприємствах, що надають послуги облік доходів від усіх видів діяльності оформляється та відображається в обліку шляхом оформлення первинних документів і складання бухгалтерських проводок. Доходи, що виникають від різних видів діяльності підприємства відображаються у класі 7 "Доходи і результати". Дані рахунки є пасивними, за кредитом відображаються формування доходів впродовж звітного періоду, а за дебетом їх списання на фінансовий результат. Рахунки доходів повністю закриваються в кінці періоду і тому залишків вони не мають. Приклад обліку доходів у підприємствах, що надають послуги наведено в табл. 3.

Класифікація доходу згідно положення 15 "Дохід" здійснюється наступним чином: дохід (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг); інший операційний дохід; дохід від участі в капіталі; інші фінансові доходи; інші доходи.

Показник чистого прибутку з звіті про фінансовий результат визначається наростаючим підсумком: валовий прибуток (збиток); фінансовий результат від операційної діяльності; фінансовий результат до оподаткування; чистий фінансовий результат (тобто фінансовий результат діяльності підприємства за весь період).

Фінансовий результат підприємства формується окремо по кожному виду діяльності. Для узагальнення інформації по фінансових результатах в обліку використовують рахунок 79 "Фінансові результати". За дебетом даного рахунку відображають порядок закриття рахунків для обліку доходів, а за кредитом – рахунки для обліку витрат. Сальдо списується на рахунок 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)".

Типові кореспонденції з обліку фінансових результатів зображено у таблиці 4.

Тому, можна зробити висновок, що методичні підходи в обліку доходів та витрат підприємства мають забезпечувати наступне: якомога достовірну та точну інформацію про доходи, витрати суб'єкта господарювання; правильну і ефективну класифікацію доходів та витрат на підприємстві, в залежності від господарських потреб; своєчасний та достовірний облік витрат, доходів та вірне визначення фінансових результатів діяльності підприємства.

Висновки. В результаті проведених досліджень, щодо теоретичних основ та методичних засад обліку фінансових результатів підприємства, що надають послуги можна викласти в наступному: фінансовий результат суб'єкта господарювання – це співставлення доходів і витрат, для якісної характеристики діяльності підприємства, що, в свою чергу, відображатиме зміни у власному капіталі відповідно якщо це прибуток, то збільшення власного капіталу, а якщо збиток, то його зменшення. Основна мета діяльності будь-якого суб'єкта господарювання – це отримання прибутку. Для того, щоб вказана мета була досягнена необхідно правильно налаштувати усі процеси, що відбуваються на підприємстві. Для раціонального управління підприємством широкому колу користувачів інформації повинні надаватися точні, повні, своєчасні й достовірні дані. Тому під

Таблиця 3

Типова кореспонденція рахунків обліку доходів

№	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	Визнано дохід від реалізації послуг покупцям і замовникам	361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями"	703 "Дохід від реалізації робіт і послуг"
2	Відображена сума податкового зобов'язання	703 "Дохід від реалізації робіт і послуг"	641 "Розрахунки за податками"
3	Відображено заборгованість винної особи перед підприємством	375 "Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків"	719 "Інші доходи від операційної діяльності"
4	Визнано дохід в сумі витрат здійснених за рахунок коштів цільового фінансування	69 "Доходи майбутніх періодів"	745 "Дохід від безоплатно одержаних активів"

Таблиця 4

Типова кореспонденція рахунків обліку фінансових результатів

№	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	Списано на фінансовий результат собівартість реалізації наданих послуг	79 “Фінансові результати”	903 “Собівартість реалізованих робіт і послуг”
2	Списано на фінансовий результат адміністративні витрати	79 “Фінансові результати”	92 “Адміністративні витрати”
3	Списано на фінансовий результат витрати збутової діяльності	79 “Фінансові результати”	93 “Витрати на збут”
4	Списано на фінансовий результат інші витрати операційної діяльності	79 “Фінансові результати”	94 “Інші витрати операційної діяльності”
5	Списано на фінансовий результат інші витрати	79 “Фінансові результати”	97 “Інші витрати”
6	Списано на фінансовий результат витрати з податку на прибуток	79 “Фінансові результати”	98 “Податок на прибуток”
7	Списано на фінансовий результат дохід від реалізації наданих послуг	703 “Дохід від реалізації робіт і послуг”	79 “Фінансові результати”
8	Списано на фінансовий результат інший операційний дохід	719 “Інші доходи від операційної діяльності”	79 “Фінансові результати”
9	Списано на фінансовий результат інші доходи	745 “Дохід від безоплатно одержа- них активів”	79 “Фінансові результати”
10	Визначено фінансовий результат: – прибуток	79 “Фінансові результати”	441 “Прибуток нерозподілений”
	– збиток	442 “Непокриті збитки”	79 “Фінансові результати”

час дослідження питання щодо організації обліку фінансових результатів на підприємствах, що надають послуги визначено, що головними завданнями діяльності є достовірне визнання оцінки фінансових результатів, своєчасне та повне відображення в регістрах бухгалтерського обліку, і в кінці точне визначення фінансового результату.

Раціональна організація бухгалтерського обліку щодо доходів, витрат та фінансових результатів дасть можливість своєчасно надавати потрібну інформацію користувачам. Основні вхідні та вихідні дані про доходи, витрати та фінансові результати акумулюються на рахунках бухгалтерського обліку та відображаються у звіті про фінансові результати за звітний період. Формування та визнання методологічних засад в бухгалтерського обліку про фінансові результати визначені в НП(С)БО) 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, П(С)БО 15 “Дохід” й 16 “Витрати”. Зазначено, що методичні засади мають забезпечити вищу ступінь об’єктивності наданої та отриманої інформації про доходи і витрати підприємства та раціоналізувати класифікацію доходів і витрат, так щоб це відповідало економічній сутності здійснених операцій.

Література

1. Станівчук Г. В. Організація обліку фінансових результатів діяльності підприємства. Збірник Вінницького національного аграрного університету, 2015. С. 45–48.

2. Лагодієнко Н. В. Облік і контроль фінансових результатів на підприємствах. Бізнес-навігатор, 2014, № 1(33). С. 167–172.

3. Закон України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/996-14

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” затверджено наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 із змінами і доповненнями. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/z0336–13

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 15 "Дохід" затверджено наказом Міністерства фінансів України № 290 від 29.11.1999 р. із змінами і доповненнями. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0860–99

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 16 "Витрати", затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 // Сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/ laws/show/z0027–00

References

1. Stanivchuk H. V. (2015), "Organization of the surveyed results of the enterprise", Zbirnyk Vinnytskoho ahrarnoho universytetu, pp. 45-48.

2. Lahodienko N. V. (2014), "Acounting and control of financial results at enterprises", Biznes-navihator, no. 1 (33), pp. 167-172.

3. Law of Ukraine "On accountaing and financial reporting in Ukraine" of 16.07.1999, No. 996-XIV. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/996-14

4. National accounting standard "General requirements of other financial statements" of 07.02.2013, No. 1. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/z0336–13

5. Accounting standar "Revenue" of 29.11.1999, No. 290. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0860–99

6. Accounting standar "Costs" of 31.12.1999, No 318. Available at: http://zakon1.rada.gov.ua/ laws/show/z0027–00

УДК 336.1:352

Білий М. М., Кропельницька С. О., Сав'юк Т. Ю.

БЮДЖЕТНИЙ КОНТРОЛЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено особливості формування, використання та прогнозування фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні протягом останніх років. Розкрито сутність та значення системи фінансового (бюджетного) контролю за виконанням бюджетів місцевого самоврядування як складової системи бюджетних відносин та удосконалення процесу формування бюджетів місцевого самоврядування.

Проведено порівняльний аналіз складу та структури фінансового забезпечення місцевих бюджетів в Україні, а також виявлено основні причини невиконання місцевих бюджетів через призму контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Ключові слова: *фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування, доходи і видатки місцевих бюджетів, фінансовий контроль, контроль за виконанням бюджетів.*

Bilyi M .M., Kropelnytska S. O., Savjuk T. Y.

BUDGETARY CONTROL OF EFFICIENCY OF USE OF FINANCIAL RESOURCES OF LOCAL GOVERNMENTS IN UKRAINE

The article explores the peculiarities of formation, use and forecasting of financial resources of local budgets in Ukraine in recent years. The essence and importance of the system of financial (budgetary) control over the implementation of local budgets of local self-government as an integral part of the system of budgetary relations and improvement of the process of formation of budgets of local self-government are revealed.

A comparative analysis of the composition and structure of the financial support of the local budgets in Ukraine is conducted, as well as the main reasons for non-implementation of local budgets through the prism of monitoring compliance with budget legislation.

Key words: *financial support of local self-government intergovernmental relations. revenues and expenditures of local budgets, financial control, control over budget execution.*

Вступ. В умовах реформування економіки України особливої актуальності набувають питання децентралізації органів місцевого самоврядування, для якісного фінансового забезпечення яких важливе значення має контроль за формуванням та використанням їхніх фінансових ресурсів.

Врегулювання механізму бюджетного контролю ресурсів місцевих бюджетів повинно передбачити пошук нових джерел збільшен-

ня надходжень. Адже негативна тенденція, щодо збільшення питомої ваги трансфертів у доходах місцевих бюджетів засвідчує недостатність обсягу фінансових ресурсів місцевих бюджетів, що призводить до проблем фінансування соціально-економічного розвитку певних територій. В Україні значна частина фінансових ресурсів місцевих бюджетів надходить з державного бюджету, тоді як для забезпечення фінансової незалежності основним джерелом надходжень мають бути податки і збори. Одним із напрямків вирішення цього питання є пошук додаткових джерел наповнення фінансовими ресурсами місцевих бюджетів та мінімізація впливу негативних факторів на цей процес. Серед таких факторів слід виділити: недосконаліть вітчизняного законодавства, тінізація реального фонду заробітної плати працівників, високий податковий тиск на бізнес-одиниці. Відповідно виникає потреба розгляду даного питання через призму контролю процесів формування фінансових ресурсів шляхом легалізації оплати праці, яка буде обумовлена не тільки соціальними стандартами, але й потребами бізнесу. Це вимагає удосконалення методики та організації контролю фінансових ресурсів, що сприятиме їх надходженню й раціональному використанню [1].

Питання бюджетного контролю займає важливе місце у наукових дослідженнях учених-економістів зарубіжної та вітчизняної науки. Так, теоретичні та практичні аспекти організації та методології бюджетного контролю досліджувалися в працях таких науковців, як М. І. Баканова, М. Беккера, В. Бжезін, Л. А. Бернетайн, В. В. Бурцева, О. Д. Василик, Н. Г. Виговська, І. В. Грицюк, Л. В. Гуцаленко, М. Я. Дем'яненко, І. К. Дрозд, Є. В. Калюга, О. П. Кириленко, С. О. Коваленко, В. І. Кравченко, Ю. І. Осадчий, В. М. Мельник, К. В. Павлюк, О. М. Петрук, П. Т. Саблук, В. О. Шевчук та іншими науковцями.

Враховуючи результати проведених раніше досліджень щодо контролю формування і використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів, слід зауважити, що невирішеною залишається низка питань, пов'язаних із необхідністю дослідження ролі контролю фінансових ресурсів місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів в умовах адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз стану фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та контроль за дотриманням бюджетного законодавства в процесі виконання місцевих бюджетів.

Результати. Значення контролю фінансових ресурсів місцевих бюджетів обумовлюється тим, що інформація спрямовується на здійснення безпосереднього впливу на формування фінансових ресурсів з метою задоволення соціально-економічних потреб населення, забезпечення належного стану та якості надання державних послуг. Зокрема, видатки місцевих бюджетів найбільшою мірою віддзеркалюють роль та значення контролю у функціонуванні економіки регіону, утриманні об'єктів соціально-культурного призначення, проведенні інвестиційної політики, здійсненні соціального захисту населення, охороні навколишнього природного середовища.

Провідне місце в системі регулювання економіки держави, створення сприятливого фінансового середовища для швидкого розвитку ринкових відносин, забезпечення макроекономічної рівноваги в економіці належить бюджету. Він є невід'ємною частиною ринкових відносин і одночасно важливим інструментом реалізації державної політики [2].

Місцеві бюджети є основним каналом доведення до населення кінцевих результатів суспільного виробництва, що спрямовуються на суспільне споживання. Через місцеві бюджети суспільні фонди споживання розподіляються в територіальному і соціальному розрізах. Разом з іншими ланками бюджетної системи місцеві бюджети є одним з головних інструментів реалізації на практиці програми економічного і соціального розвитку як регіонів, так і країни загалом [3].

Аналіз формування, використання та прогнозування фінансових ресурсів місцевих бюджетів проведено за даними державної казначейської служби України (далі – ДКСУ) до загального та спеціального фондів місцевих бюджетів України. Відповідно до даних ДКСУ надходження доходів місцевих бюджетів України (з урахуванням міжбюджетних трансфертів), у 2018 р. надійшло 562,42 млрд. грн., що на 142,7 %, або на 330,72 млрд. грн., більше за відповідний показник 2014 року. Виконання дохідної частини місцевих бюджетів України характеризують дані, наведені у табл. 1.

Так, у період 2014-2018 рр. фактичні показники доходів місцевих бюджетів характеризувалися тенденцією до зростання з 231,7 млрд. грн. до 562,42 млрд. грн. або на 330,72 млрд. грн. При цьому рівень виконання планових по-

казників у 2014 р. вказує на недовиконання в межах 4-5 %, а у 2015-2017 рр. відмічено перевиконання планових завдань за доходами на 6-7 %.

У складі доходів місцевих бюджетів найбільшу частку займають офіційні трансферти. Питома вага офіційних трансфертів у складі доходів місцевих бюджетів за аналізований період знаходиться в межах 53,36% (2016 р.) – 59,08% (2015 р.). Абсолютні фактичні показники офіційних трансфертів у період 2014-2018 рр. зросли з 130,6 млрд. грн. до 298,94 млрд. грн. або на 168,34 млрд. грн.

Співставляючи фактичні і планові показники офіційних трансфертів, слід відмітити, що для них характерне незначне недовиконання, яке у динаміці років скорочується. Так, якщо у 2014 р. рівень виконання місцевих бюджетів за офіційними трансфертами складав 94,9%, то у 2015 р. – 98,49%, у 2016 р. – 99,4%, у 2017 р. – 97,63 %, а у 2018 р. – 98,12 %.

Недовиконання планових показників офіційних трансфертів, насамперед, пов'язано із частковим недовиконанням програм із соціального захисту населення, зокрема щодо надання допомоги сім'ям з дітьми і субсидій населенню у зв'язку із проведенням верифікації громадян, а саме – тимчасово переміщених осіб. Зауважимо, що хоча в Україні з 2015 р. активно здійснювалася децентралізація фінансових ресурсів, обсяг офіційних трансфертів у розмірі більше 59% насторожує, адже вказує на зворотну дію у порівнянні з 2014 р., коли ці показники становили 56,36%. Така висока залежність місцевих бюджетів від коштів, наданих у вигляді трансфертних платежів, вказує на значні обсяги бюджетного дефіциту місцевих бюджетів та недостатність власних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Як свідчить аналіз структури доходів місцевих бюджетів за 2014–2018 рр. (табл. 2), питома вага податкових надходжень коливається від 33,4% у 2004 році до 40,1% у 2016 році. Проте найбільшу частку доходів місцевих бюджетів становили офіційні трансферти від 53,4% – у 2016 році, до 59,4% у 2014 р. Неподаткові надходження займали третє місце у структурі доходів місцевих бюджетів. У 2014 р. питома вага цієї групи доходів становила 5,6%. у 2015 р. вона зросла до 6,8%. У 2018 році зменшилася до 3,3%.

Таблиця 1

Надходження доходів до місцевих бюджетів України (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) за 2014–2018 рр.*

Показники		Доходи бюджету, всього, в т. ч.:	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Цільові фонди	Офіційні трансферти
2014 р.	план	243,4	94,58	8,51	2,34	0,42	137,59
	факт	231,7	87,33	12,26	1,13	0,38	130,60
	% вик.	95,2	92,3	144,0	48,2	90,4	94,9
	частка, %	100,0	37,69	5,29	0,48	0,16	56,36
2015 р.	план	275,07	86,67	9,79	1,48	0,36	176,64
	факт	294,46	98,22	20,15	1,63	0,40	173,98
	% вик.	107,0	113,3	205,8	110,1	111,1	98,49
	частка, %	100,0	33,35	6,84	0,55	0,13	59,08
2016 р.	план	342,60	131,85	12,33	1,42	0,42	196,45
	факт	366,14	146,90	21,86	1,40	0,49	195,39
	% вик.	106,8	111,4	177,2	98,5	116,6	99,4
	частка, %	100,0	40,12	5,97	0,38	0,13	53,36
2017 р.	план	498,24	191,89	24,45	2,02	0,57	279,22
	факт	502,09	201,00	25,97	1,87	0,62	272,60
	% вик.	100,77	104,74	106,21	92,57	108,77	97,63
	частка, %	100,0	40,03	5,17	0,37	0,12	54,29
2018 р.	план	564,85	229,91	27,06	2,65	0,55	304,67
	факт	562,42	232,53	28,03	2,14	0,67	298,94
	% вик.	99,57	102,39	103,58	80,75	121,81	98,12
	частка, %	100,0	41,34	4,98	0,38	0,12	53,15

* Складено на основі даних ДКСУ.

Таблиця 2

Структура доходів місцевих бюджетів України за 2014-2018 рр.*

Вид доходів	Рік									
	2014		2015		2016		2017		2018	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Податкові надходження	75,3	34,3	98,2	33,4	146,9	40,1	201,0	40,0	211,3	39,1
Неподаткові надходження	12,3	5,6	20,1	6,8	21,7	5,9	26,0	5,2	18,2	3,3
Доходи від операцій з капіталом	1,5	0,7	2,1	0,7	2,0	0,5	2,5	0,5	2,5	0,5
Офіційні трансферти	130,6	59,4	174,0	59,1	195,4	53,4	272,9	54,3	308,9	57,1
Всього	219,7	100,0	294,4	100,0	366,0	100,0	502,4	100,0	540,9	100,0

* Складено на основі даних ДКСУ

Аналіз податкових надходжень в розрізі податків показує, що податок на доходи фізичних осіб продовжує зберігати позицію найвагомішого за обсягом джерела дохідної частини місцевих бюджетів, частка якого становить 60,3% по Україні (табл. 3).

Таблиця 3

Склад та структура податкових надходжень місцевих бюджетів України за 2014-2018 рр.*

Вид податку	Рік									
	2014		2015		2016		2017		2018	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Податок на доходи фізичних осіб	62,5	83,0	54,9	55,9	79,0	53,8	110,6	55,1	127,7	60,3
Акцизний податок	0,2	0,3	7,7	7,8	11,5	7,8	13,2	6,6	13,3	6,3
Податок на прибуток підприємств	0,3	0,4	4,3	4,4	5,9	4,1	6,5	3,2	6,3	3,0
Місцеві податки і збори	8,1	10,7	27,0	27,5	42,3	28,8	52,6	26,2	54,9	26,0
Плата за користування надрами	1,4	1,9	1,0	1,0	1,1	0,7	1,1	0,5	2,1	1,0
Інше	2,8	3,7	3,3	3,4	7,1	4,8	17,0	8,4	7,1	3,4
Всього	75,3	100,0	98,2	100,0	146,9	100,0	201,0	100,0	211,3	100,0

* Складено на основі даних ДКСУ

Слід зауважити, що доходи місцевих бюджетів в основному є не диверсифікованими, оскільки основну частку податкових доходів місцевих бюджетів становить один вид надходжень – податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Отже, місцеві податки не виконують функції фіскального інструменту органів місцевого самоврядування.

При цьому ключовими є проблеми недостатньої взаємодії ОМС з фінансовими та податковими органами та пов'язаних проблем: зі сплатою податків не за місцем знаходження суб'єктів господарювання, а за місцем реєстрації, що особливо впливає на недоотримання коштів у місцеві бюджети від ПДФО та відсутності у органів місцевого самоврядування інформації про суми нарахованих, сплачених, надмірно сплачених податків і зборів до місцевих бюджетів на відповідних територіях тощо.

Також зазначимо, що Україна займає у рейтингу Світового Економічного Форуму одну з останніх у світі – 137-м позицію з 144-х за впливом оподаткування та мотивацією інвестувати, що розглядається як негативний фактор, який не сприяє економічному зростанню та переходу від сировинної деградації до інноваційної моделі розвитку [6].

Отже, організація контролю за виконанням

місцевих бюджетів – це комплекс дій та заходів, які вживаються органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, фінансовими і контролюючими органами для забезпечення повної та своєчасної мобілізації надходжень до місцевих бюджетів, як у цілому, так і за кожним джерелом зокрема. Як свідчить практика організації контролю виконання місцевих бюджетів в Україні, ефективність дій досягається лише за умови чіткої взаємодії усіх учасників бюджетного процесу – органів державної влади та місцевого самоврядування, фінансових і контролюючих структур, посадовців, депутатів усіх рівнів рад [4].

Контроль бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень місцевих бюджетів реалізується в процесі обслуговування дохідної частини бюджетів органами казначейства на стадіях зарахування, повернення помилково й надмірно зарахованих платежів, розмежування надходжень між рівнями бюджетів, при наданні дотації вирівнювання місцевим бюджетам та перерахуванні міжбюджетних трансфертів.

Щодо здійснюваного органами казначейської служби контролю в процесі казначейського обслуговування місцевих бюджетів за видатками (відповідності кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам розпису бюджету; взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми; платежів узятим бюджетним зобов'язанням та відповідним бюджетним асигнуванням) варто підкреслити, що він базується на великій кількості тісно пов'язаних між собою контрольних процедур.

Виконуючи функцію обслуговування державного й місцевих бюджетів, казначейська служба здійснює попередній і поточний контроль, який, по суті, є запобіжним заходом для бюджетних установ щодо можливих зловживань та порушень при використанні ними бюджетних ресурсів. Саме завдяки ефективному здійсненню даного контролю кількість випадків нецільового використання коштів розпорядниками бюджетних коштів повинна зменшуватися або взагалі бути відсутньою [5].

Так, у 2011 році органи казначейства виявили порушення при взятті та реєстрації фінансових зобов'язань на суму 1201,9 млн. грн.; сума на одне виявлене порушення в середньому становила 0,1 млн. грн. Тоді як у 2012 році дані порушення зменшилися на 231,4 млн. грн. З 2013 по 2014 рік спочатку відбулося зростання порушень при взятті та реєстрації фінансових зобов'язань до 1419,2 млн. грн., а на кінець 2014 року сума даних порушень скоротилася до 1181,7 млн. грн., сума на одне виявлене порушення в середньому коливалася в 0,1 млн. грн. Починаючи з 2015 року відбулось суттєве зростання порушень, а в кінці 2016 року загальна сума становила 3330,7 млн. грн., аналогічно і зросли дані порушення у розрахунку на одне порушення до 0,4 млн. грн. (табл. 4).

Зауважимо, що зростання порушень при взятті та реєстрації фінансових зобов'язань пояснюється недостатньою кваліфікацією головних бухгалтерів бюджетних установ, котрі реєструють фінансові зобов'язання.

Таблиця 4

Динаміка порушень бюджетного законодавства розпорядниками та одержувачами коштів місцевих бюджетів за 2011 – 2016 рр.*

Роки	Порушення при взятті та реєстрації фінансових зобов'язань, к-ть	Сума порушень, млн. грн.	У розрахунку на одне порушення, млн. грн.	Порушення при прийнятті до виконання платіжних доручень, к-сть	Сума порушень, млн. грн.	У розрахунку на одне порушення млн. грн.
2011	9331	1201,9	0,1	2344	47,0	0,02
2012	6170	970,5	0,2	1301	53,7	0,04
2013	8927	1419,2	0,2	909	22,5	0,02
2014	7940	1181,7	0,1	803	24,5	0,03
2015	8084	1552,4	0,2	604	28,6	0,05
2016	9022	3330,7	0,4	662	63,7	0,1

* Розраховано на основі даних ДКСУ

Наступним видом порушення, яке виявляє казначейська служба при виконанні місцевих бюджетів, є порушення при прийнятті та виконанні платіжних доручень. Так у 2011 р. сума таких порушень складала 47,0 млн. грн., у розрахунку на одне порушення – 0,02 млн. грн.; у 2012 р. такі порушення збільшились на 6,7 млн. грн., в розрахунку на одне порушення сума зросла вдвічі і становила 0,04 млн. грн. У 2013 – 2014 роках сума порушень становила в середньому 23,5 млн. грн., в розрахунку на одне порушення – 0,03 млн. грн.

Проте, вже у 2015 році суми порушень при прийнятті та виконанні платіжних доручень збільшились на 4,1 млн. грн. відносно попереднього року, сума в розрахунку на одне порушення також зросла на 0,02 млн. грн. Значна сума даних порушень була виявлена у 2016 році – 63,7 млн. грн., також і відповідна сума зросла Контроль за використанням фінансових ресурсів бюджету як складова державного фінансового контролю забезпечує реалізацію цілей державної фінансової політики, належне виконання функцій держави, поліпшення фінансово-економічних показників, зростання державних доходів і ефективне їх використання. На сьогодні економіка України зазнає значних збитків через низький рівень фінансової, бюджетної та податкової дисципліни.

Висновки. Характеризуючи інституції бюджетного контролю на рівні місцевого самоврядування, встановлено, що сьогоднішня організація бюджетного контролю на рівні місцевого самоврядування незадовільна, що викликано негативним впливом значних суб'єктивних і об'єктивних чинників, а саме: значна роль в діяльності контролюючих органів наступного контролю, що негативно позначається на мобільності бюджетного контролю, своєчасному реагуванні на його результати; неповне виконання органами бюджетного контролю правоохоронної, аналітичної і антикорупційної функції, яка передбачає недостатній рівень його відкритості; відсутність монолітної методологічної бази і технології здійснення бюджетного контролю, а також чіткої схеми відшкодування бюджетних коштів і власності, у результаті яких допущенні бюджетні правопорушення; сконцентрованість уваги інспекторів на виявленні фактів порушення, а не причини їх виникнення.

Література

1. Шевчук А. А., Шевчук Л. П. Аналіз результатів контролю виконання місцевих бюджетів. *Збірник наукових праць Донец. держ. ун-ту управл. Серія: «Економіка».* 2012. Т.13. Вип. 232. С. 419-426.

2. Шевчук А. А. Аналіз впливу на фінансові ресурси місцевих бюджетів зменшення кількості податків. *Вісник Хмельниц. нац. ун-ту, Науковий журнал*. 2013. 4. Т. 1. № 4. С. 251-253.

3. Тимошенко О. В. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в умовах фінансової незалежності територіальних громад. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 72-74.

4. Удачина І. М. Фінансовий контроль за виконанням місцевих бюджетів: теоретичні аспекти. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 1. С. 350-352.

5. Шевчук А. А. Теоретичні аспекти дослідження ролі інструментів контролю щодо формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів. *зб. наук. пр. Київ. націон. ун-т ім. Тараса Шевченка.* 2014. Вип. 118 (Ч. 2). С. 170-173.

6. Україна в міжнародних рейтингах. URL: https://www.sfii.gov.ua/україна-в-міжнародних-рейтингах/ (дата звернення: 01.10.2019).

References

1. Shevchuk AA, Shevchuk LP Analysis of results of control of execution of local budgets. Collection of scientific works Donets'k. state. un-tu managed. Series: Economy. 2012. Vol.13. No. 232. S. 419-426.

2. Shevchuk AA Analysis of the impact of reducing the amount of taxes on the financial resources of local budgets. Bulletin of Khmelnytskyi. nat. Universities, Scientific journal. 2013. 4. T. 1. № 4. S. 251-253.

3. Tymoshenko OV Financial resources of local self-government bodies in the conditions of financial independence of territorial communities. Economy and the state. 2010. № 1. S. 72-74.

4. Udachina IM Financial control over the implementation of local budgets: theoretical aspects. ZhSTU Bulletin. 2011. № 1. S. 350-352.

5. Shevchuk AA Theoretical aspects of the study of the role of control tools in the formation of financial resources of local budgets. Sat. Sciences. Kiev avenue. national. them. Taras Shevchenko. 2014. Vol. 118 (Part 2). Pp. 170-173.

6. Ukraine in international rankings. URL: https://www.sfii.gov.ua/україна-в-міжнародних-рейтингах/ Accessed 01 Oct. 2019.

УДК 659.16

Говера О. І., Рижий І. Б.

ЕФЕКТИВНІСТЬ BTL-КОМУНІКАЦІЙ В РЕКЛАМІ

У статті досліджуються проблеми оцінки ефективності рекламних заходів, спрямованих на стимулювання збуту товарів. Розглядається поділ зон відповідальності в даному процесі між рекламодавцем-замовником та агентством-виконавцем. Аналізуються принципи та умови, за яких можливе коректне і досконале застосування методик визначення ефективності BTL-комунікацій.

Ключові слова: *BTL-комунікації, засоби реклами, лояльність споживача, ефективність, продажі, ATL-реклама, ринки, відділ маркетингу, довготривалий ефект, якість продукції, дизайн, бренд, марка, семплінг, дегустація, супервайзер.*

Govera O. I., Ryzhyji I. B.

THE EFFECTIVENESS OF BTL-COMMUNICATIONS IN ADVERTISING

The article examines the problems of assessing the effectiveness of advertising measures aimed to stimulate the sale of goods. It touches upon the distribution of responsibility areas in the process between the customer-advertiser and the agency-executor. Also it analyzes the principles and conditions for correct application of methods for determining the effectiveness of BTL-communications.

Key words: *BTL-communications, advertising tools, consumer loyalty, efficiency, sales, ATL-advertising, markets, marketing department, long-term effect, product quality, design, brand, brand, sampling, tasting, supervisor.*

Вступ. Останніми роками на вітчизняному ринку спостерігається достатньо виразна тенденція до все більшої диверсифікації засобів реклами, які застосовують українські підприємства. При цьому зростає увага до таких інструментів реклами, які не пов'язані з традиційними медіа, особливо, враховуючи той факт, що рекламний кошторис останніх постійно збільшується. В такій ситуації значну популярність серед підприємців набувають BTL-комунікації як дієвий засіб реклами. Відповідно, проблема визначення ефективності BTL-заходів стає особливо важливою не тільки в теоретичному плані, але й з точки зору практики реклами. Тому існує необхідність більш детального розгляду деяких важливих аспектів цього питання.

Постановка завдання. Серед наукових публікацій останнього часу, присвячених дослідженням в сфері теорії та практики реклами, значна частина стосується застосування BTL-комунікацій. Плідно у цьому напрямі працюють українські вчені, зокрема А.Павленко, Т.Примак, В.Божкова, В.Герасимчук, О. Тєлєстов. Але, безумовно, теоретичний фундамент тут був закладений в роботах таких зарубіжних вчених, як Ф.Котлер, Ф.Джефкінс, А. Дейян, Д. Литл, Г. Картер та інших.

Метою статті є аналіз основних принципів визначення ефективності використання інструментів реклами, не пов'язаних з традиційними медіа. Завдання статті: дослідити відмінності у підходах до оцінки ATL-реклами та BTL-заходів.

Результати. В силу того, що BTL-акції проводяться в торгових точках, результат їх проявляється практично відразу і полягає в тому, що люди йдуть і купують товар. Однак визначити ефективність її проведення досить складно. Щоб обчислити миттєвий ефект заходу, необхідно знати різницю між сплеском продажів під час акції і статистично середнім об'ємом продажів.

Але цілі акції досить рідко є миттєвими (наприклад, збути конкретний обсяг конкретного товару в конкретний період часу). Найчастіше зростання продажів під час акції не окупає її проведення, за винятком, можливо, тих випадків, коли мова йде про дорогі ексклюзивні товари, такі, як автомобілі або ювелірні вироби.

Як правило, BTL-акції проводяться з розрахунку на довготривалий ефект - загальне зростання продажів, зміцнення лояльності споживача і т. п. Але в цьому випадку при оцінці їхньої ефективності виникають великі труднощі. Маркетологами компанії

P&G була розроблена складна система розрахунку «додаткового обсягу» продажів, причому за період оцінки береться рік. Фактично і на Заході дана технологія підрахунків поки не дає потрібної точності. Можливість же її ефективного впровадження на українському ринку і зовсім ставиться практиками під сумнів.

Це пов'язано з тим, що ринок у нас специфічний. І компаній, які знають свою комерційну історію, мають накопичену статистику і чітке уявлення про той самий середній обсяг продажів за минулі роки і готові спланувати ці показники на майбутнє, у нас в країні все-таки не так вже й багато.

Але як методологія вона, безумовно, є перспективною і її варто рекомендувати для застосування. Розглянувши ситуацію під таким кутом, необхідно розділити два принципово нерівнозначних питання:

♦ ефективність BTL як методу просування взагалі, відповідь на який буде різною для різних товарів, ринків і ринкових ситуацій;

♦ оцінка якості роботи BTL-агентства.

З приводу того, чия це зона відповідальності і чия функція-оцінювати ефективність BTL, - існують різні думки. З одного боку, агентство повинно надати компанії-замовнику розрахунок економічної ефективності акції. Але тут ми будемо завжди говорити на рівні теорії. Справа в тому, що для різних товарів, з різною УТП (унікальною торговою пропозицією) і позиціонуванням ефективність акції навіть в одному і тому ж місті, при орієнтуванні на одну і ту ж аудиторію, при застосуванні однієї і тієї ж методики буде неоднаковою. З іншого боку, і для одного і того ж товару однієї і тієї ж компанії, але на різних ринках ефективність акцій також буде різною;

З нашої точки зору, відстеження ефективності - завдання відділу маркетингу замовника. Маркетолог може застосовувати ті інструменти, якими він оперує для оцінки ефективності комплексу маркетингових комунікацій саме свого бренду, свого товару, на своїх ринках. Він може порівнювати їх за часом, разом або безвідносно до інших кампаній з просування товарів. BTL – це один з інструментів, який слід мати у своєму арсеналі маркетологу, і він повинен розуміти, в яких ситуаціях правильно буде його задіяти.

Поділ зон відповідальності, таким чином, безсумнівно, полегшує взаємодію маркетологів компанії з агентством. Головне питання в такому випадку зводиться до того, як замовник поставить завдання виконавцю. Тут виникають труднощі іншого роду, пов'язані з тим, що критерії вимірювання BTL відрізняються від тих, що прийняті в медійній рекламі.

Якщо при плануванні ATL-реклами є прийняті кількісні коефіцієнти, то для BTL використовується більше якісних критеріїв

– місце контакту, його унікальність, цінність. Вимірювання якісних параметрів завжди пов'язане зі значними труднощами, і такий підхід викликає справедливі запитання практиків.

Ми спробуємо поглянути на проблему з іншого боку: навіщо замовнику взагалі потрібна оцінка ефективності?

Імовірно, основними причинами є такі:

1) порівняти за ефективністю вкладення в BTL-заходи з іншими складовими маркетингу (традиційна реклама, PR, дизайн, зміна якості продукції, навчання співробітників і т. д.);

2) визначити ефективність вкладених в рекламу грошей.

Замовник вкладає гроші і хоче отримати певний ефект. Можливо, що це збільшення обороту і (або) прибутку, але мета може змінюватися в залежності від поточних тактичних або стратегічних завдань. Іноді замовник переслідує в якості початкової мети збільшення середніх показників обсягу продажів за період проведення BTL-акції на 20-30%.

В інших випадках головна мета проведення рекламної акції - досягнення якісного контакту з покупцем, при якому основним критерієм ефективності є ступінь поінформованості покупця про товар і його переваги. Але, незалежно від завдання, необхідний результат залишається незмінним, тобто показники оцінки ефективності залежать тільки від поставленої мети. І тут з'ясовується найцікавіше: показники на виході не залежать від обраного механізму впливу (ATL, BTL, PR, дизайн, зміна якості продукції, навчання співробітників і т. д.), тобто будь-які вкладення в будь-який вид реклами повинні бути виправдані ростом продажів товарів або послуг.

І BTL-заходи, і ATL-реклама мають свої показники ефективності. Однак слід пам'ятати про те, що BTL - це частина комплексу маркетингу, одна з багатьох, і ефективність BTL-дій повинна визначатися за тими ж методиками, що і решта рекламних заходів, що дасть можливість:

а) об'єктивно оцінити процес вибору механізму та інструменту впливу на ринок;

б) поставити крапку над “і” в процесі обговорення методологій розрахунку ефективності BTL-акцій;

в) математично визначити, який комплекс в конкретній ситуації на даному ринку буде максимально ефективним, а також коректно розподілити статті рекламного бюджету.

Зрозуміло, якщо у замовника і виконавця різні погляди на те, як можна оцінювати ефективність рекламної співпраці, розбіжності і непорозуміння неминучі. Єдиним способом їх уникнути – і в цьому сходяться обидві сторони – є формалізація критеріїв оцінки конкретної акції виключно на мові цифр.

На наш погляд, щоб правильно поставити завдання, клієнту треба об’єднати його досвід з досвідом агентства. Викласти бажаний від проведення BTL-акції результат не тільки в усній формі, але і формалізувати його у конкретних цифрах. Потім разом з агентством визначити можливість отримання даного результату або знайти йому альтернативу, яка буде влаштовувати обидві сторони, і визначити показники оцінки ефективності.

Виходячи з існуючої практики, можна зробити висновок, що BTL-акції призначені для локального збільшення обсягу продажів, підвищення впізнаваності бренду/марки, нарощування кількості лояльних клієнтів. Ця мета і визначає ті параметри, які дозволяють назвати акцію ефективною чи ні. З боку агентства відстежується не тільки так звана кількісна складова (кількість контактів, проданих примірників, розданих подарунків і т. д.), але також і якісна – це робота самих промоутерів. Для виконання цієї функції до групи промоутерів прикріплюється супервайзер, який офіційно перевіряє роботу промоутерів на кожній точці.

Є також техніки прихованих перевірок, наприклад, коли за роботою промоутера спостерігає невідома йому особа. Якісному аналізу роботи промоутерів стали приділяти більше уваги, оскільки на ті кілька годин, що промоутер знаходиться в торговому залі, він стає представником фірми, фактично її обличчям. І ті відчуття та думки, що він залишає після себе, в якійсь мірі переносяться на її продукт.

З кількісної точки зору ефективність визначається аналізом звітів з полів. Якщо проводиться семплінг або дегустація, що не прив’язані до конкретної точки продажів, то фіксується кількість контактів, а також думка людей про продукт, бренд компанії в разі, якщо клієнт висловив таке побажання. Якщо мова йде про акцію, де основною метою було збільшення обсягу продажів (“подарунок за покупку”, “два за ціною одного”, дегустація безпосередньо в торговій точці), то робиться певний зріз: з торгових точок збирається інформація про середні продажі за день/тиждень до акції, потім фіксуються аналогічні показники під час проведення акції. За бажанням клієнта робиться замірювання продажів за певний термін. Інформація збирається, аналізується і потрапляє на стіл клієнта в обумовленому вигляді.

Клієнт може оцінити якість роботи агентства лише тоді, коли поставить чітку мету і завдання. Наприклад, мета – підняти обсяг продажів продукту і впізнаваність його серед конкретної цільової аудиторії, завдання – підняти обсяг продажів на кожній точці на 15-25% (тут головне - реально оцінити можливості) в порівнянні з середніми показниками за останній місяць або реалізувати залишки складських запасів товару. Тобто про ефективність акції можна говорити в тому випадку, коли задані параметри її виміру. Не знаючи завдання, її не можна вирішити.

Про контроль клієнтом процесу самої акції можна сказати наступне. Так само як BTL-агентство не втручається в позиціонування клієнтом свого продукту, у визначення його цільової аудиторії, так і клієнтові не слід заглиблюватися в організацію і проведення акції. Кожен повинен робити свою справу. А щоб уникнути будь-яких непорозумінь слід ретельно складати договір, де будуть прописані цілі, завдання, які поставлені перед агентством, терміни, умови оплати, а також способи і періодичність подання звітних документів. Агентство спрацювало якісно, якщо воно виконало свої договірні обов’язки. Отже:

– ефективність застосування BTL-інструментів в конкретній ринковій ситуації (в тому числі і в порівнянні з іншими інструментами маркетингу) повинен визначити для себе маркетолог компанії-замовника, бо за продаж відповідає саме він;

– для чіткої оцінки роботи агентства необхідно визначати чіткі, формальні, вимірювані критерії і ставити завдання на мові цифр.

Як найбільш ефективно спланувати BTL-акцію? Які показники дозволяють судити, як пройшла промоушн-акція: успішно чи ні? Щоб відповісти на це питання, можна порівняти ефективність ATL і BTL.

Медіа. У цьому випадку все просто: основними показниками ефективності є охоплення

цільової аудиторії, частота контакту. Крім того, існує ряд так званих буферних показників: affinity index (індекс відповідності цільової аудиторії), CPT (вартість реклами за 1000 контактів), CPP (вартість одного пункту рейтингу), TRP (цільовий рейтинг), GRP (сукупний рейтинг) та інші медіаметричні показники. Все зводиться до того, чи побачив представник цільової аудиторії рекламне повідомлення чи ні. Однак чи купить після відповідного контакту споживач рекламований продукт невідомо. Це залежить від великої кількості інших маркетингових чинників (креативність рекламного звернення, продукт, ринок, цільова аудиторія і т. д.).

Іншими словами, ATL – лише один з багатьох мотиваційних чинників, що впливають на поведінку споживача. Серед експертів до сих пір не має одностайності щодо того, яка частка ATL-реклами безпосередньо впливає на обсяг продажів. До того ж всі оцінки в цій сфері здебільшого мають відносний характер.

Інакше виглядає ситуація при застосуванні BTL-комунікацій. Тут визначаються конкретні планові показники, зокрема збільшити частку ринку підприємства або підвищити рівень продажу товарів. На жаль, прийнятної системи розрахунку ефективності BTL-кампаній, яка б влаштовувала всі зацікавлені сторони, немає й досі. Пропонується багато рішень, деякі з них є більш успішними, інші видаються менш обґрунтованими, але до остаточної згоди маркетологи ще не дійшли.

Висновки. На наш погляд, найбільш ефективною системою BTL-планування повинна бути така, яка дасть можливість з мінімальною похибкою передбачати зміни основних показників продажу продукції. Крім того, існує думка, що BTL-акцію можна вважати успішною, якщо прибуток від продажів під час її дії перевищив витрати на неї. Між тим такий підхід не завжди виправдовує себе, якщо товар недорогий і тільки-но вийшов на ринок. Тут необхідно звертати увагу не на продаж, а на те, яка кількість потенційних споживачів ознайомилася з новим продуктом. І основними критеріями оцінки має бути число контактів з цільовою аудиторією і вартість одного контакту. В цьому випадку BTL в деякій мірі перебирає на себе медійну функцію, але, на відміну від ATL-реклами, тут якість контакту з покупцем є значно вищою.

Література

1. Бернет Дж., Мориарти С. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход /Перевод с англ. Под ред. С.Г. Божук. – СПб: Питер, 2001. – 864 с.

2. Близнюк С. В. Маркетинг в Україні : проблеми становлення та розвитку : [монографія] / С. В. Близнюк ; Міжрегіональна акад. упр. персоналом ; [2-ге вид., випр. і допов.]. – К.: Політехніка, 2009. – 400 с.

3. Божкова В. В. Реклама та стимулювання збуту: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Божкова, Ю. М. Мельник; – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 200 с.

4. Джефкінс Фр. Реклама: Практичний посібник. – К.: Знання, 2001. – 456 с.

5. Павленко А. Ф., Войчак А. В., Примак Т. О. Маркетингові комунікації: сучасна теорія і практика: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 480 с.

6. Котлер, Ф. Основы маркетинга. Краткий курс / Ф. Котлер. – М.: Вильямс, 2016. – 496 с.

7. Тєлєтов О. С. Рекламний менеджмент: Підручник. – 2-ге вид., випр. – Суми: Університетська книга, 2012. – 367 с.

References

1. Berne J., Moriarty S. Marketing Communications: An Integrated Approach / Translation from English. Ed. SG Bozhuk. – St. Petersburg: Peter, 2001. – 864 p.

2. Bliznyuk SV Marketing in Ukraine: Problems of Formation and Development: [monograph] / SV Bliznyuk; Interregional acad. exercise personnel; [2nd ed., Vers. and posts.]. – K .: Politechnika, 2009. – 400 p.

3. Bozhkova V.V. Advertising and promotion of sales: teach. manual [for the studio. higher teach closed] / V.V. Bozhkov, Yu. M. Melnik; – K .: Center for Educational Literature, 2009. – 200 p.

4. Jeffins Fr. Advertising: A Practical Guide. – K.: Knowledge, 2001. – 456 p.

5. Pavlenko AF, Voychak AV, Primak T. O. Marketing Communications: Modern Theory and Practice: Monograph. – K.: KNEU, 2005. – 480 p.

6. Kotler, F. Fundamentals of Marketing. Short Course / F. Kotler. – M .: Williams, 2016. – 496 p.

7. Teletov O.S. Advertising Management: Textbook. – 2nd form., Vipr. – Sumy: University Book, 2012. – 367 p.

УДК 658:65.015.3

Шкромида В. В., Гнатюк Т. М., Шкромида Н. Я.

ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

У статті обґрунтовано важливість ділової репутації господарюючого суб'єкта в умовах перманентного і безповоротного переходу бізнесу в інтернет-середовище та необхідність впровадження нових ефективних механізмів управління нею. Наведено ключову особливість ділової репутації компанії, яка полягає у присутності останньої в трьох часових вимірах – «минулому», «теперішньому», «майбутньому», що у підсумку вимагає специфіки здійснення обліково-аналітичних процедур. У цьому контексті запропоновано включення ділової репутації підприємства до складу об'єктів стратегічного управлінського обліку як одного з дієвих інструментів виміру, оцінювання та моніторингу досліджуваного нематеріального активу.

Ключові слова: *ділова репутація, стратегічний менеджмент, об'єкт обліку, стратегічний управлінський облік.*

Shkromyda V. V., Gnatiuk T. M., Shkromyda N. Ya.

BUSINESS REPUTATION OF THE COMPANY AS AN OBJECT OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING

The article substantiates the importance of business reputation of an economic entity in the conditions of permanent and irreversible transition of business to the Internet environment and the need to introduce new effective mechanisms for managing it. The key feature of business reputation of the company, which is the presence of the latter in three time dimensions – «past», «present», «future», which ultimately requires the specificity of accounting and analytical procedures. In this context, it is proposed to include the business reputation of the company in the objects of strategic management accounting as one of the effective tools for measuring, measuring and monitoring the intangible asset under investigation.

Keywords: *business reputation, strategic management, object of accounting, strategic management accounting.*

І. Постановка завдання. Діяльність будь-якого підприємства з моменту його заснування породжує репутацію (думки, очікування, рівень сприйняття) на ринку серед постачальників, покупців, інвесторів та інших стейкхолдерів. Відомо, позитивна ділова репутація забезпечує стабільність функціонування та сприяє розвитку бізнесу шляхом збільшення кількості лояльних споживачів, нарощення обсягів збуту та освоєння більшого сегменту ринку. З огляду на це, можна стверджувати, поняття ділової репутації фірми не є абстрактним, оскільки приносить очевидну корисність в процесі діяльності і потребує відповідних затрат на її формування та збереження.

Встановлено, управління репутацією, як і будь-який управлінський процес, передбачає спрямованість дій і заходів задля досягнення поставлених цілей. Вважаємо, стратегічною метою такого управління є формування та підтримка довіри і лояльності ключових стейкхолдерів підприємства. За таких умов, зрозуміло, вищою мірою бездоганної репутації компанії є стабільна прихильність і безумовна лояльність її контактних груп.

ІІ. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєві прояви кризових явищ в економіці та значне зростання продажів суб'єктів господарювання через інтернет-ресурси зумовили постійний інтерес серед науковців до вирішення питань ефективного управління діловою репутацією підприємства задля збереження довіри серед ключових стейкхолдерів та утримання лояльності у потенційних клієнтів. Сюди слід віднести праці М. Еберла (M. Eberl) [3], Ч. Фомбрана (C. Fombrun) [4], К. Волкера (K. Walker) [9] та ін. У напрямку розвитку стратегічного управлінського обліку як окремої складової стратегічного менеджменту слід виділити наукові праці М. Бромвіча

(M. Bromwich) [1], К. Гуйлдінга (C. Guilding) [5], К. Сіммондса (K. Simmonds) [8], Р. Вільсона (R. Wilson) [11] тощо.

Одночасно, вважаємо, вищенаведені теоретичні доробки та практичні напрацювання недостатньо висвітлюють питання, присвячені саме ділової репутації господарюючого суб'єкта як окремого об'єкта стратегічного управлінського обліку задля забезпечення системи прийняття рішень достовірною і корисною обліково-аналітичною інформацією у контексті величини, структури та можливостей використання наявної ділової репутації підприємства.

Метою статті є обґрунтування теоретичних основ ділової репутації господарюючого суб'єкта як окремого об'єкта стратегічного управлінського обліку у контексті розробки і прийняття ефективних рішень щодо збереження та, за сприятливих умов, нарощення наявної ділової репутації. У процесі дослідження приділяється увага важливій особливості ділової репутації підприємства, такій як часовий прояв, вимір та оцінка якого є можлива, вважаємо, виключно на основі ведення дієвої системи стратегічного управлінського обліку.

ІІІ. Результати. Огляд академічних публікацій [3, 4, 9] засвідчує, що у свій час серед науковців-теоретиків та практикуючих фахівців простежувалася певна неузгодженість поглядів щодо виокремлення управління репутацією підприємства як окремої складової системи менеджменту. Така позиція окремих дослідників пояснюється тим, що «управління репутацією» господарюючого суб'єкта є частиною «корпоративного спілкування» і «корпоративних відносин», іншими словами, входить до компетенцій традиційної галузі «суспільні відносини» («public relations» – зв'язки з громадськістю). На їхнє переконання, підтвердженням цього є добре поширене на практиці утворення у компаніях відповідних департаментів, центів чи окремих посад по зв'язках з громадськістю (PR). У той час як створення посад з управління репутації є практично відсутнім та маловідомим явищем.

Одночасно існують протилежні погляди інших дослідників [5, 6, 10], які спільно переконують про важливість і необхідність окремої самодостатньої галузі менеджменту – управління репутацією підприємства, яка переслідує власну мету і передбачає вирішення свого кола специфічних завдань. Особливо гостро кристалізується вказана потреба в умовах глобальної інформатизації суспільства, масштаби якої дають можливість широкому колу заінтересованих осіб отримувати інформацію про діяльність господарюючого суб'єкта з перших джерел, оцінювати її та вибудовувати власну поведінку на ринку відповідно до своїх очікувань і побажань.

Слід відмітити, прихильником потреби прийняття управлінських рішень у напрямку формування і підтримки позитивної репутації компанії є відомий інвестор і філантроп Ворен Бафіт (Warren Buffett), який наголошує «втрата репутації є набагато більшою проблемою для фірми, ніж втрата коштів» [2]. Також бізнесмен додає «… потрібно двадцять років, щоб створити репутацію та п'ять хвилин, що її втратити. Якщо про це не думати, то це призведе до поганих наслідків».

Встановлено, ефективна і дієва система управління діловою репутацією підприємства вимагатиме належного рівня інформаційного забезпечення та аналітичної обробки даних. Відомо, задоволення специфічних інформаційних запитів такого характеру не в змозі вирішити традиційна система бухгалтерського обліку, яка ґрунтується на регламентованих принципах і методичних прийомах.

У цьому контексті у зарубіжній обліковій практиці є добре поширений і апробований стратегічний управлінський облік, початок зародження якого спостерігався у 80-х роках ХХ століття. Так, беззаперечно основоположником стратегічного управлінського обліку вважається К. Сіммондс (K. Simmonds), який у 1981 році вперше запропонував визначення, відповідно до якого під стратегічним управлінським обліком слід розуміти систему обліково-аналітичної інформації про бізнес-процеси компанії та її конкурентів задля розробки і впровадження ділової стратегії на ринку [8, с. 26]. При цьому науковець зазначає, що прибуток у сучасних умовах ведення бізнесу не так залежить від внутрішніх можливостей компанії, як від зовнішніх конкурентних позицій її на ринку.

У свою чергу, Р. Вільсон (R. Wilson) визначає необхідність впровадження стратегічного управлінського обліку, особливо, в умовах динамічного бізнес-середовища та відмічає його спрямованість на перспективу, що у підсумку сприяє якісному формуванню стратегії компанії [11].

На думку М. Бромвіч (M. Bromwich) та Гільдінг (C. Guilding) основною метою стратегічного управлінського обліку є інформаційне забезпечення керівництва про наявність потенційних конкурентів та їх вплив на діяльність компанії [1, 5].

Встановлено, окрім наведених, у спеціалізованій економічній літературі простежується ряд інших формулювань «стратегічного управлінського обліку», які, вважаємо, можна звести до спільного та розглядати як систему обґрунтування управлінських рішень, орієнтовану на зовнішнє середовище та довгостроковий вимір, яка покликана забезпечити компанії її конкурентоздатну позицію відносно інших учасників ринку, на основі збору необхідної інформації, її систематизації, моніторингу, оцінки, аналізу та прогнозування на перспективу.

Потреба першочергового врахування зовнішніх факторів є основною відмінністю стратегічного управлінського обліку від традиційного. Традиційний управлінський облік зосереджений виключно на внутрішній діяльності підприємства, використовуючи при цьому тільки окремі складові відносин з партнерами та операції зовнішнього характеру.

В досконалій системі стратегічного менеджменту повинна існувати можливість оцінки, контролю та коригування стратегій. Вказані коригування можуть призводити до значних змін обраних стратегій або до зміни визначеної мети. Внаслідок, стратегічне управління репутацією господарюючого суб'єкта, основною складовою якого, як уже з'ясувалося, є стратегічний управлінський облік, представляє собою безперервний ітеративний процес оцінювання, аналізу, прогнозування та контролю параметрів ділової репутації фірми з метою досягнення її довгострокових стратегічних цілей.

Враховуючи притаманні властивості ділової репутації компанії, зокрема її присутність в трьох часових вимірах – «минулому», «теперішньому», «майбутньому» перед стратегічним управлінським обліком ставиться ключове завдання, яке полягає у систематизації інформації, її вистежуванні та здійсненні комплексного дослідження репутації підприємства, що дозволяє спостерігати її прояви не тільки у ретроспективі − за результатами попередньої діяльності і поведінки на відповідному ринку, але й у теперішньому часі та в перспективі − як ресурсу майбутнього нарощення та розвитку (рис. 1). Вважаємо, такий підхід повинен забезпечити розробку і прийняття виважених управлінський рішень високого рівня релевантності [7].

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, належна організація стратегічного управлінського обліку ділової репутації на підприємстві дозволить:

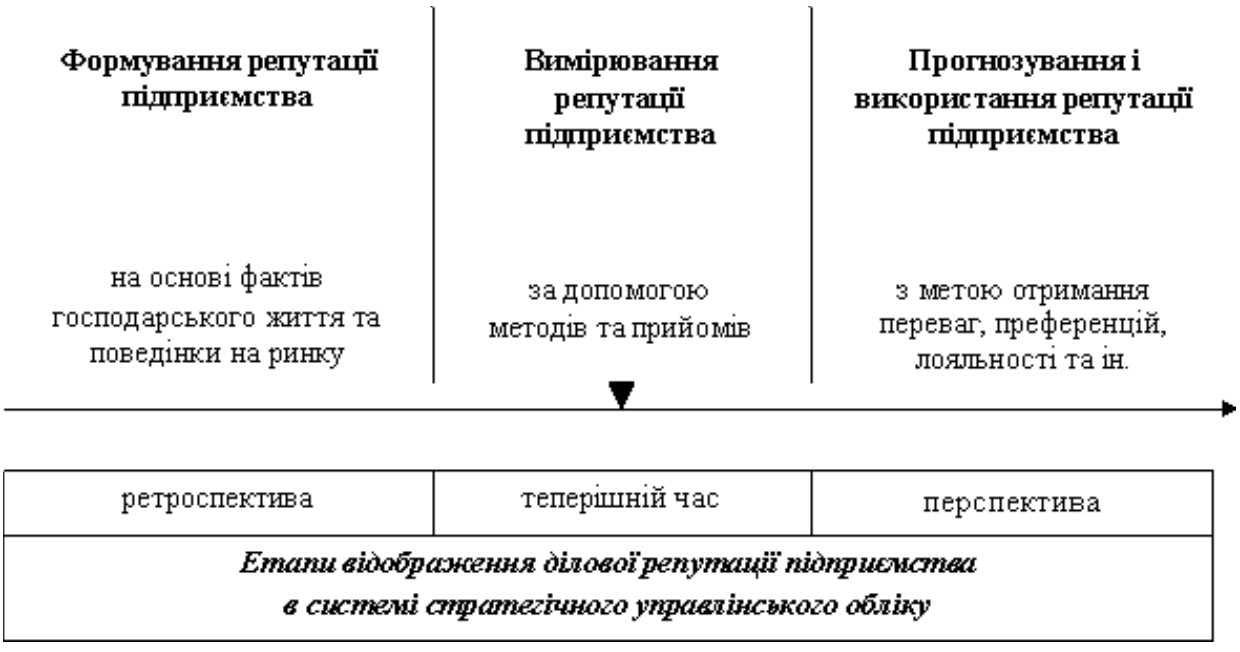

Рис. 1. Наочне відображення ділової репутації в системі стратегічного управлінського обліку підприємства

– визначити портфель потенційних стейкхолдерів, діяльність яких тісно корелює з підприємством на основі прихильності, довіри та репутації до господарюючого суб'єкта;

– дослідити властиві характеристики ключових стейкхолдерів та вивчити їхні судження, очікування та пріоритети;

– ідентифікувати структурні драйвери ділової репутації підприємства та встановити фактори, які зумовлюють позитивні зміни;

– розробити раціональні заходи збереження і нарощення наявної ділової репутації підприємства у контексті стратегічного його розвитку.

Література

1. Bromwich, M. (1990). The case for strategic management accounting: The role of accounting information for strategy in competitive markets. *Accounting, Organisations and Society. 15 (1-2)*, 27-46.

2. Buffett, W., & Cunningham, L. A. (2001). *The essays of Warren Buffett: lessons for corporate America*. L. Cunningham.

3. Eberl, M. & Schwaiger, M. (2005). Corporate reputation: disentangling the effects on financial performance. *European Journal of marketing, 39 (7(8))*, 838-854

4. Fombrun, C. J. (2001). Corporate reputation – its measurement and management. *Thexis, 18(4)*, 23-26

5. Guilding, C. (1999). Competitor-focused accounting: an exploratory note. *Accounting, Organizations and Society, 24(7)*, 583-595.

6. Lord, B.R. (1996). Strategic management accounting: the emperor's new clothes? *Management Accounting Research, 7(3)*, 347-366.

7. Shkromyda, V. (2018). Scientific approaches to the study of the category "reputation". *The actual problems of regional economy development*, *1(14)*, 136-142.

8. Simmonds, K. (1981). Strategic management accounting. *Management Accounting, 4*, 26-29.

9. Walker, K. (2010). A systematic review of the corporate reputation literature: Definition, measurement, and theory. *Corporate reputation review, 12(4)*, 357-387

10. Ward, K. (2012). Strategic management accounting. Routledge.

11. Wilson, R. M. (1995). Strategic management accounting. *Issues in management accounting, 2*, 159-190.

12. Шкромида, В. В. (2014). Креативний облік у процесі покращення ділової репутації підприємства: вимога часу чи порушення вимог? *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*, (10 (2)), 86-91.

References:

1. Bromwich, M. (1990). The case for strategic management accounting: The role of accounting information for strategy in competitive markets. *Accounting, Organisations and Society. 15 (1-2)*, 27-46.

2. Buffett, W., & Cunningham, L. A. (2001). *The essays of Warren Buffett: lessons for corporate America*. L. Cunningham.

3. Eberl, M. & Schwaiger, M. (2005). Corporate reputation: disentangling the effects on financial performance. *European Journal of marketing, 39 (7(8))*, 838-854

4. Fombrun, C. J. (2001). Corporate reputation – its measurement and management. *Thexis, 18(4)*, 23-26

5. Guilding, C. (1999). Competitor-focused accounting: an exploratory note. *Accounting, Organizations and Society, 24(7)*, 583-595.

6. Lord, B.R. (1996). Strategic management accounting: the emperor's new clothes? *Management Accounting Research, 7(3)*, 347-366.

7. Shkromyda, V. (2018). Scientific approaches to the study of the category "reputation". *The actual problems of regional economy development*, *1(14)*, 136-142.

8. Simmonds, K. (1981). Strategic management accounting. *Management Accounting, 4*, 26-29.

9. Walker, K. (2010). A systematic review of the corporate reputation literature: Definition, measurement, and theory. *Corporate reputation review, 12(4)*, 357-387

10. Ward, K. (2012). Strategic management accounting. Routledge.

11. Wilson, R. M. (1995). Strategic management accounting. *Issues in management accounting, 2*, 159-190.

12. Shkromida, V. V. (2014). Creative Accounting in the Process of Improving an Enterprise's Business Reputation: Time Requirement or Demand Violation? Actual problems of development of economy of region, (10 (2)), 86-91.

УДК 65.012.2

Мигович Т. М.

АДАПТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено основи розробки стратегії підприємства, охарактеризовано сутність та складові фінансової стратегії у плануванні діяльності підприємства в контексті його розвитку. Виокремлено завдання та основні етапи процесу формування фінансової стратегії підприємства в умовах нестабільної економіки. Обгрунтовано необхідність безпосереднього зв'язку між загальною стратегією розвитку підприємства та фінансовим стратегічним плануванням. Визначено особливості та значення адаптивного планування у діяльності підприємства в умовах мінливості та невизначеності навколишнього ринкового середовища.

Ключові слова: *управління розвитком підприємства, стратегія, стратегічне планування, фінансове планування, адаптивне планування.*

Myhovych T. M.

ADAPTIVE PLANNING IN THE CONTEXT OF THE ENTERPRISES FINANCIAL STRATEGY

The basics of the enterprise strategy development are investigated in the article. The author describes the nature and components of the financial strategy in planning the activity of the enterprise in the context of its development. The tasks and main stages of the process of forming the financial strategy of the enterprise in the conditions of unstable economy are distinguished. The author emphasizes the need for a direct link between the overall enterprise development strategy and financial strategic planning. The features and importance of adaptive planning in the activity of the enterprise in the conditions of volatility and uncertainty of the market environment are determined.

Key words: *enterprise development management, strategy, strategic planning, financial planning, adaptive planning.*

Вступ. (Актуальність теми) Важливою умовою збалансованого фінансового розвитку вітчизняних підприємств є наявність фінансових планів високої якості та механізмів їх ефективної реалізації. У сучасних ринкових умовах, що характеризуються невизначеністю, конкуренцією, обмеженістю джерел фінансування, зміною підходів до управління посилюється роль фінансового планування та висуваються якісно нові вимоги до обґрунтування планових фінансових рішень, адаптації їх до динамічності зовнішнього середовища. Процес фінансового планування суттєво трансформується в контексті розвитку сучасних концепцій управління і орієнтований на його здатність своєчасно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі, передбачати настання ризикових подій, і безпосередньо забезпечувати стабільну діяльність підприємств.

Дослідження проблем фінансового планування та його ефективного здійснення на підприємстві для забезпечення належної фінансової спроможності підприємств проводили Асаніна А.В., Данилевська – Жугунісова О.Є., Нестор О. Ю., Костирко Л.А., Чернодубова Е.В. Формування системи адаптивного стратегічного управління та планування висвітлені у працях Андрійчука Ю. А., Вороніної А.В., Зєніна-Біліченко А.С.

Віддаючи належне проведеним науковим дослідженням, варто відзначити, що питання пошуку та використання ефективних методів планування фінансово-господарської діяльності підприємств залишаються відкритими.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності та окреслення основних елементів системи фінансової стратегії та адаптивного планування фінансово-господарської діяльності підприємств.

Результати. В умовах мінливого зовніш-

нього середовища вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності підприємства, зміцнення його ринкової позиції нерозривно пов'язане з активним впровадженням в практику господарювання та управління елементів стратегічного планування. Використання стратегічного планування призводить до отримання реальних результатів у вигляді приросту прибутку, збільшення частки ринку, а в кінцевому результаті - зростання вартості компанії.

В економічній літературі під стратегією розуміють загальний комплексний план розвитку організації, якій забезпечує реалізацію місії та досягнення стратегічних цілей організації. Розрізняють три типи стратегій, що мають місце в організації: загальна або корпоративна стратегія – така, що розробляється для підприємства в цілому і охоплює всі види його діяльності; бізнес-стратегія, яка розробляється з метою досягнення найефективніших показників роботи в одній конкретній сфері діяльності і спирається на функціональні стратегії; функціональні стратегії, в свою чергу, певні стратегії фірми в області маркетингу, організації виробництва, фінансів, інвестицій, персоналу тощо, які конкретизують окремі деталі при розробленні загальної стратегії шляхом визначення практичних підходів, містять необхідні заходи для підтримання бізнес-стратегії, а головне – для досягнення виробничих цілей та місії підприємства [1].

Одне з центральних місць у системі стратегічного планування займає фінансова стратегія підприємства. Необхідність та актуальність її розробки визначаються зростаючим впливом зовнішнього середовища на характер і результативність ведення бізнесу, яке поєднується з окремими негативними внутрішніми чинниками розвитку українських підприємств.

Фінансова стратегія як одна з функціональних стратегій визначає генеральний напрямок фінансового розвитку та стосується найважливіших аспектів фінансової діяльності підприємства: формування та використання прибутку, рішень щодо структури капіталу та виплаті дивідендів, вибору форм і способів інвестування, оптимізації податкових виплат. Необхідність розробки фінансової стратегії продиктована реаліями ринкової економіки, що вимагає певних чітких орієнтирів фінансового розвитку підприємств в умовах конкурентного середовища.

Оскільки фінансову стратегію розробляють на тривалий термін (від 3 років і більше), то її найважливішим завданням є визначення обсягів, джерел та форм залучення фінансових ресурсів для здійснення господарської діяльності підприємства. Забезпечення достатніми обсягами фінансових ресурсів є однією з найважливіших умов досягнення цілей та завдань, передбачених фінансовою стратегією підприємства. Конкретні шляхи досягнення відповідних цілей визначає фінансова політика, яка охоплює політику управління структурою капіталу, цінову політику, податкову політику, політику управління доходами, політику управління витратами, політику управління формуванням і використанням прибутку, дивідендну політику, інвестиційну політику тощо.

Як показує практика, відсутність єдиної фінансової філософії, чітко сформульованих стратегічних фінансових цілей часто призводить до ситуації, коли фінансові рішення окремих структурних підрозділів підприємства в результаті мають різноспрямований характер, що призводить до виникнення протиріч та зниженню ефективності фінансової діяльності в цілому.

Фінансова стратегія, як складова частина загальної стратегії економічного розвитку, повинна бути узгоджена з цілями та напрямками останньої. У той же час, вона є особливою областю фінансового планування і впливає на загальну стратегію розвитку підприємства. Зміна ситуації на ринку спричиняє за собою коригування фінансової, а потім і загальної стратегії організації.

Термін «фінансова стратегія» охоплює ті елементи управління підприємством, яким не приділяється достатньо уваги при визначенні та застосуванні загальної стратегії розвитку підприємства. Основне її призначення полягає у побудові ефективної системи управління фінансами, спрямованої на вирішення питань бюджетної, кредитної, інвестиційної політики, управління фінансовими потоками, доходами, витратами, оцінки результатів діяльності і вартості бізнесу [2, с.39].

Попри існування в науковій літературі різних визначень стратегічного фінансового планування, найчастіше для його опису застосовуються наступні критерії:

– довгострокова орієнтація. Допомагає на початковому етапі визначити потреби суб'єктів господарювання в ресурсах, завдяки чому закупівельний процес стає більш гнуч-

ким і суб'єкти господарювання обирають кращі пропозиції постачальників, наслідком чого є покращення їхніх фінансових результатів;

– письмова форма стратегічного фінансового плану. Сприяє його формалізації (процесові опису цільових показників суб'єктів господарювання та корпоративних і функціональних стратегій для досягнення цих цілей.

У процесі стратегічного фінансового планування визначаються головні фінансові цілі суб'єктів господарювання. Ці цілі обов'язково повинні бути узгодженими між собою за часом та ресурсами. Тож, можна сказати, що стратегічне фінансове планування дає змогу визначити не лише обсяг фінансових ресурсів, а й цільове використання, головна мета якого полягає в забезпеченні необхідним фінансуванням для господарської діяльності. Завдяки стратегічному фінансовому плануванню можна визначити, наскільки є конкурентоспроможною діяльність суб'єктів господарювання, і якою є допомога в виявленні фінансової підтримки від інвесторів [3, с. 143].

Крім того, воно має найдовший серед усіх рівнів системи часовий горизонт – зазвичай 5 – 10 років, хоча транснаціональні корпорації можуть встановлювати часовий горизонт на десятиліття і навіть на декілька десятків років. Сутність стратегічного фінансового планування визначається комплексом завдань, які воно вирішує. Оскільки стратегічне фінансове планування є основною структурною складовою системи фінансового планування, то логічно визнати, що воно виконує ті ж завдання, що й система фінансового планування загалом (рис.1).

Стратегічне планування слід розуміти як процес і результат. Процес охоплює систематичне вивчення організації та її середовища тими, хто зацікавлений в її успішній діяльності на перспективу. Результат – це документ, у якому детально викладені заходи, необхідні для досягнення майбутніх цілей, визначених на основі отриманої під час процесу планування інформації [4, с. 174]. Процес розробки фінансової стратегії являє собою формування сукупності цілеспрямованих управлінських рішень, які забезпечують підготовку, оцінку і реалізацію програми стратегічного фінансового розвитку підприємства. Етапи процесу розробки фінансової стратегії можна упорядкувати в чітко визначеному порядку (рис.2).

Фінансова стратегія, як складова частина загальної стратегії економічного розвитку, повинна бути узгоджена з цілями та напрямками останньої. У той же час, вона є особливою областю фінансового планування і впливає на загальну стратегію розвитку підприємства. Зміна ситуації на ринку спричиняє за собою коригування фінансової, а потім і загальної стратегії організації [5, с.194].

Стійке економічне зростання підприємства на сучасному етапі економічних реформ потребує нетрадиційних підходів до вдосконалення управління. Проблеми системної інтеграції різних аспектів управління підприємствами в

Рис. 1. Завдання стратегічного фінансового планування

Рис. 2. Процес розробки фінансової стратегії

умовах постійних змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі є надто актуальними, оскільки зумовлені також і тим, що в сучасних, швидко змінних економічних обставинах важливою є швидка й адекватна реакція на події, що відбуваються, уміння адаптуватися до змін і ситуацій, що виникають. Отже, виникає потреба у запровадженні нових теоретичних і методологічних рішень, які враховували б специфічні особливості розвитку вітчизняних підприємств в умовах ринку з властивими йому постійними змінами та кризовими явищами. Зважаючи на це розвиток управління адаптивними здібностями підприємств є актуальним та необхідним в сучасних умовах.

Формування механізму стратегічної адаптації являє собою зміст процесу адаптивного стратегічного планування, що являє собою інтегровану систему обґрунтування пристосованих до особливостей зовнішнього середовища і внутрішніх можливостей об’єкта моделей стратегічного управління, які формують методологічний базис реалізації встановлених стратегічних цілей та ефективних напрямів стратегічного розвитку на шляху досягнення організацією цільового стану і положення на ринку [6, с. 295].

Адаптивним управлінням будемо вважати систему, яка порівняно із складеним уявленням здатна більш ефективно й адекватно реагувати на зміну інституційного середовища підприємства, його внутрішнього виробничого і зовнішнього ринкового середовищ і котра передбачає ухвалення ефективних управлінських рішень.

Первинною функцією адаптивного управління є адаптивне планування. Планування вважається адаптивним, якщо плани, що розробляються, враховують конфлікти цілей, інтересів і розуміння ситуації, що склалася, на підприємстві різними суб’єктами і дозволяють досягти когерентності дій усіх елементів системи виробництва (система працює як одне ціле). Отже, з одного боку планування пови-

нне забезпечувати виробничу систему актуальними цілями і завданнями, узгодженими між собою, виявляти проблемні ситуації і резерви для їх подолання, своєчасно надавати дієві програми за рішенням різнорідних завдань і проблем, системно оцінювати наслідки прийнятих рішень, тобто визначати можливі сценарії функціонування підприємства.

Виконання таких вимог свідчить, що сам процес планування гнучкий (здатний поглинути різноманітність управлінських завдань) і адаптивним (здатним взаємопов'язати цілі, завдання, дії, функції і процеси відповідно до поточних потреб суб'єктів внутрішнього і зовнішнього середовища). З іншого боку, глобальною метою планування й реалізації розроблених планів виступає забезпечення стійкості, гнучкості і адаптивності виробничої системи - вона повинна мати достатній потенціал для підтримки безперебійної роботи у разі погіршення ситуації (зміни чинників виробництва), відповідності виробничого випуску вимогам за об'ємом, якості і термінам, формування споживчої цінності пропонованих товарів і послуг. Значимість методів адаптивного планування виробництва полягає в підвищенні ефективності діяльності підприємства за допомогою досягнення збалансованості виробництва та споживання продукції в умовах невизначеності внутрішнього і зовнішнього середовища, вдосконалення інструментів і методів планування виробничої програми і планів [7, с.98].

Невід'ємним елементом адаптивного планування діяльності є управління якістю. Протягом багатьох років якість розглядалася у вузькому аспекті, як відсутність дефектів [8, с. 101]. У сучасній управлінській парадигмі управління якістю розширило свої межі і стало складним процесом, що забезпечує задоволення потреб споживачів, а також дозволяє збільшити ефективність підприємства. Комплексне управління якістю разом з підвищенням якості готової продукції, як головного критерію і важеля забезпечення конкурентоспроможності продукції, переслідує мету поліпшення якісних характеристик супутніх товарів і послуг, удосконалення бізнес процесів, результати яких мають значну цінність для споживача. Загалом, застосування адаптивного планування на підприємстві можна відобразити через поєднання планування діяльності та управління в умовах мінливого середовища із застосуванням науково-методичних підходів якістю в контексті формування фінансової стратегії.

Висновки.

Становлення підприємства як активного суб'єкта ринку та формування його конкурентних переваг може бути досягнуте через вдосконалення системи управління підприємством, вироблення нових механізмів, відповідних реальним умовам виробництва. Особливої уваги у сучасних умовах в Україні заслуговують новітні механізми адаптивного управління, які є сукупністю теоретично і методологічно обґрунтованих, емпірично апробованих положень про зміст, методологію, методи і механізм адаптивного управління як цілісної системи, складеної з різних важелів управління, які координують і регулюють діяльність промислового підприємства та спрямовані на забезпечення стійкості функціонування підприємства в умовах незворотних змін у зовнішньому середовищі.

Подальші наукові розробки будуть спрямовані на дослідження основного завдання адаптивного управління, а саме підтримки внутрішньої стабільності системи в умовах постійно змінюваного зовнішнього середовища.

Література

1. Асаніна А.В Фінансова стратегія як необхідний фактор успіху підприємства в умовах нестабільної економіки URL:http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/300/289(дата звернення: 21.10. 2019).

2. Петров А.Н. Стратегический менеджмент [Текст]/ Под ред. А.Н. Петрова. СПб.: Питер, 2010. 496 с.

3. Соколова М.С., Ногіна С.М. Суть та етапи стратегічного фінансового планування на підприємстві . *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2014. №5. Частина 4. С. 141-143.

4. Малиновський В.Я. Державне управління : Навчальний посібник / за ред. Малиновського В.Я. Луцьк. 2000. 558 с.

5. Лапіна І.С., Лопатко К.М. Фінансова стратегія: економічна сутність та місце в системі управління підприємством. *Економічний форум.* 2017. № 2. С. 192-197.

6. Вороніна А.В, Зєніна-Біліченко А.С. Формування системи адаптивного стратегічного управління розвитком організації. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 11. С.294-299.

7. Виноградова О. Р. Основні напрями адаптивного планування виробництва на промислових підприємствах. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2010. Вип. 495. Економіка. С.97-100.

8. Безродна С. М. Управління якістю : навч. посіб. для студентів економічних спеціальностей . Чернівці: ПВКФ «Технодрук», 2017. 174 с.

References

1. Asanina A.V. Financial strategy as a necessary factor of success of the enterprise in the conditions of unstable

economy URL: http: //jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/300/289 (date of issue: 21.10. 2019).

2. Petrov A.N. *Strategic Management* . St. Petersburg: Peter, 2010. Print.

3. Sokolova M.S., Nogina S.M. The essence and stages of strategic financial planning in the enterprise. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. 5 (2014): 141-143. Print.

4. Malinovsky V.Ya. *Public administration*. Lutsk. 2000. Print.

5. Lapina I.S., Lopatko K.M. Financial strategy: economic essence and place in the enterprise management system. *Economic Forum.* № 2 (2017) :192-197.

6. Voronina A.V., Zenina-Bilichenko A.S. Formation of system of adaptive strategic management of organization development. *Global and national problems of economy*. 11(2016): 294-299. Print.

7. Vinogradova O.R. Main directions of adaptive production planning at industrial enterprises. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*. 495 (2010) :97-100. Print.

8. Bezrodna S.M. Quality management: textbook. tool. for students of economic specialties. Chernivtsi: Technopress Printing Company, 2017. Print.

УДК 336.1:352

Щур Р. І., Плець І. І., Гречаник Н. Ю.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено теоретичні і методичні засади фінансового забезпечення місцевого самоврядування в контексті бюджетної децентралізації. Розкрито економічну сутність і значення системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування як складової системи бюджетних відносин та удосконалення процесу формування бюджетів місцевого самоврядування.

Проведено порівняльний аналіз дохідної та видаткової частин зведених бюджетів Івано-Франківської області, а також запропоновано практичні рекомендації щодо удосконалення фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: *децентралізація, місцевий бюджет, органи місцевого самоврядування, фінансове забезпечення місцевого самоврядування, доходи і видатки місцевих бюджетів, міжбюджетні відносини.*

Shchur R .I., Plets I. I., Hrechanyk N. Y.

ECONOMIC SATISFY OF FINANCIAL PROVISION OF LOCAL SELF GOVERNANCE IN BUDGET DECENTRALIZATION

In the article the theoretical and methodical principles of financial support of local self-government in the context of budget decentralization are researched. The economic essence and significance of the system of financial support of local self-government as an integral part of the system of budget relations and improvement of the process of formation of budgets of local self-government are revealed.

A comparative analysis of the revenue and expenditure parts of the consolidated budgets of Ivano-Frankivsk region was carried out, as well as practical recommendations for improving the financial provision of local self-government in Ukraine.

Key words: *decentralization, local budget, local self-government bodies, financial support of local self-government, revenues and expenditures of local budgets, intergovernmental relations.*

Вступ. У сучасних ринкових умовах система фінансового забезпечення місцевого самоврядування є інструментом регулювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Збалансованість, оптимальність, стійкість місцевих бюджетів в умовах децентралізації визначає темпи економічного зростання територій, результативність функціонування органів місцевого самоврядування, якість наданих суспільних послуг.

Рівень фінансової самодостатності бюджетів об'єднаних територіальних громад впливає на ефективність фінансового забезпечення даних громад. Важливим є зміцнення фінансової основи розвитку територій, удосконалення

системи регулювання міжбюджетних відносин, запровадження дієвих механізмів збалансування бюджетної системи країни.

Серед вагомих наукових досліджень вітчизняних вчених у сфері фінансового забезпечення місцевого самоврядування його впливу на соціально-економічний розвиток територій можна назвати праці Й.Бескида, С. Буковинського, А. Буряченка, О. Василика, В.Гейця, В.Глущенка, А.Даниленка, В. Зайчикової, О. Кириленко, В. Кравченка, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, В. Опаріна, Ю. Остріщенко, Д. Полозенка, Г. П'ятаченка, Л. Тарантул, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Разом з тим на даному етапі економічного розвитку важливим є поглиблення сутності фінансового забезпечення місцевого самоврядування як складової системи бюджетних відносин та удосконалення процесу формування бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття теоретичних засад та удосконалення методичних положень фінансового забезпечення місцевого самоврядування в контексті бюджетної децентралізації.

Результати. На сучасному етапі бюджетної децентралізації доцільним є дослідження та використання місцевих фінансів як одного із вагомих інструментів фінансово-економічного регулювання, основна мета якого формування виваженої фінансово-бюджетної політики на рівні місцевого самоврядування. Існує необхідність удосконалення механізму міжбюджетних відносин та підвищення ролі органів місцевого самоврядування шляхом формування фінансової бази, достатньої для ефективного виконання органами місцевого самоврядування покладених на них повноважень, реалізації бюджетної політики та досягнення дієвих зрушень у сфері місцевих фінансів. При цьому важливим є визначення напрямів удосконалення фінансового забезпечення місцевого самоврядування в системі міжбюджетних відносин як дієвого засобу впливу на соціально-економічний розвиток територіальної громади та збалансованість бюджетної системи [1].

На наш погляд, фінансове забезпечення місцевого самоврядування як складова системи міжбюджетних відносин та регулятор відтворювальних процесів соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць ґрунтується на ефективному використанні та зміцненні бюджетно-податкового та ресурсного потенціалу територій, сприяє посиленню ролі територіальних громад в бюджетному процесі, дієвості управління місцевими фінансами та результативності трансформаційних перетворень в економіці.

Система фінансового забезпечення місцевого самоврядування представлена сукупністю правових норм, фінансових відносин, інститутів, фінансових інструментів, фінансовий потенціал адміністративної одиниці є економічним підґрунтям фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Фінансовий потенціал як динамічна категорія характеризується сумою фінансових ресурсів та коштів в іммобілізованому стані, яка відображає здатність громади до саморозвитку. Активізація фінансового потенціалу є фактором зміцнення системи фінансового забезпечення та формування фінансової самодостатності територіальної громади. З огляду на це, варто розрізняти поняття фінансової самодостатності бюджетів територіальних громад та фінансової самостійності. Фінансову самостійність органів місцевого самоврядування у межах певної території доцільно розглядати як основу ефективного фінансового забезпечення місцевого самоврядування, а надання суспільних благ та створення умов для економічного розвитку – як основне завдання фінансового забезпечення у системі міжбюджетних відносин [2, 3].

Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку громади доцільно охарактеризувати як сукупність заходів, спрямованих на залучення наявних, виявлення і мобілізацію потенційних фінансових ресурсів місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, громади, зовнішніх інвесторів, що спрямовані на формування фінансової основи для реалізації соціально-економічних процесів. Механізм бюджетного планування та прогнозування фінансового забезпечення дозволяє об'єктивно передбачити фінансові можливості і потреби регіону та забезпечити ефективне управління місцевими фінансами в умовах розвитку. Основними завданнями системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування є забезпечення фінансової незалежності та соціально-економічного розвитку громад. Реалізація цих завдань можлива за умови наділення територіальних громад фінансовою самостійністю у визначенні стратегічних цілей та власних джерел фінансування. Подальше становлення місцевого самоврядування залежить від особливостей формування системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування як незалежного інституту [4].

У процесі реалізації фінансово-бюджетної політики вагому роль відіграє обґрунтованість та виваженість формування доходів бюджетів місцевого самоврядування. Доходи виступають інструментом перерозподілу фінансових ресурсів між різними групами населення, формують фінансову основу виконання повноважень місцевого самоврядування та є одним із основних складових механізму фінансового регулювання. Доходи бюджетів місцевого самоврядування здійснюють вплив на сукупне споживання, коливання соціально-економічного розвитку, структуру валового регіонального продукту.

Слід проаналізувати динаміку доходів місцевих бюджетів Івано-Франківської області за видами бюджетів за період 2013-2017 рр. (табл. 1)

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що у 2017 р. порівняно з 2013 роком доходи місцевих бюджетів Івано-Франківської області збільшилися на 10120981,9 тис. грн., що є яскравим доказом ефективності бюджетної децентралізації в Україні. Доходи зросли у всіх місцевих бюджетах області.

Можливості виконання функцій місцевого самоврядування залежать від обсягів наявних фінансових ресурсів бюджету (табл. 2).

Як бачимо з даних табл. 2, внаслідок розширення видаткових повноважень місцевих бюджетів у 2015 р. сума видатків зведеного бюджету області за 2013-2017 рр. збільшилися на 9931794,0 тис. грн.

Таким чином, формування ефективної системи бюджетного регулювання вимагає врахування циклічності економічного розвитку, запасу стійкості і збалансованості бюджетної системи, а також оцінки фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування. Оскільки, оцінка фінансової стійкості сприяє керованому управлінню фінансовими ресурсами, впливає на систему формування доходів, оптимізацію структури видатків, підвищення ефективності їх використання та визначення тих напрямів спрямування місцевих ресурсів, які відповідатимуть стратегії розвитку регіону.

Що стосується структури доходів зведеного бюджету Івано-Франківської області, то найбільшу частку у 2013-2017 рр. склали надходження від офіційних трансфертів (70,17 %) (табл. 3).

Таблиця 1

Динаміка доходів місцевих бюджетів Івано-Франківської області за видами бюджетів за період 2013-2017 рр., тис. грн.*

Тип бюджету	2013	2014	2015	2016	2017	Зміна за 2017/2013
Обласний бюджет	1186776,5	1298507,5	1792800,2	1818006,3	2894561,1	+1707784,6
Районні бюджети	3718924,0	4052782,3	4952275,7	6514751,2	8343115,9	+4624191,9
Бюджети міст обласного значення	1495183,2	1722232,1	2489017,7	3284290,1	4363860,3	+2868677,1
Бюджети міст районного значення	131458,7	132981,9	115085,1	189520,8	205097,8	+73639,2
Селищні бюджети	55773,5	58249,8	58848,5	90906,3	101625,1	+45851,6
Сільські бюджети	281341,6	293798,0	371809,2	611011,3	666666,0	+385324,4
Бюджети ОТГ	0,0	0,0	0,0	110068,0	415513,1	+415513,1
Зведений бюджет області	6869457,5	7558551,6	9779836,4	12618554,0	16990439,3	+10120981,9

*Джерело: розраховано на основі даних Департаменту фінансів Івано-Франківської ОДА

Таблиця 2

Динаміка видатків місцевих бюджетів Івано-Франківської області за видами бюджетів за період 2013-2017 рр., тис. грн.*

Тип бюджету	2013	2014	2015	2016	2017	Зміна 2017/2013
Обласний бюджет	1170582,6	1323771,0	1735513,8	1809175,5	2620435,2	+1449852,6
Районні бюджети	3920088,5	4133937,8	5124181,7	6576407,2	8554337,8	+4634249,3
Бюджети міст обласного значення	1579765,3	1788298,4	2503426,5	3234090,2	4403762,3	+2823997,0
Бюджети міст районного значення	148620,9	161876,1	171058,2	208944,9	241590,6	+92969,7
Селищні бюджети	75435,4	87544,0	88945,0	97211,4	133037,6	+57602,2
Сільські бюджети	405834,2	459950,1	546339,4	609022,8	842380,0	+436545,8
Бюджети ОТГ	0,0	0,0	0,0	106431,5	436577,4	+436577,4
Зведений бюджет області	7300326,8	7955378,7	10169464,8	12641283,6	17232120,8	+9931794,0

*Джерело: розраховано на основі даних Департаменту фінансів Івано-Франківської ОДА

Таблиця 3

Структура дохідної частини зведеного бюджету Івано-Франківської області за період 2013-2017 рр., %*

Вид доходу	2013	2014	2015	2016	2017	Зміна за 2017/2013
1.Податкові надходження	24,30	22,97	21,37	25,71	26,03	1,73
ПДФО	16,93	16,07	11,27	13,67	14,82	-2,11
Акцизний податок	0,00	0,00	1,98	2,72	2,10	2,10
Рентна плата	0,56	0,53	0,39	0,44	0,32	-0,24
Місцеві податки і збори	4,90	4,95	5,22	6,32	6,01	1,11
Екологічний податок	1,23	0,99	1,91	2,16	1,65	0,42
2. Неподаткові надходження	3,36	3,26	4,06	3,49	3,36	0,00
Доходи від власності і підприємницької діяльності	0,12	0,07	0,12	0,17	0,16	0,04
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	0,57	0,54	0,97	0,85	0,76	0,19
Власні надходження бюджетних установ	2,45	2,29	2,60	2,18	1,99	-0,46
3. Доходи від операцій з капіталом	0,40	0,49	0,77	0,45	0,39	-0,01
4. Цільові фонди	0,03	0,13	0,03	0,04	0,05	0,02
5. Офіційні трансферти	71,91	73,16	73,76	70,31	70,17	-1,74

*Джерело: розраховано на основі даних Департаменту фінансів Івано-Франківської ОДА

Як видно з табл. 3, у структурі дохідної частини бюджетів місцевого самоврядування у 2013-2017 рр. в середньому переважали офіційні трансферти (70,0 %) та податкові надходження (24,0 %). Частка офіційних трансфертів та податкових надходжень у 2017 р. зменшилася порівняно з 2013 роком на 1,74 %.

Частка податкових надходжень у 2017 р., порівняно з 2013 р., збільшилася на 1,73 %, а питома вага місцевих податків за 2013-2017 рр. збільшилася на 1,11 %. Частка місцевих податків у структурі доходів бюджетів місцевого самоврядування у 2015 р. збільшилася до 5,22 %, у 2016 р. – до 6,32 %, у 2017 р. дещо зменшилася до 6,01 %, у зв'язку із змінами в чинному бюджетно-податковому законодавстві. Частка доходів від власності та підприємницької діяльності у 2013-2017 рр. була найменшою, і в 2017 році становила 0,16 %.

Що стосується видатків, то в розрізі функціональної класифікації зведених бюджетів Івано-Франківської області найбільшу питому вагу у 2013-2017 рр. займали видатки на соціальний захист та освіту, які склали у 2017 р. 34,17 % та 25,71 % відповідно. У видатках зведених бюджетів області найменшою була питома вага видатків на сільське господарство та охорону навколишнього природного середовища, яка у 2017 р. становила 0,32 % та 0,03 % відповідно. У 2013 р. частка видатків на охорону здоров'я становила 19,85%, у 2015 р. – 15,94 % (табл. 4).

Формування ефективної системи бюджетного регулювання вимагає врахування циклічності економічного розвитку, запасу стійкості і збалансованості бюджетної системи. Бюджетна система є інструментом регулювання економічного розвитку, економічна сутність якого полягає у використанні оптимальних співвідношень її елементів та механізмів впливу на динаміку показників економічного розвитку.

Таким чином, дослідження процесу формування та виконання зведеного бюджету області та зведених бюджетів Івано-Франківської області свідчать про необхідність подальшого поступового впровадження заходів реформування бюджетної системи та механізму регулювання міжбюджетних відносин із врахуванням засад бюджетної децентралізації.

Висновки. Отже, у процесі становлення бюджетної системи визначальними є тенденції до вдосконалення структури бюджетів місцевого самоврядування, посилення фіскальної функції місцевих податків і зборів, розширення повноважень органів місцевого самоврядування згідно принципу субсидіарності та підвищення ролі системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування у процесі соціально-економічного розвитку територіальних одиниць. Тому, в умовах бюджетної децентралізації формування збалансованої системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування та підвищення державних стандартів якості надання суспільних послуг потребує відповідних підходів до визначення напрямів розвитку бюджетної політики та підвищення рівня фінансової самостійності місцевого самоврядування, до яких можна віднести зміцнення бюджетно-податкового потенціалу територій за рахунок вдосконалення механізму оподаткування трудових ресурсів, підвищення ефективності програмно-цільового методу бюджетного планування шляхом оптимізації системи результативних показників, посилення заінтересованості органів місцевого самоврядування у збільшенні обсягів власних доходів бюджетів місцевого самоврядування, створення сприятливих інвестиційних умов економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Пріоритетним напрямом розвитку системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування є створення фінансової основи для економічного зростання та підвищення добробуту територіальної громади. Потребують подальшого вдосконалення положення стосовно залучення територіальних громад до бюджетного процесу на місцевому рівні, методологічні засади державно-приватного партнерства, системи внутрішнього муніципального аудиту ефективності фінансування видаткових повноважень органів місцевого самоврядування, що посилить дієвість інструментів механізму бюджетного регулювання міжбюджетних відносин та контролю за цільовим використанням бюджетних коштів. Важливим є узгодження інтересів держави та громади, інтеграція науково-інтелектуального потенціалу у виробничу сферу, підтримка малого та середнього підприємництва та врахування характеру впливу довгострокових фінансово-економічних факторів на систему формування доходів бюджетів місцевого самоврядування.

Таким чином, результатом реалізації реформи бюджетної децентралізації має стати розбудова економічно та соціально розвиненої, сильної демократичної держави із самодостатнім і незалежним місцевим самоврядуванням,

Таблиця 4

Структура видатків зведених бюджетів Івано-Франківської області за функціональною класифікацією, %

Видатки	2013	2014	2015	2016	2017	Зміна 2017/2013
Державне управління	3,14	3,09	3,04	3,10	3,66	0,52
Освіта	30,51	28,57	27,87	24,47	25,71	-4,80
Охорона здоров'я	19,85	19,53	18,74	16,10	15,94	-3,91
Соціальний захист та соціальне забезпечення	28,19	28,65	28,35	36,33	34,17	5,98
Культура і мистецтво	4,02	3,82	3,52	3,13	3,14	-0,89
Фізична культура і спорт	0,78	0,79	0,83	0,79	0,85	0,07
Житлово-комунальне господарство	1,14	2,55	2,96	2,52	2,76	1,62
Будівництво	1,19	1,74	3,14	4,28	3,92	2,73
Транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатика	1,91	2,00	1,23	1,41	1,85	-0,06
Правоохоронна діяльність та забезпечення безпеки держави	0,07	0,07	0,67	0,06	0,08	0,01
Засоби масової інформації	0,15	0,15	0,15	0,14	0,13	-0,02
Сільське і лісове господарство, рибне господарство та мисливство	0,02	0,03	0,38	0,29	0,32	0,30
Видатки, не віднесені до основних груп	1,67	1,97	3,02	1,13	1,05	-0,62
Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека	0,02	0,03	0,16	0,02	0,03	0,01
Запобігання та ліквідація надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха	0,04	0,04	0,04	0,05	0,03	-0,01
Інші видатки	7,28	6,98	5,92	6,20	6,36	-0,92
Всього видатків	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	-

* Джерело: розраховано на основі даних Департаменту фінансів Івано-Франківської ОДА

здатним ефективно вирішувати місцеві проблеми та належним чином виконувати покладені на них функції та повноваження.

Література

1. Барабаш Т.Г. Розвиток системи міжбюджетного регулювання в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2014. № 3 (68). С. 16-22.

2. Радіонов Ю.Д. До питання формування та використання бюджетного потенціалу в контексті соціально-економічного розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2017. Випуск 2 (50). С.36-45.

3. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку: інституційний аспект. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 29/2. С. 595-601.

4. Зубриліна В.В. Міжбюджетні відносини: теоретичні підвалини та практика сьогодення. *Економіка і управління*. 2014. № 2. С. 102-109.

References

1. Barabash T.G. Development of the intergovernmental regulation system in Ukraine. Scientific works of NDFI. 2014. No. 3 (68). Pp. 16-22.

2. Radionov Yu.D. Question of the formation and use of

budgetary potential in the context of socio-economic development of Ukraine. Scientific herald of Uzhgorod University. The series «Economics». 2017. Issue 2 (50). C.36-45.

3. Lisyak L.V. Budget policy in the state regulation system of socio-economic development: the institutional aspect. Economic Herald of the University. 2016. 29/2. Pp. 595-601.

4. Zubrilina V.V. Inter-budgetary relations: theoretical foundations and practice of the present. Economics and Management. 2014. No. 2. S. 102-109.

УДК 378.1

Гринів Л. В., Геренда А. З.

ВИКОРИСТАННЯ БЕНЧМАРКІНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВДОСКОНАЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕСТОРАНУ

У статті розглядаються питання змісту, необхідності та механізму бенчмаркінгу як ефективної моделі здійснення бізнес-процесів. Обгрунтовано, що це стосується суб'єктів ресторанного бізнесу, оскільки швидкі зміни в даній галузі спонукають до пошуку нових методів та шляхів вдосконалення. Визначено типові помилки при застосуванні бенчмаркінгу.

Ключові слова: *бенчмаркінг, функції бенчмаркінгу, етапи бенчмаркінгу, методика прийняття рішень в бенчмаркінгу*

Hryniv L., Herenda A.

USE OF BENCHMARKING AS A TOOL TO IMPROVE MARKETING ACTIVITIES OF THE RESTAURANT

The article discusses the content, necessity and mechanism of benchmarking as an effective model of business process implementation. This is especially true of the restaurant business, as rapid changes in the industry are pushing for new methods and ways to improve. Typical errors identified when applying benchmarking.

Key words: *benchmarking, benchmarking functions, stages of benchmarking, decision making methodology in benchmarking*

Вступ. Конкуренція в сучасних швидкозмінних умовах набуває глобального характеру, що спонукає підприємства та організації до досягнення світових стандартів. Найефективнішим способом подолання негативних тенденцій у розвитку організацій є зміна підходу до управління. Зменшення обсягів збуту, зростання вартості енергоносіїв, технологічне й технічне відставання від світових лідерів, старіння управлінських технологій – саме такі проблеми спостерігаються сьогодні на більшості українських підприємств. Подолання цих перешкод вимагає застосування зарубіжних практик в організації діяльності.

Одним із найефективніших методів удосконалення бізнесу на сьогодні є бенчмаркінг, який здійснюється на базі передового досвіду і входить до найпопулярніших інструментів управління. Відповідно виникає необхідність в детальному розгляді даної проблеми та перспективи бенчмаркінгу на підприємствах України, зважаючи на зростання актуальності цього інструменту.

Постановка проблеми. Бенчмаркінг – це новітнє (і трендове, модне) слово в управлінському середовищі. В Україні до нього ставляться ще обережно, з острахом, ніби за поняттям бенчмаркінг скривається промислова розвідка. Насправді ж різниця між цими двома методами принципова. Бенчмаркінг – це спосіб вивчення чужого досвіду, який не є таємницею.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад бенчмаркінгу; аналіз упровадження і функціонування цього бізнес-інструменту на підприємствах України; визначення суттєвих недоліків та можливих перспектив використання бенчмаркінгу

Результати дослідження. Простими словами, бенчмаркінг (англ. Benchmarking) — це порівняння з кращим. Бенчмаркінг допомагає відносно швидко і з найменшими витратами вдосконалювати бізнес-процеси. Він дозволяє зрозуміти, як працюють передові компанії, і добиватися таких же або більш високих результатів. Цінність бенчмаркінгу не тільки

в тому, що відпадає необхідність винаходити велосипед. Уважно вивчаючи досягнення і помилки інших компаній, можна розробити власну максимально ефективну модель бізнесу.

Бенчмаркінг – це не просто копіювання систем, використовуваних успішними компаніями. Такий підхід не може дати потрібних результатів із-за відмінностей у структурах бізнесу. Головне – адаптація даних принципів для внутрішнього застосування. Саме завдяки цьому система бенчмаркінгу може бути ефективна не тільки з прямими конкурентами на ринку, але і з фірмами, цільова аудиторія яких абсолютно різна. Можна навіть піддавати аналізу роботу підприємств із зовсім іншої сфери діяльності.

Грамотний бенчмаркінг компанії зможе докорінно поліпшити її функціонування, але тільки в тому випадку, якщо існує розуміння власних процесів. При порівнянні двох моделей бізнесу потрібно добре розбиратися в обох, інакше чіткого уявлення про загальну картину вам не отримати. Тому спочатку необхідно проаналізувати виробничі процеси у своїй фірмі, і тільки потім приступати до бенчмаркінгу.

Бенчмаркінг – це повноцінний інструмент управління бізнесом, оскільки його мета – удосконалення системи та підвищення конкурентоспроможності фірми у довгостроковій перспективі. Мета досягається через вирішення конкретних питань. У процесі зіставлення бізнес-схем різних компаній вирішуються дві основні завдання: Розрахунок показників власного підприємства і порівняння їх з обраним еталоном. Аналіз чужого досвіду та його впровадження в свою фірму.

Функції бенчмаркінгу полягають у наступному:

1. Дати уявлення керівництву про поточний стан справ у компанії, подолати застій в управлінському секторі.

2. Прагнути до поліпшення.

3. Вчасно з'ясувати, що організація є відстає в певній сфері.

4. Визначити ресурси компанії та виявити слабкості, до подолання яких потрібно прагнути.

5. Поставити перед фірмою яких важко, але реальні задачі.

6. З'ясувати пріоритети в оптимізації роботи.

7. Визначити рівень компанії в порівнянні з кращими в світі.

8. Прорахувати ступінь відставання фірми.

9. Виявити кращі системи менеджменту і включити їх в роботу.

10. Підготувати план дій щодо коригування діяльності.

11. З'єднати довгостроковий план розвитку з зусиллями компанії з самовдосконалення.

12. Знайти раніше не використані технології чи методи управління.

13. Сконцентрувати увагу на тих факторах, які приносять безсумнівну користь підприємству.

14. Домогтися масштабних поліпшень в роботі організації, «прориву».

15. З допомогою чужого досвіду позбавити компанію «необхідності» вчитися на власних помилках.

16. Створити в організації принцип безперервного удосконалення.

17. Зменшити фінансові витрати на поліпшення роботи фірми.

18. Скоротити ризики при впровадженні нових методів.

19. Підняти основні фінансові показники.

Об'єктами бенчмаркінгу можуть виступати

1. Продукція і послуги. Дана позиція – перша, на яку орієнтовано проведення бенчмаркінгу. Аналізу піддається діяльність конкуруючої фірми, виділяються моменти, завдяки яким її бізнес більш успішним, ніж ваш. Після цього стає зрозуміло, що потрібно зробити, щоб збільшити продуктивність рідної компанії. Тут є один момент. У разі продукції з матеріальною продукцією використовувати бенчмаркінг дещо легше, ніж у ситуації з послугами. Справа в тому, що добути потрібну для дослідження інформацію за останнім параметром значно складніше. Потрібно як мінімум проаналізувати полі виробництва і взяти кілька інтерв'ю у фірм-конкурентів.

2. Фінансові показники. Бенчмаркінг фінансових показників провести не так складно, зрозуміло, якщо знати, де і що шукати. Зазвичай така інформація знаходиться у відкритому доступі. Організувавши дослідження за фінансової ефективності, можна визначитися з можливими досягненнями і завданнями, які варто перед собою поставити. Матеріальні інвестиції для проведення такого аналізу потрібні зовсім невеликі, а вкластися можна в короткі строки.

3. Бізнес-процеси. Дослідження бізнес-процесів – найбільш ефективна частина бенчмаркінгу. Щоб підтримувати конкурентоспромож-

ність на ринку, компанія повинна займатися розвитком бізнесу в цілому, постійно вкладати в нього різного роду ресурси та контролювати всі операції. Можливості певної організації можна «вирахувати» за її бізнес-процесів. Даний вид аналізу особливо важливий в ситуації, коли два підприємства безпосередньо конкурують один з одним, пропонуючи споживачеві однакову продукцію. Організація, що зуміла підвищити конкурентоспроможність максимально ефективно при найменших витратах, виявиться у виграші. Дане дослідження по системі бенчмаркінгу є первинним. Саме з допомогою такого аналізу фахівці згодом розписують усі подальші кроки, які потрібно зробити для підвищення рентабельності фірми. Але для цього необхідно ретельно вивчити весь ланцюжок роботи компанії-конкурента, починаючи від її постачальників і закінчуючи системою організації праці. До речі, зовсім не обов'язково обмежуватися дослідженням діяльності лише однієї організації. Корисно взяти на замітку суміжні підприємства, що працюють з тією ж продукцією, і провести бенчмаркінг їх бізнес-процесів.

4. Стратегії. Жоден бізнес не може нормально функціонувати без стратегії. Поліпшити продуктивність власної компанії можна, проаналізувавши самим уважним чином стратегію та організацію роботи фірми-конкурента. Щоправда, отримати вичерпну інформацію в цьому випадку не так легко. Найчастіше подібні дані є ретельно охороняється таємницею компанії. При бенчмаркінгу стратегії потрібно, в першу чергу, пускати в хід логіку, і тільки тоді дослідження принесе свої плоди.

5. Персонал. Завдяки бенчмаркінгу персоналу можна порівняти з кількома показниками діяльність власних HR-служб з такими ж у провідних компаній світу. Отримавши результати аналізу, керівництво фірми зможе більш якісно управляти персоналом. Перед початком порівняння слід визначити основні показники діяльності HR-служби. Деякі керівники вважають даний відділ чи не тягарем для компанії, стабільно і невиправдано поглинаючої фінансові ресурси. Тільки це далеко не так. Справа в тому, що робота HR-служби так чи інакше впливає на якість діяльності багатьох підрозділів. Іноді це відбувається настільки непрямим чином, що користь даного відділу важко не те що оцінити, але навіть помітити. Тому і потрібен ретельно проведений бенчмаркінг, за допомогою якого можна отримати конкретні показники діяльності HR-служби, а також виявити потребують негайного втручання проблеми.

6. Функції, групи і організації. Використовуючи бенчмаркінг, фахівці збирають інформацію не тільки про продукцію конкурентної компанією продукції, але і те, яким саме чином це робиться.У кожного підприємства існує певна внутрішня структура і організація праці. Якраз з'ясування всіх подібних деталей і входить в завдання бенчмаркінгу з даної тематики. Причому увагу часто приділяється самим незначним, на перший погляд, нюансам. Наприклад, професійними якостями співробітників фірми-конкурента. При аналізі ретельно досліджується загальна кількість персоналу в досліджуваній компанії, створені групи, їх функції і т.д. Для полегшення процесу бенчмаркінгу в даному випадку часто оформляються різного роду веб-сайти, за допомогою яких налагоджуються контакти між фахівцями. Завдяки цьому витрати на дослідження значно знижуються, адже для отримання інформації не потрібно оплачувати дорогу співробітникам аналітичного відділу, а якість вхідних даних не страждає

Види бенчмаркінгу

1. Внутрішній бенчмаркінг. Виходячи з назви зрозуміло, що даний вид дослідження проводиться виключно всередині компанії. Для порівняння беруться процеси, товари або послуги, найбільш близькі за параметрами. Плюс методу полягає в тому, що провести аналіз можна без особливих зусиль, так як немає складнощів в зборі даних. Мінус - в дуже обмежених можливостях для дослідження, в результаті чого можлива упередженість результатів. Конкурентний бенчмаркінг. Аналіз проводиться на основі порівняння продуктів і послуг своєї фірми з продуктами і послугами прямої компанії-конкурента, причому працювати остання може як на місцевому, так на регіональному або міжнародному ринку. Даний вид бенчмаркінгу буде більш корисний, якщо для порівняння вибрати міжнародну організацію.

2. Функціональний бенчмаркінг. При такому дослідженні порівнянні піддаються процеси власної компанії з аналогічними процесами іншого. Відміну від інших видів бенчмаркінгу в тому, що фірма, обрана в якості еталону, працює в зовсім іншій сфері. Переваги даного способу в меншій витраті зусиль для одержання об'єктивних даних, причому абсолютно етичними і легальними методами.

3. Узагальнений бенчмаркінг. Для аналізу вибираються компанії, що володіють у певній сфері діяльності найкращими показниками процесів і підходів. Причому інформація про роботу даних організацій знаходиться у відкритому доступі.

Етапи бенчмаркінгу: від вибору об'єкта до реалізації змін. Бенчмаркінг – не рівняння, яке вирішується строго певним способом. Єдиної системи тут немає, кожна компанія використовує власні розробки. Зате всю діяльність можна розбити на кілька етапів:

1. На першому етапі потрібно вибрати об'єкт бенчмаркінгу, провести його аналіз та деталізацію. Це може бути якийсь процес, послуга або продукт, вироблений підприємством. Тут важливо визначитися з наступними моментами: які ресурси фірма може дозволити собі виділити на це дослідження; планується одноразова акція або ж подібна практика стане регулярною.

2. На другому етапі визначаються характеристики, які потрібно проаналізувати. Об'єктом аналізу можуть служити ті чи інші параметри процесу, споживчі властивості товару або послуги.

3. Третій етап – призначення фахівців, які будуть проводити бенчмаркінг. Людей бажано брати з різних відділів. Так з'явиться можливість ширше поглянути на об'єкт досліджень як у своїй компанії, так і фірми-партнера по бенчмаркінгу.

4. Четвертий етап – власне вибір партнерів. Це можуть бути серйозні підприємства, успіхи яких у реалізації вакансій, що вас характеристик незаперечні (самі характеристики ви визначили ще на другому етапі). У партнери можна взяти як одну фірму, так і декілька. При внутрішньому бенчмаркінгу організації партнерами будуть виступати суміжні підрозділи компанії, аналізуватися стануть процеси всередині підприємства або виготовляється продукція.

5. На п'ятому етапі починається збір і аналіз даних, необхідних для подальшого порівняння. Найчастіше отриману інформацію потрібно обробити. Справа в тому, що в різних фірмах одні й ті ж технічні характеристики продукту можуть описуватися по-різному. Все потрібно буде привести до спільного знаменника.

6. Шостий етап бенчмаркінгу полягає в оцінці можливостей компанії наздогнати випереджальну організацію з необхідним характеристикам. Методи оцінки можуть бути різними, наприклад, за допомогою GAP-аналізу.

7. На сьомому етапі фахівці визначають, які потрібні зміни в роботі підприємства для досягнення конкретного результату. Загальна картина повинна бути заснована на результатах адаптації отриманих знань до умов власної фірми.

8. Восьмий етап присвячений розробці стратегічних цілей і складання планів для їх досягнення. Тут багато чого залежить від масштабів можливих змін. Плани можуть стосуватися організації виробництва, системи управління та інших аспектів діяльності компанії.

9. На дев'ятому етапі відбувається реалізація раніше затверджених планів. Причому за цим процесом потрібен постійний контроль. При необхідності плани по ходу виконання коригуються.

10. Останній етап полягає у прийнятті рішення про повторне бенчмаркінгу для вирішення нових завдань, якщо, звичайно, минулі були успішно реалізовані.

Типові помилки застосування бенчмаркінгу

1. Деякі сприймають бенчмаркінг як свого роду інспекційну перевірку організації. Але це далеко не так. З допомогою бенчмаркінгового дослідження можна отримати певні корисні цифри, але сама система спрямована на те, щоб з'ясувати, про що дані цифри говорять, тобто можна дізнатися, на якому місці по тим чи іншим позиціям знаходиться підприємство.

2. Багато хто впевнений у тому, що давно розроблені якісь базові параметри, які не потребують ніяких поліпшень. Подібну систему застосувати в компанії не представляється можливим просто тому, що будь-який ринок не монолітний. Є різниця в перевагах клієнтів, доступності ресурсів, умов виробництва і т. п. Потрібно знайти партнерів, які поділяться досвідом у досягненні цілей, а також розкажуть, чи здатна ваша фірма взяти таку висоту.

3. Ще одна часто допускається помилка – зниження уваги до потреб клієнта. Деякі фірми після проведення бенчмаркінгу настільки захоплюються необхідністю зниження витрат при одночасному зростанні якості товарів, що зовсім перестають звертати увагу на те, що потрібно від продукції безпосередньому споживачу. Щоб уникнути подібної помилки непогано було б застосовувати спеціально розроблену комплексну систему індикаторів бізнесу – «balanced scorecard».

4. Бажання зробити все і одразу позитивних результатів, швидше за все, не дасть. Керівники, які вирішили провести бенчмаркінг абсолютно всіх систем компанії одночасно, роблять велику помилку. По-перше, це дорого. По-друге, займає надто багато часу. Все потрібно робити поступово, аналізуючи одну систему за іншою.

5. До невдач веде і неузгодженість. Тут можна відзначити кілька моментів. Використання бенчмаркінга має відповідати стратегії компанії і при цьому не входити в конфлікт з іншими ініціативами. Процес впровадження бенчмаркінгу зобов'язаний прямувати і контролюватися керівництвом.

6. Помилкою буде ставити перед собою неконкретні, дуже «розмиті» завдання. Іноді перед бенчмаркінгом ставиться завдання проаналізувати комунікації між співробітниками фірми. Але питання в тому, як це можна виміряти і в яких одиницях? Тому цілі для дослідження краще вибирати більш конкретні, наприклад, оцінити систему розподілу повноважень в компанії.

7. Проведення бенчмаркінгу без заздалегідь підготовленої платформи не має сенсу. Подібна ситуація може виникнути, коли дослідження будь-процесів у фірмах-конкурентах або пошук партнерів по бенчмаркінгу починає проводитися раніше, ніж отримані дані про тих же процесах у власній організації.

8. Фатальною помилкою може стати недостатньо повний аналіз партнера по досліджень. Якщо час як своє, так і партнера витрачається даремно, то ні до чого хорошого це не призведе. Існуючий кодекс подібних досліджень свідчить, що, якщо ви здатні отримати потрібні дані або вирішити питання самостійно, то турбувати партнера з цього приводу не потрібно.

Висновки. На сьогодні бенчмаркінг вважається найефективнішим напрямком консалтингу. Це процес постійного дослідження найкращих практик, що визначають найвищу характеристику конкурентоздатності. Він націлений на те, щоб на основі дослідження надійно установити ймовірність успіху підприємства.

Для більшості компаній бенчмаркінг не є новим, тому що він здійснювався в рамках конкурентного аналізу, хоча він і є більш деталізованою, формалізованою й упорядкованою функцією, ніж метод чи підхід конкурентного аналізу.

Бенчмаркінг дозволяє зрозуміти як працюють передові компанії та допомагає добитися, в деяких випадках, значно вищих результатів, а саме дозволяє зменшити витрати виробництва, підвищити прибутковість, оптимізувати структуру витрат та вибір стратегії діяльності підприємства, що особливо важливо для розвитку економіки України. Окрім того, використання бенчмаркінгу дозволяє значно зменшити витрати на маркетингові дослідження, тобто за допомогою бенчмаркінгового підходу можна вдосконалити маркетингову систему управління підприємством.

Література

1. Гончарук А.Г. Бенчмаркінг як метод управління ефективністю підприємства. Економіка: реалії часу. Одеса. 2007. № 1(27). С. 12–15.

2. Дубовик О. Формування конкурентних переваг на основі бенчмаркінгу. Регіональна економіка. № 3. 2015 С. 134-137.

3. Механік О.В. Бенчмаркінг для України: пошук власної стратегії інноваційного розвитку України. Формування ринкових відносин в Україні. № 3. 2018. С.73-78.

4. Морщенок Т.С. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур. Економіка і суспільство. Харків. 2017. С. 533–540.

5. Ціпан О.Я. Основні аспекти і проблеми розвитку бенчмаркінгу в Україні. Економіка. Фінанси. Право. – № 5. 2019. С. 9-11.

References

1. Honcharuk A. (2007) Benchmarking as a method of managing enterprise performance. Economy: the realities of time. Vol. 1 (27), pp. 12-15.

2. Dubovik O. (2015) Formation of competitive advantages on the basis of benchmarking. Regional economy. Vol. 3, pp. 134-137.

3. Mechanic O. (2018) Benchmarking for Ukraine: Finding Your Own Innovation Strategy for Ukraine. Formation of market relations in Ukraine. Vol. 3, pp. 73-78.

4. Morshchenko T. (2017) Benchmarking as a tool for improving the competitiveness of business structures. Economy and society. pp. 533-540.

5. Tsipan O. (2019) Main aspects and problems of development of benchmarking in Ukraine. Economy. Finances. Right. Vol. 5, pp. 9-11.

УДК 330:322

Томашевська А. В.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена особливостям розвитку інвестиційної діяльності підприємств в Україні. Проаналізовано сучасний стан інвестиційної діяльності країни. Окреслено основні ризики, з якими зіштовхуються підприємства в процесі інвестиційної діяльності. Запропоновано напрями вдосконалення інвестиційної діяльності для ефективного функціонування підприємств в Україні.

Ключові слова: *інвестиційна діяльність, підприємство, прямі іноземні інвестиції, капітальні інвестиції, структура, привабливість.*

Tomashevska A. V.

PROSPECT FOR THE DEVELOPMENT OF INVESTMENT IN UKRAINE

The article is devoted to peculiarities of development of investment activity of enterprises in Ukraine. The current state of investment activity of the country is analyzed. The main risks faced by enterprises in the process of investment activity are outlined and the directions of improvement of investment activity for the effective functioning of enterprises in Ukraine are proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для ефективного функціонування підприємства та економіки України загалом важливим є підвищення інвестиційної активності інвесторів у країні, оскільки саме збільшення інвестиційних ресурсів допомагає підприємству та економіці все більше розвиватися й процвітати. Саме інвестиції формують одну зі складових, які визначають конкретні позиції країни на світовому ринку. Інвестиційна ситуація в Україні є нестабільною та характеризується відсутністю достатнього обсягу інвестицій, що спричинено несприятливим інвестиційним кліматом в країні, тому актуальною проблемою залишається дослідження стану та перспективи розвитку інвестиційної діяльності підприємств в Україні.

Метою статті є аналіз інвестиційної діяльності підприємств в Україні, розкриття основних проблем та обґрунтування напрямів активізації інвестиційної діяльності підприємств країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційна діяльність посідає значне місце в розвитку та ефективному функціонуванні підприємств, адже саме інвестиції забезпечують розширення підприємницької діяльності та освоєння нових галузей бізнесу й технологій. Від кількості капіталовкладень залежить розквіт власного виробництва підприємства та розвиток економіки загалом. Без належного інвестування досить важко розраховувати на ефективне функціонування виробництва. Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» [1] інвестиції – це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний та екологічний ефект. Для аналізу сучасного стану інвестиційної діяльності в Україні варто зосередитись на показниках, що її характеризують. Перш за все важливе місце відводиться такому показнику, як обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку країни *(рис. 1)*.

За даними *рис. 1* можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду обсяг прямих іноземних інвестицій значно скоротився, а саме на 24,3% (12,6 млрд. дол. США). Основними причинами такого зменшення інвестицій можна вважати антитерористичні дії на Сході, нестабільність країни в економічній та політичній сферах, а також значна корупція та відсутність належних реформ. Найбільший обсяг прямих іноземних інвестицій зафіксовано у 2015 р., а саме 53,7 млрд. дол. США, що порівняно з 2014 роком більше на 2 млрд. доларів США, тобто майже на 4%. Найбільшими інвесторами в Україну є такі країни, як Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Австрія, Велика Британія, Франція.

Станом на 2018 рік найвагоміші обсяги прямих іноземних інвестицій були спрямовані до установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність (26,1%), а також підприємства промисловості (27,3%).

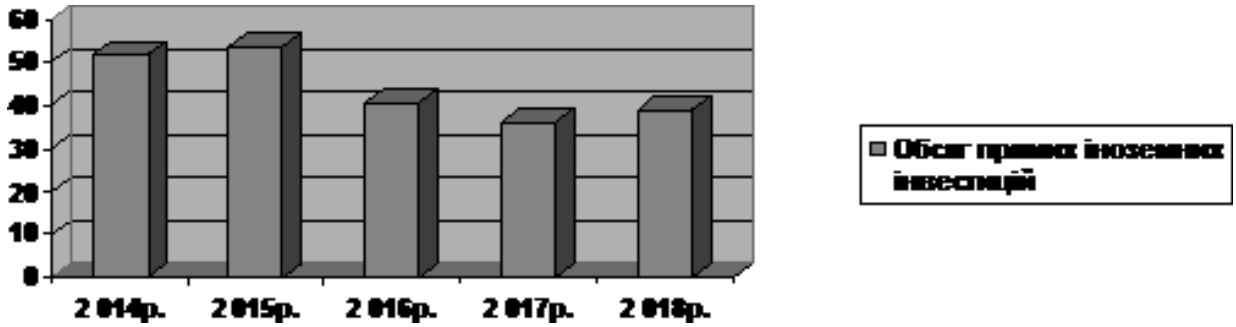

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україні протягом 2014–2018 рр., млрд. дол. США

В Україні більшість інвестицій здійснюється в капітальній формі, тому проаналізуємо, як змінилась кількість капітальних інвестицій в країні протягом 5 років (*рис. 2*). Як видно з даних *рис. 2*, обсяг капітальних інвестицій протягом 2014–2018 рр. збільшився на 145,1 млрд. дол. США, або на 35,2%. Найбільший обсяг спостерігається у 2018 р., а саме 412,8 млрд. дол. США.

Провідними сферами економічної діяльності за обсягами освоєння капітальних інвестицій у 2018 р. залишаються промисловість (33,1%), будівництво (12,3%), сільське, лісове та рибне господарство (14,0%), інформація та телекомунікації (4,1%), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (7,0%), транспорт, складське господарство,

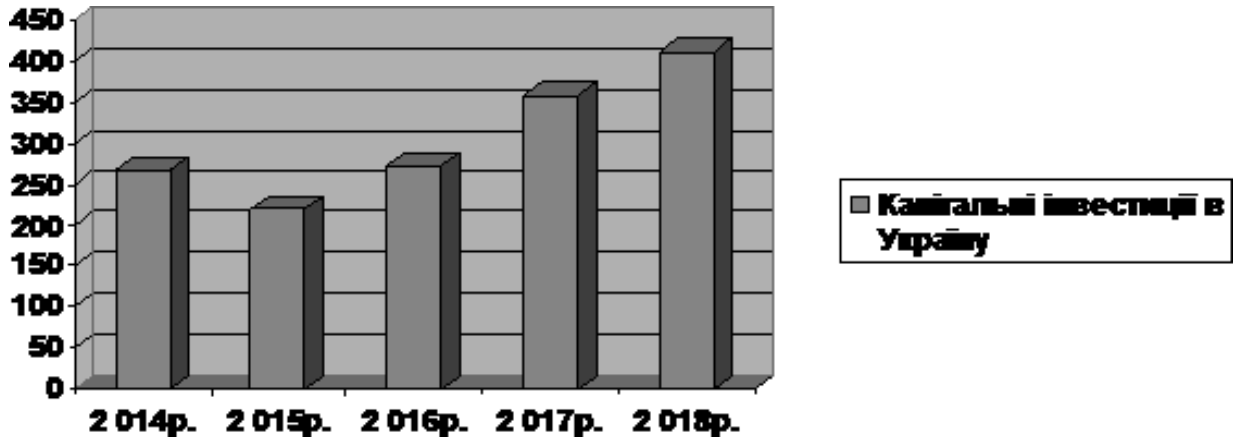

Рис. 2. Капітальні інвестиції в Україні протягом 2014–2018 рр., млрд. дол. США [2]

Аналіз структури капітальних інвестицій є свідченням перспективності напрямів їх вкладення. Об'єктами такого аналізу можуть бути [3, с. 81]:

– виробнича (галузева) структура капітальних вкладень підприємства, яка характеризує перспективи його майбутньої галузевої диверсифікації;

– технологічна структура капітальних вкладень, тобто співвідношення витрат на будівельно-вантажні роботи (пасивна частина капітальних вкладень) та придбання обладнання, машин, інструментів (активна частина);

– відтворювальна структура капітальних вкладень; співвідношення вкладень в новее будівництво, розширення діючих потужностей, технологічне переозброєння та реконструкцію.

поштова та кур'єрська діяльність (8,7%), державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування (7,4%). Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у 2017 р. освоєно 69,9% капіталовкладень.

Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень становила 5,3%. За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 12,7% капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 1,4% усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла – 7,8%. Інші джерела фінансування складають 2,9%.

Отже, Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не перебуває

осторонь світових процесів, є досить інтегрованою у світове господарство, а порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні. В рейтингу "Doing Business 2018" Україна піднялась на 4 пункти, зайнявши 76 позицію зі 190 країн світу [2].

Основними формами ризику, з якими може зіштовхнутися підприємство в процесі здійснення інвестиційної діяльності, є [4, с. 47]:

– кредитний ризик, що полягає у загрозі наявності фінансових проблем у державного органу або організації, котра емітувала цінні папери, пов'язаних з неможливістю виплати відсотків або погашення самої позики;

– реінвестиційний ризик, що передбачає ймовірність втрати частини інвестованих коштів в процесі реінвестування;

– концентраційний ризик, тобто ймовірність втрати всього обсягу вкладених коштів в одну форму інвестицій (наявність концентраційного ризику змушує диверсифікувати наявні інвестиції задля зменшення ризику);

– ризик ліквідності, що полягає в неспроможності реалізувати власні інвестиції за бажаною ціною, що змушує утримувача цих інвестицій знизити їх ціну, що веде до втрати власного доходу;

– інфляційний ризик, що пов'язаний з падінням купівельної спроможності грошей, що є прямим наслідком інфляції, тобто вартість інвестицій відмінна від наявного рівня інфляції.

Основними напрямами вдосконалення інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів повинні стати [5, с. 29]:

– послідовне зниження тиску на інвесторів та відсутність диверсифікованих джерел інвестицій, нерівномірність їх розподілу між регіонами;

– створення дієвих механізмів управління інвестиційною діяльністю;

– реструктуризація економіки, пріоритетне залучення інвестицій у галузі, що особливо потребують капіталовкладень;

– мотивація суб'єктів господарювання стосовно довгострокових вкладень, а також населення щодо вкладення коштів в розвиток економіки, а не на споживання;

– стимулювання реінвестування;

– вдосконалення інвестиційного законодавства та забезпечення його стабільності;

– забезпечення гарантій інвесторам;

– відповідність витрачання інвестиційних ресурсів їх надходженню.

Висновки. Інвестиційна діяльність є досить важливою складовою розвитку підприємства та економіки України загалом. Проте сьогодні інвестиційний клімат у країні є не досить сприятливим для іноземних інвесторів, що стримує нові потоки іноземних капіталовкладень. Для того щоб збільшити інвестиції в підприємницьку діяльність, необхідно:

– вдосконалити нормативно-правову базу, яка б чітко визначала права інвесторів та давала їм можливість вільно вкладати вільні кошти в підприємства України;

– створити освітні центри, які б навчали та інформували громадян України щодо інвестиційної діяльності, а також надавали приклади щодо залучення іноземних інвесторів;

– запозичити міжнародний досвід щодо інвестиційної діяльності підприємств.

Вдосконалення інвестиційної діяльності в Україні позитивно вплине на розвиток підприємств та економіки України загалом.

Література

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12.

2. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. URL: http://www.me.gov.ua.

3. Спільник І. Аналіз інвестиційної діяльності підприємства за даними фінансової звітності. Економічний аналіз. 2013. № 2. С. 78–87.

4. Ткаченко Т., Шевчук Н., Гончарук І. Напрямки оптимізації інвестиційної діяльності підприємства. Агро- світ. 2018. № 7. С. 45–48.

5. Очередько О. Перспективи розвитку інвестиційної діяльності підприємств України. Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. 2016. № 4. С. 24–31.

6. Суханова А. Інвестиційна діяльність підприємств в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 17.

1УДК 336.14:352

Дмитровська В. С., Кохан І. В.

МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ФІНАНСОВА БАЗА ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено теоретичні і методичні засади формування місцевих бюджетів територіальних громад в контексті бюджетної децентралізації. Розкрито економічну сутність і значення бюджетів територіальних громад як вагомого інструменту впливу на економічний та соціальний розвиток адміністративно-територіальних одиниць та забезпечення їх фінансової незалежності.

Ключові слова: *децентралізація, фінансова база, фінансова незалежність, об'єднані територіальні громади, органи місцевого самоврядування, доходи бюджетів об'єднаних територіальних громад.*

Dmytrovska V. S., Kokhan I. V.

LOCAL BUDGETS AS A FINANCIAL DATABASE OF THE UNITED STATES IN THE CONTEXT OF BUDGETARY DECENTRALIZATION

The article deals with the theoretical and methodical principles of forming of territorial communities in the context of budget decentralization. The economic essence and importance of local budgets and budgets of territorial communities as a powerful tool for influencing economic and social development of administrative-territorial units and ensuring their financial independence are disclosed.

Key words: *decentralization, financial base, financial independence, united territorial communities, local self-government bodies, revenues budgets of united territorial communities.*

Вступ. На сучасному етапі Україна неухильно спрямовує свої зусилля на реалізацію євроінтеграційного курсу, виконання міжнародно-правових зобов'язань, в тому числі з питань розвитку місцевої і регіональної демократії. Саме тому, подальша демократизація суспільства та одночасна децентралізація влади на засадах субсидіарності були і залишаються пріоритетами України.

Питання формування та використання коштів місцевих бюджетів набуває особливої актуальності в контексті бюджетної децентралізації. Становлення місцевих бюджетів багато в чому залежить від правильності, повноти та оптимальності застосування положень Бюджетного кодексу. Актуальність питання формування та використання коштів місцевих бюджетів в умовах фінансово-економічної кризи значно зросло, так як, неможливий розвиток та побудова ефективної національної економіки без фінансової самостійності місцевих бюджетів з її численними складниками й урахування податкового потенціалу кожної території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо формування та використання коштів місцевих бюджетів є доробки вітчизняних вчених і практиків, серед яких: В. Андрущенко, С. Буковинський, О. Василик, М. Васильєва, І. Дмитриєва, В. Зайчикова, О. Кириленко, В. Кравченко, І. Луніна, Ц. Огонь, В. Опарін, Д. Полозенко, К. Павлюк, Л. Пав лова, В. Родіонова, С. Соляннікова, С. Слухай, Л. Тарангул, В. Твердохлєбов, В. Федосов, В. Цитович, І. Чугунов, Л. Ходский, С. Юрій.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд теоретичних, методичних та практичних підходів щодо формування місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад у контексті бюджетної децентралізації.

Результати. На сучасному етапі Україна неухильно спрямовує свої зусилля на реалізацію євроінтеграційного курсу, виконання міжнародно-правових зобов'язань, в тому числі з питань розвитку місцевої і регіональної демократії. Саме тому, подальша демократизація суспільства та одночасна децентралізація влади на засадах субсидіарності були і залишаються пріоритетами України. Головним інструментом проведення соціально-економічної політики є бюджет, то саме бюджетна полі-

тика повинна сприяти сталому і ефективному економічному розвитку.

З метою забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку території, збільшення надходжень до бюджетів територіальних громад і зміцнення їх фінансової незалежності є актуальними завданнями [1, с.159]. Враховуючи те, що велика кількість сільських та селищних бюджетів є дотаційними, і не здатні ефективно здійснювати свої функції та розвиватися, виникло питання про об'єднання таких адміністративно-територіальні одиниці в об'єднану територіальну громаду [6, с. 201].

Доходи місцевих бюджетів є одним із найвагоміших джерел фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Фінансовий потенціал кожної територіальної громади країни формується саме завдяки раціональному та ефективному управлінню обсягами власних та закріплених джерел доходів. Серед основних джерел доходів місцевих бюджетів виділяють податкові надходження (закріплені за місцевими бюджетами загальнодержавні податки, відповідно до законодавства, місцеві податки та збори, а також відрахування від загальнодержавних податків), кошти, отримані від власних засобів муніципального утворення, утворені за рахунок діяльності підприємств та організацій, що знаходяться у власності територіальних громад, та оплата за послуги, які надають органи місцевого самоврядування, а також місцеві позики. У структурі місцевих фінансів співвідношення цих основних джерел визначає рівень самостійності місцевих бюджетів. Проте, постійна нестача фінансових ресурсів у органів місцевої влади та нестабільність їхніх доходних джерел стали проблемним питанням загальнодержавної ваги. Тому, на місцях не вирішуються першочергові проблеми громадян, не забезпечується належне фінансування соціально-економічного розвитку певних територій, їх благоустрій, управління в сфері освіти, охорони здоров'я, стану доріг тощо [2].

Через постійну нестачу ресурсів органи місцевої влади мають ще одну проблему – це висока частка міжбюджетних трансфертів у складі доходів місцевих бюджетів. Надходження місцевих бюджетів наполовину складаються з трансфертів із державного бюджету, через що органи місцевого самоврядування втрачають реальну здатність здійснювати управління соціально-економічним розвитком територій [1, с.161].

Джерелами формування цих ресурсів є доходи, закріплені Бюджетним кодексом України за бюджетами об'єднаних територіальних громад (ОТГ), що поділяються на власні та закріплені, та міжбюджетні трансферти з державного бюджету (базова та реверсна дотація, освітня та медична субвенції, інші дотації та субвенції) – рис. 1.

Доходи бюджетів територіальних громад є основою функціонування та розвитку органів місцевого самоврядування. Фінансові ресурси акумульовані бюджетами територіальних громад підвищують фінансову незалежність місцевих органів самоврядування, а також сприяють активізації їх господарської діяльності, розвитку інфраструктури, розширюють економічний потенціал територій. Це дає можливості для того, щоб місцеві органи самоврядування в достатньому обсязі задовольняли потреби та інтереси територіальних громад і сприяли соціально-економічному розвитку територій. Через те, реформування місцевого самоврядування є необхідною умовою зміцнення еконо-

Рис. 1. Джерела доходів ОТГ [6, с. 202]

мічної бази як країни в цілому, так і органів місцевої влади. Система формування доходів бюджетів територіальних громад характеризується високим рівнем залежності їх дохідної бази від надання трансфертів із державного бюджету та щорічним зменшенням частки власних надходжень [6, с. 202].

Отже, ефективність роботи органів місцевого самоврядування залежить насамперед від фінансових ресурсів, які вони зможуть акумулювати на своїй території, від чого залежить їх спроможність самостійно, за рахунок власних джерел наповнення бюджету, вирішувати питання місцевого значення, тобто фінансове забезпечення місцевих органів влади повинно відповідати таким обсягам власних фінансових ресурсів, який відповідав би наданим їм повноваженням.

Сьогодні вкрай важливими є питання децентралізації бюджетної системи України, адже фінансова децентралізація – одна з найважливіших умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади. На даний час в Україні налічується 705 територіальні громади, до складу яких увійшло 3158 місцевих рад. З них 25 утворені у Івано-Франківській області. Аналіз рівня самодостатності територіальних громад в Івано-Франківської області показує, що більшість громад утримуються за рахунок коштів державного бюджету. Постійна фінансова підтримка громад є обтяжливою для державного бюджету і стримує розвиток малих міст і великих селищ.

Постійне зростання офіційних трансфертів та загальнодержавних податків у доходах місцевих бюджетів не тільки роблять місцеву владу повністю залежною від дій та рішень центрального уряду, але й суперечить європейським та загальносвітовим тенденціям розвитку місцевого самоврядування. Також знижується ініціативність у мобілізації коштів та пошуку власних резервів наповнення місцевих бюджетів. Висока частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів свідчить про посилення централізації бюджетних ресурсів [1, с. 163].

За даними Державної казначейської служби України, до місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) у 2018 р. надійшло 153,2 млрд. грн., без урахування міжбюджетних трансфертів надійшло 72,6 млрд. грн., а обсяг міжбюджетних трансфертів становив 79,7 млрд. грн. Частка доходів місцевих бюджетів у структурі доходів зведеного бюджету України є надзвичайно низькою, у 2018 р. вона становила 23,4% [2]. Що свідчить про низьку автономію та високу залежність місцевих органів самоврядування від державних ресурсів.

Самостійність бюджетів місцевих органів влади можлива лише за наявності достатніх власних дохідних джерел. Спираючись на досвід економічно розвинених країн, можна стверджувати, що частка власних доходів у бюджетах органів самоврядування повинна становити принаймні 40%. В Україні потужніша економічна база формується у тих областях, де зосереджено більше платників податку на доходи фізичних осіб. Вагомим джерелом надходжень до місцевих бюджетів є плата за землю (його частка у доходах місцевих бюджетів у 2018 р. становила 18,7%). Проте зростання надходжень від неї стримується став ками орендної плати, розмір яких не відповідає ринковим умовам і давно не змінювався [3].

Аналіз показує, що для більшості невеликих чи малозаселених громад характерні низькі показники фінансової спроможності. Дану статистику можна пояснити тим, що у більш заселених територіальних громадах вигідніше розвивати бізнес, адже там є достатній трудовий потенціал, більший ринок збуту товарів і послуг та кращі можливості для розвитку громади. А громади з більшою площею, населенням та розміщенням у промислових зонах нашої держави мають більший фінансовий потенціал, ніж ті, в яких чисельність є меншою 5 тис. осіб, та які розміщуються переважно в сільській місцевості, що обмежує їх у фінансових ресурсах та впливає на фінансову спроможність в цілому. [6, с. 202].

Тому вирішення питання створення відповідних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення стабільного та якісного здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень у територіальних громадах є однією з визначальних передумов розвитку територій.

Тож фінансова децентралізація дала змогу громадам не лише розпоряджатися бюджетом, забезпечуючи соціальні статті видатків, а й формувати бюджети розвитку. Саме завдяки даному процесу об’єднані територіальні громади, крім зростання власних фінансових можливостей, у результаті децентралізації мають й інші інструменти забезпечення економічного розвитку — здійснення зовнішніх запозичень, самостійне обрання установ з обслуговування коштів місцевих бюджетів стосовно розвитку

та власних надходжень бюджетних установ. Децентралізовано повноваження у сфері архітектурно-будівельного контролю та вдосконалення містобудівного законодавства, органам місцевого самоврядування надано право самостійно визначати містобудівну політику. низки законів щодо децентралізації повноважень і регулювання земельних відносин громади отримають право розпоряджатися землями за межами населених пунктів.

Добровільне об'єднання територіальних громад протягом 2015–2018 років — значний позитивний результат і зміни на краще. Тому сприяння максимальному подальшому процесу – одне з головних завдань керівництва держави. По всій території України мають бути створені спроможні та дієздатні органи місцевого самоврядування базового рівня – територіальні громади. Окрім того, на місцях повністю залишаються надходження від податків: єдиного, на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля, транспорт). Такі зміни вже дали перші результати. Власні доходи місцевих бюджетів від 2014 по 2018 рік зросли на понад 100 млрд гривень. Темпи зростання місцевих податків та зборів у ОТГ становлять 29,4%, що більше від середнього по Україні на 24,9%. Зокрема, плата за землю зросла на 20%, надходження податку на нерухоме майно – на понад 70%. Видатки бюджету розвитку в розрахунку на одну особу порівняно з минулим роком збільшилися в 1,5 раза.

Заданий державою курс демократичного розвитку і становлення громадянського суспільства, впровадження ряду системних реформ вже має своє відображення в позитивних фінансових показниках. Так, шляхом фінансової підтримки формування необхідної інфраструктури для ОТГ з боку держави: 2017 року субвенція на це становила 1,5 млрд грн, 2018-го – 1,9 млрд гривень. За ці кошти 366 ОТГ реалізували в 2017 році 2 046 проектів.

Питання посилення забезпеченості бюджетів територіальних громад власними доходами є достатньо важливим. Підвищення ефективності управління бюджетами територіальних громад необхідно здійснювати шляхом покращання фіскальної ефективності місцевих податків і зборів, посиленням дієвості бюджетного стимулювання регіонального розвитку, оптимізації структури бюджетів місцевого самоврядування, упорядкування їх видаткових повноважень. Для виконання основних завдань, покладених на органи місцевого самоврядування щодо забезпечення економічного зростання та підвищення рівня життя населення важливим є посилення ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів та наукової обґрунтованості прийняття рішень у сфері міжбюджетного регулювання [4, с. 264; 5].

Висновки. Отже, саме дохідна частина бюджетів територіальних громад виступає фінансовою базою органів місцевого самоврядування, яка формується за рахунок власних та закріплених джерел, загальнодержавних податків і зборів, трансфертних платежів, тому пошук нових джерел та методів збільшення фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад є надзвичайно актуальним питанням.

Практика показала, що механізм міжтериторіального фінансового вирівнювання місцевих бюджетів, як вилучення надлишків бюджетних коштів до бюджету вищого рівня та застосування індивідуальних підходів до встановлення нормативів відрахувань від загальнодержавних податків і зборів, має багато недоліків: він не тільки негативно впливає на дохідну базу місцевих бюджетів, а й позбавляє місцеві органи влади стимулів до збільшення своїх доходів. Спираючись на зарубіжний досвід, необхідно створити спеціальні бюджетні фонди фінансового вирівнювання територій, а перерозподіл доходів між бюджетами одного рівня доцільно було б здійснювати з урахуванням податкової сили територій та мінімального рівня, до якого повинні вирівнюватися фінансові можливості цих територій.

Досліджуючи фінансові можливості органів самоврядування на перспективу, важливо проводити пошук і ефективно використовувати альтернативні та наявні джерела ресурсів, що значною мірою забезпечить органам місцевого самоврядування більш широкий доступ до фінансових ресурсів та позитивно впливатиме на зміцнення їх фінансової самостійності та формування достатньої фінансової бази.

Література

1. Татарин Н. В., Голів В. І. Місцеві бюджети як основа самостійності місцевого самоврядування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. URL: http://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/18.pdf (дата звернення 17.06.2018).

2. Крушельницька Т. А. Формування бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. Публічне управління та митне адміністрування. 2015. № 2. С. 160-168.

3. Оцінка фінансової спроможності 366 ОТГ за 2017 рік у розрізі областей. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2430203-ocinka-finansovoi-spromoznosti-366-otg-za-2017-rik.html (дата звернення 17.06.2018).

4. Чугунов О. І. Бюджети місцевого самоврядування як інструмент соціально-економічного розвитку територій. Економічний вісник університету. 2014. Вип. 23(1). С. 261-266.

5. Щур Р. І., Зварич Т. Я. Особливості формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / ред. І.Г. Ткачук. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2017. Вип. 13. Т. 2. С.201-209.

6. Щур Р.І., Плець І.І. Формування фінансової бази об'єднаних територіальних громад в умовах бюджетної реформи. Вісник Прикарпатського університету. Серія Економіка. Івано-Франківськ: Плай, 2018. Вип. 13. С.200-207.

References

1. Tataryn N. V., Holiv V. I. Local budgets as a basis of local self-government autonomy. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. URL: http://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/18.pdf (Accessed 17/06/2018).

2. Krushelnytska T. A. Formation of the combined territorial communities budgets in the conditions of decentralization. Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia. 2015. No. 2. P. 160-168.

3. Evaluation of financial capacity of OTG 366 for 2017. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/177/Буклет__Рейтинг_фін._спром_366_ОТГ_за_2017.pdf (Accessed 17/06/2018).

4. Chuhunov O. I. Local self-government budgets as an instrument of socio-economic development of territories. Ekonomichnyi visnyk universytetu. 2014. Issue 23 (1). P. 261-266.

5. Shchur R. I., Zvarych T. Ya. The features of formation of local budget revenues under the conditions of budget decentralization. Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. 2017. Issue. 13. V. 2. P.201-209.

6. Shchur R.I., Plets I.I. Formation of the financial base of joint territorial groups in the conditions of budget reform. Bulletin of the Carpathian University. Economy series. Ivano-Frankivsk: Play, 2018. Vol. 13. C.200-207.

Ціжма Ю. І., Ціжма О. А.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті досліджено та обгрунтовано, що досягти підвищення ефективності фінансування трудового потенціалу можна, шляхом розробки та впровадження в практику господарської діяльності як на макро-, так і мікрорівнях сучасного мотиваційного механізму, який би об'єктивно спонукав до зростання продуктивності праці, збільшення доходів, гармонійного розвитку особистості і суспільства в цілому.

***Ключові слова**: трудовий потенціал, фінансування, моделі фінансування, соціальний захист, реформування місцевого самоврядування.*

Tizhma Yu. I., Tizhma O. A.

CONCEPTUAL APPROACHES TO FORMATION OF SOURCES OF FINANCING LABOR POTENTIAL

Increasing the efficiency of financing labor potential can be achieved by developing and putting into practice both at the macro and micro levels of a modern motivational mechanism, which would objectively lead to an increase in productivity, income, harmonious development of the individual and society as a whole.

***Key words**: labor potential, financing, models of financing, social protection, reform of local self-government.*

Вступ. Науковий інтерес до дослідження фінансування розвитку трудового потенціалу визначається його позитивним впливом на розвиток економіки у контексті сприяння створенню нових робочих місць, зростання ділової активності і відповідно підвищення рівня і якості життя населення.

Проблематика національного розвитку пов'язана з поглибленням процесів фінансової глобалізації та удосконаленням соціально-трудових відносин. Програмою діяльності Кабінету Міністрів України передбачена реалізація п'яти стратегічних пріоритетів, що охоплюють різні сфери життя країни та є принциповими елементами її трансформації. Особливої уваги заслуговують заходи для забезпечення соціально-економічного зростання (збільшення інвестицій, податкової та митної реформи, дерегуляції, земельної реформи, утримання макроекономічної стабільності

шляхом продовження фіскальної консолідації), ефективного врядування (проведення реформи державного управління, децентралізації і реформи державних фінансів), а також розвитку людського капіталу. У контексті розвитку людського капіталу і трудового потенціалу проводяться реформи системи освіти, охорони здоров'я і поліпшення надання державної соціальної підтримки.

Науково-теоретичні дослідження трудового потенціалу відрізняються багатоаспектним характером.

Серед українських економістів вагомий внесок у розробку тематики механізмів і джерела фінансування зробили О. Баланська (реалії та тенденції фінансування житлового будівництва для вирішення житлових проблем громадян) [6, с. 114–121]; М. Кудінова, В. Варук (науково-методичні підходи фінансування соціального захисту населення) [8, с. 460–463]; Є. Черан (концептуалізація системи фінансового забезпечення аграрного виробництва для випуску якісної сільськогосподарської продукції) [7, с. 8–13].

Постановка завдання. Дослідженню проблематики фінансового забезпечення трудового потенціалу в економічній літературі традиційно приділяється велика увага, однак аналіз публікацій показує фрагментарність упровадження теоретико-методологічних розробок і існування дотепер серед економістів досить багато розбіжностей в інтерпретації наукових підходів. Учені-економісти розглядають процес фінансування з різних позицій, виділяючи різні об'єкти і суб'єкти процесу. Тому доцільно розглянути існуючі концептуальні підходи до визначення підходів фінансування трудового потенціалу, а також дефініції складових його термінів.

Результати. Важливим критерієм соціально-економічного розвитку і стабільності економіки є індикатор якості життя населення, який тісно пов'язаний з рівнем фінансового забезпечення розвитку трудового потенціалу. Важливість вивчення проблематики трудового потенціалу і визначення взаємозв'язку його з обсягами фінансування для досягнення відповідного рівня його розвитку обумовлюють необхідність наукових досліджень як з точки зору теорії, методології, так і практики.

Головною метою даної статті є дослідження інституціональних підходів до моделювання фінансування розвитку трудового потенціалу в контексті соціально-економічної суверенізації держави.

Перехід до сервісної економіки потребує відповідних механізмів реалізації.

Методологічна база фінансування трудового потенціалу сформована на основі філософських і загальнонаукових принципів: об'єктивності, системності, всебічності, єдності теорії і організаційно-прикладних засад.

Доцільно враховувати фактори, які впливають на ефективність фінансування трудового потенціалу з урахуванням змін публічно-правових формувань: фактори зовнішнього середовища (пріоритети соціально-економічної політики держави; інфляційні процеси в економіці ; демографічна ситуація; нормативно-правове регулювання трудових відносин і надання соціальних послуг) і внутрішнього середовища (середня заробітна плата; …). Визначені фактори дозволяють визначати планування й фінансування витрат на розвиток трудового потенціалу (загальну освіту), забезпечує підвищення обґрунтованості вибору форм і умов джерел фінансування.

Упорядкування виплати мінімальної заробітної плати і запровадження нової методологію її визначення відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 р. за № 1774-VIII [3]. Відповідно визначено необхідність приведення поняття мінімальної заробітної плати у відповідність з європейською практикою та міжнародними нормами; запроваджено нову методологію її визначення (як нижньої межі оплати праці, яка гарантується державою), встановлення мінімального посадового окладу (тарифної ставки) у розмірі, не меншому від прожиткового мінімуму для працездатних осіб; передачу повноважень зі здійснення контролю у сфері зайнятості та оплати праці органам місцевого самоврядування.

По-перше,

– формалізація нової моделі фінансування охорони здоров'я на принципах медичного страхування має забезпечити рівний доступ населення до медичної допомоги, підвищити якість медичних паєослуг та фінансову захищеність громадян на випадок хвороби.

– реформування пенсійної системи передбачає застосування єдиного принципу нарахування пенсій, систематизацію умов пенсійного забезпечення для всіх категорій працівників, а також звільнення солідарної системи від невластивих для неї видатків. У перспективі здійснюватимуться заходи для своєчасної виплати пенсій у розмірах, адекватних життєвим потребам пенсіонерів.

Житло:

Вирішення житлових проблем потребує удосконалення механізмів фінансування житлового будівництва (в умовах фінансової децентралізації замовником житлового будівництва виступатимуть місцеві органи влади; кошти населення залучатимуться шляхом випуску муніципальних цільових облігацій; кредити, видані для придбання такого житла, сприятимуть функціонуванню вторинного ринку іпотечних цінних паперів шляхом їх рефінансування Державною іпотечною установою) [6, с. 118–121].

а) Державна іпотечна установа розробила та передала на розгляд Кабінету Міністрів України запровадження такого фінансово-кредитного механізму забезпечення житлом громадян України, як надання житлової нерухомості у фінансовий лізинг [3]. Основними перевагами цього механізму є відсутність першого внеску за житло та отримання можливості проживання в квартирі відразу після укладання лізингової угоди з Державною іпотечною установою. Житло у фінансовий лізинг передається після завершення його будівництва, проведення внутрішніх оздоблювальних робіт та встановлення необхідного устаткування. Передбачається, що джерелами фінансування Державною іпотечною установою програми фінансового лізингу будуть фінансові ресурси, залучені під державну гарантію, передбачену державним бюджетом на конкретний рік;

б) подальше удосконалення програми житлових субсидій визначає потребу створення Єдиного реєстру отримувачів соціальної допомоги, відкриття сучасних центрів надання послуг соціального характеру у форматі «Прозорий офіс», а також запровадження надання пільг у грошовій формі.

По-друге, залучення громадян до ринку праці. Для більшості країн характерним є дисбаланс співвідношення галузей промисловості (скорочення виробництва) й інших сегментів економіки (сільського господарства).

Проте розвиток ринку послуг зумовлює зростання обсягів платних послуг населенню, що актуалізує проблематику збереження якості трудового потенціалу.

Наближення трудового законодавства України до європейських норм.

Сприятимуть працевлаштуванню громадян: запровадження нових форм та методів пошуку підходящої роботи та укомплектування вакансій роботодавців (картка укомплектування вакансій, перехресне стажування безпосередньо на робочих місцях, організація співбесіди роботодавця з шукачами роботи у форматі онлайн); відновлення безперервності навчання (профорієнтація усіх соціальних груп та вікових категорій осіб, які звернулися до державної служби зайнятості; професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних).

Особливої уваги заслуговує відновлення престижності робітничих професій. Це потребує забезпечення рівного доступу до професійної (професійно-технічної) освіти, а також створення умов для якісної підготовки робітничих кадрів, які здатні задовольнити вимоги сучасного ринку праці. Актуалізується створення оптимальних умов для забезпечення якісної професійної підготовки, що потребує в перспективі збільшення середнього контингенту професійно-технічних навчальних закладів. Здійснюються такі заходи щодо відновлення престижності робітничих професій: конкурси фахової майстерності, «ярмарок професій», участь у галузевих та міжнародних конкурсах фахової майстерності (WorldSkills).

Передбачено розширення охоплення пенсійним страхуванням зайнятого населення.

Стратегія подолання бідності (розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 р. № 573) визначає підвищення розмірів державних соціальних гарантій, грошових доходів від трудової діяльності; залучення громадян до ринку праці; підвищення ефективності програм соціальної підтримки і доступності населення до соціальних послуг [4].

Забезпечення мінімального рівня соціального захисту населення є обов'язком держави. Поділяємо точку зору, що ілюзії держави загального добробуту з максимальним рівнем державного забезпечення соціальних програм замінюються прагматичною концепцією неспроможності навіть найбагатшого бюджету задовольнити всі соціальні проблеми без загрози виникнення кризових тенденцій в економіці [8, с. 460].

В Україні здійснюються організаційно-правові заходи щодо формування сучасного механізму легалізації зайнятості та заробітної плати для посилення соціального захисту громадян, які працюють. Це сприятиме збільшенню надходжень до фондів соціального страхування, Державного та місцевих бюджетів. У даному контексті важливо посилити інституційну спроможність Державної служби України з питань праці, реорганізувати Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонд соціального страхування від

нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

По-третє, уряд здійснює заходи щодо активізації реформування місцевого самоврядування та державної підтримки процесу об'єднання територіальних громад [2]. Реалізується План пріоритетних дій Уряду на 2017 рік та Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року. У рамках реформи децентралізації визначено доцільність стимулювати громади надавати людям якісніші адміністративні й соціальні послуги, забезпечити підвищення їх правової, організаційної та фінансової спроможності, реалізацію повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування.

Висновки. З наведеного вище можна зробити наступні висновки щодо розробки нових механізмів фінансування трудового потенціалу. По-перше, фінансування розвитку трудового потенціалу потребує поглиблення теоретичних положень про виявлення особливостей фінансування розвитку трудового потенціалу; розробки концептуального підходу до формування структури джерел фінансування трудового потенціалу; визначення складу і структури джерел його фінансування з використанням методу мережевої системи комплексного оцінювання; вибору сценарних підходів до формування структури джерел фінансування трудового потенціалу з урахуванням постулатів соціально-економічної суверенізації держави.

Постіндустріальне суспільство визначає пріоритетність надання не тільки наукомістких і інтелектуальних послуг, а й соціально-пріоритетних послуг, які сприяють розвитку особистості.

Підвищенню якості життя мають сприяти: медична реформа (фінансування медичної послуги; державний гарантований пакет медичних послуг та ліків, які громадяни отримають безкоштовно; підвищення якості медичних послуг для громадян); освітня реформа (сучасні методики викладання та розвиток у учнів актуальних для ринку компетентностей; три рівні повної загальної середньої освіти, які сприяють здобуттю професії); пенсійна реформа (осучаснення (перерахунок) раніше призначених пенсій; пенсії переглядатимуться щорічно відповідно до змін середньої зарплати та інфляції). У перспективі впорядкування та розширення предмета діяльності Державної іпотечної установи сприятиме запровадженню програми забезпечення житлом громадян України на умовах фінансового лізингу.

По-третє, передача органами виконавчої влади повноважень місцевому самоврядуванню має сприяти розширенню повноважень органів місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами, регулюванню містобудівної діяльності, наближенню до громадян адміністративних послуг у сфері державної реєстрації актів цивільного стану.

Література

1. Звіт про хід і результати виконання програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2016 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/zvit-pro-hid-ta-vikonannya-programi-diyalnosti-uryadu-u-2016-roci

2. Схвалено план заходів з активізації реформи децентралізації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250264994&cat_id=244274160.

3. Уряд надав ДІУ право запроваджувати нові житлові програми. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250227073&cat_id=244274160.

4. Стратегія подолання бідності (розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 р. № 573)

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 р. за № 1774-VIII

6. Баланська О. І. Міжнародний досвід фінансування житлового будівництва та можливості його застосування в Україні / Олена Ігорівна Баланська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 24. – № 1. – С. 114–121.

7. Черан Є. М. Удосконалення системи фінансового забезпечення суб'єктів аграрного виробництва України / Євгенія Миколаївна Черан // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – Випуск 1. – С. 8-13.

8. Кудінова М. М. Проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні / М. М. Кудінова, В. В. Варук // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. –Вип. 4. – С. 460–463.

References

1. Zvit pro khid i rezultaty vykonannya prohramy diyalnosti Kabinetu Ministriv Ukrayiny u 2016 rotsi. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/zvit-pro-hid-ta-vikonannya-programi-diyalnosti-uryadu-u-2016-roci

2. Skhvaleno plan zakhodiv z aktyvizatsiyi reformy detsentralizatsiyi. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250264994&cat_id=244274160.

3. Uryad nadav DIU pravo zaprovadzhuvaty novi zhytlovi prohramy. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article? art_id=250227073&cat_id=244274160.

4. Stratehiya podolannya bidnosti (rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 8 serpnya 2016 r. № 573)

5. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny» vid 6 hrudnya 2016 r. za № 1774-VIII

6. Balanska O. I. Mizhnarodnyy dosvid finansuvannya

zhytlovoho budivnytstva ta mozhlyvosti yoho zastosuvannya v Ukrayini / Olena Ihorivna Balanska // Ekonomichnyy analiz : zb. nauk. prats / Ternopilskyy natsionalnyy ekonomichnyy universytet; redkol. : V. A. Deriy (holov. red.) ta in. – Ternopil : Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka», 2016. – Tom 24. – № 1. – S. 114–121.

7. Cheran YE. M. Udoskonalennya systemy finansovoho zabezpechennya subyektiv ahrarnoho vyrobnytstva Ukrayiny / Yevheniya Mykolayivna Cheran // Ukrayinskyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky. – 2017. – Tom 2. – Vypusk 1. – S. 8-13.

8. Kudinova M. M. Problemy finansuvannya sotsialnoho zakhystu naselennya v Ukrayini / M. M. Kudinova, V. V. Varuk // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. – 2015. –Vyp. 4. – S. 460–463.

УДК 330.322.01

Русин Р. С.

ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ ЯК УСТАНОВИ ДЕЛЕГОВАНОГО МОНІТОРИНГУ

У статті розглянуто основні методичні підходи до визначення фінансового посередника як установи делегованого моніторингу на основі динамічних моделей, які дають можливості змінювати форму фінансування інвестиційного проекту на різних етапах його існування в сучасних умовах.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційний проект, фінансовий посередник, банк, делегований моніторинг.*

Rusyn R.

FINANCIAL INTERMEDIARIES AS DEPARTMENT OF DELEGATED MONITORING

The article deals with The main methodological approaches to the definition of a financial intermediary as an institution of delegated monitoring based on dynamic models that give the opportunity to change the form of financing of an investment project at different stages of its existence in modern conditions are considered.

Key words: *investment, investment project, financial intermediary, bank, delegated monitoring.*

Вступ. При роботі в умовах невизначеного вибору і інформаційної асиметрії перед інвесторами виникає проблема контролю за процесом виконання проектів, в які вони вкладають свої кошти. Зокрема, здійснення такого контролю (*моніторингу)* може значно збільшити ефективність інвестування.

Необхідність подібних дій тісно зв'язана з фундаментальної мікроекономічної проблеми *морального збитку*. Останній може виникати, як правило, в умовах договірних стосунків між економічними суб'єктами, коли окремі сторони не зацікавлені в «чесному» дотриманні умов угоди.

Так, в нашому випадку, що стосується взаємин інвесторів і підприємців, морального збитку інвесторові може бути завдано з боку підприємця, що здійснює управління своїм проектом виключно в своїх цілях (без врахування інтересів інвестора) [1].

У широкому сенсі проведення моніторингу з даної точки зору має на увазі:

- попередній аналіз дійсності проектів з точки зору вкладників;
- запобігання «егоїстичній» поведінці підприємців (позичальників) в процесі реалізації проекту, недопущення їх дій в цілях, не відповідних цілям інвесторів;
- аудит і покарання позичальника, який не зміг виконати свої зобов'язання.

Очевидно, діяльність моніторингу позичальника може здійснюватися як безпосередньо інвестором, так і спеціальними фірмами, наприклад, рейтинговими агентствами, аналітичними або аудиторськими компаніями. Зокрема, в цій ролі можуть виступати і банки.

Постановка завдання. Дана проблематика знайшла своє відображення в працях вітчизняних вчених, таких як Бланк І.О., Вітлінський В.В., Гуткевич С.А., Загородній А.Г., Коваленко Ю.М, Кравченко В.А., Мойсеєнко І.П., Пересада А.А., Савлук М.І., Савчук В.П., Суслов О.П., Чернов В.Г. та зарубіжних вчених, зокрема, з формування теорії фінансового посеред-

ництва, таких як Бейлі Дж., Бенстон Д., Голдсміт Р., Даймонд Д., Кейнс Дж., Левін Р., Сміт К., Спенс М., та ін..

Зокрема, моніторинг позичальника як об'єкт взаємозалежних дій, який є унікальним і має свою мету [2]. Мета полягає в тому, щоб уточнити роль боргу та диверсифікації фінансових послуг. Борг має кілька ролей, пов'язаних з фінансовим посередництвом.

Правом на ліквідацію боргу за замовчуванням, володіє будь-який зовнішній позикодавець, який має вплив на позичальника, спонукаючи позичальника повернути борг. Це обмежується правом позичальника погасити борг у повному обсязі та усунути загрозу претензійних вимог від кредитора. Однак ліквідація потенційно неефективна, якщо позикодавець не може контролювати бізнес позичальника, тоді він повинен оголосити дефолт, незалежно від причини. Якщо кредитор може відслідковувати ситуацію, тоді можливість вибірково змінити загрозу дефолту поступкою від позичальника, може забезпечити вплив на позичальника без виконання неефективної ліквідації його підприємства.

Фінансові посередники, на відміну від банків, можуть централізувати дорогий моніторинг та уникнути дублювання моніторингу позичальників дрібними інвесторами. Банки ж в свою чергу контролюють борг (позику) за контрактом та укладають договори без нагляду за боргом (депозитом).

Диверсифікація – це фінансово-інженерна технологія, яка робить моніторинг депозитних контрактів непотрібною, коли необхідний моніторинг кредитних договорів. Саме це дозволяє банкам для надання делегованого моніторингу. Борг, моніторинг та диверсифікація – це ключі до розуміння зв'язку між фінансовим посередництвом та делегованим моніторингом.

Різні автори класифікують делегований моніторинг по різному, зокрема Даймондом (Diamond) в були запропоновані цікаві теоретичні моделі, що описують роботу банку як установи делегованого моніторингу [3].

Для реалізації відповідних функцій банком, повинна виконуватися низка умов, що забезпечують йому конкурентні переваги. Серед основних з них можуть бути такі:

§ процес моніторингу, що проводиться банком, повинен забезпечувати економію на масштабах, що, в свою чергу, має на увазі одночасне здійснення моніторингу декількох проектах;

§ обмеженість можливостей інвесторів із вкладення коштів в проекти відносно розмірів цих проектів або, іншими словами, необхідність об'єднання коштів декількох інвесторів для здійснення одного проекту;

§ відносно низькі витрати, що виникають при делегуванні моніторингу: щонайменше, вони не повинні перевищувати дохід, що отримується внаслідок економії на масштабах за рахунок об'єднання контрольних функцій в рамках одного банку.

Коротко також перерахуємо низку відомих і змістовно важливих робіт, що розглядають діяльність фінансово-банківських інститутів з точки зору теорії делегованого моніторингу.

Зокрема, слід звернути увагу на динамічні моделі, що передбачають можливості зміни форм фінансування проектів на різних етапах їх існування. До них відноситься двохетапна модель кредитного ринку, сформульована Даймондом [4]. Її ключовим елементом є віддзеркалення того факту, що в процесі свого функціонування успішна фірма може забезпечити собі «репутацію», що дозволяє отримувати прямі кредити.

Хольмстрем і Тіроль (Holmström, Tirole) також розглянули модель, яка досліджує проблему вибору між прямим і банківським (посередницьким) фінансуванням[5]. Однак в ній основним фактором, що визначає переваги з використання прямого фінансування, є об'єм капіталу, яким володіє фірма.

У роботах Шарпа (Sharpe) і Райана (Rajan) вивчалися питання взаємин банків і позичальників в динаміці [6]. Ключовим елементом сформульованих в них моделей була ідея про те, що банки прагнуть встановити «добрі» стосунки з позичальниками в цілях отримання доступу до джерел інформації про них. Також, як і в моделі Даймонда, припускається, що успішні у минулому фірми мають кращі шанси на розвиток свого успіху в майбутньому. Однак вважається, що банки володіють достовірною інформацією тільки про ті фірми, для яких вони були кредиторами на попередніх етапах, інакше банки повинні проводити процедури аудиту невідомих для них фірм. Таким чином, «успішні» фірми стикаються з проблемою «витрат переорієнтування» при зміні банка-партнера.

Існують моделі, які розглядають функціонування фінансових ринків в умовах обмеженого попиту на активи, що породжує проблему об-

межень на участь у фінансових ринках. Цікаво відзначити, що один з висновків, одержаний в ході аналізу моделей такого роду, полягає в тому, що *із збільшенням кількості учасників на фінансовому ринку його ефективність зростає, а банківський сектор скорочується.*

Наступна група моделей пов'язана з вивченням питань співіснування фінансових посередників і ринків цінних паперів. Відмічено, що наявність такого фактору, як ринок цінних паперів, може істотно впливати на ступінь інформованості економічних суб'єктів і замінювати в ту або іншу сторону ситуацію з інформаційною асиметрією.

Такі автори, як Бхаттачара і Кьєза *(Bhattacharya, Chiesa*), вивчали проблему власності на інформацію[7]. Суть її полягає в тому, що фірми-позичальники можуть зазнавати збитків в тому випадку, якщо конкурентам стає доступною деяка приватна інформація, що стосується їх діяльності. З іншого боку, кредитори, як правило, в процесі моніторингу дістають можливість накопичувати інформацію про діяльність позичальників. В рамках даного контексту може бути зроблений висновок про те, що двосторонні стосунки банку і позичальника можуть виявитися ефективніше за багатостороннє кредитування.

Результати. Розглянемо детальніше модель, запропоновану Даймондом [8]. Вона ґрунтується на наступних передумовах:

- У деякій економічній системі функціонують n ідентичних фірм, яким необхідні кошти для фінансування своїх проектів. Потреби фірм в інвестиціях вважаються нормалізованими, тобто кожній фірмі необхідна одиниця деякого вкладення. Доходи фірм розподілені однаково і незалежно.
- Кожна фірма, за результатами здійснення свого проекту отримує деякий дохід, який розглядається як реалізація випадкової величини $\tilde{y}$. Його дійсне значення невідоме інвесторові, що і породжує для нього проблему можливого морального збитку в разі недобросовісної поведінки позичальника. Передбачається, що дана проблема може бути вирішена двома принциповими способами. По-перше, проведенням заходів щодо моніторингу (контролю поведінки позичальника), що вимагає додаткових затрат в розмірі K одиниць. По-друге, шляхом укладення боргових контрактів з витратами штрафного (фіскального) характеру в розмірі C.
- Значення C незалежна стала. Нехай $K < C$. Дана умова означає що, якщо у фірми є єдиний інвестор, то ефективнішою буде технологія моніторингу.
- Кожен інвестор володіє грошовими коштами в розмірі $1/m$. Таким чином, для фінансування одного проекту потрібне залучення m інвесторів.
- У даній економічній системі існують, щонайменше, mn інвесторів, що забезпечує можливість фінансування всіх проектів. Схема, наведена на рис. 1, відповідає ситуації безпосереднього контролю інвесторів за своїми позичальниками. Загальні витрати на контроль при цьому будуть рівні mnK.

В тому випадку, коли в системі існує фінансовий посередник (банк), то функції моніторинг виконується за схемою наведеною на рис. 2.

Банк може на свій розсуд вибирати ті форми, в яких здійснюється контроль:

- контролюється кожна фірма (загальні витрати рівні mK);
- з кожною фірмою укладається боргов контракт (загальні витрати рівні nC).

Оскільки $K < C$, то для банку буде перший варіант поведінки.

У описаній схемі банк виступає як установа делегованого моніторингу, яка контролює позичальників з позиції інтересів кредиторів. Однак паралельно виникає проблема контролю самої контролюючої установи. Очевидно, що припущення про можливість прямого контролю банку з боку кожного кредитора окремо неможливо.

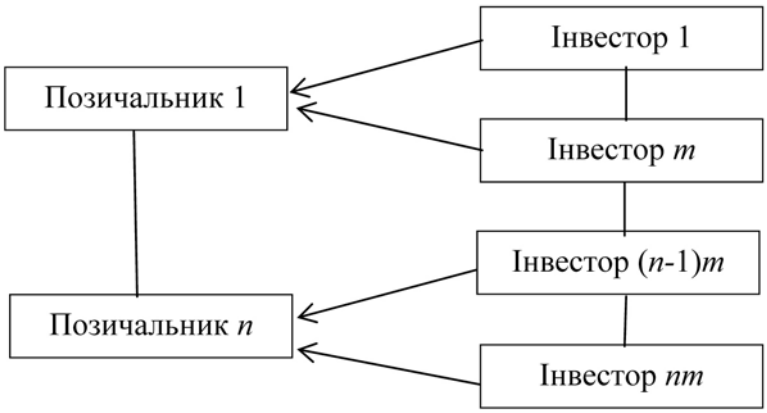

Рис. 1. Схема безпосереднього моніторингу позичальників з боку інвесторів

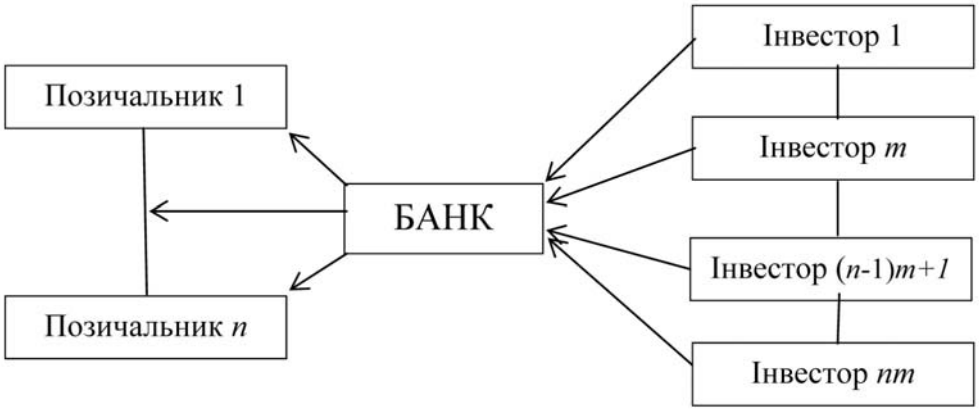

Рис. 2. Схема делегованого моніторингу через банк

У зв'язку з цим можна припустити, що з боку банку кредиторам (інвесторам) пропонуються боргові (точніше кажучи, депозитні) *контракти.* По таких контрактах кожному інвесторові в обмін на депозит розміром $1/m$ гарантується виплата суми R_d/m. *Грошовий* потік, що отримується банком як фінансовим посередником, може бути представлений випадковою величиною

$$\tilde{z} = \sum_{i=1}^{n} \tilde{y}_i - nK \quad , \qquad (1)$$

де $\sum_{i=1}^{n} \tilde{y}_i$ – сума платежів, які отримує банк від позичальників, а nK – затрати на здійснення моніторингу.

Вважається, що банк ліквідовується, якщо грошовий потік $\tilde{z} < nR_d$, тобто грошовий потік є менш загальною сумою зобов'язань банку перед інвесторами. Наявність штрафів або інших заходів фіскального характеру може стати прийнятним стимулом, заставляючи банки виконувати свої зобов'язання, і, таким чином, вони є зацікавленими в «чесному» управлінні фінансами.

Якщо припустити, що інвестори є ризик-нейтральними і можуть здійснювати вкладення в деякі зовнішні проекти з дохідністю R, то умова рівноваги в даній моделі запишеться у вигляді

$$M\left\{\min\left(\sum_{i=1}^{n} \tilde{y}_i - nK, nR_d^*\right)\right\} = nR \qquad (2)$$

де R_d^* — зрівноважений рівень ставки депозитних договорів, пропонованих банками інвесторам. Необхідно відзначити, що значення R_d^* залежить від m.

Можна показати, що загальні витрати передачі повноважень (введемо для них позначення C_n, оскільки вони мають ту ж природу, що і C) дорівнюють очікуваним штрафним санкціям в разі банкрутства:

$$C_n = M\left\{\min\left(nR_d^* + nK - \sum_{i=1}^{n} \tilde{y}_i, 0\right)\right\} \quad . \qquad (3)$$

Отже, *делегований банку моніторинг буде ефективніший за прямий контроль з боку інвестора тоді і тільки тоді, коли*

$$nK + C_n < nmK \qquad (4)$$

Висновки. Остаточний результат, що отримується на базі даної моделі, можна сформулювати наступним чином:

Якщо контроль ефективний ($K < C$), можливості інвесторів обмежені ($m < 1$), а сам процес інвестування приносить дохід ($E(\tilde{y}) > K + R$) і значення m досить велике (забезпечує диверсифікацію вкладень), то ситуація, в якій присутні фінансові посередники, буде ефективніша, ніж ситуація, заснована на використанні безпосереднього контролю інвестора за позичальником (пряме кредитування).

Література

1. Русин Р.С. Інвестиційні проекти: сутність та класифікація / Р.С.Русин // Економічний вісник університету, 2016, Вип. 31/1. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С. 177-183.

2. Конюховский П. В. Микроэкономическое моделирование банковской деятельности / П. В. Конюховский. – СПб. : Питер, 2001. – 224 с.

3. Diamond D. Financial intermediation and delegated monitoring // Review of economic studies. – 1984. – Vol. 51. – P. 393–414.

4. Diamond D., Dybvig P. Bank runs, deposit insurance and liquidity // Journal of Political Economy. – 1983. – Vol. 91. – P. 401–419.

5. Bengt Holmstrom; Jean Tirole Market Liquidity and Performance Monitoring The Journal of Political Economy, Vol. 101, No. 4. (Aug., 1993), pp. 678-709.

6. Rajan, E. Too Systemic to fail: Conserquences? Causes? And Potential Remedies. Senate Banking Committee Hearings. – 2009. − pp. 8.

7. Bhattacharya, S. and Chiesa, G. (1995) Proprietary Information, Financial Intermediation and Research Incentives. Journal of Financial Intermediation, 4, 328-357.

8. Diamond D. Monitoring and reputation: The choice between bank loans and directly placed debt // Journal of Political Economy. – 1991. – Vol. 99. – P. 689–721.

Referens

1. Rusyn R.S. Investment projects: essence and classification / R.S.Rusyn // Ekonomichnyj visnyk universytetu, 2016, Vyp. 31/1. – Pereyaslav-Xmel”nyc”kyj, 2016. – C. 177-183.

2. Konyukhovsky P.V. Microeconomic modeling of banking activities / P.V. Konyukhovsky. - SPb. : Peter, 2001. − 224 p.

3. Diamond D. Financial intermediation and delegated monitoring // Review of economic studies. – 1984. – Vol. 51. – P. 393–414.

4. Diamond D., Dybvig P. Bank runs, deposit insurance and liquidity // Journal of Political Economy. – 1983. – Vol. 91. – P. 401–419.

5. Bengt Holmstrom; Jean Tirole Market Liquidity and Performance Monitoring The Journal of Political Economy, Vol. 101, No. 4. (Aug., 1993), pp. 678-709.

6. Rajan, E. Too Systemic to fail: Conserquences? Causes? And Potential Remedies. Senate Banking Committee Hearings. – 2009. − pp. 8.

7. Bhattacharya, S. and Chiesa, G. (1995) Proprietary Information, Financial Intermediation and Research Incentives. Journal of Financial Intermediation, 4, 328-357.

8. Diamond D. Monitoring and reputation: The choice between bank loans and directly placed debt // Journal of Political Economy. – 1991. – Vol. 99. – P. 689–721.

УДК 65. 011+0.12

Солоджук Т. В., Ціховська О. П.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено принципи, методи та методики проведення аналізу фінансового стану підприємства, відображено алгоритм його здійснення та умови забезпечення ефективності.

Ключові слова: *фінансовий стан підприємства, аналіз фінансового стану підприємства, методики аналізу, моделі фінансового аналізу, ефективність фінансового аналізу.*

Solodzhuk T. V., Tsikhovska O. P.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ANALYSIS THE FINANCIAL STATE OF ENTERPRISE

The article explores the principles, methods (methods) of carrying out the analysis of the enterprise's financial state, the algorithm of its implementation and the conditions for ensuring its effectiveness are presented.

Key words: *financial state of enterprise, analysis of enterprise's financial state, methods of analysis, models of financial analysis, efficiency of financial analysis*

Вступ. Основною проблемою багатьох сучасних підприємств є низька ефективність та результативність їх функціонування. В умовах посилення конкуренції на внутрішньому і на зовнішньому ринках це стримує розвиток підприємств, не сприяє формуванню їхнього фінансового потенціалу.

Інструментом, що здатний подолати зазначену проблему, є фінансовий аналіз, який призначений для виявлення змін фінансових результатів, контролю за рівнем фінансових показників підприємства та його головних конкурентів, визначення ймовірності настання банкрутства, оцінки ризиків капіталовкладень, а також інших аспектів фінансово-господарської діяльності з метою довгострокового планування розвитку та прийняття відповідних управлінських рішень.

Дослідження із даної проблематики проводило багато вітчизняних науковців, проте і надалі залишається невирішеною проблема недостатньої його ефективності.

Постановка завдання. Розкрити методологічні аспекти проведення аналізу фінансового стану підприємства, використання яких сприятиме підвищенню його ефективності.

Результати. Аналіз фінансового стану суб'єкта господарювання є однією із ключових функцій фінансового менеджменту підприємства. Для того, щоб дані одержані при фінансовому аналізі могли бути інтерпретовані та мали прикладний характер, здійснення комплексного аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання повинне здійснюватися згідно із визначеною методологією, яка передбачає використання загальних принципів, методик, прийомів та методів фінансового аналізу, а також дотримання встановленого алгоритму при його проведенні.

Принципи аналізу фінансового стану більшою мірою спрямовуються на регулювання процедури його здійснення. До них можемо віднести системність, періодичність, комплексність, регулярність, об'єктивність, оперативність.

Вітчизняні дослідники даної проблематики тлумачать їх наступним чином:

1. Принцип періодичності полягає у регулярності здійснення аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання, що дозволяє одержувати результативні показники та аналізувати їх у динаміці;
2. Принцип системності пов'язаний із принципом періодичності, проте його дотримання забезпечується дотриманням не лише часового інтервалу, а й однакових методик і прийомів здійснення аналізу, що дозволяє порівняти показники між собою, також всі показники повинні розглядатися у їх взаємозв'язку між собою;
3. Принцип точності передбачає правильність використання фінансових показників у процесі аналізу, зокрема забезпечення відповідності періодів, ретельності при здійсненні фінансових розрахунків, врахування усіх факторів та господарських операцій, що спричиняють зміну того чи іншого фінансового показника у фінансовому періоді;
4. Комплексність аналізу забезпечується за допомогою врахування показників операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, здійснення оцінки із врахуванням взаємозв'язків між показниками;
5. Принцип оперативності використовується при потребі швидкого реагування на негативні явища у фінансово-господарській діяльності підприємства та необхідності швидкого усунення існуючих недоліків;
6. Принцип об'єктивності передбачає використання надійної та достовірної інформаційної бази, що значно підвищує якість фінансового аналізу.

Ми пропонуємо доповнити цей перелік принципом ефективності, що забезпечується шляхом співставлення результатів чи ефекту від проведення комплексного фінансового аналізу та витрат (фінансових та трудових ресурсів) на його проведення.

Аналіз фінансового стану підприємства переслідує кілька цілей: ідентифікацію його фінансового стану; виявлення змін у ведення фінансово-господарської діяльності в просторово-часовому розрізі; виокремлення основних факторів, які викликали ці зміни; прогноз основних тенденцій у фінансово-господарській діяльності.

Ознайомлення із дослідженнями науковців дає підставу для висновку про те, що Є. В. Мних і Н. В. Тарасенко у наукових працях визначили ширший перелік цілей, підкресливши необхідність оцінки: тенденції розміщення додаткових джерел засобів у різні активи з метою відновлення сталості їхньої фінансової структури і розширення виробництва; узагальнених відомостей про зв'язки підприємства з постачальниками і споживачами продукції, банками, фінансовими ринками, вивчення відповідності між засобами і джерелами, раціональності їх розміщення та ефективності використання.

Усі методики здійснення аналізу фінансового стану підприємств можна окреслити у рамках трьох основних типів моделей: дескриптивних, предикативних і нормативних.

Дескриптивні моделі ще називають моделями описового характеру. Вони є основою здійснення оцінки фінансового стану підприємства і базуються на використанні інформації бухгалтерської звітності. До них належать: побудова системи звітних балансів, представлення фінансової звітності в різних аналітичних розрізах, вертикальний і горизонтальний аналіз звітності, розрахунок фінансових коефіцієнтів, аналітичні записки до звітності.

Предикативні моделі призначені для прогнозування доходів і прибутків суб'єкта господарювання, його майбутнього фінансового стану. Найпоширеніші з них: розрахунок точки беззбитковості, побудова прогностичних

фінансових звітів, моделі динамічного аналізу (факторні та регресивні).

Нормативні моделі дозволяють порівнювати фактичні результати фінансово-господарської діяльності підприємства із нормативними. Переважно такі моделі використовуються у внутрішньому фінансовому аналізі, їхня суть полягає у встановленні нормативів на кожну статтю витрат стосовно технологічних процесів, видів виробів та у з'ясуванні причин відхилень фактичних даних від цих нормативів [1,2].

Отже, в науковій літературі виділяють такі методи (методики) проведення аналізу фінансового стану підприємства: горизонтальний (часовий); вертикальний (структурний); аналіз фінансових показників; порівняльний; факторний.

Горизонтальний аналіз, який ще називають часовим або трендовим ґрунтується на дослідженні динаміки показників фінансової звітності у часі. Проведення аналізу за даною методикою передбачає побудову аналітичної таблиці, в якій зазначається вартість окремих статей Балансу та Звіту про фінансові результати у різних звітних періодах, а також розраховуються темпи приросту вартості кожної із статей в абсолютному та відносному виразі.

Методика проведення вертикального аналізу також передбачає порівняння структури різних статей фінансової звітності за декілька звітних періодів. Підсумок валюти балансу приймається за 100%, які формуються шляхом додавання відсоткових значень кожного розділу, що у свою чергу складається із часток окремих статей форм фінансової звітності [3].

Комплексний аналіз фінансового стану підприємства здійснюють за п'ятьма групами показників, які передбачають розрахунок показників оцінки майнового стану, прибутковості та рентабельності; ліквідності та платоспроможності; фінансової стійкості та стабільності підприємства; оцінки ділової активності і руху грошових коштів підприємства. Ці показники розраховуються виходячи із заданих формул, а їх значення порівнюються із нормативними, що дозволяє зробити висновки про успішність здійснення тих чи інших операцій, проведення певних видів діяльності та ефективність менеджерської роботи на підприємстві загалом.

Формалізовані методи аналізу завжди передбачають дослідження аналітичних залежностей між розрахунковими фінансовими показниками та коефіцієнтами. Дослідники виділяють кілька їх видів:

– традиційні методи, які використовуються для проведення первісної аналітичної обробки інформації: групування; порівняння; пошук відносних, середніх, модальних і медіанних показників; графічні;

– методи детермінованого факторного аналізу – методи які дозволяють відобразити взаємозалежність та дослідити вплив одних показників фінансового стану підприємства на інші: метод ланцюгових підстановок, абсолютних різниць; балансові; індекси; ряди динаміки тощо;

– методи ймовірнісного факторного аналізу – застосовуються при існуванні ймовірнісної залежності між показниками: дисперсійний аналіз; кореляційний аналіз; теорія графів; теорія масового обслуговування [4].

Багато із згаданих вище методів формалізованого аналізу використовуються як порівняльні методики, що ґрунтуються на співставленні значень окремих груп аналогічних показників між собою і розрахунку абсолютних та відносних відхилень між ними. Зокрема, на практиці здійснюється порівняльний аналіз фінансових показників підприємства і середньогалузевих показників, аналогічних показників щодо діяльності підприємств-конкурентів, фінансових показників окремих одиниць і підрозділів («центрів відповідальності») суб'єкта господарювання, а також порівняльний аналіз звітних і планових (нормативних) фінансових показників [5].

У контексті впливу тих чи інших чинників на визначений результативний показник фінансово-господарської діяльності, найбільш доцільним є використання факторних методик аналізу.

Факторний аналіз являє собою методику комплексного системного вивчення та оцінки впливу факторів на величину результуючих показників [6, с. 80]. При його використанні є можливість сформувати і за потреби змінювати параметри досліджуваного об'єкта шляхом підбору і коригування факторів, що їх обумовили. Звичайно, обрані фінансовим аналітиком фактори повинні мати причинно-наслідковий зв'язок із результативним показником, тоді побудованій факторній системі можна дати економічну інтерпретацію та обґрунтувати прикладні рекомендації щодо усунення прогалин в рішеннях менеджерів [7].

У процесі факторного аналізу може бути досліджено два типи зв'язків: стохастичні та

детерміновані. Детермінований зв'язок має місце у випадку коли кожному визначеному значенню факторного показника відповідає лише одне невипадкове значення результативного показника. Стохастичний зв'язок ще називають вірогідним, оскільки при певному значенні факторного показника можливо багато варіантів результуючого показника. Стохастичний аналіз спрямований на вивчення непрямих зв'язків і виступає у якості інструмента поглибленого детермінованого аналізу факторів, по яких неможливо побудувати детерміновану модель.

Але для аналізу та оцінки фінансового стану підприємства більш показовим є детерміноване моделювання, при здійсненні якого слід враховувати наступне:

1. факторна модель повністю залежить від системи чинників, об'єднаних в дану модель;
2. ця методика не дозволяє розділити результати впливу одночасно діючих факторів, які не можливо включити до розрахунку через іншу природу причинно-наслідкових зв'язків з результуючим показником, ніж в існуючих факторів. Тому дія інших факторів (не виділених в моделі) не враховується, а усі зміни результативного показника повністю приписуються впливу чинників, які включені у модель.
3. такий аналіз може виконуватися для одиничного об'єкту при відсутності сукупності спостережень.

Отже, основним недоліком детермінованого факторного аналізу фінансового стану підприємства є неможливість включення у модель вільного набору факторів. З другого боку, його метою є виявлення найбільш значущих факторів і оцінка ступеню їх впливу, тому, інколи аналітики намагаються розширити модель та описати вплив додаткових факторів. Таке можна зробити лише у тому випадку, коли в процесі перетворень у моделі з'являться чинники, які мають розумну економічну інтерпретацію.

Вірно проведений аналіз фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання дозволить оцінити: фінансове становище підприємства; його майновий стан; рівень підприємницького ризику, тобто здатність підприємства погасити свої зобов'язання перед третіми особами; достатність капіталу для ведення поточної та майбутньої діяльності; потребу в додатковому залученні капіталу; раціональність та ефективність використання позикових коштів; здатність до збільшення власного капіталу підприємства; прибутковість і рентабельність діяльності підприємства тощо.

Зважаючи на зазначене вище, алгоритм проведення комплексного аналізу фінансового стану підприємства виглядатиме наступним чином (рис. 1).

Виходячи із рисунка 1, при здійсненні фінансового аналізу виділяють 3 основні етапи: організаційний, розрахунковий та заключний. Всі ці етапи є рівноцінними і безпосередньо впливають на результативність аналізу, метою якого є не лише оцінка, а й розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності ведення фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Висновки. Отже при проведенні аналізу фінансового стану підприємства слід враховувати наступне:

1) для здійснення комплексного аналізу варто підбирати методики, які дозволять в обмежений термін оцінити фінансовий стан підприємства;

2) на підставі практичних результатів комплексного фінансового аналізу здійснюється порівняльний аналіз, який фактично дозволяє проаналізувати зведені показники фінансової звітності за визначеними напрямами діяльності підприємства та його підрозділів чи аналіз показників цієї фірми порівняно з відповідними показниками фірм-конкурентів, середньогалузевими їх значеннями;

3) для забезпечення максимальної ефективності комплексного аналізу слід обирати та формувати оптимальну кількість фінансових коефіцієнтів, які в сукупності відповідали б вимогам комплексної характеристики поточного стану підприємства, окреслювали перспективи його подальшого розвитку і не потребували надмірних затрат часу та зусиль працівників;

4) ефективність комплексного аналізу також залежить від адекватної системи інтерпретації результатів математичної та аналітичної обробки розрахованих фінансових показників для того, щоб унеможливити двозначність трактування і розбіжності в думках експертів щодо ідентифікації становища об'єкта дослідження.

Вважаємо, це в сукупності дозволить провести фаховий аналіз фінансового стану, результати якого дозволять усунути існуючі недоліки у фінансово-господарській діяльності підприємства, підвищити її результативність та забезпечити максимальну ефективність.

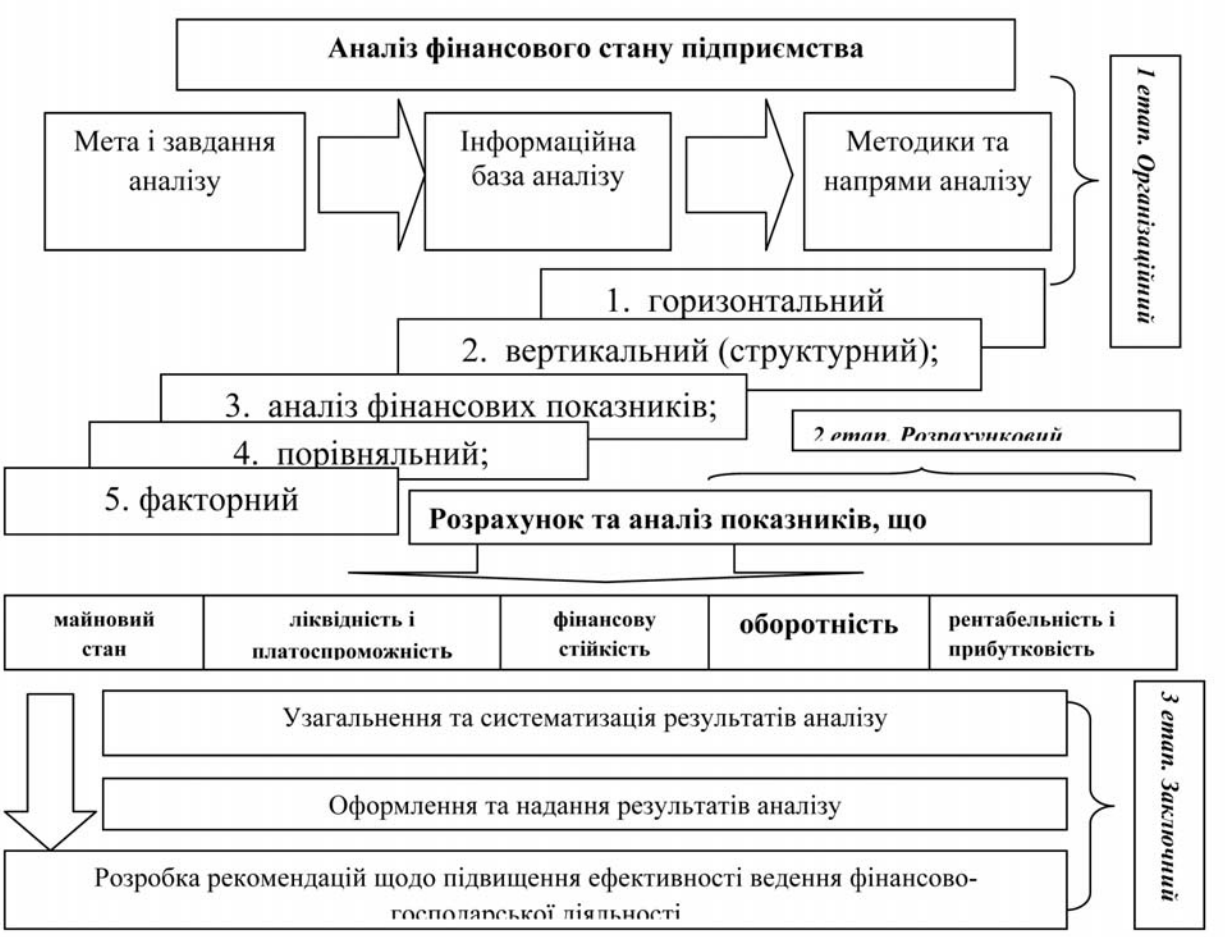

Рис. 1. Алгоритм проведення аналізу фінансового стану підприємства

Побудовано автором на основі опрацювання []

Література

1. Соболєва Г.Г., Іванова Ю.Г. Завдання та моделі аналізу фінансового стану підприємства. URL: http://eprints.kname.edu.ua/45347/1/ilovepdf_com-174-177.pdf

2. Теоретичні аспекти проведення фінансового аналізу. *Finalearn.* URL: http://www.finalearn.com/lifers-1063-2.html

3. Сокольська Р.Б., Зелікман В.Д., Акімова Т.В. *Фінансовий аналіз: Навч. посібник.* Дніпропетровськ: НМетАУ, 2015. 92 с.

4. Ніколаєва С. П. Сутність, прийоми та методи аналізу фінансового стану підприємств. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2011. Вип. 20(1). С. 317 – 324. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2011_20(1)__49.

5. *Фінансовий менеджмент* : підручник / за заг. ред. Т.А. Говорушко. Львів: *«Магнолія 2006».* 344с.

6. Савицька Г.В. *Анализ хозяйственной деятельности предприятия:* 4-е изд., перераб. и доп. Минск: ООО «Новое знания», 2009. 80с.

7. Таранюк К.М., Фаренюк О.П. Методологічні основи факторного аналізу у процесі оцінки фінансового стану підприємства. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Economics/14_84862.doc.htm

Referens

1. Sobolieva H. H., Ivanova Yu.H. Tasks and Models of Analysis the Financial Condition of the Enterprise URL: http://eprints.kname.edu.ua/45347/1/ilovepdf_com-174-177.pdf

2. Theoretical aspects of financial analysis. Finalearn. URL: http://www.finalearn.com/lifers-1063-2.html

3. Sokolska R.V., Zelikman V.D., Akimova T.V. *Financial Analysis*: Educ. manual. Dnipropetrovsk: NMetAU, 2015.92 p.

4. Nikolaieva S.P. Essence, techniques and methods of analysis of the financial state of enterprises. *Scientific papers of Kirovograd National Technical University*. Economic sciences. 2011. Iss. 20 (1). Pp. 317 - 324. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2011_20(1)__49.

5. *Financial management*: textbook / for the total. ed. AND. Talk. Lviv: Magnolia 2006. 344s.

6. Savytska H.V. *Analysis of economic activity of the enterprise:* 4th ed., Revised. and ext. Minsk: New Knowledge LLC, 2009. 80s.

7. Tareniuk K.M., Fareniuk O.P. Methodological bases of factor analysis in the process of assessing the financial condition of the enterprise. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Economics/14_84862.doc.htm

УДК 657

Савків У. С., Григорів О. О., Матковський П. Є., Ціжма О. А., Банашкевич Т. П.

ОБЛІКОВА ІНФОРМАЦІЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті обґрунтовано роль облікової інформації в процесі управління підприємством. Визначено порядок формування облікової інформації, досліджено якісні характеристики інформації та розкрито сутність обліково-аналітичної системи підприємства.

Ключові слова: *бухгалтерський облік, облікова інформація, обліково-аналітична система.*

Savkiv U. S., Hryhoriv O. O., Matkovskyi P. Y., Tizhma O. A., Banashkevych T. P.

ACCOUNTING INFORMATION IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

The role of accounting information in the process of enterprise management in the article is substantiated. The order of formation of accounting information is determined, the qualitative characteristics of information are investigated and the essence of the accounting and analytical system of the enterprise is revealed.

Key words*: accounting, accounting information, accounting and analytical system.*

Вступ. Успішна діяльність підприємства вимагає обґрунтованих управлінських рішень, які в свою чергу залежать від якості отриманої інформації. Інформацію на сьогоднішній день виступає як засіб, що забезпечує організацію процесу діяльності підприємства та розв'язує широке коло питань, які виникають у важкопрогнозованому фінансовому становищі. Бухгалтерський облік є чи не основною достовірною базою для прийняття важливих управлінських рішень. Своєчасна облікова інформація забезпечує ефективне функціонування підприємства, дає змогу оперативно реагувати на зміни, які виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства.

Постановка завдання. Теоретичні аспекти забезпечення обліковою інформацією процесу управління відображені в працях таких науковців: Пушкар М.С., Бутинець Ф.Ф, Сук Л.К. , Саблук П.Т., Сопко В.В. Формування обліково-аналітичної інформації досліджували українські вчені:, Безродна Т.М. [1], Пуцентейло П.Р. [2], Реслер М.В. [3], Єршова Н.Ю. [5], Щирська А.Ю. [6],Гарасим П.М. [9], Приймак С.В. [10]тощо. Зарубіжні вчені такі як Т.Д.Поплаухіна [4], Х. Ван Грюнінг, М. Коен [7], Т.В. Зирянова, С.І. Колесніков[8] приділили увагу вивченню якісних характеристик облікової інформації. Проте, дослідження пов'язані з використанням облікової інформації в системі управління підприємством в ринкових умовах залишаються і надалі актуальними.

Метою статті є вивчення порядку формування та якісних характеристик облікової інформації з метою ефективного управління діяльністю підприємств.

Результати дослідження. Ефективність прийняття управлінських рішень потребує аналізу та оцінки інформації як на макрорівні (аналіз нормативно-законодавчих документів, статистичних даних та інших макроекономічних показників) так і на макрорівні (облікова інформація, фінансова звітність, звіти спеціалістів тощо).

Цивільним кодексом України визначено, що інформація – це документовані або публічно-оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі [10].

На макрорівні під інформацією слід розуміти сукупність відомостей, що формуються у процесі виробничо-господарської діяльності підприємства та в результаті управління цією діяльністю, які можна фіксувати, передавати, зберігати й використовувати для прийняття управлінських рішень. Об'єктом відображен-

ня інформації є виробничо-господарська діяльність підприємства. Інформація всебічно використовується для потреб управління, які спрямовані на удосконалення виробництва й самого управління.

Облік є важливою складовою системи управління підприємством. Функцією обліку є оперативність збору та обробки виробничої, комерційної, фінансової та інших видів інформації, забезпечення зацікавлених користувачів об'єктивною інформацією про фінансовий стан і результати діяльності підприємства.

Бухгалтерський облік фіксує і накопичує синтетичну (узагальнюючу) та аналітичну (деталізовану) бухгалтерську облікову інформацію про діяльність господарюючого суб'єкта за певний період. Вона містить відомості про активи організації, про стан майна, джерела його утворення, про зобов'язання, відносини з контрагентами, про формування фінансових результатів, про прибуток та його використання тощо [1].

Функції облікової інформації:

- Інформаційна функція — це забезпечення користувачів даними бухгалтерського обліку, які їм необхідні для прийняття управлінських рішень. Це показники, які в часі відображають стан та зміни активів і пасивів підприємства.
- Контрольна функція – це здатність за даними бухгалтерського обліку провести перевірку прийнятих управлінських рішень.
- Аналітична функція – показники бухгалтерського обліку дають змогу дослідити результати господарської діяльності підприємства, виявити відхилення, їх причини, ініціаторів, виконавців тощо.
- Оцінювальна функція – це можливість за даними бухгалтерського обліку, дати оцінку фінансово-господарського стану підприємства.
- Прогностична – забезпечує можливість тактичного та стратегічного прогнозування фінансово-господарської діяльності підприємства.

Користувачі облікової інформації мають свої вимоги до інформації про підприємство, його стан і зміни стану. Їх можна розподілити

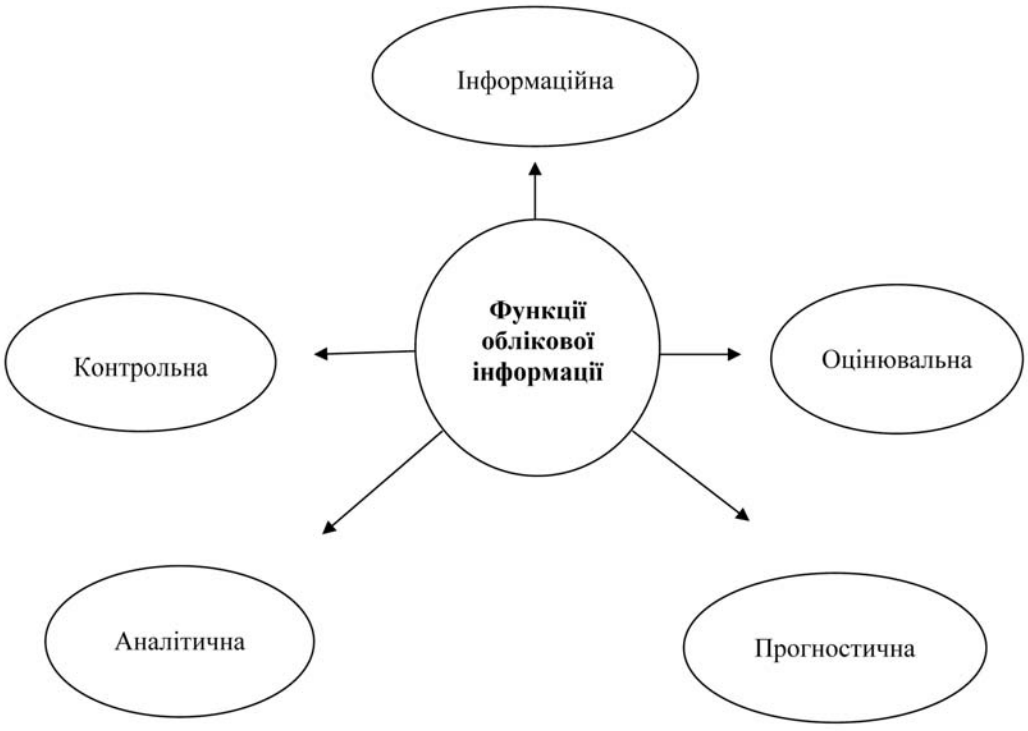

Рис. 1. Функції облікової інформації

на дві групи: користувачі внутрішні та зовнішні (рис. 2).

Користувачі облікової інформації висувають свої вимоги до її якості, як правило до них належать:

– порівнянність показників обліку з іншими показниками;

– своєчасність;

– точність;

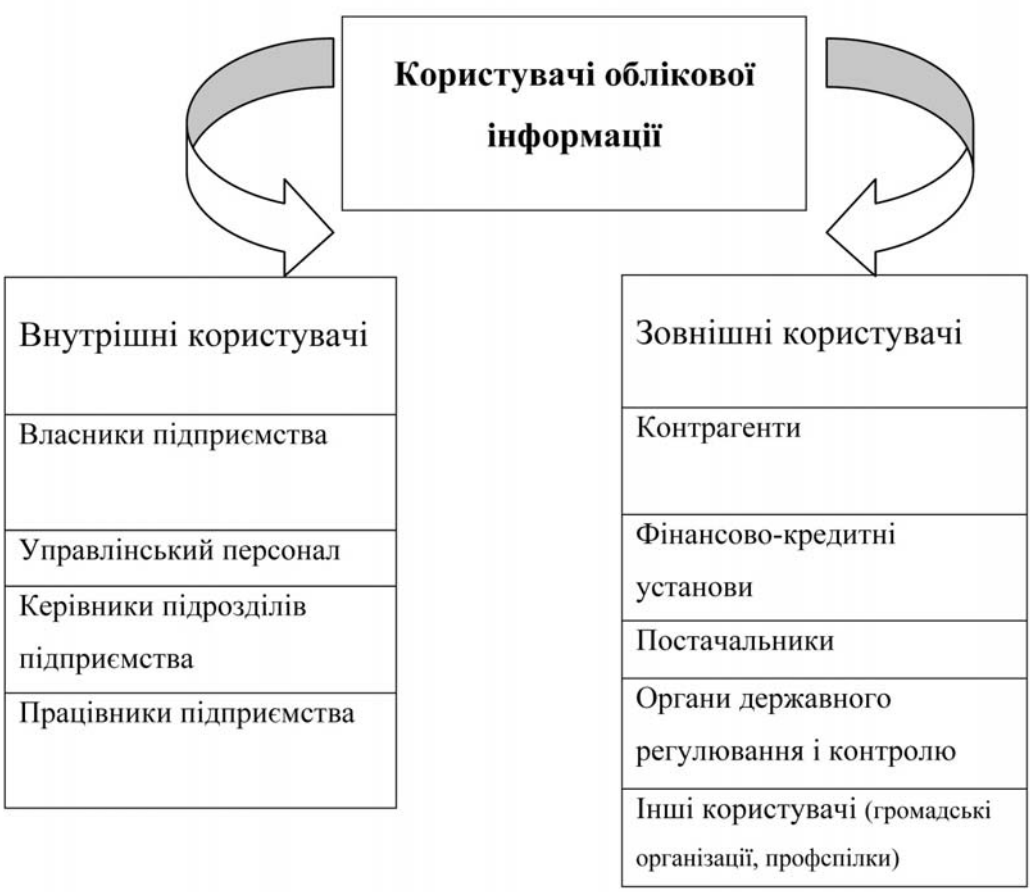

Рис. 2. Користувачі облікової інформації

– об'єктивність;
– достовірність;
– доступність.

На основі вище згаданих вимог можна визначити якість облікової інформації як сукупність властивостей облікової інформації, які здатні задовольняти потреби і запити користувачів та оцінюються системою показників, що визначають ступінь задоволення потреб користувачів інформацією в ринкових умовах за оптимальних витрат на її формування.

Облікова інформація формується на таких стадіях: виявлення, реєстрація, накопичення, узагальнення. Процес формування облікової інформації для управлінських цілей можна відобразити за допомогою схеми, рис. 1.

Збір даних
↓
Систематизація інформації
↓
Аналіз інформації
↓
Прийняття рішень

Рис. 2. Етапи формування облікової інформації

Облікова інформація складає основу для інформаційного забезпечення системи управління.

Облікова інформація формується за стандартними формами, котрі регламентовані (бухгалтерська, фінансова, податкова та статистична звітність) або розроблені безпосередньо на підприємстві. До облікової інформації відносяться:

- дані бухгалтерського обліку і звітності;
- дані податкового обліку та звітності;
- дані статистичного обліку та звітності;
- дані управлінського обліку та звітності (графіки і табличні матеріали про виробництво і реалізацію продукції; плани і бюджети, звіти про їх виконання; виробничі норми і нормативи).

До позаоблікових джерел відносяться:

- матеріали різних перевірок – аудиторських та фінансових служб;
- пояснювальні та доповідні записки;
- ділове листування з партнерами, кредиторами;
- матеріали засобів масової інформації, аналітичні огляди;

• матеріали, отримані в результаті особистих контактів;

• фінансову інформацію, що міститься в прайс-листах, прейскурантах, довідниках [2].

Облікова інформація має свої особливості, що робить незамінною для управлінського процесу. Вона формується на різних етапах обліку і розв'язує облікові завдання:

• кожен господарський процес зафіксований у вигляді операції у первинних документах, що є підтвердженням її здійснення. Цей документ служить відправним пунктом для подальшого обліку та реєстрації в облікових реєстрах;

• облікові реєстри, в свою чергу, стають носіями облікової інформації і відіграють вагому роль для аналізу і отримання аналітичної інформації;

• звітні форми обліку теж формуються на основі облікових реєстрів. Звіти є основними джерелами проведення економічного аналізу.

Неодмінною умовою підвищення ефективності формування облікової інформації та вдосконалення управлінського процесу є реконструкція технічної та інформаційної бази на основі автоматизованої системи обліку та застосування інформаційних технологій. Вдосконалення інформаційної системи бухгалтерського обліку на рівні підприємства потребує не лише переосмислення методики управління, не лише покращення матеріально-технічної бази та форм накопичення і зберігання інформації, а й якісно нових кваліфікаційних характеристик обліково-аналітичного персоналу, здатного забезпечити формування адекватної потребам сьогодення обліково-аналітичної інформації [9]. Інформація бухгалтерського обліку є основою функціонування обліково-аналітичної системи управління підприємством. Під обліково-аналітичною системою розуміють систему, яка ґрунтується на даних оперативного, статистичного, фінансового і управлінського обліку та використовує для економічного аналізу виробничу, статистичну, нормативну, довідкову, аналітичну та інші види інформації.

Облікова підсистема забезпечує постійне формування, накопичення, класифікацію і узагальнення та вдосконалення необхідної інформації. Ці процедури здійснюються відповідно до розробленої методології і технології обліку. Аналіз за допомогою аналітичних і економіко-математичних методів досліджує наявність, динаміку економічних показників, вивчає ефективність їх використання, розглядає вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства на його фінансовий стан. Система аудиту дозволяє здійснювати контроль управлінських рішень, забезпечує їх виконання і підвищує ефективність управлінського процесу.

Висновки. Управлінський процес не можливий без застосування якісно сформованої та своєчасно поданої облікової інформації. Формування облікової інформації залежить від наступних факторів: нормативно-правової бази; від якості процесу підготовки та відображення інформації в бухгалтерських документах; взаємозв'язку оперативного, бухгалтерського, управлінського та податкового обліку; контролю за якістю інформації. Належне функціонування обліково-аналітичної системи підвищує якість застосування облікової інформації в управлінні підприємством.

Література

1. Безродна Т. М. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством: визначення сутності поняття. URL : http:// www.nbuv.gov.ua

2. Пуцентейло П. Р. Інформаційне забезпечення аналітичної діяльності в управлінні підприємством. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. Вип. 11. С. 224–232.

3. Реслер М. В. Значення обліково-аналітичної інформації в управлінні підприємством. Науковий вісник Ужгородського університету : Сер. : Економіка-Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. Вип. 3 (37). С.146–148.

4. Поплаухина Т. Д. Методические основы формирования учетно-аналитической информации и ее качественное развитие /Дис-ция на соискание учетной степени кандидата экономических наук : спец. 08.00.12. – «Бухгалтерский учет, статистика». Казань, 2009. 182 с.

5. Єршова Н. Ю. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 8 (158). С. 368–374.

6. Щирська А. Ю. Сукупність характеристик якості облікової інформації для управління підприємством. URL: https: //ztu.edu.ua

7. Грюнинг Х. Ван, Коэн М. Международные стандарты финансовой отчетности: практическое руководство. На рус. и англ. яз. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Изд-во «Весь мир», 2004. 336 с.

8. Зырянова Т. В., Колесников С. И. Качественные характеристики бухгалтерской (финансовой и управленческой) информации в бюджетных учреждениях. Бухгалтерский учет в бюджетных и некомерческих организациях. 2008. № 11 (203). С.16–26.

9. Гарасим П. М., Приймак С. В. Проблеми формування обліково-аналітичної інформації в системі менеджменту. Вісник національного університету «Львів-

ська політехніка». 2012. С. 42–47.

10. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 р. №435-IV [Текст] //Офіційний вісник України. – 2003. – №11.-2210-III

References

1. Bezrodna T.M. Accounting and analytical support of enterprise management: defining the essence of the concept. URL: http: // www.nbuv.gov.ua

2. Penzenteilo P.R. Information support for analytical activities in enterprise management. The Scientific and Information Bulletin of Ivano-Frankivsk University of King Danylo Halytsky. Ivano-Frankivsk: Editorial and Publishing Department of King Danylo Halytskyi University of Law, 2015. Vol. 11. P. 224–232.

3. Resler M.V. The value of accounting and analytical information in enterprise management. Uzhgorod University Scientific Bulletin: Ser. : Economy-Uzhgorod: Publishing House of UzhNU «Goverla», 2012. Issue. 3 (37). P.146–148.

4. Populukhina T.D. Methodical bases of formation of accounting-analytical information and its qualitative development / Dissertation on competition of a candidate degree of the economic sciences: spec. 08.00.12. – «Accounting, statistics». Kazan, 2009. 182 p.

5. Ershova N.Y. Quality of accounting information: a methodological approach to evaluation. Current problems of the economy. 2014. No. 8 (158). Pp. 368–374.

6. A. Shchyrska A set of characteristics of the quality of accounting information for enterprise management. URL: https: //ztu.edu.ua

7. Gruning H. Wang, Cohen M. International Financial Reporting Standards: A Practical Guide. On rus. and English. I'm from. 2nd ed. and ext. Moscow: Publishing House «All the World», 2004. 336 p.

8. Zyryanova T.V., Kolesnikov SI Qualitative characteristics of accounting (financial and management) information in budgetary institutions. Accounting in budget and non-profit organizations. 2008. No. 11 (203). P.16–26.

9. Garasim P.M., Pryymak SV Problems of accounting and analytical information formation in the management system. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. 2012. S. 42–47.

10. Civil Code of Ukraine dated 16.03.2003 №435-IV [Text] // Official Bulletin oUkraine. – 2003. – № 11. – 2210-III

УДК 336.225
ББК 65.052

Галущак І. Є.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ І ЙОГО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті розглянуто особливості здійснення та загальну характеристику податкового контролю в зарубіжних країнах. Зазначено проблеми, які виникають при податковому контролі в Україні в порівнянні із зарубіжним досвідом. Окреслено основні напрямки вдосконалення при здійсненні податкового контролю. Наведено види податкових перевірок в зарубіжних країнах та взаємодію податкових органів різних держав при здійсненні податкового контролю. Розкрито етапи розвитку практики здійснення податкового контролю в зарубіжних країнах та форми податкового контролю.

Ключові слова: *податковий контроль, податки, правове регулювання, податкова політика.*

Galushchak I. E.

FEATURES OF IMPLEMENTATION TAX CONTROL IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES AND THEIR LEGAL REGULATION

The article deals with the peculiarities of implementation and general characteristics of tax control in foreign countries. The problems that arise in the field of tax control in Ukraine in comparison with foreign experience are noted. The main directions of perfection in the implementation of tax control are outlined. The types of tax inspections in foreign countries are given. The interaction between tax authorities of different states in the implementation of tax control is given. The stages of development of the practice of tax control in foreign countries are revealed. The most widespread practice of foreign countries have been forms of tax control,

which provide for appropriate control measures by the tax authorities of the state, before which the taxpayer has a duty to pay taxes.

Key words: *tax control, taxes, legal regulation, tax policy.*

Вступ. У зарубіжній юридичній літературі поняття податкового контролю використовується в широкому і вузькому сенсі. Розгляд податкового контролю у вузькому сенсі передбачає вивчення видів податкового контролю, повноважень податкових органів і конкретних методів його здійснення. У широкому розумінні вивчення податкового контролю також передбачає звернення до питань стратегії та політики з відповідних питань. Найбільшого поширення в зарубіжній літературі отримало розгляд питань податкового контролю в рамках його вузького розуміння.

Постановка завдання. Метою даної статті є розглянути загальні правила, особливості та тенденції правового регулювання податкового контролю в зарубіжних країнах; особливості обліку платників податків в зарубіжних країнах; особливості правового регулювання податкових перевірок в зарубіжних країнах. Визначати тенденції розвитку правового регулювання податкового контролю в зарубіжних країнах.

Результати. У вітчизняній юридичній літературі виділяють три етапи розвитку практики здійснення податкового контролю в зарубіжних країнах. Кожен наступний етап відрізняється від попереднього вдосконаленням податкових механізмів і підвищенням значення податків як джерел державних доходів, а також розвитком системи органів державного управління та податкового контролю як їх складової частини.

Перший етап становлення податкового контролю відноситься до того періоду розвитку ранніх держав, для якого характерно введення перше, досить примітивних і переважно натуральних податків, а також їх безсистемне стягування без використання спеціального апарату державного управління. На даному етапі відсутня апарат державного управління в цілому і спеціалізований орган, відповідальний за поповнення скарбниці держави, зокрема.

Другий етап пов'язується з періодом формування перших у світі сучасних податкових систем і характеризується підвищенням ролі податків у доходах держави і відносній стрункістю системи їх справляння. Саме на даному етапі, у міру розвитку і зміцнення державного апарату, відбувається централізація і посилення здійснення податкового контролю, створюються спеціалізовані органи державного апарату.

Третій етап відрізняється упорядкуванням і удосконаленням механізмів оподаткування на основі отриманого історичного досвіду і проведених наукових досліджень в області фінансів і права. У цей період в зарубіжних державах проводиться цілеспрямоване і поступове реформування податкових систем і податкових органів як елементів державного фінансового контролю.

Разом з тим слід розуміти, що третій період у розвитку податкового контролю в зарубіжних країнах продовжується близько двох століть, а за цей час багато змін відбулося в нормативно-правовому регулюванні та практиці податкового контролю.

В системі правового регулювання податкового контролю в зарубіжній літературі виділяють три основних елементи:

– правові норми, завдяки яким податкові органи отримують інформацію, необхідну для здійснення податкового контролю як від платника податків, так і від третіх осіб;

– правові норми, які наділяють податкові органи необхідними повноваженнями для здійснення податкового контролю та виконання податкового обов'язку в примусовому порядку;

– правові норми, що закріплюють права і гарантії платника податків.

Стосовно до питання про правове регулювання податкового контролю слід згадати про поділ податкових законів на сутнісні (матеріальні) і процедурні. Відповідно правила здійснення податкового контролю в рамках запропонованої класифікацією належать до процедурних положень податкового законодавства.

Всі закони, якими може регулюватися податковий контроль, зарубіжні дослідники підрозділяють на три групи.

1) загальні закони, які визначають повноваження податкового органу, а також права та обов'язки платника податків в частині податкового контролю стосовно всіх податків, вста-

новленим у відповідній державі, - при цьому мова може йти як про акт, в якому кодифікована більша частина податкового законодавства держави, в тому числі регулювання податкового контролю, або про спеціальному законі, який об'єднує правила здійснення податкового контролю;

2) спеціальні закони, які регулюють правовий статус податкового органу та платника податків стосовно до здійснення податкового контролю в частині сплати окремого податку (наприклад, ПДВ);

3) інші неподаткові закони, які в тому числі містять положення, що стосуються порядку здійснення податкового контролю [5].

Право проведення перевірок визначається зарубіжними дослідниками як можливість для адміністрації перевіряти існування і точність заявлених елементів, починаючи з бухгалтерських даних і уточнюючих документів, які зберігає платник податків.

У практиці зарубіжних країн одержали поширення схожі види перевірок, серед яких традиційно виділяють камеральні перевірки, що проводяться, за загальним правилом, за місцезнаходженням податкового органу і виїзні перевірки, що припускають виїзд на місце, проведення їх на території (у приміщенні) платника податків.

Так, наприклад, в США можливе проведення трьох основних видів перевірок. Найбільш простою формою перевірки є так звана оцінка відповідності, яка здійснюється за місцезнаходженням податкового органу щодо документів платника податків, представлених поштою, як правило, за запитом податкового органу. В рамках даної форми контролю здійснюється найпростіша перевірка, яка зазвичай обмежується перевіркою математичних обчислень.

Крім зазначеної форми контролю, податкові органи США також можуть проводити камеральні та виїзні перевірки. Дані форми передбачають більш ретельний контроль, у тому числі на предмет відповідності вимогам законодавства.

У Великобританії історично різні форми контролю переважали при перевірці правильності сплати різних податків. Так, до об'єднання податкових органів в 2005 р податкові органи, адмініструє сплату прямих податків, віддавали перевагу камеральним способам податкової перевірки з активним використанням інформації, отриманої від третіх осіб, а при адмініструванні непрямих податків більш затребуваними виявилися виїзні способи перевірки платника податків [1].

Законодавче закріплення форми перевірок практикується далеко не у всіх державах. Це призводить до того, що податкові органи самостійно визначають форму податкового контролю з урахуванням різних обставин.

Здійснення податкового контролю щодо всіх платників податків об'єктивно неможливо, тому перед податковими органами постає питання вибору платників податків, щодо яких будуть проведені контрольні заходи. У зарубіжних державах визнається необхідність організації такого контролю, при якому ризик виявлення порушення був би максимальним. Відповідно, відбір платників податків для проведення контрольних заходів здійснюється з використанням наступних концептуальних ідей:

– відбір декларацій, що мають значні відхилення показників від аналогічних середньостатистичних значень однорідної групи платників податків;

– відбір декларацій за кількісним показником "перспективності" для виїзних перевірок, розрахованому за допомогою спеціальних форм;

– відбір платників податків для виїзних перевірок по наявності допущених у минулому податкових правопорушень;

– перевірка учасників угод з використанням інформації, отриманої в ході перевірки інших платників податків;

– відбір платників податків за галузевою ознакою та обсягом реалізації [3].

У США відбір податкових декларацій для здійснення податкового контролю здійснюється із застосуванням спеціальної комп'ютерної програми, яка на основі наявних у податкових органів даних про платника податків, а також розроблених критеріїв оцінки декларацій виявляє декларації з підвищеним ризиком здійснення донарахувань.

В Італії для відбору декларацій також використовується спеціальна програма, що дозволяє зіставити задекларовані платником податку доходи з отриманою податковими органами з різних джерел інформацією про вироблених цим платником податку витратах: при перевищенні витрат над сумою доходів більш ніж на 20% до відповідної декларації може бути звернено більш пильну увагу податкових органів.

Разом з тим у практиці зарубіжних держав досить широкого поширення набуло проведення перевірок щодо платників податків, вибір яких здійснюється випадково, без застосування будь-яких спеціальних критеріїв.

Програми здійснення перевірок на основі випадкової вибірки використовуються зарубіжними державами в різних цілях: для виявлення причин невиконання платниками податків своїх обов'язків; вдосконалення критеріїв відбору податкових декларацій з підвищеним ризиком здійснення донарахування; розробки та вдосконалення програм, що дозволяють визначати основні ризики, що виникають при проведенні податкового контролю; збору матеріалу, який буде покладено в основу пропозицій щодо зміни податкового законодавства. У програм здійснення перевірок на основі випадкової вибірки є певні недоліки, пов'язані з тим, що при довільному характері вибірки перевірка може бути здійснена в тому числі і щодо законослухняних платників податків, декларації яких не містять жодної з ознак, що свідчать про підвищений ризик несплати податку.

Однією з держав з багатою історією проведення податкових перевірок, заснованих на випадковою вибіркою підконтрольних суб'єктів, є США, де податкові органи стали здійснювати подібні заходи податкового контролю на початку 1990-х рр. Згодом випадкова вибірка стала застосовуватися набагато рідше, однак в останні роки Служба внутрішніх доходів знову приступила до активному здійсненню перевірок на основі випадкової вибірки.

У Канаді податкові органи щорічно проводять кілька програм податкового контролю на основі випадкової вибірки, узагальнені дані по яких включаються до щорічний звіт про діяльність податкових органів. Здійснення податкового контролю на основі випадкової вибірки використовується переважно для вивчення поведінки платників податків – фізичних осіб, які не дотримуються вимог податкового законодавства, а також для оцінки ефективності податкового контролю щодо платників податків, ризик несплати або неповної сплати податку у яких досить великий [1].

Правила щодо термінів проведення перевірок можуть відрізнятися для різних видів податків. Так, наприклад, у Великобританії проведення перевірки за прямими податками, за загальним правилом, обмежено роком з моменту подання декларації, однак для податкової перевірки з ПДВ діють інші правила.

Завершуються податкові перевірки зазвичай складанням податковим органом підсумкового документа, і традиційно ініціатива про завершення перевірки належить податковому органу. З цих позицій цікавий досвід Великобританії, де платник податків наділений правом вимагати у податкових органів завершити податкову перевірку і винести відповідний підсумковий документ. Суди, як правило, підтримують платника податків у його вимозі у разі недотримання податковим органом пропорційності терміну проведення перевірки її складності [2].

Важливою складовою здійснення податкових перевірок у багатьох зарубіжних державах є спроби досягнення угоди з платником податків щодо спірних питань. Практика угод і пропозицій компромісу, коли податковий орган також може піти на певні поступки (наприклад, відмовитися від застосування санкції) застосовна у переважній більшості держав загального права (Великобританія, Ірландія, Канада, США), а також у країнах півдня Європи (Італія, Іспанія). Відповідні угоди можуть укладатися з ініціативи як платників податків, так і податкових органів, при цьому вони можуть керуватися різними причинами, у тому числі сумнівом щодо можливості отримати сприятливе рішення в суді.

Найбільше поширення в практиці зарубіжних держав отримали форми податкового контролю, які передбачають проведення відповідних контрольних заходів податковими органами тієї держави, перед яким у платника податків виникає обов'язок по сплаті податків. Розвиток міжнародної торгівлі поставило перед державами нові проблеми і одним із завдань стало активна взаємодія між податковими органами різних країн при здійсненні податкового контролю.

Форми взаємодії між податковими органами можуть бути самими різними - від традиційного обміну інформацією до надання іншої адміністративної допомоги, у тому числі у формі проведення одночасних перевірок податковими органами декількох держав та проведення перевірок на території іншої держави.

Висновки. Правова основа для взаємодії податкових органів різних країн закладена в першу чергу в міжнародних договорах, серед яких можна виділити як договори, спеціально

присвячені регулюванню співробітництва, так і спеціально присвячені регулюванню інших питань, в які, однак, включаються окремі положення, що стосуються адміністративної допомоги з податкових питань.

Цікава практика США з питання укладення угод в рамках здійснення податкового контролю. Висновок податкових угод можливо на різних стадіях податкового контролю, а також при подальшому оскарженні його результатів. Відповідні угоди, як правило, полягають у формі, встановленій Службою внутрішніх доходів, є обов'язковими для його сторін і змінюють податкові зобов'язання платника податків.

Література

1. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних країн / В. Л. Андрущенко, О. Д. Данілов. – К.: Комп'ютерпрес, 2004. – 240 с.

2. Бєлоусов А. В. Процедури вирішення податкових спорів за законодавством США /А. В. Бєлоусов. М., 2008. с. 88-89.

3. Лопез К. Повноваження фінансових служб Західної Європи у сфері податкового контролю та прав платників податків / К. Лопез. Право і економіка, 2006. № 6. С. 87.

4. Нестеров Г. Г. Податковий контроль: навч. посіб. / Г. Г. Нестеров, М. А. Попонова, А. В. Терзіді. – М.: Ексмо, 2009. – 384 с.

5. Сопко В. В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : Підручник / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2014. – 411с.

6. Чебанова Н. В. Фінансовій облік: Підручник / Н. В. Чебанова. – К.: Видавничий центр "Академія", 2013. – 702 с.

7. Череп А. В. Економічний аналіз: навчальний посібник / А. В. Череп. – К.: Кондор, 2012. – 160 с.

8. Попова Л. В. Податкові системи зарубіжних країн: навчально-методичний посібник / Л. В. Попова, І. А. Дрожжина, Б. Г. Маслов. – М.: Діло і Сервіс, 2008. – 368 с.

References

1. Andrushchenko V. L. Podatkovi system zarubezhnyh krai / V. L. Andrushchenko, O.D. Danilov. – K .: Comp'yuterpres, 2004. – 240 p.

2. Bulousov A. V. Procedures for the determination of legal disputes over US law / A. V. Blousov. M., 2008.S. 88-89.

3. Lopez K. Renewal of the financial services of Western Europe in the areas of deductible control and the rights of platonic deductible / K. Lopez. Law and Economy, 2006. No. 6. P. 87.

4. Nesterov G. G. Patronage control: Nav. pos_b. / G. G. Nesterov, M. A. Poponova, A. V. Terzidi. – M .: Exmo, 2009. – 384 p.

5. Sopko V. V. Organization of the accounting region, economic control and analysis: Pidruchnik / V. V. Sopko. – K.: KNEU, 2014. – 411s.

6. Chebanova N. V. Financial region: Pidruchnik / N. V. Chebanova. – K .: Vidavnichy center "Academy", 2013. – 702 p.

7. Skull A.V. Economic analysis: first-hand post / A.V. Skull. – K .: Condor, 2012. – 160 p.

8. Popova L. V. Podatkovi systems of foreign countries: primarily-methodical compilation / L.V. Popova, I. A. Drozhzhina, B. G. Maslov. – M.: Dilo i Servis, 2008. – 368 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ткач Олег Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідуючий кафедрою менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Масляк Тетяна Романівна – аспірантка кафедри управління та бізнес-адміністрування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дмитришин Леся Ігорівна – доктор економічних наук, професор, завідуюча кафедрою економічної кібернетики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Романів Наталія Сергіївна – магістрант другого року навчання за спеціальністю «Економіка (Економічна кібернетика)» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Пилипів Надія Іванівна – доктор економічних наук, професор завідуюча кафедрою теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сологуб Святослав Ігорович – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Зварич Олена Ігорівна – кандидат економічних, доцент, завідуюча кафедрою туризму і готельно-ресторанної справи приватного вищого начального закладу «Івано-Франківський університет права імені короля Данила Галицького».

Михайлів Галина Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Коновальчук Лілія Петрівна – заступник директора з навчальної роботи, викладач обліково-економічних дисциплін, викладач вищої категорії Комунального вищого навчального закладу «Прикарпатський лісогосподарський коледж».

Димид Людмила Володимирівна – голова циклової комісії обліково-економічних дисциплін, викладач обліково-економічних дисциплін, викладач вищої категорії Комунального вищого навчального закладу «Прикарпатський лісогосподарський коледж».

Бойдуник Володимир Русланович – аспірант кафедри обліку і аудиту (спеціальність 051 – економіка) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Іванів Софія Іванівна – аспірант кафедри обліку і аудиту (спеціальність 051 – економіка) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кухній Леся Степанівна – кандидат економічних наук, викладач вищої категорії Івано-Франківського коледжу ЛНАУ.

Костюк Богдан Андрійович – кандидат сільськогосподарських наук, директор Івано-Франківського коледжу ЛНАУ.

Стельмащук Антон Михайлович – доктор економічних наук, професор кафедри підприємництва торгівлі та біржової діяльності Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський).

Лозінська Любов Дмитрівна – аспірант кафедри обліку і аудиту (спеціальність 051 – економіка) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Черневий Юрій Іванович – доктор біологічних наук, академік ЛАН України, директор Комунального вищого навчального закладу «Прикарпатський лісогосподарський коледж».

Латик Тетяна Василівна – викладач обліково-економічних дисциплін, викладач вищої категорії Комунального вищого навчального закладу «Прикарпатський лісогосподарський коледж».

Васильченко Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гречаник Богдан Васильович – кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Тонкошкур Максим Васильович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри туризму і готельного господарства Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

Сус Тарас Йосипович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Буртняк Іван Володимирович – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Малицька Ганна Петрівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математичного і функціонального аналізу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Леськів Ігор Юрійович – кандидат економічних наук, директор Бучацького коледжу Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Бучач).

Копчак Юрій Степанович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Іванюк Тетяна Леонідівна – аспірант кафедри обліку і аудиту (спеціальність 051 – економіка) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Неміш Дмитро Васильович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділом Прикарпатської державної сільськогосподарської станції, Інституту сільського господарства Карпатського регіону. (м. Івано-Франківськ).

Розділ 2. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ І ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ

Захарченко Олег Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і маркетингу Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Сахацький Микола Павлович – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і маркетингу Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Запша Галина Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Одеського державного аграрного університету.

Россоха Володимир Васильович – професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (м. Київ).

Малік Микола Йосипович – доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (м. Київ).

Стефінін Володимир Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Малишівський Тарас Володимирович – магістрант за спеціальністю «Прикладна економіка» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Матковський Петро Єгорович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сас Людмила Сстепанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Левандівський Омелян Тарасович – кандидат економічних наук, доцент, завідуючий кафедрою фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мацола Соломія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мацола Михайло Михайлович – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Савка Марія Василівна – аспірант кафедри обліку і аудиту (спеціальність 051 – Економіка) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Краснокутська Юлія Вадимівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму і готельного господарства Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

Кулаєць Галина Петрівна – заступник директора Івано-Франківського коледжу Львівського національного аграрного університету.

Поліщук Ольга Григорівна – викладач Івано-Франківського коледжу Львівського національного аграрного університету.

Клейнота Ольга Іванівна – викладач Івано-Франківського коледжу Львівського національного аграрного університету.

Андрейчук Руслан Васильович – заступник директора Надвірнянського коледжу Національного транспортного університету.

Губені Юрій Едвардович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Львівського національного аграрного університету.

Костецька Ірина Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, стипендіат польського комітету ЮНЕСКО Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні (Польща).

Розділ 3. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Колот Анатолій Михайлович – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Лопушняк Галина Степанівна – доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Власенко Марина Петрівна – аспірант Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Романюк Михайло Дмитрович – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Романюк Тарас Михайлович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Лісогор Лариса Сергіївна – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу досліджень людського розвитку Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України.

Іващенко Сергій Васильович – головний економіст відділу досліджень людського розвитку Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України.

Чувардинський Владислав Олександрович – аспірант кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Зварич Ігор Теодорович – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Зварич Олена Ігорівна – кандидат економічних, доцент, завідуюча кафедрою туризму і готельно-ресторанної справи приватного вищого начального закладу «Івано-Франківський університет права імені короля Данила Галицького».

Косило Христина Миронівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, менеджменту і маркетингу Івано-Франківського навчально-наукового Інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.

Бляшук Світлана Григорівна – аспірантка кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Шурпа Світлана Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кулаєць Галина Петрівна – заступник директора Івано-Франківського коледжу Львівського національного аграрного університету;

Поліщук Ольга Григорівна – викладач Івано-Франківського коледжу Львівського національного аграрного університету.

Клейнота Ольга Іванівна – викладач Івано-Франківського коледжу Львівського національного аграрного університету.

Смутчак Зінаїда Василівна – доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький).

Романюк Михайло Дмитрович – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Казюка Наталія Петрівна – кандидат економічних наук, провідний інженер Центру міжнародної освіти Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Розділ 4. МЕНЕДЖМЕНТ. МАРКЕТИНГ. ФІНАНСИ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Шеленко Діана Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Іванюк Тетяна Леонідівна – аспірант кафедри обліку і аудиту (спеціальність 051 – економіка) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Жовнір Анастасія Володимирівна – студентка IV курсу спеціальності «Облік і оподаткування» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Банашкевич Тетяна Петрівна – викладач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Шкромида Віталій Васильович – кандидат економічних наук, заступник декана економічного факультету, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гнатюк Тарас Михайлович – кандидат економічних наук, заступник декана економічного факультету, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Шкромида Надія Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мигович Тетяна Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Білий Михайло Мирославович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, докторант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кропельницька Світлана Орестівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, докторант, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сав'юк Тетяна Юріївна – студентка II курсу магістратури спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рижий Ігор Борисович – кандидат економічних наук, доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю приватного вищого начального закладу «Івано-Франківський університет права імені короля Данила Галицького».

Говера Оксана Іванівна – асистент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю приватного вищого начального закладу «Івано-Франківський університет права імені короля Данила Галицького».

Щур Роман Іванович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, докторант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Плець Іван Іванович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гречаник Наталя Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гринів Любов Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Геренда Андрій Зиновійович – магістрант другого року навчання за спеціальністю «Менеджмент організацій і адміністрування» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Томашевська Антоніна Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління та бізнес-адміністрування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дмитровська Вероніка Степанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кохан Ірина Василівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Русин Роман Семенович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ціжма Юрій Іванович – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ціжма Оксана Анатоліївна – здобувач кафедри фінансів імені С. І. Юрія Тернопільського національного економічного університету.

Солоджук Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ціховська Ольга Петрівна – магістрантка 2 року навчання за спеціальністю «Фінанси, банківська справа та страхування» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Савків Уляна Степанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Григорів Ольга Орестівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, головний бухгалтер Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Матковський Петро Єгорович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ціжма Оксана Анатоліївна – здобувач кафедри фінансів імені С. І. Юрія Тернопільського національного економічного університету.

Банашкевич Тетяна Петрівна – викладач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Галущак Ірина Євгенівна – кандидат економічних наук, доктор педагогічних наук, професор кафедри обліку і аудиту, начальник науково-дослідної частини ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

ЗМІСТ

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ткач О. В., Масляк Т. Р.
Сучасний регіон як елемент глобальної економічної системи 3

Дмитришин Л. І., Романів Н. С.
Теоретичні та практичні підходи до дослідження ефективності логістичних систем 8

Пилипів Н. І., Сологуб С. І.
Наукова інтерпретація сутності стратегії соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад 13

Зварич О. І.
Якість туристичного супроводу – важлива складова удосконалення туристичної діяльності регіону 18

Михайлів Г. В.
Механізм стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу 24

Коновальчук Л. П., Димид Л. В., Бойдуник В. Р., Іванів С. І.
Зміни в законодавстві для ведення малого бізнесу 30

Кухній Л. С., Костюк Б. А., Стельмащук А. М., Лозінська Л. Д.
Синергетичний підхід до механізму функціонування організаційно-правових форм підприємств в умовах технологічної модернізації виробництва 34

Черневий Ю. І., Латик Т. В.
Вдосконалення механізму проведення публічних закупівель 39

Васильченко С. М., Гречаник Б. В.
Децентралізація та очікування мешканців громад 43

Тонкошкур М. В.
Аналіз ресурсного забезпечення та перспективи розвитку подієвого туризму 48

Сус Т. Й.
Роль фондового бюджетного фінансування в інноваційному розвитку аграрного сектору регіону 55

Буртняк І. В., Малицька Г. П.
Застосування рядів тейлора для ціноутворення деривативів 59

Баланюк І. Ф., Леськів І. Ю., Копчак Ю. С., Іванюк Т. Л., Неміш Д. В.
Виробництво продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення 63

Розділ 2. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ

Захарченко О. В., Сахацький М. П., Запша Г. М.
Розвиток організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах модернізації та технологічного оновлення виробництва 70

Россоха В. В., Малік М. Й.
Модернізація технологій виробництва сільськогосподарських підприємств: методологічний підхід 76

Стефінін В. В., Малишівський Т. В.
Альтернативна корисність доходу як ключовий елемент моделі поведінки споживача 82

Матковський П. Є., Сас Л. С.
Роль та місце державної підтримки сільськогосподарських підприємств в умовах технологічного оновлення виробництва та модернізації економіки 86

Левандівський О. Т.
Інвестиції сільськогосподарських підприємств 92

Мацола М. М., Мацола С. М.
Вплив підприємницької освіти на розвиток підприємництва в регіоні 95

Савка М. В.
Диверсифікація напрямів діяльності фермерських господарств 100

Краснокутська Ю. В.
Медичний туризм як перспективний напрямок розвитку міжнародного туризму 104

Кулаєць Г. П., Поліщук О. Г., Клейнота О. І., Андрейчук Р. В.
Шляхи ефективного впровадження інновацій в сільськогосподарське виробництво 108

Губені Ю. Е., Костецька І. І.
Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств у Чеській республіці: підприємницька структура 112

Розділ 3. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Колот А. М., Лопушняк Г. С., Власенко М. П.
Соціальна безпека України: ключові ризики та загрози 116

Романюк М. Д., Романюк Т. М.
Соціальний капітал підприємств туризму: формування ціннісних орієнтирів
та системи мотивації персоналу 126

Лісогор Л. С., Іващенко С. В., Чувардинський В. О.
Проблеми та виклики розвитку професійної освіти
в умовах інноваційно-орієнтованих змін ринку праці України 134

Зварич І. Т. ,Зварич О. І.,
Соціальна політика як важлива складова регіонального розвитку 139

Косило Х. М.
Стан та регулювання ринку праці 147

Бляшук С. Г.
Smart-робота як новий тренд ринку праці 151

Шурпа С. Я.
Перспективи пошуку фінансування для наукових стартапів в Україні 157

Кулаєць Г. П., Казюка Н. П., Шеленко Д. І., Андрейчук Р. В.
Трудові ресурси підприємств у структурі зайнятості 161

Смутчак З. В., Романюк М. Д.
Зовнішні постійні та тимчасові трудові потоки: необхідність регулювання 166

Казюка Н. П.
Напрями модернізації соціально-трудових відносин 173

Розділ 4. МЕНЕДЖМЕНТ. МАРКЕТИНГ. ФІНАНСИ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК.

Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванюк Т. Л., Жовнір А.В., Банашкевич Т. П.
Формування обліку фінансових результатів у підприємствах 179

Білий М. М., Кропельницька С. О., Сав'юк Т. Ю.
Бюджетний контроль ефективності використання фінансових ресурсів
органів місцевого самоврядування в Україні 186

Говера О. І., Рижий І. Б.
Ефективність BTL-комунікацій в рекламі 192

Шкромида В. В., Гнатюк Т. М., Шкромида Н. Я.
Ділова репутація підприємства як об'єкт стратегічного управлінського обліку 196

Мигович Т. М.
Адаптивне планування в контексті формування фінансової стратегії діяльності підприємств 200

Щур Р. І., Плець І. І., Гречаник Н. Ю.
Економічна сутність фінансового забезпечення місцевого самоврядування в умовах децентралізації 205

Гринів Л. В., Геренда А. З.
Використання бенчмаркінгу як інструмент вдосконалення маркетингової діяльності ресторану 211

Томашевська А. В.
Перспективи розвитку інвестиційної діяльності підприємств України 216

Дмитровська В. С., Кохан І. В.
Місцеві бюджети як фінансова база об'єднаних територіальних громад
у контексті бюджетної децентралізації 219

Ціжма Ю. І., Ціжма О. А.
Концептуальні підходи до формування джерел фінансування трудового потенціалу 223

Русин Р. С.
Фінансові посередники як установи делегованого моніторингу 227

Солоджук Т. В., Ціховська О. П.
Методологічні аспекти аналізу фінансового стану підприємства 231

Савків У. С., Григорів О. О., Матковський П. Є., Ціжма О. А., Банашкевич Т. П.
Облікова інформація в системі управління підприємством 236

Галущак І. Є.
Особливості здійснення податкового контролю в Україні та зарубіжних країнах
і його правове регулювання 240

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 245

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ВІСНИК
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЕКОНОМІКА
Випуск XIV

Адреса редакційної колегії:
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Економічний факультет Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника. Тел.: 55-32-32

Ministry of Education and Science, of Ukraine
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

NEWSLETTER
of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ECONOMY
Issue XIV

Publishers' address: 76025, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57
Economic department of Precarpathian national University named
after Vasyl Stefanyk Ukraine. Tel: 55-32-32

Відповідальність за достовірність фактів, посилань, статистичних даних несуть автори статей. Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього вісника посилання на авторів і видання є обов'язковим.

Літературний редактор: *Степан ХОРОБ*
Редактор-перекладач англ. тексту: *Геннадій КАЛАШНІКОВ*
Комп'ютерна обробка: *Орест МОРИЦАН*
Комп'ютерний оригінал-макет: *Ярослава КОРОЛЬ*

Друкується українською мовою
Реєстраційне свідоцтво КВ № 435.

Підписано до друку 05.09.2019. Папір офсетний.
Гарнітура "Times New Roman". Ум. друк. арк. 42,5.
Наклад 300 прим. Зам. 3329.

Видавництво «Плай»
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Степана Бандери, 1
Тел. 71-56-22